19e JAARGANG No 1 JANUARI 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN
J. SCHOUTEN, *voorzitter* - A. L. DE BRUYNE - DR J. P. A. MEKKES - MEJ. DR G. H. J. VAN DER MOLEN DR J. W. NOTEBOOM - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG EN MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

De taak der Overheid, door Dr W. P. Berghuis, 1 — Het ministerie Malan in de Unie van Zuid-Afrika, door Ir L. R. Middelberg, 15 — Vraag en Antwoord (Adv.rubriek), 30 (1. *Interkerkelijk karakter der A.R. partij;* 2. *Is A. R. Gereformeerd en C. H. Hervormd?)*

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN - E. VAN RULLER M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adresseere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

DE TAAK DER OVERHEID

DOOR

DR W. P. BERGHUIS.

'Er zijn in de hedendaagse politiek niet veel problemen, die niet direct verband houden met en zijn terug te voeren tot de eenvoudige vraag, hoever de taak van staat en Overheid reikt. Enkele voorbeelden maken dit ogenblikkelijk duidelijk. Wanneer het gaat om het voor of tegen van openbaar, d. w. z. van overheidswege te geven, onderwijs, dan rijst allereerst de vraag of onderwijs geven ligt, of althans in bepaalde omstandigheden kan liggen, binnen de bemoeiïngssfeer der Overheid. Wanneer de wenselijkheid van staatsordening van het bedrijfsleven wordt bepleit, dan vragen wij ons direct af of bedrijfsordening tot de bevoegdheid van de Overheid behoort, of althans kan behoren. Bij de huidige grootscheepse plannen voor overheidswoningbouw stellen wij ons eveneens die vraag. En hetzelfde geldt met betrekking tot staatsarmenzorg, publieke nutsbedrijven, geleide economie, actieve bemoeiingen met het culturele leven, enz. enz. Steeds komt het er op neer, dat wij allereerst willen weten, of de bevoegdheidssfeer der Overheid begrensd is, en, zo ja, waar de grenzen liggen. Niet minder dan het probleem van bron en aard van het overheidsgezag is deze kwestie voor wetenschap en politiek fundamenteel.

Daarom is het ook geen wonder, dat het zoeken naar een begrenzing der overheidstaak in den loop der eeuwen aanleiding is geweest tot veel worsteling en strijd en heeft geleid tot scherp tegenover elkaar staande theorieën. Vooral in onze dagen, waarin vanwege den nood der tijden een zeer sterke aandrang op de Overheid wordt uitgeoefend om de grenzen van haar taak niet al te eng te nemen, is dit vraagstuk vrijwel doorlopend aan de orde.

Is er een principieel criterium voorhanden om in dezen als richtsnoer te dienen of moeten doelmatigheid en opportuniteit hier den doorslag geven? Moet de Overheid worden gezien als het toporgaan der maatschappij, dat in het rijk gevarieerde maatschappelijk beweeg de natuurlijke leiding heeft in het streven naar een vol-

maakte samenleving, of heeft zij zich te beperken tot het beschermen der individuele rechten en het bestraffen van misdadigers in den gangbaren zin? Hebben de socialisten gelijk of de oude liberalen? Of geen van beide?

Uit den aard der zaak speelt bij de beantwoording van vragen als deze een grote rol, welk uitgangspunt men neemt bij zijn overheidsopvatting. Hij, die zijn kennis omtrent bron en aard van het overheidsgezag put uit de Heilige Schrift, die Gods souvereiniteit ziet gesteld tegenover 's mensen zondige natuur, aanvaardt van meetaf al spoediger de beperktheid van de bevoegdheid der Overheid, welker functie toch ook door zondige mensen wordt uitgeoefend, dan hij die uitgaat van de zelfgenoegzaamheid der menselijke rede en den omvang der overheidstaak berekent naar menselijk idealisme.

Doch ook binnen den kring der Schriftgelovigen heerst geen eenheid van opvatting. De gehele strijd rond het probleem van den Christelijken staat beweegt zich eigenlijk om dit punt. De antirevolutionaire opvatting, die zich altijd sterk tegen een meer of minder vèrgaande totalisering van de overheidstaak heeft verzet, heeft het steeds erg te stellen gehad met stromingen, die aan de Overheid een taak toekenden ter directe bevordering van de doorwerking van het Evangelie en ter handhaving en uitvoering der kerkelijke belijdenis en der religieus-zedelijke wet Gods. De zinsnede uit art. 4 van het antirevolutionaire beginselprogram, dat de Overheid zichzelve, als daartoe in volstrekten zin onbevoegd, heeft te onthouden van elke rechtstreekse bemoeiing met de godsdienstige ontwikkeling der natie, staat wel scherp tegenover opvattingen als die welke onder invloed van figuren als HOEDEMAKER en in onzen tijd Dr A. A. VAN RULER, werden en worden aangehangen in Hervormd Gereformeerde Staatspartij en Protestantse Unie, en ook tegenover de door de Gereformeerde Kerken geschrapte woorden uit art. 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat de Overheid alle afgoderij en valse godsdienst heeft te weren en uit te roeien.

De laatstbedoelde opvattingen hebben nog steeds groten invloed. De term „Christelijke staat" is daardoor zelfs enigszins erfelijk belast. Niet te ontkennen is dan ook, dat het vrome, maar daarom nog niet van zondigheid en eigengereidheid bevrijde, hart het met de afwijzing van een overheidstaak, krachtens welke de naleving van al Gods geboden, vooral de religieuze en zedelijke, daadwerkelijk dient te worden bevorderd, vaak moeilijk heeft. Wat toch is belangrijker in het leven dan de gehoorzaamheid aan Gods Wet

en waar is op aarde een instantie aanwezig, die aan een aansporing tot naleving dier wet zoveel kracht kan bijzetten en zozeer kan dwingen om in te gaan, dan de Overheid, die het zwaard hanteert? Mag dit middel achterwege worden gelaten wanneer het gaat om Gods eer en 's mensen eeuwig heil? Dit zou niet mogen, wanneer het Gods wil was, dat dit middel werd gehanteerd. Wij mogen echter ook niet wijzer zijn dan God en indien het Gods wil niet is, dan kan het gelovig hart gerust zijn. Dan komt ook zonder die overheidshulp God tot Zijn eer en de mens tot zijn heil. En dan kan door het toepassen van een niet door God gewild middel Gods eer alleen maar worden aangerand en 's mensen zaligheid benadeeld.

Nu belijden wij, op grond van een gelovig Schrift- en historieonderzoek, dat God in Zijn wijsheid de taak der Overheid heeft begrensd en beperkt. Die wijsheid Gods is ondoorgrondelijk, maar toch leeft ook in het mensenverstand het besef, hoe gevaarlijk in mensenhanden zou zijn de uitoefening van een overheidstaak, die, strekkende tot verbetering van de samenleving, in beginsel niet begrensd zou zijn, omdat de Overheid de enige met de zwaardmacht uitgeruste gezagsdraagster op aarde is en zij haar taak met hantering van het zwaard verricht. De dragers van het overheidsgezag worden in de Schrift, als ambtsdragers van Godswege, „goden" genoemd. De beperkte taak, die de Overheid heeft, is voor mensenvermogen al zwaar genoeg en vereist voor een goede vervulling Gods gratie in bijzondere mate. Indien de overheidstaak met betrekking tot de aardse samenleving onbeperkt ware, zouden de dragers van het overheidsgezag geen „goden", maar als, d. w. z. gelijk aan, God moeten zijn. De geschiedenis van het staatsleven, vooral die van de laatste jaren, heeft ons dan ook wel doen zien, hoezeer totalisering van de overheidstaak moet uitlopen op vergoddelijking van den staat en daarmede van den mens.

Het op den voorgrond stellen van de beperktheid van de overheidstaak houdt in den antirevolutionairen gedachtengang verband met de maatschappij-opvatting en met de zienswijze omtrent den aard van het overheidsgezag. Uitgangspunt is de vrijheid van de maatschappij. De vrijheid van de levenskringen in de maatschappij wil niet zeggen, dat zij in beginsel vrij zijn van banden, maar dat zij het recht en tevens den plicht hebben in eigen verantwoordelijke zelfwerkzaamheid de door God opgelegde roeping te vervullen. De inwerking der zonde veroorzaakt echter de aanranding van dat recht en de verzaking van dien plicht, waardoor de mogelijkheid van een evenwichtige, harmonieuze samen-

leving wordt doorbroken. En dan komt het gezag, gelegd in handen der Overheid, dat een ordelijke samenleving op aarde, althans in formelen zin en zij het dan ook onder dreiging met het zwaard, weer mogelijk maakt.

Doch dit betekent, dat het overheidsingrijpen in de samenleving niet ideaal is. Dat ingrijpen moest niet nodig zijn. Voortgaande overheidsbemoeiing is geen schrede vooruit op den weg naar de volmaaktheid der samenleving, waarnaar wij naar den eis der Schrift ook in de zondige wereld moeten jagen, of wij die ook grijpen mochten. Vandaar dan ook, dat wij van de Overheid, ofschoon wij haar gezag dankbaar hebben te aanvaarden als noodzakelijk voor de instandhouding der samenleving, hebben te vragen zelfbeperking en terughoudendheid met betrekking tot haar bemoeiingen met de maatschappij.

Deze eis tot terughoudendheid, die ongetwijfeld een belangrijk element vormt in de antirevolutionaire overheidsbeschouwing, houdt echter nog geen richtsnoer in ter bepaling der overheidstaak en geen begrenzing van die taak. Zij betekent op zichzelf nog niet, dat de Overheid, met inachtneming van dien eis tot terughoudendheid, niet de al-omvattende leiding in de samenleving op zich kan hebben te nemen, en dat haar taak een principieel beperkte is.

Daartoe is nodig een nadere bepaling van, richtinggeving aan die taak. De Overheid dient een maatstaf, een norm te hebben aan de hand waarvan zij de gegrondheid en juistheid van haar optreden kan toetsen en die tevens den omvang en de intensiteit van haar ingrijpen afbakent.

Die maatstaf, tevens begrenzing, is gezocht in den eis tot rechtdoening. De Schrift brengt ook doorlopend de taak der Overheid in verband met het stellen van gerechtigheid. De meest voor de hand liggende aanduiding van de overheidstaak was: rechtsbedelende taak. Maar daarmede alleen kwam men niet uit. De Overheid, dat was niet te ontkennen, heeft meer te doen dan rechtspreken alleen, dan het recht doen tussen den man en zijn naaste, in den gangbaren zin. Er zijn allerlei zaken buiten het eigenlijke rechtscheppen en rechtdoen, waaraan de Overheid zich, ook naar onze mening, niet kan onttrekken. Naast de rechtsbedelende taak, krachtens welke de Overheid geroepen is tot allerlei juridisch handelen, is er voor haar ook een taak, in te springen en aan te vullen op allerlei gebied, waar de maatschappij te kort schiet of machteloos blijkt datgene te doen wat voor een samenleven in gerechtigheid noodzakelijk gedaan moet worden. Deze „aanvullende" taak noopt de Overheid tot allerlei ander dan juri-

disch handelen, tot handelen van den meest verscheiden aard. Zij krijgt bemoeiingen met den aanleg van wegen en dijken, met armenzorg, onderwijs geven, voogdij van kinderen en het bedrijfsleven. Zij heeft zelf bedrijven te exploiteren of regelen te geven voor taal en spelling.

De aanvaarding van deze bredere overheidstaak geeft voorts ook al direct aanleiding tot de veronderstelling, dat de Overheid niet alleen de rechtsgeboden, die God voor de samenleving heeft gesteld, heeft te handhaven, maar ook de economische, sociale, morele en religieuze ordinantiën, al is het dan ook alleen voor haar deel en in zekeren zin en tot zekere hoogte.

Bij de begrenzing van dit deel van de overheidstaak beginnen de moeilijkheden. Wanneer deze taak beperkt was tot de zuivere rechtsbedeling, dan was de zaak nog betrekkelijk eenvoudig. Dan zouden wij tenslotte te maken hebben met een betrekkelijk afgebakend geheel. Maar waar ligt de grens van dat inspringen en aanvullen? Wat is het criterium, waarnaar de Overheid heeft te beoordelen wanneer zij heeft in te springen en aan te vullen, en zo ja, hoever? Een duidelijk antwoord op deze vragen bleek niet zo eenvoudig te geven. Bij het uitgroeien der maatschappij werd steeds meer aan de Overheid getrokken. En in onze dagen blijkt ondanks de uiterste terughoudendheid een vergaande overheidsbemoeiing onontkoombaar.

Worden wij onder aanvankelijk schrapzetten en onder op den duur steeds zwakker wordende protesten zonder krachtig principieel verweer noodgedwongen meegesleept naar den socialistischen en totalitairen staat, die uiteindelijk het gehele volks- en arbeidsleven in al zijn schakeringen reglementeert, of kunnen wij de moderne maatschappelijke ontwikkeling met haar drang naar verdergaande overheidsinmenging nog aan en kunnen wij deze ontwikkeling met ons staatkundig beginsel bijhouden?

Wanneer wij de begrenzing van de overheidstaak niet zonder meer willen laten afhangen van de omstandigheden en doen bepalen door de doelmatigheid, kortom, wanneer wij daarvoor een principieel richtsnoer willen hebben, hebben wij nodig een duidelijk en hanteerbaar criterium, aan de hand waarvan wij kunnen uitmaken, wanneer de Overheid in de aangelegenheden der samenleving heeft in te grijpen en zonodig daaraan leiding te geven, en in hoeverre. Daarmede zal dan tevens de principiële grens van haar taak zijn aangegeven.

Dit criterium is alleen te vinden wanneer wij uitgaan van het wezen van den staat, d. w. z. wanneer wij naar Schriftuurlijk ge-

zichtspunt den staat zien als een verband, dat onder leiding van een met de zwaardmacht toegeruste Overheid de rijk gevarieerde levenskringen in de samenleving op een bepaald gebied, waarin ieder der daar wonenden zijn plaats en recht en roeping heeft, in een rechtsgemeenschap heeft te omvatten. In de door de zonde tot een onrechts-wanorde verwordende samenleving, waarin de ene mens voor den anderen een wolf zou zijn en waarin het zou moeten uitlopen op een oorlog van allen tegen allen, moet nog weer een samenleven en onderling verkeer in een althans uitwendige eerbiediging van elkanders rechtsbelangen en een leven in gerechtigheid mogelijk worden gemaakt. De taak der Overheid is dan in het algemeen die rechtsgemeenschap tot stand te brengen en in stand te houden, door haar te beschermen tegen aanvallen van buitenaf (door vreemde staten b.v.) en van binnenuit (door revolutie b.v.), en een rechtsorde te handhaven, waarin ieders rechtsbelang zijn rechtmatige bescherming erlangt en aller rechtsbelangen op de juiste wijze tegen elkander en tegen het algemeen rechtsbelang zijn afgewogen. Het gewicht van ieders rechtsbelang wordt bepaald naar wat het rechtsbelang van het geheel als publieke rechtsgemeenschap eist.

Dit laatste geldt alleen voor de afweging van *rechts*belangen ten opzichte van elkander en betekent niet aanvaarding van de in de laatste jaren zoveel verkondigde en verderfelijke stelling, dat algemeen belang zonder meer gaat boven individueel belang zonder meer, zodat b.v. ook het stoffelijk of financieel belang van het algemeen zwaarder zou wegen dan het rechtsbelang van het individu, alsof de enkeling zou moeten worden opgeofferd aan de gemeenschap. Veeleer kan een belang van hoger orde van den enkeling zwaarder moeten wegen dan een algemeen belang van lager soort. Iemands recht moet worden geëerbiedigd, ook al zal de staat er schade door lijden. Zo is, stel dat hier iets van menselijke berekening zou afhangen, het zieleheil van één mens belangrijker dan het rechtsbestaan van een gehelen staat.

In een artikel als dit behoeft voorts wel geen betoog, dat wij ervan uitgaan, dat voor afweging van al die onderling verschillende rechtsbelangen en voor de bepaling van het gewicht dier belangen en van het algemeen rechtsbelang Goddelijke normen gelden, waaraan de Overheid is gebonden, die zij in gelovig onderzoek heeft op te sporen en die zij in de praktijk tot gelding heeft te brengen. Het zijn juist die *rechts*ordinantiën Gods voor de menselijke samenleving, die de Overheid heeft te handhaven. Bij de poging tot het aangeven en begrenzen van de overheidstaak

komen wij dus weer uit bij wat voor ons steeds het eerste aanknopingspunt voor de bepaling van die taak is geweest, n.l. de rechtshandhaving. Maar tevens betekent dit, dat zij breder is dan de taak tot rechtsbedeling in den gangbaren zin.

Wanneer de Overheid staat voor de beantwoording van de vraag of zij uit hoofde van haar taak op een gegeven ogenblik iets heeft te doen en, zo ja, wat, dan zal zij moeten nagaan en uitmaken of de rechtsgemeenschap, die zij heeft in stand te houden, en de rechtsorde in het gebied, dat zij onder haar hoede heeft, intact en veilig zijn, dan wel of er aanvallen van buitenaf of van binnenuit plaats vinden of dreigen, of onrecht wordt gedaan, in het onderling verkeer rechtsbelangen worden aangetast of het evenwicht in den onderlingen samenhang van rechtsbelangen is verstoord. Is dit het geval, dan zal zij die bedreiging moeten afweren, de rechtsgemeenschap sterk maken tegen aanvallen, de verstoringen opheffen en het rechtsevenwicht herstellen, en daartoe de middelen moeten aanwenden, die passend zijn en tot haar beschikking staan.

Zulks kan haar tot allerlei optreden nopen. Zij zal om te beginnen die rechtsgemeenschap, die zij naar buiten en naar binnen in stand heeft te houden, vorm moeten geven en organiseren, door het scheppen van staatsrecht. Zij zal, om tegen de verbrekers van de rechtsorde te kunnen optreden en de burgers te beschermen tegen aanranding van lijf, eerbaarheid of goed, in een geordenden staat met een strafwet moeten komen en de boosdoeners moeten straffen. Dit alles en nog veel meer ligt op het terrein der directe rechtsbedeling.

Die plicht tot instandhouding der statelijke rechtsgemeenschap en tot handhaving der rechtsorde zal haar echter ook onmiddellijk dwingen tot het op de been brengen van een leger en het inrichten van gevangenissen.

Dit is al geen directe rechtsbedeling meer, maar vloeit daaruit toch nog rechtstreeks voort. De Overheid zal, om het bestaan en het besturen der rechtsgemeenschap mogelijk te maken, echter ook dijken en wegen hebben aan te leggen, voorzover daarvoor niet door of vanwege de burgerij zelf wordt gezorgd. Met rechtdoen heeft dit niets hoegenaamd te maken, maar toch is het een door niemand te ontkennen noodzakelijk middel om de in den staat georganiseerde rechtsgemeenschap in stand te houden.

Liggen de hiervorenbedoelde, niet-juridische werkzaamheden nog min of meer vanzelfsprekend op den weg der Overheid, omdat in het algemeen niemand anders is aan te wijzen, die daartoe ge-

roepen is, zij kan ook tot handelen zijn genoodzaakt in aangelegenheden, die op zichzelf tot de roeping der individuele onderdanen of georganiseerde vrije samenlevingskringen behoren. Het komt toch geregeld voor, dat de omstandigheid, dat personen of levenskringen of -verbanden in de samenleving hun eigen roeping niet juist vervullen, ertoe leidt, dat anderen in hun rechtsontplooiing, in de geldendmaking van hun rechtmatige belangen worden belemmerd, of dat de instandhouding van het staatsleven wordt bedreigd. Ook hiervan weer enkele voorbeelden.

De ouders hebben tot taak hun kinderen op te voeden. Zij zullen dat meer of minder goed doen. Er zullen ouders zijn, die hun kinderen aesthetisch lelijke kleren aantrekken, die hen een of ander raar taaltje leren, die hen geen liefde bewijzen, die hen niet tot Jezus trachten te brengen. Dat is uiteraard niet goed, doch op zichzelf voor de Overheid nog geen reden, zich met de opvoeding dier kinderen te bemoeien. Er zijn echter ook ouders, die hun kinderen mishandelen of ontucht met hen plegen of hen bestelen. Nu zijn die kinderen behalve kinderen van hun ouders, ten opzichte van wie zij inderdaad in een positie van bijzondere onderdanigheid staan, ook burgers van den staat en hebben als zodanig aanspraak op bescherming van overheidswege van de rechtsbelangen, die zij in de statelijke samenleving bezitten, ook van de rechtsbelangen van lijfelijke veiligheid, eerbaarheid of goed. De Overheid kan dan de ouders uit hun ouderlijke macht hebben te ontzetten ter bescherming van de rechten der kinderen. Worden de kinderen opgevoed voor galg en rad en tot een gevaar voor de rechtsorde in de samenleving, dan kan zij zelf zich met de opvoeding dier kinderen hebben in te laten en desnoods hen moeten plaatsen in opvoedingsgestichten, ook weer ter bescherming der rechtsorde.

Tot de taak der ouders hun kinderen op te voeden behoort ook de zorg, die zij als leden der maatschappij en als staatsburgers nodig hebben. Zij kunnen dat doen door scholen te stichten. Nu zijn er ouders, die daarvoor niet zorgen. Op zichzelf is dit voor de Overheid geen reden, nu zelf die scholen op te richten. Op het huidige cultuurpeil kan echter een staat, als rechtsgemeenschap, zich slechts handhaven tegenover andere staten, indien de overgrote meerderheid der burgers een bepaalde minimum-hoeveelheid kennis en ontwikkeling bezit. Daarom kan, indien een groot aantal ouders niet zelf voor de stichting van scholen zorgt, de Overheid, ook al weer als middel ter instandhouding van de publieke rechtsgemeenschap, zelf onderwijsinrichtingen hebben in te stellen

en openbaar onderwijs hebben te geven, of ook, indien nodig, den leerplicht hebben op te leggen.

Een ander voorbeeld. De taalvorming en de spelling zijn op zichzelf geen aangelegenheden, die behoren tot de competentie van de Overheid. Bij een vrijen loop van taalvorming en spelling kan echter een dusdanige verwarring op deze gebieden ontstaan, dat een normaal rechtsverkeer en rechtsleven ten zeerste wordt bemoeilijkt. Dan zal de Overheid op dit terrein, ook al weer ter handhaving der publieke rechtsorde, ordenend en regelend moeten optreden.

Wanneer leden van de samenleving, burgers in den staat, buiten hun schuld gebrek en armoede lijden, dan kan dit betekenen, dat het bij de overige burgers aan Christelijke barmhartigheid en naastenliefde mankeert. Op zichzelf is voor de Overheid dit gebrek aan naastenliefde, dat zij dagelijks in allerlei vormen om zich heen ziet gemanifesteerd, geen reden, de taak der barmhartigheid van de onderdanen over te nemen. De nooddruft van den arme kan echter zo groot worden, dat deze als mens, als lid der samenleving, als „rechtspersoon", wiens primaire rechtsbelang van lijfsbehoud door nalatigheid der maatschappij wordt verwaarloosd, in letterlijken zin dreigt te gronde te gaan. Dan zal de Overheid, als anderen in gebreke blijven, ter bescherming van dat rechtsbelang tot armenzorg moeten overgaan. Als door massaal gebrek, ook al gaat het nog niet direct om het naakte bestaan der betrokkenen, het staatsbestaan in gevaar wordt gebracht, doordat tegenover mogelijke aanvallen van buiten de lichamelijke en geestelijke kracht van het staatsvolk te zeer verzwakt, of doordat intern revolutionnaire woelingen gaan dreigen, dan kan de Overheid ter instandhouding van de statelijke rechtsgemeenschap genoodzaakt zijn gebruik te maken van middelen als b.v. consumentencrediet of ouderdomsvoorziening[1]). Dit zal dan zeker niet zonder meer behoeven in te houden een *recht* van den behoeftige op ondersteuning (er is eventueel alleen sprake van een recht op bescherming tegen onrecht van de zijde der maatschappij), doch wel de *plicht* van de Overheid tot verzorging.

Het regelen van arbeidsvoorwaarden is (op zichzelf) een particuliere aangelegenheid van socialen en economischen aard tussen den enkelen werkgever en den enkelen werknemer. Wanneer de werkgever, resp. de werknemer, vrijwillig een voor hem sociaal

[1]) Of deze maatregelen op dit ogenblik noodzakelijke en passende middelen zijn om door de Nederlandse Overheid te worden gebruikt, staat hier niet ter beoordeling.

of economisch ongunstig of nadelig contract sluit, zal dit zonder meer aan de Overheid geen aanleiding geven zich daarmede te bemoeien. De een randt de rechtsbelangen van den ander niet aan. Wanneer zich vanwege de maatschappelijke toestanden echter de omstandigheid voordoet, dat een werknemer zich door zijn materiëlen nood en zijn economisch zwakke positie gedwongen ziet op voor hem uit gerechtigheidsoogpunt onwaardige voorwaarden in dienst van een werkgever te treden, kan hierdoor een onrechtstoestand ten aanzien van dien werknemer ontstaan. Van boos opzet of bewust onrecht doen behoeft bij den werkgever in dezen geen sprake te zijn. Maar de Overheid kan en moet in deze omstandigheid aanleiding vinden tot arbeidswetgeving en regeling van sociale verhoudingen, als middel ter handhaving van de rechtsorde.

Het voeren van een bedrijf is zaak van den ondernemer. Of iemand daarbij met verlies werkt of op oneconomische wijze te werk gaat is iets wat op zichzelf der Overheid niet aangaat. Hier ligt de roeping en ook de plicht van de vrije maatschappij. Wanneer echter het vrije bedrijfsleven zich ontwikkelt in een richting, die leidt naar wanorde en allerlei onrechtstoestanden in de samenleving, of ook indien tengevolge van de economische ontwikkeling, ook internationaal gezien, een vrijlaten van het niet meer door de ondernemers beheerste bedrijfsleven dreigt uit te lopen op ernstige verzwakking of ondergang van het zelfstandig bestaan van het staatsvolk en van den staat, dan kan, ook hier weer ter publieke rechtshandhaving en ter instandhouding van de rechtsgemeenschap als geheel, de Overheid moeten overgaan tot het treffen van economische maatregelen, tot het instellen van bedrijfsorganisaties of, zo nodig, tot het toepassen van een systeem van geleide economie.

Het doen aan „cultuur" is een zaak van het volk. Wanneer een schilder een slecht schilderij aan de markt brengt of iemand anders een slecht boek leest, is dat voor de Overheid geen reden de betrokkenen in de kraag te vatten of een poging te doen hen cultureel beter op te voeden. Het culturele peil van den burger en van het volk vindt echter zijn directen neerslag in hun houding tegenover de statelijke rechtsorde en in de positie van den staat als zodanig tegenover de buitenwereld. Indien de culturele achteruitgang en verwording of het gevaar daarvoor de instandhouding van de rechtsorde bedreigt, dan kan de Overheid ter handhaving daarvan b.v. moeten overgaan, indien het particulier initiatief in gebreke blijft, tot het stimuleren van kunstprestaties, tot het inrichten van rijksmusea of tot het subsidiëren van muziekcorpsen.

Ik zou zo door kunnen gaan. Ook onjuiste handelingen op zedelijk en religieus gebied (bijv. naaktloperij van Wederdopers), de bestrijding waarvan als zodanig niet tot de competentie der Overheid behoort, kunnen inbreuk maken op een ordelijk samenleven in rechtsverband en daardoor tevens zijn onrechtmatige handelingen, waardoor de Overheid toch tot taak kan hebben zich daarmede te bemoeien.

Het terrein waarop de Overheid zich ter uitvoering van haar taak kan hebben te bewegen en het aantal soorten handelingen dat de Overheid uit dien hoofde kan hebben te verrichten, is onoverzienbaar. Of en in hoeverre en met welke middelen de Overheid in de samenleving zal hebben op te treden zal steeds geval voor geval moeten worden uitgemaakt. En dat is lang niet steeds een eenvoudige zaak. Vele factoren spelen hier een rol. In verband met de omstandigheden op een gegeven ogenblik, nationaal en internationaal bezien, zal dienen te worden nagegaan, of de publieke gerechtigheid in de samenleving, of het bestaan en functionneren van den staat als rechtsgemeenschap in het geding is. En in een doorlopende afweging van de rechtsbelangen der burgers onderling en van de rechtsgemeenschap als geheel zal de Overheid hebben te bepalen hoever zij heeft te gaan en welke middelen zij moet toepassen. Zij heeft het onrecht in het onderling samenleven van de burgers te weren en te zorgen, dat daarin gerechtigheid heerst. En daarvoor komt zij met het bestraffen van boeven alleen niet klaar. Er kan een onrechtstoestand zijn zonder dat een bepaalde schuldige, die te bestraffen zou zijn, is aan te wijzen. Het gaat ook niet altijd om het zocken van één bepaalde concrete onrechtmatige handeling, waartegen moet worden opgetreden. Het gaat vaak om de gehele rechtsconstructie der maatschappelijke orde.

Uit de voorgaande redenering volgt, dat haar taak de Overheid tot zeer vèrgaande bemoeiïng met het maatschappelijke leven kan nopen. Maar toch staat tweeërlei vast.

In de eerste plaats is er een criterium, een richtsnoer, waarnaar de Overheid in het praktische leven kan en moet uitmaken wat haar taak is. Zij dient steeds te beoordelen, of haar optreden rechtstreeks noodzakelijk is ter handhaving van de rechtsorde in de samenleving, waarover zij is gesteld, en ter instandhouding van de die samenleving omvattende rechtsgemeenschap. Het enige motief voor haar handelen zal zij mogen vinden in de omstandigheid, dat de gerechtigheid in het geding is. En wanneer die om-

standigheid zich voordoet, zal zij de passende middelen moeten gebruiken, die nodig zijn tot handhaving of herstel van die gerechtigheid. Welke die passende middelen zijn zal zij ook steeds weer van geval tot geval en van ogenblik tot ogenblik moeten vaststellen. Het is lang niet altijd eenvoudig in een vergeldende afweging der onderscheidene rechtsbelangen den juisten weg te kiezen. Het kan zijn, dat de vervulling van haar taak van de Overheid vraagt bestraffing van misdadigers, maar even zo goed kan in bepaalde omstandigheden de aangewezen weg zijn het geven van onderwijs, het ordenen van het bedrijfsleven of het subsidiëren van een muziekvereniging. Hoe ingewikkelder en verwevener het maatschappelijk leven wordt, des te veelvuldiger zullen de middelen worden, die de Overheid kan hebben te gebruiken en des te moeilijker de keuze daaruit. Diep inzicht in Schrift en historie, grote wijsheid en voorzichtigheid zijn voor het hanteren der juiste middelen onontbeerlijk. En tevens een zich gebonden weten aan vaste normen in gehoorzaamheid aan Gods gebod.

En daarbij dient ook steeds in het oog te worden gehouden, dat de middelen, welke de Overheid toepast, steeds in laatster instantie zullen moeten worden doorgezet met het zwaard, onder dwang. Deze omstandigheid en tevens hetgeen in het begin van dit artikel in het kort is opgemerkt over de verhouding van Overheid en maatschappij, waaruit volgde dat overheidsingrijpen nimmer anders kan worden gezien dan als een droeve noodzakelijkheid, maken duidelijk, dat al kan de uitoefening van haar taak ter rechtshandhaving de Overheid in beginsel ook tot velerlei soort handelingen nopen, zij toch steeds een grote mate van terughouding en voorzichtigheid moet in acht nemen. Geleide economie is geen triumf der economie en bemoeiïng door de Overheid met het culturele leven der onderdanen is geen ideaal. Er moet voor haar optreden steeds een duidelijk aanwijsbare reden en een dringende noodzaak met betrekking tot de rechtshandhaving aanwezig zijn.

In de tweede plaats blijkt uit het bovenstaande ook de grens, de principiële grens van de overheidstaak. Het aangegeven kriterium houdt tevens de begrenzing in. De Overheid mag uitsluitend ter instandhouding van de publieke rechtsgemeenschap, ter bescherming van rechtsbelangen, ter handhaving van de rechtsorde optreden, en niet uit andere grondmotieven. Dit is in verband met de huidige politieke problemen en moderne politieke stromingen van de grootste betekenis.

De Overheid heeft niet tot taak kinderen op te voeden, taal te vormen, het economisch leven te regelen, de cultuur te vervolmaken,

of het zedelijke en religieuze leven op te voeren, als een soort algemeen leidinggevend orgaan in de samenleving. Ook heeft zij niet het oppertoezicht in die aangelegenheden, noch de bevoegdheid op te treden als het niet goed gaat. De zorg voor het welzijn van het volk in algemenen, totalen zin is aan de Overheid niet opgedragen.

Zolang misstanden en misdragingen op aesthetisch, cultureel, sociaal of economisch gebied, dan wel van zedelijken of religieuzen aard, hoewel zij toch altijd in meerdere of mindere mate het algemeen welzijn van de gemeenschap schaden, zich niet openbaren als inbreuken op de publieke rechtsorde of als aantasting van rechtsbelangen, is er voor de Overheid geen taak. Een kunstenaar, die een uit schoonheidsoogpunt afgrijselijk kunstproduct aan de markt brengt, een patroon, die in een onjuiste omgangsverhouding tot zijn werknemer staat, een ondernemer, die met eigen geld zijn zaak oneconomisch drijft, een ouder, die zijn kind eigenaardige gewoonten aanleert, of een predikant, die onschriftuurlijke ideeën verkondigt, valt nog niet in handen van de Overheid, omdat hij, ondanks het feit dat hij in bepaalde opzichten fout gaat, nog niet in botsing komt met de publieke rechtsorde, zoals die in de gegeven omstandigheden geldt. En de Overheid zal, indien ook overigens op dat tijdstip geen algemene of bijzondere rechtsbelangen bij die foutieve handelingen betrokken zijn, aan de daarvoor in aanmerking komende instanties uit de samenleving zelf moeten overlaten daarin verbetering te brengen. Is dat kunstproduct echter een ontsierende reclame langs den weg, leidt de onsociale verhouding tussen patroon en arbeider tot ontrechting van den laatste, manipuleert de ondernemer op onrechtmatige wijze met andermans gelden, beoogt de verkeerde opvoeding de kinderen tot baldadigheid op te stoken, of ruit de preek op tot revolutie of landverraad, dan kan de Overheid zich wel met de desbetreffende aangelegenheden hebben te bemoeien, niet omdat hierbij in aesthetisch, sociaal, economisch, zedelijk of religieus opzicht verkeerde dingen gebeuren, al is dat ongetwijfeld ook het geval, maar omdat hier iets onrechtmatigs geschiedt. Tegen de rechtsinbreuken als zodanig treedt de Overheid op. En ook alleen in zoverre zij zich als rechtsinbreuken openbaren. Indien en voorzover bepaalde toestanden en gedragingen dat karakter verliezen, eindigt de taak en de bevoegdheid der Overheid.

Indien een vrijlaten van het bedrijfsleven niet langer de publieke gerechtigheid in gevaar zou brengen, zou de Overheid de geleide economie los moeten laten, ook al zou dat bedrijfsleven onder haar

leiding economisch misschien beter floreren. Als de distributie van levensmiddelen juridisch niet langer noodzakelijk is ter instandhouding van de rechtsgemeenschap, zal de Overheid deze moeten beëindigen, ook al zal de oneconomische verkwisting daardoor toenemen.

Richtsnoer en grens tevens hebben wij dus gevonden in de plicht tot instandhouding der publieke rechtsgemeenschap. Naar het uitwendige praktisch onbegrensd, innerlijk zeer beperkt is uit dien hoofde de taak der Overheid.

In verband met het bovenstaande moet op de ook in onzen kring veel besproken vraag, of de Overheid niet, voorzover dit op haar weg komt te liggen, tot op zekere hoogte haar onderdanen tot gehoorzaamheid aan alle geboden Gods, ook de zedelijke en religieuze, heeft te dwingen, worden geantwoord, dat de Overheid alleen de rechtsordinantiën, die God voor het samenleven heeft gesteld, tot gelding heeft te brengen en de naleving daarvan met dwang heeft te verwerkelijken en te verzekeren. De zorg voor de naleving door de burgers van de wetten Gods van anderen aard behoort niet tot haar taak. Wanneer het recht wordt geschonden treedt de Overheid op. Wanneer het recht is hersteld en verzekerd, treedt zij terug.

Daarnaast staat voor ons uiteraard vast, dat de Overheid zelf in al haar doen en laten volkomen is gehouden tot naleving van alle geboden Gods, van welken aard die ook zijn.

Het bestek van dit artikel laat niet toe op deze punten dieper in te gaan, noch op andere met het bovenstaande verband houdende vragen, b.v. of de Overheid de rechtsgeboden Gods steeds en onder alle omstandigheden in vollen omvang, zoals zij in een volmaakte samenleving zouden moeten gelden, heeft tot gelding te brengen, den wel of zij daarbij met het ontwikkelingspeil van het volk en de hardigheid des harten heeft rekening te houden.

Ik moge met de geschetste grondlijnen voor de bepaling der overheidstaak volstaan. En de voor onzen tijd zo uiterst belangrijke conclusie, die wij daaruit kunnen trekken, is deze, dat van het antirevolutionair beginsel uit altijd verweer kan worden geboden tegen alle totalitaire of semi-totalitaire staatsbeschouwingen, maar tevens, dat dit beginsel nimmer kan leiden tot een verstarrende en verstarde politiek, die de voortgaande maatschappelijke ontwikkeling niet kan bijhouden, doch veeleer steeds weer moet nopen tot het voeren van een politiek beleid, dat volkomen is afgestemd op en aansluit bij de concrete omstandigheden van vandaag en de eisen, die het heden der samenleving stelt.

HET MINISTERIE MALAN IN DE UNIE VAN ZUID-AFRIKA

DOOR

IR L. R. MIDDELBERG

De in de Unie van Zuid-Afrika in Mei j.l. gehouden verkiezingen voor het parlement hebben alom grote belangstelling gewekt. Door de nationalisten — officieel de Herenigde Nasionale Party (H.N.P.) — is in samenwerking met de Afrikaner Partij (leider de in een vroeger kabinet-HERTZOG als minister van Financiën opgetreden HAVENGA) hard gewerkt om het kabinet-SMUTS ten val te brengen. De vrij algemene verwachting — ook onder de nationalisten zelf — was echter, dat SMUTS' aanzienlijke meerderheid belangrijk zou worden verkleind, doch dat die niet geheel te niet zou worden gedaan. Maar het niet verwachte is geschied. De nationalisten verkregen een kleine meerderheid. De zetelverdeling was en werd tenslotte:

Herenigde Nasionale Party . .	(49)	70	
Afrikaner Party (A.P.) . . .		9	
			79
Verenigde Party (Smuts) . .	(89)	65	
Arbeiders Party (Arb.P.) . .	(6)	6	
			71
Partij van Kol. Stallard . . .	(3)		
Onafhankelijken	(3)		
	(150)	(150)	

Boven deze 150 zetels zijn er nog drie, welke door de naturellen worden aangewezen. Deze groep zal onder de oppositie moeten worden gerekend. Voorts wordt uit de meerderheid de Speaker van den Volksraad benoemd, die buiten de stemmingen blijft. De Regering beschikt derhalve over 78 stemmen en de oppositie over 74. MALAN heeft dus slechts een meerderheid van ten hoogste

vier stemmen, welke nog met één stem kan worden verminderd, wanneer een der leden van de Regeringspartij wordt aangewezen als voorzitter van commissies. In die capaciteit stemt een lid eveneens niet mee.

Ook in den Senaat, die een meerderheid van de V.P. had, is sedert het optreden van het nieuwe kabinet wijziging gekomen.

Dit lichaam bestaat uit 40 leden, vermeerderd met 4 leden voor vertegenwoordiging der naturellen. De nieuwe samenstelling is thans 22 vóór de Regering, gevende 21 stemmen wegens aanwijzing daaruit van den voorzitter, 18 van de V.P. en 4 naturellenvertegenwoordigers, dus feitelijk 21 tegen 22.

Het is duidelijk, dat een Regering met een zo geringe meerderheid met voorzichtigheid haar weg zal moeten zoeken en niet haar verst gaande wensen zal kunnen verwezenlijken, zolang zij geen mogelijkheid ziet haar positie te versterken, b.v. door een spoedige ontbinding van het parlement en het uitschrijven van nieuwe verkiezingen.

Dadelijk na de verkiezingen heeft gen. Smuts het ontslag van zijn kabinet aangeboden. De Gouverneur-Generaal heeft daarop Dr D. F. MALAN uitgenodigd een nieuw kabinet te vormen. Deze heeft de opdracht aanvaard en het volgende kabinet samengesteld.

Dr D. F. MALAN, Eerste Minister en minister van Buitenlandse Zaken,

N. C. HAVENGA, minister van Financiën,

Dr E. G. JANSEN, minister van Naturellen Zaken,

J. G. STRIJDOM, minister van Landen,

Adv. C. R. SWART, minister van Justitie,

P. O. SAUER, minister van Vervoer,

Dr A. J. STALS, minister van Gezondheid, Onderwijs en Welzijn,

E. H. LOUW, minister van Economische Ontwikkeling,

Dr T. E. DÖNGES, minister van Binnenlandse Zaken, Post- en Telegraafwezen,

S. P. LE ROUX, minister van Landbouw en Bosbouw,

F. C. ERASMUS, minister van Verdediging,

B. J. SCHOEMAN, minister van Arbeid en Openbare Werken.

Het eerste wat opvalt bij het lezen van deze lijst is het feit, dat daaronder geen Engelse namen voorkomen, in tegenstelling met het kabinet-SMUTS, dat in hoofdzaak uit Engelse Zuid-Afrikaners bestond. Het is een duidelijke demonstratie van de wijziging der verhoudingen in Zuid-Afrika. De leiding van 's lands zaken komt steeds meer in handen van de groepen, die nog geen halve eeuw geleden waren verslagen, hun onafhankelijkheid verloren en ge-

regeerd werden door ambtenaren, door MILNER uit Engeland ingevoerd.

Deze Hollandse Afrikaners zijn begrijpelijkerwijze in hun politieke idealen anders georiënteerd dan het kabinet, dat de leiding had gedurende den tweeden wereldoorlog. Zij hebben jaren lang moeten strijden voor hun politieke rechten. Wat buiten Zuid-Afrika geschiedt kwam in die jaren van ontwikkeling eerst in de tweede plaats. De heftige tegenstellingen in de Europese politiek, door het optreden van MUSSOLINI en HITLER, gingen grotendeels langs hen heen. Op zijn hoogst verheugden zij zich in de moeilijkheden, welke Engeland ondervond en hadden zij niet onvriendelijke gevoelens jegens degenen, die deze moeilijkheden veroorzaakten. Dat de strijd tegen fascisme en nationaal-socialisme een wereldstrijd was, beseften zij nauwelijks. Het gebeurde alles te ver weg en zij zagen niet in, dat de gehele wereld — ook Zuid-Afrika — in hoge mate was betrokken bij den uitslag van de gigantische worsteling, den strijd tussen een vrij mensdom, door democratische beginselen geleid en een modern slavendom, in toom gehouden door een kleine oppermachtige kliek, welke zichzelf de macht over het mensdom door overrompeling toeëigende.

Dat deze houding van een groot deel der Hollandse Afrikaners, die eerst na de capitulatie van Duitsland in Europa bekend werd, weinig waardering vond in de landen, welke direct bij den strijd betrokken zijn geweest, is te begrijpen en het behoeft dan ook geen verwondering te baren, dat de eerste reactie op den uitslag van de verkiezingen, in de eerste plaats in Engeland en ook in een deel van de Nederlandse pers, niet welwillend was. Men had gehoord van den wens tot afscheiding van Zuid-Afrika van het Britse Gemenebest, van achteruitzetting van de gekleurde bevolkingsgroepen, van de beperking van emigratie, en allerlei hierheen overgewaaide doch slechts half begrepen verkiezingsleuzen hadden de geesten voorbijgaand beroerd. Verontwaardiging werd gewekt door het bericht, dat de Duitse agent LEIBBRANDT, die gedurende den oorlog in de Unie een vijfde kolonne georganiseerd heeft en tot levenslange gevangenisstraf was veroordeeld, door het nieuwe kabinet op vrije voeten is gesteld. Men achtte dit laatste een duidelijk bewijs van de dikwijls gehoorde mening, dat de nationalisten pro-Duits zijn en besefte niet, dat deze vrijlating, welke bewerkt is door den minister van Justitie en naar men meent buiten medewerking van het kabinet, kan worden verklaard als een zuiver politieke manoeuvre ter versterking van de basis van het nieuwe kabinet met groepen van de Hollands-Afrikaanse bevolking, welke

thans nog afzijdig staan. Daartegenover is men zich in Zuid-Afrika waarschijnlijk niet bewust geweest, dat deze handeling over de gehele wereld een slechte pers zou hebben.

Reeds spoedig na de bovenvermelde reactie op den verkiezingsuitslag verschenen er in verschillende bladen in Nederland rustiger en gefundeerder beschouwingen over den nieuw geschapen toestand en werden de verlangens van het nieuwe kabinet in juister licht gesteld.

De nieuwe kabinetsformateur en Eerste Minister is geen onbekende op politiek terrein. Dr DANIËL FRANÇOIS MALAN werd op 22 Mei 1874 te Riebeek Wes in de Kaapprovincie geboren. Hij studeerde eerst aan de Universiteit van Stellenbosch en van 1901 tot 1905 aan de Rijksuniversiteit te Utrecht in de theologie, alwaar hij in laatst-genoemd jaar promoveerde op een proefschrift, getiteld: „Het Idealisme van Berkeley". Als predikant stond hij daarna te Montagu en Graaff Reinet in de K.P. In 1915 werd hij redacteur van „Die Burger", een blad dat hem in latere jaren steeds heeft gesteund.

In 1924 werd hij opgenomen in het kabinet-HERTZOG als minister van Binnenlandse Zaken en Onderwijs. In 1933, toen de partijen van HERTZOG en SMUTS tot samenwerking besloten, ging hij mee, maar toen die partijen tot samensmelting besloten keerde hij zich daartegen. Hij werd leider van de oppositie van de z.g. „gesuiwerdes" d. i. de Nat. partij, die zich van HERTZOG afwendde, en bleef dat tot hij zelf geroepen werd een kabinet te vormen.

Van zijn medewerkers zijn Dr JANSEN en de heer HAVENGA tevoren ook minister geweest. Laatstgenoemde heeft zich als minister van Financiën in het kabinet-HERTZOG naam gemaakt. Aan de medewerking van den heer HAVENGA, leider van de Afrikaner partij, is een groot deel van het succes van de nationalisten te danken, mede omdat hij in verschillende kiesdistricten de medewerking heeft verkregen van de „Ossewa Brandwag", een extreme en van enigszins fascistische methodes niet vrije partij, tegenover welke Dr MALAN afkerig staat.

De overige medewerkers zijn allen mannen van erkend gezag, die op verschillend terrein van het landsbestuur hun sporen hebben verdiend.

Aan de nationalisten is — zoals reeds hierboven opgemerkt — ook in Nederland verweten, dat ze Duitsgezind zouden zijn geweest gedurende den oorlog. Deze bewering, hoewel in haar algemeenheid onjuist, heeft helaas een grond van waarheid. De oppositie tegen gen. SMUTS, toen hij deelneming aan den oorlog be-

pleitte, was in de eerste plaats een gevolg van het gevoel, dat men Engeland gaarne het onderspit zag delven of tenminste flink gehavend worden. Men zag in het toen nog zeer sterke Duitsland een kracht, welke dàt doel zou kunnen bereiken. Dit verlangen heeft er zeker toe mede gewerkt, dat men geen oog had voor het grote wereldbelang, dat moest worden uitgevochten, en het heeft aanleiding gegeven, dat velen daarom afwijzend stonden tegenover den verbeten strijd en het ondergrondse verzet in Nederland en liever hadden gezien, dat dit land zich aan Duitslands zijde geschaard had. Deze houding verklaart de dikwijls gespannen verhouding gedurende den oorlog tussen Nederlanders en vóór den oòrlog stemmende Afrikaners enerzijds en hen, wien door hun afkeer van de Engelse machtspositie in Zuid-Afrika een nederlaag van Groot-Brittannië welgevallig zou zijn. Dit niet te loochenen feit is zeker een van de redenen, waarom sommige bladen in Nederland aanvankelijk de overwinning der nationalisten hebben betreurd.

Hoewel ook thans nog sommige kringen in Zuid-Afrika pro-Duits zijn in dien zin, dat zij nu nog betreuren, dat dat land den oorlog niet heeft gewonnen, is het toch onjuist te zeggen, dat de nationalisten pro-Duits zijn. Immers SMUTS is in zijn oorlogstaktiek ook door een groot deel der Hollandse Afrikaners gevolgd. De oppositie deed meer van zich spreken dan degenen, die het met SMUTS eens waren. En bij vele weifelenden is na de capitulatie, toen ze rustiger konden oordelen over wat was geschied, een beter inzicht ontstaan, dat zich uit in een tegemoetkomende houding jegens anders georiënteerden en een wil tot samenwerking in den opbouw van wat in tijden van spanning is gehavend.

Tot MALAN's eer moet worden gezegd, dat hij zich steeds principieel heeft verzet tegen dat deel van zijn aanvankelijke medestanders dat voor het nationaal-socialisme voelde (VAN RENSBURG, Kommandant Generaal van de Ossewa-Brandwag en PIROW, leider van de Nuwe Orde Party) en dat propageerde. Hij heeft steeds op democratisch en parlementair standpunt gestaan en de nationaal-socialistisch voelenden uit de H.N.P. afgestoten.

Wij willen trachten van de voornaamste punten, welke in den verkiezingsstrijd naar voren zijn gekomen, een kort overzicht te geven. Deze punten zijn: de verhouding tot het Britse Imperium, het beleid ten opzichte van de gekleurde bevolkingsgroepen en de immigratie.

Onder de Hollandse Afrikaners heeft zeker een ideaal geleefd,

weer geheel los te komen van de banden, welke Zuid-Afrika aan het Britse Imperium binden. Ook nu bestaat dat ideaal nog, zoals gebleken is uit enige demonstraties na het bekend worden van den verkiezingsuitslag. Zo zijn in Pretoria studenten door de stad gereden met de oude vierkleur van Transvaal en werd op de trappen van het Uniegebouw het oude Transvaalse volkslied gezongen. Het op den voorgrond tredende streven van de nationalisten is echter niet in de eerste plaats „los van Engeland", maar samenwerking met allen — dus ook met Engelse Afrikaners —, die Zuid-Afrika als hun vaderland beschouwen en wier hart niet meer in de eerste plaats uitgaat naar een oud vaderland. Zij hebben dit uitgedrukt in de leus: „Zuid-Afrika eerst!" Het aantal Afrikaners van Engelse afkomst, dat zo langzamerhand zich in de eerste plaats Afrikaner gevoelt en niet meer over Engeland als „home" spreekt, neemt geleidelijk toe en vooral onder de jongere generatie komen er steeds meer, die de idealen van de Hollandse Afrikaners leren verstaan en onderschrijven en tot de verwezenlijking daarvan willen medewerken.

Desgevraagd heeft Dr MALAN zich over dit punt dan ook steeds zeer voorzichtig uitgelaten. Wel erkende hij, dat als uiteindelijk ideaal den nationalisten de republiek voor ogen staat, maar hij voegt daaraan toe, dat de band met Engeland alleen kan worden verbroken, als dit de duidelijke wens is van een meerderheid der bevolking. Niet langs revolutionnairen weg dus, maar door een volksstemming zal terzake, als de tijd daartoe rijp is, een uitspraak moeten worden gedaan. Het lijdt onzes inziens geen twijfel, dat het nieuwe kabinet thans den tijd voor de oplossing van dit vraagstuk nog niet rijp acht en dit punt dan ook wel niet in het Regeringsprogram zal worden opgenomen. Dr MALAN is bereid samen te werken met allen voor wie het „Zuid-Afrika eerst!" geldt.

De verhouding tot het gekleurde deel der bevolking is wel een van de belangrijkste vraagstukken, dat in Zuid-Afrika de aandacht vraagt en tot oplossing moet worden gebracht. Voor hen, die Zuid-Afrika niet uit eigen aanschouwen kennen, is het wel zeer moeilijk een goed inzicht in dit netelige vraagstuk te verkrijgen. De bevolking van de Unie is samengesteld in ronde cijfers uit 2,4 millioen blanken, 7,8 millioen Kaffers (naturellen), 0,9 millioen gekleurden (d. z. gemengden van vnl. Hottentotten en verder Kaffers, blank en Maleiers enz.) en 0,28 millioen Indiërs, dus ongeveer 1 blanke tegenover 5 gekleurden. En dat alles verspreid over een gebied, dat ongeveer 40 maal de oppervlakte van

Nederland heeft. Niettegenstaande deze verhouding is de Unie een witmansland en het wil dat uit historische gronden blijven. De problemen, welke deze in de ganse wereld unieke verhouding tussen blank en gekleurd opwerpt, zijn vele. Tot voor betrekkelijk korten tijd werd er weinig aandacht aan gewijd: de blanke was de onbestreden meester. Vooral het Noorden van de Unie staat nog zo dicht bij de wording der verhoudingen — slechts een eeuw geleden, werd de strijd tussen blank en zwart ten gunste van de eersten uitgevochten — en de blanke voelt er zich nog als de voogd van den naturel, die nog als onmondig wordt beschouwd. Dit wil geenszins zeggen, dat de naturel wordt onderdrukt, maar wèl, dat er een zekere aartsvaderlijke verhouding bestaat, waarin de naturel zich tot voor kort niet onbehagelijk gevoelde. Door den tweeden wereldoorlog en den langzamerhand zich wijzigenden economischen en culturelen status van den naturel komen echter vraagstukken aan de orde, welke de oude verhoudingen niet meer dulden en tot anderen koers dwingen.

Oorspronkelijk leefde de naturel in stamverband onder een aan zijn aard en omstandigheden aangepast regime en na de verschijning der blanken in de streken — zgn. reservaten —, welke langzamerhand speciaal voor hen zijn aangewezen. Als hij ging werken in de mijnen, in de industrie of als huisbediende, vrijwel steeds zonder zijn gezin, was dat voor tijdelijk. Op gezette tijden ging hij weer naar zijn kraal en zijn gezin terug. Daar leefde hij een tijd lang van zijn elders gespaarde verdiensten om na verloop van tijd het zelfde spel weer van voren af aan te beginnen. De zorg voor deze tijdelijke arbeidsbevolking was opgedragen aan de municipaliteiten, die — als de mijndirecties of industrieën dat niet zelf deden — voor huisvesting en verdere faciliteiten hadden te zorgen. Aan de buiten de reservaten en de municipaliteiten levende naturellen werd niet veel aandacht besteed. Ze leefden voornamelijk op de plaatsen der boeren en hadden niet veel overheidszorg van node.

Deze oude verhoudingen hebben zich zo langzamerhand gewijzigd. De industrialisatie, die in de laatste decenniën heeft plaats gevonden, eiste steeds meer arbeiders en is niet gediend met een telkens wisselende arbeidersbevolking, die steeds weer opnieuw moet worden opgeleid. Het is dan ook begrijpelijk, dat er steeds meer naturellen in de steden wonen, die los zijn geraakt van hun stamverband en blijvers zijn geworden. De sociale zorg voor deze blijvende naturellen-bevolking in de steden heeft echter geen gelijken tred gehouden met de behoeften en zo zijn er dan in ver-

schillende grote centra, b.v. Johannesburg, toestanden ontstaan door gebrek aan behoorlijk onderdak en voorziening van de eerste sociale eisen, welke zo'n bevolking stelt, die tot spoedige oplossing moeten worden gebracht.

Het vorige kabinet heeft dan ook een commissie benoemd om deze zaak te onderzoeken. Kort voor de verkiezingen heeft deze commissie (naar haar voorzitter de commissie-FAGAN genoemd) haar rapport uitgebracht. In de eerste plaats geeft dit gedetailleerde beschouwingen over de verspreiding en over het verloop der naturellen-bevolking in de reservaten, de municipaliteiten en de streken buiten deze twee gebieden, het platteland. Het wijst verder op het verschijnsel, dat de reservaten, vnl. door de afwezigheid van een krachtige mannelijke bevolking om bovengenoemde redenen, hoofdzakelijk zijn bewoond door vrouwen, kinderen en ouden van dagen en daardoor een verwaarloosden indruk maken, dat ook bij intensieve bewerking deze reservaten niet meer voldoende zijn om de naturellen-bevolking in haar geheel te voeden, en het komt dan tot de conclusie, dat de blijvende naturellen-bevolking buiten de reservaten — dus in de steden en op het door de blanken bezette platteland — moet worden geaccepteerd en dat aldaar voor behoorlijke woonruimte, hygiënische voorzorg, onderwijs, recreatie, vakopleiding enz. enz. blijvend moet worden gezorgd. De naturel heeft, zoals hierboven gezegd, in de tot standkoming van te zijnen behoeve te nemen maatregelen geen directe stem. Hoewel niet overal in de Unie dezelfde toestand heerst (in de Kaapprovincie bestaan iets verder gaande maatregelen), worden de belangen der naturellen behartigd door een drie-tal volksraadsleden en een viertal senatoren, in de aanwijzing van welke zij slechts een adviserende stem hebben. De commissie adviseert nu voorts den naturel een uitgebreider stem te verlenen voor de behartiging van zijn eigen belangen in het algemeen, alsmede een zekere autonomie in de reservaten.

De H.N.P. heeft kort na de vorming van het nieuwe kabinet een reeds voor de verkiezingen aangekondigd rapport over haar standpunt ten opzichte van de naturellen-politiek gepubliceerd. Het standpunt der nationalisten wijkt af van de voorstellen van de commissie-FAGAN en erkent niet de wenselijkheid en de noodzaak van een blijvende naturellen-bevolking buiten de reservaten. Het wil hen daar uitsluitend als trekkers en niet als blijvers zien. Voor de reservaten wil het eigen bestuur, eigen industrie, eigen vakopleiding enz. ter bevrediging van eigen behoeften; voorts voorkoming van een te veel aan zwarte arbeidskrachten buiten

de reservaten (in overeenstemming met de blanke vakverenigingen, die goedkope zwarte vakarbeiders willen weren) en geen politieke vertegenwoordiging buiten de reservaten. Het is nauwelijks te verwachten, dat deze plannen onder de naturellen aanhang zullen vinden, al gaan ze niet zo ver als sommige nationalisten zouden willen, die volkomen afscheiding („segregatie", in het Afrikaans „apartheid") van blanken, naturellen, kleurlingen en Indiërs bepleiten en zelfs gekleurden arbeid in blanke districten geheel zouden willen verbieden.

Het probleem der Indiërs toont weer geheel andere aspecten. Het is, zo mogelijk, nog moeilijker dan dat der naturellen, omdat zij in hun streven gesteund worden door de Regering van India en de Verenigde Naties er in hebben betrokken, terwijl Engeland om zijn band met India een oog in het zeil houdt en tegen extreme maatregelen moet waken.

De Indiërs zijn in de jaren zestig van de vorige eeuw naar Zuid-Afrika gehaald ten behoeve van de suikerindustrie in Natal, omdat deze met Kaffer-arbeid niet lonend was te drijven. Ze zijn betrokken uit de heffe der Indische bevolking, uit de pariahs, en op contract voor een bepaald aantal jaren te werk gesteld. Daarnaast kwam tevens een klein contingent handelaars enz. naar Natal.

Deze immigranten zijn echter onassimileerbaar gebleken met de in Zuid-Afrika aanwezige gekleurde rassen. Zij hebben hun Indische wetten van samenleving behouden en zien nog steeds naar India als hun vaderland, ook zij die in Zuid-Afrika geboren zijn, en dat zijn er thans ongeveer 80 %. In den loop der jaren is er een voortdurende strijd gevoerd — aangevangen door GANDHI, die in de jaren negentig der vorige eeuw in Zuid-Afrika kwam voor een rechtsgeding tussen enige Indische kooplui — voor meer rechten, voor toestemming tot vestiging in de toenmalige republieken en tenslotte tot gelijkstelling met de blanke bevolking. Niettegenstaande de Indiërs in grote meerderheid nog arme arbeiders zijn, die zich om al deze vraagstukken maar weinig bekommeren, heeft de kleine bovenlaag, welke zich op economisch gebied naar boven heeft gewerkt met grote hardnekkigheid en door het ontduiken en omgaan van de restricties ten opzichte van verspreiding over andere delen van Zuid-Afrika, van handelslicenties en van vestigingsgebieden, een belangrijke plaats veroverd in het economische leven, welke een bedreiging vormt voor de rustige ontwikkeling van de door blanken gedreven handel en industrie. Als men denkt, dat in een stad als Durban 50 % van het aantal

inwoners Indiërs zijn, dat ze grote stukken van de voor blanke bewoners bestemde delen der stad in eigendom bezitten, dan begrijpt men, dat er vele punten van wrijving bestaan. Bepalingen inzake penetratie van Indiërs in blanke gebieden waartegenover soortgelijke verbodsbepalingen tegen blanke penetratie in aan Indiërs toegewezen gebieden staan, worden door de Indiërs waar mogelijk gesaboteerd. In de V.N. klagen ze over achteruitstelling, de Regering van India versterkt ze daarin, ze negeren met onbewogenheid het feit, dat ze in Zuid-Afrika onder veel betere omstandigheden leven dan hun soortgenoten in India en veel betere levenskansen hebben. Het is dan ook begrijpelijk, dat de overige bevolking van Zuid-Afrika niet veel van den Indiër moet hebben. De taktiek der Regering is jarenlang geweest, de Indiërs zo mogelijk weer terug te zenden naar hun vaderland (evenals dat is geschied met de onder het regime van MILNER in het begin dezer eeuw ingevoerde Chinese mijnarbeiders voor de goudvelden aan den Rand), een maatregel tengevolge waarvan inderdaad vele tienduizendtallen weer zijn gerepatrieerd, maar de massa der Indiërs gevoelt zich blijvers in het nieuwe land, waar zij geboren zijn. Schoorvoetend heeft de Regering dat erkend en ook wel allerlei mogelijkheden geopend voor die Indiërs, welke zich bij de Westerse levenswijze hebben aangepast, maar het is een feit, dat de Indiërs over het geheel een exotisch, niet aanpasbaar element zijn blijven vormen. Als lid van het (Britse) Gemenebest van Naties eisen zij echter gelijkstelling met de blanken, een eis waaraan geen Regering in Zuid-Afrika kan voldoen, gezien den snellen aanwas van de Indische bevolking, het lage peil der bevolking, waaruit ze zijn voortgekomen en hun niet-opgaan in het geheel der Zuid-Afrikaanse samenleving.

Het kabinet-MALAN wenst de repatriatie van de Indiërs op den voorgrond te stellen, alsmede een strenge toepassing van de emigratie-wetgeving en een beperking van het verlenen van handelslicenties buiten de aan hen toegewezen woongebieden.

Op het terrein van zijn beleid ten aanzien van de Indiërs zal het nieuwe kabinet wel niet veel tegenstand ondervinden. De uitvoering van zijn wensen stuit echter op grote moeilijkheden, ook van internationalen aard.

Tenslotte nog het probleem der „gekleurdes", de kleurlingen. Deze wonen vrijwel uitsluitend in het westelijk deel van de Kaapprovincie. Hun huidskleur, ontwikkeling en levensgewoonten variëren tussen die van de blanken en die van de naturellen, zij dragen sporen van al hun voorouders: Hottentotten, blanken, Ma-

leiers, Indiërs en wat niet al. Daar zij in bovengenoemde streken tot voor kort weinig naturellen of andere gekleurde rassen naast zich hadden ontstonden er geen sterke spanningen, mede omdat zij onder het Engelse bestuur actief stemrecht verkregen (voor zover hun status aan bepaalde eisen voldoet). Zij konden zich in hun levensgewoonten zo veel mogelijk aan de blanken aanpassen. Huwelijken tussen blanken en gekleurden komen zelden voor. De publieke opinie veroordeelt ze.

In den laatsten tijd nu neemt in de westelijke Kaapprovincie het aantal naturellen en Indiërs snel toe, zodat ook hier het probleem inzake de gewenste samenlevingsvormen aandacht is gaan vragen.

Ook in den status quo van deze bevolkingsgroep, die uit c.a. 0,9 millioen zielen bestaat, wil het nieuwe kabinet wijzigingen brengen. Het wil haar het actief kiesrecht ontnemen en als pleister op de wond de behuizing beter verzorgen, maar afgezonderd van de blanken en op een afstand van de naturellen-woonwijken, de z.g. „locaties". Het wil verder voorzien in een afzonderlijken dienst voor de behartiging van de belangen der kleurlingen-bevolking en hen daarin zoveel mogelijk zelf betrekken. In het parlement wenst het hun belangen behartigd te zien door een drie-tal volksraadsleden en een senator, aangewezen na het ingewonnen advies van een Adviserenden Kleurlingenraad.

Dat de vermelde maatregelen ten opzichte van de drie genoemde groepen van niet blanken onder deze delen van de bevolking instemming zullen vinden, is nauwelijks te verwachten. Ze worden eerder als een achteruitgang dan als een verbetering gevoeld en de niet ter zake kundige en propagandistisch bewerkte wereldopinie spreekt hierin een woordje mee. Ook de communistische propaganda onder deze bevolkingsgroepen neemt hand over hand toe.

Bij de nationalisten zit ongetwijfeld de wil voor, de gegronde wensen der gekleurde rassen zoveel mogelijk te bevredigen, hun opleiding te verbeteren, de sociale zorg uit te breiden. Daarin bestaat inderdaad een achterstand, waarvoor eerst langzamerhand de ogen opengaan. Ieder, die Zuid-Afrika van nabij kent, begrijpt echter den wil van het volk het land een witmansland te doen blijven. Volkomen gelijkstelling der rassen zou dat ideaal op den duur ernstig in gevaar brengen. Maar naast de handhaving van dezen primairen eis, is o. i. aan de verbetering van de sociale toestanden der gekleurde rassen veel tot stand te brengen, al zullen er verschillende vooroordelen, welke nu nog onder de blanke be-

volking leven, moeten worden overwonnen. Laten wij alleen maar noemen de z.g. „colour-bar" tengevolge waarvan de naturel-ambachtsman geen vakkundig werk mag verrichten ten behoeve van de blanken, een eis, dien de vakverenigingen der blanken niet gemakkelijk zullen laten vallen, maar die een groot arbeidsveld voor den naturel afsluit en het leven onnodig duur maakt. Verbetering van sociale voorzorg en betere opleidingsmogelijkheden zijn factoren, waarvan de noodzakelijkheid eerst geleidelijk in het volksgeweten begint te groeien.

Het gehele conglomeraat van vraagstukken behoort natuurlijk niet tot een eigenlijke partijpolitiek. Tot extreme maatregelen zal het nieuwe kabinet zeker niet kunnen overgaan, daar zijn meerderheid zo gering is, vooral als men bedenkt, dat de status der gekleurden is vastgelegd in artikelen der grondwet, welke alleen gewijzigd kunnen worden met een 2/3 meerderheid van stemmen. Het is zeker wenselijk — ja noodzakelijk —, dat voor de oplossing van dit dringende vraagstuk spoedig een weg wordt gevonden door het nieuwe kabinet. Of de door de Regeringspartij gepropageerde z.g. „apartheid", welke, zou zij nog zijn door te voeren, eerst na tientallen van jaren tegen enorme kosten zou zijn te verwezenlijken, de dreigende moeilijkheden van een steeds ontevredener bevolkingsmeerderheid zou kunnen bezweren, lijkt twijfelachtig. Het is te hopen, dat het nieuwe parlement in onderling overleg een weg zal weten te vinden, die aan de wensen en eisen, welke het tegenwoordige mensdom stelt aan de levensvoorwaarden der verschillende rassen en hun onderlinge verhoudingen, zodanig tegemoetkomt, dat een rustige sfeer ontstaat, waarin Zuid-Afrika zich verder kan ontwikkelen.

Tenslotte nog een enkel woord over de immigratie. Zoals bekend mag worden verondersteld, heeft het kabinet-SMUTS een snelle vermeerdering van de blanke bevolking door middel van immigratie ten behoeve van de snel stijgende eisen van de industrie, de bouwbedrijven enz. bepleit en daaraan uitvoering gegeven. De eisen aan de adspirant-immigranten gesteld zijn echter zeer hoog en de immigratie-wetten, welke van vóór den oorlog dateren, streng voor zgn. „vreemdelingen". Daarbuiten vallen allen die „British born" zijn. Dezen hebben feitelijk vrijen toegang tot Zuid-Afrika en hebben slechts aan weinige en onbelangrijke bepalingen te voldoen. De consequentie van de door het kabinet-SMUTS gevolgde politiek is dan ook, dat er na de beëindiging van den oorlog tienduizenden Engelsen en maar een gering aantal immigranten

van andere West-Europese landen (in meerderheid Nederlanders) de Unie zijn binnengekomen. Aan gen. SMUTS werd dan ook door zijn tegenstanders het verwijt gemaakt hierdoor het aantal Engelsgezinde kiezers sterk te vermeerderen en over het algemeen werd de vrees uitgesproken, dat door een te snelle immigratie de Afrikaner op den achtergrond zou worden gedrongen (karakteristiek uitgedrukt: de Afrikaner zou er onder geploegd worden).

De nationalisten nu ontkennen niet de wenselijkheid van een snellere vermeerdering der blanke bevolking dan door eigen aanwas wordt verkregen, maar zij willen het tempo zodanig terugbrengen, dat het economische leven er niet door wordt ontwricht en dat het percentage van met Hollandse Afrikaners assimileerbare immigranten wordt verhoogd. De grote voorsprong, welke allen, die „British born" zijn, bij de immigratie hebben, zal het echter uiterst moeilijk maken in dezen tot gewenste resultaten te komen. Voor Nederlandse immigranten zijn de kansen voor toelating — bedriegen de voortekenen niet — wel iets verbeterd. Ook van Afrikaanse zijde toont men door daden bereidheid Nederlandse immigranten de helpende hand toe te steken en aan werk te helpen, immigranten, waarvan mag worden verwacht, dat ze zich met den Hollandsen Afrikaner sneller assimileren, dus die uit meelevende Protestantse kringen. Dat het nieuwe kabinet ook Duitse immigratie zal bevorderen wordt wel beweerd, maar tot nu toe zijn er nog geen verschijnselen, welke in die richting wijzen.

Nederlanders, en ik heb het oog op diegenen, die inderdaad, door opvoeding en het milieu waarin ze zijn opgegroeid, kerkelijk en maatschappelijk na staan aan de samenleving der Hollandse Afrikaners, zijn zeker welkom en kunnen van een goede ontvangst zeker zijn. Want hoewel het gevoel van stamverwantschap tussen onze beide volken sterker leeft in ons hart dan in dat der Afrikaners, toch gevoelen zij zich door karakter en levensgewoonten aan ons meer verwant dan aan andere Westeuropese volken.

Hiermede zouden wij deze beschouwingen kunnen besluiten, doch het komt dienstig voor nog op één punt de aandacht te vestigen. Mij is namelijk meermalen gevraagd of de nationalisten te vergelijken zijn met onze calvinisten en zij dus in hun politiek beleid eenzelfde richting gaan als de rechtse partijen in Nederland. Het is juist dat de nationalist zich gaarne calvinist noemt. Voor den Nederlander echter, die de calvinistische politiek in zijn vaderland heeft leren kennen, is van een gelijksoortige stroming in de Zuid-Afrikaanse politiek niet veel te bespeuren. De meeste

Afrikaners zijn kerks en velen daarvan orthodox, ook die met SMUTS' politiek zijn meegegaan, maar dat het kabinet-MALAN een calvinistische politiek zou voeren — in tegenstelling met SMUTS, die liberaal zou zijn —, is niet juist als men zich daarbij oriënteert op Nederlandse opvattingen. De godsdienstige levenshouding speelt in Zuid-Afrika geen belangrijke rol in de politiek van het grootste deel der Afrikaners. Misschien staan alleen de Gereformeerden in Zuid-Afrika in dezen nader bij onze opvattingen. Ter toelichting zou ik willen wijzen op het aan het kabinet-SMUTS gedane verwijt, dat het politiek ten opzichte van de gekleurde rassen negrophiel en liberaal is geweest. Naar mijn mening was het streven van SMUTS en de V.P. inzake de opheffing van de gekleurde rassen — dat geenszins volkomen gelijkstelling met de blanken beoogde, al wordt dit door zijn tegenstanders gaarne zo voorgesteld — een streven, dat blijk gaf van een diep inzicht in de opvattingen over sociale gerechtigheid, zoals die zich over de ganse aarde aan het vormen zijn en beter te aanvaarden voor een calvinist in Nederland dan de aartsvaderlijke verhouding tussen blank en gekleurd, zoals de nationalisten die voorstaan. Zeker, de nationalisten zijn in wezen mannen van christelijken huize, maar hun politiek is niet christelijk, zoals wij dat in Nederland verstaan.

Wij zijn tot nu toe nog in het stadium der „woorden". Het zal wel spoedig mogelijk worden de „daden" van het kabinet-MALAN te gaan onderscheiden.

Met belangstelling zullen wij deze volgen en spreken den wens uit dat het den eminenten leider en zijn medewerkers gegeven moge zijn onder Gods leiding tot zegen van zijn land en tot bevrediging van zo uiteenlopende behoeften der verscheidene bevolkingsgroepen nuttig en blijvend werk te verrichten.

September 1948.

NASCHRIFT

De Redactie van „Antirevolutionaire Staatkunde" verzocht mij, nu er tussen het schrijven van vorenstaand artikel en de publicatie enigen tijd is verlopen — zo mogelijk nog iets over de ontwikkeling van het beleid van het kabinet-MALAN te vermelden. Veel tekening is nog niet in de situatie te constateren, maar toch is het volgende vermeldenswaard.

Spoedig na zijn optreden heeft het kabinet een wet ingediend

tot herroeping van de door het vorige parlement aangenomen doch nog niet in werking getreden wet inzake de regeling van grondbezit en vertegenwoordiging van Indiërs. Deze herroepingswet, die ook den indirecten steun van de Natalse V.P.-leden heeft gehad, doordat deze zich onthielden van stemming, is door de eerste behandelingsstadia met goed gevolg heengeloodst en het is te verwachten, dat de wet na de heropening van het parlement het Staatsblad zal bereiken.

Een verdere uiting van het nieuwe Regeringsbeleid is te zien in de invoering van gescheiden vervoer van blanken en gekleurden op de voorstedelijke spoorwegen van Kaapstad, het enige net der gouvernementsspoorwegen waar deze scheiding niet bestond. Men zegt echter, dat het vorige kabinet dezen maatregel eveneens heeft willen nemen.

Wat het immigratiebeleid betreft kan worden vermeld, dat het kabinet de charter van enige Engelse emigrantenschepen heeft beëindigd. Wat Nederlandse emigranten betreft kan worden geconstateerd, dat de verleende toelatingsvergunningen gemiddeld eer in aantal toe- dan afnemen. Op de beide laatste door de Nederlandse Regering gecharterde emigrantenschepen heeft de Unieregering ook telkens een tweetal Z.A.-voorlichtingsambtenaren doen meereizen. Uit een en ander zou kunnen worden afgeleid, dat aan de immigratie van Nederlanders geen meerdere moeilijkheden in den weg zullen worden gelegd.

Tenslotte kan de vraag worden gesteld — al is het nog te vroeg die nu reeds te beantwoorden —, of het standpunt van minister HAVENGA, leider van de A.P., geuit op een onlangs gehouden partijcongres, nl. dat wijziging van het beleid ten opzichte van de gekleurde rassen, zoals dat in bepaalde wetten is verankerd, niet kan geschieden bij gewone meerderheid van stemmen, tot complicaties in het kabinet aanleiding kan geven. Is HAVENGA's standpunt juist, dan zal dat beperken hetgeen het kabinet kan bereiken, maar het zal de eenheid daarvan niet behoeven aan te tasten.

December 1948.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Ik zal voor onze Kiesvereniging spreken over het inter-kerkelijke karakter onzer A.R. partij. Gaarne ontvang ik nog enkele wenken van U, o. a.:

Is U bekend hoeveel leden der partij niet tot de Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken onderh. art. 31 K.O. behoren? Is U het met mij eens, dat de C.H.U. en de S.G.P. interkerkelijk zijn en dat de H.G.S. indertijd een kerkelijke partij was?

ANTWOORD:

(Aan de hand van verkiezingsgegevens werd berekend, welke percentages der A.R. *stemmen* in 1946 van Gereformeerden — in synodaal verband —, van Gereformeerden onderh. art. 31 K.O., van Hervormden (Gereformeerde Bond) en Christelijk Gereformeerden en van anderen — waaronder confessioneel-Hervormden, Oud-Gereformeerden, orthodoxe Luthersen — afkomstig was, waarna werd opgemerkt, dat in de *georganiseerde partij* de kerkelijk-Gereformeerden verhoudingsgewijs sterker zijn vertegenwoordigd dan onder de A.R. kiezers. Daarna ging het advies als volgt voort:)

Indien U onder het inter-kerkelijk karakter ener organisatie alleen verstaat, dat zij openstaat voor leden van verschillende kerkformaties, dan zijn de C.H.U. en de S.G.P. inderdaad beide interkerkelijk, maar dan is de K.V.P. het ook. Of de H.G.S. in *dien* zin een zuiver kerkelijke partij was, is mij niet bekend; haar programma maakte haar wel tot een specifiek-kerkelijk-Hervormde partij.

Intussen meen ik, dat het min juist is het kriterium voor interkerkelijkheid alleen of althans voornamelijk hierin te zien, dat een organisatie haar leden telt in onderscheidene kerkformaties, dat in haar leden van onderscheidene kerkformaties „samenwerken". En men meent dan dikwijls met dit aldus geziene interkerkelijke karakter rekening te moeten houden door er zorg voor te dragen, dat bij het vervullen van honoraire en bezoldigde functies der partij, alsmede bij de samenstelling der candidatenlijsten en (implicite) A.R. fracties in de verscheidene publieke colleges, zoveel mogelijk elk dier kerkelijke denominaties „aan bod" moet komen.

Die visie nu is naar mijn mening onjuist. Zij maakt van de A.R. partij in wezen een federale samenwerking van Hervormde A.R., Gereformeerde A.R., Chr. Geref. A.R., enz. enz. Het interkerkelijk karakter der partij moet hieruit blijken en blijkt hieruit, dat zij in haar program van beginselen en in haar practische politiek zich niet aan de uitspraken

van enige kerk bindt[1]) en open staat voor allen, die met haar (niet kerkelijk) program instemmen.

Daarom zou zij, zolang het voorgaande het geval is, ook interkerkelijk zijn, al zouden al haar leden tot één kerk behoren. Bij de vervulling van functies en het stellen van candidaten gaat het niet om het betrachten van kerkelijke evenredigheid, maar om het vinden van diegenen onder de beamers van het program, die voor de vervulling der te bezetten plaatsen het meest geschikt zijn.

(Dat het practicaal gewenst is er tegen te waken, dat alleen personen, die tot de sterkst vertegenwoordigde der bovenvermelde groepen behoren, naar voren zouden komen, doet aan het juiste beginsel niet af en dat met overwegingen van dezen aard rekening wordt gehouden mag ook niet ten gevolge hebben, dat het juiste principe in feite om hals wordt gebracht.)

Aanvaarding van het hier summier uiteengezette gezichtspunt leidt er toe, dat de vraagstelling wordt verplaatst. Zij wordt dan: Is het juist, dat de A.R.P. zich in haar program en politiek niet aan de belijdenis en de uitspraken van een bepaalde kerk bindt? En, heeft zij zich in feite hieraan gehouden en daarnaar gedragen?

De eerste vraag brengt U in directe aanraking met het beginsel der souvereiniteit in eigen kring, daar het gaat om de vraag of kerk en politieke partij een onderscheiden karakter dragen, alsmede om de vraag, of de kerk al dan niet een beheersende plaats te midden en boven al de andere levensverbanden en aspecten der werkelijkheid heeft.

Op een eventuele vraag, welk gevolg de kerkelijke rechtshandel van 1942—1944 en daarna voor de partij-verhoudingen heeft, kan het juiste antwoord alleen worden gegeven van een juiste beantwoording der zo juist gestelde vragen uit. G.

VRAAG:

Is het niet mogelijk van de zijde van het C. C. nu reeds met alle kracht te ijveren tegen de valse voorstelling, welke hier nogal opgeld deed bij de verkiezing voor de Tweede Kamer: A.R. = Gereformeerd, C.H. = Hervormd?

ANTWOORD:

De slagzin „Gereformeerd = A.R., Hervormd = C.H." is altijd onzin geweest en is dat nog. Overigens heerst die misvatting niet overal en agere men dus plaatselijk tegen dezen onzin. Wellicht kan men daarvoor plaatselijk eenzelfde bewijs leveren als hier voor het gehele land volgt.

Nederland telde in 1946 en in 1948 ongeveer 9 à 9½ millioen inwoners. Bij de Kamerverkiezingen in 1946 werden uitgebracht 4.760.711 geldige stemmen, bij die in 1948 4.933.735. In beide gevallen bracht dus ongeveer 50 % der Nederlanders een geldige stem uit. Stemmers waren er meer en kiesgerechtigden uiteraard nog meer.

---

[1]) Dit is totaal iets anders dan dat zij met deze belijdenis en/of met die uitspraken *in strijd* zou komen. De leden der partij kunnen vanzelfsprekend in de partij geen politiek program onderschrijven, dat niet met hun (kerkelijke) belijdenis verenigbaar zou zijn.

Op dezen grond mag men wel aannemen, dat ook ongeveer 50 % dergenen, die tot de Gereformeerde gezindte behoren, aan beide verkiezingen heeft deelgenomen. Daar het kindertal onder deze gezindten relatief groot is, is het percentage kiezers er wellicht iets geringer dan in andere bevolkingsgroepen, maar het zal toch ook ongeveer 50 bedragen.

Volgens het jaarboekje der Gereformeerde Kerken (in synodaal verband) telden deze kerken begin 1946 633.920 zielen, begin 1948: 649.935. Aannemende dat 50 % daarvan gestemd heeft, en allen A.R., wat wel geen grote fout zal opleveren, gaf dat dus in 1946 ongeveer 315.000 stemmen, in 1948 ongeveer 324.000 stemmen.

In 1946 werden op de A.R. lijsten uitgebracht 614.201 stemmen, in 1948 651.717 stemmen. Zowel in 1946 als in 1948 zouden dus ongeveer 51 % dier stemmen van Gereformeerden (in synodaal verband) afkomstig zijn.

De Gereformeerde Kerken (onderh. art. 31 K.O.) telden in 1946 87.311 leden, in 1947 90.544.

Hoewel met name in 1948 een deel daarvan niet A.R. heeft gestemd, mag toch wel worden aangenomen, dat bij beide verkiezingen ruim 40.000 A.R. stemmen van leden dezer Kerken afkomstig waren, dat is dus 6 à 7 %.

Christelijk-Gereformeerden waren er begin 1947 51.687, begin 1948 52.611. Dat levert in beide gevallen dus 25.000 à 26.000 kiezers, die wel grotendeels A.R. gestemd zullen hebben, hoewel een deel vermoedelijk de S.G.P. candidaten stemt. Laten we aannemen, dat uit dezen kring beide malen ongeveer 20.000 A.R. stemmen kwamen, dat is dus ongeveer 3 %.

Dan zijn dus ongeveer 60 % der A.R. stemmen thuisgebracht. Het is natuurlijk uitgesloten, dat de overige 40 % geheel uit den kring der kleinere kerkengroepen, der vrijzinnigen, der godsdienstig-onverschilligen en der atheïsten zou komen. Uit al deze groepen komen slechts op beperkte schaal of zelfs slechts incidenteel A.R. stemmen. Men mag rustig aannemen, dat tenminste 30 % der A.R. stemmen van orthodoxe Hervormden komt. Het aantal Gereformeerde Bonders is daarbij niet onaanzienlijk, al bedenke men, dat niet weinigen van hen op de S.G.P. stemmen.

Uit dezen kring komen naar mijn schatting ruim 20 % der A.R. stemmen. Dan moet dus nog een vrij groot percentage uit *andere* orthodox-Hervormde kringen komen.

Voor plaatselijke propaganda beveel ik u aan die berekening ook eens plaatselijk te maken. Plaatselijk moet meestal verschil worden gemaakt tussen Kamer-, Staten-, en raadsverkiezingen. G.

Uit het voorgaande blijkt wel, dat er m.i. geen bezwaar tegen bestaat, dat de wethouder ook die vergaderingen zijner fractie bijwoont, waar speciaal de raads-agenda wordt besproken. Integendeel is dit zeer gewenst, mits men slechts bedenke, dat evenals tussen den kiezer en den gekozene de politieke band der overeenstemming in beginselen en hoofdzaken bestaat, maar de gekozene zijn eigen verantwoordelijkheid en recht tot zelfstandige beslissing behoudt, een en ander evenzeer geldt voor de verhouding tussen den wethouder en zijn mede-raadsleden. G.

19e JAARGANG No 2 FEBRUARI 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN
J. SCHOUTEN, *voorzitter* - A. L. DE BRUYNE - DR J. P. A. MEKKES - MEJ. DR G. H. J. VAN DER MOLEN DR J. W. NOTEBOOM - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG EN MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Invloed van het communisme in Indonesië, door Dr C. M. E. van Schelven, 33 — Vraag en Antwoord (Adv.rubriek), 52 (1. *Verplicht geneeskundig onderzoek van t.b.c.-patienten en hun huisgenoten; A.R. standpunt t. a. v. de overheidstaak in het algemeen;* 2. *de wethouder als lid c.q. voorzitter zijner fractie*) — Boekbespreking 59

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN - E. VAN RULLER M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks. op royaal formaat.
De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.
Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.
Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.
De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever
KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

INVLOED VAN HET COMMUNISME IN INDONESIË

DOOR

DR C. M. E. VAN SCHELVEN

1. *Geschiedenis vóór den Tweeden Wereldoorlog.*

Vormen van communistische organisatie treden op Java op gelijktijdig met de Russische revolutie. Ongeveer in het jaar 1917 wordt door Westerse figuren de communistische leer en het communistische activisme naar Indonesië overgebracht.

In 1920 ontstond uit de Indische Sociaal Democratische Vereniging de eerste Indische Communistische Partij (Perserikatan Kommunis di India). Deze vereniging zocht en vond aanstonds contact met Moskou en werd een onderdeel van de Derde Internationale. Zij nam daarmede ook de door Moskou voorgeschreven ideologieën over en onder meer werd de strijd voor de nationale zelfstandigheid een onderdeel van haar programma.

Daarmee werd van den aanvang af de communistische mantelmethode gevolgd. Waar ook communistische actie optreedt, kan deze methode worden aangewezen. Verschillende wijzen van tactiek worden hierbij toegepast, die alle eenzelfden grondtrek hebben: een schijnbaar redelijk en onschadelijk doel dienstbaar gemaakt aan het communistische ideaal. Schijnbaar gematigde en voor transactie vatbare figuren (als HATTA, de laatste Minister-President van de republiek), lenen zich in deze gedaante voor hetzelfde doel. Organisaties met menslievende leuzen of culturele doeleinden worden opgericht, om op deze wijze en onder deze „mantels" de communistische propaganda te verbreiden.

Wat Indonesië betreft was het nationalisme een van de beste kanalen om een revolutionnaire stroming te voeden, die zich tegen het Nederlandse gezag zou richten. Dit Nederlandse gezag belette immers dat de Indische grondstoffen en de Indische arbeid zouden worden dienstbaar gemaakt aan het Russische imperialisme. Vandaar dat het op zichzelf niet afkeurenswaardige nationalisme door de communistische partij werd aangegrepen als middel om zijn doel van wereldrevolutie te bereïken. Deze methode wordt

tot op heden door de communistische machthebbers in Indonesië gevolgd en het kan onmogelijk worden gezegd dat zij daarmede niet reeds enig succes hebben geboekt.

Reeds in het voor-oorlogse Indië kon echter worden geconstateerd dat deze samenwerking, dit „mantel-program", niet ongehinderd voortgang kon vinden. De samenwerking tussen communisten en niet-communistische nationalisten is niet altijd volledig geweest. De onlusten van 1926 en 1927 kan men geheel stellen op rekening van de communistische nationalisten: daar ontbrak de steun van de niet-communistische aanhangers van het nationalisme.

De eenheid van beiden werd vooral verhinderd door den Islam. Het Tweede Congres van de Komintern in 1920 had beslist dat zowel het Pan-Islamisme als het Westerse kapitalisme vijanden waren van het communisme. Deze resolutie gaf in Indië uiteraard zijn moeilijkheden. Helde aanvankelijk de Sarekat Islam[1]) over naar de revolutionnaire theorieën, op den duur bleek dat beide systemen niet verenigbaar waren. Dit komt uit in de beslissing, die door de Sarekat Islam werd genomen, waarbij werd bepaald dat het lidmaatschap van deze vereniging niet met dat van een andere politieke partij kon samengaan; een beslissing, die zeer duidelijk tegen de communisten was gericht (1921). Bij deze gelegenheid trad de laatste Minister van Buitenlandse Zaken van de republiek, Hadji AGOES SALIM, op den voorgrond als verdediger van den Islam, door te verklaren dat reeds twaalf eeuwen vóór MARX in de Qoran het historisch materialisme was verdedigd.

Vóór den Japansen oorlog, toen al deze politieke acties, in vergelijking met de periode van grote gisting, die Indonesië thans doormaakt, betrekkelijk rustig verliepen — mede door de Nederlandse maatregelen tegen revolutionair activisme —, kan men zeggen dat de Islam wel degelijk weerstand bood tegen de communistische ideeën. De Islam verzet zich, krachtens zijn leer, tegen revolutionnaire woelingen en deze overgeleverde gedachten bleken in dien tijd sterk genoeg om tegen de actie van Rusland uit weerstand te bieden.

Hier ligt uiteraard een terrein welks bestudering de moeite zeer moet lonen, omdat hier immers een Oosterse godsdienst wordt geconfronteerd met een vrucht van den Westersen afval.

Van de zijde van de Nederlands-Indische regering is tegen

[1]) Islamitisch Verbond. Deze vereniging werd omstreeks 1912 opgericht.

revolutionnaire uitingen van het communisme scherp stelling genomen, toen in 1926 bleek dat deze partij ook tot directe subversieve actie overging. In dat jaar is de partij verboden en moesten de communisten zien op verborgen wijze hun organisatie voort te zetten en illegaal hun invloed uit te breiden. Zij namen ook toen het middel van de infiltratie in verwante organisaties te baat. In allerlei verenigingen zag men al spoedig den communistischen invloed den kop opsteken. In 1929 werd onder het mom van een nationalistische arbeidersorganisatie opgericht, de Sarekat Kaoem Boeroeh Indonesia [2]), waar communisten een zeer groten invloed hadden. Bestaande partijen ondergingen hun invloed en maakten een zwenking naar links door. In dezen tijd waren verschillende van de machthebbers van de republiek leiders van die partijen. Ir SOEKARNO bekleedde vooraanstaande posities in de Partai Nasional Indonesia en in de Partai Indonesia, MOHAMMED HATTA in de Pendidikan Nasional Indonesia, Mr AMIR SJARIFOEDDIN in de Gerakan Rajat Indonesia en de heer GANI eveneens in deze laatste partij [3]).

Deze heren, allen tot op zekere hoogte academisch gevormd, waren in Nederland georganiseerd in de Perhimpoenan Indonesia. Deze vereniging had nauwe relaties met het Uitvoerend Comité van de Komintern en stond in nauw verband met de Liga tegen Koloniale Onderdrukking, een communistische mantelorganisatie, waarin de heer HATTA een leidende rol speelde; een rol typisch voor deze figuur, die zich niet gaarne als officiële communist ziet gebrandmerkt, maar liever zich in mantelorganisaties beweegt en op den achtergrond houdt. In dezen tijd is in de communistische beweging in Indië ook zeer werkzaam de Moskouse agent ALIMIN, die in November 1948 in de republiek zou zijn terechtgesteld.

Voor den oorlog is ook reeds het verschijnsel waar te nemen, dat sindsdien zich sterk heeft ontwikkeld, nl. de vorming van losse strijdorganisaties, zg. zelfopofferingscorpsen, waarvoor misdadige elementen werden geworven om de beweging voor te bereiden op de tijden dat tot actie zal moeten worden overgegaan.

2. *Tijdens de Japanse bezetting.*

Toen de Japanners den Indonesischen archipel hadden bezet

[2]) Verbond van Indonesische arbeiders.
[3]) Respectievelijk de Indonesische Nationale Partij, de Indonesische Partij, de Nationale Indonesische Vereniging, de Indonesische Volksbond.

kwam er aan de officiële communistische activiteit spoedig een einde. Twee figuren zijn hier typen voor de politiek die men èn van Japanse zijde èn van communistische zijde volgt, nl. TAN MALAKKA en SJARIFOEDDIN. TAN MALAKKA had in 1927 buiten Indië de Partai Repoeblik Indonesia gesticht. Deze partij had een duidelijk nationalistische tendentie en haar program, dat mede de samenwerking tussen de Aziatische volken bevatte, hebben de Japanners blijkbaar nog wel een bruikbare basis gevonden. Een feit is dat TAN MALAKKA, die na den val van ALIMIN in de repoebliek aan de zijde van SOEKARNO stond, door de Japanse politie altijd ongemoeid is gelaten.

SJARIFOEDDIN echter heeft den Japansen tijd in de gevangenis doorgebracht en eerst van daaruit zijn invloed onder het volk kunnen uitbreiden. Hij had daar gelegenheid door geschriften zijn woord te doen horen, en één van de brochures die hij schreef bevat uitvoerige instructies wat te doen was als de Japanners door de Geallieerden zouden zijn verslagen. Deze oud-ambtenaar van het departement van Economische Zaken in Batavia spoort daarin aan, terstond na de capitulatie tot gewelddadige actie over te gaan om zo mogelijk op geheel Java de macht in handen te krijgen. SJARIFOEDDIN had ook contact met ALIMIN. Deze laatste is tweemaal tijdens de bezetting op Java verschenen en hij schijnt ook met AMIR in de gevangenis contact te hebben gehad.

Ook bestonden contacten met de Australische communistische partij. Verschillende ex-geïnterneerden, naar Australië getransporteerd, kwamen in dat land al spoedig met de communisten aldaar in contact. De Australiërs maakten onder andere pamfletten gereed voor hun kameraden op Java, om die terstond na de capitulatie te verspreiden. Aanplakbiljetten werden in voorraad gehouden om de actie te kunnen beginnen. Te verwonderen was het dan ook niet dat men op Java na de capitulatie in overvloed communistisch propagandamateriaal zag verschijnen.

3. *Het optreden van Tan Malakka.*

In het communisme in Indonesië treden verschillende stromingen op. De vraag is: moet het communisme zich baseren op een sterken nationalen staat, of moet het hoofdzakelijk een internationaal karakter hebben, aansluiting zoeken bij Moskou en ook politiek zich laten leiden door Rusland? Het eerste standpunt werd verdedigd door TAN MALAKKA en het schijnt dat de machthebbers van de republiek er ook zo over dachten. Deze stroming

werd in Rusland niet gewaardeerd, sterk verwant als deze ideeën zijn aan die van het fascisme en nationaal-socialisme. Om deze reden trad TAN MALAKKA uit het Uitvoerend Comité van de Communistische Internationale. In 1945 komt deze communist met een brochure, getiteld: Proletaris Aslia Repoebliek International [4]). Hij verdedigt daarin een één-partij-stelsel, geheel in fascistische lijn, onder een dictator, die de leiding van den staat in handen zal nemen. De imperialistische trek ontbreekt evenmin: Burma, Siam, Malakka, de Philippijnen, Noord-Australië en Indonesië zullen in één Asia-republiek moeten worden verenigd. Directe invloed van Rusland wordt afgewezen, omdat er met dit land geen politieke belangengemeenschap bestaat.

Wanneer op 21 October 1945 de Partai Kommunis Indonesia [5]) wordt opgericht blijkt dat TAN MALAKKA door de P.K.I. — waarin ALIMIN de leiding heeft — niet als een volbloed communist wordt beschouwd.

Het nationalistisch communisme wint aan invloed door de arrestatie — in Februari 1946 — van verschillende machthebbers van de P.K.I. Doch de zon van TAN MALAKKA kan niet ongehinderd rijzen. Het door hem opgezette volksfront valt, medio 1946, in duigen door de intrigues van SJARIFOEDDIN. TAN MALAKKA en enkelen van zijn omgeving worden gearresteerd. Hij is geen ware communist, maar een links-radicaal en Trotzkyist, volgens de P.K.I., die zulks in haar orgaan de „Bintang Merah" [6]) laat schrijven.

De invloed van TAN MALAKKA is hiermede evenwel allerminst gebroken. Zelfs tijdens zijn gevangenschap moet hij de hand hebben gehad in den beraamden staatsgreep van Juni-Juli 1946. Na de actie van MOESO te Madioen, September 1948, wordt hij weer vrijgelaten en waarschijnlijk heeft hij kans gezien zijn invloed weer te vestigen.

Ongeveer in October 1948 zijn berichten ontvangen van de nieuwe front-partij, de Partai Moerba [7]), die wordt gevormd door de samenvoeging van een aantal anderen en waarvan men het voorzitterschap aanbood aan TAN MALAKKA. De communistische tactiek is niet gewijzigd. Slechts de internationale contacten liggen geheel anders. Men ziet dezelfde merkwaardige ontwikkeling als in Zuid-Slavië onder TITO wordt waargenomen en als het ge-

---

[4]) Aziatische Proletarische Internationale Republiek.
[5]) Indonesische Communistische Partij.
[6]) „De Rode Ster".
[7]) De Arbeiderspartij.

val is met Sovjet-Rusland onder STALIN: de nationale elementen in het politieke leven, c.q. de imperialistische, gaan domineren. Dit is in het geheel niet onbegrijpelijk in een gebied als dat van Djocja, waarvan juist de politieke grondslagen als zodanig zeer wankel zijn en waar men zich bedreigd voelde door Nederlandse militaire invloeden. De Russische vriendschap spreekt dan niet zo sterk, die is dan toch maar een vriendschap van verre, het oude kamponggevoel van bij elkaar te horen, leefde in de Djocjase samenleving bovendien sterk.

Een en ander behoeft niet uit te sluiten dat de fusillades en terechtstellingen van MOESO en zijn partijgangers inderdaad hebben plaatsgevonden. Zulke toestanden passen trouwens geheel in het beeld van een revolutionnaire beweging, waar terreur en strijd om de macht van de voormannen gebruikelijk zijn. Naarmate ze succesrijk verlopen zijn ze een aanwijzing voor de vigerende machtsverhouding. Kennelijk was die in de nadagen der republiek gunstig voor TAN MALAKKA.

4. *De Partai Kommunis Indonesia.*

De P.K.I. wordt op 21 October 1945, kort na het uitroepen van de Repoebliek, weder opgericht. Aanvankelijk zijn er geen leidersfiguren aanwezig, om welke de aanwezige leden van de vroegere P.K.I. zich konden groeperen. Een centrale actie kan de partij derhalve nog niet ontplooien. Eerst in Maart 1946 komt SARDJONO uit Australië, alwaar hij tijdens den oorlog de leider van de Indonesische communisten was geweest. Ook vroeger reeds voorzitter van de P.K.I., was hij onmiddellijk de aangewezen leider.

De partij stelt zich op den grondslag van het Marxistisch Leninisme en bepleit den staatseigendom van alle productiemiddelen, die moeten worden aangewend ten dienste van de belangen van de socialistische samenleving.

Dit doel tracht de partij te bereiken door een revolutionnairen klassestrijd te ontketenen; dit is de strijd der arbeiders, landbouwers en van de groepen die door de bourgeoisie worden uitgezogen en onderdrukt. De inwendige leiding in de partij is geheel centralistisch: weliswaar worden alle functionnarissen gekozen, doch de besluiten van de opperste leiding van de partij zijn zonder meer geldig voor alle lagere organen.

Het is van betekenis vast te stellen dat de partij van het begin van het bestaan van de Repoebliek af altijd een nationalistisch standpunt heeft ingenomen, waarbij de typisch communistische

programmapunten op den achtergrond werden gehouden. Men zag terecht in dat voor het bereiken van de communistische idealen een sterke staat nodig was, die zo nodig zich ook tegen de Nederlanders kon teweer stellen, en van P.K.I.-zijde begreep men dat het nodig was bij de nationalistische gevoelens van veel volksgenoten in het gevlij te komen. De oorspronkelijke en ware communistische bedoelingen van de partij werden echter slechts tijdelijk op den achtergrond gehouden. Geheel ook uit tactische motieven. Aldus werd ook de „basis-overeenkomst" van Linggadjati uit tactische motieven gemotiveerd. Deze kon immers dienen tot consolidering van den staat en hierdoor weer kon een proletarisch revolutionnaire gemeenschap mogelijk worden, en dit is één van de doeleinden van de P.K.I. De overeenkomst van Linggadjati werd slechts beschouwd als een pauze in den strijd voor het communisme. Aldus heeft wijlen ALIMIN ook altijd gesproken; zo op een vergadering in Cheribon in 1946, waar hij zeide dat hij het altijd eens zou zijn met hen die in staat zouden zijn de verwerping van de basis-overeenkomst uit een internationaal oogpunt te verdedigen. Maar hij meende dat thans tegen het wereldkapitaal werd gevochten en dat de afwijzing van de basis-overeenkomst bedenkelijk zou zijn voor het bestaan van den staat zelf. Hij betreurde het dat de buitenlandse (Nederlandse!) eigendommen volgens art. 14 van de overeenkomst nog niet konden worden aangepakt, maar dan was er toch nog de onteigening te algemenen nutte en dit middel moest dan maar op ruime schaal worden toegepast.

Van gelijke strekking zijn verschillende andere uitingen van ALIMIN. Naar buiten moet het beleid van de partij gelijk zijn aan dat van de Partai Nasional Indonesia, naar binnen echter moet het P.K.I. program worden gebruikt. De P.K.I. treedt dan ook bijv. in den aanvang niet officieel in het K.N.I.P. [8]) op, maar weet haar invloed niettemin te oefenen, door communisten uit andere partijen daarin te doen opnemen. Maar de ware bedoelingen moeten worden gemaskeerd.

Deze tactiek en de verhouding tot de diepere grondslagen van de partij komen duidelijk uit in een artikel in het blad „Kedaulatan Rajat" [9]) van 24 Januari 1947, onder den titel: Indien men LENIN naar Indonesië overbrengt.

Het gaat er den communisten in de eerste plaats om, aldus dit artikel, de macht te veroveren. In dit artikel wordt dan ook ge-

[8]) Het K.N.I.P. was het voorlopige parlement der republiek.
[9]) „Volkssouvereiniteit".

wezen op LENIN's tactiek, die er op uit was, eerst het Tsarisme ten val te brengen en daarna de macht te veroveren; tenslotte moest de positie van de partij versterkt. Dus tot in de laatste instantie zal het op de macht aankomen. Immers zonder dat de partij de macht heeft kan er van de verwerkelijking van de communistische ideeën niets komen. Vandaar ook de eindeloze intrigues om knooppunten te bezetten en in mantelorganisaties binnen te dringen. Het is niet een beweging die bepaalde beginselen wil verwerkelijken, de communistische actie is gericht op het scheppen van een machts-positie voor de partij.

Zo worden de communisten in de republiek ook niet in het minst in de war gebracht door de eindeloze verscheidenheid van partijen, die worden opgericht om later weer in een groter verband op te gaan of weer te verdwijnen. Er wordt soms zelfs op aangedrongen, juist te vermijden met al te grote duidelijkheid naar voren te treden en de werkelijke communistische doelstellingen wat op den achtergrond te houden.

Vandaar dat men op verschillende manieren tracht, de communistische ideeën onder ander organisatorisch verband bij de volksmassa's ingang te doen vinden.

5. *Propaganda buiten eigenlijk partij-verband.*

Een van de middelen waarmee men deze propaganda voerde was bijv. de in Mei 1946 opgerichte „Partai Rakjat Indonesia", de Indonesische volkspartij, onder leiding van MAROETO DAROESMAN, doctorandus in de economie, onder-voorzitter toentertijd van de Partai Kommunis Indonesia.

Een ander orgaan waarvan de communisten zich bedienen is het Marx-House, dat aanvankelijk te Madioen was opgericht (10 Juli 1946) en later werd overgebracht naar Djocja. Hoezeer het gelukt is hiermede de vleugelen wat wijder uit te slaan dan de enge grenzen van het partij-verband der P.K.I. blijkt wel hieruit dat ook SJAHRIR voor deze instelling daadwerkelijke belangstelling toonde. In dit gebouw, waaraan een internaat was verbonden, werden regelmatig cursussen gegeven om de jeugd te onderwijzen in de leer van het historisch materialisme en aldus den geest rijp te maken voor een partij-dictatuur van het communisme. Zonder omwegen werd daarover gesproken en bij de sluiting van den eersten cursus vond de leider van de Afdeling Madioen van den Republikeinsen Voorlichtingsdienst gelegenheid, aan de cursisten een exemplaar aan te bieden van het „Communistisch Manifest",

waarbij dit werd aangeprezen als „voorbeeld op den verderen levensweg".

Uit toespraken van Ir SOEKARNO zelf blijkt voorts hoezeer in Republikeinse politieke kringen de Marxistische ideeën gemeengoed zijn geworden.

Het is duidelijk dat aan de propaganda onder arbeiders de meeste zorg wordt besteed. Zij zijn de werkers bij uitstek en door de greep op de arbeiders is men in staat het gehele nationale leven te beheersen. Dat is een bekende Marxistische gedachte en ook in de Republiek is men daarmede bekend. De afwezigheid van de Westerse ondernemers ontnam aan de organisatie van de arbeiders tot nu het strijdbaar karakter. Het waren heden ten dage immers allen kameraden en de kapitalistische Westerlingen waren verdwenen. De propaganda richt zich daarom dan ook op wat men zou kunnen noemen de „beginselstudie". Na de Japanse capitulatie en de proclamatie van de republiek heeft de arbeidersorganisatie terstond de aandacht van den uit Australië teruggekeerden communist Mr IWA KOESOEMA SOEMANTRI. Vóór den oorlog was hij hier te lande reeds bekend als ondergronds agitator; in het eerste Republikeinse kabinet was hij Minister van Sociale Zaken.

Om de openlijk communistische politiek die de arbeidersbeweging voorstaat toe te lichten, moge hier het strijdprogramma volgen van de Partai Boeroeh Indonesia [10]), die onlangs weer in een overkapping, de Partai Moerba, is overgegaan.

Strijdprogramma van de P.B.I.:

1. Grondslag. De P.B.I. staat op den grondslag van het socialisme van MARX en LENIN.

2. Doel. De P.B.I. streeft naar een socialistische maatschappij.

3. Strijdmethode. De P.B.I. strijdt op den grondslag van den klassenstrijd langs revolutionnairen weg.

4. Middelen tot het doel. *a.* Vereniging van de proletariërs in de partij-organisatie; *b.* opvoeding van de proletariërs tot klasse-bewustzijn om den strijd tegen het kapitalisme en imperialisme te kunnen voeren met massa-actie; *c.* deelneming aan de vaststelling van de politiek van den staat; *d.* samenwerking met alle binnen- en buitenlandse organisaties wier beginselen en doelstellingen niet strijdig zijn met die der P.B.I.; *e.* acties, die niet in strijd zijn met de statuten der P.B.I.

Urgentieprogramma van de P.B.I.:

1. Politiek. De verdediging van de repubiek en de mobilisatie van alle arbeiders ter versterking van de landsverdediging. Perfectionnering van het stelsel van vertegenwoordigende raden.

[10]) Partij Indonesisch Verbond.

2. Economisch. Medewerking bij de uitvoering van de productie- en distributieplannen. Mobilisatie van de werkkracht der arbeiders en boeren ter vermeerdering van de productie.
3. Sociaal. Hulp aan oorlogsslachtoffers.

De grote overkapping van alle arbeidersorganisaties is verkregen in de inmiddels bekende S.O.B.S.I. (Sarekat Oemoem Boeroeh Seloeroeh Indonesia) [11]), die in November 1946 is opgericht. Tot de oprichters behoorden de bekende communisten SETYADJID en TRIMOERTI. Daarnaast is in Februari 1947 nog opgericht een vakvereniging van alle arbeiders in de landbouwindustrie, de Sarboepri (Sarekat Boeroeh Perkeboenan Repoebliek Indonesia) [12]) onder voorzitterschap van den vice-voorzitter van de P.K.I., MAROETO DAROESMAN.

Hoewel een officieel verband tussen P.K.I. en S.O.B.S.I. werd vermeden, heeft deze organisatie zich altijd in de bijzondere belangstelling van de partij mogen verheugen. De leden werden aangespoord zo veel mogelijk leden voor de arbeidersorganisatie te werven. Men moet er naar streven, aldus was het beleid, het vertrouwen van de arbeiders te verkrijgen en te behouden.

Hoezeer tactische motieven boven principiële gezichtspunten overheersen blijkt uit het communistisch beïnvloede program van den bond van arbeiders in de suikerindustrie. Het is een communistische gedachte dat de private eigendom moet worden opgeheven ten bate van een collectief bezit. In Rusland heeft men dit dan ook in praktijk gebracht. Maar in Oosters klimaat werkt men weer anders, daar blijkt het nodig de zelfstandigheid van den boer juist uitdrukkelijk te garanderen. De Barisan Tani Indonesia [13]) gaf het volgende programma:

a. een aanplant-politiek, waarbij de inheemse boer het suikerriet op zijn grond plant onder technische leiding van het bedrijf, waarna de fabriek het riet verwerkt;
b. de fabriek wordt geleid door een raad van beheer, die bestaat uit een vertegenwoordiger van het kapitaal, een van de boeren, een van de arbeiders en twee van de regering;
c. de raad van beheer stelt aan het hoofd van het bedrijf een deskundige, die met de dagelijkse leiding is belast.

Een soortgelijke infiltratie als in arbeidersorganisaties werd bereikt trachtten de communisten tot stand te brengen in het mi-

[11]) Algemene Indonesische Arbeidersvereniging.
[12]) Bond van ondernemingsarbeiders in de Republiek Indonesia.
[13]) Indonesische Boerenbond.

litaire apparaat van de republiek. Aanvankelijk leverde nl. de merkwaardig georganiseerde, of liever niet-georganiseerde legermacht van Djocja een gemakkelijk arbeidsterrein voor deze pogingen, door het bestaan van de bekende strijdorganisaties. De Laskar Merah [14]) beschouwde zich als de rode troepen, die nadrukkelijk met de P.K.I. hadden samen te werken. In 1946 begonnen de pogingen om te komen tot een unificatie van alle gewapende eenheden in de Tentara Nasional Indonesia [15]). Daarmede is langzamerhand de beschikking over een eigen strijdkorps verloren gegaan. De propaganda in de T.N.I. bleef evenwel bestaan, zoals bleek uit de talloze malen dat de soldaten door communistische voormannen werden toegesproken.

6. *De Gerakan Revolutie Rakjat.*

De jongste vrucht van de mantelmethode der communisten was de Gerakan Revolutie Rakjat. In dit volksfront (ook wel genoemd de Gerakan Rakjat Revolutioner) [16]) is de volgende bonte reeks van politieke partijen opgenomen: de Partai Rakjat (Volkspartij, onder leiding van MAROETO NITIMIHARDJO), de Partai Rakjat Djelata (de „Gemene" Volkspartij, van DAWANIS), de Persatoean Marhaen Indonesia („Permai", Indonesische Proletariërs Bond), de Lasjkar Rakjat Djawa Barat (West-Javaanse strijdorganisatie), de Persatoean Invaliden Indonesia (de Indonesische Invaliden Bond), de Partai Boeroeh Merdeka (Onafhankelijke Arbeiders Partij, onder leiding van SJAMSOE HARYA OEDAJA), de Partai Wanita Rakjat (Vrouwen-volksorganisatie), de Barisan Banteng Republiek Indonesia (de strijdorganisatie van Dr MOEWARDI) en de Angkatan Kommunis Moeda (afgekort Akoma, de jeugdbeweging onder leiding van IBNOE PARNA).

De beweging is op 1 Februari 1948 te Solo opgericht en liet aanvankelijk weinig van zich horen, maar was na de MOESO-affaire de leidende politieke stroming, die sterk onder invloed stond van TAN MALAKKA. Voordat het Moskou-communisme sterker op den voorgrond trad was de partij reeds anti-Nederlands, alle betrekkingen met de Nederlanders moesten verbroken en de uitvoering van de overeenkomsten van Linggadjati en de Renville moest worden gesaboteerd. Aangezien aan deze partij een belangrijke invloed moet worden toegekend in het beleid van de Repu-

[14]) Het Rode Leger.
[15]) Nationaal Indonesisch Leger.
[16]) Revolutionnaire Volkspartij.

bliek, is het van belang kennis te nemen van de richtlijnen, die op 1 September 1948 werden opgesteld in de vergadering van het Hoofdbestuur, welke vergadering dus viel na de komst van MOESO en SOERIPNO in Djocja en na de openlijke proclamering van het Moskouse communisme door deze heren onder leiding van ALIMIN.

In die richtlijnen werd opnieuw aanbevolen de onderhandelingen met de Nederlanders te verbreken en de Indonesische kwestie naar den Veiligheidsraad te verwijzen en de besluiten van den Raad alleen te accepteren als de republiek als lid van de Verenigde Naties kon worden aanvaard. Alle erkenningen van buitenlandse mogendheden moesten dan ook op basis van volledige souvereiniteit worden aanvaard.

Het vroegere standpunt over het voortzetten van de revolutie, zoals de P.K.I. dat al eerder naar voren had gebracht, werd opnieuw gepropageerd, nl. dat het volk tot taak heeft de revolutie zelf tot een einde te brengen. Zolang de souvereiniteit van de republiek nog niet erkend is, wenst de republiek ook nog niet aan de politieke beroeringen deel te nemen, die het voorspel zijn van den derden wereldoorlog. Binnenslands moet met kracht de organisatie van de gewapende macht ter hand worden genomen, er moet een totale oorlog worden voorbereid; distributiemaatregelen moeten er komen om aan de behoeften van soldaten, boeren en arbeiders te voldoen; streng moet worden opgetreden tegen zg. destructieve elementen in de maatschappij, waaronder te verstaan zijn degenen die het met de partij niet eens zijn. Rehabilitatie en invrijheidstelling van politieke gevangenen is een eis van democratie.

Dit programma is anti-Nederlands en anti-Moskou en was slechts in onderdelen gericht tegen het programma van het toenmaals zittende kabinet van HATTA. Vooral werd stelling genomen tegen de groep-MOESO. Met name bij monde van ROESTAM EFFENDI, voorheen lid van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal. Het anti-Nederlands karakter is wel duidelijk: alles wat van die zijde komt wordt gebrandmerkt als kapitalistisch en imperialistisch. De anti-Moskou-gezindheid is minder duidelijk onder woorden te brengen. Te zeggen dat bij de volgelingen van MOESO de nationale vrijheid middel was om tot het communisme te komen en bij de Gerakan Revolutie Rakjat het doel was de nationale vrijheid, maar op communistische wijze, verklaart niet voldoende. Waarschijnlijk zijn beide bewegingen te zien als polen van de strijd om de macht. SJARIFOEDDIN teleurgesteld en TAN MALAKKA bezield met wraakgevoelens.

7. *Het politiek testament van Soekarno.*

Doch deze strijd bleef zich afspelen binnen de sfeer van het communisme. Dat TAN MALAKKA zo spoedig zijn invloed zag groeien was ongetwijfeld te danken aan de uitstekende verhoudingen tussen hem enerzijds en SOEKARNO en HATTA anderzijds. Hun vriendschap dateert van den tijd van het uitroepen van de republiek af. Uit verschillende bronnen is gebleken dat TAN MALAKKA daarin een belangrijk aandeel heeft gehad niet alleen, maar dat hij ook heeft gezorgd dat SOEKARNO en HATTA de proclamatie mede ondertekenden en zo deelnamen aan de oprichting van de republiek. Deze verplichting uit een bewezen dienst is in het Oosten een veel sterker band dan die door een gemeenschappelijk politiek ideaal wordt gevormd.

In de Augustus-dagen van 1945, na de capitulatie van Japan, was er bij SOEKARNO en HATTA twijfel over of het wel juist was, de onafhankelijkheid van de republiek uit te roepen. In die dagen, toen er geen beweging was te krijgen in den politieken wagen, omdat niet iedereen het met iedereen eens was — en dat is meer een beletsel voor actie geweest in Djocja — kwam TAN MALAKKA naar Batavia. Hij stelde zich onmiddellijk in verbinding met de Pemoeda's — de jongeren — van Batavia en bezwoer ze dat het nu de tijd was om de onafhankelijkheid van de republiek uit te roepen, nu meer dan ooit, nu Japan door den atoombom op de knieën was gebracht en het waarschijnlijk was dat men op de instemming van de Geallieerden kon rekenen.

Er had zich een comité gevormd dat SOEKARNO er toe moest brengen een proclamatie op te stellen. De oprichting viel op 14 Augustus 1945. Een afgevaardigde van het comité, ADAM MALIK, is toen naar SOEKARNO gegaan om hem te overreden de onafhankelijkheid te proclameren. Toen SOEKARNO opnieuw weigerde heeft men SOEKARNO en HATTA wellicht met enige kracht er toe bewogen, naar Rengasdenklok te gaan, een plaatsje niet ver van Batavia, in het Krawangse en daar heeft men beiden tot een beslissing trachten te brengen en hun aangezegd dat als ze geen proclamatie uitgaven SOEKARNO geen president zou worden en ook HATTA ambteloos zou blijven.

De man die achter dit alles zat, moet TAN MALAKKA geweest zijn. Op denzelfden 14en Augustus was hij naar Batavia gekomen, onder den naam van PAK HOESSEIN. Hij heeft zijn plannen verwezenlijkt gezien en ook nog enige claims voor een toekomstige actie kunnen reserveren. Hij was het die er op aandrong, SOE-

KARNO en HATTA op het kussen te brengen. Een fluistercampagne was het instrument waarmee hij twee dingen bereikte. Er werd rondverteld dat, wanneer beide vrienden niet in de republikeinse clique zouden worden opgenomen, de Geallieerden hen zouden vervolgen als collaborateurs; daarvoor moesten beide „boengs" [17]) bewaard blijven. Aan den anderen kant werd bereikt dat de beide vrienden SOEKARNO's politiek testament ondertekenden.

Dit testament is een communistische opzet. De bovengenoemde Pemoeda-afgevaardigde, ADAM MALIK, belegde tijdens de weifelingen van SOEKARNO en zijn tweeden man een vergadering in Rengasdenklok. Men overwoog daar wat er kon gebeuren. Ofwel SOEKARNO zou geen proclamatie uitvaardigen, en dan zouden de communisten in het Pemoeda-comité trachten TAN MALAKKA als President te benoemen. Ofwel SOEKARNO zou wel een proclamatie uitvaardigen en dan moest er nog een kans voor TAN MALAKKA worden opengelaten. Deze kans werd vastgelegd in het politieke testament van SOEKARNO en HATTA. Het luidt aldus:

„Indien wij op een bepaald ogenblik niet meer in staat zullen zijn, den strijd voor de onafhankelijkheid van onzen staat de Republiek Indonesia voort te zetten, dragen wij de leiding over aan:
1. Kameraad TAN MALAKKA;
2. Kameraad Mr IWA KOESOEMA SOEMANTRI;
3. Kameraad SOEKARNI;
4. Kameraad SJAHRIR."

Het document is ondertekend door SOEKARNO en HATTA en gedateerd October 1945.

8. *Verhouding tot het internationale communisme.*

Aanwijzingen van rechtstreeks en regelmatig contact tussen de Russische partij-organisatie en die in Indonesië zijn er maar weinig. Het is wel waarschijnlijk dat af en toe gelden werden gezonden aan de partij in de republiek, die dan meestal van Singapore afkomstig waren, maar van een regelmatigen steun, die toch tot het program van de partij schijnt te behoren, schijnt geen sprake te zijn geweest. In Europa, waar de internationale contacten gemakkelijk zijn te leggen, ook zelfs de financiële, is dat eenvoudiger te organiseren dan in Azië, waar al zulke duistere transacties over enkele knooppunten moeten worden geleid, enkele grote steden en enkele vliegvelden, waardoor zij zich weer minder

[17]) Kameraden.

aan de ongewenste belangstelling van de andere zijde kunnen onttrekken.

Wel staat het vast dat er contacten waren tussen de P.K.I. en de Communistische Partij Nederland. Dit aanrakingspunt, dat werd gevormd doordat wijlen MOESO en PAUL DE GROOT elkaar ontmoetten, is waarschijnlijk ook niet meer dan een punt geweest en draagt niet een continu karakter. Men mag dan ook veronderstellen dat met den ondergang van MOESO en zijn aanhang de verbinding tussen P.K.I. en C.P.N. weer is verbroken en dat het protest, dat de Eenheidsvakcentrale in Nederland heeft uitgesproken tegen de terechtstelling van ALIMIN en de zijnen, mede wordt veroorzaakt door de spijt over de desorganisatie in de internationale contacten, die hiervan het resultaat is.

Maar de gedachtenwereld van het communisme en de concrete directieven, die ter verwezenlijking van het communisme in Moskou worden uitgegeven en vroeger zijn uitgegeven, werden in Indonesië wel degelijk begrepen en ter harte genomen. Zo de bekende communistische tactiek, die uit 1935 dateert inzake de verhouding tot de sociaal-democratische partijen. Geen scherpe bestrijding moest worden gevoerd, maar men moest trachten deze partijen in te wikkelen in de communistische gedachtenwereld door het vormen van zg. volksfronten, een beleid dat sinds in veel landen voortdurend is gevolgd en dat in de republiek als Sajap Kiri [18]) langen tijd den toon aangaf. Ja zelfs nu de groep van de Moskou-communisten, onder leiding van MOESO, geheel in ongenade is gevallen, bleef deze tactiek geboden. De strijd tussen Moskou-communisten en nationalistische communisten was slechts een familietwist, een bekend verschijnsel in alle Revoluties. De TAN MALAKKA-communisten, toenemend in invloed, hebben ook hun volksfront georganiseerd, waarin zij zo veel mogelijk Marxistisch georiënteerde partijen hebben opgenomen.

9. *Sumatra.*

Op Sumatra — waar de samenleving veel minder intensief is — vertoonden zich binnenlandse moeilijkheden, waardoor, op dezelfde wijze als dat te Djocja geschiedde, een eenheid werd gezocht, die de moeilijkheden het hoofd kan bieden. Het communisme vormde ook daar een kern, waaromheen zich deze anti-Nederlandse eenheid kon kristalliseren. Reeds vrij lang heerste er nl. onder vele

[18]) Linker vleugel.

vroegere ambtenaren van de Nederlands-Indische Regering in de Padangse Bovenlanden een pro-Nederlandse stemming. Ontevredenheid over de republikeinse leiding heerste ook onder de Minangkabause samenleving. Deze feiten zij ook aan de republikeinse autoriteiten bekend geworden, met het gevolg dat zij bij verschillende gelegenheden er toe hebben aangespoord aansluiting bij de communisten te zoeken. Daartoe is door bemiddeling van het kantoor Singapore van de republiek verbinding gezocht met de communistische partijen in Malakka. De heer OETOYO, kantoorhouder te Singapore, werd daartoe uitdrukkelijk geïnstrueerd, in overeenstemming met een publicatie van President SOEKARNO en met voorkennis van den Minister-President, HATTA.

De enige groep die weerstand bood aan de samenwerking met de communisten is de Islamitische organisatie, de Masjoemi, maar anderzijds laat deze partij zich wel inpassen in de ultra-links georiënteerde volksfronten, op Java zowel als op Sumatra.

Maar ook op Malakka zelf werd gezocht naar breder verband dan alleen met de communistische partij. Daar werd contact gezocht met de Malayan Nationalist Party, die streeft naar een samengaan van het republikeinse Indonesië met Malakka. Er zijn trouwens meer uitlatingen waargenomen, ook aan Sumatraansen kant, die er op wijzen, dat men aan republikeinse zijde den strijd in Malakka en die in Indonesië, respectievelijk tegen de Engelsen en tegen de Nederlanders, twee fronten achtte van eenzelfde worsteling.

10. *Verhouding met Malakka.*

Een van de grootste partijen op Malakka is de Malayan Nationalist Party. De Maleiers zijn op Malakka een bevolkingsgroep, die voortdurend haar positie moet beschermen tegen de talrijke en veel meer begaafde Chinezen. De partij had daardoor een sterk nationalistische tendentie, en stond ideeën voor, die wij reeds kennen uit de door TAN MALAKKA voorgestane groot-Maleise gedachte. Deze goed gedrilde en bekwame organisator, die, zoals zijn naam aanduidt, zelf van Malakka afkomstig is, heeft daar reeds voor den oorlog de Partai Repoebliek Indonesia opgericht, maar waarschijnlijk heeft hij niet de hand gehad in het ontstaan van de nationalistische partij op Malakka. De oorsprongen van deze beweging liggen ietwat in het duister. Eerst omstreeks de proclamatie van de republiek Djocja treedt de partij voor het voetlicht. Zij heeft een typisch nationalistisch program in het bepleiten

van de aansluiting van Malakka en Singapore bij een vrije en souvereine Republiek Indonesia. Haar vlag is dan ook het rood-wit en haar groet is ook als te Djocja: merdeka [19]).

De partij zag Djocja sterk naar de ogen en heeft moeite gedaan, door de regering van SOEKARNO als partij te worden erkend, maar te Djocja achtte men het blijkbaar niet verstandig de progressieve Britse medestanders op deze wijze te prikkelen. De contacten waren hoogst onofficieel, maar te Djocja verwachtte men wel steun van dien kant, met name door het verwekken van onrust wanneer de Engelsen elders in een gewapend conflict zouden worden gemengd, wanneer een derde wereldoorlog de aandacht elders zou gevangen houden en er geen gelegenheid zou zijn, rust en orde op Malakka te handhaven. Tot dat doel was een onder communistische leiding staande jeugdvereniging opgericht, die thans illegaal is verklaard en zijn bestaan ondergronds moet voortzetten, zoals het gehele communistische partijleven in Malakka gedwongen is te doen.

Het contact met de republiek werd onderhouden door één van de leiders, den hoogsten adviseur van de partij: BOERHANOEDDIN. Hij rapporteerde reeds over de maatregelen die waren voorbereid om de Nederlandse belangen in Malakka afbreuk te doen. Het vernielen van eigendommen en installaties van de K.L.M., de K.P.M. [20]) en andere Nederlandse firma's stond daarbij op het programma.

De tactiek is communistisch in het infiltreren van andere verenigingen. De stijl is dat eveneens in het aanspreken als „kameraad"; de leiders hebben veelal een communistisch verleden.

Bij de afkondiging van den noodtoestand op Malakka heeft de partij alle communistische verwantschap geloochend, maar de verbindingen met de communisten vallen moeilijk te ontkennen. Het is een communistische partij van het type TAN MALAKKA.

De verbindingen met den overwal van Singapore uit werden vooral gelegd met de Sumatraanse Republikeinen. Het centrum te Singapore was het „Indonesian Office". Niet alleen met de communistische partij van Malakka, maar vooral met de nationalistische werden verbindingen gezocht. De vice-voorzitter van de communistische partij op Sumatra verklaarde, dat de strijd van het volk van Malakka dezelfde is als de strijd van de Republiek, een strijd die gericht is tegen het imperialisme.

Op Malakka is sinds den noodtoestand de communistische partij

[19]) Vrijheid.
[20]) Koninklijke Paketvaart Maatschappij.

verboden en waren de kameraden gedwongen een goed heenkomen te zoeken of onder te duiken. Velen van hen zijn toen naar Sumatra verdwenen en gaven van daaruit hun krachten aan den strijd tegen Nederlanders en Engelsen. Ook daar zullen zij nu spoedig verjaagd zijn en het zal de Nederlandse troepen ongetwijfeld een eer zijn en passant deze bijdrage te leveren voor de handhaving van orde en veiligheid op Malakka.

11. *Ten slotte.*

De vraag kan tenslotte worden gesteld of wel alles communisme is, wat zich als zodanig aandient. Een Oosterse samenleving immers — waar het oordeel des onderscheids ten aanzien van geestelijke stromingen (nog) minder ontwikkeld is dan in het Westen — geeft in het bijzonder aanleiding tot deze vraag.

Er zijn voorbeelden te noemen, waar men geneigd zou zijn te spreken van „naam-communisme". Zowel de jeugdorganisatie van de Christelijke Politieke Partij als die van de Rooms-Katholieke Partij in de Republiek waren beide aangesloten bij een communistische mantelorganisatie, terwijl men mag aannemen, dat beide organisaties tegen het communisme zijn gekant.

Geheel oplosbaar zal de vraag, in hoeverre nu werkelijk de leerstellingen van het communisme de geesten beheersen, wel niet zijn. Het feit van den gemakkelijken overgang naar het communisme zal wel samenhangen met den aard van den Oostersen geest, waar de christelijke gedachte, dat men zijn hárt in zijn streven moet geven, niet is doorgedrongen. Het inbegrip van deze vragen werd geboden in de figuur van Mr AMIR SJARIFOEDDIN, welke lid was van een Gereformeerde Kerk in Indië, doch, zoals bekend, zich ontpopte als een van de meest fervente voorvechters van het communisme.

Andere vragen zouden kunnen worden gesteld, over het gehalte van de krachten die het communisme bestrijden, over den aard van de kerkelijke discipline waaronder een man als SJARIFOEDDIN heeft geleefd, het is er ons slechts om te doen, duidelijk te maken dat niet overal noodzakelijkerwijs orthodoxe Marxisten aan het woord zijn, waar het begrip communisme wordt gehanteerd. Maar waar is ook dat de strijd, die door een kleine, homogene groep wordt gevoerd, gewonnen wordt door het werven van een groot aantal kleurloze aanhangers.

Het is duidelijk dat het communisme, een wezenlijk revolutionnaire leer, in Indonesië alles om zich heeft verenigd, wat het gezag

als zodanig wenste te weerstaan. In principe was het daarbij onverschillig of het gezag van Nederlandse dan wel Indonesische geaardheid was. Men mag aannemen dat de infiltratie van de communistische gedachten in de geesten, die zijn losgemaakt van hun inheemse omgeving en daardoor eenzaam en hulpeloos zijn geworden en vatbaar voor communistische besmetting, zeer diep is geweest. Te bedenken valt immers ook dat het academisch gevormde deel van de Indonesische samenleving, het deel waaruit de politieke leiders werden gerecruteerd, reeds lang voor den oorlog in dit klimaat leefde, waarin het in Nederland immers veelal werd opgeleid.

Batavia, December 1948/Januari 1949.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Bij b. en w. dezer gemeente kwam een verzoek binnen om adhaesiebetuiging inzake de verplichte doorlichting en isolatie van t.b.c.-patiënten en verplicht onderzoek van de huisgenoten van zulke patiënten.

Kunt u mij inlichten omtrent het A.R. standpunt te dien opzichte?

ANTWOORD:

Volgens art. XVI van het A.R. program van beginselen is het plicht der Overheid „bij het zich vertoonen van besmettelijke ziekten (behoudens de vrije beschikking van een iegelijk over zijn eigen lichaam en zijn eigen consciëntie) al zulke maatregelen te nemen, als strekken kunnen en onmisbaar zijn om te voorkomen, dat iemand onwillens *en* onwetens, met de smetstof dezer ziekten in eene voor hem gevaarlijke aanraking zou treden, *of, werd hij zelf besmet, zijn smetstof op anderen zou overbrengen*".

De cursiveringen in het voorafgaande dienen niet om op het gecursiveerde bijzonder den nadruk te leggen, maar om aan te geven, dat in 1934 het woordje „of" werd veranderd in: en, terwijl toen de laatste elf woorden werden toegevoegd.

Die toevoeging is begrijpelijk: de oude text van 1878 had al te zeer alleen het oog op het belang van den enkeling en niet of te weinig op de gevaren, die die enkeling voor zijn naasten kan opleveren.

Overigens valt in de formulering van het artikel het volgende op:

a. De Overheid heeft slechts tot taak maatregelen te treffen, die zullen werken, wanneer zich een besmettelijke ziekte vertoont; dus niet ook het treffen van maatregelen, die bij dreiging van zulk een ziekte zullen werken, laat staan, die strekken tot voorkoming van zulk een dreiging. U zie ook COLIJN, Saevis, blz. 370.

b. De maatregelen moeten niet alleen geschikt, maar zelfs *onmisbaar* zijn voor het te bereiken doel: tegengaan van besmetting.

c. Het voorbehoud ten aanzien van de vrije beschikking over eigen lichaam en eigen geweten sluit allen dwang van overheidswege tot het dulden van een behandeling aan het eigen lichaam (niet ook: goed) uit.

Alle drie deze elementen, in het bijzonder ook het laatste, hebben een rol gespeeld in den antirevolutionairen strijd tegen den indirecten vaccinedwang, die hier te lande van 1872 tot 1928 heeft gegolden.

Sinds 1872 mocht geen onderwijzer en geen leerling in de school worden toegelaten zonder bewijs van inenting, of, sinds een wetswijziging onder Minister HEEMSKERK, van een bewijs, dat er medisch bezwaar tegen hun vaccinatie bestond.

KUYPER trok tegen het opleggen van deze verplichting te velde, o.a. in „De Heraut" van 6 October 1871 (zie Ons Program met bijlagen, blzz. 846—848), waar hij betoogde, dat het opleggen van dien dwang was ongeoorloofd, omdat sommigen gewetensbezwaar tegen de vaccinatie met koepokstof hebben en omdat de wetenschappelijke vraag over het heilzame dier vaccinatie nog verre van beslist was. Zou het laatste bezwaar niet bestaan, dan zou nog het eerste de Overheid moeten weerhouden van het opleggen van dwang.

Nadat achtereenvolgende pogingen eerst van LOHMAN als minister, later van KUYPER als zodanig, den gewetensdwang uit de wet weg te nemen, waren mislukt (u zie hierover NOTEBOOM's advies in A. R. S. I, blz. 26 v.v.) kwam de gehele aangelegenheid van den vaccinedwang in de jaren twintig in een acuut stadium. Uitvoerig handelt hierover Mr H. BIJLEVELD in zijn artikel in A.R.S. V, blzz. 97 v.v., 221 v.v., 241 v.v. Langs allerlei ongedachte wegen, waarbij ook de vrees voor de toen telkens optredende gevallen van encephalitis (hersenvliesontsteking) postvaccinalis een grote rol speelde, gelukte het in 1928 de A.R. Tweede Kamerfractie, vrijwel boven alle verwachting, de verplichting tot vaccineren opgeschort te krijgen. Die opschorting werd van jaar tot jaar verlengd tot de Inentingswet 1939 tot stand kwam, die van het stelsel van den (indirecten) wettelijken dwang overging op dat van den individuelen wettelijken drang. Men is niet verplicht zijn kinderen te laten inenten, maar krachtens de wet dringt de Overheid er bij de burgers op aan hun kinderen op den daarvoor het minst gevaarlijken leeftijd te laten inenten en om dien drang wat effectiever te maken, maakt de wet het den weigerachtigen administratief wat lastig: daardoor zoveel mogelijk trachtende te bereiken, dat alleen zij, die serieus (eventueel gewetens-) bezwaar tegen inenting hebben, hun kinderen daaraan onttrekken. U zie over deze wet het artikel van Mr J. VAN ANDEL Gzn in A. R. S. XV, blz. 241 v.v. In verband met het thans gekozen stelsel zie u verder het artikel van Dr A. C. DROGENDIJK in A. R. S. XIII, blzz. 502 v.v. en 540 v.v., in het bijzonder blz. 552 v.v.

De Besmettelijke-Ziektenwet S. 1928, No 265, kent verscheidene dwangmaatregelen van afzondering, waarneming, toezicht en onderzoek van personen, die aan besmettelijke ziekten in den zin dier wet lijden of gevaar voor besmetting daarmede opleveren.

Dan zijn er de wettelijke, deels ook op internationale verdragen steunende, maatregelen op het gebied der quarantaine van uit zee aankomende schepen en van luchtvaartuigen, welke ook met onderzoek kunnen gepaard gaan.

Tenslotte wijs ik op het zgn. Keuringswetje van 1934. Nadat tevoren reeds een en andermaal was gewezen op het gevaar voor besmetting met t.b.c. op scholen en op maatregelen was aangedrongen, werd Nederland in 1933 opgeschrikt door een geval in Friesland, waarbij 30 kinderen door één onderwijzer werden besmet. Het geval is beschreven door de doktoren Dr H. R. GERBRANDY en Dr M. RUSSCHEN. Niet lang daarna werden nog enige van zulke gevallen bekend.

Hierin vond de Regering aanleiding een wetsontwerp in te dienen, krachtens hetwelk het onderwijzend en ander personeel aan de meeste onderwijsinrichtingen voortaan bij in-dienst-treding in het bezit moest

zijn van een verklaring, dat het niet lijdende is aan t.b.c. van de ademhalingsorganen, terwijl het tot (periodieke) herkeuring kàn worden verplicht.

Het kostenbezwaar en de overweging, dat er daartoe nog niet voldoende geneeskundige diensten waren, weerhielden ervan ook de voor de hand liggende keuring der leer*lingen* voor te schrijven, alsmede een *systematische* herkeuring van personeel en kinderen.

Bij de behandeling van dit wetsontwerp werd er wèl zeer op aangedrongen verder te gaan, maar andererzijds werden slechts sporadisch bezwàren ingebracht, vooral door den A.R. afgevaardigde ZIJLSTRA: hij had bezwaar tegen de kosten, vreesde, dat dit de eerste stap op een weg naar medische dictatuur zou zijn, en was niet zeker (evenmin als de heer TILANUS), dat de voorgestelde maatregel zich met de grondwettelijke voorschriften op het gebied der vrijheid van onderwijs verdroeg. Maar *principiële* bezwaren uit hoofde van de begrensdheid der overheidstaak voerde hij niet aan. Het wetsontwerp werd in de beide Kamers zonder hoofdelijke stemming aanvaard; de heer ZIJLSTRA was bij de stemming in de Tweede Kamer aanwezig.

Het verdient nog vermelding, dat er bij gelegenheid van de behandeling van dit ontwerp op werd gewezen, dat krachtens art. 25, lid 1, der Besmettelijke-Ziektenwet de gemeentebesturen verder konden gaan dan het Keuringswetje voorschrijft, daar zij bevoegd zijn verordeningen vast te stellen tot voorkoming, wering of beteugeling van besmettelijke ziekten, ook van andere, dan die onder de Besmettelijke-Ziektenwet vallen, welke verder gaan dan deze wet. Zij zouden dus b.v. ook keuring van leer*lingen* op t.b.c. kunnen voorschrijven.

* * *

Het bedoelde Keuringswetje geeft mij het uitgangspunt voor mijn verdere betoog.

Deze keuring en herkeuring op t.b.c., zowel van personeel als leerlingen, is nl. een maatregel, die op den weg der schoolhouders (voor de bijzondere scholen de besturen, voor de openbare school de gemeenten) als zodanig had gelegen. Ik verwijs hiervoor naar mijn advies over schoolartsendiensten in A. R. S. XVII, blz. 94 (u zie ook A. R. S. November 1948):

„Aan het bieden van de gelegenheid tot het bijeen zijn van kinderen (en onderwijzers) tot het genieten (en het geven) van onderwijs behoort verbonden te zijn de aansprakelijkheid van de vereniging of instelling, waarvan de school uitgaat (bij de openbare school: van de gemeente of het Rijk *als* schoolhouder), er zoveel mogelijk voor te zorgen dat de kinderen van dat samenzijn met anderen en van de omstandigheid waarin zij tijdens dat samenzijn voor het genieten van onderwijs worden gebracht, geen nadelige gevolgen ondervinden voor hun gezondheid en lichamelijken toestand. Besmetting, ogenbederf, vergroeiingen — om maar enkele voorbeelden te noemen — moeten worden voorkomen en tegengegaan. Daardoor is medische contrôle nodig. Een medische contrôle, waarvoor, gezien het voorafgaande, de schoolkring behoort te zorgen."

Zo hadden de schoolhouders als schoolhouders ook moeten zorgen voor

keuring op t.b.c. hetgeen zij ook indirect hadden kunnen doen, door het overleggen van een geneeskundige verklaring te verlangen.

Nu zij zulks niet deden, moest de Overheid wel ingrijpen met een algemenen, wettelijken maatregel. Daarbij kan in het midden blijven of de door haar gekozen oplossing al dan niet de beste is geweest.

Waarom „moest de Overheid wel ingrijpen"?

* * *

In de oudere antirevolutionaire leer wordt veelal onderscheiden tussen tweeërlei taak der Overheid. De taak der rechtsbedeling werd dan beschouwd als de primaire, normale, eigenlijke, in stricten zin zelfs de enige taak der Overheid, maar daarnaast had zij als secundaire, abnormale, oneigenlijke, aanvullende taak het ingrijpen op zovele gebieden, waar de „maatschappij" nalatig of onmachtig was een toch noodzakelijke voorziening te treffen. Die laatste taak moest zo beperkt mogelijk worden gehouden en de Overheid moest daar terugtreden zodra zulks mogelijk was. Voor bewijsplaatsen voor deze onderscheiding zie u het referaat voor de V.U.-dagen 1947 van Dr W. P. BERGHUIS over De begrenzing der overheidstaak, blz. 17/8.

Deze onderscheiding is ook naar mijn mening niet vol te houden. Steeds meer is het als „oneigenlijk" beschouwde deel der overheidstaak de „eigenlijke" taak in omvang gaan overtreffen en zulks veelszins met de — terecht verleende — medewerking der antirevolutionairen. Een medewerking, die evenwel niet met gejuich werd verleend, omdat men zich steeds bezwaard gevoelde over dien voordurenden groei der „aanvullende" overheidstaak. Die bezwaardheid werd mede veroorzaakt, doordat de opvatting, dat de „oneigenlijke" taak der Overheid „zoveel mogelijk" moest worden beperkt en waar mogelijk wederom aan „de organen van het maatschappelijk leven" moest worden overgedragen, geen *principieel, materieel kriterium* bood, aan de hand waarvan kon worden uitgemaakt, aan welke uitbreiding der „secundaire" taak nu wel kon worden medegewerkt en aan welke niet. Men moest zich dus steeds onzeker gevoelen.

Inmiddels is op den grondslag van de belijdenis der souvereiniteit in eigen kring een opvatting verdedigd, die met behoud van het waardevolle uit de oudere opvatting[1]), het A.R. standpunt scherper weet te omlijnen en te verantwoorden, nl. de volgende.

Naar A.R. opvatting heeft God de Overheid ingesteld om het recht onder de mensen te bestellen en te handhaven (art. 36 N. G. B.). De Overheid is echter niet de enige rechtbestelster en -handhaafster. Immers, de Overheid is Overheid in den *staat*. En de staat is niet een alomvattend opper-verband, maar een verband *tussen* de andere, die elk evenals die staat een eigen structuur hebben, eigen aard, wezen en karakter vertonen. Elk van die levensverbanden heeft eigen organen ter handhaving van het *interne* recht van dat verband: het gezinshoofd, het hoofd der school, de ondernemer enz. Daarom moet de taak der Overheid in den staat nader worden omschreven als: de handhaving der

[1]) Vgl. het artikel van S. VAN TUINEN litt. drs, Actieve cultuurpolitiek? A. R. S. XVIII, blz. 194/5.

openbare gerechtigheid onder, tussen en ten behoeve van haar *onderdanen* (en de verbanden, die dezen vormen), daar waar deze openbare gerechtigheid in ernstige mate is of wordt geschonden of zulke schending dreigt.

De Overheid heeft dus een beperkte taak. Maar anderzijds kan die op deze wijze materieel begrensde taak een zeer wijd veld beslaan. Want de handhaving der openbare gerechtigheid kan bij zeer vele aangelegenheden worden betrokken, omdat ernstig openbaar onrecht in zo vele gevallen kan dreigen. U zie hierover b.v. blz. 5 van het A.R. rapport inzake de bedrijfsorganisatie.

Het is duidelijk, welke winst deze nieuwere opvatting oplevert. Wanneer men met de oudere opvatting spreekt van een primaire, normale, eigenlijke overheidstaak, bestaande in de rechtsbedeling, en van een secundaire, abnormale, oneigenlijke, aanvullende overheidstaak, die dan zou omvatten al de andere taken, die de Overheid op zich genomen of aan zich getrokken heeft, ziet men voorbij, dat de taak der Overheid nooit iets anders en nooit iets meer is dan de handhaving der openbare gerechtigheid, daar waar die in ernstige mate geschonden is of dreigt te worden. Alleen wanneer men dit laatste heeft ingezien, heeft men een *afdoend* verweer tegen de principieel onaanvaardbare opvatting, die de Overheid roept tot natuurlijke leidster en verzorgster ook der maatschappij. Voor de zogenaamde secundaire overheidstaak laat zich immers geen grens trekken, wanneer men niet inziet, dat daarvoor principieel hetzelfde kriterium moet gelden als voor de zogenaamde primaire taak. En als men dat wel ziet, dan wordt meteen duidelijk, dat hier geen sprake kan zijn van tweeërlei staatstaak.

Intussen kan, gelijk gezegd, de handhaving der publieke gerechtigheid tegen dreigende of geschiede ernstige aantasting daarvan in concreto op velerlei terrein nodig zijn. De tegenwerping, dat zo de deur toch wordt opengezet voor een onbegrensde uitbreiding der overheidstaak, houdt geen steek. Heeft voor den socialist (en tot op zekere hoogte ook voor den Roomse) de staat overal een taak, tenzij..., voor den antirevolutionair ligt het juist omgekeerd: de staat, de Overheid heeft, géén taak, tenzij ... de openbare gerechtigheid moet worden gehandhaafd.

Daarmede is niet gezegd, dat deze opvatting den antirevolutionair niet voor moeilijkheden plaatst. Want het is duidelijk, dat de beslissing, òf in een bepaald geval zó ernstige (dreigende) schending der openbare gerechtigheid aanwezig is, dat de Overheid móét optreden en ingrijpen, in den meest stricten zin een beslissing *in concreto* is, waarbij het algemeen beginsel alleen kriterium *(beoordelingsmaatstaf)* is. Het kan niet als schema, als schablone worden gehanteerd, dat voor alle gevallen *automatisch* de oplossing geeft. (Overigens staat de nieuwere opvatting daarin geenszins achter bij de oudere, want deze laatste kon voor de „oneigenlijke" taak, gelijk ik betoogde, in het geheel geen grens aangeven.)

* * *

Na het voorgaande is het duidelijk, dat ik *niet* kan delen Mr BIJLEVELD's opvatting (A. R. S. V, blzz. 246 resp. 252), dat de taak der Overheid, dreigende ziekten en ongevallen te voorkomen, slechts een

afgeleide taak zou zijn, niet op één lijn te stellen met haar rechtstreeks uit de Heilige Schrift voortvloeiende recht en roeping het kwade te straffen en b.v. haar onderdanen dienstplicht op te leggen. Ook de door hem verdedigde absolute onaantastbaarheid van het lichaam lijkt mij daarom niet te hanhaven.

Van den dienstplichtigen soldaat mag de Overheid bij de vervulling van haar rechtstaak het offer van zijn leven eisen; ik kan niet inzien, dat zij den burger daarentegen nimmer de verplichting zou mogen opleggen een behandeling aan zijn lichaam te ondergaan, wanneer dit absoluut noodwendig is om een andere ernstige aantasting der openbare gerechtigheid te beletten of te voorkomen.

Uiteraard zou deze bevoegdheid der Overheid *niet* bestaan, als zulks uit de Heilige Schrift uitdrukkelijk bleek. Ik meen echter, dat zulks niet het geval is, maar dat de ontkenning van deze bevoegdheid berust op de thans wel verlaten opvatting, welke de souvereiniteit in eigen kring al te „geografisch" zag en de bevoegdheid der Overheid zag eindigen bij de huisdeur (vgl. hierover A. ZIJLSTRA over Souvereiniteit in eigen kring, in A. R. S. XII, blz. 304/5).

Intussen zal de Overheid de bedoelde bevoegdheid slechts hebben, als er geen *ander* middel is de publieke gerechtigheid in het voorliggende geval te handhaven. En ook dan nog blijft haar plicht, de conscientie harer onderdanen tot het uiterste te ontzien.

Daarom geschiedde de A.R. strijd tegen de verplichte vaccinatie, op de reeds door KUYPER aangegeven — en hierboven vermelde — gronden, die door de nieuwere onderzoekingen nog te treffender werden bevestigd, volkomen terecht. (U zie hierover de hierboven vermelde litteratuur.)

De bestaande Inentingswet, die slechts strekt tot *bevordering* van de inenting, op het medisch het gunstigst gebleken tijdstip, verdient dan ook alle toejuiching.

Maar de rechtmatigheid van de verplichtingen isolatie en onderzoek te ondergaan, zoals opgenomen in de andere vermelde wetten, dient eveneens te worden erkend.

Wanneer op geen andere wijze het grote rechtsgoed van de bescherming der volksgezondheid tegen massaal optreden van tuberculose zou kunnen worden beschermd, zou er m.i. evenmin bezwaar mogen worden gemaakt tegen verplichte doorlichting en isolatie van t.b.c.-patiënten noch tegen verplicht onderzoek van hun huisgenoten. Maatregelen zouden echter dienen te worden getroffen om een ieder te vergunnen, dit onderzoek te ondergaan bij een eigen gekozen arts en te volstaan met een verklaring van dezen. En getracht zou moeten worden een regeling te vinden, waarbij gewetensbezwaren zoveel mogelijk zouden worden ontzien.

Intussen, dreigt er te uwent werkelijk een zo ernstige aantasting der openbare gerechtigheid, dat deze ingrijpende maatregel *noodzakelijk* is? Ik kan mij dat nauwelijks voorstellen. De t.b.c.-cijfers vertonen reeds weer een dalende tendentie. En bij voldoende propaganda en voorlichting blijkt de animo voor vrijwillige doorlichting overal overstelpend groot.

Ik meen dan ook, dat de Overheid zou kunnen volstaan met bevordering dàárvan.

G.

2. VRAAG:

Het is in onze gemeente gewoonte, dat de A.R. raadsfractie in vergadering bijeenkomt vóór elke raadsvergadering, om dan o. a. ook de agenda dier raadsvergadering onderling te bespreken. Eén lid der A.R. fractie is tevens wethouder; deze is voorzitter der fractie.

Van zekere zijde kwam bezwaar tegen dezen gang van zaken, hetwelk in hoofdzaak op het volgende neerkwam:

1e. De raadsvergadering wordt dan min of meer een formaliteit, omdat de fracties, die in b. en w. vertegenwoordigd zijn, feitelijk de beslissing nemen in haar fractie-vergaderingen. Zulke fractie-vergaderingen worden dus als het ware kleine raadsvergaderingen.

Nu zou ondergetekende u gaarne naar aanleiding van het bovenstaande enige vragen stellen:

1e. Is dit bezwaar terecht?

2e. Kan een wethouder voorzitter zijner fractie zijn?

3e. Is het gewenst, dat de wethouder die vergaderingen zijner fractie bijwoont, die speciaal belegd zijn om de raadsagenda te bespreken?

ANTWOORD:

Naar ik meen, kan ik u hoofdzakelijk verwijzen naar mijn advies in A.R.S. van Februari 1948.

Daaraan zij toegevoegd, dat als fractie-vergaderingen in het algemeen, mits zekere voorwaarden in acht worden genomen, geen bedenking ontmoeten, maar integendeel aanbeveling verdienen, er uiteraard geen enkel bezwaar tegen kan bestaan, dat een wethouder, die immers *raadslid* is, daaraan deelneemt. De wethouder verkeert *niet* in de positie van een minister, die als dienaar der Kroon a.h.w. *tegenover* de Staten-Generaal als vertegenwoordiging des volks staat. Het college van b. en w. is het dagelijks bestuur *uit* den raad, die zèlf overheid is. Zo onnatuurlijk als het is of zou zijn, wanneer ministers deelnemen aan vergaderingen der geestverwante Kamerfractie, zo natuurlijk is het daarom, dat een wethouder deelneemt aan de vergaderingen zijner fractie.

Zijn deelneming zal zeer waardevol kunnen zijn, zowel voor de fractie als voor hemzelf. Voor de fractie, omdat zij des te beter zal worden geïnformeerd omtrent den achtergrond der aan de orde komende vraagstukken. Voor den wethouder, omdat het contact met zijn geestverwanten hem van groot nut kan zijn voor het onderkennen van de opvattingen, die onder hen leven; het zou zeer verkeerd zijn, indien hij zich van hen isoleerde.

Wel behoudt ieder lid, dus ook de wethouder, behoudens wat in mijn bovenbedoeld advies omtrent den zedelijken band wordt opgemerkt, zijn *eigen* verantwoordelijkheid. Daarom zou ik er toe neigen, het in het algemeen beter te achten, dat de wethouder geen voorzitter (of secretaris) zijner fractie is. Dat geeft hem enerzijds licht een al te groot overwicht en bindt hem anderzijds gemakkelijk te sterk. Indien een geschikt ander raadslid aanwezig is, worde dat derhalve met het voorzitterschap belast. Overigens make men van het hier gezegde geen wet van Meden en Perzen.

G.

BOEKBESPREKING

C. GROEN. *Gedachten over een Christelijk Rijksbeleid.* Uitgave T. Wever - Franeker. 65 blz. *f* 1.25.

Deze prettig leesbare brochure behandelt de verhouding Nederland—Indonesië. Dit geschiedt echter in de vorm van een meer algemene, principiële uiteenzetting van hetgeen de schrijver, bestuurs-ambtenaar in Borneo, ziet als een eis van Christelijk Rijksbeleid. Dank zij deze principiële probleemstelling is de inhoud zo onafhankelijk van de feiten van den dag, dat, ondanks den voortgang der staatkundige ontwikkeling in Indonesië, dit boekje een jaar nadat het geschreven werd nog volkomen actueel is.

Terecht merkt Prof. ZUIDEMA in zijn woord-vooraf op, dat de betekenis van dit geschrift niet ligt in de actualiteit der omstandigheden, waaronder het geschreven werd, noch in concrete voorstellen, doch in zijn principiële aanpak van het Indonesische vraagstuk, waarmede de schrijver als christenmens geworsteld heeft.

Is dit min of meer tijdloze van deze brochure een voordeel, anderzijds brengt dit het nadeel mede, dat te gemakkelijk een theorie wordt opgebouwd, die wel is waar als Christelijk kan worden erkend en theoretisch beschouwd als basis zou kunnen dienen voor een Christelijk Rijksbeleid in Indonesië, maar die te weinig rekent met de feitelijke gegevens, zodat zij in haar praktische toepassing falen moet, omdat de voorwaarden voor die toepassing in Indonesië niet aanwezig zijn.

Twee hoofdgedachten zie ik als een rode draad door dit boekje lopen. Vooreerst, dat zowel de Regering als Christelijke prominenten zoals Prof. KRAEMER, Ds VERKUYL en Dr VAN DOORN, zich evenmin als de anti-revolutionairen (als exponent der oppositie) hebben kunnen losmaken van de koloniale gedachten, hoezeer de eerstgenoemden deze ook met woorden bestrijden. Daarnaast, dat het Christelijke vrijheidsideaal in onderscheiding van het humanistische, leidraad moet zijn voor de Christelijke politiek in Indonesië, waarbij het Evangelie ook het Indische staatsleven moet doortrekken.

De brochure vangt aan met een geslaagde weerlegging van het in den brede weergegeven standpunt van Prof. KRAEMER, die aan de Regering zelfbedrog en onwaarachtigheid verweet, omdat enerzijds *vrijwillige* samenwerking het verklaarde doel der Regering was, waarbij geen sprake mocht zijn van een wilsoplegging door een der partijen, terwijl anderzijds dezelfde Regering door de eerste politiële actie zich aan eenzijdige wilsoplegging met de wapenen schuldig maakte en de vrijwilligheid den doodsteek gaf.

Terecht wijst de schrijver er op, dat eenzelfde zelfbedrog bij Prof. KRAEMER aanwezig is. Immers ook deze wil enerzijds volledig zelfbe-

schikkingsrecht voor Indonesië en volkomen vrijwilligheid bij de samenwerking. Maar daartegenover zal Indonesië een democratische rechtsstaat moeten zijn, vrijwillig verbonden met Nederland, waartoe met de constructieve elementen uit de Republiek onderhandeld moet worden. De vrijheid van zelfexpressie wordt dus ook door Prof. KRAEMER in verregaande mate beperkt: niet de zelfgekozen leiders der Republiek, maar alleen de door Nederland als constructieve elementen erkende moeten voor onderhandelen uitgekozen; Nederland stelt vast, dat niet de feodale of autocratische staatsinstellingen, maar de democratie in Indonesië zal heersen, ongeacht hoe Indonesië zelf daarover denkt; en Nederland zal als eis stellen, dat het een rechtsstaat worden moet, ook al zou Indonesië zelf een totalitaire regering verkiezen.

De schrijver zegt niet, dat deze door KRAEMER gestelde eisen verworpen moeten worden, maar dat het zelfbedrog is, te schrijven zoals hij gedaan heeft, wanneer men tegelijkertijd op deze allerbelangrijkste punten zijn wil aan den partner gaat opleggen.

Met KRAEMER wil hij de vrijheidsdrang in Azië volkomen serieus nemen, maar het Christelijk vrijheidsideaal moet daarbij leidend beginsel zijn. De Christelijke oppositie, die als gevolg van de duidelijk revolutionnaire aanranding van het gezag aanvankelijk eenzijdig op handhaving van dit gezag aandrong, moet een Christelijke verantwoordelijkheidspolitiek voeren, die de gezagsoverdracht afhankelijk moet stellen niet van een democratische staatsinrichting naar west-europees model, maar van een staatsinrichting waarbij ruimte geschapen is voor het beleven van de Christelijke vrijheid.

Het zou te ver voeren, alle onderwerpen welke de schrijver aanroert, hier te noemen. Hij wijst op het verband tussen de westerse cultuur en het Christendom, dat er wortel en fundament van was; op de noodzaak van een doordringing van het staatsleven met de aan den Bijbel en aan de bij diens licht onderzochte schepping ontleende richtlijnen, die hun diepsten grond vinden in het grote gebod der liefde tot God en den naaste. Onze religieuze gebondenheid aan de openbaring der Heilige Schrift moet telkens opnieuw uit ons getuigenis blijken. Ons verzet moet een conscientiekreet zijn. Aan ons mag het niet liggen, indien men niet verstaat, dat wij om Gods wil niet anders kunnen.

Voor de uitwerking van de gedachte, dat een Christelijk staatkundig beleid in Indonesië mogelijk is, moet naar de brochure zelf verwezen worden. De schrijver is ten deze naar mijn oordeel te optimistisch gestemd, wellicht omdat (op blz. 62) verwezenlijking van dit ideaal in samenwerking met humanisten mogelijk geacht wordt, daar „het een Christelijke staatkunde allereerst om de bescherming van de geestelijke vrijheid zal moeten gaan", die ook door de nationalisten van westerse instelling als een te waarderen goed beschouwd wordt. Daartegenover merkt de schrijver zelf aan den anderen kant (op blz. 56) terecht op, dat „eerst het hart van het Indonesische volk zal moeten veranderen, wil er werkelijk een Christelijke Indonesische staat tot stand komen".

Ik moet erkennen, dat het laatste deel der brochure mij niet heeft bevredigd. Het komt mij voor, dat de schrijver niet voldoende onderscheiden heeft het Christelijk ideaal, ook voor den Indonesischen staat in

de toekomst, en de vraag, wat naar Christelijk inzicht thans plicht voor den Nederlandsen staat tegenover Indonesië is.

Het Christelijk ideaal voor Indonesië blijft de groei van een Christelijken staat, die aan Kerk en maatschappij volle geestelijke vrijheid schenkt, die van overheidswege alle beletselen voor de Evangeliepredikking weg neemt en aan de staatsinstellingen en bestuurspraktijk de Christelijke maatstaven van recht en gerechtigheid aanlegt.

Maar de plicht van Nederland tegenover Indonesië gaat niet zo ver, dat verwezenlijking van dit ideaal voorwaarde moet zijn voor volledige zelfbeschikking. Dan zouden immers alle niet-Christelijke volken in de koloniën, zolang zij niet in meerderheid tot het Christendom overgaan, op dien grond alleen reeds tot voortdurende koloniale afhankelijkheid voorbestemd zijn.

Nederlands verantwoordelijkheidsplicht gaat in dit opzicht niet verder dan de verplichting, de geestelijke vrijheid in Indonesië ook onder de nieuwe verhoudingen te waarborgen. Het wekt echter verwarring, deze beperkte taak voor heden en toekomst aan te duiden als het voeren van een Christelijk staatkundig beleid in Indonesië.

De schrijver is er in geslaagd, de brochure een warm, ik zou bijna zeggen persoonlijk cachet te geven. Hier en daar misschien wat vermoeiend door uitvoerigheid of betreden van zijpaden, maar als geheel lezenswaard en gaarne ter lezing aanbevolen. A. A. L. RUTGERS.

H. ALGRA, *Oranje in ballingschap 1795—1813*. Kampen, J. H. Kok N.V., 1948. 141 blz. *f* 3.50.

Als elk werk van ALGRA boeit ook dit boekje door de onderhoudende wijze, waarop een schat van historische wetenswaardigheden wordt medegedeeld. Voor het grootste deel geschreven in het gijzelaarskamp St. Michielsgestel, trekt het enkele merkwaardige parallellen met de oorlogsjaren 1940—1945.

In vlotten verhaaltrant worden tal van aan velen onbekende bijzonderheden medegedeeld. Door den verhelderenden kijk, die wordt gegeven op de activiteit der Oranjes buitenslands en op de politieke stromingen in ons volksleven toentertijd, verdient het warme aanbeveling.

Mr C. J. VERPLANKE.

Aspecten van het vraagstuk der atoomenergie, uitgegeven door de Chr. Ver. van Natuur- en Geneeskundigen (1948), verkrijgbaar bij het Bureau dier Vereniging, De Lairessestraat 174, Amsterdam. 47 blz. *f* 1.50.

Onder dezen titel verschenen de referaten, gehouden in Nov. 1947 op een gemeenschappelijke conferentie van de Calv. Jur. Ver. en de Chr. Ver. van Natuur- en Geneeskundigen, in druk.

Na een *Openingswoord* van Prof. Dr G. J. SIZOO, waarin gewezen wordt op de nauwe betrekking tussen oorlogsrecht en natuurwetenschappelijke vragen, geeft Dr D. J. LOCK in zijn uiteenzetting over *Het militair aspect* een overzicht over hetgeen bekend is over de werking van de atoombommen, zoals die tegen Japan zijn gebruikt. Vervolgens tracht

hij, zonder zich aan speculaties over te geven, een antwoord te vinden op de vraag, wat ons in een toekomstigen oorlog van den atoombom te wachten staat, en concludeert dan, dat de atoombom geen wezenlijke verandering in de oorlogvoering met zich mee zal brengen. Wel zal het, nog minder dan tot nu toe, mogelijk zijn het gebruik van den atoombom te beperken tot zuiver militaire doelen.

Dr C. C. JONKER, *Het economisch aspect* behandelend, wijst er op, dat de atomaire energiewinning voor het economisch leven van grote betekenis kan zijn. Als voordelen noemt hij o.a. den zeer geringen omvang van de benodigde brandstof en de mogelijkheid van toepassing van radioactieve stoffen. Een welkome aanvulling op de energie uit kolen of waterkracht zal kunnen worden gegeven, al staat te bezien, of voldoende uranium aanwezig is om een uitgebreide technische toepassing mogelijk te maken. Het probleem van het nuttig gebruik zal echter sterk worden beïnvloed door de politieke verhoudingen in de wereld.

Het internationale aspect wordt onder ogen gezien door Mej. Dr G. H. J. VAN DER MOLEN. In de ontwikkeling der internationale verhoudingen merkt zij een tweetal caesuren op: de uitvinding van het buskruit en die van den atoombom.

Was het eerste een der oorzaken van het staatsabsolutisme, het tweede zou een inperking van de staatssouvereiniteit ten gevolge kunnen hebben. Na een overzicht van de codificatie van het oorlogsrecht en van de pogingen tot instelling van een internationaal orgaan tot contrôle van de atoomenergie wordt het bezwaar bestreden, dat door dit orgaan de nationale souvereiniteit wordt aangetast. Mej. VAN DER MOLEN zoekt hierbij haar uitgangspunt niet in den souvereinen staat, maar in de statengemeenschap, die uitvloeisel zou zijn van den samenhang en de verwantschap van het ganse menselijke geslacht, door God uit enen bloede geschapen. Hieruit moet de, inderdaad even verder door de referente getrokken, konsekwentie volgen, dat de souvereiniteit der staten ten aanzien van de internationale ordening geen absolute, doch (slechts) relatieve betekenis heeft. Maar, vragen wij, hoe blijft dan afgrenzing van bevoegdheden tussen de staten„gemeenschap" en de afzonderlijke staten nog mogelijk: de Kompetenz-Kompetenz komt dan toch bij de inter-statelijke „gemeenschap" te liggen, die zo wordt tot super-staat, waarin de groten de baas spelen. De gevolgen zien wij in de Indonesische kwestie. Beperking der nationale souvereiniteit, ook o.i. nodig, berust op vrijwilligheid, op tractaat, d. w. z. op overeenkomst tussen, wellicht niet feitelijk, maar wel juridisch gelijke partijen. De staten leven „van nature" in maatschaps-, niet in gemeenschaps-verhouding. Nog al te veel schijnt men de eerste als minderwaardig aan de laatste te beschouwen, of zelfs als minder Schriftuurlijk dan deze. Ook in de discussie over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie menen wij zulke klanken soms te beluisteren.

Ook door Mej. VAN DER MOLEN wordt internationale regeling en contrôle van het atoomwapen bepleit.

Het ethisch aspect belichtend, ziet Dr R. SCHIPPERS de vraag onder ogen, of de Overheid bij het vervullen van haar roeping ten aanzien van de internationale rechtsorde gebruik mag maken van het atoomwapen, en komt na uiteenzetting van de heersende meningen daaromtrent tot

de conclusie, dat, waar het de roeping der Overheid is het zwaard te dragen en een rechtvaardigen oorlog te voeren, toepassing van het wapen uitsluitend in dienst van het (internationaal) recht geoorloofd is, zij het slechts als uiterste strijdmiddel. Al dreigt door een atoomoorlog de „beschaving" een einde te nemen, de Christen zal ondanks het probleem der spanning tussen techniek en ethiek mede moeten werken aan de komst van Christus' Koninkrijk door de hem van God gegeven talenten tot hun heilig gebruik aan te wenden en zich niet door ascese te onttrekken aan de beoefening der natuurwetenschap.

In een achttal *Conclusies* worden tenslotte de besprekingen samengevat. G. en C. J. V.

Het signaal van 1848, onder redactie van Mr G. H. SLOTEMAKER DE BRUÏNE. Uitg. Vrij Nederland, 1948. 155 blz. *f* 3.90.

Het in 1948 gevierde eeuwfeest van het Communistisch Manifest was aanleiding tot een herdenkingsuitgave, waarin een zevental schrijvers van zeer uiteenlopende levens- en wereldbeschouwing de betekenis en invloed van dit geschrift belicht.

Mr G. H. SLOTEMAKER DE BRUÏNE, het Manifest behandelend in het licht der feitelijke ontwikkeling van het socialisme, vraagt zich, hoewel kennelijk socialistisch georiënteerd, af, of ooit een groep aan het bewind zal komen, die de andere niet onderdrukt, daarbij wijzend op het zelfs in Rusland dreigende managerialisme.

De R.K. scribent Mr A. J. HAAKMAN, de ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen sinds 1848 onder het oog ziende, acht de scherpe analyse van de toenmalige situatie een grote verdienste, het ontbreken van een principieel zedelijk appèl het grote tekort.

R. HAGOORT noemt het Manifest een bron van tweespalt, een breekijzer in volk en natie, in bedrijf en onderneming en ook in de arbeidersbeweging. Hij wijst op het schier gelijktijdig verschenen *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* van GROEN VAN PRINSTERER, dat een *positieven* weg ter verbetering wijst: organisatie van de maatschappij en samenwerking in het bedrijfsleven. In den invloed van het Manifest is slechts één lichtpunt te ontdekken: het gaf aan het communisme zijn duidelijke gestalte en drong, bij het veldwinnen der rode vakbeweging, den Christen-arbeider in de richting van een Christelijke vakbeweging.

De „rechts-vrijzinnige" theoloog Prof. Dr H. DE VOS gaat in een interessant betoog de betekenis na voor de geestelijke en zedelijke emancipatie van den arbeider en concludeert, dat het Manifest bij de arbeiders het besef van eigenwaarde heeft aangekweekt en hun een uitzicht heeft verschaft.

De individuele ontplooiing van den arbeider wordt geschetst door Mr N. E. H. VAN ESVELD. Na de theorieën van het Manifest in haar eenzijdigheid te hebben becritiseerd, zoekt de schrijver in een liberaal getint betoog de oplossing van alle kwaad in de volledige en absolute decentralisatie van de macht door inschakeling van alle individuen bij de uitoefening daarvan.

Typisch socialistisch doen aan de beschouwingen van het Manifest als keerpunt in het socialistisch denken door S. DE WOLFF en als revolution-

nair program door F. KIEF. Beide schrijvers duiden op de actualiteit van het geniale geschrift.

Achterin vindt men den tekst van het Communistisch Manifest. Dat het derde hoofdstuk — een historisch overzicht — daaruit is weggelaten, moet niet alleen als een betreurenswaardige leemte worden gezien, maar ook als een veronachtzaming van de historische ontwikkeling, daar juist in dat deel de „reactionnaire" en „conservatieve" richtingen worden „afgemaakt".

Juist omdat men herhaaldelijk op tegenspraken stuit en de verschillende overtuigingen een verwarrend beeld geven, noopt het boekje tot critisch lezen. C. J. V.

HAROLD FRENCH, *Ik was achter het ijzeren gordijn; Oost-Duitsland in de greep van het sovjetisme.* Tilburg, Nederland's boekhuis, 1948. 224 blz., geïll. *f* 5.90.

Van dit boek, in den van hem bekenden trant ingeleid door pater Henri de Greeve, heeft ons het eerste hoofdstuk, handelend over de „ontwikkeling" der politieke partijen in de Sowjet-zône van 1945 tot nu, het meeste geboeid. Na den ondergang van het Hitler-régime werd een vierpartijen-accoord gesloten tussen de (herrezen of verrezen) socialistische, christen-demokratische, liberaal-demokratische en communistische partijen. Dit hoofdstuk schildert nu, hoe de socialisten, met behulp van verraad in eigen kring, werden genoopt op te gaan in de „socialistische" eenheidspartij, de S.E.D., waarin de communisten de lakens uitdelen, en hoe na deze gelijkschakeling der socialisten vervolgens de beide andere partijen door achteruitstelling en terreur werden uitgeschakeld, alles met behulp van Karlshorst, het Russische hoofdkwartier in Berlijn.

Ook de volgende hoofdstukken, handelend over de economische uitplundering en communisering der Oostzône, over de vak- en culturele organisaties, het onderwijs en de pers in den communistischen greep, zijn, zij het in mindere mate, belangwekkend.

De laatste hoofdstukken handelen over de ontwikkeling der zaken ten aanzien van Berlijn.

Het eerste hoofdstuk boeide ons daarom het meest, omdat wij den indruk hebben, dat het met behulp van meer gegevens is samengesteld dan de volgende, die daardoor weinig diep gaan.

Ik gebruikte de termen „geboeid" en „belangwekkend". Maar laat ons vooral niet vergeten, welk een zee van menselijk leed en aanranding van Goddelijk recht er ligt in al wat in dit boek zo nuchterweg wordt medegedeeld.

God heeft een twist met deze wereld. Slechts bekering, van die wereld en van ieder onzer, kan redding brengen (Ps. 2 : 12). Maar ook: tot getuigen èn strijden tegen de anti-Christelijke wereldmacht zijn wij geroepen. Die wereldmacht moeten wij daarom leren zien in al haar goddeloze afschuwelijkheid. Daartoe kan lezing van een boek als dit bijdragen. Oost-Duitsland is niet zo heel ver weg! G.

RECTIFICATIE.

De laatste acht regels op blz. 32 (Januari-nummer) moeten vervallen.

19e JAARGANG No 3/4 MAART/APRIL 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN
J. SCHOUTEN, *voorzitter* - A. L. DE BRUYNE - DR J. P. A. MEKKES - MEJ. DR G. H. J. VAN DER MOLEN DR J. W. NOTEBOOM - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG EN MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Einde van het Christendom, door Prof. Dr S. U. Zuidema, 65 — De politie, door Dr J. R. Stellinga, 89 — Socialisatie der mijnen? door Dr A. Zeegers, 103 — Vraag en Antwoord (Adv.rubriek), 116) (1. *Subsidie-politiek;* 2. *Gebruik kerkgebouw door niet-kerkelijke vereniging*) — Boekbespreking, 121

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

EINDE VAN HET CHRISTENDOM

DOOR

PROF. DR S. U. ZUIDEMA

(Naar aanleiding van Dr C. J. Dippel, Kerk en Wereld in de Crisis)

Hoewel het reeds meer dan een jaar geleden is, dat Dr C. J. DIPPEL zijn werk „Kerk en Wereld in de Crisis" publiceerde, komt het ons toch gewenst voor, dit geschrift alsnog nader onder de ogen te zien. Het doet zijn werking nog steeds, zeker onder de jongeren; en vooral onder die jongeren, die bekoord of gegrepen zijn door de doorbraak-ideeën, welke na de bevrijding ons land overstroomden. Het gaat met dit werk bovendien als met menig ander geschrift van heel of half barthiaansen snit: het behandelt het thema van de crisis, waarin de kerk en de wereld beide verkeren. En toch: kerk en wereld komen er nog gunstig af vergeleken bij iets anders, dat niet direct wordt genoemd, maar waar de zwaarste aanvallen op worden gericht: de orthodoxie van reformatorischen huize!

Dr C. VAN TIL in zijn veel te weinig gelezen studie over het neomodernisme vestigde er reeds de aandacht op, dat de zwaarste slagen welke het barthianisme en alle denken, dat in KIERKEGAARD zijn oorsprong neemt, uitdeelt, niet neerkomen, zoals aanvankelijk zou worden verwacht, op het ontkerstend denken en handelen der verwereldlijkte Europese mensheid, doch dat zij de gelovige orthodoxie, welke bij den Bijbel en bij den Bijbel alleen wil leven, treffen. Zo ook dit geschrift. Het is van het begin tot het einde in den aanval. Er wordt venijnig, geëmotioneerd, sarcastisch en „geniaal" in gefulmineerd — het werk zou dan ook als wegwijzer in scheldwoorden goed te gebruiken zijn! —. Maar niet zozeer tegen de wereld, den wereldling, den ontkerstenden Europeaan, den communist — voor den communist bestaat z. i. te weinig goed begrip, terwijl wij moeten beginnen, met hem samen te werken!! — doch tegen het „vermaledijde christendommelijke", zoals dat in orthodox Nederland, inzonderheid in het kamp der gereformeerde gezindte in Nederland, leeft en werkt. Als dit boek zijn doel zou bereiken,

en zijn „profetie" zou gezegend worden, dan bleven kerk en wereld in de crisis, maar zij bléven. Doch de christelijke school, de christelijke politieke partijorganisatie, de christelijke vereniging en niet te vergeten het C.N.V. zouden van den aardbodem zijn verdwenen.

En toch is de schrijver een christen. En heel geen buitenkerkelijk christen, doch een door en door kerkelijk man. De kerk in het midden: dit adagium is stellig ook het zijne. Het is zelfs één der belangrijkste themata van het boek.

En toch is hij een christen, die uit de bronnen der Reformatie zegt te leven. En heel geen Rooms-Katholiek. Veeleer een antipapist. Nauw betrokken bij de doorbraak in de Nederlandse Hervormde Kerk en bij den nieuwen koers in haar midden.

Desondanks is dit geschrift, dat vóór alles een fel polemisch boek is, primair en hoofdzakelijk gericht tegen die Nederlandse christenheid, welke ook zelve uit de bronnen der Reformatie wil leven, en bij de belijdenisschriften der kerken uit de Reformatie: de Nederlandse gereformeerde gezindte ! Met zulk een hartstocht, dat u bij lezing ervan als vanzelf de woorden van VOLTAIRE te binnen komen: „Ecrasez l'infâme": Verdelgt den schaamteloze, gericht tegen het christendom in zijn dagen.

Hier ontpopt zich onverholen één der drijfkrachten van den nieuwen koers en doorbraakmensen. Dr DIPPEL laat zijn helen geest uit. Hij verzwijgt niets, en hij verschoont niemand. Althans niemand, die nog een goed woord over zou hebben voor den geestelijken strijd, die het herlevend calvinisme van de laatste eeuw heeft gestreden. Daar is niets goeds aan te ontdekken. Het communisme van Moskou is er heilig bij ! Onder de communisten zou althans nog sociale bewogenheid leven. Maar het christendom, dat tot nu toe den toon aangaf — gelukkig is het dood, radicaal dood ! — is in wezen niets anders geweest dan een monsterverbond met het mammonisme.

De polemiek van den schrijver spitst zich voornamelijk toe in een verwoede bestrijding van de idee en de praktijk van de antithese, van het beginsel als richtlijn voor christelijk leven, en van de christelijke organisatie op het terrein van het publieke leven. Ze hebben z. i. rampspoedig gewerkt in het Nederlandse volksleven, en bovendien het christendom, d. i. de kerk, ondermijnd.

KUYPER is wel het meest verantwoordelijk voor deze afschuwelijke ontwikkeling in het Nederlandse geestesleven. En het neocalvinisme van zijn volgelingen, met dezelfde ideeën vergiftigd, is oorzaak, dat ons volksleven verziekt is.

Dit geschrift is dus niet meer en niet minder dan een aanval

op de grondslagen onzer Anti-Revolutionaire Partij. Maar evenzeer op die van het Christelijk Nationaal Vakverbond. Het geschrift is zelfs ontstaan naar aanleiding van een weigering van den kerkeraad der Nederduits Hervormde Gemeente te Eindhoven, kort na de bevrijding, in het plaatselijk kerkblad een oproep ten gunste van het C.N.V. te steunen. Dit verzoek werd den kerkeraad zelfs tot aanleiding, een herderlijke boodschap van den kansel af tot de gemeente te richten, waarin zij tegen aansluiting bij het C.N.V. werd opgewekt. Het N.V.V. was de organisatie, waarin ook de christen-arbeider zijn plaats moest weten. Trouwens, heel de christelijke organisatie werd principieel in dit geschrift aangegevallen. Ook de christelijke school vindt geen genade in de ogen van den schrijver.

Echter, alvorens wij de belangrijkste argumenten in dit werk tegen de grondslagen onzer christelijke organisaties in het maatschappelijk en staatkundig leven nader onder ogen nemen, doen wij goed, ons er eerst rekenschap van te geven, van welken gezichtshoek uit de schrijver den aangevallene in het vizier heeft genomen. Welke positie heeft hij dan toch zelf wel ingenomen? Staat hij op den bodem der Reformatie? Zo ja, hoe is het dan toch mogelijk, dat zulk een afgrond hem van ons gescheiden houdt? Dat zulk een hartstochtelijke afkeer van alles, wat calvinistisch Nederland de laatste eeuw bezielde, hem nu drijft?

En zo neen, waar heeft hij dan wel positie gekozen?

Het uitgangspunt van DIPPEL.

DIPPEL is een kind van zijn tijd. Van dezen tijd. Hij is overtuigd aanhanger van enkele grondideeën van het barthianisme. De geest van KIERKEGAARD heeft hem totaal bevangen. Zo zeer is hij hierdoor overweldigd, dat hij zich niet eens afvraagt, of zijn visie nog wel klopt met den Bijbel, of, zoals hij zelf liever zou zeggen: met het Evangelie. En toch is het de nieuw-modische Bijbel- en Evangeliebeschouwing van KIERKEGAARD, die aan de grote reformatoren en vooral aan CALVIJN ten enenmale vreemd is geweest, welke hij zonder blikken of blozen uitstalt als „het Evangelie".

Als kind van dezen tijd heeft hij gebroken met de Nederlandse Geloofsbelijdenis, tot nu toe ook die van zijn kerk, artikel III, waarin de kerk der Reformatie belijdt, dat de Heilige Schrift het geïnspireerde Woord van God is. Integendeel, Dr DIPPEL waarschuwt tegen „den papieren paus" van de letter der Schrift. Dat wil zeggen: tegen de eigen belijdenis zijner kerk. Hoeveel goeds

en schoons hij dan voorts over „het Evangelie" nog mag te berde brengen, wij mogen niet meer vergeten, dat hij met het Schriftgezag heeft gebroken, precies als KIERKEGAARD en de barthianen.

En dat ook zeer bewust. Want vervolgens keert hij zich heftig tegen de gedachte, dat wij over Gods Woord zouden kunnen beschikken. Dat te menen is z. i. wel het alleronchristelijkste, doemwaardigste en godslasterlijkste christendom, dat hij zich denken kan. Ook hier blijkt weer zijn neo-modernistische ideeëngang. Christus is „grenzenloos onbetrouwbaar", zo heet het. En het behoort z. i. tot het wezen van het christendom, rekening te houden met de goddelijke absurditeit. Op het terrein van het leven-in-de-wereld moeten wij onszelf serieus nemen, maar tegelijk goed weten, dat God het niet doet!!

Het neo-modernistische thema van de vrijheid Gods, zo opgevat, dat God niet alleen boven Zijn wetten staat, doch dat God er ook dwars tegen in mag gaan, vindt aanhang bij DIPPEL. In het voetspoor van KIERKEGAARD, BARTH e. a..

Van de trouw Gods aan Zijn eens gegeven Woord, en van de Zelf-openbaring Gods in den Christus der Schriften en in de Schriften van Christus wil Dr DIPPEL niets weten. Dan immers zouden wij kunnen beschikken over het Woord van God. Dat nooit! God is de verborgen God, Die ook in Zijn openbaring verborgen blijft, en van Wien wij niet kunnen weten, wat wij precies aan Hem hebben, en waaraan wij God mogen houden. Dit weten wij, dat God wil, dat *wij* ons serieus nemen in onze levenspractijk, maar dat God het Zelf niet doet!

Heel de Verbondsopenbaring van den Bijbel, van dien God, Die trouw houdt tot in eeuwigheid, Die recht doet aan Zijn Woord, Zijn wet, Zijn Christus, Zijn volk, dat alles wordt uitgehold en onderste-bovengekeerd door de leer van de vrijheid Gods, Dien wij moeten geloven, maar van Wien wij niets met zekerheid kunnen weten. Door de leer van het koningschap van Christus: Christus is Heer! maar: dat koningschap is ons verborgen, zodat wij in de praktijk van ons leven niet weten, hoe Christus Zijn koningsmacht uitoefent en waar wij dus zijn moeten, om Hem na te volgen.

Geloof is dan ook risico. En leven uit het geloof is gevaarlijk leven. Opnieuw komt KIERKEGAARD naar voren, die hetzelfde had geleerd. En KARL BARTH. De oneindige distantie tussen God en ons heeft ten gevolge, dat wij aan deze zijde van de scheidslijn in het onzekere wandelen, en van ogenblik tot ogenblik het con-

crete gebod Gods in onze concrete situatie moeten zien te ontdekken. Niemand kan ons zeggen, wat dat gebod van God is. Algemene richtlijnen zijn niet te geven. Beginselen voor de eerste schreden op den weg van het christelijk leven zijn er niet. Want immers, dan zouden wij het toch weer weten. En niet langer gevaarlijk en riskant leven uit het geloof. Het Woord Gods, dat ons beschermt, is het „verborgen" Woord van God, waarvan de Bijbel alleen maar een téken is. Want God is absoluut, God is vrij, en daarom verborgen, en bijgevolge is ook het christelijk leven, de christelijke existentie, verborgen (blz. 260).

Want het openbare van het leven is juist zijn verlorenheid, in solidariteit met de wereld. Dat openbare is de wereld in haar betrekkelijkheid. God stelt ons wel verantwoordelijk voor onze betrekkelijkheden, maar dat is toch heel wat anders, dan dat wij goede werken zouden doen. Juist als de wereld van de betrekkelijkheden, in haar oneindigen afstand van de heiligheid van den absoluten God, is zij zondig, en het is onmogelijk, in haar van kerstening te spreken. Wie in het leven van den christen en op het publieke erf van christendom, dat zichtbaar zou zijn, droomt, doet aan afgoderij. Die verafgoodt den „christelijken mens". Heel de wereld doet aan afgoderij. De mens van de Renaissance verafgoodde zichzelf; de proletariër verafgoodt den proletarischen mens, een ander verafgoodt den heroïschen mens, en menig christen verafgoodt den christelijken mens. Die laatste afgoderij is wel de ergste, omdat zij religieus is. Religie is trouwens niet anders dan afgoderij: een poging, de oneindige distantie tussen God en mens van den mens uit te overbruggen (blzz. 15, 149 e. a.).

Zo getuigt dit geschrift van het barthiaans denken en geloven. En dat dwars tegen de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregelen in. Want die geloofsbelijdenis weet van den open Bijbel, die een licht op ons pad en een lamp voor onzen voet is, zij weet van den Christus, Wiens regiment niet enkel verborgen is, doch die het Licht der Wereld is; en de Dordtse Leerregels spreken en getuigen van de wedergeboorte en de vernieuwing des harten, waardoor God Zijn kinderen, dank zij het Pinkstermysterie, begenadigt met een nieuw leven, en „hoedanigheden" inplant, welke de wereldling niet bezit.

Het boek van Dr DIPPEL is niet anders dan eensdeels de konsekwentie uit deze neo-modernistische leer over God, den Bijbel en het werk des Heiligen Geestes. Het staat als zodanig lijnrecht tegenover de geloofsbelijdenis van de kerken der Reformatie, en waarlijk niet alleen tegenover het veelgesmade neo-calvinisme

van KUYPER. Neen, het ondermijnt al onze gereformeerde belijdenisschriften en het Nederlands calvinisme, zoals het onder Gods zegen in de eeuw der Reformatie in ons land ingang vond. En het geeft, indien het tot overwinning kwam, den dóódsteek aan het calvinisme.

Als Dr DIPPEL dan straks losbrandt tegen de ideeën der antithese, van het christelijk beginsel en van de roeping tot christelijke organisatie, dan is zijn verzet hiertegen slechts een konsekwentie. Een konsekwentie uit zijn afval van het geloof en van de belijdenis der Nederlandse gereformeerde gezindte, der Nederlandse Hervormde Kerk en haar belijdenisgeschriften. Belijdenisgeschriften, waarop tot nu toe de gereformeerden van onderscheiden kerkelijke richting tezamen stoelden, en die ons saamverbonden.

Zijn doorbraak op het terrein van het christelijk leven is slechts een gevolg. De ziekte van zijn denken heeft een dieperen haard. De haard dezer ziekte is die van de ontrouw aan het gereformeerd belijden, ook aan dat van zijn eigen kerk, de kerk zijner vaderen. En zijn doorbraak is, voordat het een doorbraak is op het publieke erf buiten de kerk, een doorbraak op het kerkelijk erf der kerkelijke geloofsbelijdenis. De Bijbel is van tafel. Die is alleen maar een teken. Die mag niet gehanteerd als duidelijke richtlijn voor het christelijk leven. Want dat zou in strijd zijn met de neomodernistische idee der vrijheid, d. i. der willekeur en onberekenbaarheid Gods. Die tyrannie van een papieren paus wordt ter deur uit gewezen (blz. 155).

Om ruimte te maken voor een „verborgen en absoluut Woord van God" achter den Bijbel en in de ruimte van de kerk. Van die kerk, die niet langer een pilaar en vastigheid der waarheid Gods is, doch die den Bijbel heeft ontluisterd, om plaats te maken voor het „gebeuren" van het Woord Gods in de prediking.

Zo komt het reformatorisch belijden van „de Bijbel in het midden" op den achtergrond. Het wordt zelfs totaal weggewerkt en vervangen door een nieuw geloof, het geloof in de kerk. Kerkisme is het gevolg. „De kerk in het midden": dat zou het waarlijk reformatorisch christendom betekenen. Men zoekt het echter vergeefs bij CALVIJN. Hij was het, die juist deze zelfoverschatting der kerk in Rome hekelde, en die kerk en prediker weer terugriep onder de tucht van den Bijbel, het Woord van God. Hij was het, die heilig verontwaardigd was, omdat hij zag, dat in Rome de kerk de plaats van den Bijbel innam. Maar in dit neo-modernisme van Dr DIPPEL en de doorbraak-theologie zien wij hetzelfde op

Protestants erf gebeuren: De kerk neemt in haar prediking de plaats van den Bijbel in. En God en Christus zijn verborgen. In hun absoluutheid en vrijheid.

Het is van uiterst gewicht, hier volle aandacht aan te besteden. Want heel DIPPEL's critiek op de christelijke organisaties, op de antithese en het beginsel-christendom staat en valt met de waarheid of leugenachtigheid dezer nieuwe geloofsbelijdenis. De gereformeerde religie is fundamenteel onderwoeld. Het gereformeerd belijden is ondergraven en vervangen, en de Bijbel heeft zijn ereplaats verloren. Slechts voor wie met DIPPEL tegen het Nederlands calvinistisch belijden der eeuwen kiest voor deze moderne leer van KIERKEGAARD en zijn discipelen, kan instemmen met de critiek van KIERKEGAARD. Maar ieder, die door de genade Gods volhardt bij de belijdenis en het geloof der Reformatie en der gereformeerde religie, keert zich van DIPPEL's critiek op de grondslagen der christelijke organisatie hartgrondig af, omdat hij deze nieuwe neo-modernistische geloofsbelijdenis, dit onderwoelen van het credo der christelijke kerk aller eeuwen, als Schriftgelovige radicaal afwijst als een nieuwe ketterij, die de grondslagen van ons geloof aantast.

Moderner dan KIERKEGAARD.

Al de vorige neo-modernistische ideeën vinden haar bakermat bij KIERKEGAARD. Bij zijn irrationalistische leer over God, den Christus, den Bijbel en den christen. Bij zijn afbraak van wat hij „het officiële christendom" noemde.

Voor KIERKEGAARD zelf was het gevolg, dat hij als een eenzaam tragisch mens overbleef met zichzelf. En met zichzelf alleen. Dat kwam mede door zijn conservatisme en radicaal anti-democratische overtuiging. KIERKEGAARD moest n.l. niets hebben van de opkomende liberaal-democratische beweging zijner dagen. Daar zag hij met minachting op neer. Hij kende tenslotte enkel — goed piëtistisch — het probleem van God en de ziel. Bovendien was hij aristocraat. Hij zag neer op het volk, de massa, de schare. Hij zag ook neer op de kerk. Het christendom was z. i. juist door uitbreiding te gronde gegaan.

Maar op dit punt wijkt DIPPEL met KARL BARTH van hun geestelijken vader af. Nadat zij evenals KIERKEGAARD tabula rasa hebben gemaakt met alle „officieel christendom", begint beider afwijking van hem allereerst op het stuk van de kerk. Zij menen, dat de kerk toch een uitzonderingsplaats inneemt. De kerk-als-

instituut heet de plaats der ontmoeting van den absoluten en vrijen God met de wereld der betrekkelijkheden. Die kerk dan niet als belijdeniskerk, maar bij DIPPEL als belijdende kerk en als volkskerk. De kerk niet alleen in het midden van het volksleven, maar waar ook heel het volk toegang zou hebben. Al is het dan met anti-papistischen aftrek van het Rooms-Katholiek gedeelte — overigens ten minste dertig procent van ons volk, een respectabel aantal!

En dan verder wijkt DIPPEL met BARTH van KIERKEGAARD af door hun radicaal democratisch socialisme. Op dit punt zijn zij door den tijdgeest definitief besmet. KIERKEGAARD's afkeer van de democratie en de volksmassa wordt door hen vervangen door een bewondering voor de democratische socialisten en voor de socialistische volksbeweging der laatste eeuw.

De overgang hiertoe ligt in de aanvaarding van de revolutie als een christelijk gegeven. Want DIPPEL moge tegen alle „christendommelijkheid" fulmineren ter wille van de vrijmacht der wetteloosheid Gods, op een bepaald punt breekt hij toch deze lijn af. Ten overstaan van revolutie schijnt het, dat God en Christus in hun verborgen leiding duidelijke taal hebben gesproken. Met DENIS DE ROUGEMONT en met de „wereldkerk" van vandaag belijden zij, dat het christendom in wezen altijd heeft bestaan in het afrekenen met een bestaanden toestand, met een aanwezigen stand van zaken. Het christendom heet in zijn wezen revolutionnair.

Zo is de overgang tot het huwelijk met het democratisch socialisme als vanzelf geboden. Hij kan nu vlot verlopen. Als revolutionnaire beweging associeert zich het ware christendom terecht met de revolutionnaire bewegingen van zijn tijd. En alzo met de revolutionnaire democratie van onze dagen. Venijnig stelt DIPPEL de vraag, wie de revolutionnairen in Indonesië zijn. En hij bedoelt er kennelijk mee te zeggen, dat zij, die de vrijheidsbeweging der Indonesische leiders met hun theorieën van de Nederlandse souvereiniteit en met de leer, dat alle gezag uit God is en daarom erkend dient te worden, tegenstaan, de schuldigen zijn in het Indonesisch vraagstuk. DIPPEL behoort op dit punt zelfs tot de uiterst linkse vleugel van de Partij v. d. Arbeid. Dat is het gevolg van zijn leer van het revolutionnair karakter van het christendom (blz. 113).

Nogmaals: dit klopt niet met zijn leer der absolute vrijheid Gods. Want, indien absoluut, dan dient God toch ook vrij te staan tegenover alle revolutionnaire woeling en experiment? Het christendom is dan evenmin conservatief als progressief, evenmin revolutionnair als antirevolutionnair. Doch hier heeft opnieuw de tijd-

geest DIPPEL overweldigd. Hij huwt de leer van de absolute vrijheid Gods met die van de roeping der christenheid tot revolutionnair leven. Zo blijkt er toch weer een publiek zichtbaar teken te zijn voor het christelijk leven: n.l. het breken met het bestaande. De beginselloosheid van de revolutionnaire beweging. Zelfs het communisme wordt niet principieel afgewezen. Zeker niet, omdat het revolutionnair zou zijn. Dat laatste is veeleer een deugd.

GROEN VAN PRINSTERER's „Tegen de Revolutie het Evangelie" lokt dan ook een fel protest bij DIPPEL uit. Het tegendeel is juist waar: het Evangelie is zelf in hart en nieren revolutionnair. Tegen het conservatisme het Evangelie: dat is de waarheid ! De geschiedenis, zo schrijft DIPPEL, interesseert mij niet ! Typisch kenmerk van revolutionnair denken!

En wie dezen revolutionnair-christelijken achtergrond van DIPPEL's critiek op de christelijke organisaties eenmaal heeft gezien, dien verwondert het niet meer, dat DIPPEL geen goed woord over heeft voor wat er tot nu toe van christenzijde op het erf van het maatschappelijk en staatkundig leven is gestreden en gepresteerd: het historisch christendom is niet anders dan een verbond van het Evangelie met de wereldmachten, met de burgerlijke cultuur en met het mammonisme. Het C.N.V. niet uitgezonderd. Want dat christendom was allesbehalve revolutionnair (b.v. blz. 23).

Of de Bijbel ons ook de revolutie-idee predikt ? Als richtlijn voor christelijk leven? Men leze de brieven van den apostel PAULUS aan TIMOTHEUS en TITUS, en men is voor eens en voor al van dezen waan bevrijd. Men leze PAULUS' vermaning aan de christen-slaven, en men weet voor altijd beter. Men ziet dan, hoe juist GROEN gegrepen heeft, toen hij ons als richtlijn voor christelijk leven bij het licht der Schrift sprak van het anti-revolutionair beginsel.

Ten spijt van alle exclamaties van het neo-modernistisch christendom in de kringen van den Wereldraad van kerken, van KARL BARTH tot REINHOLD NIEBUHR toe, over het Evangelie als vrije, critische, revolutionnaire en dynamische macht.

Geen marcheren op de plaats.

Nu is deze afval van KIERKEGAARD stellig inkonsekwent. Reeds wees ik daarop. Als het Evangelie ons spreekt van zijn vrije, critische en revolutionnaire macht, en tegelijk slechts ruimte biedt voor een leven uit het geloof en voor een hoopvol wachten en verwachten van de uitwerking van deze revolutionnaire macht van het Evangelie, dan volgt daar niet uit, dat het christendom zelf,

d. i. de activiteit van de christenen, nu ook revolutionnair moet zijn. Neen, er volgt zelfs uit, dat het christendom dit niet mag zijn. Want dan zou het toch niet meer enkel een leven uit het geloof in het Evangelie zijn, doch een leven uit het geloof in eigen revolutiedaden worden. Men kan dan ook dit revolutionnair-christelijk (!) denken en doen, dat Dr DIPPEL aan het christendom toekent, met evenveel recht „in de crisis" der vrijmacht Gods stellen en er precies dezelfde critiek op gaan uitoefenen, als DIPPEL uitbrengt op het christendom van de antithese, het beginsel en de christelijke organisaties, die zich juist tegen de revolutie van mensen keren.

Het behoort tot de ernstigste tegenstrijdigheden in dit werk, dat DIPPEL dit revolutionnaire christendom niet „in de crisis" ziet, en dus ook niet even ver van zich afslingert als hij het door hem bestreden christendom doet. De vrijheid der verborgenheid Gods staat toch, naar zijn hoofdleer, even afwijzend en even ver verwijderd (op oneindige distantie) van de revolutie als van het niet-revolutionnaire leven? Dientengevolge verliest DIPPEL's critiek van dezen ideeëngang van KIERKEGAARD uit op het calvinistisch christendom in Nederland eigenlijk alle intrinsieke waarde. Omdat hij haar oncritisch en opportunistisch alleen hanteert ter wille van zijn bestrijding van het antirevolutionaire standpunt, en het even hardnekkig had moeten toepassen op zijn eigen revolutionnaire standpunt. Men kan heel DIPPEL's pleidooi voor de democratisch-revolutionnaire gedachte en praktijk met dezelfde wapenen bestrijden, als waarmee hij het door hem bestreden christendom aanvalt. Ja, wie deze wapenen hanteert tegen het anti-revolutionaire standpunt, is geroepen en verplicht, het ook te doen tegen het revolutionnaire!

KIERKEGAARD wist dit. Hij eindigde dan ook als tragisch vereenzaamde. Hij zag geen uitweg voor het christelijk leven anders dan in het martelaarschap, het uitgestoten-zijn uit alle samenleving. En hij zag het revolutionnair meegaan met de democratie zijner dagen als een even sterk verraad aan het Evangelie als de conservatieve houding van het officiële christendom. In zijn hart bleef hij zelfs oer-conservatief.

Doch Dr DIPPEL gaat nog verder. Hij kruipt nog door een andere scheur in den mantel der crisis, waarin het Evangelie z. i. principieel alle leven, dus ook het revolutionnaire, veroordelend besluit.

Want als het christendom alleen maar revolutionnair zou zijn, dan was het niets meer dan een marcheren op de plaats. Revolutionnair van ogenblik tot ogenblik, d. i. anarchistisch! Het volwaardig

revolutionnaire is maar niet alleen breken met het bestaande. Men zou dan immers ook terstond weer moeten breken met de resultaten der revolutie. En slechts sloper kunnen zijn, en daarna sloper van de afbraak, enz. enz.. Zo anarchistisch-revolutionnair denkt ook Dr DIPPEL niet. Vandaar, dat hij noodgedwongen zijn stelling, dat het wezen van het christendom revolutionnair is, moet herzien en corrigeren, en zo tot een nieuw en positief christelijk ideaal komt. D. i., in het licht van zijn „crisis"idee der volslagen vrijheid Gods, tot een nieuwe „christendommelijkheid". Een neo-christendommelijkheid. Ten aanzien van dit nieuwe christendommelijke, dat het oude moet vervangen, laat hij dan helemaal na, er enige critiek op uit te oefenen. Neen, hij prijst het zelfs aan als een doelstelling, die op de christelijke levensbeschouwing berust (blz. 290). Het is het staatkundig en maatschappelijk ideaal der democratie.

Het is hier niet de plaats, er nader op in te gaan, wat dit ideaal der democratie van het democratisch socialisme voor DIPPEL inhoudt. Wij attenderen er slechts op, dat hij geen middel spaart om dit ideaal den lezer aan te prijzen. Het berust z. i. op de christelijke levensbeschouwing, op de erkenning der persoonlijkheid, der gemeenschap in onderling overleg enz. enz.. Kortom: het is het ideaal van het personalistisch socialisme, dat nu verder in dit geschrift wordt geïntroduceerd en gepropageerd. Het ideaal van de Partij van den Arbeid.

Wat ons hier uitermate interesseert is echter dit: Is DIPPEL ook onder de profeten ener „christelijke levensbeschouwing" ? Hij had juist in het voorafgaande de idee ener christelijke levensbeschouwing, zoals hij die o. a. bij Prof. DOOYEWEERD had aangetroffen, aan een vernietigende critiek onderworpen! Een rechtgeaarde kierkegaardiaanse en barthiaanse critiek! En nu eindigt hij nota bene zelf met de prediking van een ideaal, nog wel gegrond op een christelijke (!) levensbeschouwing! Hij duide het ons niet euvel, dat wij hem dringend verzoeken, hier al de fiolen van eigen toorn over uit te storten, en het te vervloeken als christendommelijk en als christelijke afgoderij. Er van te verklaren met diepe verontwaardiging, dat hij dit ideaal, dit „christelijk" ideaal wel dóór heeft: het is de meest verfijnde vorm van afgoderij, die zich maar denken laat: de afgoderij van den christelijken mens, resp. van den democratischen of socialistischen mens! Van den dippelsen mens !

En als hem nog niet gelukt zou zijn, met dit wapen van het „Evangelie" (het Evangelie brengt immers alles, wat zich als

christelijk opwerpt en alle menselijke betrekkelijkheden in de crisis?) dit democratisch socialisme van de kerk uit (!) te vernietigen, dan diene hij zich voorts van zijn taak te kwijten als aanhanger van het revolutionnaire christendom, en onmiddellijk de revolutie te proclameren (van de kerk uit!) tegen deze nieuwe gestalte van de samenleving. Dit „conservatisme", dat natuurlijk zichzelf wil handhaven: DIPPEL kondigt reeds aan, dat in zulk een democratische samenleving plaats voor ieder is, behalve voor degenen, die deze democratie zouden willen ondermijnen!

In ernste — en dit na den ernst, waarmee wij het voorafgaande neerschreven —: heel die kanonnade van het standpunt der kerkelijke verkondiging (!) van de vrijheid en absoluutheid Gods uit en van de idee van het revolutionnair karakter van het christendom uit blijkt hier misbruikt te zijn, gedegradeerd tot een hulpmiddel voor een heel ander doel: de wegbereiding voor het personalistisch socialisme! Maar is dat doel bereikt, en is de geest der Nederlandse christenheid eenmaal van het bestreden antirevolutionair denken en handelen afgekeerd, dan worden die wapenen alle opgeborgen, en wordt de roeping tot den christelijken vrede geproclameerd. Dan moet dus ook het Evangelie zijn dynamische en critische en revolutionnaire stem tot zwijgen laten brengen. Het mag niet critisch en niet dynamisch en niet revolutionnair tegen het personalistisch socialisme worden aangewend. Is dat in overeenstemming met de absoluutheid van dit Evangelie? Zijn we dan niet door DIPPEL, om met een uitdrukking van DIPPEL zelf te spreken (blz. 153), uit de kerk gehaald? Weggesleurd uit de ontmoetingsplaats van het revolutionnair en dynamisch absolute met deze betrekkelijke wereld, en verraderlijk door DIPPEL zelf verleid tot een betrekkelijken godsvrede?

DIPPEL zelf is in dit geschrift herhaaldelijk zo tot een bestrijder in potentie van zijn eigen ideeën geworden. Alles, wat hij ten gunste van het socialisme en marxisme zegt en schrijft, is uit deze „crisis" van kerk en wereld weggetoverd! Zo bewogen „christelijk-evangelisch" zijn critiek in naam van het critische Evangelie is op het historisch christendom, zo omgekeerd bewogen is zijn lofprijzing op het socialisme. Ja, tot op zekere hoogte zelfs van het communisme. En zo bewogen en bekoorlijk is zijn tekening van het personalistisch socialisme der toekomst. DIPPEL heeft zichzelf uit de kerk gesleurd. Hij doet in dit werk uiteindelijk precies hetzelfde, als wat hij aan het christendom, dat gelukkig nu dood is (!) verwijt. Maar daarmee heeft hij zichzelf verraden. DIPPEL ontwake tegen DIPPEL!

Dit geschrift is op dit beslissende punt en talloze plaatsen en gelegenheden daardoor innerlijk tegenstrijdig en aanvechtbaar. Men kan DIPPEL met DIPPEL verslaan. Den kierkegaardiaansen DIPPEL met den DIPPEL van het personalistisch socialisme, den revolutionnairen DIPPEL met den kierkegaardiaan DIPPEL, den personalistischen socialist met den revolutionnair en evangelie-crisisprediker enz. enz.

Eén voorbeeld. Vol lof is hij over de arbeidersbeweging van het socialisme. In tegenstelling met het christendom en met het C.N.V., dat een verbond is met den mammon, is dit socialisme opgekomen voor de sociale gerechtigheid. En de christenheid van die dagen bleef afzijdig. Dientengevolge is het christendom van vandaag gecompromitteerd! Het heeft zijn verleden tegen (blz. 33).

Ik laat de vraag, of deze tekening op de feiten klopt, nu even ter zijde. Ik merk slechts op, dat dit een schromelijk tekort aan waardering en inzicht is in de christelijk-sociale beweging en in de „bewogenheid" harer voortrekkers. Waar het mij nu om te doen is, is het volgende: Heeft Dr DIPPEL hier niet al zijn scherpzinnig critisch en vaak sarcastisch onderscheidingsvermogen vrijaf gegeven ? Zou hij ook maar voor één dag de suiker in de thee willen betalen van die leden van de Partij van den Arbeid, die door het mammonisme zijn aangetast, en wien heel de sociale beweging slechts deert omdat zij, terecht of ten onrechte, persoonlijken materiëlen vooruitgang in uitzicht stelt? Waarom de „wereld" hier niet onder de „crisis"? D. i. onder het oordeel?

Van KIERKEGAARD naar het modern democratisch socialisme: het is een lange weg, een kunststukje, een onmogelijke weg ! En wie, om een ander beeld te gebruiken, dit gebouw, zoals Dr DIPPEL in dit geschrift waagt te doen, optrekt, heeft slechts een huis gebouwd, dat tegen zichzelf verdeeld is. Ja de fundamenten van dit personalistisch en democratisch socialisme zijn maar niet op zandgrond gebouwd, doch ze liggen gefundeerd in een vulcanischen bodem, waarvan elken dag kan worden bericht, dat hij in werking is gekomen en het gebouw heeft verslonden.

Terwijl het huis zelf, dat van het democratisch socialisme, gezien van den kierkegaard-barthiaansen gezichtshoek en die van het revolutionnaire christendom uit, principieel aan dezelfde vreselijke mankementen lijdt als het door hem te vuur en te zwaard achtervolgde „christendom": de mankementen van het anti-revolutionaire standpunt: tegen de Revolutie het Evangelie. Doch ditmaal het evangelie van het ontkerstend Europa: van het persona-

listisch socialisme. Maar ook dit socialisme tegen de revolutie: er zal geen plaats zijn voor degenen die het ondermijnen. Onomwonden spreekt Dr DIPPEL dit uit (blz. 297).

Deze drie onderling tegenstrijdige uitgangspunten: dat van de crisis der vrijheid Gods, dat van het revolutionnaire christendom en dat van het personalistisch socialisme, vormen afwisselend, al naar gelang dit voor de bestrijding van de grondslagen van het christendom der gereformeerde gezindte in Nederland dienstig is, de basis, van waar uit Dr DIPPEL zijn voornaamsten vijand: KUYPER en diens levenswerk, bestrijdt.

Eenmaal deze uitgangspunten aanvaard, heeft hij nu voorts gemakkelijk spel. Het „revolutionnair evangelie" kan alles wegmaaien, wat maar even boven den grond van den verborgen, existentiëlen mens uitkomt. Alzo alle christelijke organisatie, de antithese en het beginsel. Het tweede uitgangspunt, dat van het revolutionnair christendom-van-de-daad, kan voorts al het historisch gewordene voor dood verklaren en, voorzover niet dood, voor een sta in den weg aan alle echt revolutionnair christelijk handelen. Terwijl tenslotte het derde uitgangspunt, dat van het democratisch socialisme, ons veilig en vredig binnenloodst uit het lekke scheepje van de christelijke organisaties in de beide schepen der grote vaart op de toekomst: die van de Partij van den Arbeid en van het N.V.V., vergezeld door het kleinere scheepje van de Openbare School. Maar Dr DIPPEL bedenke: We zijn hier buiten de kerk!! En de gereformeerde gezindte in Nederland bedenke iets veel ernstigers: We zijn den Bijbel, d. i. het kompas, kwijtgeraakt. En we moeten hier meer aan LOT dan aan ABRAHAM denken. LOT, die straks zijn rechtvaardige ziel kwelt in Sodom. Dr DIPPEL zegt: Dat deert niet. Ga maar midden in de wereld staan; het geestelijke overwint altijd (blz. 189). LOT echter heeft wel anders ondervonden. En de vervolgde christenen achter het ijzeren gordijn, spreken die nu van hun concentratie- en werkkampen uit, van hun gevangenissen en van de rechtszalen uit niet gelijke taal?

De antithese onder critiek.

Allereerst richt Dr DIPPEL zijn critiek, van de genoemde drie uitgangspunten uit, op de idee en praktijk der antithese.

Hij vangt haar aan met een definitie, welke wij letterlijk overnemen: „Onder antithese verstaan we: tegenstelling, uiteen- en tegenover-elkaar-stelling, scheiding maken en scheiding handhaven

tussen „christenen" en „heidenen" of „paganisten", zó, dat zij elkaar zo min mogelijk beïnvloeden" (blz. 144).

Nu is er mij weinig aan gelegen, wat Dr DIPPEL onder antithese verstaat. Maar daar hij van oordeel is, dat de door hem bestreden christenheid ook met antithese bedoelt wat DIPPEL hier omschrijft, gaat mij deze omschrijving toch zeer ter harte. Zo zeer, dat ik niet wil nalaten, hier diep verontwaardigd te protesteren. Nimmer hebben onze christelijke leidslieden onder antithese verstaan of met antithese bedoeld wat Dr DIPPEL er hier van maakt. Wat graag zag ik Dr DIPPEL het kunststukje bestaan, uit één geschrift van Dr KUYPER een citaat te geven, waarin KUYPER over „paganisten" spreekt. Ik moet het eerste nog tegenkomen.

Doch dit is nog maar een kleinigheid. Veel dieper gaat mijn critiek op deze omschrijving, als ik er tegen protesteer, dat hier geponeerd wordt, als zou door de voorstanders der antithese hiermede zijn bedoeld of uitgesproken, dat het christelijk volksdeel zich moet scheiden van het overige volksdeel van Nederland. Ja, als zou hiermee ook bedoeld en gepropageerd zijn de gedachte, dat beide volksdelen elkander zo min mogelijk moeten beïnvloeden.

Wat dit laatste betreft: Dr DIPPEL kan weten van den zendings- en evangelisatie-arbeid uitgaande van de gereformeerde gezindte in Nederland, niet het minst van de Gereformeerde Kerken. Hij kan voorts weten, dat de Anti-Revolutionaire Partij als partij hetzelfde bedoelt als zijn partij, de Partij van den Arbeid, n.l. de nationale zaak te dienen en het belang van heel de natie te bevorderen. Hij mag Dr COLIJN nog zo betichten, maar als hij hem beticht van zulk een isolement, dat hij zo min mogelijk beïnvloeding door onze partij ten gunste van de nationale zaak beoogde, kan hij zelfs op heftig protest van eigen waarheidslievende partijgenoten rekenen.

Dr DIPPEL kan beter weten uit de door hem bestreden artikelenserie van Prof. DOOYEWEERD — een bestrijding, welke overigens kant noch wal raakt; iets, waar Prof. MISKOTTE blijkens zijn woord vooraf al een minder prettig gevoel over had, en die hij met den mantel zijner veelvermogende, doch niet alvermogende autoriteit trachtte te dekken!

Dr DIPPEL weerspreekt hier de geschiedenis — die hem „niets interesseert", maar weshalve hij dan ook het recht van spreken over de geschiedenis verbeurd heeft! — in het aangezicht. De geschiedenis b.v. van het ontstaan van het C.N.V., van den strijd van GROEN VAN PRINSTERER alvorens hij zich genoopt zag, over te gaan tot het stichten van een eigen partij.

Kortom, Dr DIPPEL tekent hier een caricatuur. Ja, en dan is de bestrijding gemakkelijk. Wat zou het mij makkelijk vallen, indien ik Dr DIPPEL's overgang tot de Partij van den Arbeid en dien zijner medechristenen beschreef als: begeerte naar macht en invloed in een groter partijverband, waarvan in 1945 allerwege de verwachting was, dat zij de partij der toekomst, en allerminst die van de Indonesische débacle zou worden! Maar zo gemakkelijk maken wij het ons niet. Er is nog een norm der waarheid, ook der historie-waarheid!

Voortgaande onderscheidt Dr DIPPEL dan allereerst de absolute antithese. Hij bedoelt er de praedestinatie mee en leert dan, in strijd met de geloofsbelijdenis van zijn kerk — de Dordtse leerregels en de 37 artikelen —, de uiteindelijke algemene verzoening.

Voorts onderscheidt hij de „anti-kerkelijke antithese", n.l. die tussen belijdende christenen en hen, die niet belijden. Hier is hij propagandist van een eigenaardige volkskerkidee. Zonder tucht, zonder Bijbelse norm. En hij suggereert dan — het tegendeel is waar — dat een kerk met belijdenistucht geen zendingskerk kan zijn, en het Evangelie niet wil brengen aan degenen, die „buiten" zijn. In strijd met de feiten, en in strijd met den Bijbel (blz. 145).

Tenslotte spreekt hij dan nog over de „betrekkelijke antithese": die op het erf van het publieke leven. Voor Dr DIPPEL maar betrekkelijk, gezien zijn leer van de oneindige distantie tussen God en wereld. KIERKEGAARD heeft hier het woord. Althans de geest van KIERKEGAARD. Aangevuld door BARTH. KIERKEGAARD: deze antithese op het publieke erf is maar betrekkelijk; ze valt zelf onder de „crisis" van het Woord van God, en dus heeft ze geen recht van bestaan. En het kerkisme, dat de kerk op de plaats van den Bijbel stelt, doet de rest: wie hier van christelijke antithese durft spreken, lokt ons de kerk uit. Ja, maar naar den Bijbel toe, en onder de tucht der Schrift. Doch het kerkisme beslist hier: „Wij willen met ons christelijk leven in de kerk blijven"! Doch hoe dan straks met de aangeprezen democratie? En met de „christelijke" levensbeschouwing, die haar heet te dragen? Dan brengt DIPPEL onszelf buiten de kerk. En het is geen toeval, dat de schrijver in dit verband den Bijbel diskwalificeert, en met minachting spreekt over „den papieren paus van de dode Schrift".

Tegenover deze op zulk een wijze gemakkelijk verworpen antithese — doch op verwerpelijke gronden! — stelt Dr DIPPEL dan de leer der functieverdeling tussen kerk en wereld (blz. 155). Hij zet daarmee de klok enkele eeuwen terug. Van christelijk stand-

punt uit reactionnair. Hij wil dan den weg bereiden naar niets anders dan naar een middeleeuws Protestantisme, waarin de terreinverdeling tussen natuur en genade, wereldlijk leven en kerk. Op dat terrein van de natuur, dat buiten de kerk valt, is geen „christelijk leven": dit toch is tot de kerk beperkt. De oneindige distantie tussen wereld en God verwereldlijkt hier alles, wat niet binnen de kerkmuren plaats vindt. En nu heeft Dr DIPPEL makkelijk spel: de christelijk-politieke partij, de christelijke organisatie, de christelijke vereniging, hij rekent ze alle tot deze wereld. Ze zijn dus pseudo-christelijk, want ze zijn buiten de kerk!

Gaarne geef ik Dr DIPPEL gewonnen, dat op deze wijze zijn strijd tegen de antithese-gedachte met succes is bekroond. Maar de prijs is te hoog. Heel het leven werd ter wille hiervan gesaeculariseerd, de kerk werd uit de wereld uitgelicht en de Bijbel uit kerk en wereld beide.

Het beginsel onder critiek.

Beginselen als richtlijnen van christelijk beleid in en voor de georganiseerde verbanden, waarin christenen zich geroepen en veelal genoodzaakt zien gezamenlijk op te trekken, zulke beginselen acht Dr DIPPEL in strijd met het wezen van het Evangelie.

En bij herhaling poneert hij de tegenstelling in den vorm van een dilemma: óf leven uit het geloof alleen óf leven bij beginselen (b.v. blz. 11).

Hier hebben wij dan, op den klank af genomen, het reformatorische in het denken en in de polemiek van Dr DIPPEL. Immers, te leven bij beginselen, zoals inzonderheid GROEN VAN PRINSTERER en in zijn voetspoor KUYPER ons leerde, is niets minder dan een verloochening van het leven uit het geloof alleen en bij het Evangelie.

De aanklacht van verzaking onzer primaire roeping als zonen der Reformatie en het requisitoir, dat Dr DIPPEL hier over ons uitspreekt, is vernietigend. Beginselchristendom wordt veroordeeld als verzaking van het leven uit het geloof alleen, uit de genade van het Evangelie, als vlucht voor het ene nodige: Geloof in Jezus Christus, en ge zult zalig worden!

Meer dan schijn is dit echter niet. En betreurenswaardig is het tevens, dat zulks geschiedt. Want hier openbaart zich juist één van de ellendigste gevolgen van KIERKEGAARD's en BARTH's theorieën: dat zij den oorspronkelijken en eenvoudigen zin van de Bijbelwoorden, zoals deze dan ook door CALVIJN en de Reformatie

in de Schrift werd beluisterd, hebben verkeerd. Het geloof, waaruit alleen een christen heeft te leven, betekent bij Dr DIPPEL in elk geval geen Schriftgeloof en het betekent wel: een geloof met een door KIERKEGAARD en de zijnen verzonnen inhoud: over den vrijen God, en over dien Christus, bij Wien het zeer beginselloos kan toegaan, wiens goddelijke absurditeit maakt, dat Hij grenzeloos onbetrouwbaar kan handelen, Die in Zijn vrijheid en vreemdheid van ons eist dat wij onszelf serieus nemen, omdat God ons verantwoordelijk stelt voor onze betrekkelijkheden, maar God neemt ons Zelf niet serieus (blz. 264).

Dit leven uit het geloof is in feite dus het leven uit het eerste uitgangspunt van Dr DIPPEL: alles, wat uit den koker van KIERKEGAARD is gekomen. Het is dan ook in flagranten strijd met alles, wat sinds de dagen der Reformatie, van CALVIJN af tot nu toe door het calvinisme als leven uit het geloof werd beleden en geleefd. Het is een vreemde, in den grond werelds-tragische woekerplant, die zich hier slingert om het geloof der vaderen, om het Schriftgeloof. De woekerplant van het neo-modernisme. Niet bij CALVIJN, maar wel bij den revolutionnairen denker der late middeleeuwen, bij WILLEM VAN OCCAM, kunt ge een gelijke visie op het geloof aantreffen. Maar reeds in zijn Institutie uitte CALVIJN zijn diepe verontwaardiging over deze Godsleer, toen CALVIJN bij de bespreking van de praedestinatie zulk denken een afschuwelijke dwaling noemde. De Rooms-Katholiek Dr GROOT heeft er terecht meer dan eens in zijn studie over het barthianisme op gewezen, dat BARTH c.s. slechts in schijn zich aansluiten bij de grote reformatoren, inzonderheid dan bij CALVIJN, doch in waarheid een andere leer brengen dan de reformatoren. En inzonderheid wanneer het gaat over de vrijheid en vrijmacht Gods gaan BARTH c.s. andere wegen, ja zelfs tegengestelde wegen .

Waar ter wereld leert de Bijbel ons, dat wij onszelf wel ernstig moeten nemen, maar dat we er steeds bij moeten bedenken, dat God het niet doet ? Waar ter wereld leert de Bijbel ons zulk een ellendige structuur voor het geloofsleven ? Maar inderdaad, wie eenmaal dit neo-modernistisch standpunt inzake den aard van het Evangelie, dat ons geen zekerheden geeft, en inzake den aard van het geloof, dat crisis, spanning en onzekerheid, gevaarlijk leven en risico in zich zou bevatten, heeft ingenomen, die moet wel komen tot een critiek en een veroordeling van het christelijk leven uit het beginsel. Hij heeft dan makkelijk spel. Met logische zekerheid kan hij concluderen alles wat DIPPEL aan het leven uit het beginsel verwijt. Die verwijten kunnen met de ogen dicht

worden bedacht. Leven uit het beginsel neemt het risico, de spanning, de onzekerheid, de ruimte voor de concrete beslissing in het concrete ogenblik van de concrete situatie, die keer op keer door Gods wonderlijke concreetheid wordt geschapen, weg. Dat leven uit het beginsel ontvlucht het gevaar, wil niet wedden op Gods beloften, leeft bij algemene recepten; het wil niet weten van Góds bedoelingen, doch zweert bij eigen christelijke bedoelingen en creëert een christendom los van het Evangelie. Dat leven uit het beginsel miskent het revolutionnair karakter van het geloof, en ontneemt aan het geloof de gelegenheid, telkens opnieuw een sprong te zijn. Dat leven uit het beginsel beschikt over Gods Woord maar laat Gods Woord niet telkens opnieuw revolutionnair over onszelf beschikken.

Kortom, dat leven uit het beginsel heeft deze grote fout in zich: dat het niet beginselloos is. Maar in de ontmoeting des geloofs met Christus gaat het juist vaak heel beginselloos toe; daar blijkt steeds opnieuw in, dat Christus de Héér is, d. i.: dat Hij zeer beginselloos handelt, en wij nooit van te voren kunnen weten, wat Zijn verborgen wil en verborgen eis over ons is. En daarom, omdat het leven uit het geloof niet anders zijn mag dan het leven uit het beginsel der beginselloosheid, daarom is het leven uit het beginsel in de ogen van Dr DIPPEL een zeer onchristelijk ding.

Ongetwijfeld wijst Dr DIPPEL op wondeplekken in ons christelijk-gelovig pogen, toch te leven uit de beginselen der Heilige Schrift. Maar niemand late zich hierdoor misleiden. Ook al zouden er geen fouten zijn gemaakt, en ook al zou de zonde onze beste werken niet hebben besmet, dan nog zou Dr DIPPEL dezelfde critiek op het leven uit het christelijk beginsel hebben uitgeoefend. Dat eist nu eenmaal zijn voluntaristische en irrationalistische geloofsbeschouwing. Hij heeft m. i. tegenover Prof. VAN NIFTRIK, die ondanks gelijke barthiaanse visie op het wezen van het christelijk geloof, toch lid van een christelijke staatkundige partij in Nederland bleef, volkomen gelijk. Wie barthiaans denkt over het geloof kan geen enkel beginselprogram ener staatkundige partij of ener christelijk-sociale organisatie meer als een christelijk beginselprogram ondertekenen. Die heeft alles, wat buiten de kerk-als-instituut valt, verwereldlijkt.

Maar die is dan ook aan de belijdenis der Reformatie en zeker aan die der gereformeerde gezindte ontrouw geworden.

Tot welke uiterste konsekwenties dit Dr DIPPEL drijft, kan misschien nog het duidelijkst worden omschreven als volgt: Mocht

hier ooit het communisme aan de macht komen, dan kan het voor den aanval op de Nederlandse christenheid dit geschrift van Dr DIPPEL als materiaal gebruiken om het christendom in Nederland aan te klagen en te veroordelen met allen schijn van recht, en met Dr DIPPEL als openbaren aanklager.

Want het leven uit het beginsel wordt door Dr DIPPEL voorts veroordeeld, omdat het niet revolutionnair is: het tweede uitgangspunt, van dezen schrijver. En tenslotte omdat het niet progressief democratisch is, doch niet anders dan conservatisme en een verbond met den mammon van het vervloekte kapitalisme, waaraan het concessies deed en waaraan het zich aanpaste.

Zo mondt de critiek van Dr DIPPEL op antithese en beginsel als vanzelf uit in zijn critiek op de christelijke organisaties. Die geen bestaansrecht hebben, omdat er onder het Evangelie van Gods permanente crisis geen ruimte voor enigen vorm van „christendommelijkheid" overblijft (het eerste barthiaanse uitgangspunt); ten tweede, omdat ze niet revolutionnair zijn (het tweede uitgangspunt); en ten derde, omdat ze niet progressief-democratisch zijn (het derde uitgangspunt).

Doch groot is de vreugde van Dr DIPPEL over den ondergang van het christendom. Het christendom is nu gelukkig dood. Dus kan er weer ruimte komen voor de revolutionnaire en dynamische kracht van het Evangelie en voor het leven uit het geloof. Met NIETZSCHE, den atheïst en godloochenaar, proclameert Dr DIPPEL met vreugde het einde van den invloed van het christendom in het geestesleven en op het publieke erf in Europa en Nederland (b.v. blz. 20).

Als nu die christelijke organisaties en partijen ook maar verdwenen. Ze zijn hem een doorn in het oog. Want ze zijn de restanten van dat christendom, dat voor dood is verklaard. En, inderdaad, als uit die dorre doodsbeenderen eens leven kwam? Dan zou NIETZSCHE en dan zou Dr DIPPEL zich te vroeg verblijd hebben! Wij léven nog, Dr DIPPEL! Bij den Bijbel! En daarom bij het beginsel!

Critiek op de christelijke organisatie.

Het onvermijdelijk separatisme der christelijke organisaties heet uit den boze. Want het is Farizees. Het vergeet, dat kerk en wereld beide onder de crisis vallen, en er dus geen ruimte is voor een afzonderlijke christelijke organisatie.

Alleen de kerk als instituut maakt op dezen regel een uitzondering. Zij staat op een aparte plaats in deze wereld der betrekkelijkheden. Ook blijkbaar als vrijzinnige predikanten den Bijbel en het geloof in de Schrift en in de heilswonderen van Christus afbreken. Maar die kerk is de ontmoetingsplaats van Gods absolute Woord — heel wat anders dan de Bijbel! — en onze betrekkelijkheden.

Een christelijke organisatie is met deze grondwaarheid in strijd. Zij is dan ook anti-kerkelijk. Zij wil de profetische en priesterlijke taak van de kerk aan zich trekken. Duidelijk en onomwonden stelt Dr DIPPEL het dilemma: kerk of christelijke politieke partij! En in het verlengde hiervan ligt: kerk of C.N.V., kerk of christelijke school. Van tweeën één. Kiest u heden, wien ge dienen zult! (blzz. 10, 80 e. a.).

Een volgende pijl op den boog van het barthiaanse uitgangspunt van Dr DIPPEL is, dat een christelijke organisatie niet anders bedoelt dan het bestaande christendom te redden. De antithesechristenen kunnen er slechts de zelfhandhaving van het christendom mee bedoelen, en zo den christelijken belangenstrijd voeren. Maar dusdoende wordt de eigenlijke missionaire christelijke taak miskend. Neen, de wereld en Nederland zijn niet gebaat bij een zelfhandhaving van het innerlijk voze historische christendom, ze zijn alleen gebaat bij een kerk, die de prediking brengt: Terug naar het Evangelie (en niet terug naar het dode christendom). Zo staat de christelijke organisatie naar haar wezen steeds de dynamische prediking der kerk in den weg.

Wel zeer onchristelijk is voorts, dat iedere christelijke organisatie zichzelf bedoelt als een veilige vluchtheuvel voor haar leden. Ze behoeven dan niet meer midden in de wereld te staan en met de wereld solidair te zijn „tot op de dwaalwegen toe". Wie lid wordt van een christelijke organisatie, vertrouwt God niet meer, en hij wil — Dr DIPPEL past dit in concreto toe op het C.N.V. — zijn leven behouden. Is het een wonder, dat hij derhalve naar Christus' woord juist daar zijn leven zal verliezen? Deze vlucht in afzondering is de angst voor den strijd en voor het martelaarschap. Men durft niet langer te getuigen midden in de wereld; men durft den hoon der wereld niet meer aan; vlucht daarom in een christelijke school, in een christelijke vakorganisatie, in een christelijke politieke partij. In strijd met Christus' woord, dat Hij ons als schapen temidden van de wolven zendt. Maar wij zijn slimmer geworden: wij hebben onze eigen zekerheden en verschansingen opgericht!! Dwars tegen het leven uit het geloof,

gevaarlijk en riskant, in. Bovendien is zulk een christelijke organisatie bedoeld als christelijk imperialisme. In plaats van het deemoedig met God te wagen doet men aan christelijke machtsvorming: en God moet dat dan zegenen!

En nu geve men er goed acht op, dat Dr DIPPEL niet zegt, dat deze gevaren van zulk een verval der christelijke organisatie haar steeds bedreigen. Wij zouden hem dan van ganser harte bijvallen. Maar Dr DIPPEL poneert, dat dit het wezen, de structuur van iedere christelijke organisatie is. Het kan niet anders. Een christelijke organisatie is niet anders dan vlucht voor het martelaarschap, wantrouwen in Gods bescherming en beloften, is noodwendig christelijk imperialisme en christelijke dictatuur en een wanhopige poging, van het christendom te redden wat er nog van te redden valt.

D. w. z. Dr DIPPEL concludeert met de ogen dicht. Hij construeert en theoretiseert van zijn barthiaanse vooronderstellingen uit. En hij wringt alles, wat hij in de praktijk tegenkomt, in dit schema. De christelijke organisatie zal en moet op dit Procrustesbed. Met HEGEL kan hij zeggen: Jammer voor de feiten, als ze niet kloppen op mijn barthiaanse theorie!

Zijn tweede uitgangspunt brengt hem op gelijke, rechtlijnige wijze tot deze visie op alle christelijke organisatie: dat zij niet revolutionnair is! *Dus* is zij conservatief. *Dus* moet zij wel een monster-verbond zijn van het Evangelie en de wereldmachten, een symbiose van het Evangelie en den tijd, een burgerlijke cultuur, waarin men — het C.N.V. niet uitgezonderd! — concessies doet aan het kapitalisme en zich aan het mammonisme aanpast! Dat kan niet anders. De revolutionnaire theorie eist deze visie en deze apriorische revolutionnaire dogmatiek. De communist staat hier schouder aan schouder naast Dr DIPPEL! Even doctrinair en even ongevoelig voor den bangen strijd, welke vooral de vorige generatie van christen-mannen en -vrouwen in Nederland heeft gestreden tegen de dictatuur van het liberalisme, tegen de proletarisering van den arbeider, tegen de tyrannie van den staatsmoloch. Meer dan eens wordt deze beoordeling van den geloofsstrijd der vorige generatie niet veel anders dan een schandaal. En Moskou lacht.

En het derde uitgangspunt — dat van het personalistisch of democratisch socialisme — leidt dan den schrijver noodwendig met innerlijke konsekwentie tot een tegenstelling van de weldaden der democratie tegenover de wandaden van de christelijke organisatie. Immers, iedere christelijke organisatie — zo zongen de

liberale tegenstanders van GROEN en KUYPER het Dr DIPPEL reeds voor — iedere christelijke organisatie is noodwendig tyranniek. De godsdienstvrijheid is bij de antirevolutionairen niet veilig; zo Dr DIPPEL! Het ontbreekt er nog maar aan, dat hij de fabel van den gedwongen kerkgang voor alle Amsterdammers niet herhaalt! Maar stel tegenover dezen dwangstaat der antirevolutionairen nu eens de weldaden der vrijheid, waar de democratie garant voor is. Dr JAN ROMEIN wordt dan als gids gebruikt. Democratie is het recht van den enkeling op zichzelf! En dan volgt de christelijke aanpassing en concessie aan deze revolutionnaire taal, die met alle wet Gods gebroken had, wanneer Dr DIPPEL schrijft, na instemming betuigd te hebben met dit ontkerstend individualisme: „En de christen voegt hieraan toe: „én het recht van Christus op den enkeling"! (blzz. 285, 286). Te laat, Dr DIPPEL! Dat laat Dr ROMEIN zich niet aanleunen. En de democratische vrijheidsheld SOEKARNO nog minder. Ze lachen om u. U mag de stenen aansjouwen, om er uw broeders mede te stenigen, maar daarna is u zelf aan de beurt! In naam van dit recht van den enkeling op zichzelf wordt u straks verboden, ook maar te verwijzen naar Christus' recht op den enkeling. Want dan zou de enkeling immers toch weer geen recht op zichzelf hebben! Leren u de processen in Tsjecho-Slowakije, in Hongarije en Bulgarije dan niets? Gaan u de ogen eerst open als het te laat is? Weet u dan niets van de onverdraagzaamheid der verdraagzamen, van de tyrannie der onverschilligheid, van den haat der wereld tegen den volgeling van Christus?

Einde van het christendom.

Inderdaad, wij zijn hier aan de grens. Bij het einde van het christendom. Dat van binnen uit wordt uitgehold. Nadat eerst het Evangelie naar de Schriften een „omstempeling" onderging, moet nu, zal deze toeleg gelukken, van binnen uit, het christelijk leven worden vernietigd. Onder de ijdele hoop, dat de kerk dan nog ongedeerd bestaat.

Nu, als die kerk nog ongedeerd bestaat, zal het te danken zijn aan den machtsinvloed van het bij DIPPEL zeer gehate Rome en aan de worsteling van de door hem bitter bestreden christenheid.

Dr DIPPEL capituleerde principieel voor den geest des tijds. Voor de voortgaande ontkerstening van Europa.

Zijn geschrift is een aanleiding voor ieder, die den ernst des tijds onderkent, en die ziet, hoe hier de dijken worden doorge-

stoken, om de alarmklok te luiden, de bazuin aan den mond te zetten, en het uit te roepen over heel Nederland en tot buiten de grenzen des lands: *Schriftgelovigen aller landen en aller kerken, verenigt u!* Laat varen uw onderling gekrakeel, staat op uit uw lethargie, en beseft uw dure roeping. Want de zaak van het christendom staat op het spel. D. i. de zaak van het Evangelie in de wereld.

En ik denk aan het woord van Christus: Waakt!

Doch dan ook de les uit DIPPEL's werk ter harte genomen. Welke?

Dat wij een vals orthodoxisme vijand zijn, en léven uit het geloof in het levende Woord der Schriften en in den levenden Christus.

Dat wij een vals conservatisme vijand zijn, en zeker alle reactionnair streven, dat zich o zo gaarne in het gewaad hult van het christelijk beginsel, als zodanig ontmaskeren, en de eigen roeping in onzen tijd zoeken te zien en op te volgen.

Dat wij onszelf verloochenen, ook als christelijke organisatie en partij, en God zoeken te dienen, Zijn Christus na te volgen in den dienst aan de wereld, aan heel de natie en aan heel het volk.

Kortom: dat wij niet alleen waken, maar niet minder bouwen zullen, werkende in een nieuwen tijd aan een nieuwe taak. Dat wij paraat zijn!

*

DE POLITIE

DOOR

DR J. R. STELLINGA

Sinds de bevrijding tobben we met de politie. Ingevoerd werd het Politiebesluit 1945, dat een radicale verandering bracht op het stuk der politie, zoals hieronder nog nader zal blijken. Al spoedig kwam de critiek op dit K. B. los, zowel in als buiten het Parlement. De Regering besloot een voorstel te doen tot wettelijke regeling van het onderwerp. In de M. v. A. aan de Eerste Kamer omtrent het IVe hoofdstuk (Departement van Justitie) van de Rijksbegroting voor 1948 kon de Minister van Justitie verklaren, dat een wetsontwerp tot regeling van de organisatie der politie, tot stand gekomen in overleg met zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken, in een vergevorderden staat van voorbereiding verkeerde en waarschijnlijk over niet te langen tijd zou kunnen worden ingediend. Naar het oordeel der ministers zou het ongewenst zijn, dat het tot stand komen van een regeling verder uitstel zou ondergaan door een nader, tijdrovend overleg met gemeentelijke organen. De argumenten, welke ter sprake zouden kunnen worden gebracht, achtte de Regering reeds genoegzaam bekend (blz. 13).

In de M. v. A. aan de Eerste Kamer betreffende de ontwerpbegroting hoofdstuk V (Binnenlandse Zaken) voor het zelfde dienstjaar leest men een uitlating in denzelfden zin, waarbij bovendien nog gezegd werd, waarom langer uitstel niet mogelijk was. De passage luidt: „Naar het oordeel van de ondergetekende en zijn ambtgenoot van Justitie duldt evenwel de regeling van het politievraagstuk geen langer uitstel en kan niet over de politiewet zelf tevoren alsnog het advies der bedoelde commissie worden ingewonnen. De handhaving van de openbare orde en de bestrijding van de criminaliteit gedogen niet, dat de regeling langer wordt vertraagd door overleg buiten het gemeen overleg van Staten-Generaal en Regering."

Dit speelde in het vroege voorjaar van 1948. De indiening van het beloofde wetsontwerp liet echter op zich wachten. Toen nu

de heer VAN MAARSSEVEEN bij de laatste kabinetsformatie overging naar het departement van Binnenlandse Zaken, verklaarde hij blijkens een persbericht, dat naar zijn oordeel voor de politie-aangelegenheid een commissie diende te worden ingesteld ! Hetgeen dus in het begin van 1948 niet meer kon om de zaak niet te vertragen, moest aan het einde van dat jaar noodzakelijkerwijs toch maar geschieden. De commissie is er inderdaad gekomen, t. w. de commissie onder voorzitterschap van Prof. LANGEMEYER. Zij kreeg tot taak, binnen drie maanden aan de hand van de ontworpen politiewetgeving met daarbij behorende Koninklijke besluiten na te gaan of hierin voldoende is gewaarborgd, dat

1e. het politie-apparaat ten bate van de rechtspleging ter beschikking sta van de organen der justitie;

2e. het politie-apparaat voor de handhaving van het gezag en van de openbare orde en veiligheid ter beschikking sta van de centrale Overheid, de burgemeester en zo nodig de Commissarissen der Koningin;

3e. de taak en bevoegdheden van de Koninklijke marechaussee naar behoren zijn geregeld en dat de door dit Wapen te verlenen bijstand aan het politieapparaat op doeltreffende wijze kan geschieden;

4e. indien de politie ontoereikend is, andere militairen op doeltreffende wijze bijstand kunnen verlenen aan het politie-apparaat.

Over de samenstelling van de commissie is nogal het een en ander te doen geweest, waarop we hier niet verder zullen ingaan. Slechts moge er aan worden herinnerd, dat in de M. v. A. aan de Tweede Kamer betreffende het IVe hoofdstuk der Rijksbegroting 1949 werd medegedeeld, dat de taakomschrijving van de commissie als een leidraad was bedoeld, en niet als een beperking moest worden beschouwd. Hoewel de toegemeten drie maanden al verstreken zijn, blijkt nog niets van het uitbrengen van een rapport door de commissie. Derhalve zij het ons vergund alsnog enige beschouwingen aan het vraagstuk der politie te wijden. Daarbij moge worden aangevangen met een historische uiteenzetting.

Vóór de Franse overheersing was de politie in ons land zuiver plaatselijk, met dien verstande dat er op het platteland van politie eigenlijk geen sprake was. De Franse tijd bracht ook op dit punt verandering: er kwam een algemene politie over het gehele land, onder eigen leiding en bekostigd uit de staatskas. Daarnaast werd in de steden plaatselijke politie toegelaten.

Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 werd deze toe-

stand in hoofdzaak bestendigd. Hier ligt dus de oorsprong van de tweeledige organisatie, welke wij tot heden hebben behouden: gemeentelijke naast Rijkspolitie. De juiste organisatorische verhouding en de bevoegdheidsafgrenzing vormen steeds het probleem in deze materie.

Van belang is dan de regeling in de gemeentewet van 1851. Men vond haar in de artt. 190 en 191 (oud). Het eerstgenoemde artikel bepaalde in zijn eerste lid, dat de commissarissen en dienaren van politie of veldwachters, *tevens aan de algemene of Rijkspolitie, onder het daarmede belast gezag, dienstbaar,* onder de bevelen van den burgemeester stonden, zoveel de gemeentepolitie betrof.

Wat de organisatie betreft, worden de commissarissen van politie door de Kroon benoemd, de dienaren van politie door den burgemeester, en de veldwachters door den Commissaris des Konings (art. 191 (oud)). Dit inschakelen van de hogere organen bij de gemeentelijke politie hield uiteraard verband met het feit, dat deze politie, doordat zij mede aan de algemene of Rijkspolitie dienstbaar was, tevens een taak van algemeen of Rijksbelang vervulde.

De Rijkspolitie was geregeld in het K. B. van 17 December 1851 S. no. 166, „houdende nadere bepalingen omtrent het beheer en beleid der algemeene of Rijkspolitie". De aanleiding tot het uitvaardigen was, gelijk uit den considerans blijkt, de totstandkoming van de gemeentewet, met welker beginselen de dienst der Rijkspolitie in overeenstemming werd gebracht.

Volgens art. 1 van het genoemd K. B. berustte het gezag over de Rijkspolitie bij den Minister van Justitie. Het Rijk werd voor het beheer van het dienstvak in 5 districten verdeeld, voor elk waarvan een directeur kon worden benoemd (artt. 2 en 3). Terloops herinneren wij eraan, dat in 1852 in een tweetal dezer districten een directeur werd aangesteld. Toen weigerde de Tweede Kamer echter verder het brengen van gelden op de begroting voor dit doel, waarop met toepassing van de overgangsbepaling van het K. B. van 1851 de procureurs-generaal bij de gerechtshoven met de directeurs-functie werden belast [1]).

Tot zover ging het over de organisatie van de gemeentelijke en de Rijkspolitie. Daarnaast staat de kwestie van de bevoegdheid.

---

[1]) Deze overgangsbepaling luidde aldus: „Wij behouden Ons voor om in die provinciën, waar het algemeen belang de dadelijke aanstelling van directeuren van politie niet vordert, met de hierboven voor dezen vastgestelde verrigtingen tijdelijk te belasten zoodanige regterlijke of politie-ambtenaren als Wij zullen vinden te behooren..."

Wat dit punt betreft, zij vooreerst gewezen op art. 190, tweede lid (oud) der gemeentewet, luidende:

„De gemeentepolitie rust op de plaatselijke verordeningen en bevelen, die, tengevolge dezer wet, in het huishoudelijke belang der gemeente zijn gegeven."

Dit betekende dus, dat de gemeentepolitie als functie niet anders omvatte dan de handhaving van de verordeningen zoals deze door het gemeentebestuur zijn uitgevaardigd. De gemeentepolitie bestreek dus een nauwkeurig afgebakend, streng lokaal bepaald terrein.

Hierboven bleek echter reeds, dat de gemeentelijke politieambtenaren tevens dienstbaar waren aan de algemene of Rijkspolitie, daarbij dan staande onder het daarmee belaste gezag. Vraagt men nu, wat deze algemene of Rijkspolitie als functie omvatte, dan raadplege men art. 5, tweede en derde lid, van het K. B. van 1851:

„Zij (t. w. de directeuren van politie) waken voor de handhaving van de wetten, reglementen van algemeen bestuur en van Onze besluiten, voor de rust en veiligheid van den Staat, voor de bescherming van personen en goederen. Zij zorgen inzonderheid dat de voorschriften der wet van 13 Augustus 1849 Stb. No. 39, regelende de toelating en uitzetting van vreemdelingen, in de gemeenten van hun district behoorlijk en op gelijken voet worden nageleefd.

In het nasporen van misdrijven die zij niet hebben kunnen voorkomen, zijn zij der justitie behulpzaam, overeenkomstig de bepalingen van het Wetboek van Strafvordering, en de bijzondere instructiën van Onzen Minister van Justitie."

Door de meer algemene termen, welke in dit artikel voorkomen, was de Rijkspolitie-functie niet zo nauwkeurig afgebakend als de gemeentepolitie-functie. Hier is dan ook de beruchte kwestie gerezen, hoever de bevoegdheid der politie zich uitstrekt. De vraag, waarop het hier voornamelijk aankomt is deze, of de politie meer kan omvatten dan alleen het handhaven van reeds bestaande wetten en verordeningen. In de litteratuur trof men enerzijds de opvatting aan, dat zij niet tot meer bevoegd is. Men leerde dan, zoals o. m. VAN VOLLENHOVEN en VAN GELEIN VITRINGA deden, dat, wanneer politie-ambtenaren buiten de wet om dwingend tegenover den burger zouden kunnen optreden, dit eigenlijk zou neerkomen op clandestien wetgeven [2]). Dit oordeelde men onjuist: bleken er bij

[2]) Zie o. m. VAN VOLLENHOVEN, *Staatsrecht Overzee*, blz. 114—115, VAN GELEIN VITRINGA, *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1905, blz. 47.

de politie-practijk leemten in de wetgeving te bestaan, dan behoorde de wetgever zelf deze zo nodig aan te vullen. Men vatte dit echter niet zo op, dat er steeds een formele wet zou moeten komen: het K. B. van 1851 met de algemene opdracht, te waken voor de rust en de veiligheid van den staat, achtte men voldoende als grondslag voor de bevoegdheid van de politie.

De andere opvatting vindt men bij KRANENBURG en VAN OS, die leren, dat de politie ook mag optreden voor de rechtsverdediging, daarbij toepassend de normen van het recht in den ruimsten zin, zowel publiek- als privaatrecht, zowel geschreven als ongeschreven recht.

De kwestie is weer eens opgerakeld bij de behandeling van de begroting van Justitie voor 1946. In de M. v. A. wees de Minister er op, dat van bedreiging van de burgers met niet op de wet berustende dwangmiddelen in de praktijk geen sprake is. De enige vraag is z. i. deze, of de politie buiten de wet om gerechtigd is beschonken personen in het belang van eigen en anderer veiligheid van de straat te verwijderen en ter ontnuchtering in te sluiten. (De Hoge Raad heeft haar bevestigend beantwoord bij het arrest van 11 Maart 1929 W. 11977.)

Aldus even in het kort aangestipt hebbende de kwestie van de bevoegdheid der politie, schrijden we voort met onze historische uiteenzetting door onder handen te nemen de wijzigingen, welke in 1931 op het stuk der politie zijn aangebracht in de gemeentewet.

De eerste belangrijke wijziging is neergelegd in het eerste lid van het tegenwoordige art. 223, waarin wordt bepaald, dat de hoofdcommissaris, de commissaris en de overige ambtenaren der gemeentepolitie en de veldwachters — tevens, op den *bij algemenen maatregel van bestuur* te bepalen voet, aan de algemene of Rijkspolitie, onder het daarmede belast gezag, dienstbaar — voorzoveel de gemeentepolitie betreft, onder de bevelen van den burgemeester staan.

Zoals hierboven bleek, was deze dienstbaarheid er ook reeds in de oude regeling, doch hetgeen niet geregeld was, was de mate waarin deze dienstbaarheid bestond en welke de juiste verhouding was tussen de Rijks- en gemeentepolitie. In het bijzonder stond niet vast, in hoeverre het gemeentelijke politie*personeel* aan dat der Rijkspolitie ondergeschikt te maken was. In 1931 heeft men nu dit punt trachten op te lossen, doch men kon daarbij, evenals op ander terrein, niet verder komen dan door de zaak te delegeren aan den algemenen maatregel van bestuur.

De hierbedoelde wijziging kwam niet zonder tegenstand in de Tweede Kamer tot stand. Men was beducht voor de uitgebreide bevoegdheid, welke de Regering hier zou krijgen, en welke het haar mogelijk zou maken, de gehele gemeentepolitie in een ondergeschikte positie tegenover de Rijkspolitie-autoriteiten te plaatsen. De Kamer ging tenslotte met de Regering mede, voornamelijk doordat de Minister van Binnenlandse Zaken de toezegging deed, dat de nieuwe bepaling niet een eerste stap zou betekenen op den weg van opheffing der gemeentepolitie [3]).

Een tweede belangrijke wijziging uit het jaar 1931 was de toevoeging van een nieuw derde lid aan art. 190 (oud) der gemeentewet, zijnde het tegenwoordige art. 223, derde lid, en luidende:

„Onverminderd het bepaalde in art. 224, worden de verordeningen, regelende de rangen, het aantal, de samenstelling, de eisen van benoembaarheid en de bezoldiging der gemeentepolitie, zomede de verordeningen, regelende de eisen van benoembaarheid en de bezoldiging der veldwachters, aan Onze goedkeuring onderworpen."

Ook deze bepaling kwam niet zonder verzet van de Tweede Kamer in het Staatsblad. Ook hierbij vreesde men voor een vergroting van den invloed van het Rijk ten aanzien van de gemeentepolitie. Dat men tenslotte met het voorstel accoord ging, is hieruit te verklaren, dat men zwichtte voor het grote belang, hetwelk het Rijk heeft bij de gemeentepolitie [4]).

In ieder geval valt te constateren, dat de wijziging van de Gemeentewet van 1931 in meer dan één opzicht de positie van het centraal gezag ten aanzien van de politie-organisatie versterkte en de mogelijkheid schiep van vergaand ingrijpen van dat gezag op dit terrein. Tenslotte hing alles hier echter af van de wijze, waarop de Regering van haar bevoegdheid gebruik zou maken.

Een wijziging, welke hier ook niet onvermeld mag blijven, is het eveneens in 1931 ingevoegde tegenwoordige art. 225, volgens hetwelk door de Kroon kan worden bepaald, dat in een gemeente beneden 5000 zielen, *indien de raad een daartoe strekkend verzoek tot Haar zal hebben gericht,* tegen een bijdrage van die gemeente in de kosten van den politiedienst door Rijkspolitie zal worden voorzien. Uit de door ons gecursiveerde woorden volgt, dat dit ingrijpen van hoger hand slechts zou plaats hebben, wanneer het gemeentebestuur zelf erom vroeg.

[3]) BOOL, *De Gemeentewet,* supplement, blz. 88—89.
[4]) BOOL, blz. 90.

De door de gemeentewet sinds 1931 geëiste algemene maatregel van bestuur kwam in 1935, toen het K. B. van 6 Augustus 1935 S. no. 497 verscheen, „houdende bepalingen omtrent de Rijkspolitiezorg en de Rijkspolitie, alsmede ter invoering van de artt. 223, eerste lid, en 225, eerste lid, der Gemeentewet".

Dit K. B. nam over den term politiezorg, welke ook reeds voorkwam in art. 225, tweede lid, der gemeentewet. Hieronder moet men verstaan de politie als functie, waarnaast het woord „politie", zonder meer, de met die zorg belaste organen op het oog heeft.

Naast elkaar werden onderscheiden de Rijkspolitiezorg, en de gemeentelijke politiezorg. Wat de bepaling van deze begrippen betreft, sloot het Politiebesluit 1935 zich geheel aan bij het stelsel van de gemeentewet, door in art. 1, eerste lid, te bepalen, dat de Rijkspolitiezorg alle politiezorg hier te lande omvat, voorzover zij niet bij of krachtens de gemeentewet bij uitsluiting tot gemeentelijke politiezorg is gemaakt. En zoals reeds bleek, rekent de gemeentewet daartoe de zorg voor de handhaving van de plaatselijke verordeningen.

De Rijkspolitiezorg zou worden uitgeoefend: *a.* door Rijkspolitie; *b.* door personeel van plaatselijke politie: „binnen de grenzen hunner dienstbaarheid ingevolge art. 223, eerste lid, der Gemeentewet"; *c.* door andere ambtenaren, voorzover zij daartoe bij of krachtens wettelijk voorschrift werden aangewezen.

Over deze dienstbaarheid handelen voorts nog de artikelen 5 en 6 van het K. B., bepalende, dat zij zich zou uitstrekken over de Rijkspolitiezorg in haar vollen omvang, en dat zij zich buiten de gemeente zou bepalen tot het verlenen van bijstand ten behoeve van de handhaving van de openbare orde en tot verrichtingen ten dienste der justitie of ten behoeve van de handhaving van de rust en veiligheid van den staat. Deze punten werden ook genoemd in art. 3 betreffende de Rijkspolitiezorg. Daarvoor werd het Rijk in vijf ressorten verdeeld. Onder de bevelen van den Minister van Justitie werd de Rijkspolitiezorg in elk dezer ressorten opgedragen aan den Procureur-Generaal bij het Gerechtshof, die als zodanig als Directeur van Politie fungeerde. (Het vreemde is, dat het ambt van Directeur van Politie, zoals dat in het K. B. van 1851 werd ingesteld, kwam te vervallen, maar dat men niettemin de Procureur-Generaal ook voortaan als zodanig deed fungeren!).

Aan den Procureur-Generaal werd nu in zijn ressort ter uitvoering van zijn Rijkspolitietaak opgedragen: de handhaving van de wetten enz. en het waken voor de rust en veiligheid van den staat. Dit in art. 3 van het Rijkspolitiebesluit 1935 voorkomende

voorschrift komt nagenoeg overeen met het hiervoor reeds genoemde art. 5, tweede en derde lid, van het K. B. van 1851. Echter was er dit verschil, dat de Procureur-Generaal mede aansprakelijk werd gesteld voor de handhaving van de openbare orde, onverminderd hetgeen bij of krachtens wettelijk voorschrift dienaangaande was opgedragen aan den Commissaris der Koningin en aan den burgemeester. Hiermede werd erkend, dat de zorg voor de openbare orde de gemeentelijke sfeer kan te buiten gaan en door den omvang of ernst der verstoring Rijkszaak kan worden.

Onder de vigeur van dit Politiebesluit bestond de Rijkspolitie, wat de organen betreft, in hoofdzaak uit de Koninklijke Marechaussee en de Rijksveldwacht.

Zo was de situatie, toen in Mei 1940 de Duitse bezetting een aanvang nam. Over hetgeen er tijdens deze met de politie geschiedde lopen wij hier heen, slechts vermeldende, dat een gecentraliseerde staatspolitie werd ingesteld.

Toen kwam de bevrijding. Er bestond een K. B. van 27 Sept. 1944 S. no E 123, houdende vaststelling van het Buitengewoon Politiebesluit. Hierbij werden zeer grote bevoegdheden gegeven aan den Minister van Justitie. Zo werd o. m. in art. 1 bepaald, dat in de verhouding van de politie tot den Minister van Justitie alle politiezorg als *Rijkspolitiezorg* werd aangemerkt, en dat alle ambtenaren van de gemeentepolitie evenals die van de Rijkspolitie onder dien bewindsman stonden.

Echter is dit K. B. practisch niet tot gelding gekomen. Op 8 November 1945 verscheen ineens in het Staatsblad een nieuw Politiebesluit (K. B. van 8 November 1945 S. no F 250). Het was uitgelokt vlak vóór het weer samenkomen van de Staten-Generaal, hetgeen tot critiek uit de Kamers aanleiding heeft gegeven. Dit Politiebesluit 1945 was namelijk niet een nieuwe regeling, die in de plaats trad van het eerdere van 1935, doch bracht, *met afwijking van de gemeentewet,* een geheel nieuwe regeling wat betreft bevoegdheid en organisatie der politie. Het moet dus opgevat worden als een zgn. wetsbesluit, en uit dien hoofde kan het dan de kracht hebben, zo nodig een bestaande wettelijke regeling te wijzigen. Het minder elegante is evenwel, dat men de bepalingen der gemeentewet zelf steeds onveranderd liet, waardoor twee onderling verschillende wettelijke regelingen naast elkander kwamen te staan. Omdat het Politiebesluit 1945 van jonger datum was, kan het geacht worden te gelden ook daar, waar het van de oudere gemeentewet afwijkt.

Het belangrijkste punt uit dit Politiebesluit is, dat het een andere verdeling inhoudt tussen de Rijks- en de gemeentelijke politiezorg. Had tot nu toe deze laatste niet meer omvat dan de handhaving van de gemeentelijke verordeningen (art. 223, tweede lid, gemeentewet), en was al het overige Rijkspolitie, thans omvat de Rijkspolitiezorg de uitvoering van het Wetboek van Strafvordering en van andere wettelijke voorschriften, met welker uitvoering de Minister van Justitie is belast. Daarnaast staat dan de politiezorg onder leiding en verantwoordelijkheid van den burgemeester wat betreft de handhaving van openbare orde en rust (art. 6). Beide taken worden ook overigens in het K. B. streng gescheiden gehouden. Zo staat in art. 11, tweede lid, uitdrukkelijk, dat de Procureur-Generaal, die onder de bevelen van den Minister van Justitie fungeert als Directeur van Politie, zich onthoudt van enige bemoeiing inzake de handhaving van de openbare orde en rust.

Deze kardinale verandering bracht o. i. geen verbetering. De handhaving van de openbare orde en rust is nu eenmaal niet te scheiden van de handhaving van de wetten. Men kan zich geen ordeverstoring denken met alles wat daarbij pleegt te behoren, welke niet tevens inhoudt een overtreding van wet en verordening. Hier lopen dus Rijks- en gemeentelijke politiezorg, zoals zij door het Besluit op papier zijn geschieden, toch in de practijk weer ineen.

Om dezelfde reden is ook niet houdbaar de onderscheiding tussen de preventieve en repressieve politietaak. De eerste zou betrekking hebben op de zorg voor de openbare veiligheid, rust en orde, de tweede op het opsporen van begane strafbare feiten [5]). Ook deze twee zijden van de politiewerkzaamheid zijn niet te scheiden: de repressieve politiewerkzaamheid, welke dan op het terrein van de justitie zou liggen, komt ook daarbuiten wel voor (men denke bijv. aan den politiedwang), terwijl anderzijds de justitie zich, behalve met begane strafbare feiten, tevens zal inlaten met het zoveel mogelijk voorkomen van strafbare feiten [6]).

Men zal dan ook moeten constateren, dat dit uitgangspunt van het Politiebesluit 1945 niet juist is. Hier steekt blijkbaar achter de voortdurende rivaliteit tussen het deparement van Justitie en dat van Binnenlandse Zaken, welke elk een deel van de leiding in de politiezaken opeisen. Tot nu toe kwam aan het eerstgenoemde

[5]) Zie deze onderscheiding o. m. bij VAN DER POT, *Handboek van het Ned. staatsrecht*, blz. 455.

[6]) Zie ook VAN GELEIN VITRINGA, *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1905, blz. 36—37; Jhr Mr Dr L. H. K. C. VAN ASCH VAN WIJCK, *Ned. Juristenblad* 1946, blz. 603 v.

departement, waaronder de Rijkspolitiezorg ressorteerde (dus volgens het K. B. van 1935: alle politiezorg, welke niet was handhaving van de plaatselijke verordeningen), het leeuwenaandeel toe. Dit is door het K. B. van 1945 veranderd, doordat men een eigen terrein voor de gemeentelijke politie heeft trachten af te bakenen, echter, gelijk bleek, op ondeugdelijken grondslag.

Dit meer naar voren komen van het departement van Binnenlandse Zaken blijkt uit onderscheidene artikelen van het Politiebesluit 1945. Zo is er volgens art. 1, onder b, gemeentepolitie in de door de Kroon op gemeenschappelijke voordracht van de Ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken aangewezen gemeenten. Het eigenlijke hoofd van de Rijkspolitie onder den Minister van Justitie, t. w. de Algemene Inspecteur van Rijkspolitie, wordt benoemd door de Kroon, wederom op gemeenschappelijke voordracht van de beide genoemde Ministers (art. 2). Ditzelfde geldt ten aanzien van de benoeming van hoofdcommissarissen en commissarissen der gemeentepolitie, terwijl de benoeming van hoofdinspecteurs en inspecteurs door den burgemeester de goedkeuring behoeft van den Minister van Binnenlandse Zaken (art. 3). Volgens art. 4 geeft de Kroon, op gemeenschappelijke voordracht van de beide Ministers, algemene en zo mogelijk eensluidende regelen voor Rijks- en gemeentepolitie ten aanzien van de rechtspositie enz. Beide bewindslieden moeten voorts bij gemeenschappelijke beschikking regelen geven omtrent indeling en sterkte, werving enz. (art. 3). Van belang zijn ook de bepalingen in het tweede en derde lid van art. 5, voorschrijvende dat de uitvoering dezer regelen door den Minister van Justitie geschiedt voorzoveel betreft de Rijkspolitie en door den Minister van Binnenlandse Zaken voorzoveel betreft de gemeentepolitie, terwijl aan dezen laatsten Minister het toezicht wordt opgedragen op het beheer van de gemeentepolitie.

Een en ander heeft in de practijk medegebracht, dat naast den Minister van Justitie, die van ouds een leidende rol speelde ten aanzien van de leiding der politiezaken, omdat deze nu eenmaal op het gebied van het Rijksbelang liggen, thans ook de Minister van Binnenlandse Zaken actief is geworden op dit gebied. Men krijgt den indruk, dat men daarbij verder gaat dan het systeem van het Politiebesluit 1945 eigenlijk eist. De sterk centraliserende tendentie, welke het gehele bestuur op dit ogenblik kenmerkt, doet zich ook op dit terrein zeer sterk gevoelen. Het departement van Binnenlandse Zaken treedt op het stuk der politie allerwege bevoogdend tegenover de gemeenten op.

Nu is het merkwaardig, dat wie de rijkelijk vloeiende publicaties op het stuk der politie volgt, daarin veel klachten van de zijde der burgemeesters aantreft, welke klachten evenwel niet zozeer zijn gericht op het ingrijpend optreden van den Minister van Binnenlandse Zaken tegenover de gemeenten als wel tegen den te duchten invloed van het departement van Justitie. Het eerste zou men verwachten, omdat er inbreuk dreigt te worden gemaakt op de zelfstandige positie van den burgemeester, die immers noch den Commissaris der Koningin, noch den Minister van Binnenlandse Zaken als chef boven zich heeft. Is men hieraan wellicht reeds te zeer gewend geraakt om het bezwaar ervan te gevoelen? Hoe het ook zij, het burgervaderlijk protest gaat voornamelijk tegen de positie, welke het departement van Justitie op het gebied der politie heeft verkregen. Men heeft namelijk in de meeste gemeenten de eigenlijke gemeentepolitie opgeheven, en doet den politiedienst, ook voorzover die onder den burgemeester ressorteert, vervullen door Rijkspolitie-personeel. Dit is bepaald in het reeds ter sprake gebrachte art. 1 van het Politiebesluit 1945, krachtens hetwelk de politie bestaat uit: *a.* het corps Rijkspolitie in de gemeenten, waar geen gemeentepolitie is; *b.* gemeentepolitie in de door de Kroon op gemeenschappelijke voordracht van de Ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken aangewezen gemeenten; *c.* de burgerlijke of militaire corpsen enz.

Krachtens deze bepaling werden tweemaal gemeenten aangewezen, waar gemeentepolitie bestaat: bij het K. B. van 22 December 1945 S. no. 324 65 gemeenten, en vervolgens bij het K. B. van 9 April 1947 S. no. H 11 nog eens 62 gemeenten. Dit brengt mede, dat thans in 127 van de 1015 gemeenten gemeentepolitie aanwezig is, en in al de overige slechts Rijkspolitie. En deze Rijkspolitie staat nu eenmaal onder de algemene leiding van den Minister van Justitie: hinc lacrimae!

Zeer duidelijk is het bezwaar hiertegen aangegeven in een artikel van Mr P. J. OUD, burgemeester van Rotterdam en voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, in het *Weekblad voor Gemeentebelangen* van 22 November 1946, waarin men o. m. leest:

> „Het maakt een grove inbreuk op de positie van den burgemeester. Hij blijft wel belast met de handhaving van orde en rust in zijn gemeente, doch moet die taak verrichten met een apparaat, dat niet zijn apparaat is. Een apparaat, dat bovendien niet ressorteert onder het departement, dat met de zorg

voor het binnenlandsch bestuur is belast, doch onder een departement, dat aan deze taak volkomen vreemd is. Dat de in de gemeente dienstdoende rijkspolitie daartoe onder 's burgemeesters bevelen staat, kan daaraan niets veranderen. Immers wat de burgemeester behoeft is een apparaat waarover hij de volledige beschikking heeft en die beschikking kan hij hier nooit hebben, omdat de rijkspolitie niet alleen nog iets anders heeft te doen, doch zij bovendien staat onder een anderen chef, wiens bevelen die des burgemeesters kunnen doorkruisen, en aan wien zij, als haar directen chef, in de eerste plaats gehoorzaamheid is verschuldigd."

Wij hebben ons dit uitvoerige citaat veroorloofd, omdat hier klaar en duidelijk het bezwaar van de zijde der gemeenten wordt weergegeven tegen de huidige politieorganisatie.

Dezelfde klanken beluistert men ook in het rapport van de commissie voor staatsrechtelijke adviezen van de vereniging „Groen van Prinsterer" de zgn. commissie-BOOT. En ook Jhr Mr VAN ASCH VAN WIJCK stelt in zijn artikel in het *Nederlandsch Juristenblad* (van 26 October 1946) de vraag, of niet in enigerlei mate tegemoet moet worden gekomen aan de begrijpelijke verlangens van de burgemeesters van de kleinere plaatsen naar ten minste enige eigen politie.

O. i. is het hierbedoelde bezwaar niet ongegrond te achten. Zowel in de gemeentewet als in bijzondere wetten is een politie-taak gegeven aan den burgemeester, en ook wel aan B. en W. Wat de gemeentewet betreft, denke men aan art. 221, hetwelk de politie over de schouwburgen, herbergen enz. aan den burgemeester opdraagt, terwijl volgens art. 209 onder k en m dier wet de politie over de markten en de plaatselijke vervoermiddelen, en die over het begraven en de begraafplaatsen aan b. en w. behoort. Wat de bijzondere wetten aangaat, noemen we de Drankwet, de Hinderwet, de Vuurwapenwet. Het is begrijpelijk, dat men voor een en ander behoort te beschikken over „eigen mensen". Theoretisch kan de burgemeester voor de gemeentelijke politiezorg in die gemeenten, waar geen gemeentelijke, doch Rijkspolitie is, ook over deze laatste beschikken, maar het laat zich verstaan, dat zijn gezag over en zijn contact met dit Rijkspersoneel, hetwelk onder eigen chefs staat, minder groot is dan wellicht wenselijk is.

Daarbij wordt de klacht vernomen, dat de Rijkspolitiedienaren minder op de hoogte zijn van de plaatselijke politieverordeningen, ook al tengevolge van overplaatsingen, en meer hun activiteit

richten op het handhaven van Rijkswetten als Visserijwet, Jachtwet, IJkwet e. d. [7]).

Er is nog een kwestie, welke in *De Gemeentestem* (No. 4924) wordt te berde gebracht. Bij het Rijkspolitiepersoneel schijnt het opmaken van processen-verbaal als graadmeter van activiteit en geschiktheid een grote rol te spelen, terwijl dit tot nu toe bij de gemeentepolitie niet gebruikelijk was en zelfs door elken goeden burgemeester werd tegengegaan.

Dat men aan de gemeenten, behalve dan aan de grotere, de eigen gemeentelijke politie ontnomen heeft, is des te vreemder, omdat men, gelijk boven bleek, anderzijds in het K. B. van 1945 juist aan de gemeente voor het eerst een eigen politiezorg heeft toebedeeld: de handhaving van de openbare orde en rust.

Anderzijds mag men natuurlijk niet voorbijzien, dat aan een Rijkspolitieapparaat, hetwelk goed geoutilleerd is, ook verschillende voordelen zijn verbonden. In een kleine gemeente kan het voor een juist politie-beleid bezwaarlijk zijn, dat de enkele politiemannen al te zeer met de bevolking zijn verbonden, terwijl ook bij het voorkomen van ernstige misdrijven hun mindere geschiktheid en het ontbreken van elke technische uitrusting voor het opsporingswerk nadelig kunnen werken. Wat dit laatste punt betreft, is thans ook een einde gekomen aan elke rivaliteit en het vaak langs elkaar heen werken van de dorpspolitie en de bij ernstige misdrijven tevens ingrijpende Rijkspolitie!

Men denke voorts nog aan de betere kansen voor promotie, aan de mogelijkheid tot overplaatsen, aan het vervallen van de veelheid van uniformen enz..

Het lijkt moeilijk, in de politie-kwestie het verlossende woord te spreken. We mogen er ons toe bepalen enkele suggesties te doen. Zoals uit het voorgaande reeds blijkt, zijn aan het huidige systeem zowel voor- als nadelen verbonden. Theoretisch gesproken zou men kunnen terugkeren naar den toestand van het Politiebesluit 1935, maar dan zouden weer enige voordelen verdwijnen, welke de huidige regeling heeft. Bovendien mag men niet voorbijzien, dat deze regeling thans reeds bijna vier jaren werkt. Dit zou geen argument voor het voortbestaan ervan kunnen zijn, als zij volstrekt uit den boze was, maar dit is zeker niet het geval, gezien o. m. de hierboven genoemde voordelen ervan.

Naar onze bescheiden mening zou men de huidige regeling in grote trekken kunnen handhaven, mits men haar een wettelijke

[7]) Zie het rapport der Commissie-BOOT.

basis gaf met wijziging van de betreffende artikelen in de gemeentewet. Het handhaven van het wetsbesluit van 1945, steeds strijdende met de gemeentewet, lijkt niet langer verantwoord. En mits men bovendien de ergste bezwaren van de regeling zoveel mogelijk wegnam.

Zo zou men het onder de bevelen van den burgemeester staan van het Rijkspolitie-personeel meer en beter tot zijn recht kunnen doen komen. De burgemeester behoort als degene, die met het politie-apparaat ter plaatse moet werken, ook de werkelijke chef in dit opzicht te zijn. Dat is zeer goed te verenigen met het passen van dat politie-personeel in een groot Rijksverband. Voorkomen moet natuurlijk worden, dat hier twee kapiteins op één schip zouden optreden. Wanneer dit goed in het oog wordt gehouden, zijn ook de bijkomstige bezwaren, die aan het Rijkspolitie-apparaat verbonden schijnen te zijn, wel te ondervangen, zoals het niet op de hoogte zijn met de plaatselijke verordeningen en het jagen van processen-verbaal. De Rijkspolitie-overheid zal dit door instructie van het personeel en door matigheid met overplaatsingen in de hand kunnen werken. Ook zal hier van de tact en het goede beleid aan beide kanten veel afhangen, zoals dit trouwens op alle gebied het geval is.

Verder zal o. i. het departement van Binnenlandse Zaken de positie van den burgemeester moeten eerbiedigen. Volgens ons staatsrecht is deze nu eenmaal niet een ambtenaar onder dat departement, doch een functionnaris met eigen wettelijke positie. Dit zal men ook wat de politie-functie van den burgemeester betreft in het oog moeten houden. De leidende rol, welke het hierbedoelde departement steeds meer in deze gaat spelen, is o. i. in strijd zowel met het staatsrecht in het algemeen als met het Politiebesluit 1945 in het bijzonder.

Al kunnen we de huidige regeling, zoals hierboven reeds bleek, niet bewonderen, toch menen we het vorenstaande te moeten suggereren, omdat het een eerste vereiste is, vooral in een tijd als deze, dat men over een deugdelijk, goed georganiseerd politieapparaat beschikt. Daarom zette men weer niet alles op losse schroeven met een weer geheel nieuwe regeling. We achten dit levensgevaarlijk. Men slijpe de in de practijk gebleken scherpe kanten van het bestaande af en make de wettelijke basis in orde. Tenslotte is de organisatie ook hier slechts een middel; het doel is de veiligheid en rust in den staat.

*

SOCIALISATIE DER MIJNEN?

DOOR

DR A. ZEEGERS

Het vraagstuk van de socialisatie der mijnen, dat in den loop van het vorige jaar door het verschijnen van het rapport der Commissie-COUVEE in ons land enigermate actueel werd, is in wezen een oud vraagstuk. Reeds gedurende een halve eeuw komt het in West-Europa van tijd tot tijd aan de orde.

Frankrijk is voorgegaan. Omstreeks 1900 werden verscheidene voorstellen gedaan, waarvan de strekking was: exploitatie der mijnen van staatswege. In 1908 verscheen een rapport van de „Commission des mines", waarin over de socialisatie der mijnen werd gehandeld. Engeland, Duitsland en Nederland kwamen ongeveer 10 jaar later met het vraagstuk in aanraking.

In Engeland kwamen in de commissie, die zich met de socialisatie van de mijnen bezig hield, uiteenlopende meningen naar voren. Hoewel er een sterke stroming ten gunste der socialisatie was, is er van de voorstellen niets terecht gekomen. Pas in 1947 gingen de Engelse mijnen over in staatseigendom.

In Duitsland deed „die Sozialisierungskommission über die Frage der Sozialisierung des Kohlenbergbaues" van zich spreken. Daar de massa toentertijd door begeerte naar socialisatie was aangeraakt, kon zij in haar brandend verlangen naar een nieuwe maatschappij het rapport der commissie niet afwachten. Er kwam al spoedig (15 Februari 1919) een „Auszug aus dem vorläufigen Bericht". De meerderheid der commissie sprak zich, deels ook uit psychologische overwegingen, vóór socialisatie uit.

Om ons nu verder tot Nederland te beperken, merken wij allereerst op, dat de feitelijke juridische toestand wordt geregeld door de nog altijd geldende Franse Mijnwet van 1810. Het systeem in deze wet gehuldigd is dat van de domanialiteit: voor exploitatie van mijnen is een concessie nodig, die, eenmaal verleend, den concessionaris den eeuwigdurenden eigendom van de mijn verzekert.

Het vraagstuk van de socialisatie der mijnen kwam aan de orde in het Socialisatie-rapport van de S.D.A.P. (1921), dat in sterke

mate — tenminste wat dit punt betreft — overeenstemt met het Duitse rapport. Ook hierin wordt socialisatie geëist. Eén jaar tevoren had dr ir TH. VAN DER WAERDEN over de socialisatie van den mijnbouw een brochure van propagandistische strekking geschreven.

Voorts zij nog vermeld, dat het rapport *Nieuwe Organen* (1931) den eis tot socialisatie van den mijnbouw nog eens onderstreepte en het pleit voerde voor een „kolenschap".

De oorlog gaf hier, evenals elders, een nieuwen stoot aan den drang naar socialisatie, dien men bijna vergeten waande.

Het jaar 1945 bracht een tweetal Koninklijke Besluiten, die voor het verstaan der huidige situatie in den mijnbouw van grote betekenis zijn.

Het eerste is het besluit F 63, waarbij de particuliere mijnen onder beheer werden gesteld; het tweede, F 99, stelde het zgn. Mijnstatuut vast. Over dit laatste zou veel te zeggen zijn, vooral met het oog op het zo actuele vraagstuk der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Wij willen ons thans niet hiermede bezig houden, doch ons liever beperken tot F 63, dat direct met de socialisatie der mijnen in verband staat.

F 63 kwam tot stand op 26 April 1945. De belanghebbenden, de directies der particuliere mijnen, zijn in deze zaak ternauwernood gehoord. Dit K. B. is zowel door de wijze, waarop het tot stand kwam, als door zijn inhoud een duidelijk bewijs hoe groot de verwarring in dien tijd was en hoe ver men zich had verwijderd van het Nederlandse rechtsbestel.

De Regering kwam tot deze onder-beheer-stelling in de veronderstelling, dat staatsexploitatie tot verhoogde productie zou leiden. De vraag of dit ooit een rechtsgrond kan zijn werd blijkbaar niet eens gesteld. Wij willen dit nu ook niet doen, doch ons liever afvragen of F 63 aan zijn doel heeft beantwoord.

Het in September 1948 verschenen rapport van de commissie, die op 10 December 1946 werd ingesteld door den Minister om te adviseren over de vraag of de mijnen moesten worden gesocialiseerd, de z.g. commissie-COUVEE, kan ons op dit punt inlichten. Het rapport zegt (blz. 30)dat de commissie het er over eens is (naar het ons voorkomt met inbegrip van de twee zeer vooraanstaande socialistische Kamerleden, die er zitting in hadden), dat het beheer „geen onverdeeld succes is geweest". Weliswaar is er enige stijging in de productie, doch deze wordt door de commissie hoofdzakelijk toegeschreven aan toeneming van het aantal ondergrondse arbeiders. Het oordeel der commissie is te leerzaam om

haar niet even zelf aan het woord te laten: „De commissie is het er over eens, dat tijdens het beheer een uitgroeiing van de bureaucratie heeft plaatsgevonden en dat de bedrijfsvoering niet zo efficiënt is als voorheen gebruikelijk was. Voor handhaving van het beheer bestaat naar het oordeel der commissie geen enkele aanleiding. Opheffing dient zo spoedig mogelijk te geschieden, omdat de feitelijke basis, waarop de instelling van het beheer gegrond was, thans in ieder geval geheel ontbreekt. Het is rechtvaardig, dat de mijnen zo spoedig mogelijk aan de eigenaren worden teruggegeven."

Men kan hiervan weinig anders zeggen, dan dat het beheer kennelijk een fiasco is geworden en de vernieuwing en dynamiek, die aan F 63 ten grondslag hebben gelegen, niet geschikt zijn om tot verdere experimenten aan te sporen.

Er worden nog wel andere argumenten ten gunste van de onderbeheer-stelling aangevoerd, veelal bij wijze van rechtvaardiging achteraf.

De particuliere mijnen zouden economisch, technisch en sociaal hebben gefaald.

Welnu, ook daarop blijft de commissie-COUVEE het antwoord niet schuldig. In hoofdstuk II van haar rapport komt zij tot de volgende conclusies: „Op technisch gebied zijn naar de mening der commissie de particuliere mijnen in het verleden op verantwoorde wijze geleid." „Ook in economisch opzicht kan het Limburgse mijnbedrijf geen verwijt treffen. Er werd zuinig beheerd en men behaalde dooreengenomen een matige winst." „Overigens is de commissie niet gebleken, dat de particuliere mijnen, gezien de positie, waarin zij zich bevonden, een minder goed beleid hebben gevoerd dan de Staatsmijnen." En de slotconclusie luidt: „De commissie is dan ook, na kennisneming en overweging van de verschillende berichten, van mening, dat het particuliere mijnbedrijf in het verleden zijn taak heeft volbracht in overeenstemming met de eisen, welke toentertijd uit het oogpunt van algemeen belang mochten worden gesteld."

Bij het parlementaire debat over het wetsontwerp tot vaststelling van de begroting van de Staatsmijnen in Limburg voor het dienstjaar 1949 uitte het socialistische Kamerlid VAN LIENDEN zijn bezorgdheid over het voornemen van den Minister van Economische Zaken, het beheer op te heffen. De spreker had de onderbeheer-stelling min of meer gezien als voorloper van de socialisatie. Hij constateerde spijtig: „De nationalisatie van het mijn-

bedrijf is, naargelang de dag van de bevrijding verder achter ons ligt, steeds meer op de achtergrond geraakt. Het is zo langzamerhand alleen weer een verlangen van de socialisten geworden". Voorts drong hij er op aan, dat de Minister, alvorens tot beëindiging van het beheer kon worden overgegaan, eerst gelegenheid tot een behoorlijke gedachtenwisseling tussen Regering en Staten-Generaal zou geven.

Tegenover dit verlangen nam de Minister een zeer krachtige houding aan. Hij legde sterk den nadruk op het *tijdelijk* karakter van het beheer en deed duidelijk uitkomen, dat hij *zelf* zou uitmaken zowel wanneer het beheer zou eindigen alsook of er behoefte bestond aan een parlementair debat over de kwestie.

Blijkbaar heeft de Minister dit niet nodig geoordeeld. Immers per 1 Januari 1949 is het beheer opgeheven, zonder dat de zaak eerst in de Kamer is ter sprake gebracht.

Zo volgde na het eerherstel door het rapport der commissie-COUVEE voor de particuliere mijnen het rechtsherstel door het huidige kabinet.

Na kennisneming van het bovenstaande zal het niemand verwonderen te vernemen, dat het rapport de socialisatie der mijnen ten enen male afwijst. De commissie geeft zich in het begin van Hoofdstuk III van haar standpunt in dezen rekenschap: „De meerderheid der commissie ziet socialisatie als een zeer diep ingrijpen in den particulieren eigendom. De beschikkingsmacht wordt aan den eigenaar ontnomen. Zulk een ingrijpen is, naar het oordeel van de commissie, slechts gerechtvaardigd, wanneer het algemeen belang dit bepaaldelijk eist. Slechts wanneer het algemeen belang grotelijks geschaad wordt door het individu eigenaar te laten, is de gemeenschap gerechtigd den eigendom aan het individu te ontnemen. De eigendom is een recht, dat ook de gemeenschap heeft te eerbiedigen. Ontneming van eigendom is een laatste en uiterste middel voor de handhaving van het algemeen welzijn. Indien het algemeen belang door andere, minder diep ingrijpende middelen behoorlijk gewaarborgd kan worden, mag ontneming van eigendom, zij het ook tegen schadeloosstelling, niet plaats vinden."

Deze opmerkingen doen weldadig en fris aan. Men gevoelt al lezend: hier is geen socialistische dogmatiek, maar werkelijkheidszin aan het woord. Persoonlijk zijn wij geneigd het vlotweg heenstappen over het „bezwaar" van den eigendom te beschouwen als een nasleep van den oorlog, die in het algemeen daling der moraliteit en niet het minst terzake van het mijn en dijn pleegt mee te

brengen. Men schijnt ook niet spoedig daar over heen te kunnen komen. Mogen allen, die beter kunnen weten, voet bij stuk houde, zoals de commissie-COUVEE dat doet en nimmer, in de mening dat zulks een eis van progressiviteit of zelfs radicaal Christendom zou zijn, op dit punt een duimbreed toegeven. Eigendom is niet wat men er zo vaak van maakt: de plicht om de stroppen te dragen. Het is dat ook, doch het is meer: het is ook zeggenschap. Zeker, eigendom is niet *alleen* een recht, maar thans wordt de plicht — al even eenzijdig — naar voren geschoven. Leidt de eerste beschouwing tot een extreem individualisme, de tweede voert naar een tenminste zo verwerpelijk collectivisme. Tegen beide beschouwingen dient scherp stelling te worden genomen.

Verwerpt de meerderheid der commissie-COUVEE de socialisatie, de beide socialistische leden komen met klem hiervoor op. Betoogd wordt, dat het feit, dat de particuliere mijnen in het verleden ook naar hun oordeel een juist beleid hebben gevoerd, nog geen waarborg is, dat dit ook in de toekomst zo zal zijn. Om die kwade kans te vermijden wil de minderheid alvast tot socialisatie overgaan. Het is duidelijk dat, wanneer men socialisatie bij wijze van generale preventie tegen misstanden, die zich zouden kunnen voordoen, gaat toepassen, elke rem weg is. De ervaring in het buitenland opgedaan, leert intussen dat socialisatie, wel verre van de misstanden te voorkomen of op te lossen, deze juist in het leven roept, bevordert en een behoorlijke oplossing onmogelijk maakt. De bewijzen hiervoor kunnen Engeland en Frankrijk leveren.

In Engeland zijn de mijnen op 1 Januari 1947 genationaliseerd. Dit plan zal slagen, omdat het moet slagen, riep Minister SHINWELL uit. Toen in het voorjaar 1948 een brandstoffencrisis uitbrak, waardoor $^2/_3$ van de industrie werd lamgelegd, vermocht dit de dogmatische zelfverzekerdheid der Labour-Party niet te schokken. Kort geleden werd het fiasco ook SHINWELL te machtig. Op een congres te Edinburgh verklaarde hij, dat de nationalisatie onvoldoende was voorbereid. „Daardoor", aldus SHINWELL, „moesten wij onze wetgeving voltooien, zonder dat wij over de nodige blauwdrukken beschikten, met behulp waarvan wij veel voortvarender in de juiste richting hadden kunnen gaan... Toen de mijnindustrie genationaliseerd werd, stond dit, bijvoorbeeld, al vijftig jaar op het program van de Arbeiderspartij — *we dachten, dat we er alles van wisten, maar het is een feit, dat dit niet het geval was.*" Treffender dan met deze laatste door ons gecursiveerde woorden kan men de socialisatiepolitiek hier en elders moeilijk schetsen.

Frankrijk is niet minder leerzaam. De heer MARCEL VENTENAT, oud-directeur van het Franse Ministerie van Nationale Economie, die voor „progressief" in den socialistischen zin des woords bekend staat, noemde in een rede voor de Franse Kamer van Koophandel te Brussel de Franse nationalisaties een ramp in economisch, financieel en fiscaal opzicht. Door het slappe gezag was het aantal ongelukken, aldus deze deskundige, sterk gestegen. „Dit en het groeiende absentisme komt het mijnbedrijf duurder te staan dan de totale kosten voor het aan den arbeid zijnde personeel", aldus de heer VENTENAT.

Wanneer de minderheid der commissie-COUVEE de vrees uitspreekt, dat de particuliere mijnen het winstmotief niet ondergeschikt zullen maken aan het algemeen belang, kunnen de schandelijke door de communisten in het najaar 1948 in Frankrijk georganiseerde stakingen, waar men mijnen geheel onder water liet lopen, haar leren, dat tegen het verwaarlozen van het algemeen belang socialisatie zeker geen waarborg biedt.

Het Franse échèc heeft ook de aandacht van onzen Beneluxpartner België getrokken. Een Senaatscommissie van Arbeid en Sociale Voorzorg maakte van 14 tot 20 April 1947 een studiereis naar de belangrijkste kolenbekkens in Frankrijk. De commissie bestond uit 2 Rooms-Katholieken, 2 socialisten en 1 communist. Het rapport van deze commissie is wel zeer leerzaam. De meerderheid, waartoe in België de socialisten wel behoorden, somt, de zaken uit eigen overweging kennend, de volgende argumenten tegen de nationalisatie op:

a. Zij werkt een doelmatige concentratie van de winplaatsen tegen.

b. Zij ontzenuwt de leiding en de financiering per georganiseerde eenheid.

c. Zij schakelt het verzet bij de arbeiders niet uit.

d. In geval van conflict wordt de staat rechter én partij.

e. De inmenging van de partijpolitiek in het bedrijfsleven is een bron van onheilen.

f. Zij heeft nadeel gedaan aan de menselijke persoon.

g. De leiders verliezen den zin voor de rentabiliteit van hun bedrijf.

h. Al de strevingen van de arbeiders gaan teloor.

i. Elke nationalisatie brengt een gehele of gedeeltelijke onteigening van de aandeelhouders mee.

In de *Groene Amsterdammer* heeft het socialistische Kamerlid NEDERHORST het rapport der Commissie-COUVEE becritiseerd. De

schrijver is noch over de meerderheid noch over de hem zo na staande minderheid tevreden. Had de minderheid aan de conjunctuurgevoeligheid van het mijnbedrijf geen krachtig argument ten gunste van de socialisatie kunnen ontlenen? vraagt hij.

Wij menen van niet. Want ook in de toekomst zal blijvend met import en export rekening moeten worden gehouden. De export zal ons dwingen met de situatie op de wereldmarkt rekening te houden. En wat de import aangaat, indien goedkoop wordt geïmporteerd, zal er toch evenwicht tussen de binnen- en buitenlandse prijzen moeten worden gezocht, hetzij doordat de binnenlandse prijzen zich aan de buitenlandse aanpassen, hetzij omgekeerd. Hier kan de Regering zonder socialisatie genoeg invloed uitoefenen.

Een tweede vraag, die bij den heer NEDERHORST rijst, is, of niet te weinig belang is toegekend aan het feit, „dat van de steenkolenmijnen meer dan de helft van de afzet naar overheidsbedrijven gaat en dat de steenkolenproductie op directe wijze via de prijzen van de huisbrand en op indirecte wijze via de tarieven voor gas, electriciteit e. d. een belangrijke invloed heeft op de hoogte van de kosten voor levensonderhoud".

Het wil ons voorkomen dat deze redenering, die wel meer gehoord wordt wanneer men betogen wil, dat de mijnen feitelijk een grote machtspositie innemen, doordat alles van de kolenproductie afhankelijk zou zijn, enige belangrijke dingen uit het oog verliest.

De particuliere mijnen nemen allerminst een machtspositie in. De industrie b.v. steunt op de industrie-brandstof, die juist door de Staatsmijnen wordt geleverd. In normale tijden valt voorts ernstig rekening te houden met import. Daarbij komt nog, dat de vaste brandstof als geheel er waarlijk niet zo florissant voorstaat en wel om twee redenen.

Vooreerst de belangrijke toeneming van het electriciteitsverbruik. Omzetting van kolen in electriciteit leidde tot een hoger rendement. Voorts dient genoemd de rationalisatie bij de electriciteitswinning, die in de periode 1929—1939 30 % bedroeg.

Om een voorbeeld te noemen: de voortgaande electrificatie van de Nederlandse Spoorwegen zal op het kolenverbruik een voor de mijnen ongunstigen invloed moeten hebben.

Het kolenverbruik is in de periode 1929—1939 in alle bedrijfstakken teruggelopen. Daarnaast kan dan nog worden genoemd de enorme concurrentie door de vloeibare brandstof, die gelukkig ook in ons land wordt aangetroffen. De autobus (benzine) trad in de plaats van de stoomtram (kolen). Hoeveel schepen worden niet voortgedreven door olie in plaats van kolen? En hoeveel verwar-

mingsinstallaties hebben niet de kolen voorgoed den rug toegekeerd om op stookolie over te gaan?

Het monopolie der particuliere mijnondernemingen als een feit aan te nemen, is een fictie. Socialisatie van het mijnbedrijf zou weleens kunnen leiden tot wat de Duitse schrijvers wel noemden „Sozialisierung der Verluste".

De minderheid der commissie-COUVEE — en daarmede nemen wij van dit deel der commissie thans afscheid — heeft nog één argument aangevoerd. Met precies dezelfde woorden waarmede de Regering indertijd nationalisatie van de Nederlandse Bank aannemelijk maakte, kan men thans pleiten voor de socialisatie der mijnen. Nu toonden wij zoëven aan, dat de particuliere mijnen geen monopolie hebben, terwijl dit met de Nederlandse Bank juist wél het geval is. Deze vergelijking gaat dus mank. Maar al zou dat anders zijn, dan nog zegt dit argument op zichzelf niets. Het bewijst ons alleen maar, dat de antirevolutionairen in 1947 zeer terecht stelling tegen de nationalisatie van de Nederlandse Bank hebben genomen, ook omdat daardoor een precedent ten opzichte van andere socialisaties zou kunnen worden geschapen.

En de Rooms-Katholieken, die met deze socialisatie van de Ned. Bank waarschijnlijk à contre-coeur maar zijn meegegaan, mogen bedenken, dat het soms zeer verstandig is inconsequent te zijn.

Ook *Het Vrije Volk* (11-9-'48) heeft aan het rapport der commissie-COUVEE enige beschouwingen gewijd, waarover wij nog iets zouden willen opmerken. Wij zijn het met het socialistische orgaan eens, dat voor de socialisatie „het gunstige getij verliep", doch voegen hieraan toe, dat waakzaamheid geboden blijft. *Het Vrije Volk* constateert verder, dat de staatsmijnen zoveel moderner zijn dan de particuliere. Ook dit kan worden toegegeven. Doch daaraan dient dan aanstonds te worden toegevoegd, dat dit komt, omdat hier, zoals meestal, de particulieren het spit hebben afgebeten. Een kwart eeuw na dit particuliere initiatief, toen het goed ging, volgde de staat. Allicht is het staatsbedrijf dan moderner. Dat de sociale zorg bij de staatsmijnen iets beter was dan bij de particuliere, is zeker niet toe te schrijven aan gebrek aan sociaal gevoel der directies van de particuliere mijnen. In verschillende opzichten waren de staatsmijnen in het voordeel o. a. door de lucratieve nevenbedrijven en verkoop aan staatsbedrijven, die tot inkoop bij de staatsmijnen werden aangespoord. Er ware nog meer (o. a. gedeeltelijke vrijdom van belasting) te noemen.

Het vraagstuk van de socialisatie der mijnen heeft ook een internationaal aspect.

Terecht stelde het blad *De Katholiek in de Partij van de Arbeid* van Februari 1948 vast, „dat het buitenlanders zijn geweest, die het kapitaal verstrekt hebben voor deze „riskante ondernemingen". Het gros der Nederlandse kapitaalbezitters uit die tijd verkoos zijn geld te beleggen in meer of mindere solide Amerikaanse en andere fondsen." Dit feit nu ergert *Het Vrije Volk*. Het afvloeien van de winst naar het buitenland kan de schrijver van het artikel „moeilijk verkroppen". Deze opmerking is een typisch bewijs voor de stelling, waarvan de practijk van elken dag de juistheid bevestigt, namelijk dat de nationale concentratie, die de socialistische economie — in wezen *nationaal*-socialistisch als zij is — voorstaat de grote hinderpaal is voor internationale desintegratie, zulks in tegenstelling tot de principieel internationaal georiënteerde marktéconomie.

Het is duidelijk, dat bij socialisatie de buitenlandse aandeelhouders toch schadeloosstelling moeten ontvangen. Dan gaan deviezen over de grens, hetgeen *Het Vrije Volk* ook wel moeilijk zal kunnen verkroppen. Wij vragen ons nu nog maar niet af hoe Amerika, onze grote crediteur, over dit alles zou denken. Men kan gemakkelijk inzien, dat bij een zodanige handelwijze repercussies niet zullen uitblijven. Als wij zo handelen, waarom zal het buitenland de Nederlandse aandeelhouders in buitenlandse maatschappijen niet met gelijke munt betalen? Wat komt er zo van het broodnodige herstel van het internationale ruilverkeer terecht? Wij veronderstellen, dat voor schadeloosstelling in den vorm van geblokkeerd geld of een min of meer gedwongen inschrijving op een staatslening in het buitenland wel weinig belangstelling zal bestaan. Bij de nationalisatie van de Nederlandse Bank stelde men als schadeloosstelling grootboekinschrijving voor. Zo kan men zijn eigen burgers wel behandelen, maar geen buitenlanders.

Het reeds aangehaalde nummer van *De Katholiek in de Partij van de Arbeid* komt op grond van dit alles tot de conclusie, dat deze gehele materie eigenlijk alleen maar internationaal kan worden geregeld. Deze kwestie lijkt ons te weinig actueel om haar thans in de bespreking te betrekken. Liever willen wij met betrekking tot de sociale kant van het socialisatie-vraagstuk nog een andere uitspraak uit genoemd orgaan aanhalen: „Toegegeven zij, dat de socialisatie in principe niet bijdraagt tot de versteviging van de rechtspositie der arbeiders in de gesocialiseerde ondernemingen, met name wat betreft hun medezeggenschap."

De gedachte dat het vraagstuk der medezeggenschap door socialisatie ook maar één stap nader tot zijn oplossing zou worden

gebracht, waarvoor elke schijn of schaduw van bewijs nog moet worden geleverd, is een illusie en het is begrijpelijk, dat de mijnarbeiders, die dit alles zeer wel weten, over het algemeen voor de socialisatie niets voelen. Dit mag intussen, zo zegt *Het Vrije Volk* van 8 Januari 1947, den doorslag niet geven. „Socialisatie is een algemeen belang", zo wordt het in deze beschouwing over de socialisatie der mijnen gedecreteerd. Het is duidelijk dat hier de discussie ophoudt.

De minderheid der commissie-COUVEE begrijpt intussen zeer wel dat de door haar voorgestane socialisatie geen kans maakt. Daarom doet zij een tussenvoorstel, waarop zij gaarne een zo groot mogelijk deel van het Nederlandse volk verenigd zag. Dit voorstel komt hierop neer, dat er een Naamloze Vennootschap voor de Nederlandse Steenkolen-mijnbouw met zetel te Heerlen wordt opgericht. Hierin zouden alle eigendommen der Staatsmijnen en alle concessies der particuliere mijnen — c. q. haar gehele aandelenbezit — worden ingebracht. Alle participanten ontvangen in dezen gedachtengang pro parte aandelen in deze nieuwe N.V. In het algemeen dient dit mijnbedrijf autonoom te zijn. Politieke en ambtelijke invloed dient bij de bedrijfsvoering geweerd, behoudens dan dat het centrale gezag de bevoegdheid heeft tot het bepalen van de hoofdlijnen der mijnbouwpolitiek, met contrôle achteraf, alsmede tot het bepalen van de prijzenpolitiek. Hier wordt dus de gemengde bedrijfsvorm bepleit. Merkwaardig is hier de afwijking van het Socialisatierapport (blz. 34), dat zich over deze gemengde bedrijfsvorm weinig waarderend uitliet, daar deze haar uitgangspunt vindt in een belangentegenstelling. „Het particuliere kapitaal dat naar winst zoekt en de gemeenschapsmacht, die een zo goed en zo goedkoop mogelijke voorziening wil, zullen allicht met elkaar in botsing komen. Dit kan niet anders dan de eenheid in de bedrijfsvoering benadelen", aldus het Socialisatie-rapport. En reeds vier jaren eerder had dr ir TH. VAN DER WAERDEN in de *Socialistische Gids* (1917, blz. 231) opgemerkt dat er geen enkele grond aanwezig was, „waarom men bijv. de steenkoolwinning, of de petroleumexploitatie, of de ontginning van andere mineralen als gemengde bedrijven zou gaan organiseren".

Wij zouden onze bezwaren anders willen formuleren. Er is een diepgaand principieel verschil tussen de bestemmingsfunctie van staat en onderneming. Het optreden der Overheid is juridisch gekwalificeerd, dat van den ondernemer economisch. De staat is, wanneer hij ingrijpt in het economisch leven, krachtens zijn structuur,

dan ook niet gebonden aan de gedragslijnen die voor de particuliere ondernemers gelden. Evenwel zal dit ingrijpen, — dat herhaaldelijk geschiedt en waartegen op zichzelf geen bezwaar bestaat — een juridisch karakter moeten dragen. Zo behoeft de Overheid niet onder alle omstandigheden rekening te houden met de rentabiliteit. Deze beschouwing doet ons huiverig staan tegenover den gemengden bedrijfsvorm, daar deze — en daarin heeft het Socialisatierapport volkomen gelijk — altijd een dualistisch karakter zal dragen.

Het voorstel van de minderheid der Commissie-COUVEE houdt in, dat de particuliere mijnen, die gezamenlijk 40 % opbrengen, tegen de Staatsmijnen 60 %, feitelijk geheel in de macht van den staat komen. Dit komt dus ook op socialisatie neer. Wij geloven niet, dat dit voorstel veel kans van slagen heeft.

Belangrijker lijken ons de voorstellen, die de meerderheid der commissie doet. Het eerste heeft betrekking op de samenwerking tussen de mijnondernemingen. Erkend wordt, dat er tot dusver een goede samenwerking tussen de mijndirecties heeft bestaan voornamelijk onder het hoofd „De Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg". Hierin werkten staats- en particuliere mijnen samen. Daarnaast hadden en hebben de particuliere mijnen nog een orgaan van samenwerking in de „Vereniging tot behartiging van de belangen der Particuliere Steenkolenmijnen in de Provincie Limburg". De commissie juicht deze vrijwillige samenwerking zeer toe, „omdat de vrijwilligheid in deze de beste waarborg voor succes geeft". De commissie wil niettemin ernstig rekening houden met de mogelijkheid, dat de vrijwillige samenwerking door enkelen zou kunnen worden verhinderd of verstoord. Daarom stelt zij voor den Minister de — wettelijk te regelen — bevoegdheid te geven in een zodanig geval gebonden samenwerking op te leggen. Zij wil dat doen in den vorm van een stichting genaamd: de Gezamenlijke Nederlandse Steenkolenmijnen. Een ontwerp van wet werkt een en ander nader uit. Wij vragen ons af of dit ontwerp van wet, nog afgedacht van de juridische bezwaren die men daartegen zou kunnen hebben, niet psychologisch onjuist is. De commissie gaat uit zowel van de verkieselijkheid ener vrijwillige samenwerking alsook van het feit dat deze er steeds is geweest en bevredigend heeft gewerkt. Had het dan niet in de lijn dezer beschouwingen gelegen eerst eens af te wachten of de van boven opgelegde samenwerking wel nodig was, of het eigen initiatief niet uit zichzelf weer tot samenwerking zou komen?

Daarbij komt nog een tweede gewichtig bezwaar. In het ontwerp van bedrijfsregeling is bepaald, dat elke onderneming in de stich-

ting een aantal stemmen krijgt, evenredig aan de door haar gedolven steenkool. Eén aangeslotene mag echter niet meer dan 50 % van de stemmen uitbrengen. Nu wezen wij er reeds op, dat de Staatsmijnen 60 % van de totale productie hebben. Zij — dat is de Overheid — krijgen dus 50 % van de stemmen. De andere 50 % is voor de particuliere mijnen *gezamenlijk*. De Staatsmijnen kunnen dus elke besluitvorming tegenwerken; de particuliere mijnen kunnen dit alleen gezamenlijk.

Een zodanige vorm van samenwerking lijkt ons een uiterst gevaarlijk en voor de particuliere mijnen onaanvaardbaar experiment. De vrijheid een eigen bedrijfspolitiek te voeren gaat op deze wijze volkomen teloor. Het wil ons voorkomen, dat zo belangrijke zaken als afzet en prijspolitiek niet bij bindende regeling aan een bedrijf mogen worden opgelegd. De commissie oppert de mogelijkheid, dat de ondernemingen een onverantwoord hogen kolenprijs zouden afspreken, waartegen de Overheid zou moeten opkomen. Ongetwijfeld zou in zulk een geval de Overheid een taak hebben, hier tot onverbindendverklaring over te gaan. Maar is het daarvoor nodig de particuliere mijnen zozeer in de macht van den staat te brengen als hier wordt voorgesteld? Het wil ons voorkomen dat, indien te zijner tijd een regeling van het mijnwezen aan de orde zou worden gesteld, het zeker dezen kant niet uit moet.

Het tweede voorstel van de commissie betreft de dunne kolenlagen. Het probleem waarom het hier gaat is daarin gelegen, dat er bepaalde kolenlagen zijn, waarvan de technische ontginningsgrens niet samenvalt met de economische. Hiermee wordt bedoeld, dat er kolenlagen zijn, zó dun, dat de exploitatie daarvan bedrijfseconomisch niet valt te verantwoorden, hoewel de exploitatie op zichzelf mogelijk is en ook wel geschiedt. Beziet men de zaak uit het oogpunt der nationale economie, dan is het duidelijk, dat bij niet-exploitatie kolenvoorraden verloren gaan. Tengevolge daarvan zal import nodig zijn, hetgeen deviezen kost.

Er zit aan deze kwestie echter nog een aspect, waarover de commissie niet spreekt. Wij bedoelen de sociale bezwaren tegen de ontginning dezer lagen. Het werk in deze dunne lagen is voor de arbeiders buitengewoon onaantrekkelijk. De commissie wil nu, dat de Minister de bevoegdheid zal krijgen aanwijzingen te geven, die de particuliere mijndirecties verplichten tot ontginning van bepaalde lagen. Een zodanige ministeriële aanwijzing zou mede de verplichting kunnen inhouden, dat een bepaalde mijnonderneming het recht tot ontginning van een bepaald gedeelte van een steenkolenlaag in haar mijnveld overdraagt aan een aangrenzende

onderneming, die dit gedeelte van deze laag gemakkelijker kan ontginnen. Behoorlijke rechtswaarborgen bij dit toch vrij diep ingrijpen in den eigendom en de interne bedrijfspolitiek van het betreffende particuliere bedrijf worden gemist. Ook zouden regelen omtrent de financiële consequenties van zulke ministeriële aanwijzingen— wij denken met name aan de schadevergoedingen (wie stelt die vast?) — o. i. gewenst zijn.

Het derde voorstel van de commissie-COUVEE is de oprichting van een Nationalen Steenkolenraad. Deze raad heeft in den gedachtengang van de commissie de taak den Minister te adviseren in al die gevallen, waarin deze een beslissing moet nemen. Deze raad is wel te onderscheiden van den Mijnraad, die den Minister adviseert inzake kwesties, die de Staatsmijnen aangaan. De Nationale Steenkolenraad zou geen verordenende bevoegdheid krijgen. Zij adviseert slechts. En de Minister is verplicht advies in te winnen in al die gevallen, waarin hij een beslissing moet nemen. Tegen dit voorstel bestaat o. i. geen bezwaar.

Samenvatting.

Wij kunnen thans de volgende conclusies trekken:

1. Socialisatie van de mijnen betekent verwerkelijking van het socialisme en is daarom hoogst ongewenst.

2. De vraag of er gerede aanleiding bestaat de particuliere mijnen aan den staat te brengen, dient los van de voorgaande conclusie en ook zonder enig dogmatisch vooroordeel, op grond van de feitelijke situatie te worden beantwoord. Dit antwoord kan dan uit hoofde van de ervaringen elders met de socialisatie en h. t. l. met de onder-beheer-stelling, niet anders dan ontkennend luiden.

3. De kwestie van een eventueel door den minister op te leggen gebonden samenwerking komt pas aan de orde als de bedrijfsgenoten in hun organisatorische taak tekort schieten. Ook dit is niet gebleken.

4. Mocht de Overheid echter te eniger tijd gegronde reden hebben, in de bestaande verhoudingen in te grijpen, dan mag dit optreden slechts een aanvullend karakter dragen. Nimmer mag zij er naar streven de particuliere mijnen, zo dit niet volstrekt onvermijdelijk is ter nakoming van haar rechtshandhavende taak, onder den staat te brengen.

5. Positief is de overheidstaak deze, dat zij de voorwaarden bevordert waaronder een behoorlijke markteconomie kan functioneren. Daarop was onze mijnwetgeving gericht. Zij blijve daarop gericht.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Van zekere zijde wordt bepleit de overheidssubsidies voor uitzending van kinderen naar vacantiekolonies, verpleging in sanatoria voor tuberculose-bestrijding, enz., welke thans alleen worden verstrekt voor on- of minvermogenden, uit te breiden tot alle patiënten, die naar medische indicatie voor uitzending of verpleging in aanmerking komen, ongeacht de financiële omstandigheden van de betrokkenen.

Daarbij beroept men zich op het algemene belang, dat met deze subsidiëring wordt gediend t.w. de behartiging van de gezondheidszorg.

Gaarne zou ik hierover uw oordeel vernemen.

ANTWOORD:

De beste weerlegging van het „argument", dat wordt aangevoerd om den aanbevolen maatregel te rechtvaardigen, is m.i. nog steeds, het ad absurdum door te voeren. Het is een algemeen belang — i.c. eveneens behartiging der gezondheidszorg —, dat niet alleen alle kinderen, maar ook alle andere inwoners van Nederland goed gevoed, goed gekleed, goed geschoeid en goed gedekt worden. Voorkomen is zelfs nog beter dan genezen. Derhalve dient de Overheid te zorgen, dat alle burgers zich goed kunnen voeden, kleden, schoeien en dekken. Derhalve dient een ieder, ongeacht zijn financiële middelen, door de Overheid in staat te worden gesteld, door overheidssubsidie of anderszins, op voordelige wijze, bij voorkeur geheel gratis, voedsel, kleding, schoeisel en dekking te verkrijgen.

Deze konsekwentie, die strict logisch volkomen is verantwoord, zal menigeen nog niet geneigd zijn te trekken. Maar dan moet men toch beseffen, dat het uitgangspunt niet deugt.

Dit ligt ten diepste in den al-machtigen, al-zorgenden, alomtegenwoordigen staat, die alles wat hij binnen zijn sfeer trekt, tot „algemeen belang" maakt. En daarbij beslist alleen wat „de staat", in casu de bovendrijvende meerderheid, *doelmatig* acht. Dit gaat op alle terreinen door, zoals b.v. bleek in een discussie tussen Dr J. R. STELLINGA en den socialist Prof. Mr Dr G. VAN DEN BERGH [1]), over de geoorloofdheid van een gemeentelijke verordening, die een aansluitingsplicht aan een openbare stadsverwarming zou opleggen, een discussie, waaruit blijkt, dat volgens Prof. VAN DEN BERGH hier alleen het oordeel over de doelmatigheid beslissend is.

In dezen is er geen verschil tussen de kinderen der Revolutie. In art.

[1]) Tijdschrift voor Overheidsadministratie 24 April en 16 October 1947, De Gemeente 15 September 1947.

47 van de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels voorafgaande aan de Acte van Staatsregeling van 1798 heet het:

„De Maatschappij, bedoelende in alles de welvaart van al haare leden, verschaft arbeid aan den Nijveren, onderstand aan den Onvermogenden. Moedwillige lediggangers hebben daarop geene aanspraak. De Maatschappij vordert de volstrekte weering van Bedelarij."

Men bedenke daarbij, dat naar Revolutionnaire theorie de plicht van den staat is, de „onvervreemdbare", „natuurlijke" rechten van den „Mensch in Maatschappij" te waarborgen. Op dien grond verlangde de oud-liberale gezeten burgerij zo groot mogelijke vrijheid, omdat zij daarbij haar „natuurlijke rechten" het best gewaarborgd achtte, maar zag zij — een overigens nog zeer bescheiden — armenzorg wel degelijk als taak en bevoegdheid van de Overheid, die het recht had anderen, die op dit terrein werkzaam waren — de Kerken, u denke aan het verzet tegen het wetsontwerp-THORBECKE — te controleren.

Maar op overeenkomstigen grond kan de socialist juist aan de Overheid een zeer brede taak in de behartiging van de belangen der maatschappij toekennen.

Voor den Rooms-Katholiek ligt de zaak anders. Bij hem overkoepelt de boven-natuur (de genade) de natuur: zo overkoepelt de Kerk alle instellingen der „natuur". Maar op het gebied der „natuur" is de staat de grootste, de hoogste, de meest-omvattende behartiger van het tijdelijk welzijn zijner burgers. Slechts het beginsel der subsidiariteit, volgens hetwelk het lagere, meer-omvattende lichaam niet aan zich behoort te trekken wat het lagere, kleinere, minder-omvattende lichaam of het individu zeer wel zelf kan doen, treedt hier remmend — maar ook niet meer dan dat — tussenbeide. Maar zo dreigt toch ook de R.K. veelszins te worden medegezogen in de moderne tendentie, dat de staat overal voor heeft te zorgen.

Bij dat alles maakt men — ook de socialist — voortdurend fraaie buigingen in de richting van het particulier initiatief. Maar practisch beslissen overwegingen van wat men *momenteel* doelmatig, nuttig of mogelijk acht ten aanzien van de vraag, of de Overheid een nieuwe activiteit zal ter hand nemen c.q. een bestaande uitbreiden of niet.

Overigens kan men in dit laatste dan toch altijd nog weer zien een — zij het gedwongen — terugwijken voor de ordeningen, die God nu eenmaal voor het leven heeft gesteld.

Tegenover dit pleidooi voor het ingrijpen van den Staat overal waar zich maar een „algemeen belang" laat construeren moeten wij als antirevolutionairen ons uitgangspunt steeds weer nemen in wat naar luid van den aanhef van art. XXXVI der Nederlandse Geloofsbelijdenis taak en plicht der Overheid is, nl. het bestellen van het recht, het handhaven van recht en gerechtigheid ten behoeve van en tussen haar onderdanen, wanneer de publieke verbandsgerechtigheid zulks vordert.

Die taak is zeer wijd, want in concreto kan de publieke verbandsgerechtigheid bij zeer vele aangelegenheden worden betrokken. Evenwel is die taak op dit standpunt ook zeer beperkt, omdat steeds éérst moet vaststaan, dat zonder dat de Overheid ingrijpt of de zaak ter hand neemt ernstige onrechtvaardigheid zou geschieden althans zou dreigen. Eerst wanneer dat het geval zou zijn, kan de Overheid zich genoopt achten

zelf gebiedend, verbiedend, financierend, subsidiërend of anderszins op te treden teneinde te verhinderen, dat de gerechtigheid ten behoeve van en tussen haar onderdanen zo grote schade zou lijden, dat zij zulks niet (langer) voor haar verantwoording kan nemen.

Hierin is tevens het antwoord gegeven waarom het niet op den weg der Overheid ligt voor gezondheidszorg zodanige financiële middelen beschikbaar te stellen, dat ieder, hoezeer hij financiëel in staat zou zijn, de nodige verpleging zelf te bekostigen, die geheel kosteloos zou kunnen ontvangen — behoudens dan de stijging in zijn aanslag in de belastingen, die van dit alles het gevolg zou moeten zijn.

Het is hier geheel anders dan met politie, brandweer, wegen-aanleg e.d., die uit de belastingen worden betaald. Het gaat hier om een zorg, die individueel wordt bewezen, en waarbij de kosten individueel kunnen worden berekend. De *rechtvaardigheid* vordert hier geenszins, dat ieder die zorg kosteloos kan genieten.

Tenslotte zit in dit alles ook de tendentie, het genieten van zorg minderwaardig te achten en liever in de plaats daarvan een (pseudo-)*recht* toe te kennen. En om dan te camoufleren, dat het slechts een *pseudo*-recht is, neemt men zijn toevlucht tot het toekennen van dit „recht" aan iedereen. Dat de een dan via zijn belasting meer voor het genot van dat recht betaalt dan de ander, valt niet zo op. Trouwens, de belastingheffing wordt steeds meer gehanteerd tot nivellering der inkomens, een nieuw recht en plicht, die voor den almachtigen staat worden opgevorderd.

G.

---

2. VRAAG:

Dezer dagen heeft de kerkeraad aan een niet-kerkelijke vereniging het kerkgebouw met orgel afgestaan voor het geven van een muziekuitvoering. Tegen entrée heeft iedereen toegang. Bij sommigen is ontstemming gerezen, dat het kerkgebouw zo tot concertzaal wordt gebezigd. Wat is hiervan te denken?

ANTWOORD:

Het ter beschikking stellen van kerkgebouwen voor andere dan kerkelijke doeleinden is niet met de Dordtse Kerkenorde in strijd. De plaatselijke kerk kan overigens dienaangaande uiteraard beperkende voorschriften stellen.

Intussen zij men daarin niet over- (en dus on-)geestelijk. Onze kerkgebouwen zijn niet, zoals de Roomse van de hunne menen, „heilige" gebouwen.

> Naar Roomse opvatting kan men God wel overal eren, maar met de meeste intensiteit kan dit toch geschieden in een in voor den eredienst geschikten stijl gebouwd, door de Kerk *gewijd*, aan God toegeheiligd, alleen voor Zijn dienst bestemd, aan de macht van den duivel onttrokken kerkgebouw. (*Het Schild*, jg. XVI, blz. 532.)

Wel heiligt de liturgie der Kerk alle ruimte als Gods woontent, maar de Kerk wijdt toch sommige plaatsen bijzonder aan God toe. In haar kerkgebouwen, waar zich de eredienst afspeelt rondom het altaar, de offerplaats, klopt de hartslag van het leven der Kerk.

Terwijl het Katholieke godshuis zelf zijn voorafbeelding vindt in den tempel te Jeruzalem met zijn offers en altaar, herinnert het op zijn beurt aan andere, geestelijke tempels. Er is dan ook een treffende overeenkomst tussen de heiliging van het kerkgebouw bij plechtige wijding, de consecratie, en de heiliging van den mens in het Doopsel. De duivel wordt door bezweringen verdreven, het gebouw wordt gedoopt met gewijd water en daarna op twaalf plaatsen (de twaalf stenen, met een kruis versierd, die zich in de muren bevinden) met heilige olie gezalfd.

In het samenvoegsel der dode stenen van het gewijde tempelgebouw ziet de Kerk een symbool van zichzelf, Christus' heilige Kerk, opgebouwd uit levende stenen, de gelovigen.

Ook het hemelse Jeruzalem wordt door het katholieke kerkgebouw verzinnebeeld.

Het centrale punt is het altaar. Het godshuis stelt het geestelijk gebouw, Christus' Kerk, voor ogen; het altaar de hoeksteen daarvan, Christus zelf. Zonder aanwezigheid van een vast, onverplaatsbaar altaar mag het kerkgebouw niet geconsacreerd worden. De consecratie van het altaar vormt dan ook het hoofdmoment van de kerkwijding. Onder het verrichten van vele gebeden wast de bisschop het altaar met gewijd water en hij zalft het verschillende malen met de heilige oliën; daarna wordt het langdurig bewierookt.

(Prof. Dr I. KLUG. *Het Katholieke geloof,* blzz. 622—626.)

Voor een Rooms-Katholiek is een Protestants kerkgebouw een leeg gebouw, want de Heer is er uit geroofd, het is een vergaderzaal. Zijn eigen kerkgebouw is aan God toegewijd, is Diens bijzondere woonstede, wordt geconsacreerd om te zijn zetel van den Christus Eucharisticus.

De ceremoniën der kerkwijding hebben elk haar eigen betekenis. (*Het Schild,* jg. XVII, blz. 6 e.v.).

Trouwens alles in en aan het kerkgebouw heeft een eigen zinnebeeldige betekenis: het altaar met wat er bij behoort (tabernakel, kruis, kaarsen, wierook), de Godslamp, de kansel met het klankbord, de kerkvloer, de gewelven en zuilen, de muren en het dak, de ramen met ingebrande heiligen-voorstelling, de toren. (*Het Schild,* jg. XIX, blzz. 438—444.)

Het baart dan ook geen verwondering, dat voor het onttrekken van een kerkgebouw aan zijn bestemming de goedkeuring van den bisschop is vereist. Door die onttrekking verliest het zijn wijding, wordt het ge-exsecreerd. Offerplaats (altaar) en het „Ons Heer", met het oog waarop de wijding van het gebouw juist plaats vond, worden dan verwijderd en daarmede valt de diepste grond van de heiligheid (!) der katholieke kerkgebouwen zo goed als weg. (*Het Schild,* jg. XVI, blz. 228.)

Is hiermede het karakter, dat de Roomsen aan hun kerkgebouwen

toekennen, voldoende getypeerd, onze kerkgebouwen zijn, zoals KUYPER in *Onze Eeredienst,* blz. 103 e.v. betoogt, te typeren als „voorhoven (onzes Gods)". Maar ons Heiligdom, ons Altaar, onze Offerande en onze Hogepriester zijn in den hemel. Wie ze hier op aarde, in enigerlei, zij het nog zo zwakken vorm, tracht te bestendigen, maakt zich schuldig aan Roomse dwaling.

KUYPER merkt dan ook op, a.w. blz. 11, dat „er niets op tegen (is), dat (de vergaderplaats der geloovigen) op dagen en uren, dat de vergadering der geloovigen niet samenkomt, op andere wijze gebruikt worde b.v. om er tijdelijk school in te houden, om er allerlei soort godsdienstige vereenigingen, ook zangvereenigingen, jongelingsvereenigingen, enz. in te doen saâmkomen, en (dat) ... de kerk volkomen vrij (is) om de baten, die hieruit kunnen voortvloeien, onder haar middelen op te nemen".

Natuurlijk dient men zich steeds af te vragen of het doel waarvoor men het kerkgebouw accidenteel afstaat niet in strijd komt of te ver afstaat van de normale bestemming van het gebouw, te dienen voor de verkondiging des Woords en de bediening der Sacramenten.

Ik kan mij voorstellen, dat men een opera-voorstelling en a fortiori een operette-voorstelling of een gewone filmvoorstelling in een kerkgebouw niet op zijn plaats acht. Maar tegen de vertoning van een zendingsfilm zie ik, afgezien van het brandgevaar, geen bezwaar, en waarom de feestelijke jaarvergadering ener christelijke jeugdvereniging, ook al zou daar een humoristisch zangstukje of een vrolijke „samenspraak" worden opgevoerd, niet in het kerkgebouw zou mogen plaatsvinden, zie ik niet in. Evenmin behoeft m.i. bezwaar te worden gemaakt tegen de uitvoering, zelfs tegen de betaling van entrée, van een oratorium e.d., zelfs door een niet aan de kerk verbonden zang- of oratoriumvereniging, althans niet wanneer dit een christelijke vereniging is of zij in hoofdzaak een christelijk cachet draagt, b.v. doordat vele leden der kerk er lid van zijn. Ook openbare vergaderingen van de christelijke politieke partijen hebben vaak in kerkgebouwen plaatsgevonden. Een zich met die partij(en) identificeren van de Kerk behoeft daarin geenszins te worden gezien. Intussen zij men met dit alles, en met name met het laatste, voorzichtig naar plaats en tijd. Maar het is *principieel fout* op zij te gaan voor een opvatting, die een kerkgebouw *op Roomse wijze* ziet als een (bijzonder) heilig gebouw.

BOEKBESPREKING

Mr P. J. OUD, *Het jongste verleden. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1918—1940. Deel I 1918—1922.* Van Gorcum & Comp. N.V. Assen, 1948. 398 blz., *f* 17.50.

Nijpend tijdsgebrek verhinderde al te lang de aankondiging van het eerste deel van OUD's parlementaire geschiedenis. Hij vooral heeft in de periode zijner gedwongen ambteloosheid niet stil gezeten. Achtereenvolgens kwamen en komen van de persen zijn *Honderd jaren; hoofdzaken der Nederlandsche staatkundige geschiedenis 1840—1940,* zijn *Constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden,* en dan het onderhavige werk, dat zes, ook in druk en bindwerk welverzorgde delen zal omvatten.

De lezer van deze aankondiging — en ik hoop, dat hij ook lezer van het boek zelf zal worden! — krijgt een indruk van den inhoud van het werk uit de opsomming der hoofdstukken:

Vooraf gaat een Inleidend Hoofdstuk, dat *In Vogelvlucht* de parlementair-constitutionele ontwikkeling schetst van 1814 af om den lezer zo enigermate georiënteerd op zijn uitgangspunt in 1918 te brengen.

Hoofdstuk I, *De Partijen en haar Leiders,* oriënteert den lezer verder in de eerste kamer van het nieuwe huis, dat hij bij zijn lectuur enigen tijd zal betrekken. Hij leert er de bewoners kennen, met wie hij zal verkeren.

Verschillende karakterschetsen van staatslieden in dit hoofdstuk treffen door de fraaiheid, waarmede zij zijn opgezet. Mij vielen met name die van MARCHANT en TREUB op. Men is trouwens geneigd zich af te vragen, of de schetsen ter linkerzijde in het algemeen niet beter uit de verf zijn gekomen dan die van politici ter rechterzijde. Opvallend is ook, dat aan de linkerzijde zoveel meerderen de eer van een schets zijn waardig gekeurd dan rechts: speelt de „Seelenverwantschaft" hier toch een rol of had links in die dagen zoveel meer prominenten? Het laatste lijkt inderdaad niet uitgesloten en daar komt de meerdere partijversplintering aan die zijde nog bij: er waren daar dus meer partijen, waarvan een of meer voormannen vermelding vroegen.

Op blz. 41 wordt een oordeel van MARCHANT naar aanleiding van de brochure van ANEMA-BAVINCK-DIEPENHORST-HEEMSKERK-DE VRIES over *Leider en leiding in de Anti-Revolutionaire partij* aangehaald. Van dit oordeel, als zou uit die brochure blijken, dat de A.R. partij ter rechtvaardiging van eigen bestaan twistpunten moet *zoeken,* zal wie nog eens leest en wie werkelijk kennis neemt van de motivering van onze belijdenis der antithese, stellig de onjuistheid constateren.

Hoofdstuk II, *NOLENS zonder NOLENS,* behandelt de kabinetsformatie van 1918 en zet de reeks karakterschetsen voort met die van de Ministers uit het eerste kabinet-RUYS.

Men zou willen weten, of de schrijver ook zelf van mening is, dat IDENBURG als G.G. poogde „calvinistische beginselen aan de uitheemse bevolking op te dringen", o.a. door inheemse markten op Zondag te verbieden (blz. 66).

Het kabinet-RUYS was in feite door NOLENS geformeerd. Minder bekend is, dat aan dezen LOHMAN en COLIJN als, niet slagende, formateurs zijn voorafgegaan. OUD suggereert, dat COLIJN toen ook in andere richting dan alleen die van een rechts parlementair kabinet zou hebben gezocht. Het argument, dat hij daarvoor aanvoert: een bezoek in verband met de kabinets-formatie bij MARCHANT, „van welk bezoek de strekking (dezen) overigens niet in alle opzichten duidelijk was geworden", lijkt, althans in dezen vorm, daarvoor niet geheel overtuigend. En de door Dr P. H. RITTER Jr in zijn radiobespreking van OUD's boek uit deze passage op blz. 62 getrokken conclusie, dat COLIJN reeds toen de formatie van een kabinet „op brede basis" zou hebben beproefd, lijkt bepaald te kras. In ieder geval zal het zeer belangwekkend zijn, als te zijner tijd — het zal nog wel even duren — over COLIJN's inzichten met betrekking tot de formaties in 1918, 1925, 1933, 1935, 1937 en 1939 een helder licht zal kunnen opgaan.

Belangwekkend is het op blz. 71/2 gememoreerde debat over TROELSTRA's voorstel in 1918, een adres van antwoord op de Troonrede te zenden. Rechts achtte dit middel om tot een algemeen debat te komen toen niet doelmatig en bepleitte in stede daarvan bespoediging van de algemene beschouwingen over de begroting. Het zou van belang zijn de vraag, wanneer een algemeen debat over het Regeringsbeleid het beste op zijn plaats is, nog eens te toetsen: dat het geen tweemaal achter elkaar moet plaats vinden, is duidelijk, maar over het voor en tegen der beide gelegenheden is wellicht nog iets te zeggen.

Hoofdstuk III heet kortweg: *November.* De tekortkoming, die aan OUD's opzet en werkwijze kleeft, is aan dit hoofdstuk duidelijk te demonstreren. Men kan hier in hoofdzaak een samenvatting lezen van „November" *in de Staten-Generaal.* Maar „November" was veel meer: de hoofdzaak lag *buiten* de Staten-Generaal, in de revolutionnaire meetings enz.! En daarna in de spontane volksreactie: B.V.L. en Malieveld. Maar daarover zwijgt OUD [1]), in zijn opzet terecht; maar dan mankeert er toch iets aan dien opzet.

Der P. v. d. A., die onlangs nog probeerde, 1918 te bagatelliseren, zij intussen de lezing van dit hoofdstuk nog eens dringend aanbevolen.

Hoofdstuk IV, *De Polsslag van den Tijd,* doet ons weer beseffen, dat ook de periode na 1918 een driftige tijd was. Zeer belangwekkend is de aanhef, over de parlementaire werkwijze. Evenzo de weergave van het socialisatie-debat.

Hoofdstuk V handelt vervolgens over *Zwakke Plekken* in het kabinet:

---

[1]) Erkend moet worden, dat hij eisen en manifest der S.D.A.P. opneemt. Speeches van Troelstra en Heykoop ook, maar in de bloemlezing er uit, die Minister Ruys *in de Kamer* voorlas.

voornamelijk vinden hier de moeilijkheden van en met enkele Ministers bespreking. Bijzonder scherp is op blz. 150 omschreven, wat een Minister van Financiën moet zijn: meer dan alleen maar financier — dàt mag, ja moet zijn thesaurier-generaal zijn —, tevens staatsman.

Wie nog om argumenten verlegen zit, dat COLIJN niet was de pleitbezorger van het groot-kapitaal, leze op blz. 150/1 wat hij op 6 Maart 1919 in de Eerste Kamer verklaarde: „Voor hem staat vast, dat het meer bevoorrechte volksdeel alles moet betalen, wat met de delging der crisisschuld (1914—1918) verband houdt".

Hoofdstuk VI is gewijd aan *De Schoolwet*. Dat OUD de man van vrijzinnigen huize is en blijft, blijkt duidelijk uit zijn résumé van het Kamerdebat over „de christelijke en maatschappelijke deugden", blz. 219 v.v. De opvattingen van mannen als VAN WIJNBERGEN en RUTGERS op dit punt kan hij slechts zien als „aanmatiging" [2]).

Hoofdstuk VII draagt den suggestieven titel *„Er is een Volksraad"*. Daarmede is duidelijk, waarover het handelt. Actueel is de mededeling op blz. 230 over de gevallen, dat de voorzitter der Eerste Kamer deelnam aan de debatten. We herinneren ons dat de huidige voorzitter, Prof. KRANENBURG, dit onlangs ook deed. En dan blijkt, dat van de vier vermelde keren het ten minste drie maal over Indië ging!

Wie nog eens een bewijs zoekt, dat de A.R. politiek steeds was gericht op de vrije ontwikkeling der Indonesische volkeren elk naar zijn aard, zie blz. 233.

Hoofdstuk VIII behandelt onder het opschrift *Brussel, Genève, Washington* de buitenlandse betrekkingen in de periode 1918—1922.

In Hoofdstuk IX, *De wagen loopt vast*, zien we spanningen tot een crisis leiden. Blz. 275 memoreert hier een kostelijke uitbarsting van baron De Vos van Steenwijk, den „gezonden conservatief".

Hoofdstuk X behandelt de *Reconstructie*, die op de crisis moest volgen. Het dienstplicht-drama vindt onder Minister van Dijk een voorlopig einde. Duidelijk blijkt uit het résumé op blz. 308 v.v., dat hij er van maakte wat er van te maken was.

Het slot-hoofdstuk, *De Berg baart een Muis*, bevat het resultaat der grondwetsherziening. Zeer belangwekkend is de van Prof. Anema gememoreerde beschouwing over het verschil en de onderlinge verhouding van de Eerste en de Tweede Kamer. Elke partij brengt twee typen van ontwikkeling: de motoren der groepsidee en degenen, die meer nadruk leggen op het universele: veer en regulateur van het staatkundig uurwerk. In het tweekamerstelsel vinden deze twee kanten van het partijleven hun natuurlijke uiting. De geestelijke stuwkracht openbaart zich in de Tweede Kamer, de regulerende kracht in de Eerste.

Enkele bijlagen met personalia e. d. besluiten het werk, dat wordt voorafgegaan door een breed overzicht van den inhoud, waarin men de zaken gemakkelijk terugvindt.

[2]) Men vergelijke hier laatstelijk het protest van den socialist WOUDENBERG in de Eerste Kamer tegen de bezwaren, die het antirevolutionaire lid SCHIPPER tegen de inschakeling van het humanistisch Verbond bij de *geestelijke* verzorging in de arbeiderskampen bij den Wederopbouw had gemaakt. Ook toen vielen de woorden „onverdraagzaamheid" en „verwatenheid" (Handd. I K. 1948—1949 (blzz. 423, *431*, 441, 445, 446, 448.

In OUD's werk ontvangen we over de periode tussen de beide oorlogen iets, waaraan dringend behoefte begon te ontstaan. Over de periode 1849—1891 bezitten we de vermaarde *Schets eener Parlementaire Geschiedenis van Nederland* van Mr W. J. WELDEREN baron RENGERS, thans bewerkt door Prof. Mr C. W. DE VRIES, die haar in 1948 tot 1901 voortzette en van plan is dat te doen tot 1918. Over de periode 1848—1888 is er de *Staatkundige geschiedenis van Nederland in onzen tijd,* in 5 delen, van J. A. DE BRUYNE en Dr N. JAPIKSE, door den laatste vervolgd met zijn *Staatkundige Geschiedenis van Nederland van 1887—1917.* Daarop komt OUD nu aansluiten.

Krachtens den samenhang aller aspecten van de tijdelijke werkelijkheid is het onmogelijk enig onderwerp geheel op zichzelf te behandelen zonder eenzijdig te worden. Die eenzijdigheid kan met minder of beter resultaat worden ondervangen door het onderwerp in zijn verband te zetten. Zonder te beweren, dat hij daarin achterstaat bij zijn voorgangers, komt het ons toch voor, dat OUD die eenzijdigheid niet in die mate heeft vermeden als wenselijk was geweest. Op deze tekortkoming werd hierboven reeds gedoeld, toen werd aangetekend, dat in November 1918 niets over B.V.L. en Malieveld wordt vermeld. Ik meen, dat een schrijver over parlementaire geschiedenis niet zó vrij is in de keuze en beperking van zijn stof, dat zij geïsoleerd blijft binnen het geheel der staatkundige geschiedenis.

Overigens kan van OUD's boek veel goeds worden gezegd: het leest als een boeiende roman, de stijl is levendig, vooral de karakteristieken van leidende figuren zijn zeer typerend.

Anderzijds is men geneigd de behandeling bij tijden wel wat summier te vinden: de détaillering is niet overmatig. Intussen komt dat de leesbaarheid van het verhaal — want dat is het — voor den geïnteresseerden burger stellig ten goede.

Ik geloof niet, dat men OUD's werk een wetenschappelijk geschiedwerk zou kunnen noemen. Het best lijkt het mij getypeerd als: onpersoonlijke mémoires. Mémoires, mede omdat de schrijver „er zelf bij was" en dit toch wel sterk een stempel op het werk heeft gezet. Onpersoonlijk, omdat de schrijver toch weer niet mémoires wou schrijven, maar parlementaire geschiedenis (blz. VIII).

Naar onpartijdigheid heeft hij, naar eigen zeggen, gestreefd. Ik geloof niet, dat hij daarin altijd is geslaagd, men zie bv. de boven vermelde weergave van het debat over de „christelijke en maatschappelijke deugden".

Summa summarum: een perzik, die — naar HIERONYMUS VAN ALPHEN's woord — naar meer smaakt. Het tweede deel is trouwens reeds verschenen en in ons bezit. G.

Mr K. JANSMA, *Lely, de bedwinger der Zuiderzee.* Uitg. H. J. Paris, Amsterdam. 1948. 349 blz. *f* 12.—.

Dit kloeke boek van den secretaris van den Zuiderzeeraad over een staatsman, die in de schaduw bleef, over den „vromen roden liberaal", LELY, drie maal Minister, Gouverneur van Suriname, Kamerlid, Wethouder van 's Gravenhage, Voorzitter van den Zuiderzeeraad — hoevelen

zouden het vandaag nog allemaal weten? —, verdient de belangstelling van allen, die geïnteresseerd zijn in de politieke en parlementaire vaderlandse geschiedenis van de laatste vijftig jaar. LELY is voor de meesten — indien al — de man, die de wet op de droogmaking der Zuiderzee tot stand bracht, maar hoevelen zouden weten, niet alleen dat de Zuiderzee gedurende meer dan 40 jaren met tussenpozen zijn levenswerk is geweest, maar ook, dat hij grote verdiensten heeft gehad voor het spoor- en tramwezen èn hier te lande èn in Suriname, en dat *hij* de man is geweest van de staatsmijnen, van de Scheveningse vissershaven, van de pont bij Velsen en tenslotte van de Ongevallenwet 1901?

LELY begon zijn loopbaan, na eerst slecht aan den slag te hebben kunnen komen!, bij de Zuiderzeevereniging, die voortreffelijk werk ter propagering van de drooglegging heeft gedaan. In vijf jaren bracht hij daarover 8 nota's uit. Die Zuiderzeewerken lopen als een rode draad door dit boek.

Daarna kwam hij in de politiek, ineens als Minister. En tot het eind van zijn leven bleef hij er op de een of andere wijze in. Altijd de typische ontwerpende ingenieur, een man van „dure voortvarendheid", zoals hem is verweten. Een man met op zijn terrein een vooruitzienden blik: kostelijk is te lezen, hoe hij eind 1906 reeds de toekomstige betekenis van de auto voor de ontwikkeling der industrie ten plattelande zag en aandrong op een wegenplan ter systematische verbetering van het wegennet.

Uit bepaalde perioden van LELY's leven heeft de schrijver nogal wat brieven aan zijn kinderen opgenomen. Zij brengen een zeer levendige noot in het werk en tonen ons heel sterk „den man himself". Helaas tonen ze ons ook de armoede van dit leven. LELY moge dan een kerkelijk meelevende, als „vroom" gekarakteriseerde doopsgezinde zijn geweest, in zijn schriftelijke, zelfs intieme uitingen komt, zelfs in droeve dagen, een gelovig vertrouwen op den Christus der Schriften niet tot uitdrukking; het blijft alles even vlak.

Zo rijst uit dit boek voor ons op een vrijzinnig, politiek vooruitstrevend, liberaal man, wiens leven een opmerkelijk afgerond geheel vormt. Een van Nederlands beste zonen uit den humanistischen kring. Beschreven op loffelijke wijze, die tot lezen noodt.

Naast algemene werken als dat van OUD, behoeven wij de monografische, die gestalte geven aan het geraamte, dat de meer algemene werken ons noodwendig slechts kunnen bieden — tenzij ze zéér breed worden. Mr JANSMA heeft dat verdienstelijk gedaan.

Er blijft wel te wensen. Zo als op blz. 93 LELY achteraf wordt gerechtvaardigd om zijn toegeven inzake de risico-overdracht bij de verplichte ongevallenverzekering. Immers, die rechtvaardiging geldt dan nog meer KUYPER, die met zijn groot-amendement deze zaak aan de orde stelde.

G.

Grondwet en maatschappij in Nederland. 1848—1948. Uitgeverij „De Kern", 's Gravenhage, 1948. 364 blz. *f* 9.25.

Dit boek, dat verschenen is ter gelegenheid van het eeuwfeest der grondwetsherziening 1948, beoogt een verband te leggen tussen onze hoogste staatswet en het maatschappelijk leven.

De overleden R.K. hoogleraar in het staatsrecht STRUYCKEN heeft er reeds in 1914 op gewezen, dat de waarde der grondwet in den loop der tijden is gedaald. STRUYCKEN wijst daarvoor twee oorzaken aan. De eerste is deze, dat zich met de ontwikkeling van den volksinvloed nieuwe factoren in het staatsleven hebben gevormd, die in de grondwet niet tot uitdrukking komen. Als tweede oorzaak voor de devaluatie van onze grondwet ziet professor STRUYCKEN de omstandigheid, dat zij weliswaar vele en velerlei *staatkundige* beginselen bevat, maar daarentegen over gewichtiger vragen van *sociale* politiek blijft zwijgen. „Tot eene sociale Grondwet wordt ze nimmer, tenzij misschien in de toekomst de ontwikkeling van het sociale leven opnieuw tot groote staatkundige problemen voert."

Wat dit laatste betreft heeft met name onze na-oorlogse tijd een ontwikkeling van de sociale kwestie te zien gegeven, die STRUYCKEN — getuige zijn schuchtere „tenzij . . ." — nauwelijks heeft durven voorspellen.

Dat dit *sociale* vraagstuk tot grote *staatkundige* problemen voert zal niemand, die met belangstelling de ontwikkeling der dingen in ons vaderland gadeslaat, durven ontkennen. Men denke — om ons slechts hiertoe te bepalen — aan het wel zeer diep in het staatsrecht insnijdende probleem der bedrijfsorganisatie. Alleen daaruit blijkt reeds, dat er een nauw verband bestaat tussen staatsrecht en staathuishoudkunde, tussen politiek en economie of — om met den titel van ons boek te spreken — tussen grondwet en maatschappij.

De grondwet bemoeit zich met *ons* en *wij* hebben als staatsburgers den plicht, ons met de grondwet in te laten. Voor zover ons dat, wegens gebrek aan politieke en maatschappelijke belangstelling, moeilijk mocht vallen, wil het bovengenoemde boek ons bij het volbrengen van deze taak de helpende hand bieden. Het wil er aan medewerken de grondwet dichter bij ons Nederlandse volk te brengen en ons in te leiden in de maatschappelijke betekenis, welke aan deze „wet der wetten" toekomt.

Het boek doet dit in den vorm van een zestal, onder de supervisie van Prof. Mr J. VALKHOFF geschreven, verhandelingen.

Reeds de namen der verschillende scribenten vormen een waarborg voor een gedegen behandeling van de geboden stof.

Prof. Dr L. W. G. SCHOLTEN geeft een projectie van den maatschappelijken en politieken achtergrond van de grondwetsherziening van 1848. Na hem volgt Prof. Dr L. G. J. VERBERNE, die de maatschappelijke en politieke veranderingen gedurende de periode 1848—1948 de revue laat passeren. Sprekend over het verzet, wijst hij er o.a. op, dat de offerbereidheid van vele illegale werkers „in het grootboek van de Nederlandse schuld goed maakt wat anderen, in verblindheid of in egoïsme, misdeden, wat het parasitisme van „de zwarte handel" aan het volk ontroofde" (blz. 151).

Vormgeving en hervorming der grondwet is de titel van het hoofdstuk, dat Jhr Mr M. VAN DER GOES VAN NATERS voor zijn rekening nam.

In deze bijdrage stuitten wij op de bewering, dat „een nieuwe grondwet noch historisch, noch logisch van structuur (dient) te zijn". Dat zulk een bewering voor ons onaanvaardbaar is, behoeft nauwelijks toelichting, al zijn wij bereid toe te stemmen in de ogenblikkelijk na deze stelling door den schrijver geponeerde mening, dat „het voornaamste is, dat zij ethisch en sociologisch verantwoord is".

Met veel belangstelling hebben wij gelezen het hoofdstuk van Mr W. VERKADE over *De mannen, die onze grondwet schiepen.* Als „scheppers" der grondwet merkt de schrijver niet alleen hen aan, die op het tijdstip, dat een wijziging der grondwet het Staatsblad bereikte, Minister van Binnenlandse Zaken waren, maar ook hen die, uit welken hoofde ook, bij het ontwerpen daarvan een rol van betekenis hebben vervuld. Hier treffen we o.m. beschouwingen aan over THORBECKE, KUYPER, SCHAEPMAN, CORT VAN DER LINDEN, DE SAVORNIN LOHMAN en TROELSTRA.

Bij een kleine omissie in dit hoofdstuk willen wij den vinger leggen. Op blz. 226 spreekt VERKADE over de door hem aldus genoemde PIETJE BALDERS, de eenvoudige vrouw in Beesd, wier invloed op KUYPER's keuze ten gunste van het belijnde Calvinisme van beslissende betekenis is geweest. Wij mogen er den schrijver op wijzen, dat de naam van deze vrouw niet BALDERS, maar BALTUS was. Het moge een slakje zijn, enig zout is hier op zijn plaats.

Prof. Dr A. J. C. RÜTER leverde een bijdrage over *De grondwet en het Nederlandse volkskarakter,* terwijl het slothoofdstuk, getiteld *Grondwetsstudie in Nederland 1848—1948,* van de hand van Prof. Mr A. M. DONNER is.

In zijn bijdrage trof ons, in verband met hetgeen wij hierboven opmerkten aangaande een o.i. minder geslaagde opmerking van Jhr VAN DER GOES VAN NATERS, in het bijzonder de moeilijk voor tegenspraak vatbare aantekening, dat een goed jurist nodig heeft „een zeker historisch besef, dat hem in staat stelt de rechtsregels in hun ontstaan en ontwikkeling te begrijpen".

Ook elders in het boek — dit is het bezwaar van het schrijven van een boek door personen van uiteenlopende geestesrichtingen — signaleerden wij onderlinge tegenspraken. Wanneer Jhr VAN DER GOES VAN NATERS op blz. 182 spreekt over TROELSTRA's poging tot een staatsgreep in November 1918, duidt hij deze wel zeer euphemistisch aan als „een situatie van snelle maatschappelijke evolutie", waarbij hij er dan nog op wijst, dat het „bezit van het algemeen kiesrecht er (ongetwijfeld) toe (heeft) geleid, deze ontwikkeling, die in het *buitenland* tot *revolutie* leidde, *hier* zonder schokken te doen verlopen [1])". Derhalve: in het buitenland revolutie, in Nederland een „maatschappelijke evolutie".

Merkwaardig nu is, dat Mr VERKADE op blz. 255 er niet voor terugdeinst rondweg uit te spreken, dat in 1918 TROELSTRA meende, „dat ook hier te lande een *revolutie* voor de deur stond", waarbij de schrijver er vervolgens de aandacht op vestigt, dat „dit een *misrekening* bleek" [1]).

Men mag in een boek over *Grondwet en maatschappij* naar onze

[1]) Cursivering van rec.

mening met recht een omschrijving verwachten zowel van hetgeen onder „grondwet" als van wat onder „maatschappij" wordt verstaan. Van het eerste begrip troffen we tal van definities aan (enigszins laconiek is die van Prof. VALKHOFF, die een grondwet omschrijft als „een uit een aantal genummerde artikelen bestaand staatsstuk, product van wetgeving, dat zowel formeel, als materieel van een gewone wet verschilt"), wij hebben echter tevergeefs gezocht naar een omschrijving van het begrip „maatschappij".

Dat wij enige aanmerkingen lanceerden, doet niet af aan ons oordeel, dat wij hier te doen hebben met een waardevol werk.

Mijdrecht. J. VAN DER HAAR.

Dr F. T. DIEMER—LINDEBOOM, *Man èn vrouw in het volle leven.* Uitg. Libertas, 1949. 97 blz.

„De bewustwording der vrouw vormt een belangrijke periode in de geschiedenis der mensheid, waarvan de strekking en de gevolgen nog lang niet zijn te overzien, maar die op zich zelf zo ernstig en zo gewichtig is, dat ze in plaats van hooghartige minachting aller belangstelling verdient."

Met dit citaat van Prof. Dr H. BAVINCK vangt Mevr. DIEMER haar brochure aan en men moet na lezing erkennen, dat de gronden voor het opeisen van deze belangstelling op uitnemende wijze naar voren zijn gebracht.

Na een overzicht van de ontwikkeling van ons Kiesrecht in het algemeen wordt die van het vrouwenkiesrecht in het bijzonder geschetst, waarbij uitvoerig wordt gewezen op de bewustwording der vrouw — en speciaal op die der christenvrouw — in de laatste eeuw. Schrijfster attendeert vervolgens op de „curve in de A. R. gedragslijn" ten aanzien van het stemrecht van de vrouw. Werd door andere politieke partijen reeds vrij spoedig de wenselijkheid van het vrouwelijk element in de vertegenwoordigende lichamen erkend, in de A.R. partij werd volgens haar op betreurenswaardige wijze met zgn. beginselen geschermd.

Geëindigd wordt met de wens, dat herziening van de resolutie der Deputatenvergadering, die de vrouw de uitoefening van het passief kiesrecht ontzegde, zo spoedig mogelijk moet plaats vinden, omdat dit een „kernbelang" voor onze partij zou betreffen. Als het grondmotief, waaruit deze actie geboren is, ziet schrijfster de liefde, de brandende begeerte om ook in het openbare leven gaven en krachten in dienst te stellen van onzen Koning.

Dat men in deze brochure te doen heeft met een loffelijk en welgeargumenteerd streven, staat buiten alle twijfel; of het probleem dermate actueel is, dat het opwerpen van een nieuwe controverse zou moeten worden geriskeerd, is een andere vraag. C. J. V.

19e JAARGANG No 5 MEI 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN
J. SCHOUTEN, *voorzitter* - A. L. DE BRUYNE - DR J. P. A. MEKKES - MEJ. DR G. H. J. VAN DER MOLEN DR J. W. NOTEBOOM - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG EN MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Diagnose van onze tijd, door Prof Dr K. J. Popma, 129 — Het federalisme, door Dr J. A. H. J. S. Bruins Slot, 151 — Enige opmerkingen omtrent ons huwelijksvermogensrecht, door Mr Th. A. Versteeg, 170 — Vraag en antwoord (Adviezen-rubriek, 180 (1. *Bankgeheim;* 2. *Overeenkomst inzake candidaatstelling*) — Boekbespreking, 188

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

DIAGNOSE VAN ONZE TIJD

DOOR

PROF. DR K. J. POPMA

In 1947 verscheen de Nederlandse vertaling van een opmerkelijk boek: „Diagnosis of our time. Wartime essays of a sociologist." De eerste druk verscheen in Londen in 1943, de derde aldaar in 1945.

De schrijver van dit boek is de socioloog KARL MANNHEIM, die in 1933 door het Nazi-régime werd uitgewezen. Tot 1945 was hij privaat-docent aan de Londense universiteit. In 1946 werd hij aan dit instituut benoemd tot „Professor of Education". Hij overleed in Januari 1947.

De auteur is dus een Duits geleerde, die zijn boek in de Engelse taal schreef, waarvan nu een Nederlandse vertaling is verschenen. Dit zijn voor een boek, dat een boodschap wil brengen, wel zeer ongunstige omstandigheden: de auteur schreef niet in zijn moedertaal, en van zijn werk wordt ons thans een vertaling geboden.

Reeds het feit, dat een vertaling gegeven wordt van een werk, dat door zijn auteur is geschreven in een andere taal dan zijn eigene, is een omstandigheid die de duidelijkheid niet ten goede kan komen. Hoezeer men zich in een vreemde taal inleeft, zij blijft een vreemde taal en wordt nimmer de eigene. En hoe goed een vertaling is, zij blijft naar het bekende woord in zekeren zin een „verraad" en de nadelen daarvan laten zich gevoelen.

In dit geval werd de vertaler wel voor een uiterst zware taak geplaatst. Wie zich aan dit werk zou wagen, moest wel over uiteenlopende bekwaamheden beschikken: hij moest zo goed in den geest van het origineel weten door te dringen, dat hij de nadelen van een overbrenging vermocht te ondervangen. Daartoe was in dit geval noodzakelijk, dat de vertaler een doorkneed socioloog moest zijn, die tevens een fijn gevoel bezat voor verschillende vormen van taalleven, zodat hij bij machte ware het in de Engelse taal aangeduide met Nederlandse woorden te benoemen.

Het was te voorzien, dat een vertaler die over beide bekwaamheden beschikte, niet te vinden zou zijn. De heer L. VAN KRANENDONK, die het moeilijke werk ondernam, blijkt stellig een bekwaam

socioloog, die tevens door geestverwantschap met den auteur in diens gedachtenwereld is doorgedrongen; de ideeën van MANNHEIM hebben de liefde van zijn hart, en wij mogen hem dankbaar zijn dat hij zich moeite getroost heeft, dit werk voor Nederlanders toegankelijk te maken. In het eigenlijke vertaalwerk echter, in het overbrengen van deze edele plant op Hollandsen bodem, is de bewerker ernstig tekort geschoten. Het Nederlands is stroef, de stijl is dor; en nog afgedacht van een aantal aperte onjuistheden in de weergave is de vertaler er op menige plaats geenszins in geslaagd het „onvervangbare woord" te vinden, dat het hart der dingen rechtstreeks raakt.

Desondanks doet de Nederlandse bewerking duidelijk gevoelen, dat hier een man aan het woord is, die bezield werd door het besef ener profetische roeping. Daarbij een geleerde van brede belangstelling en hoge wetenschappelijke begaafdheid. Verder een talentvol docent, die de kunst verstaat ook hen, die op het terrein der sociologie weinig thuis zijn, daar in te leiden en het gewicht der sociologische beschouwingswijze te doen beseffen.

Dit boek is onze belangstelling overwaard.

Als diagnose van onzen tijd geeft het een totale beschouwing van de situatie onzer dagen, waarbij aan alle aspecten der samenleving aandacht wordt besteed. Daarin ligt opgesloten, dat we hier niet met een vakstudie, ook niet een gepopulariseerde vakstudie te doen hebben, maar met een wijsgerig betoog.

De moderne sociologie immers heeft zich ontwikkeld tot wijsbegeerte. Zij behandelt de leer der samenlevingsverbanden en bespreekt alle aspecten die daaraan zijn op te merken. Het enig verschil met andere filosofieën is daarin gelegen, dat de sociologie alle aandacht wijdt aan de leer der samenlevingsverbanden of individualiteits-structuren, en zich niet opzettelijk uitspreekt over vragen van kosmologischen en kennistheoretischen aard. Niet opzettelijk. Ze komen niettemin ter sprake. Want de wijze waarop de samenlevingsverbanden worden behandeld, noodzaakt eenvoudig tot keuze van positie inzake kosmologie en kennisleer.

Wat de kosmologie aangaat: door haar beschrijving van de verbanden is de sociologie gedwongen, de kosmische aspecten aan die verbanden te noemen en te verklaren. Zij ontkomt daaraan niet. Wat zij te zeggen heeft over school en gezin, staat en bedrijf, kerk en vereniging brengt haar onvermijdelijk tot een aanduiding van alle aspecten dier verbanden, zodat de sociologie zich moet uitspreken over den zin van het geloof, de zede, het recht, de kunst, de historie, de wetenschap. Zij spreekt over al die gebieden

niet anders dan de wijsbegeerte. Zij daagt ook de filosofie voor de vierschaar harer sociologische critiek. Dat wil zeggen, dat zij de aanspraken der wijsbegeerte betwist en daarin haar eigen wijsgerige aanspraken tot erkenning poogt te brengen.

Wat de kennistheorie betreft: de moderne sociologie bevat in zich een waardering voor de wetenschap, t. w. haar eigene. Deze betekent in feite, dat de sociologische verklaring een fundamentele critiek geeft, die alle overige kennisvormen relativeert.

Daardoor gaat deze sociologie de grenzen zelfs der wijsbegeerte te buiten. Hoezeer zij zelve haar resultaten als voorlopig zal aandienen, en hoezeer haar beoefenaars open wensen te blijven voor correctie, zij kan niet bestaan zonder de onvoorwaardelijke erkenning harer principiële mogelijkheid. De mogelijkheid van het sociologisch onderzoek in den zin van MANNHEIM betekent het doordringen tot een diepere laag van kennis dan op elk ander terrein te bereiken is. Die diepere laag moet tevens de vastheid bieden, van waaruit een oordeel over het overige eerst mogelijk wordt.

Het doordringen tot de diepere en vastheid gevende kennislaag noemen we de *transcendente critiek*. Reeds de vraagstelling der moderne sociologie draagt dit transcendent-critisch karakter. We hopen hierop in het tweede deel van ons artikel terug te komen.

Onze indeling is als volgt: eerst trachten we een uiteenzetting van MANNHEIM's gedachtengang te geven, zo breed als voor ons doel nodig schijnt; daarna willen we naar aanleiding daarvan enkele notities maken, die bedoeld worden als een bijdrage tot principiële critiek.

In het eerste hoofdstuk vraagt MANNHEIM aandacht voor de verandering onzer samenleving in totalitaire richting. De moderne middelen van vervoer, communicatie, bedrijfsbeheer en dwang stellen in staat het gehele leven centraal te beïnvloeden en te regelen. Daardoor zijn „sociale technieken" mogelijk geworden, die o. a. door onderwijs, voorlichting en maatschappelijk werk, ook het persoonlijk leven kunnen controleren en leiden. Deze „technieken" zijn volgens MANNHEIM op zich zelf noch goed noch kwaad. In de totalitaire staten werd er een slecht gebruik van gemaakt, maar men kan er ook een goed en weldadig gebruik van maken. Dat er een slecht gebruik van gemaakt is en nog wordt, blijkt daaruit, dat in de totalitaire staten de voor een bloeiende samenleving nodige differentiatie ging en gaat onderbreken. De idee van „planning", die in de totalitaire staten werd en wordt voorgestaan, moet volgens MANNHEIM worden vervangen door een „planning voor vrijheid".

Het nauwe verband dat men pleegt te zien tussen planning en dictatuur ziet MANNHEIM als een misverstand. Er is z. i. coördinatie en planning mogelijk op de basis van het democratisch advies, p. 18. Maar dan moet onze democratie een militante democratie worden, 20, en zich afkeren van de liberalistische neutraliteits-idee, die Europa aan den rand van den ondergang gebracht heeft. Inzake zekere fundamentele waarden is democratische overeenstemming noodzakelijk en bereikbaar. Maar het is beter de „meer gecompliceerde waarden" over te laten aan geloof, individuele keuze of vrij experimenteren, 21.

Het is, zo waarschuwt ons de auteur, de hoogste tijd. Als de moderne middelen van vervoer, communicatie, voorlichting en dwang in handen komen van een groep of partij, is de zaak verloren. Want er is geen reden, waarom een totalitaire staat zou ophouden zijn macht uit te oefenen, tenzij zulk een staat van buiten af zou worden aangevallen en radicaal verbroken.

MANNHEIM heeft een sterk geloof in de levenskracht der democratieën. Zijn boek werd geschreven tijdens den oorlog. Hij voorziet wel, dat er na den oorlog een inzinking zal komen, die den geest van gemeenschap en samenwerking zal doen verdwijnen, maar hij wijst er op, dat er ook dan een gemeenschappelijke vijand zal zijn, niet minder gevaarlijk dan de totalitaire: het gevaar van sociale en economische chaos. Er is den huidigen mens dus alles aan gelegen, de samenwerking van tijdens den oorlog te handhaven, en zelfs een deel der noodmaatregelen permanent te aanvaarden.

Om tot een strijdbare, niet neutrale, en toch de vrijheid waarborgende democratie te komen, is het nodig zich rekenschap te geven van wat MANNHEIM noemt de crisis der geestelijke waarden, waarover het tweede hoofdstuk handelt. Hij spreekt daar eerst over „tegenstrijdige levensfilosofieën", en gebruikt dit laatste woord in anderen zin dan in de wijsbegeerte gebruikelijk is: hij noemt als zulke „levensfilosofieën" de christelijke traditie, de liberalistische levensbeschouwing, de socialistische beweging en de totalitaire demonie, 26. Wij hebben geen algemeen aanvaarde opvatting omtrent de betekenis van gezag en vrijheid, 27. Wij hebben geen algemeen aanvaarde opvoedingspolitiek, 27. Er is geen overeenstemming inzake de betekenis van den arbeid, van vrijen tijd, 28, en omtrent den zin der ideale manlijkheid en vrouwlijkheid, 29. Bij de nadere verklaring van dezen stand van zaken wijst MANNHEIM op een typische controvers tussen wat hij een idealistische tegenover een marxistische beschouwing noemt. Onder idealisten vat hij aanhangers van christelijke traditie en hu-

manisme samen: deze groep gelooft, dat de oorzaak van onze beschavingscrisis gelegen is in het loslaten van geestelijke waarden, 30. De marxist daarentegen gelooft, dat de overgang tot een andere economische orde de devaluatie der geestelijke waarden tot *gevolg* heeft. In dit verband oefent MANNHEIM zijn typische critiek op het marxisme, dat hij als economisme veroordeelt, en hij wijst er op, dat de economische orde slechts één aspect der sociale structuur is, 31. Op de volgende pagina vinden we de typische uitspraak, dat „het proces der waardevorming" „een aspect der sociale verandering" is.

Het proces der waardevorming wordt door meer dan één factor verstoord. Een dezer factoren is de groei der maatschappij. De christelijke moraal b.v. zou aanvankelijk slechts toepasselijk zijn op een samenleving met nabuurschappelijke verhoudingen; in een grote maatschappij moet een nieuwe uitlegging van het ethische gebod gegeven worden.

Als tweede voorbeeld van sociale groei die een omvorming van zedelijke normen teweeg zou brengen noemt MANNHEIM den privaten eigendom, 34. Deze zou gunstig werken in een eenvoudige samenleving, en wel ter bescherming van gereedschappen, maar zou heilloos werken, wanneer de moderne machine privaat eigendom is en als werktuig van onderdrukking fungeert, 34. In de derde plaats lezen we van den demoraliserenden invloed der machine, en wel in tweeërlei opzicht: in arbeid wordt de mens aan de machine ondergeschikt gemaakt en van aspiratie beroofd, in vrije uren wordt hij door gemechaniseerde ontspanning bedorven in smaak en zede. Onze maatschappij heeft de machine nog niet kunnen assimileren, 35. In de vierde plaats wordt door de verhoogde sociale mobiliteit, d. i. de mogelijkheid naar ander milieu over te gaan, die onzen tijd kenmerkt, velerlei traditionele zede van verschillende herkomst en type weer met elkander in contact gebracht terwijl de tijd ontbreekt om aaneen te groeien; dit werkt irriterend en deprimerend, de mens verliest zijn zekerheid in het leven en de maatschappij wordt min of meer vormloos.

In de vijfde plaats hebben de religieuze en wijsgerige verscheidenheid in een heterogene maatschappij de neiging, dat de diverse geestelijke machten elkaars invloed neutraliseren en er een algemene onbehagelijkheid intreedt. Dit oefent met name zijn verlammenden invloed waar het geldt de rechtvaardiging van het gezag: de moderne mens vindt ten slotte elke rechtvaardiging goed en levert zich zodoende over aan gevaren als de geïnspireerde leider, 37. Het feitelijke gezag verliest zijn samenhang, wanneer

de betrokken samenleving ernstig van opvatting verdeeld is omtrent de betekenis van dat gezag. Dit wordt uit den aard der zaak nog verergerd doordat de met gezag bekleden onderling op dit punt niet overeenstemmen.

Ietwat in irrationalistische richting wijst het zesde punt, door MANNHEIM in dit verband aangewezen. De veranderende maatschappij heeft z. i. andere ethische normen nodig, en gaat die nu met bewustheid zoeken. Dit bewust zoeken van nieuw ethos nu verstoort het evenwicht tussen de onbewuste en bewuste krachten der samenleving, 38. De individuële heropvoeding, die noodzakelijk is om een totale hervorming der samenleving te kunnen doorvoeren, moet dan ook gericht zijn op een versterking der intellectuele krachten; dit zal echter slechts in beperkte mate gelukken, en daarom moet deze heropvoeding het niet beneden zich achten voorlopig de emotionele en irrationele zijden van den mens toe te spreken. Bij de bespreking van dit zevende punt bepleit de auteur een graduering in de opvoeding, waarbij hij met instemming wijst op de Rooms-katholieke praxis, die eenvoudigen ander geestelijk voedsel biedt dan meer ontwikkelden, 40. Als achtste factor, die het vinden der ethische normen belemmerde, noemt de auteur ten slotte de algemene vervaging der morele opvattingen, die juist door de moderne middelen van verkeer en voorlichting werd in de hand gewerkt. „Er moet een sfeer zijn, waar fundamentele uniformiteit en continuïteit heersen."

Hoofdstuk III handelt over de sociologisch beschrijfbare functie van de jeugd in de moderne, snel veranderende maatschappij. De jeugd vormt een belangrijk deel der latente reserves, die in elke maatschappij aanwezig zijn, 55. Deze kunnen bij bepaalde sociale structuren der samenleving gemobiliseerd worden. Langzaam veranderende samenlevingen behoeven dit niet, snel wijzigende zullen het niet mogen laten. De auteur gaat dan nader in op de speciale functie van de jeugd in Engeland tijdens den oorlog, en gewaagt daarbij van de z. i. typisch Engelse afkeer van theorieën en algemene ideeën, 59. Daarbij valt ons op dat de auteur blijkbaar „de jeugd" als een samenlevingsverband beschouwt. Hij verzwijgt ons niet, dat de jeugd daarom zulk nuttig materiaal is, wijl zij „aan den rand der maatschappij" leeft en in veel opzichten nog kneedbaar is, 55. Onwillekeurig denken we bij deze uiteenzettingen aan de Hitlerjugend en aan haar merkwaardige antieke parallel, de *iuventus augusta* uit de dagen van het romeinse principaat. Ook MANNHEIM wenst een „de gehele natie omvattende jeugdpolitiek"

68, en waarschuwt ons, dit niet te verwerpen omdat het zo totalitair lijkt.

Het ideaal dat den auteur voor ogen zweeft, blijkt ook hier een samenleving, die tussen fascisme en communisme door zeilt doch van beide heel wat overneemt. Het „minimum van centralisatie en organisatie, zonder hetwelk een massa-maatschappij, die gebaseerd is op een groot-industriële techniek, helemaal niet meer zou kunnen functioneren" 70, is toch vrij groot. Autoritaire idealen zijn verboden, maar evenzeer de idee van onverzoenlijke tegenstellingen, 70.

Hoofdstuk IV handelt over het sociologisch beschrijfbare aspect der opvoeding. Hier worden enige opmerkingen over het schoolverband voorgedragen: dat school en leven niet vreemd tegenover elkaar hebben te staan, 78; dat de invloeden van school en huis gecoördineerd dienen te worden, 79. Derhalve kan de sociologie voor den onderwijzer een onontbeerlijke steun zijn, 84.

De sociologie is voor MANNHEIM een orgaan, dat antwoord kan en moet geven op de vragen: Waar staan wij op dit ogenblik? Waar gaan wij heen? 85. Zij zou dit kunnen, omdat zij bij machte zou zijn het „sociaal bewustzijn" te interpreteren. Onder bewustzijn verstaat MANNHEIM „de bereidheid om de gehele situatie, waarin men zich bevindt, te overzien", 86. Dit bewustzijn kan ontwikkeld worden, en daartoe moet de opvoeding dienen. Zij kan dit echter eerst met de hulp der sociologie.

MANNHEIM wil dit bewustzijn niet verward zien met het marxistische klasse-bewustzijn, 89; hij acht dit een verengd bewustzijn, nl. een zicht op de sociale wereld vanuit een strijdende groep, 89.

De ontwikkeling van dit bewustzijn wordt verwaarloosd. Ten eerste door de academische specialisatie, 91, die den studerenden mens ongewapend doet staan tegenover zelfs goedkope propaganda; en ten tweede de verkeerde opvatting van verdraagzaamheid en objectiviteit, die onmachtig maakte om het verschil tussen essentiële en niet-essentiële problemen te zien, 93.

KARL MANNHEIM maakt de opmerking, dat het enig doeltreffende tegengif tegen een leer is een betere leer, 94, en niet een neutrale intelligentie. Wat wij nodig hebben is: onze sociale philosophie te ontwikkelen, 99.

Hoofdstuk V bespreekt allereerst de sociologische interpretatie der opvoeding. Daarbij richt de auteur zijn aanval allereerst op de individualistische tendenties, die tot gevolg hebben dat de school

een „hokje" wordt, een instituut, dat buiten de samenleving staat. MANNHEIM ziet in de school echter veeleer een middel tot sociale contrôle, 103. In welken zin dit verstaan wordt komt aan het licht bij de aanwijzing van de ethische taak der school; MANNHEIM definieert zedewetten als middelen om het menselijke gedrag een bepaalden vorm te geven, 107. Er zijn processen, die de sociale geldigheid van bepaalde ethische normen ondersteunen of vernietigen, 105, en deze processen moeten worden bestudeerd. Het „opstellen van een zedenwet" is een onderdeel van het probleem der rationele aanpassing, 108.

De tweede paragraaf van dit hoofdstuk gaat dan nader in op deze aanpassing. Onder aanpassing verstaat de auteur, dat een organisme op een of andere manier zijn gedrag in verband brengt met de eisen der omgeving, 109. Daarbij maakt hij onderscheid tussen individuele en collectieve aanpassing: de laatste is aanwezig zolang de groep op een of andere manier bij elkaar blijft, 109, terwijl de eerste zich vertoont, wanneer enige leden der groep hun bijzondere gelegenheden aangrijpen zonder te letten op de behoeften der groep, 110. Hierbij is er steeds een conflict tussen de individuele impulsen en de eisen der samenleving.

Een „geslaagde samenleving" zal zo zuinig mogelijk zijn met haar verboden, voorkeur hebben voor humane remmingen, en den individuelen mens helpen bij zijn aanpassingspogingen, 112. De eisen der samenleving zijn echter van verschillend soort. Sommige zijn redelijk, zoals het verbod van doodslag, 113. Andere komen in conflict met eveneens aanvaarde normen: de idee van burenplicht botst vaak met de vereiste koopmans-waakzaamheid, wat tot neurose leiden kan, 113. Zelfs dan kan de sociologie nog troosten, daar zij duidelijk maakt dat de individuele mens hier geen schuld heeft, daar alleen de gemeenschap de tegenstrijdige eisen kan verzoenen. In de derde plaats zijn er verouderde normen: zij behoren tot een vroeger stadium der samenleving, maar hebben nog hun klem op het geweten van hem, die voor geheel andere problemen staat, 113. Ten vierde zijn er normen, die zinloos schijnen, maar een nieuwe functie hebben verkregen, 114. Ten slotte zijn er eisen der samenleving, die slechts geestelijke ballast betekenen, 115. Dit zijn overbodige remmingen, die den mens een te zware last opleggen, en bij voorkeur worden gebruikt door autoritaire tyrannen, ter intimidatie, 116.

De derde en laatste paragraaf van dit hoofdstuk handelt over het probleem der groeps-analyse. De auteur vraagt aandacht voor de betekenis van de collectieve aanpassing. In een zenuwinrichting

bereikte men goede resultaten door de patiënten niet individueel te behandelen, maar groepsgewijs. Men kan mensen, die individueel niet benaderbaar zijn, als lid ener groep bereiken en gunstig beïnvloeden, 118. Wie kinderen moet opvoeden en onderwijzen, dient de gezinnen waaruit ze stammen grondig te kennen, 119. In dit verband bespreekt de auteur wat hij noemt „de ideologieën", een term die bij hem een psycho-sociologisch begrip is geworden. Onder ideologie verstaat hij de beangst-bezeten houding van politieke en andere fanatici, 120. Hier vertoont de groep een gevaarlijk karakter, zij is geladen met angst en haat en werkt schadelijk op den individuelen mens, dien zij neurotisch maakt. De sociologische interpretatie hiervan noemt MANNHEIM „ideologische analyse", 121. Deze analyse richt zich tot de groep als geheel en geeft goede leiding.

Niet elke groepering van velen, zo leert ons de auteur verder, is een massa of menigte, 123. De massa is vormloos en verlaagt het geestelijk peil harer leden, de groep heeft vorm en bepaalde functies en verhoogt het geestelijk niveau van haar individuele leden, 124. Als typisch voorbeeld van de vorm hebbende groep noemt de auteur de goed geleide schoolklas.

Een bitter hoofdstuk in dit over het geheel optimistische boek is het zesde, dat handelt over de Nazi-strategie. De auteur heeft het kort gemaakt. Hij bespreekt achtereenvolgens de systematische desorganisatie van de maatschappij, waarbij het ontbinden van bestaande gezonde groepen en het vormen van immorele massa's een gewichtige rol spelen. Door Quislings te doen indringen in de groep wordt de laatste geïnfecteerd en na korten tijd gedemoraliseerd, 130. De uitwerking op het individuele lid is funest, hij verliest alle houvast en krijgt geen tijd om zich te herstellen. De nieuwe orde gaat voorts de massa's knechten door ze militair te tyranniseren en met het beruchte zondeboksysteem ethisch te bevlekken: al spoedig voelt de gehele massa zich medeplichtig, 132. In de instituten ter opleiding van nieuwe leiders wordt kunstmatig een infantiele houding gestabiliseerd, die deze elementen geschikt maakt om geheel de beschaving te doen wegrotten.

In hoofdstuk VII doet de auteur een dringend beroep op christelijke denkers, om met hun hulp te komen tot een nieuwe sociale philosophie. Hij wijst op de saecularisatie van menig levensverband sinds de renaissance en op de verstarring der kerk, die tevens de neiging kreeg zich te verbinden met de regerende klassen. Tijdens het liberale tijdperk kon de samenleving zich de weelde

veroorloven een religieus verstrooide veelheid te zijn. Maar een ernstige bedreiging, zoals die van de autoritaire staten, noodzaakt haar zich tot een gaaf geheel om te vormen, wat alleen mogelijk is door een algemene religieuze vernieuwing, 135—7. De samenleving heeft een universele wedergeboorte nodig. Zo zal zij bereid worden een offer te brengen ten bate van een vrij ver afgelegen toekomst. De samenleving heeft een eenheidsvormend doel nodig. Economische vragen kunnen zelden worden geïsoleerd: men zal moeten beslissen, hoeveel uitgegeven zal worden voor sociale diensten, godsdienst, opvoeding, kunst en wetenschap, 139. Het is dan ook een onjuist denkbeeld, dat men slechts de economische moeilijkheden zou behoeven te regelen, terwijl al wat meer dan economisch is bij machte zou zijn zich zelf te regelen, 140. De meer gecompliceerde samenleving moet een opvoedingspolitiek ontwikkelen, de pers-vrijheid waarborgen niet door non-interventie, wat tot gevolg zou hebben dat zij in handen van enkele magnaten kwam, maar door contrôle, 141. De totale hervorming der samenleving is niet mogelijk zonder een zeker bewust enthousiasme, dat van religieuzen oorsprong moet zijn, zodat een wedergeboorte van den godsdienst nodig is. De auteur schrijft aan „het protestantisme" een individualistischen geest toe, waartegen het thomistisch gemeenschapsbesef der Roomsen gunstig zou afsteken, 143. De Roomse sociologie acht hij echter te weinig modern, ze is meer van middeleeuwsen aard en staat daarom vreemd tegenover de moeilijkheden van den modernen tijd, die door het individualisme is heen gegaan. Daarom moet ook van de „bijdrage van het protestantisme" gebruik gemaakt worden, in welk verband de auteur MAX WEBER's interpretatie van het calvinisme volgt, 144.

Het religieus fundament kan echter niet, zoals in de totalitaire staten, worden opgelegd door een centraal gezag; toch kan de nieuwe samenleving niet worden opgebouwd op de neutrale opvattingen van het liberale tijdperk.

Wat dan? Er moet een communis opinio zijn omtrent de geestelijke basis der maatschappij; de tijd is voorbij, dat zulk een gemeenschappelijke overtuiging stilzwijgend door gewoonte zou worden gevormd, dus moet het thans opzettelijk, uitgesproken, door overreding, discussie en bewuste aanvaarding van voorbeelden, 147. De hoogste vormen van geestelijk leven echter gedijen het best in vrijheid. Daarentegen moet een deugden-catalogus worden opgesteld, die het morele minimum der samenleving uitmaken.

Belangwekkend zijn MANNHEIM's opmerkingen over KANT's ethiek: hij ziet in het louter formele karakter van diens ethischen

imperatief een uitdrukking van den socialen geest diens tijds. Een geest die de onze niet meer zijn kan: onze tijd vraagt om een ethisch bevel dat inhoud heeft, 149.

De spanning tussen de individuele en in kleine groepen verdeelde wereld enerzijds en de — totale — planmatige sociale orde aan den anderen kant, kan volgens MANNHEIM worden opgeheven, althans verzacht, door een opvoeding, die belangstelling kweekt voor het geheel en zijn betekenis. Het is nodig, dat het geweten meespreke met de belangrijke beslissingen, die genomen moeten worden voor de totale sociale orde, 151. Men kan, meent MANNHEIM, geen goed Christen zijn in een antichristelijke samenleving. Conform aan zijn waardering van de sociologie als wetenschap acht de auteur het vanzelfsprekend, dat theologie en philosophie een beslissend woord spreken bij de positivering der ethische normen, 152.

MANNHEIM meent voorts, dat de voorwaarden, waaronder de diepere religieuze ervaringen zich kunnen ontplooien, planmatig kunnen worden geschapen, 163. Daarbij stelt hij de vraag of het voldoende is planmatig een gebied open te laten, waarin zich het godsdienstig leven vrij kan ontwikkelen. Hij beantwoordt deze vraag met de opmerking, dat het er maar van afhangt wat men onder godsdienstig leven verstaat.

Voor de wedergeboorte der godsdienstige ervaring verwacht MANNHEIM hulp van de zijde der „archaïsche ervaring". Hij bedoelt hiermede dat oorspronkelijk geloofsleven, „die oeroude beelden, die op de een of andere manier het essentiële element van de religieuze ervaring vormen", 171. Op grond van dezen kijk verwacht hij veel van de Russische bijdrage van deze wedergeboorte. Wij ontmoeten in dit hoofdstuk een merkwaardige interpretatie van het primaire religieuze grondmotief, welks beheersende betekenis MANNHEIM niet ontgaan is. Hij geeft daarvan een psychologische verklaring, spreekt van *paradigmatische ervaring,* en duidt daarmee aan „die fundamentele ervaringen, die gevoeld worden als de zin van ons leven als een geheel te openbaren" (n. 7 op p. 211, behorende bij 172 text; zoals dit gehele boek door, ontmoeten we ook hier een voorbeeld van bedorven Nederlands; ik heb een zestiental plaatsen genoteerd, maar kan ze wegens de plaatsruimte niet uitschrijven). „Haar beeld" zo vervolgt deze interessante noot, „ligt zo diep in onze geest verankerd, dat zij als het ware een gietvorm zijn, waarin onze verdere ervaringen gegoten worden. Wanneer zij dus eenmaal gevormd zijn, geven zij gestalte aan onze latere ervaringen." Zo nadert het betoog dat van

een sociologie der wereldbeschouwingen: gegeven waarden kunnen altijd worden begrepen èn als een aanpassingsmiddel aan werkelijke toestanden èn als wijzen van aanpassing, die bepaald worden door een bijzondere wereldbeschouwing, 173. De religieuze denker en de idealistische filosoof kunnen niet beseffen, dat het leven een voortdurend aanpassingsproces is en dat de normen een deel van dit proces zijn, 173. In een bepaalde situatie is steeds meer dan één doelmatige aanpassing mogelijk, zelfs verschilt de aanpassing tussen de individuele leden van eenzelfde soort, 175. De paradigmatische ervaring nu beïnvloedt de aanpassing, en zo krijgt men het verschil tussen het christelijk en het niet-christelijk gedrag, 175. Verdwijnt deze paradigmatische ervaring, dan wordt de vraag van goed of kwaad er een van doelmatigheid, 176. De sociologische betekenis van deze ervaringen is daarin gelegen, dat de heilige en de hystericus, hoewel psychologisch gelijkwaardig, in sociologischen zin een aanzienlijk verschil in kwaliteit vertonen, 178.

Hiermede is MANNHEIM feitelijk aan het einde van zijn betoog gekomen. Hierna volgt een résumé; vervolgens worden in enkele toegevoegde beschouwingen nog enige aanvullende opmerkingen gemaakt.

De eerste vraag, waarvoor KARL MANNHEIM ons stelt is wel deze: welke plaats kent hij toe aan de sociologie? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, schijnt het wenselijk allereerst te vragen, welk veld van onderzoek hij zich heeft gekozen.

Hij spreekt over staat en school, gezin en kerk. Het is dus wel duidelijk, dat hij de menselijke samenlevingsverbanden als terrein van onderzoek heeft genomen. Dit brengt ons terug op een opmerking uit onze inleiding: deze sociologie is niet van wijsbegeerte te onderscheiden. Inderdaad: al die hoofdstukken, die in de wijsbegeerte worden gewijd aan de leer der samenlevingsverbanden, zijn hier het onderwerp van sociologische bespreking. Dit maakt dan ook het wijsgerig karakter van zijn boek uit. Weliswaar geeft hij geen kosmologie en kennistheorie, doch hij geeft een leer der samenlevingsverbanden of individualiteits-structuren, die een wijsgerige kosmologie onderstelt en in kiem in zich bevat, en heeft daartoe ook op het gebied der kennistheorie een besliste en beslissende keuze moeten doen.

Wat nu de kosmologische onderscheidingen betreft: we behoeven het hoofdstuk dat speciaal handelt over het schoolverband maar op te slaan om te bemerken, dat MANNHEIM wars is van alle individualisme. Hij ziet daarin hét kwaad van den modernen tijd

en is zelfs geneigd de ramp van den tweeden wereldoorlog voor een goed deel daaraan toe te schrijven.

Toch worden we hier tot voorzichtigheid genoopt. Immers de vraag, of MANNHEIM dan als universalist te zien is, kan niet bevestigend worden beantwoord. Dit springt in het oog als we bemerken, dat hij weliswaar twee vormen van aanpassing noemt, de groeps-aanpassing en de individuele, doch voorts aan de laatste alle aandacht besteedt. Dit werpt ook enig licht op zijn bestrijding van de vormen van universalisme, die hij ontwaart in de autoritaire staten. Daar immers is van individuele aanpassing principiëel geen sprake: integendeel wordt daar de groep, en wel de vormloze groep of massa datgene, op welks voortdurende aanpassing aan alle omstandigheden tot verkrijging van zelfbehoud alle individuele daden worden gericht. Met andere woorden: de individuele aanpassing wordt in dit universalisme verslonden door die der massa.

Daartegen richt zich MANNHEIM's critiek: hij wil geen planning „van den ganzepas" maar planning tot vrijheid. En de vrijheid, welke hij bedoelt is een individuele vrijheid. Waardoor echter wordt deze vrijheid bepaald?

Dat dit geen individualistische vrijheid is, blijkt voldoende uit zijn aanvallen op het liberalisme der laissez-faire-gedachte. Voor den calvinist zal de individuele vrijheid alleen gegrond kunnen zijn in de scheppingswet. Om die reden zal de calvinist de vrijheid in samenlevingsverband niet anders kunnen verstaan dan als een vrijheid, die haar begrenzing vindt in de *apriorische structuur* dier verbanden.

Onder de apriorische structuur der samenlevingsverbanden verstaan we het feit, dat gezin en kerk, school en staat, bedrijf en vereniging niet het resultaat zijn van menselijke willekeurige afspraak, maar voortvloeien uit de wetten, die de Schepper Zelf voor het mensenleven in gemeenschap heeft gesteld. Deze wetten zijn ons ten dele bekend, en worden ons in den loop der historie steeds iets beter bekend, indien wij de geschiedenis en daarmede de situatie van onzen tijd bezien bij het licht der Woordopenbaring. Maar onze kennis van die verbandswetten is iets anders dan het bestaan van die wetten zelf: zij zijn niet afhankelijk van onze kennis, noch van onze daden. Zij zijn door God gesteld, en niemand heeft tot Hem gezegd: wat doet Gij?

Nu is het opmerkelijk, dat juist deze apriorische structuur der samenlevingsverbanden door MANNHEIM doorlopend wordt geloochend. Deze gedachte kan zelfs niet bij hem opkomen, daar hij de

wet geheel anders ziet dan ieder, die het Goddelijk gezag der Schrift erkent. Voor MANNHEIM ligt de wet voor het mensenleven in de daden van dat leven zelf. Met andere woorden: wijsgerig gesproken is MANNHEIM overtuigd *subjectivist*.

Hebben we deze trek in MANNHEIM's filosofie vastgesteld, dan rijst een nieuwe vraag: waar ligt nu de subjectiviteit, die in MANNHEIM's gedachtengang met de wet voor het mensenleven samenvalt?

Aanvankelijk zou men kunnen menen, dat die wet is te zoeken in de sociale functie. Deze opvatting heeft veel aantrekkelijks. Zij zou ons duidelijk kunnen maken hoe het komt, dat MANNHEIM's belangstelling zo sterk door het sociale is geboeid. Zij zou verklaren, waarom sociologie voor hem met wijsbegeerte en zelfs met de religieuze idee der wijsbegeerte samenvalt. Toch kan zijn wijsbegeerte op deze manier niet worden begrepen.

Hij besteedt immers zijn aandacht niet uitsluitend aan het sociale aspect der samenlevingsverbanden, maar wijdt zijn belangstelling aan die verbanden in hun geheel, en heeft oog voor het oeconomische, maar ook voor het ethische en niet minder voor het pisteutische of geloofs-aspect der samenlevingsverbanden. Het feit, dat MANNHEIM geen apriorische structuur der samenlevingsverbanden kan erkennen, doet ons enerzijds verstaan dat zijn aanpassingsbegrip strikt subjectivistisch van aard is. Omgekeerd doet zijn aanpassingsbegrip ons den aard van zijn subjectivisme beter verstaan: deze aanpassing immers is een aanpassing in den loop der geschiedenis. Meer dan dat: de aanpassing op welke MANNHEIM doelt is een, neen *de* historie-vormende kracht. Het schijnt dus, dat we MANNHEIM's subjectivisme nader mogen typeren als *historisme*.

Trachten we nu deze, thans nog ietwat hypothetische, typering te toetsen aan MANNHEIM's uitspraken.

Doorlopend lezen we in MANNHEIM's boek van „technieken". Daaronder ressorteren o. m. de opvoeding door onderwijs, de voorlichting door den staat, het maatschappelijk werk. Deze technieken kunnen en moeten op het persoonlijk leven een verregaande contrôle en leiding uitoefenen. Op zich zelf, aldus MANNHEIM, zijn deze „technieken" noch goed noch kwaad, doch men kan er een goed en een kwaad gebruik van maken. De totalitaire staten maakten er een verkeerd gebruik van, de „planning voor vrijheid" zal er een goed en weldadig gebruik van weten te maken. Om dit goede gebruik te kùnnen maken, zal de „militante democratie" de zo gevaarlijk gebleken liberalistische neutraliteitsgedachte moeten los laten.

Nu heeft het begrip, door MANNHEIM met het woord „techniek" aangeduid twee kanten. Enerzijds ligt er in besloten, dat deze op deskundige wijze moet worden gevonden en toegepast. Aan den anderen kant wordt er in beleden, dat een op deskundige wijze gevonden en tactvol toegepaste „techniek" dan ook practisch almachtig is. We moeten ons hier niet laten misleiden door de bemerking, dat genoemde „technieken" in zich zelf neutraal zouden zijn en op verkeerde en goede manier kunnen worden toegepast. Het bezwaar dat hij tegen de totalitaire methoden en practijken heeft is veeleer de radicale ondeskundigheid hunner uitdenkers en toepassers.

De ethische norm is volgens MANNHEIM niet meer dan een sociaal verschijnsel, en wel een, dat in gedurige verandering begrepen is en met name in onzen tijd een sterke bewegelijkheid vertoont. De ethische norm heeft volgens MANNHEIM niets apriorisch, maar is veeleer een *wisselend* sociaal verschijnsel.

Niet anders is het volgens hem gesteld met de geloofsnorm. Hij ziet daarin een louter subjectieve sociale kracht. De sterkste uitdrukking ervan meent hij te mogen interpreteren als een „paradigmatische ervaring", d.i. als een ervaring, die zo diep is ingedrongen dat ze alle volgende ervaringen bepaalt: wanneer zij eenmaal gevormd is, geeft zij gestalte aan al onze latere ervaringen. Zowel de ethische als de geloofsnormen zijn volgens MANNHEIM een deel van het aanpassingsproces, al ligt het in den aard der zaak dat de idealist — d. i. de Christen of de humanist — dit niet kan inzien.

Met name de stelling, dat de ethische en religieuze normen een deel van het alles-omvattende aanpassingsproces zouden zijn, verraadt ons dat MANNHEIM's subjectivisme nader als historisme mag worden aangeduid.

Deze aanduiding vergt echter nog nadere precisering.

Van niets immers wil MANNHEIM minder weten dan van een laissez-faire-filosofie. Het is z. i. voldoende gebleken dat het laissez-faire-beginsel Europa aan den rand van den ondergang heeft gebracht. In de plaats van zulk een principe stelt hij het zijne: dat van de deskundige bemoeiing.

MANNHEIM's historisme vindt dan ook zijn grens in de *deskundigheidsgedachte.* Dit brengt ons in aanraking met MANNHEIM's wetenschapsopvatting. Deze treedt het duidelijkst aan het licht, als we letten op zijn critiek op de idealistische wijsbegeerte. Het bezwaar dat hij tegen haar heeft is dit: zij vergat dat haar grondbegrippen door de sociale structuur van haar tijd werden bepaald.

Daarmee is het religieus gezag, dat aan het idealisme door zijn aanhangers werd toegekend, gebroken. Evenzeer als de ethische en pisteutische norm is ook de wijsbegeerte z. i. een veranderlijk en bewegelijk sociaal verschijnsel. Ook de filosofie ontkomt dus niet aan het sociologisch gericht. Zij wordt in historistischen trant gerelativeerd.

Om dit echter te kunnen doen, moet de sociologische critiek van MANNHEIM zelf een vaste kern bevatten, die immuun is tegen historistische relativering. Alles wat MANNHEIM bespreekt valt ten offer aan zijn historistische critiek, behalve die critiek zelve.

Om die reden is o. i. het subjectivisme van MANNHEIM niet volledig getypeerd, als wij het met den term historisme aanduiden. In zijn wijsbegeerte vinden we kosmologische kiemen, die een verregaand historistische strekking vertonen. Maar in zijn filosofie ligt een kennistheorie verborgen, die boven het historisme uitgaat, en wellicht het best als neo-positivisme valt te waarderen.

Want als we vragen naar de *mogelijkheid dezer sociologische critiek* vinden wij dat zij principiëel mogelijk wordt geacht en toegepast als een deskundige therapie van de kwalen en moeiten van onzen tijd. Deze therapie staat boven de politieke verschillen; zij staat boven de ethische overtuigingen; en zij staat boven de geloofsovertuigingen, zodat zij ontkomt aan de bepaling der religieuze instelling. Daarentegen oordeelt zij over politieke mogelijkheden, morele normen en religieuze grondmotieven. Zij oordeelt daarover en verklaart die alle als functies van het veranderde sociale proces.

Dit blijkt reeds uit den titel van het boek: diagnose van onzen tijd. Deze diagnose zou als zodanig niet mogelijk zijn en geen enkelen zin hebben indien MANNHEIM erkende, dat het sociologisch denken evenzeer als b.v. de wijsbegeerte een verschijnsel en uitdrukkingsvorm van een bepaalden tijd en van een bepaalde, straks voor een andere plaats makende, sociale structuur was.

Met andere woorden: terwijl MANNHEIM aan geen samenlevingsverband en aan geen aspect der werkelijkheid een apriorische structuur toekent, maar die alle vangt onder het net zijner historistische beschouwingswijze, moet hij aan de sociologische kenwijze en methode wel ter dege een apriorische structuur toekennen, omdat zonder deze de diagnose principiëel onmogelijk wordt.

Hierin ligt opgesloten, dat volgens MANNHEIM het mensenleven alleen in de sociologische critiek tot zelfkennis en zelfbewustzijn komt: in deze critiek immers komt de mens tot inzichten, die op andere wijze onbereikbaar blijven: de religieuze denker en de idealistische filosoof kunnen niet beseffen, zo leert hij, dat het

leven een voortdurend aanpassingsproces is, en dat de normen een deel van dit proces zijn, 173. Blijkbaar wil de auteur dit onvermogen geenszins toeschrijven aan onwil of domheid, maar aan het geestelijk niveau, waarop zich het religieuze denken en de wijsgerige activiteit bevindt. MANNHEIM schijnt de wijsbegeerte af te wijzen; in werkelijkheid volgt hij zelf een wijsgerige denkwijze, daar hij het sociologisch denken niet houdt voor een der vormen van aanpassing, welke het mensenleven kent, maar voor een *transcendente critiek* op dit leven, waardoor dit zich zelf als aanpassingsproces begrijpt.

De diagnose van onzen tijd is in wezen een transcendente critiek. Alleen zo is de medische houding te verstaan, die de auteur aanneemt en hem de kwalen van onze dagen doet zien. Hij zit als deskundig medicus aan het ziekbed van onze samenleving en acht zich verplicht niet alleen een diagnose te geven, maar ook de middelen tot herstel aan te wijzen.

In het overzicht van MANNHEIM's gedachtengang hebben we gewezen op enkele plaatsen, waarin duidelijk deze medische houding wordt uitgesproken. We hebben daar ook gewezen op het verband tussen de moderne sociologie en het daaraan voorafgaande en nog steeds actuele psychologisme. Het is opmerkelijk, dat het moderne denken een aanvullende critiek levert met name op de freudiaanse psycho-analyse. Daarin staat MANNHEIM niet alleen: ook van geheel andere zijde horen we zulk een aanvullende critiek. SARTRE acht de freudiaanse psycho-analyse ontoereikend, omdat zij blijft staan bij het aannemen van zekere psychische mechanismen en niet doordringt tot het inzicht, dat deze mechanismen zelf als producten van de menselijke subjectiviteit kunnen worden geïnterpreteerd. Het freudiaans censuur-mechanisme acht SARTRE dan ook interpretabel als een poging van den mens om in kwade trouw jegens zich zelf, zich zelf te ontvluchten en heul te zoeken in de oneigenlijke bestaanswijze. MANNHEIM op zijn beurt acht de freudiaanse interpretatie van den mens ontoereikend, omdat het haar schort aan sociologische deskundigheid. De heilige en de hystericus kunnen op het niveau der freudiaanse interpretatie niet worden onderscheiden; eerst de sociologische critiek geeft hier een aanvullende correctie. Bij alle waardering die MANNHEIM voor de psycho-analyse uitspreekt, blijft toch het feit staan, dat zijn critiek een ander niveau weet te bereiken: in de sociologische critiek immers meent hij te kunnen doorstoten tot een diepere laag van kennis, en wel die laag waarin de vaste grond wordt gevonden. En dit doordringen tot een diepere en vaste laag van kennis maakt

juist het transcendent karakter van deze critiek uit. We kunnen in dit verband het woord „transcendent" vertalen met „doordringend tot den vasten grond der kennis".

Wij kunnen het MANNHEIM zeker gewonnen geven, dat hij zijn sociologie filosofisch opbouwt en hanteert. Inderdaad: de sociologie zal filosofisch zijn of zij zal níet zijn. Maar een moeilijk te excuseren nadeel is toch wel, dat hij uit de wijsbegeerte een deel uitlicht en met grote zorg behandelt, namelijk de leer der samenlevingsverbanden of individualiteitsstructuren, en de overige delen ietwat stiefmoederlijk behandelt; en dat, terwijl die overige delen toch aan de orde moeten komen. Want geen sociologie is mogelijk zonder een degelijk verzorgde kosmologische en kentheoretische uitbouw en onderbouw. De leer der samenlevingsverbanden immers staat elk ogenblik voor kosmologische en kennistheoretische beslissingen; dan is het duidelijker en, als ik het zo zeggen mag, ook eerlijker als van die beslissingen in den brede verantwoording wordt afgelegd. Nu dit niet geschied is, moeten wij de kosmologische en kennistheoretische fundamenten met enige moeite bloot leggen, en dit wekt spoedig den schijn, alsof we den auteur gedachten toeschrijven, die hij zo niet heeft uitgesproken.

Onze critiek op MANNHEIM's diagnose reikt diep en gaat ver: wij zien in deze diagnose een poging tot transcendente critiek van sociologische zijde op de historistisch beschouwde samenleving. Zowel deze transcendente critiek als deze historische beschouwing menen wij volledig te moeten afwijzen.

Niet minder ver dan onze critiek gaat echter onze positieve waardering.

Het feit, dat we in MANNHEIM's diagnose een poging herkenden om door te dringen tot den vasten grond der kennis, herinnert er ons aan, dat zulk een transcendente critiek inderdaad onontbeerlijk is. En wij zijn gaarne bereid in deze poging, die ons als taak is opgelegd, van MANNHEIM te leren. Daarbij is hij ons niet alleen een baken in zee, maar heel wat meer. De samenleving, welke MANNHEIM bestudeert, is dezelfde als waarin wij leven, en hij is een mens van gelijke bewegingen als wij. Geen wonder dan ook, dat hij ons meermalen krachtdadig op weg helpt bij onze eigen pogingen, om tot een transcendente critiek onzer samenleving te geraken. En daar we de neiging hebben de door ons en ons voorgeslacht geformuleerde beginselen te vereenzelvigen met de apriorische structuur van de schepping, is het zeer gezond eens in de

leer te gaan bij een man, die zelfs het bestaan dezer beginselen niet vermoedt.

Ook bij hem is de natuur wel eens wijzer dan de leer. Zijn bezwaren tegen de sociologische principes en methoden der totalitaire gemeenschappen brengen hem tot de onderscheiding van vormhebbende en vormloze groepen. Nu dwingt zijn ideaal, dat hem reguleert, hem wel tot de ontkenning van de apriorische structuur der verbanden — en wellicht is dit de factor, die hem verleidt „de jeugd" als een samenlevingsverband te zien — maar zijn afwijzing van de fascistische, nazistische en communistische groepsleer drijft hem toch in de richting van het erkennen der werkelijke verbanden. In dezelfde richting drijft hem de handhaving van de vrijheid: een planning tot vrijheid betekent o. m. de aanvaarding van zekere rechten, die hij individuële rechten zal noemen doch waaraan wij onzerzijds eerder den naam van in scheppingswet gewaarborgde vrijheden zullen geven. Opmerkelijk is in dit verband dat MANNHEIM, bij alle afwijzing van het individualisme, geenszins tot universalisme overslaat. De overwegende aandacht, welke hij aan de individuele aanpassing wijdt, doet ons opmerken dat hij ondanks zijn filosofische instelling een open oog voor de werkelijkheid behoudt. De onderscheiding van vormhebbende en vormloze groep heeft een diepere betekenis dan MANNHEIM schijnt te zien. Zelfs zou in een gesprek met iemand, die MANNHEIM's opvattingen is toegedaan, een immanente critiek kunnen worden geleverd op diens beschouwing van de jeugd als een natuurlijke groep; in MANNHEIM's termen zou zij veeleer een vormloze groep moeten heten, en van hieruit kunnen weer critische bemerkingen worden gemaakt op zijn ideeën aangaande „jeugdpolitiek", opvoeding, onderwijs en schoolwezen. Zou in dat gesprek dan blijken, dat de vorm in MANNHEIM's zin toch niet meer dan een toevallige buitenkant is, dan kan de vraag worden gesteld of de onderscheiding van vormloze en vormhebbende groep wel recht heeft in dezen gedachtengang.

Er is ook winst te behalen uit MANNHEIM's opmerkingen aangaande enkele gegevens der Schrift. Weliswaar bieden zijn exegetische voorstellen weinig of geen verrijking van inzicht, maar het beginsel der sociologische exegese is belangwekkend. Niet omdat het aanvaardbaar zou zijn. Maar omdat we het zien als een correctie op de psychologische exegese. Beide figuren komen aan de orde bij een theologische interpretatie van het verstaan der woorden Gods. En hoezeer beide als exegetische beginselen te verwerpen zijn, het staat wel vast dat ze niet zonder reden aanhang

vinden. De poging tot datering der woorden Gods, hetzij in profetische vrijheid ondernomen, hetzij in theologische bezinning daarop geïnterpreteerd, kan metterdaad gestimuleerd worden door de voorstellen der sociologische exegese. Laatstgenoemde staat ontegenzeggelijk iets dichter bij de werkelijkheid dan de psychologische, die immers slechts een aspect der realiteit benadert, terwijl de sociologische oog heeft voor het geheel der aspecten.

Een bijkomend voordeel is, dat MANNHEIM's diagnose ons een uitzicht opent op dieper en beter verstaan van de samenwerking tussen K.V.P. en de P.v.d.A. In den woeligen gang der practische politiek moge deze samenwerking ons wel eens tot een pijnlijk raadsel worden, MANNHEIM's betoog wijst ons een mogelijkheid van verklaring, die bij nader onderzoek waarschijnlijk vruchtbaar zal blijken tot vorming ook van practische argumentatie. Er schijnt — MANNHEIM wijst er zelf enkele malen op — een verwantschap te bestaan tussen zijn sociologische idealen en de thomistische. Hoe deze verwantschap ook nader beschreven zal moeten worden, we mogen aannemen dat zij er is en dat de genoemde samenwerking een dieper basis heeft dan die van toevallige gemeenschap van belangen. Is dit zo, dan ligt daarin de mogelijkheid van haar verklaring en van een andere dan louter ethische critiek.

Dit alles wijst ons naar de noodzakelijkheid ener calvinistische sociologie. Dat is die ener calvinistische wijsbegeerte. Dan komen ook nog enkele andere vragen aan de orde. O. a. die van de natuurlijke grenzen van wijsbegeerte en wetenschap. Wij huldigen geen wijsgeren als politici bij uitnemendheid, noch sociologen als de geroepen medici aan het ziekbed der samenleving. Zij stichten evenveel kwaad als theologen aan het ziekbed der kerk, en op dezelfde wijze. Eerst als de mannen van wetenschap de grenzen van hun taak zien, of ten minste bereid zijn daarvoor oog te krijgen, is de zo bitter nodige samenwerking tussen de school en de overige verbanden mogelijk. En dan zal ze vruchtbaar blijken, wederzijds.

Wel zeer ernstig zijn onze bezwaren tegen MANNHEIM's opmerkingen betreffende de kerk en het christelijk leven, de religie en de vroomheid, het religieuze denken en de theologie. Dat hij deze laatste overschat en haar een functie toeschrijft bij de positivering van ethische normen mag hem niet te zeer worden euvel geduid: hij moet dit eenvoudig hebben overgenomen van christelijke denkers; onder de christenheid over het rond der aarde is het slechts een verdwijnend klein deel, dat bereid is, zich bij de bepaling van de plaats der theologie te schikken onder de tucht van Gods

Woord. Daarom ligt in MANNHEIM's diagnose ook voor de christenheid een ernstige waarschuwing: indien de theologische wetenschap tot resultaten leidt, waaraan religieus gezag moet worden toegekend, waarom zou dit dan niet het geval zijn met een andere wetenschap, die bovendien een breder terrein bestrijkt dan de theologie? Zolang men te doen heeft met een sociologie, die niet door een christelijken geest gedragen wordt, zou men zich nog tegen dien geest kunnen keren. Maar zodra er een christelijke sociologie kwam, zou zij de theologie overbodig moeten maken.

In werkelijkheid is dit geenszins het geval. Noch een christelijke wijsbegeerte, noch een christelijke sociologie kan ooit de christelijke theologie overbodig maken, doch heeft zelf alle belang bij een gezonden bloei van het theologisch denken. Doch we hebben ons te hoeden voor het misverstand, als zou de theologie ons een transcendente critiek op de werkelijkheid kunnen leveren.

Het is hier de plaats om even in te gaan op het onderscheid van transcendent en transcendentaal. We volgen daarbij het woordgebruik van Prof. Dr H. DOOYEWEERD in het eerste deel van zijn Wijsbegeerte der wetsidee.

De transcendente critiek die wij nodig hebben, wordt ons enkel gegeven door het Woord Gods. Wij vangen haar op in onze exegese, in ons verstaan van dat Woord. In de wijsbegeerte echter komt aan de orde een bezinning op de mogelijkheid van wijsgerige kennis; daar deze kennis in den grond der zaak eerst wordt mogelijk gemaakt door de transcendente critiek, die ons wordt gegeven in het met Goddelijk gezag beklede Woord der Openbaring en die wij via onze exegese verwerken in onze grondleggende religieuze houding en instelling, is het de taak der wijsbegeerte rekenschap af te leggen van haar mogelijkheid door te verwijzen naar haar transcendente fundament. Deze rekenschap nu wordt, vanwege haar betrekking op dezen transcendenten oorsprong, een transcendentale critiek genoemd.

Door nu in zijn sociologie een transcendente critiek van de samenlevingsverbanden te geven, bekleedt hij haar met religieus gezag en overschrijdt hij de bevoegdheid der wetenschap. Door ons daarentegen een transcendentale critiek te onthouden, geeft hij zijn wijsbegeerte, zijn sociale filosofie, een onvolledig en daardoor ietwat misleidend karakter: hij suggereert daardoor de zelfgenoegzaamheid dezer sociale filosofie, terwijl het naar calvinistische denkwijze tot de taak der wijsbegeerte behoort haar onzelfgenoegzaamheid te erkennen en daarvan op wijsgerige wijze rekenschap af te leggen.

Nu heeft het boek van KARL MANNHEIM recht op onze dankbaarheid, doordat het ons er toe dwingt, ons op dezen stand van zaken te bezinnen en die naar beste weten door te denken.

Wij verstaan dan ook beter, hoe hij ertoe komt de kerk te verzoeken zich in te schakelen als functie in de veranderde sociale structuur onzer dagen. Hij is zich zijn subjectivisme niet als verregaande eenzijdigheid bewust en bemerkt daardoor niet, dat hij van de kerk een subjectivistische mistekening geeft, het verschil tussen subjectivistische vroomheid en geloofsgehoorzaamheid over het hoofd ziet en inzake de inderdaad hoog nodige religieuze vernieuwing van Europa velerlei opmerkingen maakt die hoegenaamd niet ter zake doen.

Ons wordt dan ook duidelijk, dat MANNHEIM's diagnose eigenlijk een profetisch karakter draagt. Het is een valse profetie. Zijn boodschap is, door het feit zelve dat zij een transcendente critiek levert, met vermeend religieus gezag bekleed.

Op pagina 152 maakt MANNHEIM een allermerkwaardigste opmerking: „Men kan geen goed Christen zijn in een maatschappij, waarin de fundamentele regels tegen de geest van het Christendom ingaan." Wellicht schuilt hierin een dieper waarheid dan MANNHEIM gezien heeft. Weliswaar heeft de jonge kerk dit onmogelijke moeten en mogen volbrengen, maar haar voortbestaan werd dan ook gekocht met de verdwijning van het antieke antichristendom en de daarop levende maatschappij. Het moderne antichristendom vindt opnieuw de discipelen van den Christus tegenover zich. Nu merken wij twee dingen op. Ten eerste dat MANNHEIM getuigt van het totale karakter der religie, 166. Ten tweede dat hij een volkomen vijand is van de erkenning der religieuze antithese, 70. Hij acht deze erkenning een even groot kwaad als de autoritaire idealen.

Dit geeft te denken.

Vonden de denkbeelden van MANNHEIM algemeen ingang in een samenleving, dan zou in die samenleving voor waarachtig christelijk leven geen plaats meer zijn. Die samenleving immers zou het recht opeisen die Christenen te haten en weg te doen wegens hun erkenning der religieuze antithese. Zij zou hen haten met dezelfde ernst, waarmee zij de autoritaire gedachte en haar dragers haatte.

Het wil ons voorkomen, dat de autoritaire staatsterreur met al zijn bruutheid en verschrikking, naar zijn geestelijk gehalte minder dicht bij het regiment van den antichrist staat dan de optimistische, bezonken en bijna alles waarderende wijsheid van KARL MANNHEIM.

HET FEDERALISME

DOOR

DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT

Het Federalisme [1]) doet zich aan ons voor in twee soorten.

Het eerste is het z.g. wereldfederalisme. Het tweede is het z.g. regionaal federalisme.

Het wereldfederalisme beoogt de schepping van een wereldfederatie, een wereldstaat, waarin de bestaande staten zullen worden verenigd. De Verenigde Staten van de Wereld, zo op de manier van de Verenigde Staten van Amerika.

De stichting van zulk een wereldfederatie is, volgens de wereldfederalisten, het enige en afdoende middel om den oorlog uit de wereld uit te bannen.

De bestaande staten zijn niet bij machte den oorlog te doen verdwijnen. Die staten staan daartoe zichzelf in den weg. Zij hebben een zo hogen dunk van hun eigen recht, van hun eigen souvereiniteit, die zij niet willen prijs geven, dat zij bij onderlinge botsing van rechten en belangen steeds den weg der eigen-richting kiezen en door machtsoefening het souvereine standpunt der afzonderlijke staten willen doen overheersen.

De Volkenbond en de Verenigde Naties hebben hierin ook gefaald. Deze beide instellingen laten de macht en de souvereiniteit der afzonderlijke staten intact. Het gevolg is, dat de internationale spanningen en daarmee de oorlogen en de oorlogsdreigingen blijven.

De oplossing is volgens de wereldfederalisten de afschaffing van de souvereiniteit der staten en de instelling van één wereldstaat, die geen concurrent naast zich vindt en die het recht en de macht erlangt, de orde in de wereld te handhaven.

Aan de bestaande staten kan de bevoegdheid worden gelaten,

---

[1]) Ik moge belangstellende lezers verwijzen naar een serie hoofdartikelen over het federalisme in het dagblad „Trouw" op tien achtereenvolgende Zaterdagen verschenen, te beginnen op 8-1-1949. Voorts op de in den tekst aangehaalde rede van Prof. Dr Z. W. SNELLER *Nederland in West-Europa*, uitgave Zomer en Keuning U.M., Wageningen.

aldus deze mensen, hun inwendige aangelegenheden zelf te regelen. Dat kan zeer ruim worden opgevat. Men kan aan die staten zelf overlaten de keuze van hun politieke en sociaal-economische orde. Maar de uiteindelijke bevoegdheid en de beschikking over machtsmiddelen, nopens de wereldorde en den wereldvrede, behoort niet aan deze deelstaten, maar aan de regering der wereldfederatie.

Het schema is zeer eenvoudig en duidelijk.

Ook kan niet worden ontkend, dat de critiek op de leer der souvereiniteit der afzonderlijke staten als bronwel der oorlogsrampen, die sinds eeuwen de wereld teisteren, in den kern juist is.

Alleen, de weg ter ontkoming, dien de wereldfederalisten aanprijzen, bestaat niet.

De reden waarom Volkenbond en Verenigde Naties hebben gefaald is deze, dat de afzonderlijke staten niet konden en niet wilden afstand doen van hun souvereiniteitsrechten ten gunste van een volkenrechtelijk gezag.

Zij konden het niet, want zij hadden geen garantie, dat hun belangen even goed of beter zouden worden verzorgd door dat volkenrechtelijk gezag dan als zij het zelf deden.

Zij wilden het niet, eensdeels omdat zij er geen vertrouwen in hadden, aan den anderen kant omdat zij de macht — begerenswaardig goed vooral als zij groot is — wensten te behouden.

Om dezelfde reden als de bescheiden pogingen, Volkenbond en Verenigde Naties, faalden, kan de grotere poging ener wereldfederatie niet eens worden ondernomen.

Wie anders moeten de macht van de afzonderlijke staten afnemen en aan de wereldfederatie overdragen, dan die afzonderlijke staten zelf? Indien zij het niet doen, is er geen macht ter wereld, die het doen kan.

Er is op de opvattingen van de wereldfederalisten zeer veel critiek uit te brengen.

Maar de scherpste en de meest afdoende critiek, die alle andere critiek overbodig maakt, is deze, dat de staten, die de wereldfederatie moeten vormen, er niet over denken en er onder de huidige verhoudingen ook niet over denken kunnen.

Waren die verhoudingen anders, dan zou een wereldstaat, een wereldfederatie overbodig zijn, omdat dan juist de Volkenbond of de Verenigde Naties, op grond van welker onmacht het wereldfederalisme ontstaan is, geslaagd zouden zijn.

Het wereldfederalisme is de zoveelste VON MÜNCHHAUSEN-stunt: de man, die zich zelf aan de haren uit het water trekt. In een politiek tijdschrift behoeft er naar wij hopen verder geen

aandacht aan te worden gewijd. Het geval blijve waar het behoort: in een sprookjesboek.

* * *

Belangrijker en reëler is het regionaal federalisme.

Wij kennen het in het bijzonder als het Europees of West-Europees federalisme.

Dit federalisme is het streven, staten, die aardrijkskundig een geheel vormen, die gezamenlijk min of meer gelijke belangen hebben tegenover de buitenwereld, die een zekere mate van politieke en culturele gelijkgerichtheid bezitten, te verenigen in een federatie, een federalen staat, waarin de oorspronkelijke, souvereine en onafhankelijke staten nu voortaan als deelstaten optreden.

Het verschil met het streven van het wereldfederalisme is — afgezien van het verschil in omvang — dit, dat het wereldfederalisme de grootste tegenstelling wil doen overbruggen door de federatie, een vereniging beoogt van tegenstanders, en zich niet stelt op de basis van een gemeenschappelijk cultureel-historisch substraat, terwijl het Europees federalisme een overbrugging beoogt van de geringste tegenstellingen, een vereniging beoogt van in grote lijn gelijkgezinden en zich wel stelt op de basis van een gemeenschappelijk cultureel-historisch substraat.

Daarbij dient te worden opgemerkt, dat in de beweging van Europees federalisme begrip bestaat voor het feit, dat zulk een doel alleen het resultaat kan zijn van een groei-proces, van een ontwikkelingsgang. Men bedoelt niet, als bij toverslag een staat Europa of een staat West-Europa in het leven te roepen, zoals de Verenigde Staten in Noord-Amerika een staat zijn. En men bedoelt niet Engeland, Frankrijk, Nederland enz. terug te drukken tot staten van het kaliber van New-York, Georgia of Massachusetts enz.

Een Europese federatie betekent vooralsnog een samenwerking van Europese staten op bepaalde gebieden, het scheppen van regelingen op b.v. economisch en militair gebied, waaraan al de deelnemende staten onderworpen zijn en met gemeenschappelijke uitvoeringsorganen. Aanvankelijk ligt het zwaartepunt bij de beslissing nog bij de individuele staten.

Men ijvert daarbij tevens voor een Europese volksvertegenwoordiging in een of anderen vorm. Aanvankelijk uitsluitend als raadgevend orgaan.

De grondgedachte is: aan het begrip Europa een politieken vorm te geven en in Europa een politiek te scheppen, die niet of

niet uitsluitend wordt gevoerd van het gezichtspunt der individuele staten uit, maar van het gezichtspunt van Europa uit.

Men is er zich van bewust, dat de historie scherpe scheidingslijnen in Europa heeft getrokken, dat er politieke en culturele, geestelijke en sociaal-economische verschillen zijn in Europa, waarover men niet lichtvaardig heen mag dansen.

Tegelijkertijd meent men, dat Europa (West-Europa) als geheel zowel uit geestelijk-historisch gezichtspunt als uit actueel-politieke behoefte een staatkundig geheel kan en moet zijn.

En men poogt nu de ontwikkeling van dat staatkundig geheel, met eerbiediging van de nationaal-staatkundige verscheidenheden, te bevorderen.

Zonder enigen twijfel hebben wij hier te maken met een beweging die diep wil ingrijpen in de bestaande juridische en historische verhoudingen.

Een beweging, die te meer onze aandacht verdient, wijl onmiskenbaar een begin van uitvoering in de practische politiek reeds tot stand kwam.

Op de beide hoofdsectoren van het internationaal politiek beleid, de militaire voorbereidingen en de economische betrekkingen, zijn zekere federale — misschien moet men nog zeggen praefederale — organisatievormen geschapen.

Als resultaat van het Marshall-plan is een vaste economische en financiële samenwerking tussen 16 Europese landen ontstaan, ter verdeling van de Marshall-hulp. Deze economische samenwerking betekent meer dan een gezamenlijk potverteren. Aan de verkrijging van de Marshall-hulp is verbonden de eis, maatregelen te treffen om te komen tot een financieel-economisch herstel van de betrokken landen als totaliteit.

De aanwending van de Marshall-hulp geschiedt dus van Europees gezichtspunt uit, maar zodanig dat tevens daarmee de landen individueel worden geholpen. Er is dus mee verbonden een zekere afstemming van de financieel-economische behoefte van het geheel.

Dat is nu het grondprincipe van de federatieve gedachte, toegepast in de financieel-economische sfeer.

Het is de opzet, de samenwerking der landen, die Marshallhulp ontvangen, dan ook voort te zetten na 1952, als de Marshallhulp wordt beëindigd.

De federatie is dus op mars.

Een federale ontwikkeling — met name op militair gebied — is te vinden in de Westelijke Unie, dat is de Unie, die door Groot-

Brittannië, Frankrijk, België, Nederland en Luxemburg is aangegaan bij het Pact van Brussel van 17 Maart 1948.

Dit pact voorziet in samenwerking op economisch, militair en cultureel gebied. De economische samenwerking wordt echter voor het grootste deel geabsorbeerd door de organisatie der 16 Marshalllanden. Dientengevolge blijft alleen over de militaire en de culturele sector. Deze laatste leent zich uiteraard minder tot actieve overheidsbemoeiing. Hier kan slechts een zekere stimulering en vergemakkelijking van de internationale contacten worden bewerkt.

Zo is het meest in het oog vallende werk van de Westerse Unie gelegen op militair terrein. En daar zijn inderdaad zeer belangrijke grondslagen gelegd voor een federale krijgsmacht en een federale defensie.

Er is gevormd een gemeenschappelijk opperbevel met een gemeenschappelijke generale staf, die de verdediging van West-Europa voorbereidt. Niet de verdediging van Engeland of Frankrijk of van de Benelux-landen, maar van de Westerse Unie.

Er zijn voorts maatregelen getroffen voor de unificatie [2]) der bewapening in de vijf landen en men is feitelijk bezig den opbouw van één harmonisch leger ter beveiliging van West-Europa voor te bereiden.

Ook hier is dus de federatie op mars.

* * *

Het belangwekkende van deze federale ontwikkeling is, dat zij niet bepaald ontsproten is aan een of ander federaal ideaal of federalistische utopie [3]), maar dat zij een gevolg is van de eisen, die de hedendaagse werkelijkheid ons stelt.

Wanneer wij de politieke situatie in de wereld waarnemen, als wij de wereldkaart voor ons nemen, dan zien wij dat van het grote Europees-Aziatische continent de centrale massa, het overgrote deel, wordt beheerst door Rusland. Nu China wordt gerussificeerd, is de grens van dit Russische machtsgebied, ruw getrokken: Noordelijke IJszee, Stille Zuidzee, Himalaya, Kaukasus, IJzeren Gordijn. Niet Russisch zijn daarbij Pakistan en India, de Mohammedaanse wereld in het Nabije Oosten en West-Europa. Achter-Indië is al een dubieuze zaak geworden.

De Westerse beschaving houdt op het ogenblik in politieken zin

[2]) éénmaking.
[3]) wensbeeld.

nog slechts stand op een gebied, dat eigenlijk niet veel meer is dan een kaap, dan een schiereiland van dat grote Europees-Aziatische continent. Zij dreigt door de Russisch-communistische macht in den Atlantischen Oceaan te worden gedrongen.

Als wij letten op andere dan zuiver aardrijkskundige factoren, wordt het beeld iets minder somber.

Want op dat schiereiland, dat de Westerse cultuur thans nog in vrijheid bezet houdt, en waarbij wij de Britse eilanden mogen rekenen, leeft een bevolking, die wat omvang, organisatorisch en technisch kunnen betreft en ook wat de economische capaciteit van het door haar bewoonde en tot ontwikkeling gebrachte gebied betreft, veel en veel meer vermag in verhouding tot de rest van het continent dan de aardrijkskundige verhoudingen zouden doen vermoeden.

Maar deze mogelijkheden kunnen alleen met succes worden benut, de bedreiging van de Westerse cultuur door Azië kan alleen worden geneutraliseerd en afgewend, indien dit West-Europa zich daartoe verenigt.

Dat betekent, dat de militaire en economische krachten van West-Europa moeten worden *gebundeld.* Dat zij moeten worden geleid en gehanteerd van het gezichtspunt van Europa (West-Europa) en van het behoud van de Westerse cultuur uit.

Dat betekent, dat wij een in economischen zin gebalkaniseerd Europa niet langer mogen gedogen en dat wij een sterk Europees leger moeten hebben.

Tot deze conclusie hebben de politieke verhoudingen, door en na den jongsten oorlog ontstaan, ons en de andere landen van Europa vanzelf geleid.

De eisen van zelfbehoud hebben zo duidelijk gesproken, dat de te bewandelen weg als iets vanzelfsprekends was uitgestippeld. Er is daarover fundamenteel in de verschillende landen van West-Europa dan ook geen verschil van gevoelen.

Er zijn wel veel moeilijkheden. En de een heeft op die moeilijkheden wel beter kijk dan de ander en kan dus ook de bezwaren, die daaruit voortkomen voor de tenuitvoerlegging van een federale politiek, beter en zuiverder waarderen. Maar over de zaak zelf en over de richting, die onze politiek gaan moet, is in wezen geen verschil.

Indien de landen van West-Europa op den duur geen prooi zullen worden van het communistische geweld, indien zij anderzijds op den duur meer willen zijn dan in het gunstigste geval een militair bruggehoofd van Amerika — hetgeen zou betekenen dat

wij economisch, politiek en cultureel vazalstaten zouden blijven van de Verenigde Staten — dan moet West-Europa weer worden wat het in het verleden is geweest: een eigen zelfstandige wereldmacht.

In het verleden is West-Europa dat geweest. En het kon zich toen veroorloven verdeeld te blijven. Elkaar beconcurrerende West-Europese landen, Duitsland en Engeland laatstelijk, daarvóór: Frankrijk en Engeland, daarvóór: de Nederlandse Republiek en Engeland, daarvóór: de Fransen en de Habsburgers, lieten ondanks hun onderlingen strijd de suprematie [4]) van de Westerse cultuur, het bestaan van West-Europa als beslissend machtscomplex in de wereld, onverlet.

Dat is voorbij. We staan zelfs op het randje van den afgrond.

West-Europa kan alleen blijven bestaan en wat betekenen in de wereld, als het de interne concurrentie op wereld-politiek niveau afschaft en zich in de wereld als een eenheid openbaart.

Dat betekent: federatie.

En dat is in principe de strekking van Marshall-organisatie en Westerse Unie. Het bundelen van de politiek-economische en politiek-militaire krachten van West-Europa en de hantering daarvan uit algemeen Europees staatkundig gezichtspunt.

Dit kan zeer vèrstrekkende gevolgen hebben.

Want zoals wij te voren reeds zeiden: hier ondergaat de juridische en de historische structuur van Europa een zeer drastische verandering. Wij willen daarom aan deze beide aspecten der zaak enkele beschouwingen wijden.

* * *

Waar zijn we mee bezig als we een Europese federatie ons ten doel stellen?

Op het ogenblik ligt datgene wat de regeringen op dit gebied feitelijk doen geheel op inter-statelijk, dus op volkenrechtelijk terrein. Het federale werk dat er gedaan wordt — en daarom sprak ik hiervóór over prae-federaal werk — is samenwerking van onafhankelijke regeringen. De commissies en organen, die Europees werk doen, rusten op afspraken en tractaten der onafhankelijke regeringen. Het zwaartepunt in heel dit werk ligt bij de regeringen der staten. En als wij nu eerlang ook zullen krijgen een Europees volksorgaan — in den Raad van Europa — opdat er een volksraadpleging en een volkscontrôle mogelijk zij op Europees niveau,

[4]) overheersende positie.

dan blijft nochtans het democratisch zwaartepunt liggen bij de volksvertegenwoordigingen der afzonderlijke staten.

En dat is, vooralsnog, goed en onontbeerlijk. Ware het anders, wij zouden ernstig bezwaar hebben.

Maar wij moeten ons wel realiseren, dat de verdere ontwikkeling van dit alles iets is, dat principieel-juridisch van anderen aard is.

Deze ontwikkeling, die nu volkenrechtelijk wordt opgezet, mondt tenslotte niet uit in een volkenrechtelijke, maar in een staatsrechtelijke structuur.

Want een federatie, waarover het hier gaat, is een staat.

En de Westerse Unie der toekomst (niet die van vandaag), de Verenigde Staten van Europa der toekomst, waarvoor we in Westerse Unie en Marshall-organisatie moeizaam de grondslagen leggen en waarvan de Raad van Europa in oprichting met zijn comité van Ministers en zijn Assemblée, prae-formaties zijn, zal een staat zijn.

Wij moeten daarvan niet schrikken. En men moet niet denken, dat mensen, die daaraan denken, luchtkastelen zitten te fantaseren en den bodem der werkelijkheid hebben verloren.

Wanneer wij militaire en economische macht van tot nu toe onafhankelijke landen gaan bundelen en verenigen, wanneer wij die verenigde macht gaan plaatsen onder gemeenschappelijke, doch zelfstandige gezagsorganen, welke die macht aanwenden ten behoeve niet van de afzonderlijke staten maar van Europa (West-Europa) als totaliteit, dan hebben wij een staat gemaakt.

In principe hebben wij, dunkt mij, dien staat al, indien er in de gemeenschappelijke gezagsorganen nog een zeer sterke afhankelijkheid is van de leden tot de regeringen, die hen hebben gedelegeerd [5]). Ook al ligt het zwaartepunt bij de besluitvorming in de federatie nog bij de afzonderlijke staten, indien men bij de besluitvorming zich stelt niet op nationaal maar op Europees standpunt, dan is er in principe van een staat sprake.

Typisch voorbeeld is de oude Republiek der Verenigde Nederlanden, waar het conflict tussen het geheel en de delen, tussen de Republiek en de provinciën, schier permanent was.

De provinciën kregen het klaar, in de practijk beschouwd te worden als dragers der „souvereiniteit". Nochtans waren de zeven provinciën niet zeven republieken, maar één republiek. En dat kwam omdat, als het er op aan kwam, de idee der totaliteit — zij het ook met hangen en wurgen — in het optreden naar buiten

[5]) afgevaardigd.

bij de besluitvorming domineerde[6]). Dat had tenslotte ook zijn doorwerking naar binnen.

De revolutie van 1795 was een Revolutie. Zij was een Revolutie omdat een revolutionnaire methode hier gepaard ging met een revolutionnaire leer.

Op den historischen achtergrond dezer Revolutie stond echter de nijpende drang naar de reformatie van de oude republiek tot een eenheidsstaat.

De revolutie van 1795 heeft deze reformatie bewerkt, maar, omdat zij een Revolutie was ook tot op zekere hoogte verknoeid.

Bij de federatie van Europa staan wij in wezen voor een soortgelijke juridische ontwikkeling (al gaat het hier niet om een eenheidsstaat), waarbij wij voor een revolutionnaire deformatie zeer beducht moeten zijn.

Deze juridische ontwikkeling op internationaal terrein is iets nieuws. Niet in dien zin dat zulke dingen zich niet eerder in de historie hebben voorgedaan. De geschiedenis kent het ontstaan van talloze federaties: Duitsland, Zwitserland, de Verenigde Staten van Amerika.

Maar het is nieuw, omdat deze federale ontwikkeling van den laatsten tijd betekent een afbreken van de lijn, die tot dusverre in de ontwikkeling van de internationale rechtsorde voor orthodox gold.

Ik kan dit niet beter uitdrukken dan in de woorden waarin ik dat in een hoofdartikel in „Trouw" van 26 Februari 1949 heb gedaan:

> „Hoe verhoudt zich het federatieve streven tot de ontwikkeling ener algemene internationale rechtsorde?
>
> Het eerste wat wij daarover willen opmerken is het volgende: Federale aaneensluiting van landen, die aardrijkskundig bij elkaar horen, is voorzien in het Handvest der Verenigde Naties. In het Handvest is een hoofdstuk „regionale regelingen" opgenomen en art. 51 regelt collectieve zelfverdediging van een beperkt aantal leden. Hiermede is het federalisme ingepast in het kader van het Handvest, en schijnt het met de idee van het Volkenrecht, zoals wij die in de Volkenbond eerst en Verenigde Volken nu, belichaamd zien, in overeenstemming te zijn.
>
> Toch is dit maar schijn. De inpassing van federale, regionale regelingen is eerst na een bepaalden weerstand in het Handvest opgenomen. Voornamelijk als gevolg van aandrang der Verenigde Staten, die de pan-Amerikaanse beweging en de collectieve verdediging van het Amerikaanse continent niet wilden loslaten.

[6]) de overhand had.

Maar wij moeten — en dat is onze tweede opmerking — ons door dezen schijn niet laten bedriegen.

Het federalisme gaat uit van een fundamenteel andere idee, dan de idee, die aan Volkenbond en Verenigde Naties ten grondslag was gesteld.

De idee, die voor deze laatste instellingen als basis dient, was deze, dat in de wereld, in het verkeer der staten onderling, het recht zou heersen. De betekenis der staten, de betekenis en de omvang der nationale souvereiniteit zou minder worden ten gunste van een ander, een hoger gelegen recht, ten gunste ook van een hoger, een volkenrechtelijk gezag.

De bedoeling van dit Volkenrecht was dus dat in de internationale statengemeenschap, de individuele internationale machtsuitoefening der staten, onderworpen zou worden aan een volken-*rechts*uitoefening.

Vandaar dat de voorstanders daarvan zich altijd fel gekeerd hebben tegen blok-vorming door een deel der staten. Omdat daardoor niet de *rechts*gedachte maar de *machts*gedachte versterking ontving. Zo is het ook van *onze* zijde steeds gezien. Iemand als Prof. Anema heeft èn als hoogleraar in het Volkenrecht, èn als politicus deze regionale blokvorming steeds scherp bestreden.

Want, gelijk gezegd, deze blokvorming bewerkt precies het tegenovergestelde van wat door een universele rechtsorganisatie wordt beoogd.

Het federalisme maakt in het wereldgeheel de Staten niet minder machtig maar veeleer oppermachtig. Het bewerkt niet, dat de nationale souvereiniteit, waaraan niet ten onrechte de laatste eeuwen zovele rampen zijn toegeschreven, aan macht en betekenis verliest, maar dat dit begrip aan macht en betekenis wint. De blokvorming, de federatie, beoogt een versterking van den staat, van de staatsmacht naar buiten.

Natuurlijk verliezen Staten, die zich in een federatie begeven aan zelfstandige macht. Maar zij verliezen die macht niet aan een universeel internationaal rechtsorgaan, dat de machtsoefening der staten van een algemeen rechtsstandpunt uit controleert en leidt. Zij verliezen die macht aan een nieuwen, groteren, hen omvattenden staat, de federatie. En die Staat, die federatie, verschijnt nu in de wereld der staten ten tonele als een nieuw en groter *machts*verschijnsel.

Federatie kan ongetwijfeld naar binnen voortschrijdende *rechts*ordening betekenen, naar buiten betekent zij versterking van de *machts*orde.

In den groten strijd tussen recht en macht in de wereld, is de verlamming van Volkenbond en Verenigde Naties, het opleven van de federale gedachte een tragisch verschijnsel. Het betekent een gedeeltelijke capitulatie van de krachten, die voor het recht strijden, ten gunste van de krachten die in de macht haar ideaal zien.

Men denkt dan wel, dat als de wereld eens zal zijn opgedeeld in een aantal grote federaties, tussen die federaties dan de universele internationale rechtsordening gemakkelijk kan worden gevestigd.

Daarom moeten wij de federale idee niet met een idealistischen nimbus omgeven. Het federatieve streven is een noodsprong. Het is het bewijs van onze onmacht om het recht in de wereld te organiseren en te doen zegevieren.

Dat betekent allerminst, dat de huidige federalisten, *machts*maniakken zijn. Integendeel. Evenmin als het doen van een noodsprong — dat is een sprong dien een redelijk mens in normale omstandigheden niet doet — de daad van een krankzinnige is. Onder de huidige omstandigheden is dit federale streven, deze noodsprong, het enige, wat ons overblijft, willen wij niet in rechtschaos en tyrannie ten onder gaan.

Daarom zien wij dan ook dat — om erger te voorkomen — de voorstanders der universele rechtsgedachte van voorheen, de tegenstanders der regionale blokvorming van voorheen, aan het federale streven hun instemming geven.

* * *

Wij realiseren ons, dat hiermede aan de historische ontwikkeling een wending is gegeven, die niet licht ongedaan kan worden gemaakt. In plaats van het betrekkelijk maken der bestaande machtsposities ten gunste van het internationale recht, krijgen wij thans de periode van de bundeling der machten tot grotere machtsgehelen. Door den nood gedwongen. Om ondergang te voorkomen. Wij kunnen slechts hopen dat er iets van terechtkomt en dat daardoor op den duur de wereld niet verder in de klauwen van het onrecht belandt.

Dit is, op zijn minst, uitermate twijfelachtig. De vloek van de macht is dit, dat degene, die ze bezit, vooral als de macht groot is — en dat zal bij federaties licht het geval zijn — weinig geneigd is daarvan iets op te offeren aan een recht, dat mede door concurrenten bedisseld wordt.

* * *

Intussen: het moet zo wel. Het feit, dat de internationale universele *rechts*organisatie als zodanig telkens weer verlamd wordt en zelfs meer en meer als brute *machts*organisatie misbruikt wordt (denk aan Indonesië in den Veiligheidsraad!), noopt er toe andere wegen ter zelfbeveiliging te zoeken.

En zo zijn we van het universele Volkenrecht teruggevallen op de federale gedachte, op de blokvorming, die macht ter zelfbeveiliging garandeert."

Tot zover het bedoelde artikel. Ik heb daar nu weinig aan toe te voegen. Het is inderdaad zo, dat uit het gezichtspunt van een wereldrechtsordening het federalistische streven, de vorming van federaties, een bewijs is van onze onmacht.

Dat neemt niet weg, dat, gezien deze onmacht, de federatievorming het naast-beste is. Voor het vervullen van onzen voor de

hand liggenden plicht op internationaal gebied, bescherming tegen Rusland en handhaving der Westerse cultuur, moet deze nieuwe weg worden bewandeld.

* * *

Naast de vraag, hoe verhoudt zich de federatie tot het volkenrecht, is niet minder belangrijk de vraag: hoe verhoudt zich het federale recht tot het nationale recht? Wij behandelen in dit deel van ons betoog uitsluitend de juridisch-technische zijde. De politieke zijde komt straks aan de orde, als wij het over het tweede grote punt zullen hebben, de omwenteling in de historische structuur van Europa, die door de federatievorming teweeggebracht wordt.

Het eerste antwoord op de vraag, hoe de verhouding zal zijn tussen federaal recht en nationaal recht, is dit: dat hebben wij in Europa zelf in de hand.

Het is n.l. niet zo, dat als we zeggen, dat de federatie een staat zal zijn, zulks betekenen zou, dat dit een staat zal zijn van den vorm en de structuur gelijk wij die thans kennen. Het zal niet zijn een gecentraliseerde eenheidsstaat, als Engeland, Frankrijk of Nederland, ieder in verschillende mate, thans zijn. Het woord en het begrip federatie spreken dat reeds tegen. De Verenigde Staten van Europa zullen ook niet per se behoren te gelijken op de Verenigde Staten van Amerika.

Het belangrijke punt is dit, dat wij op het ogenblik, dat de federale ontwikkeling in Europa aan den gang komt, tevens beleven een periode waarin het gehele moderne staatsbegrip op de helling ligt.

Het kernvraagstuk van de staatsleer is het souvereiniteitsvraagstuk. En de moderne staat heeft zich ontwikkeld onder den invloed van een souvereiniteitsleer, die er op gericht was de almacht, de totalitaire bevoegdheid van den staat naar binnen en een even wetteloze imperialistische vrijmacht van den staat naar buiten, veilig te stellen.

Voor een staat, ook voor een federale staat, die met zulk een souvereiniteitsbegrip wordt uitgerust, zouden wij zeer beducht moeten zijn. Daartegen immers zou de nationale staat, als het er op aan kwam, geen enkel verweer hebben.

Maar deze souvereiniteitsleer is zowel intern als extern [7]), intern in den strijd tegen absolutisme en totalitarisme en extern

[7]) zowel naar binnen als naar buiten.

door de ontwikkeling van het volkenrecht, ernstig ondergraven.

Wetenschappelijk en principieel is zij in de Westerse wereld verworpen en uitgeleefd. In de politieke practijk hebben wij er helaas maar al te zeer mee te maken.

Het is goed hier vast te stellen, dat deze strijd tegen de oude souvereiniteitsleer, die er populair gezegd op neer komt, dat staatsalmacht het hoogste recht is, een bij uitstek Christelijke strijd is geweest.

Als deze leer in het federale recht wordt uitgebannen, is een der voornaamste voorwaarden voor een Christelijke rechtsstructuur der federatie geschapen.

Wij zien in datgene, wat wij bij een staat als souvereiniteit plegen aan te duiden, het geheel der overheidsbevoegdheden, een geheel dat te splitsen is, zodat verschillende delen daarvan aan verschillende organen toekomen, zonder dat daarbij van hiërarchie sprake is.

Een federale ordening van Europa zal bepaalde bevoegdheden moeten toekennen aan federale organen, die daarin „souverein" zullen zijn. De rest zal aan de nationale staten verblijven, die daarin „souverein" zullen blijven. Natuurlijk zal dat moeilijkheden geven. Ieder die wel eens met het gemeentebestuur wat te maken heeft gehad, weet hoe ondefinieerbaar het begrip „gemeentehuishouding" is, waarin de gemeente autonoom is. Natuurlijk gaat het hier over iets anders dan over autonomie.

De kwestie is echter, dat bij de verhouding gemeente—staat de staatswet prevaleert [8]).

Een dergelijke algemene prevalering van de federatie met betrekking tot de deel-staten zou moeten worden uitgesloten.

In het statuut der federatie moet de bevoegdheid der federatie worden beperkt en nauwkeurig omschreven. En er zal een federaal gerechtshof moeten zijn, dat de besluiten der federale organen toetst aan het statuut.

Het komt mij voor, dat het mogelijk is, dat wij op deze wijze staatsvormen, staatsstructuren kunnen krijgen met een veel grotere variabiliteit [9]) dan de staten die wij thans kennen en bezitten en die allen nog min of meer liggen onder de historische en juridische doem ener souvereiniteitsleer, die door haar almachtigheidskarakter noodwendig steeds verder centraliseren moet.

Tot dusverre worstelde het federatie-begrip moeizaam tussen de Scylla van den Statenbond, die machteloosheid betekende, en

[8]) de hoogste gelding heeft.
[9]) mogelijkheid tot variatie.

de Charybdis van den Bondsstaat, die staatsalmacht tegenover de deelstaten inhield.

De gewijzigde opvattingen over de souvereiniteit scheppen de mogelijkheid van allerhande functionele variaties, die tot een geheel nieuw type staat kunnen leiden waarin de rechten van het geheel en de rechten van de delen (de deelnemenden) kunnen worden verzekerd.

* * *

(West-)Europese federatie betekent vervolgens een diep ingrijpende wijziging in de historische structuur van dit werelddeel.

De vraag is daarmee gegeven, of in Europa de geestelijk-historische voorwaarden aanwezig zijn om zulk een federatie te dragen.

Het is voor geen enkelen staat voldoende, dat er is een juridisch kader en een concreet doel. Daar moet bovendien zijn een historische, een levende, cultureel bijeenhorende samenleving, die dien staat draagt.

Het is het grote gebrek van Volkenbond en Verenigde Naties, dat daaraan dit draagvlak heeft ontbroken. Hier was een juridisch schema: de organisatie; hier was een concreet doel: de wereldvrede. Maar de gemeenschappelijke cultuurbasis ontbrak. Het is er mee, in zekeren zin, als bij de spraakverwarring van Babel. Als men het woord recht, het woord democratie gebruikt, dan is dat in Rusland heel iets anders dan in het Westen. Er is geen gemeenschap van cultuur. En daarom kan de rechtsorganisatie niet bestaan.

Wanneer wij ons de vraag stellen of er in (West-) Europa zulk een cultuurgemeenschap bestaat, dan moet het antwoord luiden: het hangt er van af, met welk doel gij dit vraagt. Er bestaat in West-Europa zeker geen genoegzaam homogene[10]) cultuurgemeenschap om daarop een moderne eenheidsstaat te funderen.

De Franse, de Duitse, de Engelse, de Italiaanse en de Nederlandse cultuur lopen te zeer in allerlei opzichten uiteen om deze landen zonder meer bijeen te voegen en tot één staat te maken.

Maar, met het oog daarop wordt de vraag naar de cultuurgemeenschap ook niet gesteld. Men beoogt niet een eenheidsstaat, maar een federatie, d. w. z. een publiekrechtelijke, een gezagsorganisatie van (West-) Europa, waarbij de nationale staten blijven bestaan ter verzorging van die staatsbelangen, die nationaal behartigd dienen te blijven. Dat betekent dus, dat de eigen constitutionele instellingen, in menig opzicht het eigen binnenlands

[10]) gelijksoortig.

bestaan, de eigen culturele organisatie, voorzover voorwerp van staatsbemoeiing, intact blijven.

Aan de nationaal-culturele verscheidenheid kan zo recht worden gedaan. Maar men zal toch belangrijke delen der overheidsbemoeiing aan federale organen moeten overdragen. De buitenlandse politiek, de militaire aangelegenheden, een belangrijk deel der economische bemoeiingen zullen bij de federale organen terecht komen.

Zonder enigen twijfel betekent dat een diep ingrijpen in de nationale verhoudingen. Is daarvoor een genoegzaam sterk cultureelhistorisch substraat [11]) aanwezig? Is daar voor die federatie een algemeen Europees draagvlak, dat het vertrouwen der deelnemende volkeren kan genieten?

* * *

Daar is wellicht geen werelddeel, dat in zijn lange historie zozeer door onderlinge oorlogen en veten is geteisterd als Europa. Diepe tegenstellingen van politieken, culturelen en economischen aard hebben hun voren door het oude Europa gekorven.

En toch, van ouds is het een eenheid geweest. Toen het Christendom eenmaal zijn beslag had gelegd op het jonge Europa, dit werelddeel had gevormd, is onder KAREL DE GROTE een politiek-culturele eenheid tot stand gekomen, die niet als die van NAPOLEON of van HITLER een kunstmatige, een anti-historische eenheid was.

Dat rijk is echter uiteengevallen. Ruim elfhonderd jaar geleden bij het verdelingsverdrag van Verdun in 843 is de erfenis van KAREL DE GROTE verdeeld en heeft het proces der versnippering in staten zijn aanvang genomen.

De oorzaak van dat uiteenvallen zullen wij hier niet uitvoerig onderzoeken.

Ongetwijfeld zijn het niet de cultuurverschillen geweest, die dat hebben bewerkt. Want in die dagen was en bleef Europa wat dat betreft een eenheid. De cultuur werd beheerst door de kerk. En de kerk was de ene en Katholieke Christelijke Kerk.

Aangenomen moet worden, dat de overheersing van bepaalde dynastieke inzichten, waardoor als gevolg van vererving verdeling voorkwam, alsmede een politiek technisch onvermogen om een zo groot gebied als één geheel te beheren, de hoofdoorzaken zijn. In de ontwikkeling van het leen-stelsel zien wij ook hoe het politiek-technisch vermogen van den leenheer tegenover zijn grote leen-

[11]) ondergrond.

mannen te kort schoot, hetgeen de versnippering in de hand werkte.

Zo is Europa uiteengevallen. Ondanks de eenheid in cultuur.

Toch trekt het verlangen naar de verloren eenheid als een gedurig heimwee door heel de Middeleeuwen.

* * *

Aan het einde der Middeleeuwen ontstonden er heftige conflicten over de grondslagen der Europese cultuur. Sommige van die conflicten mondden uit in de Reformatie en andere na enige eeuwen van ontwikkeling in de Revolutie. Zo komen in de Europese cultuur drie hoofdstromingen als zelfstandige openbaringen naar voren: Rooms-Katholicisme, Humanisme en de Reformatie. Geen van deze drie richten zich echter tegen de eenheid van Europa. Geen van deze drie zijn nationaal bepaald. Alle drie hebben zij de strekking een boven het nationale uitgaande, algemene geldigheid te hebben.

Tegelijkertijd verschijnt echter het nationalisme, dat een vermenging is van een nationaal cultuur-bewustzijn en een modern souverein staatsbewustzijn.

De verschillende staten gaan daarenboven ieder een eigen ontwikkelingsweg volgen, waardoor zij in bepaalde opzichten breken met het gesloten West-Europees levensverband. De open zee lokt ondernemende lieden en de grote koloniale rijken worden geboren, Engeland, Nederland, Frankrijk.

De eenheid van Europa schijnt daarmee definitief gebroken.

Verscheidene West-Europese staten worden immers wereldstaten, met wereld-belangen, die West-Europa te boven gaan.

* * *

De jongste gang der geschiedenis heeft deze laatste ontwikkeling in sterke mate afgeremd en betrekkelijk gemaakt.

Het deelgenootschap aan West-Europa is voor vele landen, zelfs voor een land als Engeland, weer veel belangrijker geworden dan b.v. een eeuw tevoren; zulks als gevolg van de koloniale emancipatie[12]) enerzijds, van de opkomst van andere grote wereldmachten als Rusland en de Verenigde Staten anderzijds.

Niettemin blijft het vraagstuk van de coördinering van de Europese en de overzeese belangen der verschillende staten een van de moeilijkste en gewichtigste vragen van het federalisme.

[12]) het (meer) zelfstandig worden der koloniën.

Prof. SNELLER wijdt daaraan in zijn *Nederland in West-Europa,* de rede waarmee hij zijn ambt als hoogleraar aan de Vrije Universiteit aanvaardde, belangrijke beschouwingen. Wij zullen hier niet verder daarop ingaan.

Dat het nationalisme, in den overspannen vorm, waarin wij dit de laatste eeuwen in sommige rijken hebben zien groeien, laatstelijk in Duitsland, wordt gerelativeerd, moet op zichzelf worden toegejuicht. Dit doet niets te kort aan onze waardering van het nationaal eigene en aan de noodzaak daaraan ook rechtens uitdrukking te geven.

Helaas moet daarbij tevens worden opgemerkt dat deze relativering, voorzover zij vrucht is van een aan het humanisme ontsproten algemeen relativisme, tegelijkertijd een groot gevaar betekent, het gevaar nl., dat men aan reële waarden — ook nationale waarden — het waarde-karakter ontzegt.

Wij zien hieruit, dat de idee ener Europese federatie als vorm van Europese eenheid, in de Europese geschiedenis zelve besloten is. De factoren, die tot de Europese verdeeldheid hebben geleid, zijn ten dele factoren van betrekkelijke betekenis, die onder gewijzigde omstandigheden hun verdelende of extreem-verdelende betekenis verliezen. Ten dele zijn het factoren, die wel reëel zijn, maar die in hun realiteit verwerpelijk zijn en moeten worden bestreden.

De omwenteling, die de federatieve beweging in Europa wil, is wel groot en betekenisvol, maar niet fundamenteel. Zij wenst veeleer een ombuiging der ontwikkelingslijn in een richting, die in de historie zelf mede besloten ligt.

Dat zij daarbij evenzeer met tegenwerkende factoren te maken krijgt, die ook in de historie geworteld zijn, spreekt uit hetgeen hiervoor werd gezegd vanzelf.

Maar het is duidelijk, dat hetgeen in Europa thans roept om vereniging steun vindt in zijn cultuur-historie; positief: in het Christelijk geloof als basis zijner cultuur, negatief: in het feit dat Europa thans te strijden heeft tegen het totalitaire nationalisme van buiten af, het euvel dat het in eeuwenlangen strijd eerst in zichzelf heeft moeten uitroeien.

* * *

Stellen wij ons nu wederom een vraag:

Vindt de behoefte aan eenheid der (West-) Europese landen steun in een cultuur-verwantschap dier landen?

Het antwoord moet luiden: Ja. De wortelen dier verwantschap zijn in de historie aanwijsbaar.

Ja. Die verwantschap is ook op heden nog aanwezig.

Er is, verzwakt en verloochend, door saecularisatie [13]) gehavend, een West-Europa nog steeds beheersende Christelijke cultuurgemeenschap.

Die cultuurgemeenschap is geen geloofsgemeenschap. Zij is dat nooit geweest. Maar de Christelijke geloofsgemeenschap in Europa heeft tijden gekend, waarin zij in sterkere mate dan thans het geval is de Europese cultuur beheerste, haar heur stempel opdrukte, haar leiding gaf.

Maar toch, ook thans zijn grote delen van de Europese cultuurwaarden en cultuuridealen nog steeds door herkomst en wezen Christelijke waarden en Christelijke idealen. Nog staat de Christelijke Kerk geplant in Europa. Nog is er de Christelijke invloed in staatkundig en maatschappelijk leven, al is de bestrijding ervan sterk toegenomen.

De Christelijke strijd; de Christelijke activiteit, vindt in de algemene historie van Europa aanknopingspunten, waardoor de Christenen kunnen zeggen: Dat is *ons* Europa, veroverd op de heidenen.

Daarom hebben die cultuurwaarden en -idealen zulk een grote betekenis.

Niet op zichzelf.

Men kan terecht de opmerking maken, dat voor de vorming van zulk een groots ding als een federatie een basis van waarden en van idealen, ook al zijn het Christelijke, als er niet meer bijkomt, een zwakke basis is.

Wat is een Christelijke waarde en een Christelijk ideaal waard als zij niet meer in levend verband staan tot een Christelijk geloof, tot het geloof in Christus, die door Zijn dood en opstanding het Christelijk leven schiep!

Dit is het afgrijselijke probleem der saecularisatie, waardoor de ganse Christelijke cultuur dreigt te worden gedeformeerd en te sterven. Doch dit geldt gelijkelijk voor de nationale culturen en de Europese cultuur als geheel. En het bedreigt, wellicht in ongelijke mate, alle landen.

De federatie-gedachte zal mislukken, de federale staat in Europa zal een dood-geboren kind zijn, indien een virulent [14]) gelovige Christenheid zich niet daarachter stelt en niet daarin meewerkt.

[13]) verwereldlijking.
[14]) krachtdadig.

En wanneer wij menen onze nationale staten nog in stand te kunnen houden, zullen wij ook gehouden zijn in Europees verband te laten zien wat Christelijke politiek vermag.

De schat der Christelijke politiek is ongetwijfeld een schat in aarden vaten. Maar daarom mag zij niet aan het verkeer worden onttrokken.

Ook zou het een miskennen der werkelijkheid zijn, indien wij niet naast allerlei deformatie-verschijnselen oog hielden voor het feit, dat in West-Europa een belangrijk stuk Christelijke vrijheid in de praktijk tot het geestelijk volksbezit behoort.

Wij noemen dat met een ongelukkig woord vaak democratie. En wij weten, dat die democratie er in ieder land weer anders uitziet. Wij weten, dat zij is ontadeld en ontwricht door allerlei ongeloofstheorie. Maar met Prof. SNELLER menen wij, dat gezegd mag worden, dat de vrijheid het kernbegrip der Westerse democratie vormt. In dit verband is ook van grote betekenis wat Prof. SNELLER in genoemde rede zegt over vrijheid en economie in verband met het federalisme. Welnu, om die Christelijke vrijheid gaat het straks in de federatie, tegenover de totalitaire machten, die ons bedreigen.

* * *

Wij mogen niet vergeten, dat indien de Christelijke politieke activiteit in de wereld nog practische waarde zal behouden, indien de vruchten van het Christelijk geloof ook zullen rijpen voor de internationale samenleving, dat dan de daarvoor geëigende wegen moeten worden bewandeld.

Dan is het niet genoeg om te preken. Dan moet er gehandeld worden. Dan mogen wij ons niet in nationale politiek opsluiten. Dan moet er, concreet en verreikend, internationale politiek zijn.

Het Europees-Aziatisch continent zucht voor het overgrote deel onder een heidens-totalitaire knoet.

Aan het westelijke einde van dat continent begint een vereniging van staten te groeien rondom het staatkundig beginsel der Christelijke cultuur, de vrijheid.

Wel, hier is voor Christenen een wereld te winnen.

Om te beginnen Europa.

Wij hebben in dit artikel gedurig gesproken van (West-)Europa.

Dat is het stellen van het aanvangsprogram en van het ideaal.

Want de bevrijding van Europa, dat is de politiek der (West-) Europese federatie.

ENIGE OPMERKINGEN OMTRENT ONS HUWELIJKS-VERMOGENSRECHT

DOOR

MR TH. A. VERSTEEG

Over het algemeen bestaan in Antirevolutionairen kring niet zoveel bezwaren tegen ons bestaande huwelijksvermogensrecht. Naar het schijnt is er enige vrees, dat het overhoop halen van dit onderwerp wel eens consequenties zou kunnen meebrengen, die niet gewenst worden. Dit alles betekent, dat de A.R. houding als defensief moet worden gekwalificeerd. Een defensieve houding is echter over het algemeen tevens een tamelijk zwakke houding, d. w. z. zij vereist meer kracht en er is groter waakzaamheid nodig om te voorkomen, dat bij agressie van anderen terrein moet worden prijsgegeven. Over het algemeen brengt een agressieve houding politiek gezien een gunstiger positie mee.

Het is echter te verwachten, dat te eniger tijd ook onze huwelijkswetgeving in het algemeen en ons huwelijksvermogensrecht in het bijzonder weer eens onder de loupe zal moeten worden genomen. Er zijn verlangens van de zijde van de K.V.P. en van de oude linkerzijde, die wel onderling uiteen lopen, maar die toch te eniger tijd een herziening van dit onderwerp noodzakelijk zullen maken. Enigszins tekenend voor onze houding is een opmerking in een boekje, dat omstreeks 1926 werd uitgegeven door de Nederlandse Unie voor Vrouwenbelangen, *Zes artikelen over huwelijkswetgeving*, welke opmerking hierop neer kwam, dat voor de herziening van de privaatrechtelijke positie der gehuwde vrouw nog wel iets te verwachten was van de Roomsen, gezien daar verschenen beschouwingen, maar van de Protestants-Christelijke groep wist men eigenlijk niet, wat daar leefde, want daar was weinig gepubliceerds te vinden. Deze opmerking lijkt niet geheel ongemotiveerd, maar een verwijt ligt er niet in opgesloten, omdat de aard van de situatie daartoe aanleiding gaf. Iemand die op verdediging is aangewezen, heeft pas reden echt wakker te worden, als hij wordt aangevallen.

Na die opmerking van 1926 verschenen de Stellingen van Mr VAN PROOSDIJ, die meer in het algemeen het huwelijksrecht betroffen en in 1927 in de Calvinistische Juristenvereniging nogal stof hebben doen opwaaien, maar weinig helderheid gebracht hebben. In 1928 was in de Calvinistische Juristenvereniging een iets beperkter onderwerp aan de orde naar aanleiding van het ontwerp tot wijziging van ons huwelijksvermogensrecht van een daartoe ingestelde staatscommissie, die haar ontwerp met toelichting in 1927 aan den Minister aanbood. Voor de vergadering van 1928 werd een prae-advies geleverd door (nu wijlen) Prof. Mr V. H. RUTGERS, onder den titel: Beginselen van Huwelijkswetgeving.

Het ontwerp der staatscommissie is met ondergeschikte veranderingen in 1930 door Minister DONNER bij de Tweede Kamer ingediend en naar aanleiding daarvan schreef Mr TH. HEEMSKERK een boekje over: Enkele vragen van huwelijksrecht en huwelijksvermogensrecht. Dit laatste boekje was algemeen verkrijgbaar, maar voor de geschriften van de Calv. Jur. Ver. geldt ongetwijfeld, dat kennisneming beperkt blijft tot een kleinen kring.

Een zeer lezenswaardig geschrift van Prof. ANEMA over: Huwelijk- en huwelijkswetgeving van 1909 heeft voornamelijk betrekking op den aard van het huwelijk, de huwelijksvoltrekking en de echtscheiding, zodat ook daarin de privaatrechtelijke rechtspositie van de vrouw in het huwelijk slechts terloops ter sprake kon komen.

Het lijkt wenselijk ons thans reeds te beraden over de wijzigingen, die in bepaalde kringen worden verlangd. Ter beantwoording zijn er dan twee vragen. Tegen welke wijzigingen, hoewel daarop onzerzijds niet wordt aangedrongen, behoeft principieel geen bezwaar te worden gemaakt? En vervolgens: welke wijzigingen worden ook door ons gewenst?

In de politieke situatie van vandaag biedt nog altijd een uitgangspunt het Rooms-Katholieke standpunt, niet slechts theoretisch, maar ook practisch, gezien den omvang van het Rooms-Katholieke volksdeel, die nu eenmaal meebrengt, dat met de houding van dit volksdeel terdege zal moeten worden rekening gehouden. Ik ga er daarbij van uit, dat „het" R.K. standpunt nog steeds benaderd wordt door de „Wenschen betreffende wijzigingen en aanvullingen in de Nederlandsche Huwelijkswetgeving, neergelegd in een rapport, uitgebracht door eenige R.K. vrouwen (leden der Studieclub uit den Diocesanen R.K. Vrouwenbond in het Aartsbisdom)".

Voorzien van een „imprimatur" werd dit boekje in 1925 uitgegeven. Daarin wordt er van uitgegaan, dat de burgerlijke wet-

gever het huwelijk en de gevolgen daarvan behoort te regelen, terwijl gezocht wordt naar het hoe van die regeling.

Met instemming zal door ons kunnen worden overgenomen één van de inleidende zinnen: „Meer dan ooit zijn in onze dagen de krachten van alle geloovigen noodig om pal te staan ter bevestiging van onze christelijke beginselen in staat en samenleving, ter bescherming ook van het bedekt en openlijk bedreigde huwelijks- en gezinsleven."

Door de beschouwingen heen speelt natuurlijk een sterke rol, dat naar R.K. opvatting het huwelijk een sacrament is, terwijl de burgerlijke wetgeving rekening zal moeten houden met het feit, dat de meerderheid der Nederlanders dit standpunt niet deelt. Dit R.K. uitgangspunt brengt enige wensen mee ten aanzien van de huwelijkswetgeving en verzekert aan de R.K. houding een zekere agressiviteit, waardoor deze sterker staat in de politieke arena.

Onzerzijds wordt ongetwijfeld gewenst behoud van den regel „de man is het hoofd der echtvereniging", art. 160 B.W. Deze regel wordt ook aanvaard door de Rooms-Katholieken met verwijzing naar den brief van Paulus aan de Efeziërs, terwijl ook met een beroep op het gezond verstand gewezen wordt op de ongewenstheid van twee kapiteins op één schip, waarna de man de aangewezene zou zijn in de eerste plaats als kapitein te fungeren.

Als uitwerking van den regel, dat de man het hoofd der echtvereniging is, vinden wij in ons Burgerlijk Wetboek in de eerste plaats de handelingsonbekwaamheid van de gehuwde vrouw. Deze handelingsonbekwaamheid betreft uitsluitend vermogensrechtelijke handelingen, die de vrouw eventueel zou wensen aan te gaan. Voor familierechtelijke handelingen is zij volkomen handelingsbekwaam, zodat zij zelfstandig kan beslissen over een toestemming tot het huwelijk van een minderjarig kind. Deze toestemming is van even groot gewicht als die van den vader. Ook wanneer de toestemming van de moeder door een minderjarig kind niet wordt verkregen, kan het huwelijk niet doorgaan. Vervolgens kan worden gewezen op de bepaling, die meebrengt, dat de getrouwde vrouw van rechtswege de woonplaats van den man heeft, ook al zou zij in feite ergens anders verblijven. Behoudens bijzondere omstandigheden heeft de vrouw echter den plicht met den man samen te wonen en hem overal te volgen, waar hij dienstig oordeelt zijn verblijf te houden (artt. 78 en 161 B.W.). Volgens de Wet op het Nederlanderschap volgt de gehuwde vrouw normaal de nationaliteit van den man.

De gevolgen van het hoofdschap van den man komen dus op

een drietal punten naar voren en wel de vermogensrechtelijke handelingsbevoegdheid van de vrouw, de woonplaats en de nationaliteit.

Ten opzichte van het vermogensrecht met inbegrip van de vermogensrechtelijke verhouding der echtgenoten onderling, meestal aangeduid als het huwelijksvermogensrecht, schijnt het R.K. standpunt vrij algemeen te zijn, dat dit moet worden gezien als een vrije kwestie, die niet onafscheidelijk met het wezen van het huwelijk is verbonden. Dit standpunt leidde tot optimisme van de hiervoor bedoelde schrijvers voor de Nederlandse Unie van vrouwenbelangen. Deze meenden, dat wellicht in samenwerking met de Rooms-Katholieken een regeling van de privaatrechtelijke rechtspositie der gehuwde vrouw zou kunnen worden verkregen, die ook aan hun wensen tegemoet komt. Daartoe zou dan ook moeten worden aanvaard de vlag van het hoofdschap van den man, waartegen geen bezwaren zouden worden gemaakt, mits maar de lading aan de gestelde wensen voldoet.

Het is niet mogelijk den bestaanden toestand te kennen aan de hand van een algemene formule. Daarop zal nader moeten worden ingegaan.

Wanneer een man en een vrouw huwen zonder het maken van huwelijksvoorwaarden, vloeien hun beider vermogens inéén. Alle activa en passiva vormen tezamen een gemeenschappelijk vermogen. Over dit gemeenschappelijk vermogen heeft de man vrijwel onbeperkte zeggenschap, art. 179 B.W. Afwijking van de wettelijke algehele gemeenschap is mogelijk bij huwelijksvoorwaarden, die vóór het huwelijk bij notariële akte moeten worden tot stand gebracht. De vrouw wordt in haar mogelijkheden niet slechts beperkt door de grote bevoegdheden van den man, maar bovendien door haar handelingsonbekwaamheid, die door huwelijksvoorwaarden niet kan worden terzijdegesteld. De motivering van die handelingsonbekwaamheid is vaak enigszins tweeslachtig.

Oudtijds kenden de Romeinen voogdij over vrouwen in het algemeen. GAIUS, Inst. I, 144 noemt als motief „propter animi levitatem" (lichtzinnigheid). In het Oud-Vaderlands recht bestond tijdens de Republiek nog slechts voogdij over gehuwde vrouwen. DE GROOT, Inl. I. 5. 19 deelt dit mee als volgt: „Vit het huwelick dan, zoo als gezeit is, wettelick zijnde aengegaen, werd de vrouw gehouden voor onmondig, ende den man werd ghenoemt man ende voogd ofte kerck-voogd van sijn vrouw." Bij de totstandkoming van ons Burgerlijk Wetboek werd de handelingsonbekwaamheid der gehuwde vrouw aldus gemotiveerd: „parce que la loi suppose

qu'elle ne peut veiller à ses intérêts sans l'assistance de son mari elle est comme un mineur"[1]) (VOORDUIN, II, 289).

In dit alles speelt de gedachte aan enige geestelijke minderwaardigheid een rol. Logisch echter is dit niet langer een afdoend argument, sinds de ongehuwde vrouw en de niet meer gehuwde vrouw handelingsbekwaam zijn. Bovendien kan de kwalificatie „geestelijk minderwaardig" bezwaarlijk den toets der Christelijke critiek doorstaan.

De enige redelijke motivering voor het toekennen van grotere bevoegdheden aan den man moet worden gezocht in de economische en maatschappelijke eenheid, welke het gezin behoort te zijn, waarvan de man het hoofd is. Het is echter de vraag of dit moet leiden tot handelingsonbekwaamheid der gehuwde vrouw. In het hiervoor vermelde ontwerp-DONNER van 1930 werd een poging gedaan tot vereniging van den regel, dat het gezin maatschappelijk en economisch een eenheid behoort te zijn met den man als hoofd, met handelingsbekwaamheid der gehuwde vrouw.

De handelingsonbekwaamheid der gehuwde vrouw kan naar ons thans geldende recht worden opgeheven met medewerking van den man. Deze kan zijn vrouw machtigen tot het verrichten van handelingen, die in het gemeenschappelijk belang verricht moeten worden. In artikel 163 B.W. wordt bepaald, dat deze machtiging moet worden verleend, hetzij schriftelijk, hetzij door in samenwerking met de vrouw de beoogde handeling tot stand te brengen. Over het algemeen echter kan deze opheffing der handelingsonbekwaamheid slechts van geval tot geval tot stand komen. Naast deze mogelijkheid van incidentele opheffing der onbekwaamheid door den man zijn er ook enige gevallen, waarin de wet de onbekwaamheid terzijde stelt of beperkt. In haar verhouding tot de Rijkspostspaarbank is de gehuwde vrouw handelingsbekwaam. Hetzelfde geldt in haar verhouding tot het Rijk of tot een ander overheidslichaam voor de gehuwde vrouw, die ambtenares is of gewezen ambtenares. Bij het bestaan van een algehele huwelijksgemeenschap behoort een saldotegoed op een boekje bij de Rijkspostspaarbank echter toch tot deze gemeenschap. Hetzelfde geldt van salaris of pensioen van de gehuwde ambtenares of gewezen ambtenares.

Voor de praktijk is belangrijker de bevoegdheid van de vrouw alle rechtshandelingen te verrichten, die nodig zijn voor het normaal functionneren van de huishouding in den stand en in de

[1]) „Omdat de wet onderstelt, dat zij niet voor haar belangen kan waken zonder bijstand van haar man, is zij als een minderjarige".

maatschappelijke omstandigheden, waarin het gezin zich bevindt. De wet heeft dit op het oog, wanneer zij zegt, dat de vrouw verondersteld wordt de bewilliging van den man te hebben met betrekking tot handelingen en verbintenissen door haar aangegaan wegens alles wat de gewone en dagelijkse uitgaven der huishouding betreft. Met deze gewone en dagelijkse uitgaven wordt niet gedoeld op uitgaven, die ook werkelijk iederen dag voorkomen, maar op de uitgaven, die normaal voor een bepaald gezin nodig zijn om de huishouding overeenkomstig den stand en de omstandigheden van het gezin te doen functionneren.

De toekenning van deze bevoegdheid wordt beperkt door het feit, dat de wetgever die bevoegdheid vastknoopt aan de veronderstelde bewilliging van den man. Op grond hiervan toch neemt men aan, dat de man bevoegd is zijn door de wet veronderstelde bewilliging in te trekken.

Er bestaat eveneens een door de wet veronderstelde bewilliging met betrekking tot arbeidsovereenkomsten, door de vrouw als arbeidster aangegaan. Hierbij wordt dan in art. 1637f B.W. bovendien bepaald, dat de vrouw over haar loon zelf mag beschikken ten bate van de huishouding. Dit betekent in een groot aantal arbeidersgezinnen een belangrijke economische zelfstandigheid van de gehuwde vrouw, die in middenstandsgezinnen ontbreekt.

Naast de gevallen, waarin de man zijn vrouw telkens voor een afzonderlijke handeling kan machtigen en de gevallen, waarin de bewilliging van den man wordt verondersteld, zijn er gevallen, waarin die machtiging een rubriek van vermogensrechtelijke rechtshandelingen kan omvatten. Dit doet zich voor bij de gehuwde vrouw, die een beroep (waaronder begrepen bedrijf) wenst uit te oefenen. Zij kan dit doen met uitdrukkelijke of stilzwijgende toestemming van den man. Deze toestemming betreft de beroepsuitoefening als zodanig en niet elke handeling, die ter gelegenheid van de beroepsuitoefening moet worden verricht. Ook hier echter is intrekking van de door den man verleende toestemming mogelijk. Een zodanige intrekking zal slechts voor de toekomst gevolgen kunnen hebben. Zij zal volgens art. 168 B.W. ook moeten worden gepubliceerd. Het belangrijke is echter, dat intrekking dezer toestemming mogelijk is.

Een ander voorbeeld van dezen zelfden aard doet zich voor, indien de gehuwde vrouw de voogdij wil aanvaarden over vreemde kinderen of curatrice wil worden over een ander dan haar eigen man. Zij kan zulk een voogdij of curatele aanvaarden met toestemming van den man en heeft dan vervolgens niet meer voor

elke handeling, die in de aanvaarde hoedanigheid moet worden verricht, de toestemming van den man nodig. In deze gevallen blijkt ook niet van de mogelijkheid voor den man tot intrekking van de eenmaal verleende toestemming, zodat aannemelijk is, dat door den man op een eenmaal aanvaarde voogdij of curatele geen invloed meer kan worden uitgeoefend.

Tenslotte bestaat de mogelijkheid, dat een gehuwde vrouw door den Rechter wordt gemachtigd tot het verrichten van vermogensrechtelijke rechtshandelingen. De wet heeft hierover een drietal artikelen, n.l. 167, 169 en 180 B.W. In art. 169 B.W. gaat het over het geval, dat de man door afwezigheid of anderszins verhinderd is zelf zijn vrouw bij te staan of te machtigen. In artikel 180 gaat het over dezelfde feitelijke situatie, maar betreft het duidelijk de mogelijkheid, dat de vrouw door den Kantonrechter wordt gemachtigd de goederen van de huwelijksgemeenschap te verbinden of te vervreemden. Hoewel dit niet uitdrukkelijk wordt gezegd, zal mogen worden aangenomen, dat de machtiging overeenkomstig art. 180 ook betrekking zal mogen hebben op beheershandelingen met betrekking tot gemeenschapsgoederen. Nu artikel 180 zo uitdrukkelijk spreekt over handelingen, die met betrekking tot de gemeenschap moeten worden verricht, is aannemelijk, dat artikel 169 betrekking heeft op privé-goederen van de vrouw. Wanneer dus de man in de onmogelijkheid verkeert zijn wil te verklaren, kan de vrouw door den Kantonrechter worden gemachtigd ook met betrekking tot haar privé-vermogen rechtshandelingen te verrichten. Deze handelingen dienen zowel op beschikking als op beheer over het privé-vermogen betrekking te kunnen hebben.

In artikel 167 betreft het een geheel ander geval, inzoverre daar een rechterlijke machtiging wordt mogelijk gemaakt voor het geval de man weigert zijn vrouw te machtigen. In dit geval kan de vrouw een machtiging verkrijgen van de Arrondissements Rechtbank.

Er is enige onzekerheid over de vraag, in welke gevallen de rechter een machtiging kan verlenen.

In 1936 kreeg de Hoge Raad een geval te beslissen, waarvan de feiten op het volgende neerkwamen. Twee echtgenoten waren gehuwd met uitsluiting van iedere goederengemeenschap, ingevolge daartoe gemaakte huwelijksvoorwaarden. Er was echter niet bepaald, dat de vrouw haar eigen vermogen zou beheren. Gevolg daarvan was, dat de bevoegdheid tot het beheren van het privévermogen van de vrouw toch toekwam aan den man. Door het

overlijden van haar moeder erfde de vrouw een tamelijk belangrijk vermogen, dat door haar vader werd belegd in een boerenplaats in Friesland. Tegen dit alles had de man kennelijk geen bezwaar, maar meningsverschil ontstond over het beheer van deze boerderij. De vader deed met goedvinden van de vrouw aan den zittenden pachter de toezegging, dat hij nog enigen tijd op de boerderij kon blijven. De man echter was van mening, dat onmiddellijk aan een anderen pachter moest worden verpacht, waartoe hij een advertentie plaatste in de Leeuwarder Courant. De vrouw achtte dit onjuist en vroeg aan den Kantonrechter overeenkomstig art. 169 B.W. een machtiging haar eigen vermogen te mogen beheren. In dat artikel is n.l. behalve van verhindering van den man ook sprake van tegenstrijdig belang tussen man en vrouw. De Kantonrechter verleende de gevraagde machtiging. In hoger beroep beperkte de rechtbank deze machtiging uitsluitend tot het beheer van de boerderij. In cassatie vernietigde de Hoge Raad deze beide uitspraken en bepaalde, dat de rechter niet bij machte zou zijn in het onderhavige geval de vrouw het beheer over haar goederen geheel of gedeeltelijk terug te geven.

De houding van den man in dit geval zal vrijwel niemands instemming oogsten. Temeer was deze houding onsympathiek, omdat dit alles zich afspeelde tijdens een echtscheidingsprocedure. De uitspraak van den Hogen Raad was mogelijk, omdat artikel 270 B.W. bepaalt, dat ook tijdens een echtscheidingsprocedure de beheersmacht van den man niet wordt opgeschort. Het verdient ongetwijfeld overweging, deze bepaling te herzien. Tijdens een scheidingsprocedure is er alle aanleiding den rechter de bevoegdheid te geven tot terzijdestelling van de bevoegdheden van den man met betrekking tot het privé-vermogen van de vrouw. In de onderhavige procedure ging het er echter om of ook thans de rechter de bevoegdheid heeft, de beheersmacht van den man terzijde te stellen, indien hij daarvan gebruik maakt in strijd met den wens der vrouw en wellicht ook objectief gezien op een onjuiste wijze. De Hoge Raad was van mening, dat een zodanige mogelijkheid tot terzijdestelling van de beheersmacht van den man niet bestaat. Wanneer de man eenmaal overeenkomstig de wet een bepaalde bevoegdheid heeft, zou hem die niet langs dezen weg kunnen worden ontnomen. De mogelijkheid daartoe bestaat langs den weg van scheiding van goederen. Dit is echter een instituut, dat slechts bij uiterste noodzaak hulp kan bieden. Daartoe toch is volgens artikel 241 B.W. bij gemeenschap nodig, dat de

man door een kennelijk wangedrag de goederen der gemeenschap verspilt en het huisgezin aan ondergang bloot stelt. Verder is deze scheiding mogelijk, indien door grof verzuim in het beheer van het vrouwsgoed, dit zou wòrden in gevaar gebracht. Deze eisen zijn ongetwijfeld wel zeer streng. Een andere mogelijkheid den man zijn macht te ontnemen bestaat daarin, dat hij wegens verkwisting onder curatele wordt gesteld.

Dit zijn echter slechts uitzonderingsgevallen en de praktijk is daardoor slechts weinig gebaat.

Tot slot moge ik trachten een enkele richtlijn aan te geven voor een nieuwe regeling van ons huwelijksvermogensrecht. Hierbij wil ik vooropstellen, dat naar mijn mening nog steeds het ontwerp-DONNER van 1930, nader gewijzigd in 1932, een bruikbaar uitgangspunt biedt. Dit ontwerp behield als regel van ons huwelijksvermogensrecht de wettelijke algehele gemeenschap van goederen. Ondanks de vele bezwaren, die tegen een algehele gemeenschap worden aangevoerd, komt het mij nog altijd voor, dat dit voor de overgrote meerderheid van de huwenden de meest wenselijke vorm van huwelijksgoederenrecht is. De overgrote meerderheid van de huwenden heeft bij het aangaan van hun huwelijk geen vermogen en heeft langs den weg van vererving ook geen belangrijk vermogen te wachten. Wanneer zij in den loop van hun huwelijk toch een klein vermogen bij elkaar weten te krijgen, is dit het gevolg van besparing. Juist in dit opzicht is het klakkeloos uitsluiten van iedere gemeenschap van goederen in het bijzonder voor de vrouw ongewenst. Bekend is het voorbeeld van de aanstaande echtgenoten, die onder het thans geldende recht meenden, dat zij op huwelijksvoorwaarden moesten trouwen, hoewel zij geen van beiden vermogen van enig belang bezaten en redelijkerwijs ook niet door vererving te wachten hadden. De man had een winkeltje en de vrouw een spaarbankboekje. Bij huwelijksvoorwaarden werd iedere gemeenschap uitgesloten en ieder behield het zijne. Gedurende het huwelijk kwam de winkel tot bloei, mede dank zij de werkkracht en het inzicht van de vrouw. Er werd bespaard en zelfs in belangrijke mate. Daarna echter kwamen moeilijkheden, niet van financiëlen, maar van „persoonlijken" aard. Echtscheiding volgde en het resultaat daarvan was, dat het gehele bespaarde vermogen en de bloeiende zaak bleven behoren aan den man. De vrouw behield haar spaarbankboekje. Dit resultaat was voor de vrouw zeer onbevredigend. Het voorbeeld bewijst echter, dat het klakkeloos uitsluiten van iedere gemeenschap, hetzij door huwe-

lijksvoorwaarden, hetzij door een toekomstige wettelijke regeling, niet aanbevelenswaardig kan zijn.

Dit wil echter niet zeggen, dat het bestaande stelsel in alle opzichten bevredigt. Voor de gevallen, waarin wel vermogen ten huwelijk wordt aangebracht, lijkt het wenselijk, dat de bevoegdheid van den man zodanig wordt beperkt, dat hij niet zonder medewerking van de vrouw kan beschikken over hetgeen door haar werd aangebracht, waarmee verkrijging door erfrecht kan worden gelijkgesteld. Verder lijkt noodzakelijk, dat de mogelijkheid wordt ingelast, het beheer van de gemeenschap aan de vrouw te kunnen doen overgaan, indien de man zijn redelijke plichten verwaarloost. Hiervoor is een soepeler regeling nodig dan thans bestaat in den vorm van de mogelijkheid tot scheiding van goederen.

Het is hier niet de plaats, op verdere bijzonderheden in te gaan. Moge door het bovenstaande echter enige belangstelling zijn gewekt voor een onderdeel van ons recht, dat wellicht binnen een paar jaren de belangstelling van den wetgever zal vragen, dat voorts voor vrijwel ieder van belang is, maar dat vaak met een zekere achteloosheid wordt voorbijgegaan.

Tenslotte nog een opmerking. Art. 83 B.W. luidt: „De wet beschouwt het huwelijk alleen in deszelfs burgerlijke betrekkingen." ASSER-SCHOLTEN I, 8e dr., blz. 41, merkt hieromtrent op: „Het wetsvoorschrift heeft historisch zijn belang door de uitsluiting der bemoeiing van de Kerk in deze." Dit historische belang wil ik niet betwisten, maar tevens moge ik er op wijzen, dat dit artikel ook anderszins van wijsheid kan getuigen. Ik lees er tevens in het inzicht van den wetgever in de beperktheid van eigen taak en vermogen. Het is niet alleen de taak van den wetgever, het huwelijk te maken tot wat het behoort te zijn. De wetgever is daartoe ook onmachtig. Het is den wetgever niet gegeven, het huwelijk in zijn veelzijdige, den gehelen mens omvattende, betekenis te benaderen. Wanneer er misstanden zijn, hebben die in de overgrote meerderheid der gevallen niet hun oorsprong in de gebrekkigheid der wettelijke regeling. Daarom alleen al zou zelfs een ideale wettelijke regeling, die het ook aan de tegenwoordige generatie niet gegeven zal zijn te maken, onmogelijk in staat zijn, het ideale huwelijk te brengen. Indien er echter door een wettelijke regeling van de burgerlijke gevolgen van het huwelijk toe kan worden bijgedragen, zij het ook slechts in geringe mate, dat het huwelijk kan worden beleefd als inzetting Gods, dan mag deze gelegenheid niet worden verzuimd.

*

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

In onze gemeente is de P. v. d. A. nogal actief. Als groot argument tegen de antirevolutionairen wordt o.a. aangevoerd, dat deze tegen de opheffing van het bankgeheim waren. Het nalaten van deze opheffing zou getuigen van een kapitalistische, althans van een onsociale geestgesteldheid.

Ik zou nu graag van u weten:

a. wat verstaat men eigenlijk onder het bankgeheim;

b. waren de a.r. inderdaad tegenstanders van de opheffing er van;

c. vloeien er uit die opheffing nadelige gevolgen voort voor de ontwikkeling der maatschappij;

d. heeft die opheffing een gunstigen of een ongunstigen invloed op het financieel staatsbeleid?

ANTWOORD:

Ook vóór den laatsten oorlog bestond er in Nederland geen wettelijk bankgeheim. Zelfs kan men uit wettelijke bepalingen afleiden — en de Hoge Raad was het hiermede eens —, dat de fiscus bij de oplegging van aanslagen gebruik mocht maken van gegevens, die hij over belastingplichtigen gevonden had in de boeken van derden, in het bijzonder banken. Intussen onthield de fiscus zich in het algemeen van het opzettelijk verzamelen van zulke gegevens. En in een Resolutie van Januari 1932 verbood de Minister van Financiën zijn ambtenaren, gegevens, die zij bij het inzien der boeken van banken zouden vinden, tegenover derden te gebruiken. Boekenonderzoek bij banken mocht alleen geschieden met het oog op den belastingplicht van deze banken zelf.

Wettelijk bestond er dus geen bankgeheim, maar (feitelijk-)fiscaal wel, maar slechts zolang de opeenvolgende Ministers van Financiën de resolutie van hun ambtsvoorganger handhaafden, hetgeen zij volkomen vrij waren al dan niet te doen.

(Het voorgaande is ontleend aan het officiële Witboek betreffende maatregelen tot zuivering van het geldwezen in Nederland, waarin Minister LIEFTINCK verantwoording aan de Staten-Generaal aflegde van zijn beleid te dezen, blz. 127/8.)

In de jaren 1930—1940 is de opheffing van het bankgeheim in de Staten-Generaal vele malen ter sprake geweest. Vooral het sociaal-democratische Tweede Kamerlid IJZERMAN heeft hiervoor herhaaldelijk het pleit gevoerd, meermalen gesecondeerd door den r.k. MAX VAN POLL en ook wel door den vrijzinnig-democraat Mr JOEKES. In de vergadering van 20 Deceember 1934 diende de heer IJZERMAN zelfs een motie in ten einde de Regering uit te nodigen terug te komen op een z. i. al te

ver gaande uitbreiding van het bankgeheim, maar deze motie werd verworpen met de stemmen van de meeste leden van vier der toenmalige regeringspartijen (R.K., A.R., C.H., V.B.) tegen; de V.D. en enkele R.K. stemden met de S.D.A.P. en de communisten voor.

De reden van het pleidooi voor opheffing van het bankgeheim was, een contrôle-middel te meer te hebben om belasting-ontduiking tegen te gaan.

De opeenvolgende Ministers van Financiën, eerst Jhr DE GEER, later Mr OUD, hadden echter bezwaar tegen deze opheffing, hoofdzakelijk omdat zij vreesden, dat buitenlands kapitaal er reden in zou zien hier weg te vluchten en dat ook Nederlanders hun kapitalen naar het buitenland zouden brengen of, voorzoveel kleinere spaarders betreft, deze in de oude kous zouden opbergen. (Zie ook het Witboek, blz. 128.) Er was nog wel een enkel bezwaar meer, maar het voorgaande was toch de hoofdzaak.

Op deze gronden waren de bedoelde Ministers en met hen de meerderheid der Kamer van oordeel, dat opheffing van het bankgeheim *internationaal* diende te geschieden. Daarmede waren ook de Volkenbondsspecialisten op dit gebied het eens. Wel betoogde de heer IJZERMAN bij verschillende gelegenheden, dat in sommige der ons omringende landen het bankgeheim reeds niet meer of niet meer in vollen omvang bestond, maar van algemene opheffing in West-Europa, laat staan elders, was toen nog geen sprake.

Tegenover de bovengenoemde argumenten der Regering werd door de voorstanders der opheffing ingebracht, dat de vlucht van kapitaal naar het buitenland juist de grote fraudeurs zou betreffen en dat wij op die noch moreel noch economisch bijzonder gesteld behoorden en behoefden te wezen.

Minister OUD hield daartegenover vol, dat het hier vooral een kwestie van psychologie was: ook eerlijke kapitaalbezitters zijn buitengewoon gevoelig voor elken aanval op het vertrouwelijk karakter van hun beleggingen en transacties.

Buitendien was het zo, dat de belastingdienst toch wel over andere contrôle-middelen beschikte (de bankier was wel verplicht *getuigenis* af te leggen, de cliënt moest wel zijn *eigen* boeken tonen en hem kon worden gevraagd, de saldi-biljetten van zijn rekening-courant over te leggen, verder verschaften o. a. de beëdigde successie-aangiften gegevens omtrent de vermogenspositie), waardoor de belastingfraude hier heel wat minder was dan in het buitenland. Daartegenover ontleenden de voorstanders der opheffing van het bankgeheim een nieuw argument aan wat er bij het „generaal pardon" in 1934 was gebleken omtrent vroegere ontduiking. Hoe dit zij, de Regering was en bleef van mening,

a. dat er weliswaar geen principieel bezwaar bestond tegen opheffing van het bankgeheim,

b. dat deze, als ze internationaal geschiedde, zelfs nuttig en wenselijk zou zijn,

c. dat ze, indien eenzijdig nationaal geschied, door haar psychologisch effect ernstige economische schade zou kunnen veroorzaken ten gevolge van kapitaalvlucht,

d. dat tegen kapitaalvlucht van Nederlanders — in die tijden! thans

zijn we op het gebied der deviezen wel zwaarder belemmeringen gewend! — niet afdoende viel op te treden,

e. dat de voordelen van de door de opheffing van het bankgeheim mogelijk wordende strengere contrôle op belasting-ontduiking stellig niet zouden opwegen tegen de economische nadelen, die er het gevolg van zouden zijn.

Uit het voorgaande blijkt, dat het hier ging om een *zuiver zakelijke* waardering van voor- en nadelen van een maaatregel, tegen welken de Regering en de Kamermeerderheid op zichzelve geen principiële bezwaren hadden. De heer IJZERMAN was eerlijk genoeg dit volmondig toe te geven, toen hij erkende (Handd. II K. 1934—1935, blz. 1223):

„Het zou naar mijn meening kinderachtige demagogie zijn te beweren, dat deze Minister en ook Minister de Geer de onnatuurlijke neiging zouden hebben, onnatuurlijk bij een Minister van Financiën, om belasting-ontduikers de hand boven het hoofd te houden. Het gaat hierbij tusschen mij en de Regeering alleen over verschil in taxatie van de nadeelen van opheffing van het bankgeheim."

* * *

Na de bevrijding is de zaak, reeds in het najaar van 1945, anders komen te staan. Een samenstel van regelingen heeft toen de mogelijkheid geopend, ook de banken te nopen opgaven te doen uit haar boekhouding, terwijl zeer grote contrôle-bevoegdheden aan de belasting-ambtenaren werden verleend, met name doordat bij het Buitengewoon Navorderingsbesluit aan *een ieder* de verplichting is opgelegd, aan de belasting-ambtenaren alle gegevens te verstrekken, welke van hem, hetzij ten behoeve van de uitvoering van bedoeld besluit zelf, *hetzij ten behoeve van de heffing van enige Rijksbelasting*, worden gevorderd. Daarmede is ook het bankgeheim ter zijde gesteld. (Nota betreffende enige aspecten van het gevoerde financiële beleid, Bijl. Handd. Voorl. St. Gen. II K. 1945-1946. no 145, 2, onder 3, B.)

In het Voorlopig Verslag op deze Nota, gedateerd 20 Februari 1946, werd het toekennen van ingrijpende bevoegdheden aan de belastingadministratie toegejuicht, waarbij „verscheidene leden" het vertrouwen uitspraken, „dat een onmaatschappelijke instelling als het zogenaamde bankgeheim thans voorgoed tot het verleden zal behoren".

Minister LIEFTINCK ging zover geenszins! In de Memorie van Antwoord werd verklaard, dat de bedoelde ingrijpende bevoegdheden voorshands niet konden worden gemist. Maar er werd aan toegevoegd: „In hoeverre al deze maatregelen, ook die, welke het zoogenaamde bankgeheim betreffen van blijvenden aard zullen zijn, zal in de toekomst, met inachtneming van de dan in aanmerking komende factoren, moeten worden beslist."

In het bovenbedoelde Witboek deed de Minister op blz. 128 mededelen, dat in den bezettingstijd de gedachte was gegroeid, dat het na de bevrijding op ethische gronden niet gerechtvaardigd zou zijn, wanneer onder de dan geldende omstandigheden belastbare vermogensbestanddelen buiten de mogelijkheid van opsporing zouden vallen. Bij art. 10 van het Buitengewoon Navorderingsbesluit werd het bankgeheim dan ook volledig opgeheven. En dan zegt het Witboek: „De omstandigheid, dat ten

tijde van deze opheffing Amsterdam zijn positie van wereldcentrum in het financiële verkeer nog niet had hervonden en ook nog niet binnen afzienbaren tijd zou kunnen herkrijgen, was voor deze opheffing gunstig." Aldus het oordeel van Minister LIEFTINCK: het móést in 1945 en gelukkig waren de omstandigheden tóén gunstig voor dezen maatregel.

Maar er werd terstond door den Minister eerlijk aan toegevoegd, blz. 129, dat een nadelig gevolg was, dat men vooral in den landbouwsector nu de nieuwe bankbiljetten was gaan oppotten, uit vrees, dat de fiscus ook deze nog eens zou achterhalen. „Mede hierdoor is de bankbiljettencirculatie hoger dan anders het geval zou zijn geweest."

Bij gelegenheid van de verlenging der machtiging ingevolge het Machtigingsbesluit geldzuivering kwam het bankgeheim opnieuw ter sprake. In het V.V. der Tweede Kamer van 15 Juli 1946 werd aan de vorenbedoelde uitlating in het Witboek herinnerd en de vraag gesteld, of het soms gewenst zou zijn het bankgeheim te herstellen, uitsluitend uit overweging, „dat het vrije geld dan weer terecht kan komen, waar het behoort en waar het zijn economische functie kan vervullen, n.l. bij de banken en op de kapitaalmarkt". „Onttrekking aan den langen arm van den fiscus" achtte men „vrijwel uitgesloten, gezien de gegevens, die door de geldsanering en de effectenregistratie ter beschikking zijn gekomen." In de M. v. A. bleek de Minister „het antwoord op de vraag in hoeverre het gewenst zou zijn het bankgeheim te herstellen ... in het huidige stadium (1946!) van voorbereiding der bijzondere fiscale maatregelen ten volle te (willen) reserveren".

Bij de mondelinge behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer kwam de zaak eveneens ter sprake. Mr KORTENHORST (K.V.P.) drong krachtig aan op herstel van het bankgeheim. Hij wees er op, dat er bankpapier werd gehamsterd. Zo vervult het geld zijn functie niet: het moet uit de brandkast en uit de oude kous komen. Daartoe zou herstel van het bankgeheim kunnen medewerken. Men dient de kwestie van het bankgeheim niet politiek-theoretisch, maar zakelijk te zien: het gaat er om, hoe het bankwezen weer in staat kan worden gesteld zijn normale functie te vervullen. Als dat laatste wordt bereikt, kan het bedrijfsleven ook weer op normale wijze worden gefinancierd en kan voortdurende staatscontrôle — die op den duur zou kunnen leiden tot socialisatie — worden vermeden. (Handd. II K. 1946 I, blz. 96/7.) Mr KORTENHORST onthulde hier en passant een van de grote indirecte gevaren van de opheffing van het bankgeheim, terwijl hierin wellicht tevens een aanwijzing ligt, waarom de socialisten daar zó vurig vóór zijn! De heer SCHILTHUIS (P.v.d.A.) verklaarde (blz. 101), dat de P.v.d.A. zich „zeker ten krachtigste zou verzetten tegen iedere poging, welke zou worden aangewend om het bankgeheim hersteld te krijgen". Het had gedurende zeer vele jaren de mogelijkheid opengelaten voor allerlei wantoestanden en misbruiken en daarvan was in talloze gevallen ook gebruik gemaakt.

Minister LIEFTINCK wilde bij deze gelegenheid niet diep op het punt ingaan, omdat de opheffing van het bankgeheim een fiscale zaak is en geen (direct) verband met de geldzuivering had. Hij zeide er slechts dit van (Handd., blz. 107): „Ik sta op het standpunt, dat wij de opheffing van het bankgeheim niet kunnen missen. Dat neemt niet weg,

dat ik op zuiver realistische gronden toch wel erken, dat er enkele bezwaren aan zijn verbonden. Immers indien de groote massa van het volk zeer gevoelig blijkt te zijn voor die opheffing en het gevolg zou zijn, dat men zijn geld niet meer naar de bank bracht maar in de kous hield, dan zou het nadeelig effect inderdaad zeer groot zijn. Intusschen geloof ik niet, dat de massa van ons volk daarvoor zoo gevoelig zal blijken te zijn en zoolang het bewijs daarvan niet is geleverd, ben ik voorstander van de opheffing van het bankgeheim."

In het V.V. der Eerste Kamer werd de Minister nog nader aan den tand gevoeld. Hij antwoordde daarop slechts, „dat voorloopig van herstel van het bankgeheim geen sprake zal kunnen zijn". Op de (communistische?) beschuldiging, dat arbeiders en ambtenaren hun belasting ten volle betalen, maar dat ontduikers alleen zijn de ondernemers en de bezitters in het algemeen, ging hij niet in.

Laatstelijk is de opheffing van het bankgeheim ter sprake geweest bij de algemene beschouwingen over de begroting voor 1949. De heer WELTER merkte op: „Vreemd kapitaal schuwt Nederland als gevolg van de opheffing van het bankgeheim, de belastingpolitiek en de onverklaarbare handhaving van de dividendstop." (Handd. II K. 1948—1949, blz. 158.)

Daartegenover zeide de heer HOFSTRA (P.v.d.A.): „Wel wil ik uitdrukkelijk opkomen tegen de suggestie van de heer Welter, ten einde tot een wederinstelling van het bankgeheim te komen. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er geen behoefte aan, hierop diep in te gaan. Het schijnt mij echter toch wel duidelijk; dat wie niets voor de fiscus te verbergen heeft, ook niet bang behoeft te zijn voor de opheffing van het bankgeheim, en dat de wederinstelling van het bankgeheim alleen kan worden gewenst door hen, die wel wat te verbergen hebben. Voor dezulken zou ik toch in elk geval niet wensen op te komen." (Handd. blz. 189.)

De Minister liet zich uit als volgt: „Voorts is in dit gedeelte van het debat nog een opmerking gemaakt door de geachte afgevaardigde de heer WELTER over het ongedaan maken van de opheffing van het bankgeheim, een opmerking, welke de geachte afgevaardigde de heer Hofstra aanleiding heeft gegeven zich daartegen te kanten. Ik geloof, dat de Kamer mijn standpunt op dit gebied voldoende kent om te weten, dat ik in dezen de geachte afgevaardigde de heer Welter niet kan volgen." (Handd. blz. 220.)

Nieuws kwam hier dus niet aan de orde. De conclusies uit hetgeen na den oorlog is geschied kunnen m. i. deze zijn:

a. de opheffing van het bankgeheim was in den eersten na-oorlogsen chaos gewenst,

b. daar ook overigens strenge contrôle-maatregelen bestaan zal kapitaalvlucht er thans wel niet het gevolg van zijn,

c. er bestaan echter aanwijzingen, dat de opheffing van het bankgeheim ook nu psychologisch onwenselijke gevolgen heeft: 1. binnenslands wordt o. a. ten gevolge van de opheffing geld opgepot, 2. buitenlands kapitaal acht belegging in Nederland o. a. op grond van deze opheffing niet aantrekkelijk; door beide lijdt Nederland schade, omdat zijn herstel wordt vertraagd.

Tenslotte zij aangetekend, dat Minister LIEFTINCK, anders dan sommige Kamerleden der P.v.d.A., zich nimmer als een dogmatisch voorstander van de duurzame opheffing van het bankgeheim heeft doen kennen.

G.

---

2. VRAAG:

De plaatselijke a. r., c. h. en chr. arb. kiesverenigingen zullen vermoedelijk met een gezamenlijke lijst uitkomen bij de a.s. raadsverkiezingen. Een ontwerp-overeenkomst dienaangaande is opgemaakt, over de punten 5 en 6 waarvan we gaarne uw mening vernemen. Ondervangen deze werkelijk het risico van een uitputting der lijst?

Uittreksel uit het ontwerp:

2. De nummering der candidaten geschiedt op de gecombineerde Bestuursvergadering met candidaten der 3 genoemde kiesverenigingen in deze volgorde: 1. C. H., 2. A. R., 3. Chr. Arb., 4. C. H., 5. A. R., 6. Chr. Arb. 7. C. H., 8. A. R., 9. Chr. Arb., 10. C. H., 11. A. R., 12. Chr. Arb.

3. De gevolgen van een met voorkeur stemmen van een candidaat moeten ongedaan gemaakt worden.

4. De gekozen candidaten der gecombineerde lijst moeten zitting krijgen in volgorde der lijst.

5. Niemand mag voor zijn beurt een zetel aanvaarden, d. w. z. een candidaat met voorkeurstemmen gekozen, moet bedanken en zijn zetel ter beschikking stellen met verzoek onder aan de lijst geplaatst te worden.

6. Bij een tijdens de zittingsperiode openvallen van een plaats, door bedanken, door vertrek, door sterfgeval of om andere reden, moet de zetel weer worden ingenomen door de op de lijst eerstvolgende candidaat van dezelfde kiesvereniging, als waartoe het gewezen raadslid, wiens zetel beschikbaar komt, behoorde. Om dit mogelijk te maken moet(en) degene(n), die benoemd wordt (worden) verklaard en door een andere kiesvereniging candidaat was (waren) gesteld, bedanken. Hij (zij) verzoekt (verzoeken) echter onder aan de lijst weer geplaatst te mogen worden.

7. De Prot. Chr. Raadsfractie zal ter bespreking van belangrijke agendapunten voor de gemeenteraadsvergadering vergaderen om zo mogelijk een gemeenschappelijk optreden op de vergadering te bevorderen, om van elkaars mening op de hoogte te zijn en die mening aan die der andere leden te toetsen. Elk lid der Prot. Chr. Raadsfractie is verplicht de vergadering dezer fractie bij te wonen. Het regelen van de interne aangelegenheden der vergadering van de genoemde fractie wordt aan deze fractie zelf overgelaten.

ANTWOORD:

a. Een verzoek onder aan de lijst te worden geplaatst is in het geheel niet nodig.

Er kunnen zich drie gevallen voordoen, waarin moet worden voorzien in een open gebleven of open gevallen plaats:

1. een benoemde neemt zijn benoeming niet aan;
2. een benoemde wordt niet toegelaten;
3. een lid valt om enigerlei reden uit.

Respectievelijk ingevolge art. 17, art. 40 en art. 20 der gemeentewet geschiedt de voorziening in de open plaats door benoeming van een candidaat der desbetreffende lijst „naar de volgorde, vastgesteld overeenkomstig art. 105 der kieswet".

Die volgorde volgens dat art. 105 wordt eens en voor al voor de vierjarige periode vastgesteld. In elk der drie bovengenoemde gevallen wordt van rechtswege de in de volgorde van art. 105 der kieswet hoogst-geplaatste candidaat, die nog beschikbaar is, benoemd verklaard.

Daarop zijn vier uitzonderingen, maar drie daarvan zijn thans voor u niet van belang, omdat ze van den wil der candidaten onafhankelijk zijn. De vierde is deze, dat hij reeds vóór zijn benoeming schriftelijk heeft verklaard voor benoeming niet in aanmerking te willen komen. Zulke verklaringen zijn altijd gevaarlijk. Men legge ze bij voorkeur *niet* af. Meent men geen zitting te kunnen nemen, dan is bedanken nà de benoeming altijd mogelijk en veel voorzichtiger, omdat men dan eerst de situatie kan overzien. (Vgl. het advies in De Magistratuur van Juli 1948.)

Terugkerende tot het medegedeelde omtrent art. 105 der kieswet: hieruit blijkt, dat wat u wilt bereiken automatisch reeds geschiedt.

Het voorschrift, dat U wilt opnemen, was vóór 1928 nodig, maar sindsdien is de wet gewijzigd. De uitvallende behoeft geen verzoek meer te doen en komt ook niet onderaan op de lijst, maar blijft op zijn gewone plaats in de volgorde volgens art. 105 der kieswet.

b. Iets anders is, of er geen bedenkingen bestaan tegen het feit, dat door Uw regeling de bepalingen der kieswet in ander opzicht opzij worden gezet. Want volgens Uw opzet geschiedt de benoeming niet in de normale wettelijke volgorde, maar in de door de gezamenlijke kiesverenigingen gedecreteerde, zulks n.l. door het geheel uitschakelen der voorkeurstemmen.

De mogelijkheid van het uitbrengen van voorkeurstemmen en van het daarmede gekozen worden is in de wet gebracht, om den kiezer niet geheel over te leveren aan een eventuele „dictatuur der partijorganisaties", die de volgorde der lijsten vaststellen.

Een afspraak met en tussen de candidaten, die deze laatste mogelijkheid van den kiezer uitschakelt, kan dan ook onder omstandigheden niet onbedenkelijk wezen, ook al is zij wettelijk niet verboden.

In het geval van samenwerking van meer partijen op één lijst kan zij desniettemin enerzijds wel billijk zijn, aangezien een candidaat, om met voorkeurstemmen te zijn gekozen slechts de helft van den *lijst*kiesdeler behoeft te hebben gehaald. Intussen kan anderzijds de vraag worden gesteld, of de door zulk een verkiezing met voorkeurstemmen ontstaande situatie niet liever dient te worden opgevangen door af te spreken, 1. dat verkiezing van een bepaalden candidaat met voorkeurstemmen niet tot gevolg mag hebben, dat aan de partij, waartoe hij behoort, meer zetels zouden toevallen dan volgens de afspraak het geval zou zijn, 2. dat die partij in eigen boezem met haar candidaten zal overleggen, of de met voorkeurstemmen gekozen candidaat al dan niet zitting dient te nemen.

Immers, tenslotte gaat het den beiden anderen partijen niet aan, *welke* der candidaten voor de derde partij zitting zullen nemen.

Overigens bedenke men steeds, dat „overeenkomsten" als de onderhavige slechts „gentlemen's agreements" zijn, de nakoming waarvan niet in rechte kan worden afgedwongen.

c. Ik meen verder, dat punt 7 te ver gaat, wanneer het bijwoning der fractievergaderingen *verplicht* stelt. Zie het advies in A. R. S. van Februari 1948.

Naschrift ad b. In nadere mededelingen van den vrager werd betoogd, dat ter plaatse een regeling inzake de voorkeurstemmen, in verband met zekere hebbelijkheden aldaar, toch wenselijk moet worden geacht.

*

BOEKBESPREKING

K. J. POPMA, *Achtergrond der Wijsbegeerte.* Kampen 1948. 32 blz. *f* 0.90.

Met deze rede aanvaardde Prof. POPMA zijn ambt als bijzonder hoogleraar in de Calvinistische wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

De achtergrond der wijsbegeerte wordt door hem in drieërlei zin verstaan: als geschiedenis, als verleden en als oorsprong.

Het begrip achtergrond is in de huidige wijsbegeerte een actueel thema, we zouden haast zeggen een mode-probleem. In de calvinistische wijsbegeerte heeft de vraag naar den achtergrond een centrale betekenis, maar in een anderen zin dan in de gangbare philosophie. De calvinistische wijsbegeerte pretendeert iets geheel eigens te zeggen te hebben ten aanzien van het probleem van den oorsprong der wijsbegeerte, en van hieruit ook de geschiedenis en het verleden der wijsbegeerte in een nieuw licht te plaatsen.

Wezenlijk christelijke wijsbegeerte zal haar uitgangspunt vinden in de religieuse relatie tussen GOD en Zijn Schepsel en alleen het Woord GODS kan den wijsgeer hierin inzicht geven. Niet alleen licht de Woordopenbaring den christendenker in over eigen uitgangspunt maar zij laat — antithetisch — ook zien waar het afvallig wijsgeerig denken zijn oorsprong zoekt.

Met nadruk wijst Prof. POPMA er op dat de geschiedenis en het verleden der philosophie den oorsprong der wijsbegeerte ons niet kunnen onthullen.

Het probleem van den oorsprong is het centrale vraagstuk in het theoretisch denken. Het laat zich daarom niet afdoen in een afzonderlijk inleidend hoofdstuk maar doordringt de gehele theoretische problematiek. Het is daarom een gelukkige greep van Prof. POPMA geweest op dit thema bij het begin van zijn wijsgerig onderwijs in Groningen weer eens de aandacht gevestigd te hebben en zich tegen de denaturering van de religieuse relatie (door Prof. POPMA verbondsrelatie genoemd) in de Thomistische leer der analogia entis en de Barthiaanse tijdstheorie gekeerd te hebben.

Over wat de schrijver aangaande de zijnsanalogie zegt zij een enkele opmerking gemaakt. Volgens hem heeft deze leer voor het R.K. christendom *primair missionaire betekenis* (blz. 16). Later merkt hij zelfs op dat zij voor Rome geen kerkelijke maar *strikt missionaire* waarde heeft (blz. 18).

Door de zaak zo te stellen wordt de betekenis van de zijnsanalogie enerzijds overschat, aangezien sommige R.K. theologen de missionaire

waarde van dit princiep niet hoog meer aanslaan, anderzijds onderschat, omdat het in de theologie een belangrijke rol vervult: de leer van de ontvankelijkheid der natuur voor de genade vindt haar diepste grond juist in de zijnsanalogie.

Over den achtergrond der wijsbegeerte is door vertegenwoordigers van de calvinistische wijsbegeerte reeds veel geschreven. Prof. POPMA doet het op de hem eigen wijze. Zijn voorbeelden kiest hij bij voorkeur uit de Griekse philosophie — we zullen hem gaarne nader horen over den omkeer in het wijsgerig denken bij ANAXIMANDROS door wien het apeiron (het oneindige) tot archè (beheersend begin) verheven werd. De gehele rede geeft blijk van een bewegelijke en sterk historisch gerichte belangstelling. M. C. S.

H. HENRY MEETER, *Calvninism. An interpretation of its basic ideas.* Volume one: The theological and the political ideas, 2nd edition. Grand Rapids (Michigan), z. j. 235 blz. $ 3.

De auteur is in ons land geen onbekende. In 1916 promoveerde hij aan de Vrije Universiteit op een theologisch onderwerp. In 1930 verscheen zijn *„The fundamental principle of Calvinism"*, dat ook hier de aandacht trok. Als vrucht van zijn colleges over het Calvinisme publiceerde hij bovengenoemd werk, waarvan de tweede druk nu voor ons ligt (in 1939 verscheen de eerste).

Hieruit blijkt wel dat een werk als dat van MEETER, althans in de Angelsaksische wereld, zijn weg heeft gevonden. Dit behoeft ons niet te verwonderen, aangezien wel vele werken — naar de auteur in het woord vooraf opmerkt — over een bepaald aspect van het Calvinisme handelen maar geen enkel geschrift inleidt in het Calvinisme als geheel. De Stone Lectures van Dr A. KUYPER over *„Calvinism"* zullen we hier maar buiten beschouwing laten, aangezien dit zich moeilijk laat rubriceren.

Men kan zich de vraag stellen of het Calvinisme niet zo'n wijdvertakte beweging geworden is, dat het niet meer door één persoon, ook wanneer deze zich beperkt tot de grondstellingen, is te beschrijven. We menen dat MEETER zich zo goed voorbereid heeft, dat hij op deskundige wijze over uiteenlopende vraagstukken oordeelt. Behandeling door één persoon heeft het voordeel van eenheid van conceptie, die bij samenwerking van meerdere auteurs nagenoeg nooit volledig is te verwezenlijken.

MEETER wil de grondstellingen van het Calvinisme geven. Voorwaar geen gemakkelijke taak. Reeds hierom niet, omdat geen eenstemmigheid bestaat over de vraag, wat het grondbeginsel van het Calvinisme is. MEETER zoekt het in de absolute souvereiniteit GODS en niet in de praedestinatie of eer van GOD aangezien de eerste te beperkt is en de tweede te weinig concreet (blz. 34 resp. blz. 36).

Het grootste deel van zijn boek wijdt MEETER aan het probleem van den staat. We kunnen er niet aan denken, op al de aspecten, waarop de auteur de aandacht vestigt, hier in te gaan. In Calvinistischen kring zijn in de laatste decennia te veel verschillen ten aanzien van den staat

openbaar geworden dan dat de auteur een voor allen aanvaardbare mening zou kunnen uitspreken. Hij blijkt op de hoogte van de verschillende vraagstukken en van de nieuwere literatuur; ook van die in Nederland is verschenen.

Een belangrijk vraagstuk van de Christelijke staatsleer is dat van de zgn. gemene gratie. MEETER behandelt het vóór het cultuur- en staatsprobleem. Hij ziet de algemene genade uitsluitend als conserverende genade, waardoor GOD Zijn wereld in stand houdt tegen de ontbindende werking der zonde. Maar zo blijft een belangrijk element buiten beschouwing, nl. de vernieuwende werking der genade in het volle menselijke leven; eerst aan de uitingen daarvan kan het praedicaat Christelijk in oorspronkelijken zin worden toegekend. M. C. S.

F. C. ZWAAL, *De dwaalleer der z.g. „Jehovah-Getuigen"*. Aalten 1947. 31 blz.

Bij mijn weten zijn er ter bestrijding van de Jehovah-getuigen geen dikke boeken, alleen maar brochures en tijdschriftartikelen geschreven. Hun afwijking van de Heilige Schrift is te duidelijk dan dat diepgaande en uitvoerige verhandelingen nodig zouden zijn om hen te bestrijden.

Ds H. J. SPIER en Ds H. BAKKER schreven ieder een brochure (1945 en 1946) tegen de Getuigen; Ds A. B. W. M. KOK een opstel in den tweeden druk van zijn *„Verleidende Geesten"*. Ds ZWAAL toetst hun leer — voorzover daarvan sprake kan zijn — aan de openbaring aangaande de Godheid van CHRISTUS, de Drieëenheid GODS en de onsterfelijkheid. Hij laat ons zien hoe zij niet alleen in strijd gekomen zijn met een bepaald régime (het nazi-systeem) maar dat zij iedere Overheid vijandig gezind zijn.

De auteur schrijft duidelijk en eenvoudig. Gaarne zouden we echter een minder eenvoudige vraag aangesneden hebben gezien: waaraan heeft deze secte haar snellen en — naar we hopen — korten bloei te danken? Het antwoord kan van betekenis zijn voor de wijze waarop wij hen bestrijden moeten. M. C. S.

Vrij politiek tractaat. Tekening van enige gevaren waarmee het Westerse libertinisme de christenen bedreigt. Onder redactie van Dr A. J. VERBRUGH, Ds K. DROST, W. VREEKEN. 's Gravenhage 1949.

In een Historische inleiding en een viertal hoofdstukken, resp. onder den titel: De kwestie van het ongeloof in de maatschappij, de kwestie van het ongeloof in den staat, de kwestie van het ongeloof in de natie, de kwestie van het ongeloof in de Kerk —, pogen de schrijvers van dit tractaat (dat méér wil zijn dan een *politiek* tractaat!) vrijwel het gehele politieke en maatschappelijke leven van dezen tijd in West-Europa en vooral in Nederland te schetsen. Ze doen dit in den vorm van een critiek op heel de samenleving. Zij zien die samenleving bedreigd door de gevaren van het libertinisme. Of liever: zij zien de christenen, de

ware gelovigen, in die samenleving bedreigd — het is goed dit beperkende van de tekening voor ogen te houden, omdat m. i. hier een van de grootste fouten van dit boek ligt. Niet de samenleving zelf, maar de plaats der gelovigen daarin is het thema van dit boek. Welnu, „tegenover het toenemend radicalisme van de machten, die de christenen bedreigen, geloven wij niet langer constructies te mogen stellen, die op aanpassing zijn gericht, maar alleen een onvoorwaardelijk geloof in Gods beloften". De oplettende lezer zal het niet ontgaan, dat de hoofdbestrijding van dit tractaat gericht is tegen wat de schrijvers believen te noemen „constructies (van christenen) op aanpassing gericht", en daaronder valt dan zo ongeveer alles wat bijzonder in de vorige eeuw staatkundig en sociaal is uitgeworsteld door gelovigen. Tegenover deze „aanpassing" aan het libertinisme, zoals die wordt gevonden in de heersende visies op allerlei verhoudingen (Overheid en Kerk, souvereiniteit in eigen kring, gemene gratie, Kerk en volk etc.) in christelijke kringen, moet nu komen het onvoorwaardelijk buigen voor GODS beloften. Dit make den lezer voorzichtig: „geloofs-radicalisme" tegenover „libertijns radicalisme".

Nu, van dit onvoorwaardelijk buigen voor GODS beloften wordt in dit boek duidelijk confessie gedaan. De gedachtengang van den auteur komt hierop neer: de grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden stelt ten aanzien van de landsbedieningen de ongelovigen gelijk met de gelovigen. En in de hedendaagse maatschappij zien we precies hetzelfde: er zijn ontstaan een maatschappij en een staat, die tegenover GOD en Zijn dienst onverschillig staan. Dat brengt voor de gelovigen verdrukking mee. Want in de maatschappij draait alles om het economisch motief: de „bazen" zijn zij, die economisch het meest bereiken of beweren het meest te bereiken, en om hun lusten te bevredigen houden ze krampachtig vast aan hun leidinggevende plaats. En in den staat is het in feite niet anders. Maar de staat moet zich weer buigen onder de heerschappij van JEZUS CHRISTUS. En daarom behoren de gelovigen de leiding te hebben in staatszaken. Theorieën als van de souvereiniteit in eigen kring, en van de gemene gratie, zijn naar het oordeel van de samenstellers slechts „aanpassings"-probeersels van de christenen uit de vorige eeuw, teneinde tegemoet te komen aan het libertinisme, wat zich uiteraard niet verdraagt met het onvoorwaardelijk buigen voor GODS beloften. Wat de s.i.e.k. aangaat, deze wordt bestreden van de stelling uit: wanneer de Overheid volmacht uit het geloof heeft, is haar machtsbevoegdheid onbegrensd. Daarom behoort de grondwet gewijzigd te worden: door het zich onderwerpen aan de heerschappij van JEZUS CHRISTUS zou de machtsbevoegdheid der Overheid ten zeerste worden uitgebreid. Dit houdt dan mede in, dat particuliere bedrijven onder gelovige leiding vrije handelsrechten ontvangen, terwijl voor die bedrijven, welke niet worden geleid in den dienst van GOD een verscherpt overheidstoezicht behoort te worden ingesteld. Voorts moet — in dezelfde lijn — het actief en passief kiesrecht worden ontzegd aan hen, die zich openlijk ongelovigen betonen, met uitsluiting van het bekleden van openbare ambten. Tenslotte mogen slechts die partijen erkend, die als enig doel hebben GOD te eren. Een departement van nationale voorlichting zal het volk hebben te wijzen op GOD, aan Wien de Overheid haar gezag ontleent — onder toezicht van ware gelovigen — en op het doel, waarop het over-

heidsbeleid behoort te zijn gericht: de verbreiding van GODS eer in de wereld. In alles heeft de Overheid zich te houden aan GODS Woord en de ware belijdenis der Kerk. Daarbij dient dan tevens de rechtszekerheid voor alle onderdanen te worden gehandhaafd (hoe dit kàn, is mij niet duidelijk geworden — de consequentie van dit alles kan toch geen andere zijn dan het zwijgen opleggen aan allen vorm van ongeloof?).

Ter bereiking van dit alles zal in een christelijk nationale werkgemeenschap een politieke geloofsgemeenschap de leiding moeten nemen. Een hooggerechtshof, onder voorzitterschap van H. M. de Koningin, waarvan de leden gekozen zijn door de politieke geloofsgemeenschap, is de kroon op het werk.

Met opzet gaf ik den inhoud zo breed weer. Wat nu van dit alles te zeggen? Er is in dit boek een massa studiemateriaal samengebracht, dat de moeite van het overwegen ten volle waard is. Jammer, dat het in veel noten is samengeperst en dat de schrijvers door te veel aan te voeren het geheel onduidelijk maken. En er is gepoogd de vreselijke macht van het ongeloof te tekenen. Maar deze tekening wordt ontsierd door wat we tegenwoordig zo vaak horen. Men meent eerlijk volgens GODS Woord en in absolute gehoorzaamheid te handelen, en verwijt dan vorige generaties zucht tot aanpassing enz. Ik acht dit geen christelijke stijl. Maar wat veel erger is: het radicalistische in heel den opzet van dit boek. Wat willen de schrijvers nu? Den geloofsstaat — of moet ik schrijven: den staat der gelovigen (in een bepaalden zin?) — proclameren? De consequentie — met opzet gebruik ik hier *dit* woord met zijn typische gevoelsinhouden! — van dit alles is: omverwerping van de bestaande orde en Nederland regeren door een minderheid van gelovigen. Welke gelovigen? Die aan de zijde der Synode van de Gereformeerde Kerken van 1942 staan, hebben CHRISTUS buiten de rechtszaal gezet, naar het oordeel der auteurs. En Hervormde belijders? Dan: de schrijvers hebben het over de verdrukking der gelovigen. Ja, als men uitgaat van de stelling dat de ware gelovigen het land en de economie hebben te besturen, dan is er vandaag verdrukking. Maar de zwarigheid van 1 Petrus 2 : 19 is een àndere. En leert ons de Schrift in Rom. 13, 1 Tim. 2 : 1—7, 1 Petrus 2 : 18 v.v. de dingen die hier worden voorgedragen? Dit boek is vol klacht en verwijt over scholastieke redeneringen, die ons christelijk leven hebben verdorven, en daarover zou te praten zijn, maar het is zelf één grote constructie. Want met verwaarlozing van een onderzoek naar de verhouding van Koninkrijk GODS en koninkrijken der aarde, zet het zich vast op een vooruitgrijpen op de toekomstige heerschappij der gelovigen, die zij in en met CHRISTUS eenmaal zullen hebben in een wereld-schema waarin geen ongelovigen meer zijn. Het doet alsof de voleinding er reeds is. En dat maakt de militia Christi opgeblazen en moet leiden tot verdrukking der ongelovigen, in plaats van het kruis-dragen achter CHRISTUS aan .

Elke poging, het probleem van het ongeloof en zijn verwoestingen te tekenen naar de Schriften, moet dankbaar begroet. Maar deze poging is een doorbraak even gevaarlijk als die van Dr DIPPEL. Verder zou het goed zijn, als we wat meer studeerden over den strijd van CALVIJN tegen de Wederdopers: de situatie van vandaag zou in alle opzichten helderder worden.

M. DE GOEDE.

19e JAARGANG No 6 JUNI 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - DR J. P. A. MEKKES - MEVROUW PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Gerechtigheid en naastenliefde in de samenleving der volken, door Prof. Dr Gezina H. J. van der Molen, 193 — Val en vorming van een kabinet, door J. P. Moet, 209 — Vraag en antwoord (Adviezen-rubriek), 219 (1. *Gemeentelijke subsidie restauratie Ned. Herv. Kerk;* 2. *Hoe te stemmen in een overheersend R. K. gemeente)* — Boekbespreking, 222

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

GERECHTIGHEID EN NAASTENLIEFDE IN DE SAMENLEVING DER VOLKEN

DOOR

PROF. DR GEZINA H. J. VAN DER MOLEN

Het dilemma, waarvoor de mensheid in de huidige wereldsituatie met meer klem dan ooit wordt geplaatst, is de keuze tussen wereldorganisatie en statenanarchie. Formeel is de keuze reeds bepaald. Met de oprichting van de Verenigde Naties is een organisatie in het leven geroepen, welke ten doel heeft ordening te brengen in den chaos.

In werkelijkheid schijnen wij echter verder dan ooit van een naar bepaalde normen geregelde internationale samenleving verwijderd te zijn. De bittere tegenstelling tussen ideaal en realiteit valt des te scherper op, omdat er metterdaad een orgaan bestaat, dat met zekere bevoegdheden ten aanzien van de statengemeenschap is bekleed, maar dat onwillig en onmachtig blijkt van deze bevoegdheden een dusdanig gebruik te maken, dat het recht wordt gehandhaafd en de vrede verzekerd.

De droeve ervaringen, die in de naoorlogse jaren Assemblée en Veiligheidsraad beide hebben opgeleverd, doen velen wanhopen aan de mogelijkheid, langs den weg der statenorganisatie te komen tot een rechtvaardige en vreedzame wereldorde.

Daarbij komt de twijfel aan de waarde van het volkenrecht, zoals zich dit in de laatste drie eeuwen heeft ontwikkeld, opnieuw naar boven. Dat volkenrecht moge goed zijn voor de studeerkamer en de collegezaal, zo meent men, voor het practische leven is het ten enen male ontoereikend.

Immers, zodra het er op aan komt, bij elke periode van hoogspanning in het internationale leven, faalt het stelsel volkomen. Ja, het is zelfs niet in staat de geringere plaatselijke conflicten op te vangen en daarvoor een passende solutie aan de hand te doen.

Een blik op het hedendaagse wereldgebeuren overtuigt er ons van, dat er in deze critiek een element van waarheid schuilt. Toch moeten wij ons hoeden voor een eenzijdig en oppervlakkig oordeel.

Juist in dezen tijd is het meer dan ooit nodig zo scherp mogelijk te onderscheiden en onze mening zo zuiver mogelijk te funderen. Hoe moeilijk het moge zijn, den geest vrij te houden van vooroordeel, geprikkeld nationaal sentiment of mismoedig cynisme, wie hier de zaken in het juiste licht wil zien moet het hoofd koel en het hart warm houden.

Voorop zij gesteld, dat de gelding van het volkenrecht, evenmin als dat van enig ander recht, afhankelijk is van zijn naleving. ALBERICUS GENTILIS drukte dit aldus uit: al handelen velen in strijd met het recht, dit heft het bestaan van het recht niet op en volgens hem leerde XENOPHON, dat een wet niettemin een wet is, al wordt zij door velen overtreden.

Het volkenrecht moge derhalve nog maar al te weinig worden toegepast, het blijft in wezen een recht van onvergankelijke waarde, omdat het zijn geldingsgrond ontleent aan den wil van GOD. Daarin ligt voor ons de bevestiging van onze trouw en gehechtheid aan dit recht, onafhankelijk van de wisselvalligheden der practische politiek.

Het hedendaagse volkenrecht laat zich omschrijven als een stel regelen en beginselen voor de gedragingen der staten in hun onderling verkeer. De kritische norm voor het volkenrecht is de idee der gerechtigheid.

De eis der gerechtigheid, die GOD ons in Zijn Woord stelt voor alle levensverbanden, geldt onverminderd voor het internationale leven.

De gerechtigheid is van religieuzen oorsprong. In het Oude Testament wordt de menselijke gerechtigheid een afschaduwing van de Goddelijke gerechtigheid genoemd (2 Kron. 19 : 5—7). Ook bij de Grieken was de gerechtigheid religieus gefundeerd.

De materiële inhoud van de gerechtigheid laat zich niet eens voor al omschrijven. Het ideaal der gerechtigheid is naar zijn concreten inhoud van verschillende factoren afhankelijk. Ook het gerechtigheidsbeginsel vervat in het „suum cuique tribuere" (ieder het zijne geven), moet in elk bijzonder geval nader worden geconcretiseerd.

Essentieel is voor de gerechtigheid, dat het recht met betrekking tot het geval, waarop het wordt toegepast, rechtvaardig is. Een abstracte regel kan dezen eis slechts benaderen.

De inhoud der menselijke gerechtigheid wordt negatief hierdoor bepaald, dat zij elke willekeur uitsluit, d. i. iedere wetgeving en rechtshandhaving onder invloed van beweegredenen, die ontoelaatbaar zijn, omdat zij elke objectieve, zakelijke motivering missen.

Een bijzonder erge vorm van willekeur is de rechtshuichelarij, d. w. z. de verhulling van zuiver egoïstische belangen in den vorm van een recht dat schijnbaar het algemeen belang dient. Positief behoort het tot het wezen der gerechtigheid, dat het recht aan elk lid van de gemeenschap, waarvoor het gelden moet, in zulk een mate rechten en plichten toekent, dat de enkeling een maximum aan vrijheid voor de ontplooiing van zijn wezen behoudt naast een maximum aan kracht voor de gemeenschap.

Hoewel het recht naar zijn wezen statisch is, d. w. z. gericht op het behoud, moet het toch ook een dynamisch element bezitten. Om aan den eis der gerechtigheid te blijven voldoen moet het zich aanpassen aan de wisselende omstandigheden.

De internationale rechtsorde, d. w. z. de heerschappij van het recht in het interstatelijk verkeer, is van een bijzondere structuur.

De nationale rechtsorde kent als organisatievorm den staat, die, in het monopolistisch bezit der zwaardmacht, vrede en recht kan handhaven. Een dergelijke organisatievorm kent de internationale rechtsorde niet. Hier staan de samenstellende delen in principe zelfstandig en los naast elkaar. Het besef der saamhorigheid is nog slechts zwakjes aanwezig. Ongetwijfeld brengen de algemene menselijke behoeften aan vrijheid, welvaart en cultuur een belangengemeenschap tot stand, die dringend roept om een vreedzame internationale samenleving.

Dit wordt echter doorkruist door de botsing der specifieke belangen der nationale staten, die al naar de sterkte hunner macht deze belangen met kracht najagen en desnoods met geweld trachten te verwezenlijken. De verleiding tot het gebruik van geweld om eigen doeleinden te realiseren zal blijven bestaan zolang er geen internationale organisatie is, die enerzijds waarborgen biedt, dat de belangen der afzonderlijke staten naar recht en billijkheid worden behartigd, en andererzijds de macht bezit, het gemeenschappelijk belang, dat allen hebben bij de handhaving van vrede en recht, ook metterdaad door te voeren.

De christen zal zich met den inzet van zijn ganse persoonlijkheid moeten geven aan de verwezenlijking van zulk een internationale organisatie, mits deze de idee der gerechtigheid tot basis heeft.

In een rechtelijk geordende wereld, die beschermd is tegen het willekeurig gebruik van geweld, kan de op den Goddelijken wil berustende gerechtigheid eerder worden verwezenlijkt, dan in de chaotische practijk van het ongebreidelde staten-individualisme.

In het laatste geval is immers sprake van een voortdurenden

latenten oorlogstoestand, waarin het christelijk geweten nooit zonder meer kan berusten[1]).

Enkele vragen doen zich hier thans voor: Hoe kan zulk een rechts- en vredesordening tot stand komen? Is deze thans reeds in beginsel aanwezig in de organisatie der Verenigde Naties? Zo ja, wat is de oorzaak (of welke zijn de oorzaken) dat deze organisatie tot nog toe nauwelijks een enkel positief resultaat opleverde? En tenslotte, heeft het volkenrecht nog een toekomst?

Ik laat hier thans de vraag naar de wenselijkheid van een Super-staat, Bondsstaat of Statenbond terzijde, doch ga uit van een vrijwillig federatief verband tussen de staten, zoals de Volkenbond vroeger en de Verenigde Naties thans te zien geven. Ook de organisatie der V. N. is een juridisch organisme van een geheel eigen karakter. Zulk een organisatie staat mij voor ogen, als ik de voorwaarden naga, waaraan moet worden voldaan, zal zulk een opzet slagen.

De staten zullen allereerst afstand moeten doen van het begrip der absolute souvereiniteit, die nationaal zowel als internationaal zoveel ellende heeft teweeg gebracht.

Op het gebied der statengemeenschap gold tot voor een vijftigtal jaren nog de volslagen anarchie. Mede onder invloed van het Romeinse recht was de heidense leer omtrent den staat overheersend. Dit bracht de vergoddelijking van den staat mee en kweekte een staatsbegrip, waarin de eigen wil van den staat wet was en het eigenbelang de uitsluitende richtsnoer. De staat was aan geen religie, recht noch moraal gebonden. Als volkenrecht gold feitelijk slechts de comitas gentium, de internationale welwillendheid in het interstatelijk verkeer, door VAN VOLLENHOVEN in zijn bekende „Drie treden van het volkenrecht" terecht zo beschimpt. Het was wel een pover overblijfsel van het gehele stelsel van wederzijdse rechten en verplichtingen door de grondleggers van het moderne volkenrecht, VITORIA en SUAREZ, GENTILIS en GROTIUS met zoveel overtuigingskracht geponeerd.

Bij deze staatsopvatting paste ook de leer der non-interventie waarvan slechts nu en dan te eigen bate werd afgeweken. Naarmate de invloed van den godsdienst verminderde, gaf de statenpractijk zich aan al heillozer machtspolitiek over.

Het eerste protest tegen deze willekeur was het vooropstellen van de rechtsgelijkheid der staten. Dit beginsel was reeds in 1648

[1]) Op enkele punten sluit dit artikel zich aan bij opmerkingen gemaakt door Prof. Dr MAX HUBER in een onuitgegeven referaat van 1937 over de internationale rechtsorde naar christelijke opvatting.

bij den vrede van Westfalen erkend, doch vond eerst in 1899 bij de eerste Haagse Vredesconferentie, zij het ook nog aarzelend, practische toepassing. Geheel doorgevoerd is het ook thans nog niet, getuige het „vetorecht", dat de vijf grote mogendheden zich in den Veiligheidsraad hebben voorbehouden.

De tweede poging den fatalen ban der statenanarchie te doorbreken was het al meer op den voorgrond stellen van arbitrage als middel ter beslechting van internationale geschillen. Reeds in de oudheid bekend en in de middeleeuwen herhaaldelijk toegepast, begon de arbitrage eerst sedert 1794, toen het eerste arbitragetractaat tussen de Verenigde Staten en het Britse Rijk werd gesloten, in zwang te komen. Een beroemd geval van arbitrage is de Alabama-kwestie van 1872 tussen de Verenigde Staten en Groot Brittannië. Doch eerst in het begin der 20ste eeuw nam de arbitrage een hoge vlucht, mede tengevolge van het tot stand komen van het Permanente Hof van Arbitrage in 1899.

Beide beginselen — rechtsgelijkheid der staten en arbitrage — maakten inbreuk op de leer der absolute souvereiniteit. Deze leer is in wezen in strijd met het christendom. Souvereiniteit, hoe men die ook moge omschrijven, is nooit het recht tot willekeur, het recht tot onrecht.

Men moet onderscheiden tussen de staatsrechtelijke en volkenrechtelijke souvereiniteit. Wij hebben hier alleen met de laatste te maken en dan is de souvereiniteit van den staat onderworpen aan het volkenrecht, dat de regelen stelt voor zijn verkeer met andere staten en de grenzen trekt, waarbinnen hij zijn souvereine rechten rechtens mag uitoefenen. Art. 15, lid 8, van het Volkenbondsverdrag gaf dit uitdrukkelijk aan. Een dergelijke bepaling is ook in het Charter van de Verenigde Naties opgenomen in art. 2, lid 7, maar veel minder scherp gedefinieerd.

Deze staten maken deel uit van de statengemeenschap, die een zelfstandig karakter en een eigen taak bezit. Deze statengemeenschap is een rechtsgemeenschap met eigen souvereiniteit. De staten zijn verplicht, binnen deze rechtsgemeenschap te komen tot opbouwende samenwerking en het bewaren van den vrede. Op deze wijze moet de internationale chaos plaats maken voor een wezenlijke internationale rechtsorde.

Aan dezen eis tot samenwerking mag geen staat zich onttrekken. „Splendid isolation" is heden ten dage niet alleen een volstrekte onmogelijkheid, maar nog veel meer een verkeerde instelling.

Het behoren tot deze statengemeenschap brengt onderlinge ver-

antwoordelijkheid mee, en het is dan ook geen toeval, dat de gereformeerde juristen der 15e en 16e eeuw de non-interventie-leer als een verfoeilijke toepassing der Kain's houding „ben ik mijns broeders hoeder?" hebben bestreden. GENTILIS zegt met nadruk: „het gaat ook ons aan als het huis van onzen buurman in brand staat." Ook GROEN VAN PRINSTERER en FABIUS, om nu maar een groten sprong te maken, stonden op het standpunt van de geoorloofdheid en gebodenheid der interventie onder bepaalde omstandigheden.

Het egoïstisch beginsel van „ieder voor zich en God voor ons allen", door het liberale individualisme gepredikt en toegepast, is ook voor de onderlinge verhouding der staten onchristelijk en verderfelijk. De staten moeten dus tot de erkenning komen, dat ook zij zich hebben te buigen voor het internationale recht, dat paal en perk stelt aan willekeur en onrecht.

Als tweede voorwaarde geldt het scheppen van een internationale organisatie, die metterdaad berust op recht en moraal en die daardoor het vertrouwen kan winnen en waard is.

Reeds herhaaldelijk heeft de roep om zulk een organisatie door de wereldgeschiedenis weerklonken en heeft men plannen daartoe op papier uitgewerkt. Doch eerst in den Volkenbond kwam het tot een practische verwezenlijking. Wil zulk een organisatie voldoende innerlijke kracht bezitten, dan moet zij een gemeenschappelijken grondslag hebben.

Het intensieve internationale verkeer, de economische interdependentie en de wederzijdse cultuuruitwisseling zouden aan zulk een gemeenschappelijken grondslag bevorderlijk moeten zijn. En metterdaad vindt het internationale recht een zekere algemene erkenning en wordt het in zijn grondbeginselen, althans theoretisch, door een groot deel der wereld aanvaard. Met de internationale moraal is hetzelfde het geval. Als theoretische basis wordt zij door het merendeel der staten nauwelijks betwist.

Daarmee is niet gezegd, dat de staten zich daaraan nu ook practisch onderwerpen, al hebben 58 hunner in de Préambule van het Charter hun verknochtheid aan rechtvaardigheid, vrede en het internationale recht als basis der internationale samenleving betuigd.

Er rijzen hier twee vragen. Ten eerste, is zulk een gemeenschappelijk uitgangspunt mogelijk bij een internationale organisatie, die een conglomeraat is van volken en rassen met zo ver uiteenlopende godsdienstige opvattingen en ideologieën? De tweede vraag is: is, indien een grootste gemene deler inderdaad wordt gevon-

den, het resultaat dan niet zozeer verwaterd en verslapt, dat het geen stevig fundament voor het op te trekken gebouw kan vormen?

Wat de eerste vraag betreft, zo werken in de internationale samenleving dezelfde factoren, die het nationale leven beheersen. Naast de macht der zonde, wordt daar ook gekend Gods bewarende genade, die aan de gevolgen ener teugelloze zelfzucht paal en perk stelt.

Niet alleen de christenen van alle belijdenis, Grieks-orthodoxe, Rooms-Katholieke en Protestantse, erkennen een goddelijk recht boven de staten, maar ook de Joden, Mohammedanen en andere godsdiensten doen zulks. Bij de grote meerderheid der volken wordt dit nog zo gevoeld, al moeten we er rekening mee houden dat dit gevoel wel latent aanwezig is, doch in zijn consequenties nog te weinig bewust leeft. En ook al verliezen wij niet uit het oog, dat onder al deze godsdiensten een grote secularisering heeft plaats gevonden, waardoor ook dit grondbeginsel door velen is losgelaten, zo is er toch nog een kern, die hieraan, althans in theorie, blijft vasthouden.

Daarnaast doet zich ongetwijfeld een zeker natuurlijk rechtsbewustzijn gelden, dat weliswaar verduisterd is door de zonde, doch naar het woord van den Apostel PAULUS in elk mensenhart is ingegrift (Rom. 2 : 14 en 15, waar PAULUS spreekt van de heidenen die de wet niet kennen, maar deze geschreven hebben in hunne harten en zo van nature de dingen doen die der wet zijn).

Vervolgens heeft zich door het toenemend cultureel internationaal verkeer een zekere communis opinio gevormd, ten aanzien van het internationale recht. De rechtsbeginselen en rechtsregels zelf worden zelden betwist, wel hun toepasselijkheid op bepaalde gevallen.

En ten slotte is dit recht voor een deel neergelegd in tractaat en gewoonte, waardoor een zekere unificatie over heel de wereld is verkregen, mede bevorderd door arbitrale vonnissen en arresten van het Permanente Hof van Internationale Justitie.

De christenen hebben nu tot taak de internationale samenleving al meer te doordringen van een christelijken geest, die zich buigt onder de wet GODS naar de Openbaring in de Heilige Schrift. Deze taak is niet hopelozer dan zij is op elk ander terrein, waar het christelijke getuigenis den plicht heeft zijn stem tegenover de verwereldlijking en afval van GOD te laten horen.

Hoe meer de positieve christenen uit alle landen hun roeping in dezen verstaan, hoe minder er van verwatering en verslapping sprake zal zijn. Het getuigt van grote oppervlakkigheid, indien

men zich van deze zaak afmaakt met het oordeel, dat aan de vorming van een internationale rechtsorde een humanistisch streven ten grondslag ligt en dat mitsdien de christen zich daarom hiervan verre moet houden.

Inderdaad, de ervaring leert, dat de meerderheid van hen, die in de V. N. den toon aangeven, op humanistisch standpunt staan. Zij verwachten verbetering van de internationale verhoudingen op grond van beter inzicht en verbetering van den mens.

Men onderscheide hier evenwel tussen doelwit en uitgangspunt. Het doel, de vestiging van een vreedzame samenleving gebaseerd op het recht, is van christelijke origine en vloeit voort uit de christelijke levens- en wereldbeschouwing. De christen zal dit doel nastreven in diepe afhankelijkheid van GOD, wetend, dat zonder Zijn zegen elk mensenwerk vruchteloos is. Dit gevoelen leeft zeker in meer mensen dan men uit de beraadslagingen der V. N. zou opmaken, daar er nu eenmaal weinig landen zijn, waarin men gewend is den naam van GOD te noemen in officiële staatsstukken. De geschiedenis heeft ons overigens wel geleerd, dat hier grote gevaren schuilen en dat misbruik vaak voorkomt (Heilige Alliantie, WILHELM II, HITLER).

Doch er zijn ongetwijfeld ook tal van mensen, die GODS Naam bewust en opzettelijk buiten sluiten, omdat zij menen Hem niet nodig te hebben. Zij denken dit werk in eigen kracht te kunnen volbrengen.

Moeten wij ons daarom verre houden van de bevordering ener internationale statenorganisatie? Wanneer wij het doel in het oog houden, zal ons antwoord niet twijfelachtig zijn. Ook in het nationale leven zullen wij b.v. bij het tot stand komen van een wet vaak met mensen van andere levensbeschouwingen moeten samenwerken.

Het is niet in de eerste plaats van belang hoe, op welke wijze en op welke motieven anderen een doel nastreven, maar onze houding moet worden bepaald door de innerlijke waarde van het doel zelf.

Gelukkig, dat wij weten, dat GOD vaak Zijn zegen geeft over mensenwerk, ook daar waar die niet (uitdrukkelijk) wordt gevraagd. Hoe zou anders, om maar een voorbeeld te noemen, de nationale rechtsorde tot stand zijn gekomen?

Aan de tweede voorwaarde om tot een vreedzame internationale samenleving te komen, nl. het scheppen van een daartoe strekkende organisatie, kan dus in principe zeker worden voldaan. Alleen is één ding vereist, nl. dat zij die hieraan moeten medewerken van

goeden wille en te goeder trouw zijn. Daarenboven moet er inderdaad, en niet in schijn, een zekere overeenstemming bestaan over de fundamentele rechten, die aan staten en individuen toekomen, en de verplichtingen, die op hen rusten. Wanneer men een organisatie in het leven roept, waarvan de leden wijd uiteenlopende meningen koesteren over den materiëlen inhoud der formele begrippen, wordt slechts een schijneenheid bereikt, die bij den minsten druk als een zeepbel moet uiteen spatten.

De te scheppen internationale organisatie moet niet alleen op recht berusten, maar ook op moraal. Het recht alleen is ten enen male onvoldoende om een vredesorganisatie in het leven te roepen en in stand te houden. De gerechtigheid kan alleen dan triomferen indien men niet alleen rekening houdt met het „ius strictum" maar ook met de „aequitas", m. a. w. wanneer men de rechtvaardigheid betracht naar beide zijden.

Daarom zal men in de internationale politiek ook nooit alleen kunnen volstaan met arbitrage en rechtspraak, doch staan juist in de moeilijkste gevallen andere vreedzame middelen tot beslechting van het geschil voorop. De dynamiek in het volkerenleven werpt voortdurend problemen op, waarin de worsteling der ideeën, der strevingen en der hartstochten van verschillende mensen en mensengroepen tot uiting komt.

Men zal steeds moeten beginnen te trachten door overtuigingskracht en conciliatie deze problemen zo niet op te lossen, dan toch er den angel aan te ontnemen en de gemoederen te kalmeren. Dit is de taak der diplomatie of die der ad hoc benoemde conciliatiecommissies.

Hierin schuilen grote gevaren, daar enerzijds vaak de sterkste partij door dwang of dreiging met dwang, b.v. door bepaalde economische maatregelen, zal trachten haar zin door te drijven, en andererzijds men soms door ontoelaatbare zwakheid, om voorlopig den vrede te bewaren, rechtmatige belangen van anderen zal opofferen (München-politiek).

Op deze wijze schendt men niet het recht, maar doet men aan de rechtvaardigheid te kort. Dit wordt zelden openlijk erkend. Meestal geschiedt het om den schijn te redden onder den dekmantel der gerechtigheid, wat de zaak zelf slechts des te erger maakt.

Voor staatslieden en diplomaten is de verleiding vaak groot meer te streven naar een éclatant succes ten aanzien van de tegenpartij, waardoor hun eigen eer en die van hun vaderland wordt vergroot, dan naar een eerlijke en objectieve oplossing. Er is meer morele moed nodig om de belangen van beide partijen eerlijk

en rustig tegen elkaar af te wegen en de hartstochten in eigen land te kalmeren, dan om met kracht en klem de eigen eisen te handhaven, waardoor de nationale eigenliefde wordt gevleid. Het eerste is een ondankbare taak, waardoor men eigen positie in gevaar brengt en hoogstens mag hopen op den dank en de waardering van de nakomelingschap.

Het is duidelijk dat een hoogstaande moraal onontbeerlijk is voor de zuivering der internationale politiek. Men kan niet zeggen, dat de hoge morele opvatting der diplomatieke taak in den loop der geschiedenis volkomen heeft ontbroken, ook al zijn de voorbeelden hiervan zeldzaam. Door een nauwere internationale saambinding en, tot op zekere hoogte, openheid in de onderhandelingen zal de morele standaard kunnen en moeten worden verheven tot het peil der nationale politiek, dat wel is waar evenmin onberispelijk is, doch in het algemeen gesproken in tal van landen beslist hoger staat dan dat der internationale politiek.

De internationale moraal ligt b.v. ten grondslag aan de conventie van Genève van 1864 over de hulp aan gewonden, later bij tractaat van Genève in 1906 nader bevestigd en uitgebreid, aan de verklaring van St Petersburg van 1868, aan de oprichting van het Internationale Rode Kruis enz.

Er is ongetwijfeld een internationale moraal voor de staten, op welke even sterk de nadruk moet worden gelegd als op de individuele moraal. Hieraan ontbreekt nog maar al te veel. Bewuste leugens, misleidende voorstelling van zaken, verdraaiing van feiten — de internationale politiek is er vol van.

De derde voorwaarde waaraan moet worden voldaan, wil er ooit van een internationale rechtsorde sprake zijn, is deze: de volkeren zelf moeten doordrongen zijn van een geest van internationale saamhorigheid en verantwoordelijkheid.

Het nationale exclusivisme moet plaats maken voor een ruimer begrip voor de belangen der gemeenschap en voor den wil, tot de realisering der gemeenschapsgedachte een positieve bijdrage te leveren.

Dit is geenszins in strijd met de liefde voor eigen land en volk, voor eigen godsdienstige en culturele gemeenschap. Integendeel ook de internationale gemeenschap der volken is er bij gebaat, dat de saamstellende delen zo gezond en krachtig mogelijk zijn, dat zij eigen geestesleven verdiepen en eigen cultuur hooghouden. Het bewustzijn van eigen innerlijke kracht zal ook de volken vrijer en opener doen staan tegenover andere volksgemeenschappen. Ook een volk kan zwaar gebukt gaan onder minderwaardigheidsgevoe-

lens en daardoor gevaarlijk worden, omdat het moet afreageren in geweldpleging en (of) compensatie zoeken in de zucht tot overheersing (b.v. het Duitse volk).

Pogingen tot nivellering van de nationale eigen geaardheden der verschillende volken moeten, ook waar het Europa betreft, niet alleen falen, maar zijn tevens als ongeschikt tot het bereiken van het beoogde doel af te wijzen.

Aan de positieve deelneming der volken tot vestiging ener internationale rechtsorde ontbreekt nog zeer veel, zo niet alles. Zonder de kracht der openbare mening kan deze niet worden verwezenlijkt. De regeringen, althans in de democratische landen, worden door de publieke opinie beheerst en gestuwd in een bepaalde richting. Een statuut of charter vermag niets, als het niet wordt gedragen door de rechtsovertuiging der mensen. Het ligt niet op mijn weg, daarop thans nader in te gaan, maar de vermelding van deze belangrijke voorwaarde ter bereiking van het gestelde doel mocht hier niet ontbreken.

Thans komt de vraag aan de orde of de organisatie der Verenigde Naties in beginsel beantwoordt aan haar doel en waaraan de teleurstellende resultaten zijn te wijten.

De organisatie der V.N. omvat den Veiligheidsraad, de Assemblée, den Economischen en Socialen Raad en het Internationale Hof van Justitie. Het zwaartepunt ligt in den Veiligheidsraad. De oorzaken der tekortkomingen van de organisatie doen zich hier het sterkst gevoelen, al openbaren zij zich ook op ander terrein, met name in de Assemblée. Zij zijn van drieërlei aard.

In de eerste plaats schuilen zij in de grote divergentie in rechtsopvatting tussen de leden. Het is de vraag of een zo veel omvattende rechts- en vredesgemeenschap op den duur bestaan kan zonder een gemeenschappelijken grondslag in politieke organen, in ideeën en gevoelens. Ook zal er een minimum aan gemeenschappelijke ethiek aan ten grondslag moeten liggen, die deze rechtsordening draagt. Aan beide ontbreekt het in de V.N. De grote tegenstelling tussen de dictatoriaal en de democratisch geregeerde landen is nauwelijks overbrugbaar. In de eerste vindt de heidense staatsopvatting met haar absolute souvereiniteit haar apotheose. Waar deze staatsopvatting heerst, worden enerzijds de grondslagen van het volkenrecht zelve aangetast en is er andererzijds voor vrijheid en recht van volk en individu geen plaats.

Dit brengt mede, dat er in de organisatie der V.N. voortdurend

een latente spanning is, die zich bij schier elke kwestie in een scherp conflict ontlaadt. Voorbeelden: Griekenland, Albanië, Berlijn.

Een ander punt van meer algemenen aard is, dat de leden van de V.N. zich nog geenszins op het standpunt vermogen te plaatsen, dat het gemeenschapsbelang gaat vóór het nationale eigenbelang. Hieraan maken zich democratieën zowel als dictaturen, kleine zowel als grote staten schuldig. Men heeft in de jaren twintig wel eens wat al te veel geschermd met den z.g. „geest van Genève". Daarmee wilde men een zekeren welwillenden gemeenschapszin aanduiden, die in den Volkenbond zou heersen en op handhaving van vrede en recht zou zijn gericht. Er zou op de zuiverheid van deze „esprit de Genève" nog wel heel wat zijn af te dingen, doch vast staat, dat er in Lake Success moeilijk van zulk een „esprit" kan worden gesproken. Daar wordt het nastreven der eigen belangen nauwelijks door een beroep op het recht gemaskeerd.

De atmosfeer is er daardoor helderder, maar ook vijandiger. Een onmiskenbaar voordeel is, dat zij minder misleidend is. Niemand zal, meegesleept door den geest of de sfeer van Lake Success, het visioen van vrede stellen inplaats van de realiteit van wantrouwen en onrust. Dit geringe voordeel weegt evenwel niet op tegen de schadepost van het onverbloemde egoïsme, waardoor de redevoeringen en handelingen der V.N. worden gekenmerkt.

Wanneer het gevoel van interdependentie, van saamhorigheid en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid niet de overhand krijgt, zullen de V.N. nooit aan haar doel kunnen beantwoorden.

Voorbeelden van kwesties waarin het oordeel over de zaak zelf vertroebeld is door nationaal eigenbelang zijn Palestina en Indonesië.

Als derde oorzaak van de teleurstellende ervaringen in Veiligheidsraad en Assemblée is te wijzen op de onwaarachtigheid der besprekingen. Ook dit is een algemeen kwaad. Vaak worden de feiten verdraaid om ze ter ondersteuning van een bepaald vooropgesteld standpunt te kunnen aanwenden; vaak worden uitspraken gedaan, die meer dienen om de waarheid te verhullen, dan om die te openbaren; vaak worden verzekeringen gegeven en principes beleden, die volkomen in strijd zijn met de aperte handelwijze van hen, die zich juist op ergerlijke wijze zelf schuldig maken aan wat in anderen ten strengste wordt afgekeurd. Voorbeeld: het optreden tegen Spanje en het veroordelen van het dictatoriale bewind van FRANCO. Deze onwaarachtigheid is misschien nog datgene wat het meest tegen de borst stuit.

In deze lijn liggen ook de besprekingen in de Assemblée over de rechten van den mens. Ook hier is er veel lippendienst aan principes, waarvan men zich in de practijk verre houdt.

Er is dus alle reden, met bezorgdheid de ontwikkeling van de V.N. gade te slaan. Moet men ondanks dit alles toch nog de V.N. steunen? Of moet Nederland zich hieruit terugtrekken? Men kan deze vraag van verschillende zijden benaderen. Allereerst van de practische zijde. De verhoudingen in de wereld liggen thans zo, dat een middelgrote mogendheid zich van deze organisatie niet kan terugtrekken zonder enorme morele en materiële schade. Men denke aan het Marshallplan, aan de Westeuropese Unie en de gezamenlijke verdediging tegen het dreigend gevaar uit het Oosten. Alle staten ter wereld (58) behalve een elftal Europese zijn in deze organisatie verenigd en vormen daardoor toch tenslotte een wereldmacht, die men practisch niet kan verwaarlozen.

In de tweede plaats kan men wijzen op het vele goede, dat de V.N. op z.g. humanitair gebied tot stand brengen. De talrijke wereldomspannende organisaties als de International Labour Organization, de Food and Agriculture Organization, de UNESCO, de World's Health Organization, de International Refugee Organization enz. zijn inderdaad ook voor de gebieden, die zij bestrijken, van de grootste betekenis, ook voor de bevordering der internationale saamhorigheidsgedachte. Medewerking aan deze werkzaamheden is niet alleen voor Nederland een noodzakelijkheid, maar niet minder een dure plicht.

De derde reden, die ons er toe moet nopen, toch met kracht aan deze organisatie te blijven vasthouden is gelegen in onze verantwoordelijkheid. Hoe weinig de organisatie der V.N. ook in de practijk beantwoordt aan het ideaal, dat wij ons van een internationaal gemeenschapsorgaan stellen, in wezen is zij toch de belichaming van een zuiver christelijk uitgangspunt en doelstelling, nl. van de saamhorigheid van het ganse menselijke geslacht en van den eis ener vreedzame op recht en gerechtigheid gebaseerde samenleving.

Het is een algemeen menselijk verschijnsel, dat de realiteit verre bij het gestelde ideaal ten achter blijft. Deze divergentie kan zo groot worden, dat men nauwelijks meer van een streven naar het ideaal kan spreken.

Dit is nu in de V.N. m.i. nog niet het geval. Ongetwijfeld zijn daar velen, wier ernstig voornemen het is in deze organisatie waarheid en recht te zoeken. Misschien worden zij het meest aangetroffen onder hen wier nationale aspiraties enerzijds door de be-

perktheid van hun macht en omvang, andererzijds door hun positie als „nation satisfaite" natuurlijkerwijs in toom worden gehouden. Intussen kan niet worden ontkend, dat ook bij de vertegenwoordigers der overige staten mensen zijn wier oprechtheid in het streven, de V.N. aan haar doel te doen beantwoorden, niet in twijfel mag worden getrokken. Deze invloeden te versterken ligt op den weg van ieder, die tot een taak in dezen is geroepen.

Men vergete voorts niet, welk een reputatie van eerlijkheid en objectiviteit het Internationale Hof te Den Haag (een belangrijk en onmisbaar onderdeel van de V.N.) zich tussen de beide wereldoorlogen heeft verworven. Het Hof neemt nog lang niet die plaats in het internationale leven in, die het toekomt. Het accent moet voor tal van kwesties verlegd worden van de politieke soluties naar de internationale rechtspraak, ook al moet worden toegegeven, dat dit laatste middel zich voor de oplossing van allerlei belangenconflicten niet leent.

Wij moeten dus niet alleen noodgedwongen, maar zeker ook principieel de V.N. blijven steunen, daarbij rekening houdend met den invloed der zonde, die zich hier sterker misschien nog dan in de nationale politiek doet gelden. Dit feit kan den christen allerminst verwonderen, het kan hem slechts bedroeven en des te meer aansporen ook op dit terrein de macht van den boze met alle kracht te weerstaan. Troost en bemoediging kan hij putten uit de geschiedenis, die ons leert, dat ondanks alle zonde en bederf toch onder GODS zegen het goede in het openbare leven somtijds zegeviert over het kwade, naarmate de consequenties van de christelijke levensleer voor de maatschappelijke verhoudingen beter worden verstaan. (Voorbeelden: nationale rechtspleging, afschaffing slavernij, sociale wetgeving.)

Tweeërlei taak rust op den christen ten aanzien van de samenleving der volken.

Ten eerste moet hij trachten zich rekenschap te geven van de betekenis, den inhoud en de grondslagen van het recht, dat de verhoudingen der volken beheerst. Zijn ontwikkeling en technische mogelijkheden moeten worden onderzocht. Er wordt zo onnoemelijk veel schade gedaan door onkunde en wanbegrip. Wie eigen inzicht tracht te verdiepen en poogt na te gaan wat onder de meest ongunstige omstandigheden toch nog tot stand kwam, levert reeds daarmee een belangrijke bijdrage voor beter begrip en juister oordeelvelling.

Het volkenrecht is ongetwijfeld juist voor de toekomst van de

grootste betekenis. Het is nog vaak te ongedefinieerd, het staat nog te zeer op losse schroeven en het wordt in zijn ontwikkeling belemmerd door de stoere gehechtheid aan de nationale rechtsopvattingen, die vaak nationale belangen moeten beschermen. De mislukking van de Haagse Codificatie Conferentie van 1930 is hiervan een frappant voorbeeld.

Zonder een welgefundeerd, behoorlijk uitgewerkt en algemeen aanvaard volkenrecht kan evenwel geen internationale rechtsorde worden verwezenlijkt.

Onze tweede taak bestaat daarin, dat wij moeten trachten het internationale leven te doordringen van de christelijke rechtsbeginselen en de christelijke ethiek. Geen recht kan zonder de ethos bestaan. Meer nog dan macht en doelmatigheid, die beide eveneens aan het recht inhaerent zijn, vormt de ethos een onmisbare basis voor het recht.

Dit geldt in versterkte mate voor het volkenrecht, waar geen uiterlijke macht de naleving kan afdwingen of deze althans nog slechts in kiem aanwezig is. Het volkenrecht berust op algemene rechtsbeginselen, zoals eerbiediging van vreemde landsgrenzen, eerbied voor het leven van anderen, verplichtende kracht der verdragen, bescherming van gezanten enz.

Deze algemene rechtsbeginselen moeten worden geconcretiseerd in rechtsregels om vruchtbaar te kunnen werken. In vergelijking met andere onderdelen van het recht is dit in het volkenrecht nog in zeer onvoldoende mate geschied.

In nauw verband tot deze rechtsbeginselen staan de zedelijke beginselen.

In plaats van vrees en wantrouwen, nationalen hoogmoed en haat, in plaats ook van vriendschap uit eigenbelang, bereidheid en voorbereiding tot een vernietigenden oorlog zelfs met de afschuwelijkste middelen, in plaats van een economischen strijd op leven en dood, moet een gezindheid treden, die voortkomt uit een christelijke levens- en wereldbeschouwing, waaraan de naastenliefde ten grondslag ligt. Nog maar al te veel meent men dat in de internationale samenleving voor de christelijke ethiek geen plaats is.

Alle pessimisme en scepsis moet hier worden doorbroken door het besef van de persoonlijke verantwoordelijkheid van den christen tegenover GOD, waaraan hij nooit kan ontkomen. Niet alleen staatslieden, diplomaten en hoge militairen dragen deze verantwoordelijkheid. Zij berust niet minder bij de volken als geheel en bij ieder onzer persoonlijk.

Onze persoonlijke houding als lid ener volksgemeenschap moet hiervan zijn doordrongen. Dit zal ons, tesamen met een degelijke kennis van zaken, bewaren voor oppervlakkige oordeelvellingen, voor lichtvaardig optimisme zo goed als voor cynische critiek. De persoonlijke instelling voortkomend uit het christelijk geloof kan van onberekenbaren invloed zijn op de verhouding van persoon tot persoon en van volk tot volk. Daaruit kan en moet een zuiverder internationale atmosfeer worden geschapen, die bevorderlijk is aan een betere verstandhouding onder de volken en een krachtige samenwerking ter bereiking van het op solidariteit berustend gemeenschapsdoel.

Hiermede is de vraag niet beantwoord of de V.N. in haar huidige samenstelling ooit tot een internationale rechtsorde kunnen uitgroeien, waarin men met recht vertrouwen mag hebben voor de handhaving van den vrede en de bevordering der gerechtigheid. Ik ben in dit opzicht niet optimistisch. Houden wij echter in het oog, dat het instrument niet slecht is, al maakt men er vaak een onverantwoord gebruik van. Mocht de organisatie der V.N. mislukken, zij het dan niet door *onze* schuld. Voor het overige is de toekomst in GODS hand. Daarin ligt een grote rust. Niet de verwachtingen voor de naaste, noch voor de verre toekomst bepalen de richting van ons streven. Of dit streven met succes zal worden bekroond, hangt niet van ons af. GOD wijst ons den weg — dien van recht, gerechtigheid en naastenliefde. Dien hebben wij te gaan in blijmoedige gehoorzaamheid.

Maar de Almachtige zelf bepaalt den gang der historie. Dit besef moge ons bewaren voor ontgoocheling en ontmoediging en doe ons rustig en getrouw den plicht vervullen, die ons van Hogerhand is opgelegd.

*

VAL EN VORMING VAN EEN KABINET

DOOR

J. P. MOET

In het begin van 1901 was het voor ieder duidelijk, dat het ministerie PIERSON-GOEMAN BORGESIUS het niet lang meer zou maken. Zelfs al zou de stembus geen liberale nederlaag brengen, dan nog was het heengaan van dat ministerie zeer waarschijnlijk. Bestookt door de oppositie, in den steek gelaten door ontevreden geestverwanten, kon het in ieder geval geen lang leven meer verwachten. Trouwens, van den aanvang af was de zwakheid er van voor ieder, die zien wilde, duidelijk. Het ministerie PIERSON-GOEMAN BORGESIUS was het product van de samenwerking van vier partijen, politieke groepen, waartussen de band niet sterk was, die reeds na korten tijd elkander als vijanden vinnig zouden bestrijden.

Het was geen klein waagstuk voor het ministerie het schip van staat te commanderen met zulk een weinig eensgezinde bemanning aan boord. Al spoedig raakte dan ook het kabinet elk verband met drie der vier groepen kwijt. En het enige steunpunt, dat voor de Regering nog over was zakte haar ook onder de voeten weg, toen het bleek, dat de fracties en de schakeringen in de liberale partij die onschuldige namen niet meer mochten dragen, dat het kabinet volstrekt niet meer de afschaduwing was van de éne, grote liberale partij, omdat die in drieën was gebroken en slechts een zwak derde deel het ministerie trouw bleef.

De mutaties in het kabinet maakten zijn positie ook niet sterker: de Minister van Marine en die van Oorlog gingen ontijdig heen; de Minister van Koloniën, tot kamercandidaat gesteld, werd als zodanig niet verkozen. Tegen het einde van zijn parlementaire olympiade was het kabinet zódanig verzwakt in prestige, dat niemand meer geloofde in de mogelijkheid van aanblijven, zelfs niet bij een liberale stembus-overwinning. Vriend en vijand waren het hierover met elkander eens[1]). Dr KUYPER sprak over het

[1]) Nieuwe Staatkundige brieven van Mr S. VAN HOUTEN, 21 Juli 1900; 25 Augustus 1900; 27 Maart 1901.

tragische verloop van de levensgeschiedenis van dit ministerie, over de valse pretentie van als homogeen-liberaal kabinet te willen optreden en constateerde, dat het kabinet zijn gerekt bestaan te danken had aan „onze gedeeldheid, ons gemis aan politieke ambitie". De stembusstrijd zou dan ook langs het kabinet heengaan, want wie loopt storm tegen wat op wankelen staat?[2])

Dat het liberale kabinet wankelde, was een feit; dat het liberalisme ook zwak stond volgt daaruit niet noodwendig. Toch stonden ook de liberale partijen bij de verkiezingen van 1901 betrekkkelijk zwak tegenover een sterken tegenstander. Vanaf den tijd, dat er onderscheid werd gemaakt tussen Thorbeckeanen en Putteanen, hebben de schakeringen in de liberale partij zich èn vermenigvuldigd èn verdiept. De stand van zaken voor de liberalen aan het eind van het ministerie-KAPPEYNE was niet best, aan het eind van het ministerie-VAN LYNDEN zeker niet beter[3]). In 1897 zei Mr W. H. DE BEAUFORT: „Het lijkt wellicht vermetel om op het tegenwoordig oogenblik nog te spreken van een liberale partij ... er is geen liberale partij, wel een linkerzijde in de kamer, maar in ontredderden toestand"[4]). In 1901 moest de vraag worden gesteld : Is het liberalisme failliet? — en was er een brochure nodig om deze vraag ontkennend te beantwoorden[5]).

Alle waarschuwingen waren echter vergeefs. DE BEAUFORT's vermaning: Wanneer er storm te verwachten is, moet men niet langer touwpluizen. In den verkiezingsstrijd evenals in den oorlog, zijn het de grote legers, die overwinnen[6]) — kon een nieuwe splitsing niet voorkomen. En toch was er zwaar weer op til toen op 26 Januari 1901 het liberalisme het aanzijn gaf aan nog een geesteskind — de Vrijzinnig Democratische partij — en daardoor een belangrijk gedeelte van zijn krachten inboette. Aanhangers van de jonge Vrijzinnig Democratische partij hebben zich beijverd aan te tonen, dat de voor het liberalisme zo noodlottige afloop der verkiezingen van 1901 niet op hun rekening kon worden geschreven, dat de stichting dier partij daarin helemaal geen rol heeft gespeeld, ja, dat zij met hun afscheiding zelfs nog opwekkend en prikkelend hadden gewerkt[7]). Dat een versplintering van krach-

---

[2]) Volharden bij het ideaal. Deputatenrede 17 April 1901, blz. 5.
[3]) Blok IV blz. 487, 491, 508. VAN WELDEREN RENGERS, blz. 542 (207), 584 (249).
[4]) De Lib. partij en de Verkiezingen; door M. W. H. DE BEAUFORT, Den Haag, 1897, blz. 3.
[5]) Is het liberalisme failliet? door L. L. C. M. VAN OUTHOORN.
[6]) De liberale partij en de verkiezingen, blz. 28.
[7]) J. D. VEEGENS, Praeterea censeo, in Vragen des Tijds, 1901. J. LIMBURG, Na den slag, De Gids 1901. IV.

ten geen nadeligen invloed zou uitoefenen, dat onderlinge bestrijding in den kring van hen, die bondgenoten behoorden te zijn, geen verlies, maar winst zou hebben opgeleverd, dat zijn stellingen, waaraan behalve de schrijver zeker weinigen geloofden. Dat geloof werd dan ook wel zeer bemoeilijkt door de verklaring van den schrijver zelf, dat de Vrijzinnig Democraten bij de herstemming de Sociaal Democraten hadden gesteund tegen de liberalen, met wie ze in herstemming waren. Logischer is het beeld van Mr VAN HOUTEN, die zichzelf ziet aan een whisttafeltje met tegenover zich een slechten speler, die ook de goede kansen verknoeit en er voor zorgt, dat de tegenpartijen niet anders te doen hebben, dan behaaglijk de gemaakte trekken te noteren[8]). Ook in den kring der Vrijzinnig Democraten zelf is wel ingezien, dat deze nieuwe scheuring niet zonder gevolgen zou zijn. Prof. MOLENGRAAFF noemde de stichting van de V.D. bond een feit, dat de verkiezingen beheerste[9]). Zonder te vervallen tot het uiterste en te beweren dat deze scheuring de grootste schuld droeg[10]), kunnen we veilig als waarheid aannemen wat Dr N. JAPIKSE schreef: „de positie der liberalen is door deze scheuring in het algemeen niet weinig verzwakt"[11]).

Verkeerde dus in 1901 de liberale partij in een toestand van verdeeldheid en zwakheid, ter rechterzijde is het, zij het dan ook tijdelijk, juist andersom. Ook daar had in de voorbijgegane jaren de splijtzwam gewerkt. Maar vóór de verkiezingen van 1901 had men elkaar gevonden. Verdeeldheid links, aaneensluiting rechts had den stembusuitslag van 1901 tot logisch gevolg. Op 17 April van het jaar 1901 hield Dr KUYPER zijn bekende deputatenrede: *Volharden bij het ideaal.* In die rede gaf hij de basis aan, waarop samenwerking van A.R., R.K., Vrij-A.R. en C.H. zou moeten berusten. „Onzer is hier alleen de vraag, wie met ons uit den wortel der Schrift tot gelijke staatkundige overtuiging is gekomen. En ook hier nu is zeer zeker verscheidenheid. Van ons program is het program der Vrij-A.R., dat der C.H. en der R.K. verschillend. Maar onder die verscheidenheid schuilt toch een identieke ondergrond, die aan allen gemeenschappelijk is. Die ondergrond vormt in staatkundigen zin aller Christenen gemeengoed. Dáártegen richt zich telkens de aanval, het verweer dáárvan alleen kan

[8]) Staatk. br. 27 Maart 1901.
[9]) Teekenen v. d. Strijd, De Gids, 1901.
[10]) C. E. VAN KOETSVELD, Ontstaan... enz. van onze politieke partijen, blz. 476.
[11]) N. JAPIKSE, Staatkundige Geschiedenis van Nederland van 1887—1917, Leiden 1918, blz. 215.

ralliement tot stand brengen. En niet tot wat kerk ge behoort, maar alleen de vraag of het Evangelie ook op staatkundig terrein uw uitgangspunt is, scheidt hier de bokken van de schapen" [12]).

Men heeft naar aanleiding van bovenstaande woorden gesproken van „lieve lonkjes" [13]), er is niet zuinig gespot met dien „gemeenschappelijken wortel van Schrift en geloof", maar toch was die eenheid zo duidelijk, dat vele objectieve politieke tegenstanders van den redenaar er de aandacht op vestigden, er op gevestigd hadden, lang reeds vóór KUYPER deze redevoering hield. DE BEAUFORT erkende het bestaan dier diepere eenheid, toen hij schreef: „Voor de z.g. clericale partijen bestaat een band, die hen buiten de staatkunde om bijeen houdt. De leden dier partijen hebben het voorrecht, dat zij, om een gemeenzaam beeld te gebruiken, in het bezit zijn van de grondstof en niets meer behoeven te doen, dan die te bewerken" [14]).

Mr J. A. LEVY stelde in zijn rede van 31 Mei 1901 zich deze vraag: Wie zijn bij den strijd onze tegenstanders? — en antwoordde daarop: Allen, enerzijds, die dogmatische en theologische twistappels willen overbrengen naar 's lands raadzaal [15]). Nu mag men hier vallen over 's redenaars weinig beminnelijke terminologie, over de engheid en onjuistheid van zijn standpunt ten opzichte van de gecoaliseerde partijen, niet te ontkennen is, dat hij ze ziet als een éénheid en dat hij die éénheid tenslotte ook dáár zoekt, waar ze alleen te vinden is: in Schrift en geloof.

De schrijver van het artikel „de Verkiezingen" in *de Amsterdammer* van 23 Juni 1901 noemt een kiezer uit de samenwerkende rechtse partijen „een geloovige" en heeft daarmee blijk gegeven in te zien, waarin de kracht tot samenwerking tenslotte haar oorsprong vond.

De val der linkse, de overwinning der rechtse partijen was bij deze stand noch een donderslag aan een helderen hemel, noch een lot uit de loterij. De uitslag was voorzien, zelfs was door links al bij monde van verschillende bladen en personen een „ministerie-KUYPER" voorspeld. En dat was niet onlogisch: KUYPER was immers dé vijand; dan zou hij straks ook dé overwinnaar zijn en de gevolgen van de overwinning voor zijn rekening moeten nemen, ergo een ministerie-KUYPER moeten vormen. „Wenscht men een

---

[12]) Volharden bij het ideaal, blz. 6.
[13]) N. JAPIKSE, a. w., blz. 217.
[14]) De liberale partij en de verkiezingen, blz. 4.
[15]) Mr J. A. LEVY, De beteekenis der verkiezingen, Den Haag, 1901.

liberale regeering of een ministerie-KUYPER?" zo luidde het [16]). Wel ontkende Dr KUYPER, dat het alternatief bij de a.s. stembus zou zijn: liberaal of KUYPER, maar de mannen van links lieten zich dit strijdmiddel — want als zodanig was het bedoeld — niet uit de handen wringen. Er waren immers weer twee hoofdgroepen in de Kamer en de man, tot wien de Kroon zich zou hebben te wenden, wanneer de ene groep de overhand kreeg, kon kwalijk iemand anders zijn dan Dr KUYPER [17]). Met de data 14 en 27 Juni in den rug, was het bijna geen voorspellen meer, eerder het constateren van een feit, toen de *Nieuwe Crt* schreef: „Immers het is onbetwistbaar, dat Dr KUYPER en zijn volgelingen de voornaamste overwinnaars bij de stembus zijn geweest. Naar parlementair gebruik is hij dan ook de aangewezen kabinets-formeerder" [18]). Was het aanvankelijk een vrezen voor, na de stembus werd het bijna een roepen om een kabinet-KUYPER. „Dr Abr. KUYPER zal met de nieuwe kabinets-formatie belast worden. Zal hij er toe te bewegen zijn? Niet zeker! Hij mag zich echter aan deze verantwoordelijkheid niet onttrekken" [19]). Toen KUYPER schreef, dat het niet ging om een liberaal ministerie óf een kabinet-KUYPER, heeft hij zeker niet bedoeld zich aan een eventuele kabinets-formatie te onttrekken. Eerder moeten we hierin zien een stille heenwijzing naar den man, wien de eervolle taak een rechts ministerie samen te stellen reeds eenmaal was opgedragen en wiens diensten men niet beter zou kunnen waarderen dan door hem ook nu dit vertrouwen wederom waardig te keuren. Dat KUYPER thans de verbonden partijen ter overwinning had gevoerd, dat de publieke opinie hem den aangewezen man achtte om een nieuw bewind te formeren, behoefde de zaak volstrekt niet in dezen zin te beslissen. In 1888 was het immers niet anders geweest. Ook toen stond het voor velen, zo niet allen, vast, dat niemand anders de samensteller van het nieuwe kabinet kon zijn dan KUYPER [20]). En toch werd baron AE. MACKAY met de opdracht belast. Ook in 1901 ging het aanvankelijk den weg op naar een tweede ministerie-MACKAY. Niet alleen werd onder de protestantse groep der verbonden partijen diens naam genoemd — speciaal LOHMAN wenste een nieuw kabinet-MACKAY, waarin hij zelf en KUYPER ook zouden worden benoemd [21]) — maar ook H. M. de Koningin schijnt de bedoeling

[16]) N. R. Crt, 28 Februari 1901. (Mr VAN HOUTEN in zijn redevoering: De politieke toestand van het oogenblik in verband met de a.s. verkiezingen).
[17]) Mr VAN HOUTEN in Staatk. brief van 15 Maart 1901.
[18]) Nieuwe Crt, 3 Juli 1901.
[19]) Opr. Haarl. Crt, 3 Juli 1901.
[20]) Blok IV, blz. 508, VAN WELD. RENGERS, blz. 684.
[21]) JAPIKSE, a.w., blz. 223.

te hebben gehad MACKAY met de formatie te belasten. Deze maakte er de reis voor van Teplitz, waar hij enigen tijd vertoefde in verband met de ongesteldheid van zijn echtgenote, naar Het Loo. MACKAY heeft de opdracht niet aanvaard. Trouwens, reeds vóór hij naar Het Loo werd ontboden, had hij aan KUYPER verklaard in geen geval een ministerschap, laat staan de samenstelling van een ministerie op zich te kunnen nemen [22]). De toestand van zijn vrouw zal op deze beslissing zeker van invloed zijn geweest; niet zijn betrekkelijk hoge leeftijd: MACKAY was jonger dan KUYPER. Omtrent eigen bekwaamheden had MACKAY geen overdreven dunk. Gaarne gaf hij KUYPER de ere boven zichzelf. Hij achtte zich niet in staat de thans behaalde overwinning voor de toekomst te consolideren, vreesde ook met eigen politieke vrienden door zijn afwijkende mening inzake protectie in botsing te zullen komen, zoals dat in 1888 het geval was geweest, toen hij met de R.K. over het behoud der plaatsvervanging dissentieerde [23]). „Een overtuigd maar weinig strijdlustig lid der antirevolutionaire partij" is MACKAY eens genoemd [24]). In elk geval toonde hij in 1901 weinig lust de moeilijkheden aan een premierschap verbonden het hoofd te bieden. Hij trachtte dan ook de bezwaren, die KUYPER tegen een eventuele opdracht zou inbrengen, zoveel mogelijk weg te nemen en heeft dezen den helen tijd van de ministeriële crisis met zijn raad van Teplitz uit bijgestaan. Tot een helpende daad kon hij echter niet komen. Ook KUYPER's verzoek in diens ministerie als Minister van Binnenlandse Zaken te willen optreden heeft hij „na overweging en rijp beraad" afgeslagen [25]). 10 Juli werd KUYPER op Het Loo ontboden en 13 Juli nam hij de opdracht tot kabinetsformatie aan. Hij deed dat onder het voorbehoud, dat hem de portefeuille van „Arbeid en Bedrijven" zou worden opgedragen, een nieuw departement, dat zou worden gevormd door splitsing van dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid [26]). Aan deze gedachte: het vormen en besturen van een departement van Arbeid en Bedrijven, heeft KUYPER lang vastgehouden. Door verschillende oorzaken heeft hij dit plan niet ten uitvoer kunnen brengen. Allereerst kon hij geen geschikten leider vinden voor Binnenlandse Zaken. MACKAY durfde het niet aan; LOHMAN weigerde een ministerszetel; TH. HEEMSKERK, die met vreze en beven de portefeuille van Binnenlandse Zaken voor zich aannemelijk

22) Brief MACKAY-KUYPER 28 Juni 1901 (dossier kabinets-formatie).
23) MACKAY-KUYPER, 5 Juli 1901.
24) VAN WELDEREN RENGERS, blz. 684.
25) MACKAY-KUYPER, 25 Juli 1901.
26) Dossier kabinets-formatie.

had geacht, schreef een dag later, dat hij door allerlei bezwaren genoodzaakt was te bedanken [27]). Van het nieuwe departement kon niets komen. Van meer dan een zijde werd KUYPER de raad gegeven zelf Binnenlandse Zaken te nemen, althans voorlopig, om dan mettertijd, na een plaatsvervanger te hebben gevonden, de begeerde reorganisatie in de departementen aan te brengen [28]). Zo was Dr KUYPER wel genoodzaakt als Minister van Binnenlandse Zaken op te treden. Dat hij het deed is ongetwijfeld echter ook te danken geweest aan principiële motieven. Een departement van Arbeid en Bedrijven lokte KUYPER aan, omdat hij daarin bezig kon zijn met sociale wetgeving. En goed geslaagde sociale wetten zouden een belangrijk hulpmiddel zijn de in 1901 behaalde overwinning ook verder te consolideren. Op die consolidatie heeft KUYPER aanvankelijk vooral willen aansturen. Hij heeft dat als de hoofdtaak van zijn ministerie gezien. Zijn vriend en medehoogleraar FABIUS zal wel de tolk van velen zijn geweest, toen hij KUYPER in ronde woorden mededeelde, wat het antirevolutionaire volk van hem verwachtte. Niet in de eerste plaats sociale wetgeving; niet vóór alle dingen het assureren van een rechtse meerderheid in 1905, maar wel de bevrijding van het volk uit de suprematie van den modernen staat, wel de beantwoording van de vraag: hoe blijft de anti-liberale periode het best doorwerken, ook al verliest rechts het in 1905. „En gaat het dan aan", aldus FABIUS, „dat de Premier, dat juist gij, die in 's Heeren hand geestelijk zoo buitengewoonen zegen aan ons volk en zelfs aan andere volken brengen mocht, nu gij — ook dit — aan den avond van Uw leven tot de ministeriëele taak wordt geroepen, Uw portefeuille niet aan de hoofdtaak van het ministerie, zoo nauw verwant aan de hoofdtaak van Uw leven, ontleenen zoudt?" Met „de hoofdtaak van Uw leven" bedoelde FABIUS de oplossing van het onderwijs-vraagstuk. Die oplossing zou misschien niet onmiddellijk de gewenste consolidatie geven, maar in zegenrijke gevolgen doorwerken, ook al moest het regeerkasteel in 1905 worden verlaten. Maak liever een combinatie van Onderwijs en Arbeid, ried FABIUS [29]). Zulk een vermaning op zulk een wijze hem toegevoegd, moest weerklank vinden in KUYPER's eigen ziel. Intussen vond FABIUS het geraden een paar dagen na dit ernstig vermaan nog een stormloop te wagen op KUYPER met zo mogelijk nog krachtiger argumenten: „Als dit ministerie bezwaar maakt, iets wezenlijks

[27]) HEEMSKERK-KUYPER, 22 en 23 Juli 1901.
[28]) MACKAY-KUYPER, 16 en 25 Juli 1901, VAN LYNDEN-KUYPER, 24 Juli 1901.
[29]) 15 Juli 1901.

voor de V.U. te doen, wanneer zal het dan geschieden? De tegenstander doet het zeker niet. Ja, straks zal ons dan kunnen worden voorgeworpen, dat zelfs Gij het niet hebt gedaan en zoo zou dit kabinet dienst hebben gedaan om het onrecht nog te bevestigen" [30]). KUYPER heeft zelf ingezien, dat hij de hoop, inzake de organisatie van het ganse onderwijs op hem gevestigd, niet mocht teleurstellen. We zien hem de eerstvolgende dagen dan ook bezig met het zoeken naar een oplossing in den geest van FABIUS' advies. Kan hij Onderwijs en Arbeid in een departement samenbrengen, dan behoeft hij noch zijn lievelingsdenkbeeld op te geven, noch den voorstanders van het bijzonder onderwijs een teleurstelling te bezorgen. Doch ook deze oplossing kon niet worden verkregen. Technische bezwaren om de afdeling Onderwijs bij een ander departement te voegen bestonden niet [31]), maar alles stuitte af op de onmogelijkheid een Minister van Binnenlandse Zaken te vinden en in zijn schrijven aan H.M. de Koningin, waarin hij het tot stand komen van het nieuwe kabinet mededeelde, moest KUYPER ietwat spijtig de tirade opnemen: (er) bleef mij niets anders over, dan, hoe ongaarne ook, voor deze portefeuille, die hare eigenaardige betekenis heeft, mij zelven beschikbaar te stellen [32]). Ook zonder de zorgen, die speciaal dit departement aan KUYPER gaf, waren er nog moeilijkheden genoeg te overwinnen geweest. Het was werkelijk niet gemakkelijk alle samenwerkende partijen te bevredigen. De Christ. Historischen maakten zich ongerust over een te groot aantal R.K. in het kabinet [33]); SCHAEPMAN wenste een minister van zijn — democratische — nuance [34]); FABIUS vroeg ongerust hoe toch een zo samengesteld kabinet heten moest [35]); MACKAY betreurde dat er niemand van de Vrij-Antirevolutionairen in de Combinatie werd opgenomen [36]). Het is mogelijk, dat elke kabinets-formatie zoveel of nog meer strubbelingen met zich brengt, maar in elk geval heeft KUYPER MACKAY goed kunnen begrijpen, toen deze hem schreef, doelende op de moeilijkheden die hij zelf in 1888 had moeten doorworstelen: Het was mij in die dagen soms alsof ik gek zou worden [37]). Maar 25 Juli waren dan toch de bezwaren overwonnen, het kabinet was geformeerd en KUYPER kon in zee steken onder niet ongunstige voortekenen.

30) 17 Juli 1901.
31) IDSINGA-KUYPER, 20 Juli 1901.
32) 25 Juli 1901 (dossier kabinets-formatie).
33) VERKOUTEREN, 24 Juli 1901.
34) 17 Juli 1901.
35) 17 Juli 1901.
36) 16 Juli 1901.
37) 25 Juli 1901.

De samenwerkende partijen zegden hem alle mogelijke medewerking toe. Reeds vóór de opdracht tot kabinetsformatie een feit was, schreef SCHAEPMAN aan KUYPER: Gij en gij alleen moet er om meer dan één reden toe geroepen worden [38]). LOHMAN beloofde steun om des beginsels wille, zonder inachtneming van persoonlijke consideratiën [39]), wat nu wel niet zo vriendelijk klonk, maar toch eerlijk gemeend was. De Christelijk-Historische kiezersbond gaf KUYPER bij monde van verschillende zijner voormannen ondubbelzinnige blijken van welwillendheid. J. TH. DE VISSER doet in ronde woorden belijdenis van zijn politieke bekering, die al viel tijdens het ministerie BORGESIUS en verband hield met KUYPER's actie inzake sociale wetgeving. „Toen ... heb ik gezien, dat de weg, dien Gij in dezen betreedt, door ons, Christenen, moet bewandeld worden" — met deze woorden had DE VISSER zich van BRONSVELD af- en tot KUYPER toegewend [40]). Ook Prof. DOMELA NIEUWENHUIS, lid van het hoofdbestuur van genoemden kiezersbond en Mr H. VERKOUTEREN stemden van harte in met de samenwerking der Christelijke partijen [41]). Zo bleef BRONSVELD dan nagenoeg geïsoleerd staan in zijn tegenstand ten bloede toe en moest hij getuige zijn van het „gedrochtelijke feit" dat zijn Chr. Historische kiezers medewerkten KUYPER in het ministeriële zadel te helpen.

Dat het nieuwe kabinet door de liberale groepen koel werd ontvangen, behoeft geen betoog. De veronderstellingen, geuit omtrent de capaciteiten en prestaties van den premier en die hem ter zijde stonden, waren meest somber. Kort saamgevat kan de door de linkse partijen getrokken horoscoop van het kabinet aldus worden weergegeven: Kuyper goed; de anderen niet veel zaaks; de komende parlementaire periode een ramp voor het land. „En zijn karakter én zijn talenten zullen aan Dr KUYPER het overwicht verschaffen in een kabinet, waar naast hem geen enkel eminent politiek man heeft plaats genomen", verklaarde de *N. R. Crt* meer openhartig dan beleefd [42]).

Een Haagse briefschrijver wist in de *Zaanl. Crt* de verhoudingen in het kabinet niet beter te tekenen, dan door de hele zaak te herleiden tot een kwinkslag: wie het tegendeel ook beweren moge, KUYPER heeft een homogeen ministerie samengesteld: hij zelf is de homo, de anderen zijn — geen [43]).

---

[38]) 10 Juli 1901.
[39]) 22 Juli 1901.
[40]) 2 Aug. 1901 (Kuyper-archief).
[41]) DOMELA NIEUWENHUIS, 3 Augustus 1901 (Kuyper-archief).
[42]) Opr. Haarl. Crt, 3 Augustus 1901.
[43]) N. Crt, 19 Juli 1901.

En wat de a.s. daden van het ministerie-KUYPER betrof, daar maakte het liberalisme in het buitenland zich zelfs ongerust over. In „Le Siècle" schreef Mr GUYOT onder het opschrift „Le monsterverbond et le Dr Kuyper", in bevallig Frans de volgende naargeestige voorspelling neer: „Haat tegen de vrijheid en tegen Frankrijk, zie daar het leerstuk van Dr Kuyper. En deze man gaat nu een ministerie vormen voor de helft samengesteld uit onverdraagzame en reactionnaire protestanten, voor de andere helft uit onverdraagzame en reactionnaire katholieken. Dr Kuyper en zijn katholieke bondgenoten zullen Nederland op een zwaren proef gaan stellen" [44]). Men kan niet zeggen, dat de verwachtingen omtrent het ministerie-KUYPER bij de oppositie hoog gespannen zijn geweest. Het zou een werk zijn van langen adem, van worstelen en wroeten, van meten en passen voor de drie of vier christelijke fracties, om een regering te vormen, die „den Naam van God" tot zijn recht zou doen komen [45]).

Neen, veel gebeuren zou er niet, maar dat de onderwijs-kwestie radicaal zou worden opgelost, dat o. a. het bijzonder H. O. dezelfde rechten en vrijheden zou verkrijgen als het H. O. op de rijksuniversiteiten gegeven, dat stond wel voor alle oppositiepartijen vast. Een aangenaam vooruitzicht vonden zij dat uit den aard der zaak niet. De „effectus civilis" van de V.U. te Amsterdam heeft zelfs dienst gedaan als boeman, als een zweep om onwillige en lauwe kiezers naar de stembus te drijven. Na het L. O. hebben ook het M. O. en het H. O. de aanslagen van rechts te duchten, heette het in „een laatste ernstig woord aan de kiezers" en in een artikel met het min of meer huiveringwekkend opschrift: Wat ons te wachten staat — werd aangetoond, dat de vrees voor de hervatting van den schoolstrijd met al den aankleve van dien geen ijdele fantasie was, men behoefde slechts de verschillende rechtse programma's in te zien [46]). Op een sloping der openbare lagere en hogere school ging het aan [47]). De vrienden van het bijzonder onderwijs in het algemeen, die van de V. U. in het bijzonder koesterden echter blijde hoop en spraken de verwachting uit thans de nodige levensruimte te zullen verkrijgen [48]).

Zo mag men wel zeggen dat bij den aanvang van het ministerie-KUYPER aller hart klopte vol verwachting, blijde of angstige, al naar men georiënteerd was.

---

[44]) N. Crt, 7 Juli 1901.
[45]) N. Crt, 225 Juli 1901.
[46]) N. R. Crt, 14 en 25 Juni 1901.
[47]) Teekenen v. d. strijd, Prof. MOLENGRAAFF, De Gids, 1901.
[48]) De Heraut, 13 October 1901.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Welke houding dient, naar uw mening, de A.R. raadsfractie aan te nemen ter zake van een voorstel van b. en w. een gemeentelijk subsidie van 10 % der kosten te verlenen in den herbouw van het uit cultureel oogpunt zeer waardevolle kerkgebouw der Nederduits Hervormde Gemeente te onzent? Dit zou de burgerlijke gemeente *f* 20.000,— kosten; het Rijk draagt 55 % of wel *f* 110.000,—, de provincie 15 % of wel *f* 30.000,—, de kerkelijke gemeente zelf betaalt 20 % of wel *f* 40.000,—; de kosten bedragen n.l. *f* 350.000.—, waarvan *f* 150.000,—, uit de verzekeringspenningen moet komen.

Het kerkgebouw is niet geheel afgebrand, maar alleen uitgebrand; de muren staan nog en kunnen vrijwel geheel blijven staan.

ANTWOORD:

Onder de vermelde omstandigheden dient de burgerlijke gemeente het gevraagde en voorgestelde subsidie naar mijn oordeel te verlenen. De gronden voor die opvatting zijn de volgende.

De taak der Overheid bestaat in het handhaven der openbare gerechtigheid onder, tussen en ten behoeve van haar onderdanen tegenover reeds geschiede of dreigende ernstige schending. Dat is dus een principieel beperkte taak. Maar het is naar haar omvang niettemin een zeer ruime taak, omdat de openbare gerechtigheid bij zo vele aangelegenheden kan zijn betrokken.

Bij handhaving der gerechtigheid dient n.l. niet alleen aan het bestraffen van overtreders, aan het handhaven van de openbare orde, aan het zorgen voor burgerlijke rechtspraak e.d. te worden gedacht, maar ook aan het aanmoedigen, te hulp komen of zelfs ingrijpen, als het particulier initiatief onmachtig of onwillig is. Natuurlijk niet alsof de Overheid dit in die gevallen stéédS zou moeten doen: de *openbare, publieke* gerechtigheid moet in geding zijn, en stilzitten der Overheid zou tot gevolg moeten hebben, dat een *ernstige* schending dier gerechtigheid werd bestendigd of zou plaats vinden. U denke hierbij aan de gehele arbeids- en sociale verzekeringswetgeving, aan de landbouw-crisis-wetgeving, aan de distributie-wetgeving, aan de vestigingswet, maar ook aan overheidszorg voor wateren, dijken en wegen, en evenzeer aan toezicht op en subsidiëring van het onderwijs. Ook *cultuur*goederen kunnen in de sfeer der openbare gerechtigheid komen: cultuur is maar geen franje, maar *scheppings*opdracht („bouwen en bewaren"). En het teloorgaan of niet worden verkregen van cultuurgoederen *kan* dan ook *onrecht* zijn. Daarom worden oude gevels e. d. door verordeningen tegen afbraak gevrijwaard, daarom sticht de Overheid musea e. d.

En nu is een oud kerkgebouw als te Uwent niet alleen een vergaderlokaliteit voor godsdienstoefeningen, het is tevens een cultuur-monument. Ging het alleen om die vergaderruimte, dan zouden de kosten van herbouw door de kerkelijke gemeente zelf behoren te worden gedragen.[1])

Was haar dat dan te kostbaar, dan had zij, *vermoedelijk voor minder dan de f 40.000,— die nu van haar worden gevergd,* een moderner en stellig geriefelijker gebouw kunnen zetten dan zij nu verkrijgt.

Maar het gaat hier om het *cultuur-monument,* het enige vermoedelijk, dat de gemeente rijk is, en dan nog een zó zeldzaam als dit. Als cultuurmonument heeft het gebouw voor de kerkelijke gemeente maar weinig, maar voor de gehele burgerij, en zelfs voor ons gehele volk, grote waarde. Verlies ervan zou in dit geval aantasting van een rechtsgoed, onrecht betekenen. En nu dit verlies anders onvermijdelijk zou zijn, immers: het spreekt van zelf, dat de kerkelijke gemeente de restauratie niet kan betalen, nu is er dan ook voor Rijk en provincie — voor het gehele volk — en voor de gemeente — voor de plaatselijke burgerij — een *plicht* deze kosten mede te helpen dragen.

Men zie dit niet als een subsidie voor het verkrijgen van een kerkgebouw aan de Nederduits Hervormde Gemeente, een subsidie, dat andere kerkelijke gezindten niet krijgen, maar als een vervulling van een rechtstreeks uit de overheidstaak van handhaving der gerechtigheid voortvloeiende verplichting. Daarbij bedenke men nog, dat de kerkelijke gemeente reeds zelf een offer brengt.

Dat de burgerlijke gemeente een restauratie van den toren reeds heeft te bekostigen, is geen argument hiertegen. Die is nu eenmaal een — zij het in 1798 niet eerlijk verkregen — eigendom van de gemeente.

G.

---

2. VRAAG:

Ik ben sedert enige jaren in een overheersend Rooms-Katholieke gemeente woonachtig. Er zijn hier te weinig antirevolutionairen en christelijk- historischen om met een eigen lijst uit te komen. Na de roomsen vormen de communisten hier de grootste partij. Dien ik nu op de roomse lijst te stemmen of blanco?

ANTWOORD:

Tussen kiezers en gekozenen behoort een band van overeenstemming in politieke beginselen te bestaan. Daarom rust op den reformatorischen Christen de plicht zijn stem uit te brengen op zodanige candidaten,

die met hem erkennen, dat Gods Woord de onfeibare leefregel is ook voor alle optreden in de politiek en dat Jezus Christus Koning is ook in en over het politieke leven,

die van die erkenning hebben blijk gegeven, door zich candidaat te laten stellen op een program, waarin zulks in het algemeen én voor de

---

[1]) Ik laat nu daar, of zich ook dan niet gevallen *zouden kunnen* voordoen, waarin de Overheid uit een oogpunt van openbare gerechtigheid tot subsidiëring zou moeten overgaan.

concrete staatkundige vraagstukken van dezen tijd tot uitdrukking wordt gebracht,

en van wie mag worden verwacht, dat zij zich in hun optreden in het college, waarvoor zij candidaat zijn gesteld, naar die politieke belijdenis zullen gedragen.

Daar waar zulke candidaten ontbreken, zal de kiezer moeten overwegen, of het hem geoorloofd is op andere candidaten zijn stem uit te brengen dan wel of hij zich van deelneming aan de stemming zal moeten onthouden. Tot het nemen van een beslissing te dezen kan een ander hem wel raad geven, maar de beslissing zelve kan hij alleen zelf nemen en zal hij voor God moeten kunnen verantwoorden.

Bij die beslissing zal hij zeker rekening moeten houden met de concrete politieke omstandigheden.

Zo legt de omstandigheid, dat er in de overheersend Roomse gemeente te Uwent naast de Roomse lijst ook nog — als enige — een communistische lijst is, geen gewicht in de schaal. Immers, hier bestaat toch geen kans, dat de communisten het gemeentelijk heft door middel van de raadsverkiezingen in handen zouden krijgen. Daarvoor behoeft U dus niet Rooms te gaan stemmen.

Wanneer U echter in een gemeente zoudt wonen, waar wel gevaar voor een communistische overwinning zou bestaan, en er zouden eveneens alleen die twee lijsten zijn, dan zoudt U ongetwijfeld ernstig moeten overwegen op Roomse candidaten te stemmen. Niet alsof van Rome het heil in het staatsleven zou moeten worden verwacht. Maar van Roomse overheidspersonen mag, althans in Nederland, worden verwacht, dat het „stille en geruste leven in alle godzaligheid en eerbaarheid", hetwelk te bevorderen de Schrift als plicht der Overheid stelt, onder hun bewind eerder mogelijk is, althans minder schade lijdt, dan bv. onder communistisch bewind.

Nu de toestand te Uwent niet zo is, *kan* dit voor U de konsekwentie hebben, dat U zich van stemming onthoudt („opkomen" moet U wel: dat eist de wet!). In elk geval dient U zich nu, alvorens op de Roomse lijst Uw stem uit te brengen, nog des te zorgvuldiger af te vragen,

a. in hoeverre het Roomse program door U kan worden onderschreven,

b. welke betekenis toekomt aan de punten in dat program, welke U niet kunt onderschrijven,

c. of de personen der Roomse candidaten voldoenden waarborg bieden, dat onder hun bestuur het geruste en godzalige leven, inclusief de onbelemmerde en ongestoorde uitoefening van den waren godsdienst, inderdaad mogelijk is.

G.

*

BOEKBESPREKING

De Christen-Academicus en de Wetenschap. N.C.S.V.-bundel met bijdragen van Dr J. J. LOUET FEISSER, Prof. Dr PH. KOHNSTAMM, Prof. Dr G. C. VAN NIFTRIK, Prof. Mr I. A. DIEPENHORST en Dr A. E. LOEN. Amsterdam, W. ten Have, 1949. 112 pag., prijs *f* 3.75.

De auteurs van dezen merkwaardigen opstellenbundel stellen het probleem der universiteit; zij zijn zich bewust van haar nood; en ze zijn overtuigd dat alleen de Christus ons den zin van dien nood kan tonen en het geneesmiddel geven.

In plaats van nu recht op het doel af te gaan door zich te zetten tot luisteren naar het woord van den Heiland, begeven de auteurs zich allen in het vraagstuk van de verhouding tussen wijsbegeerte en theologie, en houden daarbij helaas stevig vast aan een overschatting van de theologische wetenschap, die hier een oplossing onbereikbaar maakt.

Het onbetwiste glanspunt van den bundel vormt de studie van Dr A. E. LOEN. In een helderen wijsgerigen stijl geeft hij een uiteenzetting over de grenzen van het redelijk denken. Fris en bondig spreekt hij over een bij uitstek abstract onderwerp. Hij ontwerpt een origineel christelijk objectivisme, waarin de idee der onverborgenheid van het zijn de centrale gedachte uitmaakt. Daar onze tijd en ook een traditie van eeuwen alle voorwaarden — met name terminologisch — voor het uitspreken van een objectivistischen gedachtengang doet ontbreken, mag dit resultaat van philosophische activiteit wel op hoge bewondering aanspraak maken. Jammer echter, dat Dr LOEN juist door zijn objectivisme zich het uitzicht op de wet beneemt, en door zijn overschatting van de theologie de kwestie, welke hij stelde, niet tot oplossing brengen kon.

Om niet te veel ruimte in beslag te nemen blijve nadere bespreking beperkt tot de bijdragen van Dr LOUET FEISSER en Prof. DIEPENHORST.

Dr LOUET FEISSER handelt over wat hij noemt de integratie der wetenschap. Daarmee doelt hij m.i. op de gaaf-making en gaaf-wording van het wetenschappelijk onderzoek. Hij streeft naar deze integratie ter genezing van de hachelijke desintegratie, de inderdaad zorgwekkende neiging tot uiteenvallen van het onderzoek, die doet denken aan het uiteenvallen van de persoonlijkheid bij den lijder aan schizophrenie. (Dr L. F. gebruikt dit beeld niet, doch verwijst er m.i. wel naar.) Het ziektebeeld dat Dr L. F. tekent is niet te somber gekleurd. Ongetwijfeld maakt de universiteit een proces van verval door, gekenmerkt door het los worden en uiteenslaan der faculteiten; een proces dat niet alleen de universitas scientiarum, de eenheid der wetenschappen, met ondergang bedreigt, maar ook een vreselijken terugslag moet hebben op den individuelen student.

De schrijver behandelt het door hem gestelde probleem naar vier kanten. Bij de uitwerking van zijn eerste punt gewaagt hij van de eenheid der wetenschap. Hij ziet de verschillende wetenschappen als vele verbijzonderingen van de éne begeerte, de werkelijkheid te leren kennen; en vat deze begeerte op als een drang naar het weten om het weten. Z. i. degradeert zich de universiteit, als ze dienst gaat doen om een aantal los naast elkaar staande vaktechnische opleidingen mogelijk te maken.

Het tweede punt handelt over de plaatsbepaling van elke wetenschap in het geheel der wetenschappen. Wordt deze verwaarloosd, dan wordt niet alleen de universiteit, maar ook de studerende mens aan stukken gebroken. De auteur voert een warm pleidooi voor een studium generale.

Het derde punt doet een forsen aanval op het universitair intellectualisme, in aansluiting aan een opvatting van „begrijpen" zoals door Prof. VAN DER LEEUW werd verdedigd: een daad van den gehelen mens, totalitair gezien. Dr L. F. gewaagt hier van *de* grote ontdekking van de moderne wijsbegeerte, nl. die van het juist verband tussen denken en leven. Voorts handelt dit onderdeel vrij uitgebreid over de plaats van de theologie.

Het vierde punt vraagt aandacht voor de taak der wetenschap, te fungeren als „intellectueel geweten van kerk en cultuur".

Elk dezer punten doet vragen rijzen. Is het wel juist, de wetenschap te verklaren uit een begeerte naar het weten *om het weten?* Nadert Dr L. F. zo niet juist het gevaar dat hij vermijden wil? Wordt hier niet te veel verwacht van den opbouwenden invloed van een studium generale? Is dit totalitaire begrijpen wel een figuur die wijsgerig verantwoord kan worden? Heeft de moderne wijsbegeerte wel een zo bijzondere ontdekking gedaan als schrijver meent? Indien men de taak der wetenschap omschrijft als de functie van een intellectueel geweten van kerk en cultuur, is dan de plaats en het eigen karakter van de universiteit als *school* nog voldoende geëerbiedigd?

Dr L. F. zegt veel behartenswaardige dingen. Hij schiet echter hierdoor te kort, dat hij niet spreekt van de roeping van universiteit en onderzoeker. Het wetenschappelijk werk is aan normen gebonden, die overtreden kunnen worden. Het probleem dat Dr L. F. aansnijdt is in den grond niet dat van een desintegratie maar van de *zonden* der universiteit. Voor het wetenschappelijk werk gelden normen, die hun weerspiegeling moeten vinden *ook in elke methode.* Valt de universitas uiteen, dan is dit ten diepste niet een kwestie van ziekte, maar van zonde, van ongehoorzaamheid, van verachting der gestelde normen. Overtreding van de norm verlaagt den mens. Gaafmaking is een schoon ideaal, maar het moet een grondslag hebben. Een methode, die de klassieke vraag naar het wezen der dingen combineert met de meer moderne vraag naar de structuur onzer kennis, is m. i. niet te aanvaarden. Dit gaat in de richting van „de breuk op het lichtst genezen", al is dit stellig auteurs bedoeling niet. Maar hij stelt zijn probleem niet radicaal. Het lijkt me een vergissing, te menen dat het kantiaans en neokantiaans idealisme niet meer een geestelijke macht zou zijn. Voortgezet onderzoek van de geschiedenis van wetenschappen en wijsbegeerte zal m. i. het universiteitsprobleem eerst radicaal doen stellen; maar dan zal vermoedelijk blijken, dat de moeilijkheden dieper liggen. Zonder ernstig pogen, hier tot een radicale wending te komen, zal ook een studium generale niet baten.

Het meest verwondert mij des auteurs opvatting van de theologie; een opvatting welke hij met al zijn mede-auteurs deelt. Deze staat de poging van dezen bundel ernstig in den weg. De kwesties, hier te berde gebracht, zullen nooit een oplossing tegemoet gaan, indien niet gebroken wordt met een overschatting van de theologie, die deze wetenschap niet alleen tot meer dan vakwetenschap maakt, maar ook tot veel meer dan enige wetenschap kàn zijn.

Verwant aan mijn bezwaren tegen Dr LOUET FEISSER's bijdrage zijn

die tegen de studie van Prof. DIEPENHORST.

Node mis ik in deze studie den diepgang, die het brandende vraagstuk vereist. Zo lijkt mij auteurs opvatting van de eenheid der wetenschap niet voldoende doordacht. Deze eenheid is er ondanks de antithese op dit terrein, die vreselijker is dan Prof. D. schijnt te zien. Haar verschrikking ligt juist hierin, dat niet-christelijke wetenschap anti-christelijk is, en dat haar wetenschappelijkheid evenzeer erkend dient te worden als haar Christus-vijandig karakter. Loopt wie, als Prof. D., met een beroep op een schema van gemene gratie, al te kalm spreekt over den christelijken strijd, die hier gestreden moet worden, niet gevaar den ernst van dezen strijd onvoldoenden klem te geven? Meer dan de vlotte betoogtrant van Prof. D. getuigt Dr LOUET FEISSER's tekening van de desintegratie der universiteit van den werkelijken nood en daarmee indirect van de waarachtigheid der antithese.

Ook Prof. D. geeft zijn visie op de verhouding tussen wijsbegeerte en theologie. Dat de theologie hulpdiensten kan verlenen aan andere wetenschappen, zoals hij betoogt, zal uiteraard geen verstandig mens ontkennen: zij kan ook hulpdiensten verlenen aan staat en kerk.

Maar Prof. D. gaat veel verder. Hij meent, dat de wijsbegeerte heel wat aan de theologie zal moeten overlaten. Aan den anderen kant poneert hij, dat de theologische wetenschap zich zo min mogelijk met de geschiedenis der wijsbegeerte dient bezig te houden. Hoe zijn beide opvattingen te rijmen? Indien de theologie belast wordt met een wijsgerige taak, die als zodanig reeds boven haar krachten gaat, hoe moet zij die dan verrichten „zoveel mogelijk los van bestaande denkrichtingen"? Is het wel redelijk, van de theologie iets te maken dat vakwetenschap en wijsbegeerte tegelijk is (en bovendien, zoals de schrijver — ten onrechte — wil, een werktuig tot verkrijging van zuiverder Godskennis) en vervolgens haar te onthouden de meest onmisbare middelen tot vervulling van deze bovenmenselijke taak?

Ik meen dat Prof. DIEPENHORST de hulpdiensten, waartoe de theologie bij machte is, overschat. Daardoor dreigt het gevaar, dat wijsbegeerte en vakwetenschap onder curatele van de theologie komen te staan. Dat aan de universiteit en daarbuiten onder de beoefenaars van wetenschap hartelijke samenwerking behoort te zijn, is een eis waarop niets mag worden afgedongen. Heeft Prof. DIEPENHORST's pleidooi voor de theologie wellicht ten doel deze hartelijke en christelijke samenwerking te waarborgen? Dan meen ik dat hij daartoe een verkeerd middel kiest, waardoor hij gevaar loopt het kind met het badwater weg te werpen: namelijk afstand doen van de bevoegdheid tot Schriftgebruik, die elk onderzoeker heeft. De vraag rijst, of de hoog nodige samenwerking wel enigszins gebaat zal zijn bij een verkeerd inzicht in de taak, welke den beoefenaars der diverse vakwetenschappen en van de wijsbegeerte is opgelegd.

Ik ben zeer doordrongen van de zwaarte der taak, waarvoor de auteurs van dezen bundel stonden. Maar ik ben ook ten zeerste doordrongen van de hachelijkheid der gevaren, die de universiteit bedreigen. Daarom ben ik dankbaar voor de poging, die hier is gewaagd. Maar men trachte niet de universiteit te redden door aan één harer faculteiten een plaats toe te kennen, die haar niet toekomt, en die zij — ook al zouden al haar leden over een onwaarschijnlijke genialiteit beschikken — nimmer met vrucht en ere zal kùnnen bekleden.

K. J. POPMA.

19e JAARGANG No 7/8 JULI/AUGUSTUS 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - DR J. P. A. MEKKES - MEVROUW PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

De verhouding van Mr G. Groen van Prinsterer en Dr A. Kuyper, beoordeeld naar hun briefwisseling (1864—1876), door W. Vermeer, 225 — Het Engelse regeringsstelsel, door Dr W. P. Berghuis, 245 — Vraag en Antwoord (Adv.rubr.), 273 *(Gemeentelijk subsidie aan Bond tegen het schenden door het vloeken van Gods Heiligen Naam)* — Boekbespreking, 275

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

DE VERHOUDING VAN Mr G. GROEN VAN PRINSTERER EN Dr A. KUYPER

beoordeeld naar hun briefwisseling (1864–1876)[1])

DOOR

W. VERMEER, *litt. drs*

Inleiding.

In tegenstelling met den revolutionnairen en onhistorischen gedachtengang, dat men op een bepaald ogenblik, b.v. na een oorlog, staatkundig geheél opnieuw moet beginnen, zijn wij van mening, dat men voor het uitzetten van den koers in het heden en voor de toekomst terdege rekening moet houden met de ontwikkeling in het verleden. Daarom heeft een studie als de onderhavige, over de verhouding van GROEN VAN PRINSTERER en KUYPER, tussen den stichter en den organisator van de A.R. partij, zoals zij zich in hun briefwisseling laten kennen, behalve haar historische waarde bovendien actueel belang, omdat wij er de beginselen in terugvinden, waarnaar onze voorgangers indertijd hun houding bepaalden. En waardoor wij ons nu ook nog willen laten leiden.

Zijn wij aanvankelijk geneigd te veronderstellen, dat onze problemen na driekwart eeuw en, wat meer zegt, na twee wereldoorlogen wel geheel andere zullen zijn dan de hunne, dan bemerken wij tot onze verrassing, dat zij voor een deel dezelfde zijn. Met name geldt dit voor de vraag naar de wenselijkheid, beter gezegd de noodzakelijkheid van afzonderlijke politieke stellingname en groepering voor de principieel ingestelde christenen.

Vóór we ons evenwel verdiepen in de correspondentie van GROEN en KUYPER dienen we ons enigszins te oriënteren in de politieke en kerkelijke situatie van de jaren, waarin de beide mannen met elkaar contact hadden.

---

[1]) Naar: „Briefwisseling van Mr G. GROEN VAN PRINSTERER met Dr A. KUYPER 1864—1876" bewerkt door Dr A. GOSLINGA. Uitg. Rijks Geschiedkundige Publicatiën. Voordruk uit deel V, brieven IV van de Schriftelijke Nalatenschap van GROEN VAN PRINSTERER. Kampen, J. H. Kok N.V., 1937. De cijfers achter de citaten verwijzen naar de nummers der brieven in deze uitgave.

Met THORBECKE als eminent vertegenwoordiger was het liberalisme, bezield door een optimistisch geloof in vooruitgaande ontwikkeling, omstreeks het midden der eeuw de leidende politieke richting geworden. Het ging uit van de grondgedachten der Franse Revolutie: de autonomie van den mens en de souvereiniteit van het volk. Langs geleidelijken weg wilde THORBECKE, afkerig als hij was van de revolutionnaire praktijk, deze beginselen tot gelding brengen in het staatkundig leven. Hij gunde iedereen zijn vrijheid, mits deze niet in strijd kwam met de liberale ideeën. Ofschoon hij niet ongodsdienstig was, beschouwde hij op typisch negentiende-eeuwse wijze het geloof als een zuiver particuliere aangelegenheid, die niet direct consequenties voor het maatschappelijk bestaan van den mens meebracht. Volgens hem hadden religieuze opvattingen geen invloed, mochten die althans niet hebben, bij het behartigen van nationale belangen.

Tegenover de liberalen stonden de conservatieven, die gedurende de eerste helft der eeuw, tot aan de opkomst en de overwinning van de eerstgenoemden, politiek de leiding hadden gehad. De tegenstelling tussen de beide richtingen — van partijen in den modernen zin was er eigenlijk nog geen sprake — was er echter niet een uit beginsel, want de conservatieven hadden evenzeer de revolutionnaire ideeën in principe aanvaard; zij verschilden alleen in tempo en methode, in visie op de practische verwerkelijking ervan.

Wèl een principieel verschil èn met de liberalen èn met de conservatieven hadden de anti-revolutionairen — wanneer zij tenminste hun beginsel trouw waren. Na het midden der eeuw begon de anti-revolutionaire groep zich tegenover de andere stromingen af te tekenen. Het is vooral in den strijd voor een eigen school geweest, dat zij haar karakter voor het eerst duidelijk heeft getoond, dat wil zeggen: het is in het bijzonder dat gemeenschappelijk belang geweest, dat de anti-revolutionairen het meest verenigde. Hun leider GROEN VAN PRINSTERER had echter al vóór dien tijd den degen gekruist met den tegenstander. In 1837 had hij b.v. het goed recht van de Afgescheidenen bepleit tegenover de onrechtvaardige overheidsmaatregelen, die hun verdediger in THORBECKE hadden gevonden. Voordien waren GROEN en THORBECKE bevriend geweest. Naar aanleiding van deze kwestie was voor het eerst hun principieel antagonisme aan den dag getreden, dat hen verder hun leven lang gescheiden zou houden. Zij hadden ieder voor zich een ander beginsel als leidinggevend voor hun politieke activiteit gekozen. Voor GROEN had het geloof absolute

zeggenschap over het persoonlijke zowel als over het maatschappelijk leven, dus ook voor het bepalen van doel en middelen in de politiek. Hij doorzag het a-religieus karakter van de Franse Revolutie en kenmerkte, of liever brandmerkte dit door in den titel van een zijner bekendste werken te spreken van „Ongeloof en Revolutie" als synoniem.

De strijd tégen de revolutionnaire opvattingen en vóór de erkenning van de in Gods Woord geopenbaarde waarheden in de staatkunde werd zijn doel en het „Tegen de Revolutie het Evangelie" daarbij zijn leus.

Voor zijn geloofsgenoten eiste GROEN het recht, in staat en kerk vrij en zelfstandig te mogen handelen overeenkomstig hun overtuiging. Maar de leidende politieke figuren, gesteund door de meerderheid van het beperkt aantal berechtigde kiezers, begrepen hem niet of wilden hem niet begrijpen, vervuld als zij waren van het eenheidsideaal: „één volk, één staat, één school", en, wat de protestanten betreft, „één kerk".

Al kwamen GROEN en THORBECKE telkens tegenover elkaar te staan, zij verloren nimmer de hoogachting voor elkander; het respect voor elkanders persoonlijkheid verdween niet in hun controverse. Als tegenstanders van gelijke portuur waren zij aan elkaar gewaagd. THORBECKE's overlijden in 1872 betekende voor GROEN dan ook het verlies van een dergenen op wie hij zeer gesteld was.

Achteraf is het opmerkelijk, dat de opvattingen van THORBECKE, die met den tijdstroom meevoer en daardoor tijdens zijn leven in de praktijk veel bereikte, nú niet meer actueel zijn, terwijl daarentegen de ideeën van zijn tegenstander, die gebaseerd waren op boventijdelijke zekerheden, maar die in haar tijd weinig weerklank vonden, haar waarde hebben behouden.

Zijn verhouding tot THORBECKE is voor de vorming van GROEN's persoonlijkheid van groter gewicht geweest dan zijn relatie met KUYPER, omdat hij den laatste pas leerde kennen, toen hij zelf al in de zestig was. Dat neemt echter niet weg, dat de bewonderende vriendschap van zijn jongeren geestverwant hem een hele troost was na de jarenlange tegenwerking en miskenning, die hij, ook in den eigen kring, had ondervonden; er bleek immers uit, dat hij toch niet gehéél onbegrepen en tevergeefs had gestreden.

In alle opzichten een aristocraat had GROEN, pas nadat hij in zijn voorname vrienden was teleurgesteld, zijn steun gezocht bij de eenvoudige orthodoxe burgers, met wie hij echter nooit goed contact kreeg. Zijn geloof was gewekt in den stillen Réveilkring,

niet in den omgang met het gewone kerkvolk, dat het oude nationaal-reformatorisch karakter nog had bewaard. Zo was GROEN een eenzame. „Een veldheer zonder leger" noemde een tegenstander hem eens, en inderdaad: vrijwel alleen vocht hij zijn zwaren strijd tegen den hardnekkigen weerstand der tegenpartij èn tegen de laksheid in de eigen gelederen. Met de jaren kwam hij tot het inzicht, dat men als beginselgetrouwe christenen veelal gedwongen is alleen te staan, als groep apart van andersdenkenden, ja soms zelfs als enkelingen onder mede-gelovigen. „In het isolement ligt onze kracht" d. w. z. in beginselvastheid ligt onze kracht, is de waarheid, die hij zich door veel leed heeft eigen gemaakt.

Stel KUYPER naast hem: geboren en getogen in den kring der kleine burgers was hij door de bestudering van de geschriften der Reformatoren en door het verkeer met eenvoudige rechtgelovigen gekomen tot die geloofsovertuiging, welke haar uitdrukking vindt in de belijdenisschriften. Door zijn afkomst, zijn geestkracht en zijn organisatievermogen was hij er de man naar om de „kleine luyden", die GROEN niet als groep tot geestdrift had weten te brengen, te bezielen en te leiden op den weg, dien de ander had gewezen.

Gemeenschap van beginsel deed de hechte vriendschap ontstaan tussen den ouden, in veel opzichten teleurgestelden leider en zijn jongen, vurigen opvolger. Eenheid in geloof overspande de menigvuldige verschillen tussen hen: in leeftijd, in karakter en in socialen stand. Hun samenwerking betrof voornamelijk den strijd voor het orthodox-protestants beginsel, zoals die tot uitdrukking kwam in den strijd voor eigen onderwijs op staatkundig, en tegen het modernisme en den bestaanden bestuursvorm op kerkelijk terrein.

De rechtzinnige Protestanten konden namelijk geen genoegen nemen met het onderwijs, dat van staatswege werd gegeven, omdat het hun kinderen niet opvoedde overeenkomstig de belofte, die zij bij den doop hadden afgelegd. Hoewel de schoolwet van 1857 door een geloofsgenoot van GROEN was gemaakt, had zij geen recht gedaan aan de billijke verlangens van de gelovige ouders. Zij moesten wèl meebetalen aan de kosten van de openbare scholen, maar kregen geen enkele tegemoetkoming in die der bijzondere, welke zij daarnaast oprichtten. De onrechtvaardigheid van een dergelijke regeling was groot, te erger omdat zij de ouders financieel haast noodzaakte tégen hun geweten in te handelen.

Was GROEN aanvankelijk voorstander geweest van openbaar

onderwijs, dat gesplitst zou zijn overeenkomstig de voornaamste geestelijke stromingen in het volk, toen in 1857 bleek, dat een dergelijke regeling van staatswege niet te verwachten was, werd hij voorvechter van het bijzonder onderwijs. Zijn plan was den bestaanden toestand te veranderen door onverwijlde herziening van artikel 194 van de Grondwet te eisen, waarin een „ellendige zinsnee" bepaalde: „Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar onderwijs gegeven." Staatsrechtelijk had hij bezwaar tegen een eigenmachtig bepalen en voorbarig voorschrijven van een nieuwe regeling aan den wetgever, d. w. z. GROEN wilde zelf nog geen andere oplossing voorstellen, maar vóór alles de bestaande verwijderen. De wetgevende macht moest z. i. worden vrijgelaten in het vinden van een betere onderwijswetgeving, mits zij het bijzonder onderwijs niet de rechten onthield, die zij aan het openbare verleende. Een deel van GROEN's partijgenoten begreep diens opvatting niet geheel en ging er toe over zijn verlangens inzake het onderwijs met deze woorden te formuleren: de vrije school regel, het staatsonderwijs aanvulling. Telkens rezen er hierover geschillen tussen GROEN en de overige voorstanders van de christelijke school. Hij, de jurist, fundeerde het recht daarop voornamelijk in de staatsrechtelijke gelijkheid van alle gezindten, zij stelden den eis als rechtstreeks voortvloeiende uit hun religieuze overtuiging. In 1873 komt het verschil in uitgangspunt duidelijk aan het licht, als blijkt, dat KUYPER tot de tweede groep behoort. Maar hoe ook, beide groepen bestrijden de bestaande wettelijke regeling en bepleiten het goed recht op eigen, protestants-christelijk onderwijs.

Mocht de parlementaire strijd hiervoor al zwaar zijn voor GROEN en KUYPER, nog moeilijker viel het hun binnen den kring van hun geloofsgenoten het goed recht van afzonderlijke politieke organisatie te moeten verdedigen. Lang niet alle orthodox-protestanten waren daarvan immers overtuigd, een groot aantal van hen was de, ook thans weer telkens gehoorde, mening toegedaan, dat men het christelijk beginsel niet opzettelijk langs organisatorischen weg in het staatkundig leven moest laten werken, maar dat men door evangelisatie de niet-gelovigen ervoor moest winnen, opdat het zo de maatschappij zou doordringen en dan als vanzelf politiek tot uitdrukking zou komen. Hiermee hangt geheel een verschil in staatsbeschouwing samen, waarvan KUYPER eens de beide standpunten scherp tegenover elkaar stelde als de theorie van het „zuurdeeg" (geleidelijke doordringing) en die van den „kandelaar" (openlijk stellen en uitdragen van het beginsel). De

aanhangers van de eerste, aan het streven van GROEN en KUYPER tegengestelde, visie werden „ethisch-irenisch" genoemd: ethisch, omdat zij het geloof meer ethisch dan confessioneel bepaald achtten, irenisch, omdat zij ten opzichte van andersdenkenden liever een vreedzame en verzoenende houding aannamen dan een strijdvaardige. De godsdienst was h. i. een te hoog goed, dan dat men deze mocht neerhalen in het „platte vlak van de practische staatkunde". Hun vreesachtige afkeer van politiek, hun zogenaamde „politicophobie", die zo afwijkt van de lijn van GROEN en KUYPER van een zelfstandig politiek optreden van het protestantse volksdeel, bereidde aan de twee mannen steeds de grootste moeilijkheden. De controverse openbaarde zich voornamelijk op staatkundig gebied, maar zij deed zich eveneens in de kerkelijke aangelegenheden gelden. Ook daar was de positie van de confessiegetrouwe gelovigen zó, dat zij voortdurend waakzaam moesten zijn tegen het opdringen van het modernisme en moesten letten op de handelingen van de synode. De Regeringsbesluiten van 1816 en 1852 hadden de Hervormde Kerk feitelijk tot inertie gedoemd doordat zij daarmee van primair geestelijk instituut tot een soort burgerlijke vereniging was geworden, welke onderworpen was aan een synode met vrijwel uitsluitend administratieve bevoegdheden. Van een handhaven van de belijdenis was geen sprake meer. Intrekking van de Regeringsbesluiten was derhalve een eerste vereiste, wilde de Hervormde Kerk weer aan haar bestemming beantwoorden. De strijd tegen dezen kerkelijken bestuursvorm en tegen vele synodale maatregelen vroeg alle aandacht van GROEN en KUYPER. Nauwlettend volgden zij alle verrichtingen van de synode, zorgvuldig beraadden zij zich op de mogelijkheden van herstel.

Uit deze tekening van de omstandigheden, waaronder GROEN en KUYPER hun brieven wisselden, komt duidelijk naar voren dat hun actie een politiek èn een kerkelijk-godsdienstig aspect had: het opkomen voor een eigen school sproot immers voort uit religieuze motieven en werd geëist mede op grond van het staatkundig beginsel der gewetensvrijheid, terwijl een verbetering in de Kerk ondenkbaar was zonder medewerking van de Overheid.

* * *

Op 6 October 1864 schreef de predikant van Beesd, Dr A. KUYPER, een officiëlen brief aan Mr G. GROEN VAN PRINSTERER, den archivaris van den Koning, om zijn hulp in te roepen bij het lenen van een boek uit een Duitse bibliotheek. GROEN VAN PRINSTERER is hem zoveel mogelijk behulpzaam en ontvangt dan ook

enigen tijd later de eerste aflevering van de publicatie, waarvoor KUYPER het bewuste boek nodig had gehad.

In 1867 zendt KUYPER hem een brochure toe over een kerkelijke aangelegenheid. GROEN is er aangenaam door verrast, maar ook min of meer verwonderd, omdat hij niet beter weet, of KUYPER is „modern". In een langen brief schetst deze hem dan zijn geestelijke ontwikkeling, hoe hij tijdens zijn opleiding wel niet geheel „modern", toch evenmin overtuigd rechtzinnig is geweest, maar door de bestudering van zestiende-eeuwse schrijvers tot het orthodoxe calvinisme is bekeerd.

Met de hem eigen activiteit komt KUYPER al spoedig daarop met het plan een vereniging te stichten, die de uitgave van oude reformatorische geschriften ter hand zal nemen. Hij weet GROEN ervoor te interesseren, zelfs zó, dat hij hem kan overhalen het erevoorzitterschap te aanvaarden.

Een half jaar later, in September 1868, richt KUYPER, die inmiddels predikant in Utrecht is geworden, zich in een felle brochure tegen de wijze waarop de Hervormde synode door jaarlijkse bezoeken wèl op het leven, maar niet op de leer van de ambtsdragers toeziet. Terzelfdertijd komt GROEN als lid van de Haagse gemeente in verzet tegen zijn kerkeraad, die z. i. onjuist is opgetreden tegen een modernen dominee. Wederzijds houden de twee mannen elkaar op de hoogte van de plaatselijke situatie en dienen zij elkaar van advies. GROEN zowel als KUYPER hoopt, dat er eens een einde zal komen aan de onwaardige en ongeestelijke toestanden in de Hervormde Kerk. Daartoe verlangen zij, dat de kerk zal terugkeren naar haar belijdenis om die getrouw te handhaven. Verder willen zij aan de synode weer het karakter van kerkvergadering teruggeven in plaats van de louter administratieve functie, die zij onder de Regeringsreglementen bekleedt. KUYPER stelt voor de kerkeraden, die de belijdenis van 1619 nog willen naleven, in een bond te verenigen, een plan, waar GROEN in alle opzichten voor voelt. Naar aanleiding van deze kwestie neemt hun correspondentie eigenlijk pas goed een aanvang en van nu af groeit hun vriendschap en samenwerking snel. Zo laat GROEN kort daarna op KUYPER's verzoek door een van de anti-revolutionaire Kamerleden den Minister interpelleren.

Maar niet alleen in het kerkelijke, ook in de politiek zijn beiden het eens, zo ten aanzien van de vraag welke houding zij tegenover de zogenaamde „ethisch-irenischen" moeten aannemen: den persoonlijken band met hen aanhouden, hun theorieën echter hardnekkig bestrijden (23).

De jaarvergadering van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs in 1869 is de oorzaak, dat de onderwijspolitiek in hun brieven ter sprake komt. Het resultaat van de vergadering is, dat men de wenselijkheid uitspreekt, dat het bijzonder onderwijs regel wordt en het staatsonderwijs aanvulling, nadat GROEN heeft geweigerd zijn visie in een bepaalde formulering vast te leggen. Deze bijeenkomst is tevens de gelegenheid waarbij GROEN en KUYPER elkaar voor het eerst ontmoeten, n.l. in de consistoriekamer van de Utrechtse Domkerk.

Dat KUYPER zich in politieke vraagstukken naar GROEN's inzicht schikt, al schroomt hij niet zijn eigen mening aan hem bekend te maken, ligt voor de hand: als theoloog en als jongere erkent hij de meerderheid van den ouden politicus. Hoe hij hem waardeert, blijkt wel uit den brief, waarin hij GROEN noemt „de man, dien ik zoo uit heel mijn hart vereer, en voor wiens bezit ik den God van mijn leven en den God van mijn vaderland zoo vurig dank" (39). Zijnerzijds houdt GROEN ernstig rekening met de opmerkingen van zijn jongen vriend en geeft hij er meermalen gehoor aan. Als staatsman voelt hij zich op kerkelijk terrein minder thuis en vertrouwt hij daar op KUYPER's leiding: „Ik ben in *deze* materie te weinig te huis om daarin leiding en impulsie te kunnen geven" (38). Voelt KUYPER zich eens terneergeslagen door de velerlei tegenwerking, die hij ondervindt, dan troost zijn vaderlijke briefschrijver hem met den kostelijken raad: „Vooral trek u kleingeestige tegenwerking niet te zeer aan. Hier te lande, misschien meer nog dan elders, is zij een certificaat van pligtbetrachting" (38). Wel kenmerkend voor de goede verstandhouding is deze uitlating van den overigens heus niet spontanen GROEN: „Onze correspondentie is en blijft *confidentieel.* Aan u leg ik ook *gedachten* voor, waarover ik misschien niet genoeg *nagedacht* heb" (61). Dat hun verhouding meer dan alleen een zakelijke is en ook hun gezinnen omvat, komt op aardige wijze uit in de klacht van KUYPER, dat een zomerhuisje in Scheveningen zo duur is. Telkens lezen we kleine mededelingen over hun huisgenoten, over hun ziekte en ongeval. Op uitnodiging van GROEN en zijn vrouw brengen KUYPER en zijn gezin ook een dagje op hun buitenplaats door.

Wat GROEN als politiek leider vooral bedroeft is de verdeeldheid van zijn geloofsgenoten, voortkomend uit gebrek aan overtuiging en gemis van beginsel. De wijze, waarop de anti-revolutionaire Kamerleden in de Staten-Generaal hun plicht veelal verzaken, geeft hem en ook KUYPER menigmaal bittere woorden in de pen. De laatste stelt zelfs voor alle band met de, ironisch zo genoemde,

„Kamervrienden" door te snijden en eventueel met andere oppositionele groepen contact te zoeken. Maar daartoe wil de oude leider nog niet overgaan; zijn ervaring heeft hem geleerd, dat het eerst nodige voor de anti-revolutionaire richting zelfstandigheid van optreden is. KUYPER legt zich daarop bij die beslissing neer: „... dunkt u dit op dit oogenblik het best, dan berust ik gaarne. Dat kleine offer van eigen opinie geeft de onberekenbare winst van eendrachtig optreden" (53).

Beiden achten het van het grootste belang voor de vorming van een eendrachtig kiezerscorps, dat een eensgezinde pers het voorlicht. Daaraan ontbreekt echter nog veel!

De twee voornaamste punten, waarop de anti-revolutionaire politiek zich moet richten, zijn, volgens GROEN, de Onderwijskwestie en de Vrijmaking der Hervormde Kerk (van de Regeringsbesluiten van 1816 en '52).

Wanneer de „Kamervrienden" het weer eens nalaten een zelfstandige lijn te volgen, zoals GROEN hun steeds voor ogen heeft gehouden, overweegt hij nu radicaal met hen te breken. Ditmaal is het KUYPER, die adviseert met zulk een daad nog te wachten, al houdt hij ook rekening met de mogelijkheid, dat het binnenkort nodig zal zijn (62). GROEN geeft aan zijn raad gehoor en zal dan nogmaals geduld betonen (63). Tegenover de conservatieven acht KUYPER bovendien een minder polemisch optreden geraden, om hun geestverwanten niet door felheid te verschrikken en hen zodoende naar dat kamp te jagen.

De wintermaanden van 1869—'70 zijn een zware tijd voor GROEN en KUYPER: politiek noch kerkelijk vlot het met hun plannen: degenen die hun koers moeten verdedigen in de Kamer falen keer op keer, de pers, die hen zou moeten steunen, polemiseert daarentegen met hen en een conflict met de ethisch-irenischen dreigt. Geen wonder dat aan GROEN, met zijn bijna zeventig jaren, de moed ontzinkt: hij denkt erover de uitgave van zijn blad „Nederlandsche Gedachten" te staken. Maar vitaal als hij is, bezweert KUYPER, die zelf bijna bezwijkt onder het werk, hem dat niet te doen: hij mág zijn leiderstaak niet verzaken. „*Leader* in conventioneelen zin waart gij nooit, *leader* in geestelijken, reëelen zin zijt gij *tuo jure atque gratia Dei* [2]), met de ontzettende verplichting die zulk een *gratia* met zich brengt" (92). Hij loopt rond met plannen, een nieuw blad op te richten. Bemoedigd hervat GROEN zijn perswerk, hoewel hij zich langzamerhand te oud voelt

[2]) Krachtens uw eigen verdiensten en de genade van God.

worden voor het zenuwslopend bedrijf van de dagelijkse politiek.

Dan breekt in het voorjaar van 1870 het geschil met de ethisch-irenischen uit: BEETS en CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE bedanken voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, omdat zij zich niet kunnen verenigen met de strakke gedragslijn ervan, die grotendeels wordt bepaald door GROEN c.s. De jaarvergadering belooft wel een heel belangrijke te worden. Langen tijd aarzelt GROEN of hij er onder déze omstandigheden aan zal deelnemen of niet, zólang tenslotte, dat de overige bestuursleden besluiten de vergadering af te lasten.

Bij deze gelegenheid geeft GROEN duidelijk blijk van een typischen trek in zijn karakter, namelijk een grote veranderlijkheid in zijn gedachten, geen wispelturigheid in den gebruikelijken zin, maar een zekere onvastheid van mening, die te opvallender is voor een man, die zo vaak en zo lang met zijn overtuiging alleen heeft gestaan tegenover menigerlei bestrijding en miskenning. Ten dele is dit snel omslaan van zijn opinie wellicht te wijten aan een geprikkeldheid, die het gevolg was van de jarenlange tegenwerking, welke hij van tegen- en „mede"-standers had ondervonden. Zo is hij nu eerst pijnlijk verrast door het besluit van de Hoofdcommissie van C.N.S., vervolgens is hij er betrekkelijk gelijkmoedig onder en tenslotte juicht hij het, gezien de situatie, als zeer gelukkig toe.

Einde 1870 verschillen GROEN en KUYPER over den Frans-Duitsen oorlog van inzicht: de eerste, Frans georiënteerd, zoekt de schuld voornamelijk aan den Duitsen kant, terwijl KUYPER, meer „Germaans" voelend, in den ondergang van Frankrijk de straf ziet voor zijn revolutionnair verleden. Een ernstige controverse is het overigens niet, al blijft hij niet onbekend aan de buitenwereld, omdat beiden hun visie in de pers uiteenzetten.

Het volgend jaar, 1871, zullen er verkiezingen worden gehouden. Tijdig begint KUYPER met de voorbereidingen daarvan; al in Januari vraagt hij GROEN een program op te stellen. Maar GROEN weigert, omdat hij zich daartoe niet meer in staat acht (144). Aangrijpend geeft hij als voornaamste oorzaak daarvan aan: *„Mijn parlementaire rol is uitgespeeld.* Mijne vrienden hebben mij ten langen leste, uit het veld geslagen. Eene rigting, die haar leader verloochent, verliest veel van haar kracht" (145). Ofschoon KUYPER zich het smartelijke van GROEN's ervaringen kan indenken, poogt hij hem toch nog tot meedoen te bewegen (146). Voor het overige neemt hij organisatorisch de gehele leiding van de anti-revolutionaire verkiezingsactie in handen. Hij wil niet weer opnieuw met de reeds zittende anti-revolutionaire Kamerleden in zee gaan, maar als GROEN hem een openlijke breuk met hen af-

raadt, geeft hij zijn voornemen op. Een candidatuur van GROEN lijkt KUYPER gewenst, maar op GROEN's stelselmatige weigering ziet hij ook daar van af.

In overleg met de redacteuren van verschillende protestants-christelijke bladen stelt KUYPER vervolgens een program op, dat omvat: *a.* erkenning van het recht der christelijke politiek, *b.* verandering in de onderwijswetgeving, zodat de vrije school regel wordt, en *c.* wijziging in het kiesstelsel. Op aanraden van GROEN heeft hij een vierde punt, de vrijmaking van de Hervormde Kerk, achterwege gelaten, omdat die kwestie nog niet rijp is voor behandeling.

Zo gaan zij den spannenden tijd van de verkiezingen in. „Elk op ons *eigen standpunt*. Gij als deelgenoot in den strijd, als *leader* der Journalistiek op het slagveld. Ik daarentegen, veel meer nu dan in 1869, *de leader* (voorzoover dit nog mocht worden begeerd) enkel wat het *principieele* betreft", schrijft GROEN(158). Voor hém ligt het belang veel minder in een zakelijk succes in stemmen- en zeteltal, als wel in een demonstratie van zelfstandigheid door de anti-revolutionairen, nadat zij jarenlang óf de conservatieven hebben gevolgd óf hun eigen mening slechts zeer schuw hebben verdedigd.

Wanneer KUYPER eenmaal alle maatregelen heeft getroffen en er ten laatste ook toe is overgegaan candidaten te noemen, en wel de anti-revolutionaire leden, die al in de Kamer zitten, vertrekt hij voor een korte vacantie naar het buitenland. Menselijkerwijs bezien, zijn er geen onverwachte complicaties te duchten: zo goed mogelijk voorbereid gaan de anti-revolutionairen den strijd tegemoet.

Maar ineens komt er een ongedachte verandering ! De anti-revolutionaire Kamerleden betonen zich nogmaals uitermate zwak in hun optreden en dit grieft den ouden leider zó, dat hij anderhalve maand vóór de verkiezingen volkomen zijn handen van hen aftrekt en als enige candidaten voor alle districten het drietal KUYPER-KEUCHENIUS-VAN OTTERLOO stelt. Men denke zich de verwarring in, die dit gaf in de gelederen der kiezers: GROEN desavoueert de mannen, die KUYPER heeft aanbevolen! Wat moet KUYPER doen, als hij een paar weken later terugkeert uit het buitenland en de gewijzigde situatie overziet: afwijken van GROEN en zijn eigen lijn blijven volgen of het tegendeel? Hij is „ten einde raad" (168). Als enige oplossing ziet hij, „dat ik de *ideale* (d. w. z. principiële, V.) politiek in dezen van de practische scheid, voor de eerste *uw*, voor de laatste *ons* program (d.w.z. zijn oude met de reeds

genoemde candidaten, V.) volg" (168). GROEN kan die houding ten volle billijken. KUYPER smeekt hem niet te voortvarend te zijn. Begrijpen kan hij zich GROEN's daad goed, maar over de practische gevolgen ervan maakt hij zich bezorgd: „wees overtuigd, dat het hard is, thans de werkelijkheid te kennen en u lief te hebben". Het besluit van GROEN kwam immers „te *vroeg* en te *laat* beiden" (170). „Laat ons nu elk zijn *eigen weg* gaan. Zoo min mogelijk elkander te bestrijden. *Na* de Stembus ontmoeten wij ons weer. Van de deugdelijkheid mijner gedragslijn ben ik overtuigd en daarvan ben ik overtuigd, dat ook ditmaal, in de *nederlaag die ik voorzie*, winst voor de ons dierbare belangen zijn zal", antwoordt zijn oude vriend hem (171).

Wat de principiële lijn der anti-revolutionaire politiek betreft, volgt KUYPER zijn voorganger zo goed als hij kan. Vlak voor de verkiezingen overweegt GROEN nog de mogelijkheid van een candidatuur van zichzelf, maar, hoezeer KUYPER dat zelf indertijd gewenst heeft, nu moet hij het met alle klem afwijzen: de onzekerheid onder de kiezers zou er op onverantwoordelijke wijze door worden vergroot.

De verkiezingen brengen geen van GROEN's candidaten in de Kamer. Toch is GROEN's eerste indruk van den uitslag gunstig, omdat een groot deel van de anti-revolutionairen tenminste blijk van eigen karakter heeft durven geven, al heeft het niet voldoende stemmen kunnen verenigen om één van zijn drie candidaten de Kamer in te brengen. De nuchtere KUYPER echter, die de uitkomst kwantitatief weegt, is minder tevreden, al geeft hij toe: „Het cijfer was *tegen*, de moreele overwinning *vóór* ons" (168). Met zijn scherpen, practischen blik ziet KUYPER onmiddellijk waar het aan hapert in de anti-revolutionaire partij: aan goede voorlichting en opleiding van de kiezers. Zijn eerste zorg is dus daar verandering in te brengen; daarom richt hij terstond een Kiezersbond op en gaat hij met nieuwe kracht aan het werk om tot de uitgave van een anti-revolutionair dagblad te geraken.

GROEN geeft graag zijn goedkeuring aan deze plannen, maar laat de organisatie en practische uitwerking aan den jongere over, omdat hij zich daartoe niet bekwaam weet. En inderdaad, welke capaciteiten GROEN ook bezit, die hem geschikt maken voor zijn taak, een organisatorisch talent mist hij. Door zijn aristocratische afkomst is hij trouwens al minder de aangewezen man om het volk te leiden. Pas laat en door vele teleurstellingen gedwongen, maakte hij zich los uit zijn voorname omgeving om zich direct te richten tot het volk áchter de kiezers. Pijnlijke ervaringen

brachten hem eerst tot het inzicht, dat hij van zijn standgenoten niet veel had te verwachten voor den strijd tot handhaving van het oude orthodox-protestantse karakter der natie. KUYPER daarentegen kent uit eigen ondervinding en omgang „de kleine luyden" door en door en weet zonder aarzelen, op welke wijze hij hun belangstelling en medewerking moet verwerven. Daarbij komt nog, dat GROEN de moeilijke opdracht had voortrekker te zijn, die zelf zijn weg moet zoeken en onderweg zijn richting telkens moet bepalen, terwijl KUYPER hem met den legertros kan volgen op den inmiddels aangewezen en afgelegden weg. Waarmee overigens niet gezegd wil wezen, dat hij ten allen tijde de route precies uitgestippeld vindt en zelf geen initiatief behoeft te nemen.

De verkiezingen van 1871 met alles wat er daarbij is voorgevallen hebben GROEN zeer aangegrepen. Na afloop ervan is hij erg moe en na een onbevredigende conferentie met de anti-revolutionaire Kamerleden ziet hij weinig perspectief meer: „Onze rigting is *magtig;* haar vertegenwoordigers *magteloos*. Dat is het zonderlinge en smartelijke der positie" (200). KUYPER heeft een reëleren, minder somberen kijk op den toestand: „De kracht van een partij óf in een persoon óf in haar organisatie. Het eerste gold voor ons dusver. Na u komt de 2e phase, maar die nu reeds moet gepraepareerd" (201).

GROEN denkt erover de onderwijspolitiek te wijzigen, omdat de oude taktiek z. i. niet meer voldoet. KUYPER, die beter contact met hun volgelingen heeft, dringt er echter op aan de vroegere lijn — *onverwijlde* aanval op art. 194 — te blijven volgen: verandering daarin zou maar verwarring geven. Bovendien zoekt hij opnieuw aanraking met de Kamervrienden, wat GROEN's bezorgdheid opwekt: „Ik vrees dat gij te *diplomatiek* wordt. Te veel *vergoelijkt*. Overleg met die vrienden baat niet, brengt ons verder af van het regte standpunt" (210).

Door zijn leeftijd voelt de oude man zich niet meer in staat aan de actieve politiek deel te nemen, daarom wil hij in zijn „Nederlandsche Gedachten" voortaan niet zozeer de actuele als wel de algemene principiële vraagstukken bespreken. KUYPER laat hem evenwel niet de gelegenheid zich helemaal uit het heden los te maken, doordat hij hem telkens weer raad komt vragen over de problemen, die zich voordoen. En GROEN is dan ook nog te geinteresseerd in het staatkundig bedrijf om niet zijn mening te geven. Maar in het algemeen kan men zeggen, dat GROEN's ingreep in de verkiezingsactie van 1871 zijn laatste grote daad is geweest als leider van de anti-revolutionairen, daarna is duidelijk merk-

baar, ook voor de buitenwacht, dat hij de leiding aan KUYPER overgeeft.

Aan het einde van het jaar slaagt KUYPER eindelijk in de verwezenlijking van zijn lang gekoesterd ideaal, de uitgave van een anti-revolutionair dagblad. Het vinden van een passenden naam bezorgt hem en GROEN nog enig hoofdbrekens. Hij zou het blad het liefst „Geus(ken)" dopen, maar naar GROEN's smaak is die naam te anti-rooms getint. Al deelt KUYPER dat bezwaar niet, zijn eigen keus moet hij opgeven tegenover zijn medecommissarissen, die „De Standaard" kiezen. Vol vuur gaat hij aan de slag met het redactionele werk. Aan GROEN vraagt hij hem met aanwijzingen, opmerkingen en critiek te willen helpen.

In Juni 1872 overlijdt THORBECKE. Zijn dood betekent voor GROEN een zwaren slag, of zoals KUYPER het omschrijft: „Het wicht zijner persoonlijkheid was voor het evenwicht van uw levensbalans onmisbaar. Het bedrijvigst deel van uw leven, zou zonder hem zich niet hebben laten denken" (253). Met zorg ziet de jongere een toekomst tegemoet, waarin ook GROEN er eens niet meer wezen zal. GROEN zelf meent, dat zijn taak meer nog dan tot nu toe nog slechts op historisch terrein ligt. Een heruitgave van DA COSTA's brieven, door hem verzorgd, doet KUYPER verzoeken „Geef toch uit! Memoriën, brieven! Doe ons jongeren weten, wat er is geschied" (260).

Dat KUYPER bij alle bezigheden van politieken aard de kerkelijke problemen niet vergeet, bewijst zijn actie tegen de modernen in den Amsterdamsen Kerkeraad. Verder levert hij op een theologische conferentie slag met de ethisch-irenischen. Kerkelijk is de situatie in het najaar van 1872 spannend. GROEN en KUYPER koesteren grote verwachtingen. Maar al spoedig blijkt, dat zij zich hebben vergist en dat er van verbetering geen sprake is.

Wanneer in November de vaccinatie van staatswege verplicht zal worden gesteld, verzetten de anti-revolutionairen zich tegen zulk een ingrijpen van de Overheid, dat h. i. ingaat tegen het beginsel van de gewetensvrijheid. Zij verzamelen een groot aantal handtekeningen en zenden die met een smeekschrift aan Koning WILLEM III. KUYPER speelt bij dit alles een belangrijke rol, hij betrekt GROEN erin door hem telkens raad te vragen.

Bij de aanvang van 1873 omschrijft GROEN nogmaals zijn werk: „Mijn taak moet zich thans, naar mijn overtuiging, schier uitsluitend, tot het *Verledene,* ter toelichting ook van het *Heden,* beperken" (293). En inderdaad trekt hij zich geleidelijk aan terug uit het actuele politieke leven, of, om zijn eigen woorden te ge-

bruiken, „effaceert" hij zich. Maar als hij in „De Standaard" leest „Onze eisch is: Bijzonder onderwijs regel, neutraal onderwijs aanvulling", wordt hij door die formulering toch te sterk getroffen om niet direct KUYPER om nadere toelichting te verzoeken. Ze is immers in strijd met zijn politiek, die zich juist altijd verre heeft willen houden van een dergelijk bondige en bindende omschrijving, die den wetgever de vrijheid ontneemt zelfstandig een oplossing te zoeken. KUYPER stelt hem gerust, maar toch niet zó volkomen, of GROEN voelt zich geroepen in een volgenden brief zijn standpunt nog eens nauwkeurig aan te geven; hij verklaart, dat „de voorkeur aan het bijzonder onderwijs in 1862 een *pis aller* (noodoplossing, V.) geweest is" en dat „ik *principiëel* aan het Publiek Regt der Gezindheden vast houd en het gemeen overleg van Staat en Kerk ook omtrent de *openbare school* wenschelijk keur" (301). Zowel GROEN als KUYPER wensen voor hun geloofsgenoten een onderwijs overeenkomstig hun godsdienstige opvattingen. De eerste beschouwt de verwezenlijking daarvan als bijzonder, niet-staatsonderwijs als de minder gelukkige oplossing; liever ziet hij de openbare school gesplitst naar de enkele grote geestesstromingen onder het volk. De tweede echter stelt het bijzondere onderwijs als ideaal en is van mening, dat het onderwijs aan kinderen niet een taak is, die allereerst den staat toekomt. Als jurist baseert GROEN zich op de principiële gelijkberechtigdheid van alle overtuigingen en komt diensvolgens op voor het publiek recht van gelovigen op een onderwijs, dat met hun opvatting strookt. KUYPER daarentegen gaat veeleer uit van de plicht der ouders hun kinderen onderwijs te geven dat overeenstemt met hun godsdienstige overtuiging. Al pleiten GROEN en KUYPER dus beiden voor de bijzondere school, dan is er tussen hen toch verschil in accent en argumentatie.

De tegenstanders van de bestaande onderwijswetgeving richten een Anti-Schoolwetverbond op, die in zijn statuten den eis stelt: een regeling zodanig, dat het vrije onderwijs regel, het staatsonderwijs aanvulling kan worden. Eerst kan GROEN zich hiermede niet verenigen; hij wil alleen wijziging van art. 194 vragen, het daarbij aan den wetgever overlatend, een bevredigende oplossing te vinden. Na een samenspreking met enige bestuursleden van het Anti-Schoolwetverbond neemt hij er genoegen mee, dat het woordje „kan" de mogelijkheid van een andere beslissing dan „de bijzondere school regel, het openbaar onderwijs aanvulling" open laat.

Weer komen er verkiezingen in het zicht, KUYPER houdt er

tijdig rekening mee. In alle opzichten heeft hij thans de leiding. Nu is het GROEN die als „geëmeriteerde veldheer"(315) aan zijn opvolger „het plan van de veldtogt" (314) vraagt, omdat hij in zijn periodiek niet graag iets zou schrijven, dat daarmee in strijd komt. De uitslag van de verkiezingen is ditmaal zeer bevredigend voor de anti-revolutionairen.

Vlak voor de verkiezingen plaats vinden, trekt de militaire toestand in Atjeh korten tijd alle aandacht tot zich. Over en weer gaan de brieven tussen de beide correspondenten. De vraag is namelijk wat „De Standaard" over deze gewichtige nationale kwestie moet publiceren.

Naar aanleiding van een uitlating van KUYPER komt beider visie op het Réveil en het calvinisme in hun brieven ter sprake, waarbij het blijkt dat ze daarin tamelijk verschillen. Dat GROEN, gevormd in en voortgekomen uit het Réveil, daarvoor grote waardering heeft, is haast vanzelfsprekend. KUYPER echter, die buiten het Réveil om door aanraking met en verdieping in het nationaal historisch protestantisme het geloof der Dordtse vaderen heeft gevonden, moet bij alle erkenning van het positieve er in constateren: „Het Réveil heeft geen theologie en is theologisch onhoudbaar" (345). Een paar maanden later merkt GROEN op: „Vergeet niet dat *Calvinistisch* bij u meer dan bij mij in den zin van 1618 opgevat wordt" (362). En wederom: „Ik behoor tot het *Réveil* en mijn „Nous sommes issus de *Calvin*" heeft met Uw vooropstellen van de *Predestinatie* niets gemeen" (366). KUYPER ontkent het tweede: „Gij hebt nooit de Uitverkiezing vooropgesteld. Ook ik heb dit bestreden, bestrijd het nog en zal het bestrijden" (367). Concluderende meent GROEN: „In den grond der zaak is tussen ons, geloof ik, geen verschil; over den *modus quo* (de wijze waarop, V.) der vermelding *in politicis* (in de politiek, V.) misschièn wel" (370).

Beiden wensen zij een positief protestantse staatkunde, die zich aan het nationaal verleden zal oriënteren, maar KUYPER wil daarbij meer aanknopen bij de confessie van de Vaderlandse Kerk, terwijl GROEN voor de politiek een ruimere, algemeen protestantse groepering mogelijk en wenselijk acht.

Er is dus theoretisch een klein verschil in hun staatkundige visie, zo niet in richting dan toch in accent, in de praktijk werken zij echter ten nauwste samen. Niet alleen binnenskamers, maar juist ook naar buiten geven zij daarvan blijk door elkaar in de pers te steunen en b.v. artikelen van elkaar over te nemen in hun eigen orgaan. Wanneer zij eens een keer de houding van de

Kamerleden verschillend beoordelen, leren ze, als ze het niet al wisten, dat een leger van tegenstanders, ook onder de anti-revolutionairen zelf, nauwlettend de gedragingen van den ouden en den nieuwen leider in het oog houdt om te zien of men den tweeden geen afwijken van zijn voorganger kan verwijten. KUYPER's voortvarend optreden maakt immers velen beducht voor de toekomst en zijn invloed wordt door talloze partijgangers met lede ogen aangezien. Elk ernstig misverstand tussen hem en GROEN, dat zich openbaart, brengt zijn leiderschap in gevaar en daarmee het gehele streven van de anti-revolutionairen voor het ogenblik. Ter dege beseft KUYPER zijn nog betrekkelijk zwakke positie, daarom draagt hij er zorg voor zoveel mogelijk in GROEN's geest te handelen. Dringend brengt hij GROEN onder het oog: „De toekomst onzer positie eischt, dat tot het einde toe voor het publiek blijke, dat Uw profetenmantel op de *Standaard* rust. Een persoon om U te vervangen is er niet. Een blad wel. Nu zal men na uw verscheiden het onmogelijke beproeven om de *Standaard* de teugels uit de handen te nemen. En tegenover ons volk is daartegen maar één probaat middel: het voorhanden zijn van een onafgebroken reeks gegevens die toonen, dat de *Standaard* uw erfenis aanvaard heeft, krachtens uw holografische (eigenhandig geschreven, V.) wilsbeschikking" (364). Voortdurend vraagt hij raad en kritiek, al bezit hij zelf ook een helderen blik op het staatkundig leven. Hij doet dit evenwel niet alleen uit welbegrepen politiek belang, maar evenzeer uit eerbiedige aanhankelijkheid jegens zijn groten voorganger. De enkele malen, dat hij met hem van mening verschilt, kost dat hem veel zorg en verdriet. GROEN is namelijk door de jarenlange tegenwerking prikkelbaar geworden en trekt het zich zeer aan als men zijn bedoelingen niet onmiddellijk goed verstaat, wat overigens ook niet altijd eenvoudig is. Het verschil in leeftijd en meer nog de bewondering voor GROEN's vroeger optreden maken KUYPER buitengewoon voorkomend en volgzaam ten opzichte van den oude, al geeft hij in belangrijke zaken zijn eigen mening zeker niet voetstoots prijs. Soms houdt hij daar zo aan vast, omdat hij haar als de juiste ziet, dat hij GROEN tot de zijne weet over te halen. De laatste heeft van het begin af aan KUYPER's grote gaven onderkend en ernstig notitie van zijn inzichten genomen. Deze wederzijdse achting is de voornaamste reden, dat de twee zeer uiteenlopende karakters niet vaak botsen. Hun vriendschap wortelt in hun principiële gelijkgerichtheid, in hun geloof en in hun ijveren voor dit geloof.

Het jaar 1874 gaan GROEN en KUYPER in met het vooruitzicht,

dat KUYPER binnenkort wellicht ook in de volksvertegenwoordiging hun ideeën zal kunnen uitdragen; er is namelijk een gerede kans, dat hij candidaat wordt gesteld voor het kiesdistrict Gouda. Die mogelijkheid overwegende komen beiden ertoe hun onderlinge verhouding voor elkaar te karakteriseren. De oudere schrijft: „Gij waart *leader* na mij; tot mijn vreugde, maar *jure tuo* (krachtens uw eigen recht daarop, V.); zonder dat mijne toestemming vereischt werd of eenig mandaat (opdracht, V.) te pas kwam. Gij hebt u, dit sprak vanzelf, evenmin aan *mijne* leiding als ik mij aan de *uwe* ondergeschikt. *Zelfstandig* en *homogeen* (eensgezind, V.). *De homogeniteit* is en blijft niet twijfelachtig; maar ook de *zelfstandigheid* heeft zich, nu en dan, in een voor uw scherpziend oog niet onbeduidend verschil van weerskanten geopenbaard." (384). Waarop hij ten antwoord krijgt: „Gij zijt ons hoofd en blijft dit. Ge hebt mij een smaldeel toevertrouwd en van de vrijheid, mij als *ministre plénipotentiaire* (gevolmachtigd dienaar, V.) verleend heb ik ruim gebruik gemaakt. Maar *ministre* was en is mijn rol, slechts geroepen om onder de kleine burgerij waar ik thuis hoor naar den eisch van dat volk tot bereiking van úw doel mee te werken. Gij hebt onze richting gesticht. Ik kan wegvallen, maar gij blijft" (385).

KUYPER wordt candidaat gesteld en gekozen, maar hij weifelt nog of hij het Kamerlidschap zal aanvaarden. Om GROEN en zichzelf zijn politieke denkbeelden duidelijk te maken, legt hij ze neer in een lange memorie, waarin hij o. a. geen gedeeltelijke, maar een totale wijziging van de Grondwet als doel stelt. Hij kan dit te gereder doen omdat GROEN zich direct na zijn verkiezing gehaast heeft hem te verklaren, dat KUYPER zich in zijn toekomstig beleid niet gebonden moet achten door GROEN's vroegere aanwijzingen omtrent den schoolstrijd (gedeeltelijke grondwetswijziging: alleen „de ellendige zinsneê" uit art. 194). GROEN's geestverwanten hebben door hun onbegrip zíjn politiek-onverwijlde, krachtige aanval op het éne betrokken wetsartikel — onmogelijk gemaakt, tot „een vernageld geschut" (G. 408), omdat zij tijd verloren met het opstellen van een nieuwe regeling. KUYPER ziet echter het opgeven van den strijd om artikel 194 als thans niet opportuun: het artikel is het voornaamste beletsel voor de oprichting van bijzondere scholen en zijn verwijdering blijft het eerste doel, dat men kan proberen te bereiken via den weg van algehele Grondwetsherziening (409).

Korte tijd later doet zich het pijnlijkst meningsverschil tussen beide mannen voor, wanneer GROEN als historicus met een ge-

schiedkundige waardering voor personen uit het verleden voorstelt standbeelden op te richten voor OLDENBARNEVELDT en JOHAN DE WITT. KUYPER, die veel beter het nationaal gevoel van het burgervolk kent, temidden waarvan hij is geboren en getogen, moet zich op vaderlands-orangeïstische gronden tegen een dergelijk plan verzetten. Het doet hem veel leed GROEN niet te kunnen volgen, te meer omdat deze zich het geschil geweldig aantrekt, maar hij is gedwongen een oordeel over het voorstel te geven.

Het debuut van het nieuwe Kamerlid is niet gelukkig, omdat hij met zijn eerste redevoering te veel wil bereiken en daardoor zijn doel voorbij schiet. Hij heeft het nu zeer druk en GROEN raadt hem dan ook zich niet te overwerken. Een raad, die we als „verg u niet te veel" herhaaldelijk in de correspondentie aantreffen als antwoord op de even veelvuldige klacht van KUYPER over zijn hoofdpijnen, zijn „tic douloureux". KUYPER kan enorm veel werk verzetten, geregeld moet GROEN zich erover verwonderen, maar telkens eist hij ook weer te veel van zichzelf en moet hij enige dagen rust houden.

In de zomer en het najaar van 1874 slaagt KUYPER erin de overige anti-revolutionaire Kamerleden allen te verenigen op een uitvoerig program voor algemene Grondwetsherziening, waar GROEN zijnerzijds ook van harte mee instemt.

Het blijft trouwens nog steeds nodig, dat de twee tegenover mede- en tegenstanders van hun eensgezindheid blijk geven, om de mening te bestrijden, dat KUYPER principieel den koers heeft gewijzigd.

Uit 1875 dateren weinig brieven. Voor zijn parlementaire werkzaamheden moet KUYPER geregeld in Den Haag zijn en zo heeft hij gelegenheid GROEN mondeling advies te vragen. Daar komt bij, dat de laatste uiteraard steeds meer uit de actuele problemen raakt om, naar eigen wens, zijn aandacht geheel op het verleden te richten. Behalve met raad, voorzover hij die nog kan en wil geven, staat hij KUYPER met de daad terzijde, door hem financiëel te steunen in zijn acties, zoals hij van het begin af al heeft gedaan. Altijd heeft hij geld beschikbaar voor diens diverse plannen en journalistieke ondernemingen. Maar ook wanneer het KUYPER persoonlijk, als mens en vriend betreft, is Groen nimmer karig: verscheiden malen draagt hij bij aan cadeaux, die bewonderaars of gemeenteleden KUYPER schenken. Van zijn kant kan KUYPER GROEN niet verrassen op die manier, maar op zijn wijze toont hij hem zijn vriendschap door hem zijn brochures en geschriften direct na hun verschijning toe te zenden, een attentie die GROEN bijzon-

der op prijs stelt. Verder biedt de verjaardag van den oudere KUYPER dikwijls een ongezochte gelegenheid zijn gevoelens jegens hem te uiten. Zo schrijft hij in 1875: „In u ligt voor het leven, waar ik thans in opga, het centrum en de normeerende kracht. (Maar) zeker doet geheel de positie waarin ik verkeer, mij *uw bezit* waardeeren, zooals niet dikwijls het leven des éénen door den anderen als onmisbaar wordt gevoeld" (481).

In Februari 1876 gaat KUYPER naar het buitenland tot herstel van zijn geschokte gezondheid. Politiek is zijn afwezigheid tevens in zoverre gunstig, dat de beroering, die zijn optreden in kerk en staat heeft gewekt en immer veroorzaakt, wat kan afnemen. Met name in Amsterdam is de kerkelijke situatie heel moeilijk geworden. Uit Lyon stuurt hij GROEN een zijdeportretje van den Fransen politicus THIERS ten geschenke. Terwijl KUYPER in het buitenland vertoeft, ontvallen GROEN enige goede vrienden. Hij is diep onder den indruk en gaat er snel toe over zijn correspondentie te ordenen: hij voelt als het ware zijn eigen einde naderen. De brief, waarin hij dit aan KUYPER meedeelt, zal zijn laatste aan hem zijn. Toch zijn de slotwoorden ervan geen klacht over zijn ouderdom en eenzaamheid, maar integendeel een opwekking en heenwijzing naar het geloof in Jezus Christus als de bron van kracht, waardoor hij zijn strijd heeft kunnen volhouden: „. . . de eenig genoegzame troost in leven en sterven, die alleen tegen elken vuurproef, voor daglooner en wijsgeer, bestand is!"(500). Deze kernachtige omschrijving van datgene, wat hem de kracht gegeven heeft tot zijn heldhaftigen strijd, is behalve een treffende afsluiting van hun briefwisseling ook zeer opvallend voor GROEN, omdat hij zich nergens elders in deze brieven zó direct over zijn geloof uitlaat.

* * *

„Geef toch uit memoriën, brieven! Doe ons jongeren weten . . ." Daarom hebben wij ook een blik geslagen in de correspondentie van deze twee „heroën" op met name kerkelijk en christelijk-politiek terrein. Wat deze groten van geest in hun werken, in geschriften en pers publiceerden heeft een fundamentele betekenis gehad, en getuigt van hun persoonlijk geloof en overtuiging, van hun principes en visie. Maar als wij — niet slechts uit historische nieuwsgierigheid, doch veeleer uit respect en piëteit — hun brieven lezen, is het ons of wij horen, ja zien, hoe zij tegenover elkaar gezeten in alle intimiteit spreken over hun ervaringen en ontmoetingen, hun idealen en teleurstellingen, hun vreugden en smarten, hun overwinningen en strijd, om hen tenslotte te zien knielen voor hun beider God en Heer . . .

HET ENGELSE REGERINGSSTELSEL

DOOR

DR W. P. BERGHUIS

Gedurende de laatste jaren heeft de Britse staatsinrichting zich vrijwel doorlopend in onze politieke belangstelling mogen verheugen. Tijdens den jongsten wereldoorlog, omdat wij gevoelden, dat in den gigantischen strijd van de democratieën tegen de vijandelijke dictatuurstaten het centrale zenuwstelsel in Engeland lag, en omdat wij, zelf zuchtende onder de Duitse onderdrukking van elke vrije meningsuiting, met verbazing en bewondering vernamen van de openhartige debatten in het Lagerhuis, die zelfs tijdens een totalen oorlog mogelijk bleken. Daarna, omdat een aantal politieke leiders in ons land de vernieuwing van ons staatsbestel meende te moeten zoeken in overneming van bepaalde onderdelen van het Britse stelsel. En thans geniet zij onze belangstelling, omdat de Britse regering zelf met politieke oogmerken bezig is wijziging in de constitutie te brengen, b.v. door de bevoegdheden van het Hogerhuis te beperken.

En, hoewel wij in het algemeen voldoende in beslag zijn genomen door onze eigen principiële problemen en binnenlandse vraagstukken, de staatsinrichting van onzen groten democratischen buurman verdient volledig onze aandacht, ook ter lering, hetgeen iets anders is dan ter nabootsing. Aan stabiliteit paart de Britse constitutie een grote mate van soepelheid. Hetgeen hierna volgt, moge daarvan een beknopt beeld geven.

De Engelsman zelf heeft veel bewondering voor de inrichting van zijn land. Vooral in vroeger tijden stond hij tegenover deze constitutie als tegenover „een heilig mysterie van staatsmanskunst". Zij stak voor hem ver uit boven de imitaties, conterfeitsels en parodieën, die later over de gehele beschaafde wereld waren tot stand gekomen. Niemand kan precies den datum aanwijzen waarop zij is geboren, geen bepaalde persoon of groep van personen kan zich als schepper van deze constitutie opwerpen,

en niemand kan een document aanwijzen, waarin zij is vastgelegd. Zij is niet gemaakt, maar gegroeid. Daarom is zij geen solied gebouw, maar een levend organisme met doorlopenden groei en ook verval. SYDNEY LOW zegt: Wij zijn er trots op, dat wij een onlogisch volk zijn. Daarom hebben wij zorgvuldig vermeden, te systematiseren. En wij zijn tevreden met een constitutie die bewezen heeft tegemoet te komen aan de eisen van de praktijk, laat deze constitutie dan gedeeltelijk wet, gedeeltelijk geschiedenis, gedeeltelijk moraal en gedeeltelijk gewoonte zijn.

Aan den anderen kant is het, gezien het bovenstaande, ook weer niet zo'n wonder, dat DE TOQUEVILLE van de Britse constitutie zei: Zij bestaat niet. In elk geval, ook de Engelse staatsrechtleraren zijn het er over eens, dat de constitutie moeilijk is te beschrijven. Zij is als het schilderij van een levend persoon. Door den Engelsen schrijver DICEY wordt gewezen op de moeilijkheden, als men de constitutie staatsrechtelijk wil bezien. Indien dit dus al bezwaarlijk is voor den Engelsman zelf, hoe moeilijk zal het voor den buitenlander dan wel niet zijn, een juist beeld te geven van de Britse staatsinrichting.

Van elke staatsinrichting geldt tenslotte, dat het niet gemakkelijk is deze juist weer te geven. In het algemeen is het reeds moeilijk en riskant, den groei van een stelsel van regering in een theorie vast te leggen, zonder van de feiten uit te gaan. En hoe gevaarlijk is dat dan al niet ten aanzien van Engeland, waar de staatsinrichting in het geheel niet op een theorie is gebaseerd, en waar men als buitenlander tevens de feiten en toestanden niet kent, althans niet op de juiste wijze aanvoelt.

Merkwaardig is overigens wel, dat een van de meest gebruikte handboeken over het Engelse staatsrecht is geschreven door een Amerikaan, nl. LOWELL, terwijl een van de bekendste boeken over het Amerikaanse Gemenebest stamt van een Engelsman, nl. BRYCE. Een zekere staatkundige en geestelijke verwantschap zal hieraan niet vreemd zijn. In het algemeen heeft men zich echter bij de beschouwing van het Engelse staatsrecht toe te vertrouwen aan en te beperken tot bestudering van de Engelse werken. Daarbij kan zich dan voordoen de omstandigheid, waarop b.v. LOWELL wijst, dat een vreemdeling, die de instellingen van een vreemd land tracht te onderzoeken, dikwijls verbaasd is, omdat de mensen, met wie hij spreekt, de moeilijkheden, die in zijn brein rijzen, niet begrijpen. Hij vraagt b.v. waarom bepaalde politieke krachten niet de effecten veroorzaken, welke hij heeft waargenomen onder duidelijk gelijke omstandigheden in zijn eigen land. En hij krijgt geen bevredigend

antwoord, omdat deze verschijnselen niet voorkomen wegens een bepaalde constellatie en zekere tradities, welke voor den inboorling een onderdeel van de natuurlijke orde zijn. Zij verklaren zulke dingen niet, omdat het nooit bij hen opkomt, dat deze dingen verklaring behoeven.

Overigens maakt het voor de bestudering van het Engelse stelsel nogal enig verschil, of men de staatsinstellingen beziet formeel-juridisch, dan wel volgens de theorieën in de bekende standaardwerken, die ten dele verouderd zijn, dan wel feitelijk, d. w. z. zoals het werkelijk is. Door nieuwere schrijvers als SYDNEY LOW, *The Governance of England,* en door RAMSAY MUIR in zijn *How Britain is Governed* van 1933, wordt op dit onderscheiden gezichtspunt dan ook sterk de nadruk gelegd en zij, vooral MUIR in zijn te dezen zeer instructief werk, wijden aan de feitelijke constellatie de nodige aandacht, evenals trouwens A. B. KEITH in zijn in 1940 verschenen tweedelig werk *The Constitution of England from Queen Victoria to George VI.*

Wat is nu het karakter van de Britse constitutie? Een grondwet van het type als men dat in de meeste Europese staten kent, althans kende, en als men b.v. ook in de Verenigde Staten aantreft, bestaat in Engeland niet. Vele essentiële dingen van het regeringsstelsel zal men tevergeefs in wetten zoeken. Onder het begrip constitutie vat men in Engeland samen het geheel van regelen, die direct of indirect betreffen de verdeling en uitoefening van de souvereine machten in den staat, onverschillig of die al dan niet in formele wetten zijn ondergebracht.

Deze regels zijn in de eerste plaats vervat in de „law of the constitution", waarbij „law" (wet) echter niet alleen duidt op de formele, geschreven wetten — die er óók onder vallen — maar ook op de ongeschreven wetten, voorzover daarop voor den rechter een beroep kan worden gedaan. „Statute law" staat tegenover „common law". Deze laatste ontstaat b.v. door gewoonte of ook tengevolge van een bepaalde rechtspraak. Als voorbeelden van de common law noemt DICEY den regel, dat de regerende vorst als persoon niet verantwoordelijk is, en den regel, dat er altijd iemand wettelijk aansprakelijk is voor handelingen van de Kroon.

Naast deze „law of the constitution" is er echter een belangrijke groep „conventions of the constitution", gewoonteregels, die niet het karakter van „law" dragen, omdat voor den rechter er geen beroep op kan worden gedaan, doch die vooral belangrijk zijn, omdat zij de onderlinge verhouding van de onderdelen van het souvereine machtsapparaat regelen. Deze „conventions" zijn nim-

mer in wetten vastgelegd, hetgeen natuurlijk niet wegneemt, dat zij wel geschreven kunnen zijn.

Vooral DICEY heeft het wezen van deze „conventions" aan een onderzoek onderworpen. Als voorbeelden van conventions kunnen worden genoemd, dat de Koning een wet niet kan tegenhouden, die de beide Huizen van het Parlement is gepasseerd; dat een ministerie, dat in het Lagerhuis een nederlaag heeft geleden, in het algemeen moet aftreden; dat echter, wanneer die nederlaag is geleden op een belangrijke kwestie, het Kabinet éénmaal een beroep op de kiezers mag doen, door ontbinding van het Parlement te bewerkstelligen, echter niet vaker dan éénmaal; verder dat het Kabinet als geheel aansprakelijk is voor de *algemene* regeringspolitiek; dat de meerderheidspartij in het Lagerhuis in het algemeen het recht heeft haar leiders in het Kabinet te hebben, en dat de voornaamste dier leiders premier moet zijn; voorts, dat inzake buitenlandse aangelegenheden, ofschoon in handen van de Kroon, de wens van het Parlement moet worden gevolgd. En zo zijn er vele van die regels. Wel kan worden gezegd, dat zij voor het grootste deel betreffen de uitoefening van de prerogatieven van de Kroon en de strekking hebben deze onder het beslag van het Parlement, speciaal het Lagerhuis, te brengen, d. w. z. dat zij niet mogen worden uitgeoefend tegen den wil van het Parlement.

Wat is nu het karakter van deze „conventions"? Over het „rechtskarakter" daarvan is met name in ons land, ten aanzien van de ook hier geldende gewoonteregels, veel gediscussieerd. Deze „rechts"kwestie heeft evenwel voor Engeland niet zoveel betekenis, in verband met het Engelse rechtsbegrip. Zoals ik boven reeds heb opgemerkt, vallen de „conventions" niet onder de „law of the constitution", waarop voor den rechter een beroep kan worden gedaan. De conventions zijn gewoonteregels, regels van politieke moraal, die niet in de eerste plaats nieuwe functies en bevoegdheden in leven roepen, maar meer de uitoefening van de bestaande regelen. De rechter zal voor de handhaving daarvan geen vinger uitsteken.

Toch worden de conventions praktisch even trouw nageleefd als de „laws". Hoe komt dat? Volgens LOWELL omdat zij vormen „een erecode", een stel spelregels, waaraan men zich heeft onderworpen en waaraan men zich ook gebonden acht. Zeer zeker zal de macht van de publieke opinie bij de naleving van deze regels een rol spelen. Volgens DICEY echter kan de publieke opinie geen voldoende sanctie vormen om te dwingen tot naleving dier regels. De sanctie ligt, volgens hem, veel meer hierin, dat de overtreding van de conventions den overtreder bijna

onmiddellijk in conflict brengt met den rechter en met de wetten des lands, niet direct, doch indirect. Indien b.v. de Regering het Parlement gedurende langer dan een jaar niet zou bijeenroepen, zou de wetgeving betreffende de heffing van belastingen en het doen van uitgaven niet tot stand kunnen komen, en zou de betrokken minister, aangezien de machine toch moet doordraaien, onmiddellijk in conflict komen met de wet, evenals de er bij betrokken ambtenaren. Evenzo, wanneer een Kabinet na een nederlaag niet zou verdwijnen en het Parlement de begroting zou afstemmen, zouden onmiddellijk handelingen in strijd met de wet dreigen. Tot zulke dwangmaatregelen komt het echter nooit. Overigens zijn de conventions in den regel ook niet van dien aard, dat steeds een starre toepassing wordt geëist. Dat kan ook nog weer van de omstandigheden afhangen.

Niet kan worden ontkend — b.v. LOWELL wijst daarop — dat conventions op zich zelf eerder conservatisme in de hand werken dan wettelijke regelingen. Immers, een wet kan op eenmaal worden veranderd, indien voor de verandering een meerderheid te vinden is. Een convention echter is, door zijn aard van gewoonteregel, niet zo spoedig door een andere convention vervangen. In het algemeen zal slechts door een nieuwe gewoonte een oude gewoonte ter zijde worden gesteld.

De Engelsman gaat er prat op, dat zijn constitutie een grotere mate van soepelheid heeft dan de constitutie van de meeste andere staten. Ten dele is dit waar en een gevolg van het feit, dat in Engeland, zoals bovenvermeld, de staatsinrichting niet is neergelegd in een afzonderlijk staatsstuk, in een geschreven grondwet, maar haar uitdrukking vindt in een verzameling regelen, geschreven of ongeschreven, wet of gewoonte, die uit de eisen van de praktijk zijn opgekomen en nog steeds opkomen. Een hiermede nauw samenhangende oorzaak van de buigzaamheid der Engelse constitutie tegenover de meerdere of mindere starheid van die, welke in een formele grondwet zijn vastgelegd, ligt echter speciaal hierin, dat geen afgebakend en duidelijk onderscheid bestaat tussen regelen, die constitutioneel, fundamenteel zijn, en die welke dat niet zijn. Formeel is er in Engeland geen enkel onderscheid tussen een constitutionele wet en een niet-constitutionele.

In de meeste democratische landen van Europa en van Amerika, is er onderscheid tussen den grondwetgever en den gewonen wetgever, althans is er verschil in de procedure, die moet worden doorlopen voor het veranderen van de grondwet en die welke geldt voor het tot stand komen van een gewone wet. Ook in ons land moet

voor het wijzigen der Grondwet een bijzondere procedure worden doorlopen (ontbinding der Kamers en gekwalificeerde meerderheid). In dien zin dus is de grondwetgever een hogere dan de gewone wetgever, de grondwet een hogere wet dan de gewone. In Engeland is dat echter niet het geval. Daar kunnen zowel de gewone wetten als de wetten, die fundamentele principes van staatsbestel betreffen, door denzelfden wetgever (King in Parliament) en op gelijke wijze worden geschapen en veranderd. Er is geen wet welke het Parlement niet kan veranderen bij een gewoon meerderheidsbesluit. Er zijn natuurlijk fundamentele wetten, ten aanzien waarvan het Parlement er niet aan zal denken die te veranderen, maar een suprematie van de constitutie boven den gewonen wetgever bestaat niet. Het zittende Parlement kan b.v. ook bij een eenvoudig meerderheidsbesluit zijn eigen levensduur verlengen.

Volgens DICEY lijkt het den Engelsman een anomalie, dat de wetgever van een onafhankelijken staat niet werkelijk souverein is. Inderdaad zal het Engelse stelsel een grotere soepelheid in de staatsinrichting meebrengen. Elke wijziging, die de Regering noodzakelijk acht en waarvoor een meerderheid in het Parlement aanwezig is, kan zonder meer worden aangebracht. Het gevaar voor een revolutie is geringer, want elke politieke omwenteling kan op wettige wijze haar beslag krijgen. De moeilijkheid, een meer starre grondwet gewijzigd te krijgen, brengt meer gevaar mee voor een revolutie. DICEY wijst in dit verband op de geschiedenis van Frankrijk in de vorige eeuw.

Gezien de bovenomschreven eigenschappen van de Engelse constitutie, is het dus enerzijds niet verwonderlijk dat DE TOQUEVILLE van zijn kant van haar zeide: zij bestaat niet; terwijl het aan den anderen kant begrijpelijk is, dat de Engelsman zich tegenover de zekere starheid van andere constituties beroemt op de soepelheid, waarmede in Engeland de staatsinrichting is gegroeid en, wanneer de feitelijke omstandigheden het eisten, verandering heeft gevonden.

De souvereine wetgever van het Britse Imperium is de „King in Parliament", d.w.z. de Koning in samenwerking met de beide Huizen van het Parlement. „Parliament" in deze samenstelling kan volgens de theorie alles doen wat niet van nature onmogelijk is, b.v. van een man een vrouw maken en omgekeerd. Voor de souvereiniteit van den „King in Parliament" bestaan geen juridische beperkingen, behalve dat achter deze legale souvereiniteit weer ligt de politieke souvereiniteit, die berust bij het kiezersvolk, bij de natie, welke in laatster instantie uitmaakt, hoe zal worden geregeerd.

De belangrijkste vraag echter voor de werking van het staatsbestuur, ook voor de vergelijking met andere democratische staten, is, hoe de macht en de bevoegdheden over de samenstellende delen van het souvereine apparaat (King in Parliament) zijn verdeeld, bij welke van deze in wezen de grootste macht berust. Daarbij komt dus de onderlinge verhouding van Kroon en beide Huizen van het Parlement ter sprake.

Volgens de theorie in de handboeken berust de werkelijke macht, de wezenlijke souvereiniteit, bij het Parlement, in het bijzonder dan bij het Lagerhuis. De groei en ontwikkeling van de Engelse constitutie heeft geleid in de richting van suprematie van het Lagerhuis boven de andere delen van het overheidslichaam, zodat het staatsbestuur dient te geschieden in overeenstemming met den wil van het Lagerhuis en ook b.v. de prerogatieven van de Kroon en de bevoegdheden van het Hogerhuis door de conventions van de constitutie in zodanige positie zijn gebracht, dat zij niet kunnen worden uitgeoefend tegen den wil van het Lagerhuis. Het heeft de absolute contrôle over wetgeving en belastingen. En het controleert de uitvoerende macht door het Kabinet, hetwelk een commissie uit het Parlement is. Dit is de theorie.

Uit de nieuwere literatuur, zoals van LOW en vooral van MUIR, over de praktijk sinds den eersten wereldoorlog blijkt, dat deze niet zonder meer in overeenstemming is met de theorie. Van de onafhankelijke macht van het Parlement zou niet zoveel zijn overgebleven. Zijn dienaren, zoals b.v. het Kabinet, zijn in verschillende opzichten zijn meesters geworden. MUIR wijdt breedvoerig uit over de almacht, het dictatorschap van het Kabinet, en LOW waagt zelfs de veronderstelling, dat men er toe zou kunnen komen zich te verbeelden, dat, als het Parlement plotseling wegviel, er in werkelijkheid niet zoveel zou veranderen, mits dan natuurlijk maar het kiezersvolk zou blijven om het karakter van het Kabinet aan te geven. KEITH schrijft, dat, terwijl de contrôle van het Lagerhuis over het Kabinet steeds verminderd is, de contrôle van het Kabinet over het Lagerhuis steeds is gegroeid.

Wij zullen de positie en de werkzaamheden van de genoemde overheidsorganen (Lagerhuis en Hogerhuis, het Kabinet en den Koning) nu in het kort nader gaan bezien, om daardoor dan ook enigen kijk te krijgen op hun onderlinge verhouding. Ik begin dan met het Lagerhuis, omdat daaraan enkele opmerkingen over de wijze van verkiezing in Engeland en over de politieke partijen vast te knopen.

Ofschoon dit staatsrechtelijk nu niet bepaald van grote betekenis is, lijkt het mij niet oninteressant, er enig idee van te geven, hoe het bij de vergaderingen van het Lagerhuis toegaat, omdat onze aandacht nogal eens uitgaat naar die vergaderingen.

De vergaderzaal bevat lang niet voldoende zetels voor alle leden van het Lagerhuis (± 600). Behalve bij bijzondere gelegenheden zijn ook lang niet alle leden present en in den regel is slechts een gedeelte van het aantal beschikbare zetels bezet. Aanwezig zijn dan ook slechts zij, die zich voor de in bespreking zijnde zaken interesseren. Wie de krant wil lezen of andere dingen wil doen gaat naar de koffiekamer of andere nevenvertrekken. Dit komt de sfeer in de vergaderzaal ten goede. Deze leden blijven evenwel binnen bereik. Indien nodig is, dat het quorum (40 leden) aanwezig is, gaat een bel door het gehele gebouw, een zandloper, die in twee minuten leegloopt, wordt omgekeerd, en de leden worden niet geteld, voordat deze leeg is. De geringe grootte van de zaal en de aanwezigheid van betrekkelijk weinige, maar belangstellende leden geven de besprekingen een zakelijk karakter. Op een verhoging midden vóór de vergadering zit de Speaker, met het teken van zijn waardigheid, de staf, voor zich. Deze is de voorzitter van het Huis. Hij wordt door het Huis verkozen onder goedkeuring van de Kroon. Hij is enkel voorzitter, leidt niet de werkzaamheden en wijst b.v. ook geen commissies aan. Inzake de orde heeft hij echter grote bevoegdheden. Rechts van den Speaker, op de voorste bank, is de plaats van de ministers en links van hem op de voorste bank die van de leiders der oppositie. Achter deze beide banken zitten resp. de getrouwe aanhangers van de Regering en van de oppositie. De vergaderingen worden met gebed geopend.

Merkwaardig is de wijze van stemming over zaken. Nadat een onderwerp is besproken, roept de Speaker de aanwezige leden op om hun ja of neen te doen horen. Naar gelang van het blijkbare overwicht van de ja's of van de neen's zegt hij dan: „Ik geloof dat de ja's (of: de neen's) het winnen." Wordt er geen tegenwerping gemaakt, dan zegt hij een ogenblik later: „De ja's (of: de neen's) hebben het" en de uitslag wordt zo vastgelegd. Is er echter iemand van de minderheid, die de uitslag betwijfelt of die de aantallen en de namen vastgelegd wil zien, dan roept hij: „De neen's (of: de ja's) hebben het". Dan laat de Speaker door het gehele gebouw bellen en wanneer na 2 minuten de zandloper leeg is, worden de deuren gesloten. Dan wordt nog eens op dezelfde wijze gestemd als de eerste keer, maar als ook dan de mening van den Speaker wordt aangevochten, vindt er een

„division", een verdeling, plaats. De Speaker verzoekt de ja-stemmers naar rechts te gaan, de neen-stemmers naar links. Hij wijst twee tellers aan van elke zijde, één van elk tweetal om de ja's te tellen en één van elk tweetal voor de neen's, om elkaar te controleren. De ja-stemmers gaan dan in de gang, die langs de zaal loopt, rechts van den Speaker, de neen-stemmers in de gang links van hem. De tellers, staande aan de toegangsdeur van de gangen naar de zaal, tellen de leden als zij in de zaal terugkeren, terwijl door klerken hun namen worden genoteerd. Hoewel deze wijze van stemmen omslachtig lijkt, is, volgens LOWELL, het Huis daarin zo bedreven, dat de hele plechtigheid zich in 10 minuten afspeelt.

Indien de stemming betreft een aangelegenheid, waarin de Regering het afstemmen als een nederlaag zou beschouwen, worden de „whips" van de Regering als tellers aangewezen. Dit is een aanwijzing voor de aanhangers van de Regering, dat zij niet tegen kunnen stemmen zonder illoyaal te zijn ten opzichte van de partij. Zo kan ook de oppositie in een voor haar belangrijke aangelegenheid de aanwijzing van haar „whips" als tellers verzoeken en zodoende haar aanhangers achter zich verzamelen.

Deze „whips" zijn merkwaardige figuren in het Engelse Parlement. Zij zijn leden van het Parlement, hetzij door de Regeringspartij, hetzij door de oppositie aangewezen, die hebben te zorgen, dat zij steeds het vereiste aantal leden van hun partij onder bereik houden. De „whips" van de Regeringszijde ontvangen hun tractement uit de publieke kas, omdat het tevens hun taak is er voor te zorgen, dat het Huis kan werken in verband met het quorum. De „whips" proberen steeds meer leden dan die van de oppositie aanwezig te hebben. Daartoe doen zij b.v. oproepingen toekomen aan de leden om op een bepaald ogenblik, wanneer er kans is op een stemming, aanwezig te zijn. Ook dreigt een stemming wel eens eerder te komen dan werd verwacht. Dan moeten de aanwezige leden den tijd trachten vol te praten. De „whips" moeten geregeld contact met de leden van hun partij onderhouden. Zij moeten ontevredenheid over bepaalde voorstellen direct opmerken. Een lid is verplicht den „whip" mede te delen, als hij van plan is tegen een bepaald voorstel te stemmen. Loopt de meerderheid daardoor geen gevaar, dan zal de „whip" het laten gaan, anders zal hij het desbetreffend lid trachten te overreden.

De orde der vergaderingen is zo ingericht, dat voor allerlei soorten van onderwerpen en aangelegenheden bepaalde tijden of dagen zijn vastgesteld, voor vragen, moties, initiatief-wetsontwerpen enz. Maar die indeling is wel zo, dat er voor de eigen aan-

gelegenheden der leden weinig tijd overblijft, indien men daarvoor althans al tijd krijgt, en dat de zaken van het Kabinet wel verreweg den meesten tijd in beslag nemen.

Over het algemeen kan men trouwens zeggen, dat van een zelfstandigen, wetgevenden arbeid van het Lagerhuis weinig komt. Weliswaar heeft het Parlement over wetsontwerpen te beslissen en heeft het zeggenschap over de financiën. Volgens de nieuwere schrijvers moet men zich daarvan echter niet te veel voorstellen. Het Kabinet heeft in dezen niet alleen volkomen het initiatief, maar ook de zeggenschap. Ook van de algemene contrôle van het regeringsbeleid door het Parlement komt in den regel niet zo heel veel terecht. Natuurlijk is er critiek en deze is zeer zeker belangrijk, maar dit critiseren leidt er vrijwel nooit toe, dat het Parlement zelf de zaak in handen neemt door het Kabinet het vertrouwen op te zeggen.

Door de verdeling van het Lagerhuis in twee partijen, de Regeringspartij en de oppositie, en door de sterke partijdiscipline, zal de Regering, die de meerderheid achter zich heeft, zonder verkiezingen niet gauw deze meerderheid verliezen. Daarbij komt nog, dat het Parlement met werk is overladen, zodat het onmogelijk zich effectief met alle zaken kan bezighouden, terwijl de leden zich bovendien gedurende den tijd, dat de vergaderingen van het Huis worden gehouden, zeker niet den gehelen dag met de staatszaken bezig houden, maar den tijd, dien zij in Londen moeten doorbrengen, ook voor een groot deel besteden voor privé-zaken, voor hun genoegen of voor het voldoen aan hun verplichtingen ten opzichte van het societyleven. Tenslotte zijn zij vaak ook niet voldoende van de staatszaken op de hoogte. Volgens Low is het feit onbetwistbaar, dat door bezigheden hetzij van zakelijken aard hetzij voor genoegen, de meerderheid van de leden niet in staat is aan de regeringszaken die voortdurende, ononderbroken aandacht te besteden, welke voor een effectieve contrôle nodig is. De belangrijkste functies van het Huis zijn nu nog, volgens Low, de selectieve en de electieve.

De selectieve functie houdt in, dat het Parlement de plaats is, waar de mannen van practisch staatsmanschap worden getoetst en geselecteerd. „The house is a great arena and trainingground for public men." De electieve functie is die, welke betreft het maken van ministeries. Dit is, volgens de nieuwere auteurs, verreweg de belangrijkste taak van het tegenwoordige Parlement. Er is in het Parlement tussen de twee daarin aanwezige partijen steeds een strijd aan den gang om het ministerie. De oppositie is

onmachtig zolang zij de minderheid heeft. Zij tracht daarom met alle middelen de meerderheid te behalen. Er staat altijd een Regering van de oppositie gereed om de bestaande af te lossen. Deze partijverhouding maakt op zichzelf de positie van de bestaande Regering steviger, andererzijds is zij ook de oorzaak, dat het Parlement in Engeland steeds kan werken.

De oppositie, „Zijner Majesteits loyale Oppositie", en haar leiders nemen in het Britse staatsbestuur een officieel erkende plaats in, ook al omdat de oppositie ieder ogenblik klaar moet staan om de regering over te nemen. Een van de regels is, dat het ministerie vele zaken met de oppositie bespreekt, hetzij dat de wederzijdse leiders rechtstreeks met elkander overleggen, hetzij dat de „whips" van beide partijen contact met elkander opnemen. In bijzonder ernstige aangelegenheden probeert de Regering met de oppositie tot een compromis te komen.

MUIR, die zelf liberaal is, ziet in het partijensysteem in het Parlement en de dientengevolge sterke positie van het Kabinet een oorzaak van het weinig effectieve van de werkzaamheden van het Parlement. De leden geloven het vaak wel. Deze oorzaak zou volgens hem vervallen, indien het Kabinet niet steeds was verzekerd van een meerderheid. Als volgende oorzaak van de geringe doeltreffendheid van de parlementaire werkzaamheid noemt hij ook de overlading met werk. De leden zijn over het algemeen geen beroepspolitici. Zij hebben in den regel nog wel wat anders te doen. En dat moet ook, want de functie van het Lagerhuis is: het werk van de Regering te critiseren van het gezichtspunt van het gewone werkende leven van het land uit. Daarom moet worden bevorderd, dat, terwijl alle leden zich met de algemene lijnen van de regeringspolitiek moeten inlaten, zij zich wat betreft de détails in zeker opzicht specialiseren. Alleen op deze wijze kan de hoeveelheid kennis en ervaring, die het Huis bevat, voldoende worden gebruikt.

MUIR wil daartoe b.v. op het stuk van de wetgeving en het onderzoek van wetsontwerpen betrekkelijk kleine commissies, die inderdaad in staat zijn het werk van Regering en departementen te beoordelen, met een eigen redacteur, om een behoorlijk rapport te kunnen uitbrengen. Voorts meent hij dat het werken met kleinere commissies, b.v. voor elk departement één, ook de contrôle over en het toezicht op de financiën zeer ten goede zou komen. Volgens hem is onder de landen met het vertegenwoordigend stelsel Engeland bijna het enige, dat geen pogingen heeft gedaan, een werkelijke contrôle door het vertegenwoordigende lichaam over de détails van de staatsuitgaven en over de werk-

zaamheden van de administratie te verkrijgen langs den enigen weg, waarlangs dit in de praktijk mogelijk is, nl. door het werk te delegeren aan commissies van een grootte, die werken mogelijk maakt, welke aan het Huis rapport moeten uitbrengen. Het Engelse Parlement kent wel commissies, maar die zijn vaak veel te groot.

Uit het bovenstaande zien wij dus, dat men in Engeland over het Lagerhuis niet algemeen voldaan is. Er is nogal wat critiek. Wat echter voorop moet worden gesteld is dit, dat de aanval zich niet richt tegen het Parlement, het Lagerhuis zelf en zijn functie en taak. De critiek en de voorstellen tot wijziging bedoelen juist de taak, die het Parlement heeft, doeltreffender te doen vervullen. En die taak wordt niet op de juiste wijze vervuld, zolang de idee prevaleert, dat de voornaamste plicht van het Parlement (althans van de meerderheid) is, een Regering aan het bewind te houden.

Waarover men het echter vrijwel eens is, is dat het werk van het Lagerhuis het best tot zijn recht komt in de discussies over de algemene politiek. En dit vormt toch waarschijnlijk wel het belangrijkste onderdeel van de taak van het Parlement. Deze debatten staan in den regel op een hoog peil en hebben ook inderdaad groten invloed op de algemene politiek van het Kabinet.

De klachten over de werking van het Engelse parlementaire stelsel houden veelal nauw verband met het geldende kiessysteem en met het bestaande partijenstelsel. Daarom daarover enkele opmerkingen. Vooral ook omdat nogal eens met een zekere afgunst naar deze beide instellingen wordt gekeken, is het wel de moeite waard ook eens een andere stem, b.v. die van MUIR, te laten horen.

De verkiezingen vinden districtsgewijze plaats. Het land is verdeeld in districten van gemiddeld 50.000 kiezers, die vrijwel alle één candidaat kiezen. In elk district kan ieder zich als candidaat opwerpen. Men behoeft er niet te wonen. Alleen zijn enkele handtekeningen van kiezers nodig. Elke candidaat werkt in beginsel voor zichzelf, ofschoon tegenwoordig, door de betere partijorganisatie, de partijen natuurlijk het meeste organiseren. Verkozen is de candidaat, die de meeste stemmen op zich verenigt; meerderheid is niet nodig.

In vroeger tijden vooral was door deze wijze van verkiezing omkoperij en corruptie aan de orde van den dag, terwijl de verkiezingen den candidaten veel geld kostten. Door wettelijke maatregelen en het optreden van goed georganiseerde en geoutilleerde partijen is een en ander wel verminderd.

Als bezwaar van het bestaande stelsel wordt nu vooral genoemd, dat daardoor een werkelijke vertegenwoordiging van het volk in het vertegenwoordigend lichaam onmogelijk wordt gemaakt. Indien er in een district één of twee candidaten zijn, zullen een groot aantal stemmen òf niet worden uitgebracht òf worden uitgebracht op een candidaat, dien men eigenlijk niet wil. Bij drie candidaten is er iets meer vrijheid, maar ook dan wordt de stem vaak uitgebracht al naar de kans, die een bepaalde partij, die men al of niet wil, heeft op de meeste stemmen. Voorts brengt het stelsel nogal eens mee, dat een partij, die een minderheid in het land heeft, een meerderheid in het Parlement behaalt. Verscheidene sterk sprekende voorbeelden zijn te noemen. Zodoende wordt elke verkiezing een kansspel, volgens MUIR; een zeer ongezond element in het politieke leven. Ook het aantal stemmen, dat uiteindelijk een zetel oplevert, kan sterk variëren. In 1924 b.v. hadden de Conservatieven 412 zetels voor 19.000 stemmen per zetel, Labour 151 zetels voor 36.000 stemmen per zetel en de Liberalen 40 zetels voor 73.000 stemmen per zetel. Gepleit wordt dan ook voor invoering op de een of andere wijze van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zij het dan ook met indeling van het land in een aantal grote districten. Onder de jongste schrijvers legt b.v. ook KEITH tegenover de bezwaren van het Engelse districtenstelsel nogal sterk den nadruk op de voordelen van evenredige vertegenwoordiging.

Volgens MUIR is een van de oorzaken, dat het Engelse stelsel nimmer is veranderd, dat de grote partijen niet bereid zijn de kans op te offeren, een meerderheid in het Parlement te verkrijgen zonder een meerderheid in het land te hebben.

Gedurende zeer langen tijd zijn er in het Engelse politieke leven niet meer dan twee partijen opgetreden. Het is begonnen met de Tories en de Whigs, later de conservatieven en de liberalen. De opkomst van deze partijen is zuiver historisch te verklaren en is geen gevolg van een zich groeperen rond verschillende politieke beginselen. Ook de onderscheiding conservatief en vooruitstrevend kan niet als maatstaf worden aangelegd. Er was misschien een zeker accent-verschil, maar de conservatieven zijn vaak vooruitstrevend en de liberalen wel behoudend geweest. Wat dat betreft ging het nogal heen en weer. De Engelsman geeft niet veel om abstracte, algemene beginselen. Hij volgt eerder bepaalde mensen na, die het volgens hem goed zullen doen. Daarom is de levenskwestie voor de Engelse partijen het hebben van een goeden leider. De leider, die het vertrouwen heeft, kan alles doen, ook b.v. een

program veranderen, zonder dat men zich daarover druk maakt.

Een gevolg van deze instelling van den Engelsman is ook het min of meer regelmatig heen en weer schuiven van een groot aantal stemmen tussen de partijen, aan welk verschijnsel LOWELL een hoofdstuk van zijn werk wijdt. Bij een groot aantal kiezers bestaat de neiging, bij elke algemene verkiezing van partij te veranderen. Indien de Regering van de partij, die aan het bewind is geweest, niet volkomen heeft bevredigd, gaat men bij de verkiezingen naar de oppositionele partij over. In landen, waar de partij-indeling geschiedt volgens absoluut verschillende politieke beginselen, heeft men lang niet die fluctuaties.

Het Engelse parlementaire leven is lang gegrond geweest in het bestaan van twee partijen, zo zelfs dat men van oordeel was en nog wel is, dat het Engelse parlementaire systeem eigenlijk niet bestaanbaar is zonder het twee-partijen-stelsel. Dit stelsel is, voor wat de politieke groepering en de verkiezingen aangaat, doorbroken door het opkomen van de Labour-partij, een partij die, hoewel ook opportunistisch, toch meer is opgebouwd naar politieke en sociale beginselen, en die in haar organisatie nauw verbonden is aan de „trade-unions", vakverenigingen. Deze doorbreking doet evenwel niet af aan het feit, dat in het Parlement, in het Lagerhuis, de indeling in twee kampen is gebleven, de Regeringspartij(en) en de oppositie. In elk geval is echter uit de opkomst van de Labourpartij naast de twee bestaande partijen wel gebleken, dat de Britse geest niet, zoals vaak werd beweerd, ingaat tegen het systeem van meer dan twee partijen. Deze gedachte wordt dan ook meer en meer losgelaten.

Vervolgens gaan er ook in Engeland stemmen op, een zekere wettelijke regeling te verkrijgen voor de politieke partijen. Vooral wordt dan gepleit voor meer openbaarheid van de partijfinanciën, waarover thans vaak een dichte sluier ligt.

Ter completering van de uiteenzetting over het Parlement mogen nu nog enkele korte opmerkingen over het Hogerhuis volgen.

Het Hogerhuis, de tweede kamer van het wetgevend apparaat, bestaat thans uit ± 850 peers, die als zodanig door de Kroon worden benoemd. In den loop der jaren zijn steeds meer peers benoemd, hetzij om in het Hogerhuis een partijverhouding te verkrijgen gelijk aan die in het Lagerhuis, hetzij ter beloning van verdienstelijke mannen en stichters van partijfondsen. Slechts een zeer klein aantal (misschien 50) neemt actief aan het werk van het Huis deel. Dit zijn vaak mannen van grote bekwaamheid en ervaring,

waardoor de debatten in het Huis veelal op een hoog peil staan.

De wetgevende arbeid van het Hogerhuis is van betrekkelijk weinig betekenis. Vooral door de Parliament Act van 1911 is het Huis bijna tot machteloosheid gedoemd. In de eerste plaats zijn er aan onttrokken de wetten, waarvan de Speaker van het Lagerhuis heeft verklaard, dat zij zijn Money Bills, d. w. z. wetten die op financiële aangelegenheden betrekking hebben, en in de tweede plaats is bepaald dat het Hogerhuis slechts gedurende twee jaar de totstandkoming van een wet kan tegenhouden. De huidige Labourregering wil deze termijn zelfs tot één jaar zien teruggebracht, met name om nog tijdens de huidige zittingsperiode van het Lagerhuis, die in 1950 eindigt, de nationalisatie van de ijzer- en staalindustrie, die in het Hogerhuis wellicht zal stranden, buiten de medewerking van dat Huis te kunnen tot stand brengen.

Er zijn schrijvers, die het Hogerhuis als een anachronisme beschouwen. Het streven van de Labourpartij is altijd al geweest, den invloed van dit Huis terug te dringen. Over het algemeen houdt men echter wel vast aan de noodzakelijkheid van een tweede kamer naast het Lagerhuis. Volgens LOW ligt juist de kracht van het Hogerhuis in zijn zwakheid. Als het machtiger was geweest, zou het zijn positie niet hebben kunnen handhaven. Tenslotte moet niet worden onderschat de waarde van een herzieningscollege van mannen van veelal grote bekwaamheid en ervaring, die in het Lagerhuis geen plaats vinden of die daarin geen zitting willen nemen. Als supplement van het Lagerhuis wil men het Hogerhuis nog niet missen. Allerlei voorstellen tot verandering van het Hogerhuis zijn overigens gedaan. B.v. om de leden hetzij door de peers, hetzij door het volk te laten verkiezen. Ook is wel verdedigd, het Hogerhuis samen te stellen uit de vertegenwoordigers van de verschillende bedrijven en beroepen. Volgens MUIR zou de beste oplossing zijn een groot deel der leden van het Hogerhuis te doen verkiezen door het Lagerhuis. Eerst zou dan echter het Lagerhuis een meer evenredige vertegenwoordiging van het volk moeten vormen.

In tegenstelling met de oudere schrijvers als DICEY en LOWELL besteden nieuwere auteurs veelal meer aandacht aan de Regering dan aan het Parlement. Constitutioneel bezien is het Kabinet een commissie uit het Parlement, of liever nog, uit de meerderheid van het Parlement. In dien zin is de verhouding Parlement-Kabinet dan ook monistisch. Regering en volksvertegenwoordiging staan niet

dualistisch tegenover elkaar, zoals in ons land historisch 't geval is.

De constitutionele band tussen Kabinet en Parlement, althans de meerderheidspartij in het Parlement, is zeer nauw. Het is in wezen het Parlement, het Lagerhuis, dat in zijn meerderheidsuiting den Premier en in hem het Kabinet aanwijst. Zowel wat zijn ontstaan als wat zijn tenietgaan betreft, is het ministerie van het Parlement afhankelijk. Beziet men evenwel het Kabinet gedurende den tijd welke het aan de regering is, dan is zijn positie tegenover het Parlement veel zelfstandiger, ja, is het zo geworden dat niet het Parlement het ministerie leidt, maar omgekeerd, dat het Kabinet de leiding heeft bij wetgeving en bestuur. De macht en de verantwoordelijkheid zijn hoe langer hoe meer geconcentreerd in „the Government". Naar buiten wordt dit ook zo gevoeld. Het is niet het Parlement, maar het Kabinet, dat van het publiek de schuld krijgt van slechte wetten. Inzake de regering des lands is het Kabinet dan ook geen commissie uit het Parlement, moge dit constitutioneel dan ook al zo zijn. Wij zullen een en ander nader gaan bezien.

De meerderheid van het Parlement heeft het recht uit haar midden het Kabinet te zien ontstaan. De Koning wijst den premier aan; in de keuze daarvan is hij echter niet vrij, de leider van de meerderheidspartij is daarvoor a. h. w. automatisch aangewezen. Alleen wanneer er meerdere leiders zijn kan de Koning in zekeren zin beslissen. De premier zoekt en benoemt zijn medewerkers en ontslaat ze ook. Een ministerie bestaat uit een groot aantal (60 tot 70) gesalarieerde functionarissen, die tegelijk in functie treden en over het algemeen ook tegelijk aftreden.

Merkwaardig is, dat ook enkele van de hoogste hofdignitarissen met het ministerie wisselen.

Binnen het ministerie ligt het Kabinet, bestaande uit 21 of 22 leden, hoofden van de voornaamste departementen en enkele van de belangrijkste staatsambtenaren. Het Kabinet voert de eigenlijke regeringspolitiek onder leiding van den premier. De andere leden van het ministerie staan daarbuiten, ofschoon zij wel volkomen van het lot van het Kabinet afhankelijk zijn. De werkelijke leiding van de politiek berust bij den premier en twee of drie van zijn naaste medewerkers. De leden van het ministerie zijn allen lid van de meerderheidspartij en tevens lid van een van de beide Huizen van het Parlement. Het is als zodanig dan ook inderdaad een commissie uit die meerderheidspartij en is voor zijn voortbestaan volkomen van die partij afhankelijk. In werkelijkheid laat echter de partij haar ministerie niet spoedig in den steek. Daarin zitten

haar eigen leiders en dezen blijft men in den regel trouw, ook al uit vrees voor ontbinding van het Parlement.

Het Kabinet is voor al zijn handelingen, zowel van wetgevenden als van uitvoerenden aard, en ook wat betreft de uitoefening van de prerogatieven van de Kroon, verantwoording schuldig aan het Parlement. Die verantwoordelijkheid draagt het ministerie als geheel, althans ten aanzien van de algemene regeringspolitiek. Het komt natuurlijk wel eens voor, dat een afzonderlijke minister, bij een échec op een ondergeschikt punt, heengaat, maar in het algemeen heeft het ministerie in zijn geheel af te treden, wanneer het Lagerhuis het zijn vertrouwen opzegt. Wel heeft het Kabinet, met name de premier, bij een nederlaag de bevoegdheid éénmaal op een bepaald punt het Parlement te ontbinden, teneinde na te gaan of de meerderheid in het Parlement nog de meerderheid van het volk vertegenwoordigt. Deze bevoegdheid tot ontbinding versterkt zeer de positie van het Kabinet. De leden van het Lagerhuis, en dat geldt zowel voor de regeringspartij als voor de oppositie, gevoelen weinig voor vervroegde, kostbare verkiezingen. De ervaring leert dan ook, dat naarmate de zittingstijd van het Huis ten einde loopt, het Parlement lastiger wordt voor het ministerie.

Naar buiten treedt het Kabinet als één geheel op. De afzonderlijke ministers hebben zich aan te sluiten bij de politiek van het gehele Kabinet, speciaal bij de leiding van den premier. Als iemand het daarmede niet eens is, moet hij heengaan: hij mag geen eigen politiek gaan voeren.

De ministers zijn lang niet altijd deskundig in de zaken van hun departement. Om hun deskundigheid worden zij althans niet benoemd. Meer wordt gelet op mannen van karakter, standing, goede opvoeding, enz.

De premier is in den regel een krachtige persoonlijkheid, een man van groot gezag, die boven het gemiddelde van de ministers uitsteekt. Zijn persoon vormt meermalen den inzet van de verkiezingen. De premier is veelal bijna dictator, ofschoon dit ook weer van den persoon en van de omstandigheden afhangt. Hij heeft het algemene toezicht op de andere ministers en op hun departementen. Hij consulteert voor zijn politiek in den regel niet het gehele Kabinet, maar een Kabinet in het Kabinet, een „Inner Council". De Eerste Minister is in feite, zegt MUIR, het werkelijke hoofd van den staat, bekleed met zulk een volheid van macht als geen andere constitutionele regeerder in de wereld bezit, zelfs niet de President van de Verenigde Staten.

Zolang hij een meerderheid in het Parlement achter zich heeft, bezit hij die macht en beheerst hij alle bevoegdheden zowel van het Parlement als van de Kroon. De gehele kracht van den premier berust op het feit, dat hij de erkende leider is van de partij, die een meerderheid, althans een groter aantal zetels dan andere partijen in het Lagerhuis heeft verkregen. Zolang dit zo is, kunnen de premier en het Kabinet vrijwel autocratisch regeren, ofschoon het een autocratie is, die wordt uitgeoefend in de grootst mogelijke openbaarheid en zo nodig onder een fel vuur van critiek, terwijl uiteindelijk het Parlement het Kabinet kan doen vallen, in welk geval ogenblikkelijk een ander ministerie klaarstaat om de regeertaak van het vorige over te nemen.

Zoals reeds opgemerkt, werden normaal al de leden van het ministerie uit dezelfde partij gerecruteerd. De „party-spirit" vormt de drijvende kracht van de regeermachine. MUIR voert in dit verband dan ook bezwaren aan tegen zgn. nationale Kabinetten, d. w. z. die berusten op samenwerking van alle partijen. De partijtegenstellingen zullen in zulk een Kabinet tot uiting komen. De regeringsarbeid geschiedt het best, wanneer alle departementen onder contrôle staan van mannen, die hetzelfde algemene gezichtspunt hebben, die elkaar begrijpen en gewend zijn met elkaar samen te werken.

Volgens MUIR is de groei van het dictatorschap van het Kabinet een der meest treffende trekken van de Britse constitutionele ontwikkeling gedurende de laatste twee generaties, terwijl als tegenhanger daarvan het gezag van het Parlement is verminderd.

Waarin bestaat nu die almacht van het Kabinet? Het Kabinet bepaalt de lijnen van de nationale politiek en heeft te beslissen hoe elk probleem, dat zich hetzij in het moederland, hetzij in het Imperium voordoet, moet worden aangepakt; het is verantwoordelijk voor elk detail van het administratieve werk, dat wordt verricht door het gehele, uitgebreide administratieve apparaat; het Kabinet is verantwoordelijk voor alle wetgeving en voor de gedetailleerde voorbereiding van praktisch alle wetsontwerpen, die aan het Parlement worden voorgelegd; het is verantwoordelijk voor alle staatsuitgaven, het heeft te zorgen, dat geen geld wordt verkwist en het heeft belastingen voor te stellen; het Kabinet is verantwoordelijk voor alle grote staatsbenoemingen; het Kabinet bepaalt eigenlijk welke zaken in het Parlement zullen komen en hoeveel tijd daaraan zal worden besteed.

Deze verantwoordelijkheid betekent praktisch, in verband met het reeds opgemerkte feit, dat de contrôle van het Parlement niet effectief is, dat de desbetreffende macht en bevoegdheid in handen

der Regering ligt. Door zijn positie tegenover het Parlement weet het Kabinet wetsontwerpen, ook van financiëlen aard, die het met behulp van de ambtenaren heeft gemaakt, door het Lagerhuis aangenomen te krijgen door middel van de meerderheid, zolang het deze meerderheid bezit.

Maar afgezien van de noodzakelijkheid van een betere contrôle van de zijde van het Parlement, ook het Kabinet is niet in staat zijn taak, naar de mate van zijn verantwoordelijkheid, te vervullen. De leden van het Kabinet zijn teveel overladen met werk om hun plichten te kunnen nakomen. Dit werkt de bureaucratie, waarover straks, in de hand. De Regering heeft b.v. ook geen tijd, een poging te doen de financiën van de verschillende departementen in détail te bezien.

Daarom, hoewel men op de algemene positie van het Kabinet in het Britse regeringssysteem en zijn verhouding tegenover het Parlement niet veel zal afdingen, geeft de werking van dit systeem, volgens MUIR, toch niet de beste resultaten. En wel hoofdzakelijk om drie redenen: 1. het Kabinet heeft een te groot monopolie in détails; 2. het Parlement is teveel aan het Kabinet onderworpen en de in het Parlement schuilende krachten worden niet benut en 3. de organisatie van het Kabinet deugt niet en tevens is het te groot. De departementshoofden kunnen onmogelijk alle administratieve werkzaamheden voldoende controleren. Volgens MUIR zou b.v. de massa kennis en ervaring, die in het Parlement aanwezig is, moeten worden benut voor het nagaan der begroting.

Bij de behandeling van het Lagerhuis is over die mogelijkheid van deskundige commissies reeds gesproken. Hiertegen wordt dan vaak ingebracht, dat een dergelijke methode de verantwoordelijkheid van het Kabinet zal ondermijnen. Volgens MUIR moet men echter onderscheiden tussen de verantwoordelijkheid voor de algemene regeringspolitiek, welke zeer zeker in volle zwaarte op het Kabinet moet liggen, en de verantwoordelijkheid voor de gedetailleerde werking van het administratieve apparaat, welke verantwoordelijkheid nooit door een zo overbelast lichaam als het Kabinet kan worden gerealiseerd. De leden van het Kabinet moeten zoveel mogelijk bevrijd zijn van alle détail- en routinewerk en zouden zich alleen moeten bemoeien met de grote politieke lijnen.

Andererzijds is natuurlijk ook voor het gedetailleerde, administratieve werk een verantwoordelijk departementshoofd nodig. Daarom wordt wel verdedigd de gedachte, verschillende departementen te coördineren, b.v. die betreffende de landsverdediging, die betreffende economische aangelegenheden, sociale aangelegenheden, de

zaken van het Imperium, enz. Aan het hoofd van zulk een groep departementen zou dan een minister kunnen staan, die lid van het Kabinet is en de algemene regeringspolitiek mede voert, terwijl dan aan het hoofd van de afzonderlijke departementen verantwoordelijke ministers zouden moeten staan, die geen lid van het Kabinet zijn en die zich meer met den administratieven kant van de zaak zouden kunnen bemoeien. Ook op deze wijze meent men te kunnen komen tot het tegengaan van een steeds machtiger wordende bureaucratie.

In Engeland, evenals in alle moderne staten, heeft de groei van het deskundigen- en beroepselement in de zaken van bestuur op de regering des lands groten invloed uitgeoefend. De amateur-ambtenaren van vroeger, die door het stelsel van patronage volkomen van de aan de regering zijnde partij afhankelijk waren, zijn in Engeland in den loop der 19e eeuw vervangen door een beroepsambtenarencorps met een veel zelfstandiger positie, welks invloed zich steeds meer heeft doen gelden.

Behalve de veranderde positie van den ambtenaar met als gevolg het grotere vertrouwen in het ambtelijk apparaat, zijn het met name de ontzaglijke uitbreiding van de regeringsbemoeiing en de daaraan onlosmakelijk verbonden uitbreiding van het administratieve apparaat en de eis van deskundigheid, die het ambtelijke element de kracht en de macht hebben gegeven, die het thans bezit, en die het gevaar voor bureaucratie hebben doen ontstaan.

Door de uitbreiding van de regeringstaak op sociaal en economisch gebied, in de laatste decennia nog ontzaglijk toegenomen (industrie, scheepvaart, voeding, electriciteit, radio enz.), zijn de ambtenaren steeds meer in direct contact gebracht met het dagelijkse leven van het volk in alle klassen. In hoeverre heeft nu deze omstandigheid in administratie en wetgeving een bureaucratisch element gebracht? Wat de administratie betreft, zal de minister in 99 van de 100 gevallen de ambtenaren volgen en alleen zijn naam zetten. Bij wisseling van ministers zullen de ambtenaren continuïteit in het departementswerk brengen. Ook inzake de wetgeving is er een sterke ambtenaarsinvloed. Afgezien van de categorie wetten, die uitvloeisel zijn van de algemene politiek van het Kabinet en die door de regeringspartij aan de kiezers zijn beloofd, zijn de meeste wetten departementale maatregelen, uitgedacht door de deskundigen van het departement. Daarbij komen dan nog de wettelijke maatregelen als Orders en Regulations, die eigenlijk nooit in het Parlement worden behandeld.

Deze toenemende ambtenarij doet zich overigens in alle moderne staten voor en het verschijnsel is dan ook algemeen en er is niets

tegen te doen. Waarvoor men echter, volgens MUIR, wel moet zorgen is, te waken tegen de *gevaren* der bureaucratie. Als gevaren noemt hij: te sterk formalisme, zelfverheffing, zich als enig deskundigen voelen, departementalisme en het gevaar, dat het regeringswerk wordt gesplitst in een aantal geïsoleerde en zelfstandige onderdelen, waarin ieder voor zichzelf zijn eigen doel nastreeft, zonder verband met de anderen. Waarborg tegen zodanige gevaren acht hij alleen critiek en een doeltreffende contrôle en dit niet door de politieke chefs van de departementen maar door het Parlement. En daaraan kan in Engeland nog wel wat worden verbeterd.

Teneinde te komen tot de mogelijkheid van zekere contrôle van het zeer uitgebreide staatsbestuur wordt ook in Engeland meer en meer verdedigd de gedachte van meer decentralisatie. Er is geen wetgevend lichaam in de gehele wereld, dat een zo veelomvattende en zo belangrijke taak heeft als het Britse Parlement. Aangelegenheden van die, welke het Imperium betreffen, af tot die van localen aard toe behoren tot de wetgevende en controlerende taak. Hierbij komt nog, dat er niet alleen op het gebied van de wetgeving, maar ook op dat van het bestuur, geen land in de wereld is, waar de centralisatie zo sterk is als in Engeland. Geen wonder, dat de centrale instanties hun werkterrein moeilijk kunnen overzien en dat het Parlement geen kans ziet voor een effectieve contrôle.

Om de last van het Parlement te verlichten en de contrôle beter te maken, komt men daarom ook in Engeland met de gedachte van „devolution", decentralisatie, en wel regionale en functionele.

Er is enerzijds een streven, de interne zaken van het Britse eiland af te wentelen op nationale en provinciale raden. Daarin zou ook niets nieuws of revolutionnairs liggen. Het ligt in de lijn der natuurlijke ontwikkeling van „local government", zoals er nu ook al de gemeentelijke lichamen en de „County Councils" zijn. Volgens MUIR zou men in Engeland moeten komen tot een stuk of zes provinciale wetgevende lichamen over gedeelten van het land die van nature min of meer een geheel vormen. Dit is ook de gedachte van iemand als WINSTON CHURCHILL. De functies, die van het centrale wetgevende lichaam op de provinciale organen zouden moeten worden overgedragen, zijn b.v. die van onderwijs, landbouw, handel en andere aangelegenheden, die regionaal kunnen worden behartigd.

Directe contrôle van de Rijksregering op de provinciale regering wordt niet nodig geacht. Dat zou de verantwoordelijkheid der lagere organen maar verkleinen. Wel is een zekere coördinatie

nodig. In dat verband gevoelt MUIR b.v. wel voor het systeem, dat de wettelijke maatregelen van de provinciale wetgevende organen onderworpen zijn aan de revisie van het Hogerhuis.

Andererzijds wordt ook in Engeland verdedigd de gedachte van functionele decentralisatie, het in leven roepen van speciale lichamen en organen voor het gehele land en voor speciale onderwerpen, terwijl de belangen, die daarbij onmiddellijk zijn betrokken, er in moeten zijn vertegenwoordigd.

De gedachte van een nationale sociaal-economische raad kwam op. In 1919 riep de Regering een National Industrial Conference bijeen met vertegenwoordigers van werkgevers en trade-unions. Men was over het resultaat van deze bijeenkomst, beter wederzijds begrip tussen werkgevers en werknemers, nogal tevreden. Het experiment is echter nooit herhaald. Het in het leven roepen van een nationalen raad is sindsdien wel steeds weer verdedigd, echter vrijwel uitsluitend van een raad met consultatieve functie. Een raad met onafhankelijke wetgevende bevoegdheid, een „Industrial Parliament", is in Engeland eigenlijk weinig verdedigd. Alleen SIDNEY WEBB wilde den kant van een economisch parlement naast het politieke parlement uit.

MUIR heeft gelijk, als hij zegt, dat een zuiver adviserend orgaan geen „devolution" betekent van de werkzaamheden van het Parlement, ofschoon mogelijk de discussies in het Parlement er door zullen worden bekort. Als verdere bezwaren worden dan gevoeld de moeilijkheid, alle bedrijven en beroepen behoorlijk en naar verhouding te doen vertegenwoordigen; voorts dat een uit zovele belangenvertegenwoordigers samengesteld lichaam in onvruchtbare discussies zal vervallen. Behalve de gedachte van een groten vertegenwoordigenden nationalen raad is ook verdedigd een meer bescheiden systeem, het in het leven roepen als adviserend lichaam voor een nieuw in te stellen Ministery of Industry van een klein college van ongeveer 24 leden, bestaande deels uit vakverenigingsleiders, gedeeltelijk uit vertegenwoordigers der ondernemers en gedeeltelijk uit door de Regering te benoemen leden. Alle „orders" van dit departement moeten dan eerst in die commissie worden besproken evenals alle wetsontwerpen, voordat ze bij het Parlement worden ingediend. De steeds groeiende macht van de departementen in economische aangelegenheden zou niet meer geheel in handen liggen van de ambtenaren maar onderworpen zijn aan critiek van deskundige niet-ambtenaren. Het genoemde college zou bovendien een algemeen oppertoezicht moeten uitoefenen over de machinerie van het gehele bedrijfsleven. Dit

hangt echter nauw samen met het ook in Engeland gepropageerde systeem van algemene ordening van het bedrijfsleven.

Na in korte trekken het karakter van het Britse Parlement en van het ministerie, en hun onderlinge verhouding te hebben aangegeven, zou ik nu nog willen stilstaan bij de positie van de Kroon in het Britse wereldrijk, bij de figuur van den Engelsen Koning.

Constitutioneel heeft de Koning als overblijfsel van zijn oorspronkelijke macht nog een aantal prerogatieven behouden, die aan de wettelijke bevoegdheid van het Parlement zijn onttrokken. BAGEHOT geeft b.v. een opsomming van enkele van de voornaamste handelingen, die de Kroon, althans formeel-juridisch, zou kunnen verrichten zonder het Parlement te raadplegen. Zij kan het leger ontbinden, alle officieren ontslaan, zij kan de gehele Britse oorlogsvloot verkopen, zij kan een nadeligen vrede sluiten en een veroveringsoorlog beginnen, zij kan iederen burger van het Verenigd Koninkrijk tot „peer" benoemen, zij kan de meeste van de burgerlijke ambtenaren ontslaan, zij kan alle misdadigers gratie verlenen, kortom, zij kan alle burgerlijk bestuur onmogelijk maken, zij kan het land schaden door een slechten oorlog of vrede, en zij kan, door de krijgsmacht te ontbinden, het land onbeschermd laten tegen vijandelijke aanvallen. Voorts geschieden alle regeringshandelingen in naam van den Koning.

In de praktijk staat het echter met de uitoefening van de Koninklijke macht gans anders. In het bijzonder op dit terrein geldt het grootste deel van de conventions, van de gewoonteregels, die de uitoefening van de prerogatieven van de Kroon volkomen in de invloedssfeer van het Parlement heeft gebracht.

The King can do no wrong. De Koning kan voor zijn handelingen noch wettelijk, noch politiek, ter verantwoording worden geroepen. Daartegenover staat echter de verantwoordelijkheid van de ministers voor alle regeringsdaden. Deze verantwoordelijkheid bestaat zeer zeker ook wettelijk, tegenover den rechter, maar is er toch in de eerste plaats politiek, en wel tegenover het Parlement. Dit geldt evenzeer voor de uitoefening der prerogatieven als voor elke andere regeringshandeling. Door deze parlementaire verantwoordelijkheid van het ministerie voor het gehele bestuur is er van een effectieve politieke macht des Konings niet veel overgebleven. Het is niet de Koning, die de lijn aangeeft voor het landsbestuur, doch het Parlement, dat het karakter van het Kabinet bepaalt.

Maar toch is de Koninklijke invloed niet geheel uitgeschakeld. Die invloed is er, volgens DICEY, niet omdat de staatshande-

lingen formeel in naam des Konings worden verricht, maar omdat noch de wettelijke souverein, het Parlement, noch de politieke souverein, de natie, wenst, dat de regerende monarch zonder invloed zal zijn in het staatsbestuur. Hoewel vaag, er is een zeker terrein, waarop de wil van den monarch invloed heeft. Vooral in aangelegenheden, die naar haar aard door het Parlement grotendeels aan het Kabinet worden overgelaten, zoals buitenlandse zaken, kerkelijke benoemingen en belangrijke benoemingen met betrekking tot het Imperium, zal de persoonlijke visie van den Koning nogal eens van belang zijn. Vooral vroeger had de Koning veel invloed in buitenlandse aangelegenheden door persoonlijk contact met en bezoek van of aan andere staatshoofden. Nu sinds den eersten wereldoorlog het aantal vorsten van belangrijke staten aanmerkelijk is afgenomen, is deze invloed wel verminderd. Voorts is het de persoonlijke taak van den Koning, den premier aan te wijzen, ofschoon deze in Engeland door den uitslag der verkiezingen en de constellatie in het Parlement in den regel wel reeds zal zijn aangewezen.

Als algemene bevoegdheden van den constitutionelen monarch worden door de Engelse schrijvers genoemd: „the right to be consulted, the right to encourage and the right to warn". En dat wil niet alleen zeggen, dat hij door zijn positie de *gelegenheid* heeft, advies te geven en eventueel aan te sporen of te waarschuwen, maar dat hij daartoe het *recht* heeft. De ministers moeten naar hem luisteren. En de ministers kunnen door de mening van den Koning inderdaad worden beïnvloed. Natuurlijk hangt dit van den persoon af. Maar voor de ministers is de vaak lange ervaring van den Koning een belangrijke factor.

Doch ook voor de positie van den Koning zelf is contact met de ministers van belang. KEITH wijst er op, dat Koning EDWARD VIII weinig contact hield met den toenmaligen premier BALDWIN. Was dit inniger geweest, dan was het wellicht met de affaire-SIMPSON, leidende tot den troonsafstand van den Koning, beter afgelopen [1]).

Voorts wordt dan nog gewezen op de betekenis van den Koning als centrale figuur boven de partijen, op zijn socialen en morelen invloed en op het zijn van nationaal symbool. Volgens SIDNEY LOW is over het algemeen de massa geneigd ook aan den constitutionelen Koning een grote mate van macht en invloed toe te kennen. Men zou b.v. een verbod van den Koning voor de dames,

[1]) Gedoeld wordt hier op het in 1936 door den koning geuite voornemen om met de gescheiden Amerikaanse Mevrouw SIMPSON in het huwelijk te treden.

met blote halzen in de schouwburg te verschijnen, natuurlijker vinden en gemakkelijker slikken, dan wanneer het Parlement met zulk een verbod kwam.

Volgens LOW is de toekomst van de constitutionele monarchie in Engeland een interessant onderwerp voor speculatie. Er zijn pogingen gedaan, den Koninklijken invloed te onderdrukken, maar ook, hem te overdrijven. De half-religieuze verering van den Koning is er niet meer, maar de koele en afwijzende houding van het midden der vorige eeuw bestaat ook niet meer. De persoonlijke kwaliteiten van de geregeerd hebbende vorsten zullen daarop niet zonder invloed zijn geweest.

Zeer belangrijk is het verbindende element, dat de Koning vormt in het Imperium. Volgens LOW vormt niet het Parlement of het Kabinet, doch de Koning den band tussen de delen van het Rijk. Voorts is van grote betekenis, dat hij het hoofd van de society is. Dit feit moet een groten invloed op de politiek hebben, want de band tussen society en regeringszaken is in Engeland nauw. En van deze society is het Hof het centrum.

Al met al vormt de figuur van den Koning een niet te negeren element in het Britse staatsbestuur. LOWELL kenschetst dit zo, dat de Kroon, al is zij niet langer de drijvende kracht van het schip van staat, het rondhout is waaraan het zeil is bevestigd, en als zodanig is zij niet alleen een nuttig, maar een essentieel deel van het vaartuig. Interessante lectuur over de positie van de Kroon vindt men in het boek van K. H. ABSHAGEN, *König, Lords und Gentlemen,* verschenen in 1938.

Resumerende kunnen wij ten aanzien van de onderlinge verhouding van de onderdelen van het souvereine Britse overheidsapparaat zeggen, dat de uiteindelijke beslissing en contrôle inzake wetgeving en bestuur berusten bij het Parlement, met name het Lagerhuis; dat van de contrôle niet veel terechtkomt, terwijl de beslissing zich in hoofdzaak hiertoe beperkt, dat een regering wordt gevoerd en een Kabinet wordt in leven geroepen overeenkomstig de meerderheidspartij in het Lagerhuis; dat de verhouding volksvertegenwoordiging-Kabinet een monistische is. Het Kabinet is een commissie uit het Parlement. De belangrijkste taak van het Parlement is dan ook een bepaald ministerie te handhaven of tot heengaan te nopen.

Andererzijds volgt echter uit den nauwen band tussen het ministerie en de meerderheidspartij in het Lagerhuis, en uit het feit dat de leiders van die meerderheidspartij de leidende figuren in

het ministerie zijn, ook, dat de invloed van het Kabinet op het Parlement groot is en de grootste feitelijke macht in handen ligt van de ministers. Voorts dat de politieke macht van den Koning voor het grootste deel is verdwenen, dat deze overigens echter in zijn positie van centrale, nationale figuur zijn betekenis in het Britse Rijk lang niet heeft verloren.

Ik moge besluiten met enkele beschouwingen over de democratische instelling van het Engelse volk, voornamelijk aan de hand van wat SIDNEY LOW schrijft over de „limitations of democracy".

De Engelse constitutie zou de meest democratische kunnen worden genoemd van de gehele wereld. Nergens elders schijnt het voor het souvereine volk zo gemakkelijk, zijn wil te doen, nergens ook is zijn macht zo weinig gebonden. In andere landen zijn belangrijke wijzigingen in het staatsbestuur vaak niet mogelijk zonder revolutie. In Engeland kunnen dergelijke veranderingen worden aangebracht door de normale politieke machine en langs den gewonen weg van wetgeving. Een grens voor de macht van de kiezers bestaat niet. Alle voorwaarden voor een ochlocratie zijn in Engeland aanwezig.

Toch is het niet de massa, die regeert. Integendeel het is juist een kleine groep, die de massa regeert, een aristocratie van stand, bezit en talent. Het is niet zo, dat door de enorme uitbreiding van het kiesrecht de mannen van geboorte, rijkdom en opvoeding uit de bestuurszetels zijn verdwenen. De politieke gelijkheid heeft geen grote verandering in de samenstelling van de wetgevende colleges en het bestuursapparaat gebracht. De Engelsman bleef over het algemeen vasthouden aan de traditie, dat de leiding van de publieke zaak grotendeels in handen moet liggen van hen, die de voordelen van geboorte, opvoeding enz. genieten.

Deze trek is een van de meest merkwaardige nationale eigenschappen. De hartstocht voor gelijkheid, die den Fransman in het hart brandt, laat den Engelsman koud. Zo is het, in tegenstelling met Amerika, in het gezelschapsleven, en zo is het ook in de politiek. Tegenover een goede geboorte neemt hierbij echter rijkdom een steeds groter plaats in. LOW zegt dan ook, dat de moderne parlementen de neiging hebben, minder aristocratisch en meer plutocratisch te worden.

Nu is het zeer zeker niet zo, dat de politiek een monopolie is van de rijken. Door de betere partijorganisaties en vooral door een partij als Labour worden verschillende candidaten met behulp van de partijkas in het Parlement gebracht. Maar in het algemeen zijn toch

de parlementsleden niet onbemiddeld. Zekere gegoedheid maakt hun weg in de politiek gemakkelijker. Niet deel kunnen nemen aan het gezelligheidsleven is een handicap. Vooral om politiek leider te zijn moet men diners enz. kunnen geven, in een land waar dineren en politiseren gedurende eeuwen zo nauw met elkaar verbonden zijn. Dit betreft de leden zelf, doch ook de kiezers geven de voorkeur aan een bemiddeld candidaat, die bereid is, de gunst van de kiezers met een chèque ten behoeve van allerlei plaatselijke doeleinden te beantwoorden. Maar afgezien van zelfzuchtige overwegingen, ook uit overwegingen van publieken aard geven de kiezers de voorkeur aan een rijk man. De Engelsman heeft een diep respect voor succes, vooral van materiëlen aard. En rijkdom betekent succes. Het is een bewijs van bekwaamheid in zaken. Ook geërfde rijkdom is een bewijs van stabiliteit en gezondheid. Een rijk man geeft ook meer vertrouwen, omdat hij niet om het geld in de politiek gaat.

Aan het Parlement kan een zeker oligarchisch karakter dan ook niet worden ontzegd. Hetzelfde is het geval met het Kabinet.

De regeermacht ligt voor een groot deel in handen van een betrekkelijk kleine groep. De regerende kringen kunnen regeren, omdat zij elkaar dagelijks zien. Zij bezoeken elkaar geregeld, eten met elkaar, zij zijn op dezelfde scholen geweest, zij hebben samen gejaagd en gesport, zij wonen in dezelfde straten en hebben dezelfde buitenhuizen, en verder zijn zij voor een groot deel door banden van bloed of huwelijk aan elkaar verwant. Natuurlijk kan een „outsider" in dien kring binnenkomen, maar hij moet een man van buitengewone bekwaamheid zijn om werkelijk opgenomen te worden. Overigens is de society ook inderdaad geneigd, persoonlijke bekwaamheid en mannen van karakter te erkennen. In de society vindt een proces van selectie plaats, waardoor een aantal werkelijk bekwame mannen naar voren wordt geschoven. Althans voor wat de conservatieven en liberalen aangaat, wordt de premier in den regel gerecruteerd uit deze (Londense) society. En deze zoekt natuurlijk zijn naaste medewerkers ook weer uit dien kring. Toch geeft het stelsel geen aanleiding tot corruptie. De leden van de oligarchische groep zijn in den regel in geen enkel opzicht voor hun levensonderhoud op de politiek aangewezen. Voorts komt men door deze opleiding en selectie in de society vaak jong in de politiek, hetgeen ook zijn voordelen heeft. In zekeren zin vindt in dezen kring een opleiding voor de politiek plaats.

ABSHAGEN wijst in zijn eerdergenoemd, zeer lezenswaardig boek op het wel merkwaardige feit, dat tot in de 20ste eeuw in een

land, dat zich tot een van de grootste industrie- en handelsstaten der wereld ontwikkeld heeft, een „society", die ook thans nog in wezen wordt gevormd door landadel en oude grootgrondbezittersfamilies, haar bevoorrechte positie in volk en staat onomstreden heeft kunnen behouden. Het recht van bestaan van deze klasse wordt door vrijwel niemand ontkend. Van klassenhaat in dezen is geen sprake. Het schijnt wel zo, zegt ABSHAGEN, alsof het gewone volk wenst mensen boven zich te weten, tot wie het kan opzien en in den aanblik van wier schitterende leefwijze het zich kan verlustigen.

Deze groep heeft zich mede kunnen handhaven doordat zij steeds het juiste moment heeft geweten om aan nieuwe geestelijke stromingen, tegenover welke zij aanvankelijk afwijzend stond, toe te geven en tegelijkertijd zich deze dienstbaar te maken, terwijl tevens van betekenis is geweest dat door het scheppen van nieuwen adel geregeld, zij het in het algemeen spaarzamelijk, fris bloed van gebleken goed gehalte werd toegevoegd.

De grote massa van het Engelse volk is zich de macht en den invloed van deze groep nauwelijks bewust, volgens ABSHAGEN. De overtuigde democraat zal misschien die macht en dien invloed ontkennen. Maar juist daarin, dat zij zonder zich op te dringen en zonder dat het gevoeld wordt werkt, ligt het geheim van haar succes, concludeert hij [2]).

Hoewel de invloed der mannen uit dezen kring, die eeuwenlang het Engelse volk hebben geleid in oorlog en vrede, in handel en administratie, en over wier leiding het Engelse volk in het algemeen tevreden is geweest, verminderd is en ook in de toekomst nog wel zal verminderen, toch is die invloed nog vrij groot.

Hoe sterk de democratie in Engeland ook gefundeerd moge zijn, toch wordt het Britse staatsleven in vrij grote mate doortrokken door een oligarchischen, aristocratischen geest. De democratie en de aristocratie hebben in Engeland op volkomen natuurlijke wijze een onderlinge verhouding gevonden, die karakteristiek is voor het Britse staatsbestuur en die daaraan zeer zeker geen kwaad heeft gedaan. In hoeverre thans een definitieve verandering op dit punt bezig is zich te voltrekken, is nog niet te overzien. De aard van het Engelse volk maakt het echter niet waarschijnlijk, dat de aristocratische inslag in het Britse staatsbestuur geheel zal verdwijnen.

---

[2]) Interessante beschouwingen van Nederlandse zijde en in onze taal over de positie van deze maatschappelijke groep in Engeland vindt men in het boek van Mr Dr F. GOSSES, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen in Engeland vóór den eersten wereldoorlog.*

VRAAG EN ANTWOORD

VRAAG:

De Bond tegen het schenden door het vloeken van Gods Heiligen Naam heeft zich tot den gemeenteraad gewend met een verzoek om subsidie. Uiteraard dragen wij dezen Bond en zijn werk een warm hart toe. Maar ik vraag mij af, of het op den weg van de gemeente ligt deze landelijke organisatie een subsidie toe te staan, ook al laten onze middelen het toe en is de bestemming ons sympathiek. Wat zullen verder de consequenties zijn voor andere gevallen?

Naar mijn mening moet de Bond het zoeken in uitbreiding van het ledental en verder de kerken vragen om een financiële bijdrage. Particulier initiatief en de kerken dienen hier m. i. voorop te gaan. Moet er desnoods gecollecteerd worden, de gemeentebesturen zullen dàt zeker toestaan. Doch de gemeentekas dient m. i. hier buiten te worden gehouden. Kunt U mijn mening delen?

ANTWOORD:

Als regerende bij de gratie Gods heeft de Overheid tot taak de bediening der gerechtigheid onder, tussen en ten behoeve van haar onderdanen, welke bediening gericht moet zijn op de ontsluiting van de door God in Zijn schepping gelegde rechtsbeginselen in de richting naar God zelf, die de Bron is van alle recht. Daarom kan de Overheid ook niet onverschillig staan tegen de aanranding van Gods Heiligen Naam door opzettelijke lastering of achteloos misbruik. Haar beleid zal daarbij gericht moeten zijn op reformatie der volkszede, die niet het minst in dit opzicht in Nederland veel te wensen overlaat.

Nu komt de functie der Overheid ten aanzien van zaken als hier bedoeld in het algemeen uit in het stellen van een verbod, gesanctionneerd door straf. Maar daarmede is niet gezegd, dat haar taak daartoe is beperkt. Het tegendeel is het geval.

In de eerste plaats kan het te bestrijden kwaad zo sterk zijn, dat met een rechtstreeks verbod niets valt te bereiken, daar de overtreding algemeen en de achterhaling en bestraffing daarvan onmogelijk zou blijken. Men besluite nimmer te snel tot het aanwezig zijn van zulk een toestand: dat zou gemakkelijk tot een oorkussen kunnen worden; maar zij kàn zich voordoen. Evenwel, de omstandigheid, dat in concreto van een strafbaarstelling geen heil zou zijn te verwachten, betekent geen ontheffing van de Overheid van haar taak der op God als den Oorsprong ook van het recht gerichte bediening der gerechtigheid: zij zal dan op andere wijze moeten trachten de volkszede te reformeren. Dat kan op allerlei wijzen gebeuren: *soms (niet altijd,* denk b.v. aan de prostitutie)

kan daartoe tot beperking leidende reglementering van het kwaad zijn aangewezen (men denke b.v. aan de echtscheiding, vgl. ook Deuteronomium 24 : 1); een ander maal kan een indirect verbod misschien tot resultaat voeren; weer een ander maal kunnen positieve maatregelen van anderen aard er toe voeren, dat de bevolking zich op betere zaken richt (denk b.v. aan het aanleggen van, eventueel gemeentelijke, sportvelden, die de asfaltjeugd van straatschenderij kunnen helpen afhouden); in nog andere gevallen kan de Overheid steun verlenen aan uit het volk zelf opgekomen strevingen, die reformerend op de volkszede trachten in te werken. Het laatste geval doet zich voor met betrekking tot den Bond tegen het schenden door het vloeken van Gods Heiligen Naam.

Intussen, niet alleen in een gemeente, waar een zeker kwaad, in casu het vloeken, zo sterk verbreid is, dat de Overheid voorshands naar middelen moet zoeken, waarmede naar hetzelfde doel kan worden gestreefd als met een in de bestaande situatie niet wel te handhaven verbod, is er reden, den bedoelden Bond te steunen. Ook daar, waar een verbod bestaat — en zelfs daar, waar er, vanwege de zeldzaamheid der overtreding, (nog) geen nodig is —, doet hij zijn nuttig werk in de reformering der volkszede *met betrekking tot een punt, dat der Overheid rechtstreeks aangaat.*

Nu kan de gemeentelijke Overheid haar steun op allerlei wijzen geven: door collecten toe te staan, door het plaatsen van aanmaningen en transparanten van den Bond op publieke plaatsen op gunstige voorwaarden of zelfs kosteloos toe te staan enz. enz. Maar er is geen enkele reden, waarom de Overheid — nogmaals het is hier een aangelegenheid, die haar *rechtstreeks* aangaat — het daarbij zou behoren te laten. Het valt niet in te zien, waarom zij haar plicht, ten aanzien van een groot, nationaal kwaad ter bediening van de Goddelijke gerechigheid reformerend werkzaam te zijn, niet óók in klinkende munt tot uiting zou mogen brengen. Geheel anders dan b.v. ten aanzien van culturele zaken, zou zelfs te verdedigen zijn, dat deze Bond geheel van overheidssubsidies bestond: want hij helpt de Overheid in een rechtstreeks op haar rustende taak. Van een weigering van het subsidie „om der gevolgen wille" behoeft dan ook geen sprake te zijn.

Ik zag intussen een afschrift van het adres van den Bond. Het is jammer, dat daarin — vermoedelijk om ook gemengd samengestelde en mogelijk zelfs linkse gemeentebesturen tot medewerking te bewegen — het punt, waarop het aankomt, zo weinig naar voren komt. Men spreekt slechts voorzichtig over „strijd met de geestelijke staat — wat is dat; ik zou juist zeggen, dat het vloeken nogal in overeenstemming is met den geestelijken staat van het Nederlandse volk — en de morele beschaving — een wonderlijke koppeling van twee onderscheiden zaken — van het Nederlandse volk", in plaats van de Overheid ronduit op te roepen tot medewerking aan de bestrijding van het vloekkwaad, dat een aantasting der van God gewilde rechtsorde is.

G.

BOEKBESPREKING

Mr Dr J. F. DE JONGH, Prof. Mr C. W. DE VRIES, Mr Dr J. B. SENS en Jhr Mr M. VAN DER GOES VAN NATERS, *Ambtenaar en Politiek*. Uitg. Van Stockum en Zoon, Den Haag, 1948.

In dezen bundel zijn opgenomen de inleidingen, die in Maart 1948 gehouden zijn voor de Haagse afdelingen van de Nederlandse Volksbeweging en de Werkgemeenschap Christofoor. Het feit, dat zowel tijdens als na de bezetting de ambtenaar nauwer bij de politiek is betrokken geworden dan tevoren, is voor de genoemde afdelingen aanleiding geweest het vraagstuk van de staatkundige verantwoordelijkheid van den ambtenaar aan de orde te stellen.

Voor de in druk uitgegeven referaten van de heren DE VRIES, SENS en VAN DER GOES VAN NATERS schreef Mr DE JONGH een algemene inleiding, waarin er op wordt gewezen, dat het ontzaglijk gegroeide en tot een eigen wereld geworden ambtenarencorps vaak van andere bevolkingsgroepen geïsoleerd is geraakt en een aparte sociale groep is gaan vormen, waardoor het gevaar ontstaat, dat deze tot een volksvijandige macht wordt. Nodig is, dat de ambtenaar een serieuze poging doet het volk, dat hij heeft te dienen, te begrijpen. Daarnaast echter zal hij ook vooral er op uit moeten zijn het standpunt van de Overheid door het publiek te doen begrijpen.

Prof. DE VRIES pakt het onderwerp van de staatkundige verantwoordelijkheid van den ambtenaar aan op de van hem bekende oorspronkelijke, vrije, ongebonden, maar daardoor ook vaak onrustige en onoverzichtelijke manier. Veel wijzer worden wij daarvan niet altijd.

De verantwoordelijkheid van het gouvernement, dat heerst over de geesten der mensen en heeft te zoeken naar een rechtmatig en doelmatig heersen, wordt gesteld tegenover de verantwoordelijkheid van de administratie, die heeft te zorgen, dat het dienstvak goed functionneert, dat de zaken en belangen der burgers worden behartigd.

Klaar en duidelijk wordt een aantal uitdrukkelijk gestelde vragen behandeld en beantwoord in de uitstekende en gedegen inleiding van Mr Dr J. B. SENS over *Ambtenaar en Gezagsdrager*. Van zijn uitgangspunt uit, dat in den staat de overheidsgezag dragende organen en de overheidsdienaren op volkomen samenwerking zijn aangewezen, betoogt hij, dat een ambtenaar, die blijk geeft van een staatsgevaarlijke of revolutionnaire gezindheid, niet in overheidsdienst mag en kan worden gehandhaafd. Andererzijds moeten wij echter aanvaarden, dat de ambtenaren nu eenmaal niet alle politiek gelijk denken, ook niet met de regerende overheidspersonen. Het Amerikaanse systeem, waarbij met

elke regeringswisseling ook de belangrijkste ambtenaren worden vervangen, verwerpt hij ten stelligste.

Op de vraag, in hoeverre bij aanstelling van ambtenaren rekening mag worden gehouden met een politieke gezindheid, antwoordt hij, dat dit zeker mag, echter niet ter verkrijging van een politieke machtspositie of ter verbreiding van bepaalde politieke inzichten, maar ter wille van de rechtvaardigheid en de doelmatigheid. In het algemeen ben ik het daarmede wel eens, maar de schrijver schuift in zijn betoog den eis, dat in het bijzonder moet worden gezocht naar den bekwaamsten en meest geschikten ambtenaar, teveel naar het tweede plan.

Zijn opvatting, als zou het bij het bekleden met ambten gaan om een op rechtvaardige en doelmatige wijze verdelen van de lusten der gemeenschap, riekt sterk naar het systeem van „buit verdelen". Voor de ene functie zal meer op de politieke gezindheid en op het zoeken van een juiste verhouding op dit punt moeten worden gelet dan voor de andere. Doch in het algemeen is de ambtelijke overheidsdienst met een teveel op den voorgrond stellen van het systeem van verdelen van lusten niet gebaat.

Met des schrijvers antwoord op de vragen in hoeverre een ambtenaar in zijn werk zijn politiek inzicht tot uiting mag laten komen en in hoeverre men van hem mag verlangen, dat hij zijn persoonlijke maatschappelijke inzichten niet tot uiting brengt, zullen wij ons in het algemeen wel kunnen verenigen. Voorzover het tot de taak van den ambtenaar behoort initiatief te nemen, adviezen te geven, voorbereidend werk te doen of aan hem gedelegeerde bevoegdheden uit te oefenen, zal hij zijn politiek en maatschappelijk inzicht mogen laten gelden. Niet echter, wanneer hij zonder meer zaken heeft uit te voeren waaromtrent door de Overheid reeds is beslist.

De ambtenaar zal, als iedere andere staatsburger, buiten zijn werk aan een openbare discussie over zijn werk mogen deelnemen. Gezien zijn bijzondere verhouding tot de Overheid en tot zijn bestuurlijke chefs, zal hij echter in de wijze van discussiëren matiging moeten betrachten en de fatsoensnormen, die uit zijn ambtelijke positie voortvloeien, in acht moeten nemen.

Ook staat het den ambtenaar volkomen vrij buiten zijn werk aan politiek te doen, maar ook hier weer zal hij, volgens den schrijver, moeten berusten in redelijke beperkingen, zoals het in acht nemen van de parlementaire vormen en de vereiste objectiviteit.

Een aantal verstandige opmerkingen maakt deze schrijver bij de beantwoording van de vraag, in hoeverre een ambtenaar mag worden ontslagen bij afwijking van zijn inzichten van het algemeen regeringsbeleid. In onzen democratischen staat wordt het op gepaste wijze uiting geven aan afwijkende politieke inzichten aan iedereen toegestaan en de uitoefening van zulk een grondwettelijk recht kan niet aan enig ambtenaar worden verweten. Wanneer een hoger of lager geplaatst overheidsdienaar zich op waardige wijze uitspreekt in woord of geschrift bijv. over de Indië-politiek of het sociaal-economisch beleid van de Regering, dan ziet schr. daarin terecht geen voldoenden grond om hem te ontslaan. De Regering kan die houding wellicht niet aangenaam vinden, maar zij zal deze critiek, afkomstig van een ambtenaar, mits op de juiste wijze

geuit, toch moeten verdragen. Hoever de ambtenaar in zijn politieke activiteit als staatsburger kan gaan zonder de juiste verhouding te verstoren, is meer een kwestie van „behoorlijk optreden" dan van recht.

Bedenkelijk op dit punt is de redenering, die de heer VAN DER GOES VAN NATERS volgt in zijn inleiding over *Ambtenaar en volksvertegenwoordiging*. Stellende, dat politieke ontwikkeling en belangstelling van den ambtenaar een noodzakelijkheid is, acht hij zulks een publiek belang vooral bij de wijziging van de rechtsopvattingen ten aanzien van het sociaal-economisch beleid, die wij in Nederland in versneld tempo meemaken. Hij meent, dat de opvattingen van de ambtenaren achter blijven in de waardering van het Indonesisch beleid. Het is echter voor alle ambtenaren, niet alleen voor die van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen, noodzakelijk, dat zij daarin niet ten achter blijven. Wij zien hier weer die typisch nieuw-socialistische denkwijze in categorieën van vooruitstrevendheid en behoudzucht, van al of niet achterblijven, waarbij achterblijvers altijd zijn zij, die het met de socialistische opvattingen niet eens zijn.

Wanneer een ambtenaar, aldus de heer VAN DER GOES VAN NATERS, een werkelijke belemmering vormt voor bijv. de Indonesische of sociaal-economische politiek van de Regering, dan moet die belemmering kunnen worden doorbroken. Het is jammer, dat de schrijver zich hier niet wat concreter uitdrukt, want dan zouden wij wellicht beter weten wat wij hier precies aan hem hebben. In elk geval blijkt uit niets, dat hij met „belemmering" alleen bedoelt een onjuist uitoefenen door den ambtenaar van zijn ambtelijke taak. Zoals de zaak thans wordt gesteld is de redenering op zijn minst gevaarlijk.

Overigens is ook deze inleiding met haar beschouwingen over bureaucratie, ministeriële verantwoordelijkheid voor handelingen van ambtenaren en contrôlemogelijkheden door de Kamer, gezien van het gezichtspunt van den volksvertegenwoordiger uit, zeer lezenswaard.

Al met al geloof ik, dat wij de vermelde organisaties dankbaar moeten zijn, dat zij het vraagstuk van ambtenaar en politiek aan de orde hebben gesteld. De staatkundige zijde van het ambtenarenprobleem, zowel wat de bureaucratie, als wat de gezagsgetrouwe instelling van den ambtenaar betreft, is in den modernen staat zeker niet minder belangrijk dan bijv. de financiële zijde, die nogal eens de aandacht voor zich opeist.

W. P. BERGHUIS.

Mr A. LÜHRS, *De ambtenaar in onze samenleving*. Verschenen in de serie Sociale Vraagstukken van De Volkspaedagogische Bibliotheek. Uitgeverij Vrij Nederland, Amsterdam. 142 blzz.

Niet van de staatsrechtelijke of politieke zijde, zoals in het hiervoor besproken werkje, doch meer van den sociologischen en psychologischen, ik zou willen zeggen, menselijken kant, wordt in dit boekje het verschijnsel „ambtenaar" bekeken. Onder ambtenaren verstaat de schrijver allen, die een gespecialiseerde werkzaamheid in dienst van den staat als beroep uitoefenen. Na er op te hebben gewezen, dat het moeilijk is

de ambtenaren als groep nauwkeurig te classificeren, betoogt hij, dat de ambtelijke functie vooral wordt getypeerd door het in dienst zijn van en het werken voor een organisatie, waarbij de functie van den ambtenaar nog weer principieel verschilt van die van iederen anderen functionnaris, door het feit dat hij in dienst van de Overheid is.

De ambtenaar zal daarom moeten voldoen aan al die eisen, die aan elken functionnaris in het algemeen mogen worden gesteld en daarenboven aan die, welke voortvloeien uit het typische karakter van den overheidsdienst als zodanig. Als consequenties, die uit de bijzondere positie van den ambtenaar als verlengstuk van de Overheid voortvloeien, noemt hij: deskundigheid, onpartijdigheid, integriteit, soberheid en matiging, ook in het politieke, en verantwoordelijkheid. Voorts moet de ambtenaar leiding willen aanvaarden, en ook de consequenties van het „deel-zijn".

De ideale ambtenaar moet zijn: praktisch, methodisch, voorzichtig, nauwkeurig, beheerst, onpartijdig, eerlijk, onafhankelijk, hulpvaardig en tactisch, een vlot en regelmatig werker, zakelijk en vervuld van een warme belangstelling voor de maatschappij. Deze ideale ambtenaar komt zelden voor, want er zijn ook specifieke ambtelijke ondeugden, die het ideaal-beeld aantasten, zoals traagheid, sleur, verslapping, opgaan in kleinigheden, gewichtigdoenerij, welke ondeugden het ook weer niet vaak in levenden lijve voorkomende ongunstige type zouden opleveren van den man of vrouw met een beperkten horizon, traag reagerend, bloedloos, formalistisch, zonder initiatief en verbeeldingskracht, peuterig, gewichtigdoend, onbetekenend, bekrompen, wantrouwig en zeer gevoelig in kwesties van gezag en prestige.

De schrijver meent te kunnen vaststellen, dat het beeld hetwelk onze burgerij zich van den ambtenaar heeft gevormd, veel gelijkenis vertoont met het ongunstige type. Uiteraard kleven aan de ambtelijke wereld, evenals aan elke werkende groep, ernstige fouten en gebreken, maar de schrijver wijst er m. i. toch wel terecht op, dat het opvallend is hoe de hedendaagse critiek op de ambtenaren zich in hoofdzaak richt niet tegen het oude, in jarenlange ervaring getrainde corps, maar tegen de z.g.n. nieuwe ambtenaren. Denk aan corruptie en andere misbruiken. Overigens heersten in vroegere eeuwen op ambtelijk gebied veel ergere misstanden dan thans.

Het tekort aan sociale waardering van den ambtenaar spruit, volgens den schrijver, veelal niet voort uit zakelijke motieven maar uit een zekere emotionele vijandigheid, uit een vooroordeel, dat in de sfeer van het redelijke geen verklaring vindt. Dit verschijnsel is in de eerste plaats de uiting van een algemeen gevoel van onbehagen, dat de steeds toenemende overheidsbemoeiing in brede kringen van onze bevolking heeft gewekt. Daarnaast geldt als oorzaak ook de naijver, die vooral in tijden van crisis velen tegen de vaste positie van de ambtenaren bezielt.

Een opmerkelijk verschijnsel is, volgens den schrijver, dat de ambtenaren tegenover deze miskenning geen collectief, in hun kringen min of meer algemeen oordeel kunnen stellen. Zij zien in hun hart eigenlijk toch steeds op tegen het particuliere bedrijf, voor hun eigen functie hebben zij niet zo heel veel respect. Hij noemt dit een gevolg van het „burgerlijk" denken, dat ons allen aankleeft.

Een nieuwe geestesgesteldheid, gegroeid op de basis van een algehele

maatschappelijke vernieuwing, zal hier verbetering moeten brengen. Daarvoor is nodig opvoeding van de ambtenaren, maar ook een veranderd inzicht van de burgerij. Met name in dit laatste hoofdstuk leren wij kennen de maatschappelijke en politieke inzichten van den schrijver. Wij zullen hem daarin lang niet altijd kunnen volgen. Maar — hoe het ook zij — wij hebben hier te doen met een interessant en voor ieder bevattelijk boekje, waarin veel belangrijks wordt gezegd over een zijde van het ambtenarenprobleem, waarover in Nederland nog heel weinig is geschreven.

Vooral bij de slotopmerkingen, waarin de ambtenaren worden opgewekt zich niet in hun eigenlijke werk op te sluiten, maar zich bewust te zijn van hun sociale, culturele en politieke — ik zou daaraan willen toevoegen: en hun kerkelijke — roeping als mens, sluit ik mij van harte aan.

W. P. BERGHUIS.

Dr W. HIRSCH, *Recht, Staat, Moraal, een definiërende beschouwing*. L. J. Veen's Uitg. mij, Amsterdam, 1948. *f* 2.50.

In dit boekje, blijkens het Woord vooraf in 1945 voltooid, poogt de schrijver definities te geven over de in den titel genoemde onderwerpen in onderling verband. *Ten dele* draagt het werkje typisch R.K. karakter. In de serie Lux et Humanitas uitgegeven, is het volstrekt aan het lumen naturale georiënteerd.

Tegenover de R.K. kerk wordt door den schrijver de nodige deferentie bewezen, maar van het opvangen van enig licht uit het door deze kerk beleden christendom blijkt niets. Over recht, staat en moraal geeft de auteur een volkomen positivistische beschouwing.

In het voorbericht acht hij de tot heden gegeven uiteenzettingen te streng aan de systematiek van de geschreven weboeken gebonden en hij ach zich gelukig, op hetgeen de afzonderlijke wetten ter zijde mochten hebben gelaten philosophisch dieper te kunnen ingaan. Het blijft echter bij een beschouwing over wat er zo al in het positieve recht van den staat en van de R.K. kerk te vinden is. Het recht van den staat wordt daarbij dan ook etatistisch-individualistisch opgevat, of laten wij liever zeggen: genomen.

Inderdaad staan er in het boekje leerzame samenvattende opmerkingen voor dengene, die een rechtsstudie achter zich heeft en nu verschillende dingen nog eens de revue wil laten passeren. Mits hij dan maar goed bedenke, dat hij boven het positivisme niet uitkomt.

Een bepaalde verdienste is, dat de auteur het vraagstuk der enkaptische structuurvervlechtingen in het recht heeft aangevoeld; hij noemt het althans bij herhaling. Toch komt het ons voor, dat de gegeven beschouwingen ook voor een R.K. lezer geheel onbevredigend moeten zijn.

Aan de toch zeker in de R.K. wijsbegeerte niet veronachtzaamde uitermate pluriforme geleding van de menselijke samenleving wordt geen enkel woord gewijd. Zelfs het in onze dagen zo dringend voorziening behoevende interne ondernemingsrecht komt niet ter sprake.

De auteur, die gaarne verder wil kijken dan tot aan hetgeen het gevormde recht van den staatswetgever c. a. te zien geeft, en voor wien

dit boekje waarschijnlijk een jeugdproeve betekent, bedenke dat ook definities en eenvoudige begrippen hun verworteling hebben in een wereld van omvattende beschouwingen, waarvan men te allen tijde — zij het desnoods bij wijze van aanloop voor hetgeen men te zeggen heeft — rekenschap moet afleggen om wetenschappelijk serieus te zijn. M.

WETGEVINGSTECHNIEK; rapport van een commissie uit de Vereniging voor Administratief Recht. H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., Haarlem, 1948. 178 blz. *f* 3.50.

Reeds al te lang wacht dit geschrift op aankondiging. Uit gebrek aan tijd en vooral niet uit gebrek aan belangstelling. Immers, ook *politiek* is dit boekje van betekenis. Duidelijkheid der wetgeving komt èn haar naleving — en dus de eerbied voor het gezag — èn de toepasbaarheid ten goede. En misschien mag men zelfs de illusie koesteren, dat de belangstelling der burgers voor de wetgeving — in Nederland over het algemeen in alle kringen der samenleving mijlen onder nul — door een goede redactie althans enigermate wordt gewekt: een groot belang voor de demokratie.

Het rapport beweegt zich inderdaad grotendeels op het gebied van de techniek der wetgeving, maar in den loop van het betoog komen ook enkele punten van materiëlen aard aan de orde. Zo worden in het eerste hoofdstuk de internationale klacht over slechte en het grote belang van goede redactie der wetten met fraaie citaten toegelicht. Verder de beschouwingen over de betekenis van de beweegreden der wet (blz. 52 vv.); beschouwingen, waartegen ik overigens wel bedenking heb: ik verkies verre de „sprekende" considerans van heel vroeger. Behartigenswaard is wat over voor- en nadelen van de toelichting in Kamerstukken en -discussie en in circulaires e.d. wordt opgemerkt (blz. 69 vv.). Hoofdstuk VI bevat goede opmerkingen over *wat* er nu eigenlijk in de wet behoort te staan. Wat aan het slot van hoofdstuk X over de gevaren van de hantering van het recht van amendement wordt opgemerkt, kunnen Tweede Kamerleden ter harte nemen!

Het boekje verdient trouwens tot de uitrusting te behoren niet alleen van redigerende ambtenaren op departementen, griffies en secretarieën, maar óók van leden der Tweede Kamer en van andere regelgevende colleges. Het Vademecum met 50 punten aan het slot kan ook dezen laatsten goede diensten bewijzen.

Men kan natuurlijk altijd nog meer wensen. Zo worden op de blzz. 105/7 een paar voorbeelden van wijdlopigheid gegeven als afschrikwekkend voorbeeld hoe het niet moet; maar ... is hier de strafrechter geen schuld, dat de wetgever hier het zekere voor het onzekere nam? Ik miste verder kritiek op de barbarismen, die soms als „verkorte titel" van wetten in gebruik zijn: men mag „Vogelwet", „Arbeidswet", „Armenwet", „Ambtenarenwet" enz. aanvaardbaar achten, maar zijn „middelbaaronderwijswet" (met haar zusjes), „Besmettelijke-ziektenwet", „Bodemproductiewet" enz. het ook? Onlangs kwam ik zelfs een „Wethouderspensioensverordening" tegen! G.

19e JAARGANG No 9 SEPTEMBER 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - DR J. P. A. MEKKES - MEVROUW PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Het probleem Duitsland, door Prof. Mr P. S. Gerbrandy, 281 — De Indonesische kwestie en het parlementaire stelsel, door Dr J. R. Stellinga, 305 — Vraag en antwoord (Adviezen-rubriek), 310 (*Gemeentelijke volkscredietbank*).

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - Prof. Dr A. ANEMA - Dr J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - Ir B. TER BRUGGE - Dr E. DIEMER - Prof. Dr I. A. DIEPENHORST - Prof. Dr A. M. DONNER - Prof. Dr H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - Dr N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - Mr J. J. HANGELBROEK - Prof. Mr H. J. HELLEMA - Dr T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - Dr F. L. VAN MUISWINKEL - Dr J. DE NOOY - Prof. Dr N. OKMA - Prof. Dr K. J. POPMA Ds J. PRINS - G. PUCHINGER - Ir H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - Dr C. M. E. VAN SCHELVEN - Dr L. W. G. SCHOLTEN - Prof. Dr H. SMITSKAMP - Dr J. R. STELLINGA

*

Opneming van artikelen, adviezen en boekbesprekingen in „Antirevolutionaire Staatkunde" houdt niet in, dat de Redactie van dit tijdschrift haar instemming betuigt met den inhoud van deze bijdrage. De verantwoordelijkheid voor dien inhoud blijft voor rekening van den schrijver der bijdrage

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.
De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.
Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. Groen, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.
Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.
De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever
KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

HET PROBLEEM DUITSLAND

DOOR

PROF. MR P. S. GERBRANDY

Inleiding.

Duitsland als geconsolideerde staat, zoals ons geslacht die heeft waargenomen, is jong. Hij dateert van 1871. Zijn wording is in sterke mate beheerst door den groei, de usurpatie van een zijner voornaamste delen, Pruisen.

Pruisen is de voortzetting van de mark en het keurvorstendom Brandenburg. Vóór de grote volksverhuizing woonden in het gebied, dat later Brandenburg zou heten, Germaanse stammen, na de grote volksverhuizing vindt men er Slavische stammen, de heidense Wenden. Tot het Rijk van KAREL DEN GROTEN heeft het gebied van Brandenburg ondanks tijdelijke veroveringen niet behoord. In 927 werd het door Koning HENDRIK I veroverd en begon de poging tot kerstening van deze stammen, maar door den Wendischen opstand in 938 ging het resultaat geheel verloren en pas omstreeks het midden der 12e eeuw, na de verovering voor en tijdens HENDRIK DEN BEER is sprake van de mark Brandenburg en begint de kerstening opnieuw. De Slavische bevolking wordt goeddeels gedood of verdreven. Na ruim twee eeuwen waarin het gebied met ups en downs is vergroot, vinden we in 1415 de eerste Hohenzollern Keurvorst FREDERIK I, wiens gebied 29.478 vierkante kilometer beslaat. De bevolking is dan volledig Germaans, het type van dezen middeleeuwsen staat verschilt binnen niet te langen tijd niet veel van andere staten in het Duits sprekend gebied. PIRENNE schrijft de snelle verduitsing van het gebied sedert de twaalfde eeuw vooral toe aan de opkomst van een vrijen boerenstand en van de stadsburgerij, gelijk dat proces in het Westen reeds eerder zijn beslag had gekregen:

> „Er was hier geen sprake van een zuiver politieke verovering, maar veeleer van echten koloniserenden arbeid, dank zij welken de Germanen als met een terugvloeiende beweging de plaats innamen van de Slaven in de landen, die zij ten tijde van de grote invallen

in de 4e eeuw hadden prijsgegeven. Het succes van dezen arbeid zou onmogelijk zijn geweest zonder de economische veranderingen waarop we reeds hebben gewezen: de bevolkingsaanwas in den loop van de 12e eeuw, het verlaten van het domaniale stelsel, de opkomst van een vrijen boerenstand en tenslotte de vorming van de burgerij. Dank zij deze veranderingen werden de noodzakelijke physieke en morele voorwaarden voor het bevolken van het nieuwe land geschapen: overbevolking en ondernemingsgeest. Terwijl de overvallen door de ridders van den Hertog van Saksen en van den Markgraaf van Brandenburg de Slaven verjoegen en verdelgden, namen de kolonisten onder de leiding van aannemers (locatores) bezit van de aldus dun bevolkte gebieden. Zij kwamen uit Frankenland, Thuringen, Saksen, van de oevers van den Rijn en zelfs uit Vlaanderen en Holland, waarbij de Hollanders in het bijzonder nuttig werk deden vanwege hun bekwaamheid en ervaring op het gebied van waterlozing en indijking. Elke kolonist ontving tegen betaling van een bescheiden erfpachtcanon voldoende land voor een enkele pachthoeve (Hufe) en hij kon gemakkelijk de nodige werkkrachten recruteren uit de Slaven, die aan de slachting waren ontkomen. Cistercienser monniken stichtten hun kloosters temidden van de nieuwe dorpen en werden ambtsdragers van de parochiekerken. Voor het einde van de 12e eeuw had de golf kolonisten reeds de oevers van de Oder bereikt. Langs de rivieren werden de steden gesticht, die de boeren noodzakelijke levensmiddelen verschaften en als markt fungeerden voor het omliggende platteland: Brandenburg, Stendal, Spandau, Tangermunde, Berlijn en Frankfort aan de Oder."

Brandenburg, het latere Pruisen, behoort tot het gebied, dat het uit de verdeling van het Karolingse Rijk (843) te Verdun te voorschijn gekomen Duitse deel, gelijk dat in de 13e eeuw was geworden, omspant, maar terwijl in het westen de ontwikkeling gaat in de richting van een werkelijk koninkrijk Frankrijk, is daarvan in het deel waar Duits wordt gesproken, nauwelijks sprake. We halen PIRENNE weer even aan:

„Duitsland had gedurende het grote interregnum den politieken vorm aangenomen dien het tot in den modernen tijd zou behouden. Het is niet zo gemakkelijk een nauwkeurige omschrijving te geven van zijn staatsbestel, dat zonder werkelijken samenhang een monarchie omvatte, die geen kenmerken vertoonde van souvereiniteit, een menigte kerkelijke of lekenvorsten, stadsrepublieken (vrije steden) en „zelfstandige" edelen, die volslagen onafhankelijkheid genoten, zomede een Rijksdag (Reichstag), welker kenmerken even onbepaald waren als haar samenstelling grillig. Een anarchie in den vorm van een monarchie: dat is wellicht de beste omschrijving van deze bijzondere politieke eenheid, die noch gemeenschappelijke wetten bezit, noch een gemeenschappelijk geldwezen, noch een gemeenschappelijk ambtenarencorps. Het is strikt genomen juist om van deze eenheid te zeggen, dat ze een politieke totaliteit was, samengesteld uit delen, die tezamen geen geheel vormden. Vergeleken met

Frankrijk en Engeland leek het vormloos, onlogisch, bijna monstrueus."

En verderop zegt PIRENNE:

„Indien we de geschiedenis van Duitsland vergelijken met die van Frankrijk en Engeland gedurende dezelfde periode, zullen we zien dat in laatstgenoemde landen de drie bevoorrechte standen, de geestelijkheid, de adel en de burgerij, hetzij door de belastingen hetzij door den militairen dienst betrokken waren bij het beleid des Konings en ook dat zij zich rechtstreeks mengden in het landsbestuur, terwijl de crises, die door hun eisen of twisten werden uitgelokt, niet anders waren dan de rumoerige manifestaties van een onmiskenbaar publiek leven. Duitsland daarentegen had noch een belastingstelsel noch iets dat op een parlementaire organisatie geleek. De Rijksdag (Reichstag) was slechts een verzameling prelaten, vorsten, edelen en vertegenwoordigers van de steden, die om het hardst wedijverden uitsluitend om iedere activiteit van de zijde van den souverein onmogelijk te maken, maar die hem niet verving in het landsbestuur en dit bestuur slechts verzwakte door het nog ingewikkelder te maken. De Kroon bezat geen administratie en geen financieel bestel. De verouderde verhevenheid van haar taal en haar emblemen stonden in een bijna komisch contrast met haar werkelijke macht."

Later vervolgt PIRENNE:

„De episode is karakteristiek. Zij werpt een helder licht op de ware aard van het Rijk: een verzameling vorsten en steden, die volstrekt onverschillig stonden tegenover den souverein, tenzij zijn politiek in hun belang was. Duitsland was geen staat; het was een collectie van plaatselijke vorstendommen, leken- of kerkelijke principaliteiten en vrije steden (ongeveer zeventig). Bovendien telden de vrije steden nauwelijks mede. Slechts enkelen — Keulen, Neurenberg, Augsburg — waren sterk genoeg om zich zonder hulp te verdedigen; geen van deze was voldoende krachtig om evenals Italiaanse steden politiek enige invloed uit te oefenen. Hun politiek was weinig meer dan parochiaal. Het is juist, dat de Duitse burgerij zich in den loop van de 14e eeuw sterk had ontwikkeld. Maar haar vooruitgang bracht niemand voordeel behalve haarzelf."

Tenslotte nog dit citaat:

„Deze middelpuntvliedende tendentie van Duitsland kan niet alleen worden verklaard door de zwakte van de monarchie. Wij moeten ook rekening houden met het feit, dat het economisch leven van het land tot in het midden van de 15e eeuw nog maar zeer onvolkomen tot ontwikkeling was gekomen. De eenheid was nog geheel zoek. Aan de kust exporteerden de Hansahavens het graan van Noord-Duitsland naar Vlaanderen, en brachten de producten van het Oosten terug. De Rijn stroomde naar de lage Landen, maar nam af in betekenis nu er een directe zeeverbinding bestond tussen Vlaanderen en Italië."

Wij hebben opzettelijk uitvoerige aanhalingen gedaan uit het werk van PIRENNE om duidelijk aan te tonen, dat *van een Duits keizerrijk in den zin van een hecht aaneengesloten staat met een behoorlijk uitgerust centraal gezag* nauwelijks sprake is geweest, maar dat in Centraal Europa in het gebied, dat wij tegenwoordig als Duitsland betitelen, de nadruk valt op de afzonderlijk naast elkaar levende, vaak met elkaar strijdende vorstendommen. Daarmee is ook de gedachte van het heilige Romeinse Rijk van het Duitse volk (kroning van OTTO I tot Keizer door den Paus), door pan-germanisten en nationaal-socialisten tot voorouder van het moderne Duitse Rijk gepromoveerd, tot mythe gereduceerd.

Als in de 16e eeuw — nog in 1529 gelukte het KAREL V zich door Paus CLEMENS VII tot Rooms Keizer te doen kronen — en in het begin der 17e eeuw Keizers uit het Habsburgse Huis het centraal gezag willen en misschien zouden kunnen versterken, breekt de dertigjarige oorlog (1618—1648), als godsdienstoorlog aangevangen, als politiek-Europese strijd voortgezet, het gebied Duitsland totaal kapot. Driekwart der bevolking is weg, de verwoesting in veel gebieden enorm. De Westfaalse vrede van 1648 legt in wezen de territoriale macht der vorsten vast, het keizerrijk is, voor wat het eigenlijke Duitsland betreft, nog slechts een schaduw.

Voortaan is, om het zo uit te drukken, het woord vooral aan Pruisen, den staat, welks ridders van de gewezen Teutoonse Orde hun grote gebieden in het Oosten onder de heerschappij van den keurvorst brachten en die, vijf jaar vóór het einde, zich aan den oorlog onttrok, orde op zaken stelde en zo als het ware die stelling bezette, die het hem mogelijk maakte zijn drang tot expansie straks in daden om te zetten.

Ten tijde van den Westfaalsen vrede is het gebied Brandenburg, dat onder den eersten Hohenzollern Keurvorst FREDERIK I bijna 30.000 vierkante kilometer besloeg, reeds geklommen tot ± 110.000 vierkante kilometer, het aantal inwoners is dan ± 1½ millioen, ten tijde van Koning WILHELM I (1861—1888) is de oppervlakte van den sedert 1688 Koninkrijk Pruisen geworden staat bijna 350.000 vierkante kilometer geworden, het aantal inwoners loopt naar de 40 millioen.

De Pruisische staat omspant dan een gebied, dat loopt van Koningsbergen tot de Nederlandse grens, van Sleeswijk-Holstein tot Wiesbaden, binnen welk gebied nog een aantal kleine vorstendommen omklemd liggen.

Achter deze voltooiing van den Pruisischen staat liggen histo-

risch de roof van Silezië, drie verdelingen van Polen en andere verworven buit, in de 19e eeuw nog Sleeswijk-Holstein; achter haar ligt na den teruggang in den Napoleontischen tijd een sterk herstel bij het Congres van Wenen; dynastische verervingen en ook aankoop hebben tevens een grote rol gespeeld. Behalve in het begin van de 19e eeuw bij den vrede van Tilsit, is het aldoor groei en bovenal versterkte militaire macht.

In deze machtsontwikkeling van Pruisen is de naam van FREDERIK DEN GROTEN prominent gebleven; toch is het allereerst diens vader, FREDERIK WILHELM I, die, naar het oordeel van veel schrijvers, door de hechte centralisatie en unificatie in het bestuur van zijn rijk den machtigen, autoritairen Pruisischen staat, om zijn eigen woorden te gebruiken, als een rots van brons heeft geschapen, waarnaar zo vaak de democraten van meer Westelijk Europa met tegenzin hebben opgekeken.

Aan den ijzeren kanselier van Koning WILHELM I, BISMARCK, van wien de gevleugelde woorden zijn „niet door redevoeringen en meerderheidsbesluiten worden de grote tijdvragen opgelost, maar door bloed en ijzer", gelukt het in 1871 te Parijs (de zogenaamde oorlog tussen Frankrijk en Duitsland was vooral een oorlog tussen Frankrijk en Pruisen) het Duitse keizerrijk te doen uitroepen, waarbij de keizerskroon wordt gegeven aan Koning WILHELM I van Pruisen. In 1872 komt definitief het Duitse keizerrijk, „het eerste Rijk", tot stand, waaronder ressorteren 4 koninkrijken, 6 groothertogdommen, 5 hertogdommen, 7 vorstendommen, 3 vrije steden en het rijksland Elzas-Lotharingen. De periode der pogingen tot eenmaking van Duitsland in losser verbanden dan die van den Noord-Duitsen Bond, de strijd over de leiding naar unificatie tussen Oostenrijk en Pruisen, is voorbij. Er is voortaan een nieuwe hechte staat in het centrum van Europa, die als zodanig een rol gaat spelen in de wereldpolitiek. Het is een bondsstaat met behoorlijke binnenlandse zelfstandigheid der aparte staten, maar door de verbinding van Pruisen's koningskroon met de Duitse keizerskroon opleverend een sterk domineerenden invloed van Pruisen, het Pruisen gemodelleerd door een FREDERIK WILHELM I. Het met macht beklede centrale gezag heeft sterken persoonlijken inslag, hetgeen bevorderd wordt door het feit, dat de rijkskanselier alleen persoonlijk verantwoordelijk is tegenover zijn Keizer.

Wat Koning FREDERIK WILHELM I is geweest voor de organisatie van den Pruisischen staat, dat is BISMARCK geweest voor het keizerrijk.

VON TREITSKE drukte de verhoudingen binnen den nieuwen staat eens uit in de volgende zinnen:

„In dit Duitse keizerrijk heeft slechts één van de vroegere staten zijn souvereiniteit behouden. De Duitse Keizer is tegelijkertijd koning van Pruisen ... In oorlogstijd is de Duitse Keizer de krijgsheer. Het recht tot oorlogvoering is overgebracht naar het Keizerrijk, maar het is in dezelfde handen als waarin de staat Pruisen ligt ...

Een opstandige onder de staten kan bij wijze van executie gedwongen worden de wetten van het Keizerrijk te eerbiedigen. Het is intussen de Keizer, die de executie voltrekt en het is niet waarschijnlijk dat hij die executie zou toepassen op den Koning van Pruisen ...

Het gehele keizerrijk is historisch en politiek gebouwd op het feit dat het (gelijk Keizer Wilhelm I eens tegen Bismarck zei) een vergroot Pruisen is, dat Pruisen is de overheersende factor, in feite zowel als formeel. Wat is ons Duitse keizerlijke leger? — Ongetwijfeld is het het Pruisische leger ... Iedere Pruis moet het wel als volkomen juist zien, dat de beste politieke instellingen voor Pruisen behoren te worden uitgebreid over het overig deel van Duitsland, en iedere redelijke niet-Pruis moet het een reden tot vreugde achten, dat Pruisen den naam van Duitsland weer in ere heeft gebracht. De situatie is deze, dat de wil van het keizerrijk in laatster instantie niets anders kan zijn dan de wil van den Pruisischen staat."

Het gevolg van deze ontwikkeling is geweest dat de moderne Duitse staat pas als grootmacht op het Europese continent verscheen, toen het Westelijk deel van Europa (Spanje, Portugal, Nederland, Groot-Brittannië, Frankrijk), hetwelk een economisch en staatkundig overwicht over de rest van de wereld had ontwikkeld, bijna alle exploiteerbare gebieden van onze planeet binnen zijn invloedssfeer of binnen eigen staatkundig verband had gebracht. Het Duitse keizer-(konink)rijk van de Middeleeuwen en van het begin van den nieuwen tijd miste te zeer de voornaamste karaktertrekken van een werkelijken staat om een leidende rol in de staatkundige geschiedenis der wereld te spelen, het opkomende Pruisen, dat deze karaktertrekken wel verwierf, verscheen als wereldmacht betrekkelijk laat ten tonele en toen het na vier stormachtige eeuwen in de tweede helft der 19de eeuw eindelijk er in slaagde, een wel sterk Duits keizerrijk te vestigen, stuitte elke expansie buiten Europa op de gevestigde belangen van hoog ontwikkelde staten en naties, die achtereenvolgens een enormen invloed op de economische staatkundige samenstelling van de wereld hadden uitgeoefend en tevens den buit a. h. w. hadden verdeeld.

Het Duitse keizerrijk van 1871 heeft niet den duur van een

halve eeuw kunnen halen. Het bezweek bij Duitsland's nederlaag in 1918 aan het einde van den eersten wereldoorlog. Op het keizerrijk volgt van 1919 tot 1933 de republiek van Weimar, van 1933 tot 1945 ontwikkelt zich door de machtsusurpatie van ADOLF HITLER de absolute tyrannenstaat. Over elk dezer drie perioden volgt hier een korte aantekening.

In zijn boek *Europa's en Bismarck's vredespolitiek, De internationale verhoudingen van 1871—1890,* dat zich bezig houdt met de bestudering van de oorzaken van den eersten wereldoorlog, schetst Dr N. JAPIKSE de Duitse politiek onder leiding van BISMARCK na den Frans-Duitsen oorlog als vredelievend. Wij wensen op gezag van den schrijver, ondanks het feit, dat tijdgenoten in het buitenland daar vaak anders over dachten, deze stelling te aanvaarden. Maar men bedenke wel, dat het nieuwe Duitse Keizerrijk, dat een arbeidzame en in het algemeen volgzame bevolking omvatte, grote expansie-kracht vertoonde. De arbeidzaamheid en de volgzaamheid der bevolking voerden een weinig gecontroleerde buitenlandse politiek op zeer natuurlijke wijze in de richting van het zoeken van exploitatie-gebieden buiten Europa. In 1884 volgt, als BISMARCK op de meest krachtige wijze beslag wenst te leggen op Angra-Pequena, weldra als Duits West-Afrika bekend, wat men noemt Duitslands intrede in de wereldpolitiek.

De expansie-kracht van den nieuwen Duitsen staat, die dan onder BISMARCK nog geleid moge zijn in vredelievende banen, verkreeg na diens val in 1890 onder leiding van Keizer WILHELM II een bij uitstek militant aanzien. De wereldpolitiek van WILHELM II is èn voor Duitsland èn voor Europa heilloos geweest. In 1911 leidde deze politiek bij het incident-Agadir bijna tot wereldoorlog, in 1914 bij het conflict Oostenrijk-Servië, waarin Duitslands bondgenoot, de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, aan Servië in verband met den moord op aartshertog FERDINAND JOSEPH een onaanvaardbaar ultimatum stelde, leidde deze politiek inderdaad tot den eersten „Wereldoorlog". Dat de Duitse regering de Oostenrijkse politiek in 1914 heeft gedekt, staat vast, al is daarmee de schuldvraag slechts ten dele beantwoord. Maar ontwijfelbaar is, dat de politiek van WILHELM II, waarvan de ijzeren kanselier had uitgeroepen: „als zó verder geregeerd wordt, zal twintig jaar na mijn heengaan het Duitse Rijk te gronde gaan", het risico van een veelomvattend militair conflict heeft aanvaard, al heeft die politiek op zwakke gronden gehoopt, dat het Britse imperium daaraan niet zou deelnemen.

Hij die de wereldpolitiek van vóór den eersten wereldoorlog nauwlettend heeft gevolgd en met name de politiek van WILHELM II geobserveerd, kan met een schat van gegevens vaststellen, dat Duitsland bezig was door het organiserend talent van zijn bevolking en door de arbeidzaamheid van zijn burgers de grootste plaats in de wereld in te nemen. Dat de leiders van den Duitsen staat het anders en nog meer begeerden, is niet in de laatste plaats toe te schrijven aan de machts- en oorlogs-traditie van Pruisen en zijn militaire kaste, die zulk een overwegende rol in de leiding van het Rijk vervulden.

Het traktaat van Versailles in 1919 ontnam aan Duitsland al zijn koloniën, Duitsland werd belast met een astronomische, nimmer klaar gedefinieerde oorlogsschatting, het werd economisch geradbraakt, maar de Duitse staat werd, ondanks pogingen om afscheidingen b.v. van Rijnland te bewerken, in stand gehouden. De republiek Weimar verving het Duitse keizerrijk. Niet alleen de keizer, maar alle koningen, groot-hertogen, hertogen en vorsten verdwenen van het toneel.

In plaats van het half-constitutionele keizerrijk zou er komen een echte democratie.

Tussen de beide wereldoorlogen.

Dat er onder de eerste na-oorlogse leidslieden in Duitsland mannen zijn geweest, wien het te doen was om na de stormen der revolutie in 1918 een vreedzame volksregering te vestigen, welke op den duur weer een ereplaats zou innemen in de familie der Europese volken, valt niet te ontkennen. De vroegere zadelmaker EBERT, die de eerste (tamelijk zwakke) president werd van de nieuwe republiek, is tot hen te rekenen. Maar evenzeer staat vast, dat van deze nobele bedoelingen niets is terecht gekomen.

Al dadelijk valt op, wanneer men de constitutie van Weimar onder de loupe neemt, dat de unitarische gedachte, in vergelijking met den overleden Bondsstaat, is versterkt. De zeer kleine staatjes van vroeger worden opgeslorpt in de grotere „Länder". De wetgeving door het Rijk wordt verruimd ten koste van de wetgeving door de vroegere staten. De wetgeving in het Rijk is òf exclusief, is dan aan de Länder geheel onttrokken, òf concurrerend, maar dan heeft bij verschil het Rijksrecht voorrang. Deze unitarische richting, ook in andere kleinere trekjes merkbaar, is uiteraard mede versterkt door het feit, dat alle vorstenhuizen als regerende dynastieën zijn verdwenen. Officieel is de republiek van Weimar een democratie, gegrond op volkssouvereiniteit, maar de autonomie

der samenstellende delen, steeds een der beste grondslagen voor werkelijke deelneming des volks aan de publieke zaak, is verzwakt.

Ondertussen is iets anders gebleven. Bijna alle schrijvers, die zich met de geschiedenis van Duitsland tussen de twee wereldoorlogen bezig hebben gehouden, constateren, dat onder den uiterlijken vorm der volksregering de invloed van de militaire kaste is blijven doorwerken en de oude tendenties voortleven.

Ik moge een aanhaling doen uit misschien wel het best oriënterende boek, dat geschreven is over de politieke ontwikkeling tussen beide wereldoorlogen *The lost peace* van HAROLD BUTLER, een man, die jaren lang leider is geweest van het Internationale Arbeidsbureau te Genève, die èn door studie èn door ervaring, het reizen door Europa daaronder begrepen, zich bijzonder op de hoogte had gesteld. Hij schrijft op de bladzijden 100 en 101 van zijn boek, na de veranderde situatie te hebben ten toon gesteld:

> „Maar wanneer men zocht naar een teken, dat de revolutie Duitsland had bekeerd tot democratie, begon men te twijfelen of er ooit wel revolutie had plaats gevonden. Alhoewel Duitslands voorkomen uiterlijk was veranderd, bleef het interne evenwicht van krachten, de ware bronnen van de macht, gelijk. Achter de façade van een alledaags parlement, meestal uit den middenstand gevormd, waren het leger en de ambtenarenorganisatie nog oppermachtig, en in den grond waren zij hetzelfde leger en dezelfde ambtenarenorganisatie. Het was kenmerkend voor de Duitse „revolutie" dat zij de structuur van den staat niet had kunnen wijzigen, zonder welke wijziging het echter in het geheel geen ware revolutie kon zijn. In November 1918 was er nog enig werkelijk enthousiasme geweest voor politieke emancipatie. De arbeidersklasse had zich gekeerd tegen de oude orde, maar zij kreeg niet die krachtige leiding, zonder welke geen grote revolutie ooit is geslaagd. Haar eigen leiders, voortgekomen uit de oude meerderheids-socialisten, die den Keizer en den oorlog van het begin tot vlak voor het einde hadden gesteund, bezaten noch den wil noch de bekwaamheid om de politieke en sociale tradities van het land te hervormen. Om onverschillig welken vorm van democratie te vestigen, diende allereerst de kracht van het leger te worden vernietigd en dit aan het volk ondergeschikt gemaakt te worden. Dit werd nooit beproefd. De eerste daad van de nieuwe volksregering bestond hierin, dat zij aan Von Hindenburg en den ouden Generalen Staf opdracht gaf te zorgen voor het terugtrekken en demobiliseren der troepen van het front. Toen de Spartacisten in Januari 1919 een slecht voorbereide poging deden, het gezag van het volk te vestigen, droeg Noske, de socialistische minister van Oorlog, de handhaving van de orde niet op aan een gewapende macht, gevormd uit oud-soldaten, die met de republiek sympathi-

seerden, welke gemakkelijk had kunnen worden gevormd naar het model van de Oostenrijkse *Volkswehr*, maar aan troepen, georganiseerd door een typische verzameling generaals en „von's" uit de oude Pruisische school, Von Lüttwitz, Von Hoffmann, Von Roeder en de rest. Deze waren de mannen, die in feite de revolutie binnen twee maanden na haar geboorte den kop indrukten. Zij deden het met de goedkeuring en den steun van de meerderheidssocialisten, die in de korte periode van hun gezag het merendeel van de beginselen, die ze sedert de dagen van Karl Marx hadden beleden, overboord wierpen. Zelf geen krachtige figuren waren zij zich voortdurend angstvallig bewust van de reactionnaire krachten, die tegenover hen stonden geschaard. Zoals een nauwlettend waarnemer opmerkte, zelfs „na de revolutie kon men niet zeggen dat zelfs maar een geringe meerderheid van het Duitse volk verlangde naar democratie en parlementaire regering" [1]). In feite was er nimmer zulk een opkomst van een grote democratische meerderheid van de natie als waarin de meeste mensen in de geallieerde landen hartstochtelijk geloofden, doch slechts een afstand doen van de macht door het oude régime toen het zich met de onvermijdelijke nederlaag geconfronteerd zag."

Het is onder dit licht geen wonder, dat de jaren 1921 tot 1933 in Duitsland den weg hebben geplaveid voor de komst van ADOLF HITLER. Men vindt wel de stelling verdedigd, dat HITLERS machtsusurpatie a. h. w. bij verrassing en overrompeling een einde maakte aan een democratisch Duitsland.

In werkelijkheid heeft de samenwerking tussen centrum en socialisten, die beslag hadden gelegd op de centrale macht van den staat, de komst van een autoritair regiem eer bevorderd dan geremd.

Onder het kanselierschap van BRÜNING met name begonnen de Duitsers hun poging om weer over een sterke militaire macht te beschikken. Deze strijd tegen het in veel opzichten onuitvoerbare vredestractaat van Versailles, werd op alle mogelijke wijzen gevoerd. Luchtsport en handelsluchtvaart werden de dekmantel onder welke, zegt WINSTON CHURCHILL, een geweldige organisatie met den oorlog in de lucht als einddoel over geheel Duitsland werd uitgespreid. De Generale Staf, bij het traktaat verboden, groeide jaarlijks in kracht en tal onder het mom van een door den staat geleide industrie. Talloze fabrieken in Duitsland werden tot in de kleinste onderdelen toegerust voor oorlogsindustrie. Ondertussen waren de geallieerden bezig enerzijds met de bepalingen van het vredestractaat oorlogsschadevergoedingen uit Duitsland te persen, maar wat zij daarmee wonnen, werd dubbel en dwars verloren door de leningen, die zij voor den opbouw verstrekten en welke gelden geheel verloren gingen.

[1]) H. G. DANIELS, *The Rise of the German Republic*, blz. 89.

In welke mate het volgzame Duitse volk bewust heeft deelgenomen aan deze politiek, valt moeilijk vast te stellen, een feit is dat HITLER in 1933 bij wijze van spreken het bed vond gespreid.

ADOLF HITLER smolt alle Länder tot een ondeelbaar Rijk tezamen, vernietigde successievelijk, na zich op den zetel van de centrale staatsmacht te hebben geplaatst, alle vrije politieke partijen en waagde het wat zijn voorgangers niet hadden durven riskeren, eerst in het geheim, daarna hoe langer hoe meer openlijk, het wachtwoord uit te geven tot de voltooiing van een herbewapening, waarvoor het door hem terzijde gestelde gouvernement oneindig veel meer materiaal en voorbereiding had geleverd dan hij waarschijnlijk zelf had vermoed. Toen der wereld de ogen begonnen open te gaan, was een groot deel van den weg reeds afgelegd. Het Duitse volk vertoonde hoe langer hoe meer het aspect van een steeds aangroeiend leger, de industrie van één groot oorlogsarsenaal, de vloot en de luchtmacht kregen formidabelen omvang en het land werd overdekt met kazernes. Het parool werd: ruim de werkloosheid op door alle energie van het arbeidzame volk te zuigen naar de constructie van de machtige oorlogsmachine. Wat daartoe in heel het volksleven werd dienstbaar gemaakt, is nu overal bekend.

En onderdehand werd, terwijl de geallieerde overwinnaars verdeeld waren, met deze steeds aangroeiende militaire macht op den achtergrond, de politiek, die de samenwerking in den Volkenbond van WILSON vaarwel zegde en die steeds meer het tractaat van Versailles in stukken sneed, geleid in de richting van hegemonie over Europa en wereldheerschappij.

Al de stappen, successievelijk in deze richting ondernomen, liggen te vers in het geheugen dan dat ze behoeven te worden vermeld. Op 1 September 1939 werd Polen besprongen en barstte een wereldoorlog uit, waarin door de taktiek van eerst deze en dan die staat attaqueren straks meer dan de halve wereld zou zijn betrokken.

Ziet men terug op deze periode, dan is het onmiskenbaar, dat herhaaldelijk door een eensgezinde geallieerde staatkunde, had ze bestaan, aan deze HITLER-krachtproef het halt had kunnen worden toegeroepen. Misschien was de in strijd met het vredestractaat door HITLER in 1936 uitgevoerde bezetting van het gedemilitairiseerde Rijnland, de laatste gelegenheid. Hoe dan ook, geen gelegenheid is aangegrepen en wij staan voor een catastrophe in Europa zo immens, dat vele denkers en practici wanhopen, dat

ons continent de gevolgen van den tweeden wereldoorlog ooit te boven komt.

Eén der problemen, waarmede de wereld nu worstelt, is door vele schrijvers uitgedrukt in de woorden „What to do with Germany".

Beperking in de probleemstelling.

Op die vraag „What to do with Germany" willen wij zoeken naar een antwoord. Daarbij vallen verschillende aspecten in het oog: de denazificatie (heropvoeding van het Duitse volk), de behandeling der oorlogsmisdadigers, de grenzen van den Duitsen staat, de toekomstige staatsorganisatie van het nieuwe Duitse Rijk, de schadeloosstelling van de overwinnaars, de economie van Duitsland in verband met die van Europa en van Nederland in het bijzonder, maatregelen tegen herbewapening. Maar alvorens over elk dezer aspecten iets te zeggen, is het noodzakelijk zich rekenschap te geven van de beperking, welke het probleem Duitsland in het algemeen meebrengt.

Het stellen van het vraagstuk in den vorm „what to do with Germany" wekt den indruk, dat bepaalde personen of machten a. h. w. kunnen uitmaken, wat nu precies gedaan moet worden met een bepaalden staat die 80 millioen burgers omvat, teneinde te zorgen dat die staat nooit weer een gevaar wordt voor den vrede.

Dat men gedurende den oorlog in deze richting dacht, is vergeeflijk. Men leed allen tezamen zozeer onder de afschuwelijke dreiging en marteling welke de tyrannenstaat van HITLER individuen en volken aandeed, er was door het gemeenschappelijk lijden en strijden zulk een besef van één te zijn in dezen wereldnood, dat men zich allen tezamen het subject voelde, dat na de overwinning, die zeker zou komen, verplicht en in staat zou zijn voorgoed met den boosdoener af te rekenen.

Aan deze gedachte is ook uitdrukking gegeven in den door President ROOSEVELT ontworpen eis van „onvoorwaardelijke overgave". Het Duitsland van 1918 had zich, zij het op zeer bezwarende, maar dan toch op voorwaarden overgegeven. Nu zou dat anders zijn. Men wilde nu Duitsland maken en breken.

Het denken in deze richting staat niet op den beganen grond en is evenmin staatkundig zuiver en principieel.

De vraag „wat moeten wij met Duitsland aanvangen", heeft tot vóóronderstelling, dat allerlei feiten en verhoudingen zullen aanwezig zijn, die na den wapenstilstand de mogelijkheid van een maken en breken van het Duitse volk waarborgen.

Zulke feiten en omstandigheden zijn b.v. de eensgezindheid der bondgenoten, de staatkundige, militaire en technische uitrusting bij deze bondgenoten om een bepaald plan uit te voeren, een zekere mate van bereidheid bij de overwonnenen de opgelegde voorwaarden te aanvaarden, de physieke mogelijkheid bij de overwonnenen de bepalingen na te leven enz. enz.

De oorlog is wel zo finaal door de bondgenoten gewonnen als nog nimmer in de historie is vertoond. De onvoorwaardelijke overgave *is* er gekomen. Men kon in 1945 schijnbaar doen en laten wat men wilde. Schijnbaar, want de eensgezindheid der bondgenoten was onmiddellijk verre te zoeken. Zo is het immers in 1919 en daarna ook geweest. Toen verliep het proces langzamer dan nu. Dat het thans zo snel is gegaan, moge een verrassing zijn, men had kunnen weten en de groten onder de staatslieden zijn zich er wel van bewust geweest, dat iets dergelijks weer zou geschieden. Het is nu ruim vier jaren na het tot stand komen van den wapenstilstand en over het vredesverdrag inzake Duitsland is niets bekend.

Direct na den wapenstilstand scheen het alsof er twee partijen waren op onzen aardbol: de overwinnaars en de overwonnenen. Wie gedocumenteerde boeken over de na-oorlogse ontwikkeling gelezen heeft, ik denk b.v. aan het werk van BYRNES *Speaking frankly,* die ziet voor zijn ogen geëtaleerd het snelle ontwikkelingsproces, waarin de vroegere bondgenoten in een Westers en Oosters kamp uiteenvallen. Het schijnt alsof voortaan de wereld beheerst wordt door de tegenstelling van de twee leidende machten in dit proces: de Verenigde Staten van Noord-Amerika ener-, de Unie van Socialistische Sovjet Republieken andererzijds.

En ziet, reeds nu klinken de stemmen, die er opmerkzaam op maken, dat ook reeds deze tegenstelling in dien zin haar oorspronkelijk karakter verliest, dat het dominerende element van deze beide grootmachten, in het Westen dat van Amerika, in het Oosten dat van Rusland, begint af te nemen. De overwinnaars bleken niet te kunnen doen wat zij wilden. Zij wilden n.l. niet hetzelfde. De leden van het Westelijk noch van het Oostelijk blok kunnen straks doen wat zij willen, zij willen n.l. niet hetzelfde. De eigen politiek der afzonderlijke staten begint haar rechten te hernemen. In het Oostelijk blok is het met name het element nationaliteit, dat zijn werking doet gevoelen. Het sterkst is zulks zichtbaar in Joego-Slavië. Hoever deze en dergelijke factoren hun werking oefenen, zal men steeds met nauwgezetheid moeten bestuderen. Een groot gedeelte van de zeer omvangrijke litteratuur over het Duitse probleem is

daarom steriel, wijl zij deze factor van het snel verglijden der in den oorlog tot stand gekomen machtsposities voorbijziet.

Veel ernstiger intussen is het bezwaar, dat deze methodiek beginselloos is. Het Duitse probleem is bovenal een staatkundig probleem, d. w. z. het heeft een zedelijk gehalte. Op het gebied van het sluiten van vredesverdragen geldt niet als alleenheersende norm wat nuttig en nodig is om een bepaald doel, dat staatslieden van het ogenblik met toch steeds beperkten blik zich stellen, te bereiken, maar ook: wat behoren wij ten opzichte van Duitsland te doen, wat mogen we doen?

Ik sta pas geheel op den beganen grond, wanneer ik niet alleen heb leren aanvaarden, dat datgene wat ten opzichte van Duitsland moet worden gedaan, door bestaande en toekomstige feiten en verhoudingen zeer begrensd en bepaald is, kort gezegd dat wij slechts heel weinig kunnen doen, maar wanneer ik ook heb aanvaard, dat het weinige dat wij kunnen doen wordt beheerst door de vraag wat wij mogen en moeten doen.

Gezien het vorenstaande, gaan wij verder uit van het volgende gezichtspunt.

In Centraal Europa was gelegen een jonge staat met een nijvere en volgzame bevolking van tientallen millioenen. Deze staat is er potentieel nog, zal er in de toekomst opnieuw zijn. De verdeling, welke thans het Westelijk deel van het Oostelijk deel scheidt, is politiek te kunstmatig dan dat zij stand houdt. Tenzij de derde wereldoorlog spoedig uitbreekt, zal in de nabije toekomst Duitsland weer een zekere eenheid vormen. Deze staat droeg en draagt met zich mede een militaire en machts-traditie, die met name in de 20e eeuw heilloos is gebleken voor hemzelf, voor zijn buren, voor de wereld. Deze militaire en machtstraditie had vóór den tweeden wereldoorlog een huwelijk aangegaan met een levensbeschouwing, die, speculerend op rassenhaat en andere minderwaardige instincten, den geest des volks had vergiftigd en de Duitsers tot werktuig had gemaakt van een totalitair regiem, hetwelk poogde de wereld te beheersen. Deze poging is verijdeld. De verantwoordelijke leiders aan den top zijn dood of berecht.

Wetend dat deze staat en dit volk van 50 tot 80 millioen gepredestineerd zijn op een of andere wijze een plaats te blijven innemen in het hart van ons werelddeel en dat derhalve in de toekomst normale betrekkingen tussen dezen staat en zijn buren en vroegere vijanden zullen worden gevestigd, wens ik te weten, welke bepalingen en sancties, die uit een oogpunt van recht en

billijkheid met de vestiging van bovenbedoelde normale betrekkingen moeten samengaan, mogelijk en doelmatig moeten worden geacht, waarbij ik steeds beoog het gevaar, dat in het karakter van dezen staat en dit volk voor ons en de internationale rechtsorde ligt, voorzover bepalingen en sancties daartoe kunnen strekken, zo klein mogelijk te maken.

De „heropvoeding" van Duitsland.

In den oorlog is naar voren gekomen de gedachte van „denazificatie" der Duitsers. Op het program van de organisatie van den vrede staat de „heropvoeding".

Aan dit desideratum verspillen wij weinig woorden. Het is dwaasheid. De praktijk heeft het reeds bewezen. In de zogenaamde denazificatie-processen, om slechts dit te noemen, lopen al die gevaarlijke nazi's, tegen wie de bewijsmiddelen achter het ijzeren gordijn verscholen liggen, vrijuit. Administratieve maatregelen tegen hen zijn eenvoudig uitgesloten, wijl men de gegevens mist. Veelszins worden de minder schuldigen gestraft en lopen de gevaarlijken vrijuit.

Wie het woord „heropvoeding" hanteert, werkt met een begrip, dat een verregaande arrogantie verraadt. Wij zullen, zo denkt men, het den Duitsers inpeperen, wij beschikken over middelen om hun deze nazi-gezindheid en nazi-wereldbeschouwing tegen te maken. Men zal wat! Dit kunststuk wil men volvoeren temidden van een volk, welks taal men doorgaans niet verstaat, welks historie door niet-Duitsers doorgaans slechts oppervlakkig wordt gekend.

Natuurlijk, er bestaat het probleem van het nationaal-socialisme, het probleem, wááraan het ligt, dat het Duitse volk meer vatbaar is gebleken voor deze psychose dan enig ander volk. Er zijn uitnemende werken over dit nationaal-socialisme en den greep daarvan op het Duitse volk geschreven, over zijn wijsgerigen achtergrond. Het zij verre van ons dit probleem als zodanig te negeren. Maar wie den strijd tegen dit huiveringwekkend verschijnsel wil aanbinden en invloed ten goede wil oefenen, producere een studie over dit vraagstuk, welke ernstige geesten, ook in Duitsland, beinvloeden kan en aan staatslieden de diepte van den afgrond kan tonen, waarheen deze richting volken en staten voert. Wij geven slechts enkele opmerkingen, met name over de rassenkwestie.

Het nationaal-socialisme en de tyrannenstaat van HITLER zijn niet in 1933 als een wonderboom uit den grond opgerezen. Ze zijn

ook niet, zoals ADOLF HITLER de wereld wijs maakte, de natuurlijke reactie op het tractaat van Versailles, hetwelk de vroegere bondgenoten trouwens reeds kort na 1919 bezig waren binnen redelijke grenzen terug te brengen. Het nationaal-socialisme en de ermede verbonden tyrannie hebben diepe wortelen in de wereld der geesten en in de practische staatkunde van het verleden.

Dat wordt door meer dan één schrijver erkend. Merkwaardig is, dat men die waarheden wel eens recht wil doen wedervaren door als een der grootste zondebokken uit het Duitse verleden ten toon te stellen MAARTEN LUTHER. Tot welke onbillijke uitspraken een oppervlakkig teruggrijpen in het verleden iemand kan voeren, toont aan een aanhaling die ik doe uit de speech, welke de hoogst bekwame Britse staatsman Lord VANSITTARD eens op een bijeenkomst te Bradford uitsprak en welke is te vinden in zijn boek *Bones of Contention,* welk boek het Duitse probleem behandelt. Het citaat luidt als volgt.

> „Er scholen in Luther sterke trekken van verraderlijkheid, geweldadigheid en vernielzucht, die hij vergeefs poogde te heiligen en te verzoenen met zijn roeping van opbouwend hervormer. Hij was bijzonder bloeddorstig jegens allen, die zijn gezag en dat van de vorsten niet wilden aanvaarden. Boeren, Anabaptisten, Joden — zijn antisemitisme werd met de jaren intenser — allen deden op hun beurt zijn beestachtigheid naar voren komen. Ik heb vandaag geen tijd om een opsomming te geven van de andere trekken, die het nationalisme en het nationaal-socialisme aan hem hebben ontleend. Onverdraagzaamheid, blinde gehoorzaamheid, de onttroning van de rede — welk een haat koesterde hij niet tegen de rede — „Deutschtum" en een Duitse God, zij allen wortelen in zijn slechtste uitingen die maar al te gemakkelijk worden vergeten door de grootheid van zijn beste openbaringen."

Het is grievend onrecht den groten reformator, die uit zo diepe godsvrucht en uit onbegrensden eerbied voor de eisen der Heilige Schrift tot boeren en vorsten zijn aangrijpende woorden richtte, ook maar in de verte als een geestelijk vader van het nationaal-socialisme en de autoritaire staatsorganisatie te stempelen. Men leze dan eens het mooie boek over LUTHER van Prof. Dr W. J. KOOIMAN.

Veel juister is VANSITTARD als hij heel even wijst naar FICHTE, een der Duitse wijsgeren van het einde der 18e en het begin der 19e eeuw. Van de betekenis en invloed van FICHTE op het denken en handelen in Duitsland kan echter meer worden gezegd dan Lord VANSITTARD kort memoreert.

In 1800 publiceerde FICHTE zijn werk *Der geschlossene Handels-*

staat, een werk dat wel wordt beschouwd als de doelbewuste tegenhanger van het vermaarde boek van ADAM SMITH *The wealth of Nations.* In dit werk van FICHTE liggen in nuce reeds veel elementen van den totalitairen staat: nationale autarkie, planeconomie, quota, gecamoufleerde inflatie, het kopen en verkopen van goederen als overeenkomsten tussen staten, krachtige bewapening, verplaatsing van bevolkingsgroepen, de gedachte van levensruimte, door den staat gecultiveerd nationalisme enz.

„Dit embryonale Duitse socialisme is nationaal-socialisme" zegt ROHAN D'O. BUTLER in zijn *The Roots of national socialism 1783—1933* van deze staatsbeschouwingen van FICHTE.

In zijn *Reden an die deutsche Nation* van 1807 roept de wijze waarop FICHTE handelt over de taal, de nuancering van rassen, de noblesse van het Duitse volk, zijn originaliteit e.d. ons het woord „Herrenvolk" voor den geest.

Het was de tijd van Pruisen's vernedering, maar ook van Pruisen's nationaal réveil. Vergelijkt men de wijze waarop de Pruisische staat zich gedraagt ten opzichte van de vredesvoorwaarden van Tilsit (1807) en van de bepalingen der overeenkomst van Parijs (1808) met de wijze, waarop Duitsland zich na 1919 verhield tot de voorwaarden van het tractaat van Versailles, dan is er veel overeenkomstigs aan te wijzen. Men vindt b.v. soortgelijke pogingen om aan de opgelegde beperking der bewapening te ontkomen.

Vervolgens toont de 19e eeuw, ondanks de tegen het midden der eeuw optredende tendenties van het liberalisme, telkens typisch militaristische en overspannen nationalistische trekken. De vertegenwoordigers van deze richting verschillen in denkwijze, maar de aanwezigheid van deze trekken is onmiskenbaar. In de wijsgerige geschriften, in de dichtkunst, in de godsdienstige werken, in het historie-onderzoek vindt men herhaaldelijk hiervan de bewijzen, het is alsof de liberale en rationele richting geen machtigen greep op het denken en doen der Duitsers kan verkrijgen.

Een merkwaardigheid bij deze ontwikkeling is, dat de mannen van het denken zo vaak in nauwe verbinding staan met de praktische staatslieden. BUTLER geeft in zijn bovenvermeld werk, waaraan wij verder het een en ander ontlenen, daarvan herhaaldelijk voorbeelden.

Een blik op deze ontwikkeling zou de gedachte kunnen doen post vatten, dat de combinatie HITLER-ROSENBERG-STREICHER a. h. w. de logische toespitsing is van wat in het verleden zich openbaarde. Ongetwijfeld is de weg tot het hart van het Duitse volk voor HITLER c.s. door deze ontwikkeling ten dele geëffend.

Maar er gaapt toch een afgrond tussen *Der geschlossene Handelsstaat* en *Mein Kampf*, tussen figuren als FICHTE, SCHLEIERMACHER, VON TREITSCHKE ener- en HITLER, ROSENBERG, GÖBBELS, GÖRING andererzijds.

Van drie auteurs intussen kan worden gezegd, dat zij in de 19e eeuw een speciaal verpestenden invloed hebben geoefend in de geestelijk militair-chauvinistische atmosfeer van het Duitse volksleven en als wegbereiders van het eigenlijke Hitlerianisme kunnen gelden: HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN, ARTHUR DE GOBINEAU, FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE.

ARTHUR DE GOBINEAU is een Frans diplomaat uit het midden der 19e eeuw. Zijn boek *Essai sur l'inégalité des races humaines*, dat verscheen in 1843—1855, heeft groten invloed geoefend op Duitse geesten, doordat het in zijn rassen-theorie de Ariër, het arische d. w. z. het Duitse ras, tot de leidende groep der menselijke beschaving verhief. Zijn gedachtenwereld rust op de survival of the fittest [2]). Het blanke ras is de bron der menselijke beschaving en van dat sterke blanke ras is de arische Duitser de eigenlijke kracht: dat heeft zich geopenbaard in het verleden, dat zal zich nog manifesteren in de toekomst. DE GOBINEAU was een origineel denker, hij heeft volgehouden Rooms-Katholiek te zijn, maar BUTLER haalt van hem uitspraken aan, die onmiskenbaar er op wijzen, dat hij de Christelijke Kerk den rug toekeert en verering voor de religie van Thor, Wodan en Frija verraadt.

HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN, van oorsprong Engelsman, zoon van een Brits admiraal, studeerde in Genève. Vandaar ging hij naar Duitsland, waar hij de schoonzoon werd van WAGNER. Zijn boek, getiteld *Grundzüge des XIX Jahrhunderts*, dat in 1899 verscheen, komt op zijn wijze tot de verheerlijking van het arische ras. Zijn anti-semitisme is van een speciaal soort. Hij bespot de opvatting, welke de Joden maakt tot zondebok van al de ondeugden van onzen tijd. Neen, zegt hij, het Joodse gevaar ligt dieper. Heb maar bewondering voor de wijze waarop de Joden consequent hun ras in stand houden, maar versta één ding door en door: ze zijn voor het Duitse volk een infectie. En dat Duitse volk, dat arische ras moet domineren, daarom heeft de Jood het af te leggen. Dit standpunt voert CHAMBERLAIN tot een antichristelijke leer, hoewel hij poogt met een verwijzing naar de Duitse mystieken den godsdienst als zoutend zout te redden.

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE, zoon van een dorpspredikant, geboren in 1844, wiens wijsgerige opvattingen, waarschijnlijk

[2]) Het in-leven-over-blijven der krachtigsten.

vooral ten gevolge van de driestheid daarvan, vrij algemeen bekend geworden zijn, heeft op zijn wijze de antichristelijke rassen-idee gestimuleerd. Van hem is de uitspraak, dat men goed doet handschoenen aan te doen, wanneer men het Nieuwe Testament leest: de aanwezigheid van zoveel onreins dwingt daartoe bijna, zo zegt hij. In het Nieuwe Testament vindt hij alleen onsympathieke figuren, maar voor één maakte hij een uitzondering: PONTIUS PILATUS, Romeins procurator, die er niet toe kon worden bewogen een joodse zaak au sérieux te nemen. Hoewel de zo uitgesproken antichristelijke strekking, welke vooral in de laatste werkperiode van NIETZSCHE tot uitdrukking komt, zulks niet zou doen verwachten, heeft naar het oordeel van veel onderzoekers de wijze, waarop NIETZSCHE het ras en den wil tot door geen moraal getemde macht verheerlijkt, diepe sporen in de Duitse volksziel achtergelaten.

Het zijn niet alleen individuele invloeden, die ten kwade hebben gewerkt, er is een algemene richting in het denken in de 19e en 20e eeuw, die aan meer dan één universiteit in Europa aanhangers heeft en die voor het tot wasdom komen van het nationaal-socialisme bijzonder bevorderlijk is geweest: het irrationalisme, of zoals RICKERT haar betitelt: de philosophie van het leven. Deze richting plaatst het begrip Leven in het middelpunt van het heelal. Op staatkundig gebied verzet ze zich o. a. tegen het starre rationalisme, dat elk ding in den staat zijn logische plaats wil geven, maar dat voert naar een geestdodend systeem, dat initiatief en individualiteit vermoordt. Avontuur, moed, geestelijke en physieke kracht, ongebonden begeerte naar schoonheid zijn voor haar de realiteiten des levens. De essentie van het Heelal is Leven, dat alles met elementaire energie doortrekt: ethiek, religie, geschiedenis, geheel de natuur. Dat leven, de elementaire energie, is de sleutel tot alle geheimen van de wereld. In deze conceptie raakt men niet alleen kwijt de rationele systematiek, die men verfoeit, maar geeft tenslotte ook prijs de volstrekte tegenstelling tussen goed en kwaad, recht en onrecht, waarheid en leugen. Want de levensenergie is de allesbeheersende macht. In deze wereld van denken krijgt dat eigenaardige begrip „waarde", waarmee onze tijd koketteert, zijn prominente plaats. Ongetwijfeld is deze gedachtenwereld voor het nationaal-socialisme een belangrijke voedingsbodem geweest.

Hoe men intussen ook moge staan tegenover beschouwingen van mannen als FICHTE, SCHLEIERMACHER, VON TREITSCHKE, DE

GOBINEAU, HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN en zelfs nog van NIETZSCHE, men heeft bij hen, hoe paradoxaal het bij sommigen schijnt, te maken met zoekers naar waarheid, die op de hun eigene originele wijze beschouwingen bieden, welke naar zij menen de wereld verrijken. Bij FICHTE vindt men nog een diep ontzag voor de betekenis van het Christendom.

Duikt men nu evenwel een ogenblik in de litteratuur van het eigenlijke nationaal-socialisme, let men op den band, dien zij heeft met de staatkundige praktijk in Duitsland — ik heb dat gedurende enigen tijd over een bepaald gebied, dat van radio en recht, volgehouden —, dan verdwijnt de laatste kans om menselijke waardering op te vatten, want ze zijn *pervers*. Hier heeft men niet meer te doen met dwalende geesten, met door valse beginselen geleide staatkunde, maar met mensen en handelingen, die alle remmen, welke God in Zijn gunst in het precaire gemeenschapsleven der mensen had aangezet, welbewust wegtrappen.

Het sterkst komt dit tot uitdrukking in de nationaal-socialistische rassenleer en rassenpraktijk, gericht tegen de Joden.

Op een massa-bijeenkoms te München op 25 Februari 1920, proclameerde de Partij der Duitse Werkers haar program in 25 punten, waarvan punt 4 luidt:

> „Alleen leden van de natie kunnen burgers van den staat zijn. Slechts zij die van Duitsen bloede zijn, wat ook hun geloofsbelijdenis zij, kunnen leden van de natie zijn. Daarom kan geen Jood als lid van de natie beschouwd worden."

Vier jaren later begint ADOLF HITLER zijn *Mein Kampf* te schrijven, welk werk in den tijd van zijn macht in Duitsland bij geboorte en huwelijk ten geschenke werd gegeven, zoals in Protestantse kringen de Bijbel.

Dit boek is doordrenkt met een geraffineerde, vaak demonische, haatzaai tegen de Joden en een op het Duitse volksegoïsme speculerende staatsconstructie. Een echte staat is een volksgemeenschap van onvermengd ras. Binnen de grenzen van het Derde Rijk leeft een deel van het allerbeste menselijk ras, het arische, de schepper van de hoogste menselijke beschaving (ik citeer de Engelse uitgave):

> „Iedere vorm, waarin de menselijke cultuur zich uitdrukt, ieder kunstproduct, iedere wetenschap en technische bekwaamheid die wij heden ten dage aanschouwen, is bijna uitsluitend het product van arisch scheppend vermogen. Indien we de mensheid in drie catego-

rieën verdelen: stichters van de cultuur, dragers van de cultuur en verwoesters van de cultuur, dan kan slechts de ariër beschouwd worden als vertegenwoordiger van de eerste categorie."

De band tussen staat en ras brengt hem er toe te schrijven:

„Er kunnen misschien wel honderden uitstekende staten op deze aarde zijn en toch, indien de ariër, die schepper en bewaarder van de beschaving is, zou verdwijnen, zou alle cultuur die op een peil staat waarop zij de geestelijke behoeften van de superieure naties vandaag zou kunnen bevredigen, eveneens verdwijnen."

Ten einde de zaak en de bestemming van zijn staat in het licht van ras en bloed te verklaren, gebruikt hij twee begrippen naast dat van ras, n.l. „Volk" en „völkisch".

Deze overbruggen de kloof tussen het arische ras en den Duitsen autoritairen staat. Men luistere slechts:

„Indien het Duitse volk in zijn historische ontwikkeling eenheid in zijn instinct had bezeten waarvan andere volken zoveel profijt hebben getrokken, dan zou het Duitse Rijk waarschijnlijk vandaag heerser over den aardbol zijn geweest. Niemand kan zeggen of niet datgene, wat verblinde pacifisten hopen te verkrijgen door smeekschriften, jammeren en huilen, aldus had kunnen worden bereikt; namelijk een vrede die niet zou zijn gegrond op het wuiven met olijftakken en het pacifistisch geweeklaag van huilende oude vrouwen, maar een vrede die zou zijn gewaarborgd door het triumpherend zwaard van een volk, begiftigd met de macht om de wereld te beheersen en haar te besturen in dienst van een hogere beschaving."

Maar het is nog niet te laat. De Duitsers zijn er nog. Ofschoon zij ongelukkigerwijze zijn vermengd met andere elementen, alles is nog niet verloren. Naast het Oost-europees type, het dinarische en andere variaties vindt men het noordse type en dat is een zegen:

„Een voordeel, dat voortvloeit uit het feit, dat wij zelfs nu nog een grote groep Duitse Noordse mensen hebben binnen onze nationale organisatie en uit het feit, dat hun bloed niet vermengd is met het bloed van andere rassen. We moeten dit als onze kostbaarste schat beschouwen terwille van de toekomst."

Daarom is er nog tijd om den prachtigsten staat in de wereld te bouwen en dien staat te maken tot den schepper en bewaarder van de hoogste menselijke beschaving door hem te geven de plaats, welke zijn natuur hem toekent en waarborgt: wereldheerschappij.

Daarom aan het werk in allen ernst. Een staat van Duitsers, een der beste vertakkingen van het arische ras, moet zich zelf zijn bestemming bezorgen door huwelijk, opvoeding, sport en oorlog.

Ten einde hem die positie te verzekeren, die hem toekomt, moet hij gezuiverd worden van dat gif, dat het allerfataalst is voor ras, bloed en Volk, van de pest en het bederf van het Duitse volk, dat, hoezeer aangevreten, nog te redden is. Dat gif, die pest en dat bederf, is de Jood, waaraan *Mein Kampf* talloze bladzijden wijdt en op wiens hoofd de meest schaamteloze laster onophoudelijk wordt opgetast.

Het is ADOLF HITLER gelukt predikanten, priesters, bisschoppen, Protestanten en Roomsen, vrij-denkers en vrome Christenen te bekeren tot de aanbidding van dezen rassenstaat. Ja, zo nu en dan is er een geritsel van tegenstand, maar het is slechts een rimpeling aan de oppervlakte. Het Duitse volk heeft HITLERS leiding met al zijn consequenties aanvaard. Het was ook zo verleidelijk het nobelste volk van de wereld te zijn. Dat kon zo goed dienen om het onbehaaglijk gevoel weg te werken, dat de kleine staten rondom Duitsland groter bijdragen tot de exploratie van de wereld en tot ontwikkeling van het menselijk kunnen hadden geleverd. Ja, men zou ook geen overweldigende nederlaag hebben geleden in 1918, want de Jood was verantwoordelijk voor Versailles. En bovenal, de schitterende toekomst van het Duitse volk zou al de bitterheid van het heden doen verdwijnen in den beker van macht en overvloed in de toekomst.

Zo werd de wereld getuige van een satanische jacht op Joden, een vernietiging van Joden en van allen, die de Duitse rassenstaat in den weg stonden, gelijk eeuwen niet hadden gekend.

Hier zijn wij niet meer in de wereld van normaal denken en redelijke staatkundige bedrijvigheid. Hier is geen minimum van wetenschappelijke grondslag of van verstandig politiek overleg.

Wetenschappelijk onderzoek heeft in grote trekken het volgende aan het licht gebracht.

Te spreken van een arisch ras is even verkeerd als te spreken van een goedaardige billardbal of een rechthoekige grammatica. Ras is een vaag, populair, niet een wetenschappelijk begrip. Datgene wat wij gewoonlijk een natie noemen is niet een groep menselijke wezens, die in het bijzonder worden saamgebonden door een bewijsbare gemeenschappelijke afstamming, die zichtbaar blijft uit overerfelijke physieke en geestelijke eigenschappen, maar door andere banden, die in den loop van de geschiedenis zijn gevormd, waarvan de belangrijkste zijn de godsdienst, de strijd tegen de onderdrukking, de politieke toestanden en de handel. Beschaving en cultuur zijn geen kenmerken van groepen mensen, die ruw gesproken een zuiveren stamboom hebben. Het herleiden tot

een gemeenschappelijk voorgeslacht is uitermate moeilijk ten gevolge van vergaande onderlinge vermenging, doch, voor zover dat mogelijk is, toont de geschiedenis aan dat het ene gedeelte van een „ras" opwaarts klimt, terwijl het andere degenereert. De gehele geschiedenis door zijn de Duitsers veel meer een smeltkroes van alle mogelijke mensentypen geweest dan de Amerikanen heden ten dage zijn en eeuwen geleden was een Joods element reeds via Rusland tot den Duitsen stamboom doorgedrongen.

De Joden vormen geen groep met duidelijk onderscheidbare zogenaamde ras-eigenschappen. Datgene wat verschillende Joden samenbindt en hun een pseudo-nationaal uiterlijk geeft, is meer een sterk religieuze, sociale en speciaal historische traditie, die versterkt is door afzondering en druk van buiten af.

Misschien kan men spreken van een Noords type; niet in den zin van een ras, maar van een type mens, betrekkelijk onvermengd, van onbekenden oorsprong, dat voor het grootste deel nog leeft in Skandinavië. Niets wijst er op, dat dit type in het verre verleden ook maar enigen trap van beschaving zou hebben bereikt, die zou kunnen worden vergeleken met die van Noord-Afrika, China enz.

In den modernen tijd vielen de plaatsen, waar de grootste prestaties op het terrein der beschaving werden geleverd, samen met die waar de typenvermenging het grootst is geweest.

In de wereld van HITLER is alles drift, tomeloze wil tot macht, ongebreidelde zelfhandhaving ten koste van alles en allen. De theorie van het nationaal-socialisme van HITLER, de „malle philosophie" van ROSENBERG, welke aan de lange lijst van nazi gruwelen ook nog ergernis toevoegde (JACKSON in de slotrede te Neurenberg) hebben niets meer te maken met een poging het menselijk denken en daardoor het menselijk leven te verrijken. Ze zijn zuiver instrument om het willekeurige doel te bereiken.

In een zeer lezenswaardige reeks kleine voordrachten onder den titel *Is de antichrist gekomen?* brengt Ds J. PLOMP dit Nazi-verschijnsel onder het licht van de laatste hoofdstukken des Bijbels.

Zeker is het, dat het Duitse nationaal-socialisme met zijn rassenegoïsme door het Christelijk geloof, dat zich houdt aan den Bijbel, fel veroordeeld wordt. De Bijbel leert ons het geslacht der mensen zien als voortgekomen uit één mensenpaar. De Bijbel spreekt van degeneratie van edele schepselen Gods en van een regeneratie van gedegenereerde halve wilden. Het Evangelie reduceert den afstand, welke den primitieven Papoea van Nieuw Guinea scheidt van de hoogbeschaafde Nederlander tot niets in vergelijking met den on-

eindigen afstand, die hen beiden scheidt van hun Schepper. Het Evangelie leert ons Jezus Christus zien als gekomen gelijkelijk voor Hottentotten en de cultuurmensen van het Westen. De Bijbel toont ons in de evangeliën van Mattheüs en Lukas de centrale figuur van het Christendom met een officiëlen stamboom, die deze taal spreekt: als rassen-arrogantie van waanwijze mensen U arme mocht terneerslaan, ziet dan op naar mijn stamboom, besmeurd en besmet, ik hoor bij U. Er loopt een draad door den Bijbel, die de exploitanten van het rassenegoïsme toeroept: weet wel, tegen wie ten slotte Uw giftige dolk is gericht, tegen dien Enen, die gedurende zijn verblijf op aarde consequent den rassenstaat van zijn eigen volk heeft afgewezen, die zo duidelijk heeft uitgesproken dat in Hem niet is Jood en Ariër, die rassenegoïsten waarschuwt: Ik zal komen en de fakkel van Uw cultuur en beschaving van U wegnemen en die geven aan het allerarmste ras op wie gij in farizeïsme neerkijkt, maar die Ik met luister zal bekleden, naar het welbehagen des Heren.

De arrogante opvoeder en denazificator zij indachtig, dat hij bij het probleem van het nationaal-socialisme staat van aangezicht tot aangezicht tegenover die macht, die loert op alle mensenzielen en vele verslindt.

Het enige wat staatkundig kan worden gedaan in de richting van denazificatie, is bij bepaalde maatregelen, die van invloed kunnen zijn op de volksontwikkeling in Duitsland, b.v. bij de staatsorganisatie, zich van het bestaan van het gevaar steeds bewust te zijn. Overigens ligt de bestrijding van de richting van het nationaal-socialisme op geestelijk en religieus gebied.

(Wordt vervolgd).

*

DE INDONESISCHE KWESTIE EN HET PARLEMENTAIRE STELSEL

DOOR

Dr J. R. STELLINGA

De behandeling van de Indonesische kwestie in de Tweede Kamer op 16 en 17 Augustus j.l. is belangrijk geworden met het oog op het parlementaire stelsel, dat nog steeds een der grondslagen, zo niet de belangrijkste is van ons staatsbestel. Voor deze kant van de zaak moge in het hiervolgende even de aandacht worden gevraagd.

Het was in de eerste plaats Mr OUD, goed kenner van ons staatsrecht, die de verhouding van Regering en volksvertegenwoordiging in het debat aanroerde. Dit Kamerlid wees er op, dat hetgeen in de overeenkomst van 22 Juni j.l. is vastgelegd toch wel een sterke afwijking betekende van datgene, wat men had mogen verwachten na de laatste debatten, welke naar aanleiding van de VAN ROYEN-ROEM-statements in de Kamer waren gevoerd. De heer OUD was wel bereid de onvermijdelijkheid van hetgeen de Regering bij de overeenkomst van 22 Juni besloot, te erkennen, maar het standpunt van dezen afgevaardigde is en blijft, dat de Regering de Kamer daarin vooraf had moeten kennen.

De heer OUD herinnerde eraan, dat de deviatie bij de overeenkomst van 22 Juni niet de enige is. Ook op 12 Mei j.l. heeft z. i. de Minister van Overzeese Gebiedsdelen uitdrukkelijk deviatie erkend. Volgens het hierbedoelde Kamerlid zullen dergelijke afwijkingen niet onder alle omstandigheden kunnen worden vermeden, doch hij verlangt, dat, wanneer er deviatie moet plaats hebben, de Kamer er mede over zal kunnen oordelen. Wanneer de heer OUD dit uitspreekt, stelt hij zich daarbij aanstonds de vraag, of deze opvatting een constitutioneel juiste is. Want de Regering heeft z. i. haar eigen bevoegdheden, waartegenover de Staten-Generaal het recht van contrôle hebben. Maar de Regering is natuurlijk nooit op enigerlei wijze onderworpen aan bevelen, moties of wat ook van de Kamer. Anderzijds heeft — aldus het betoog van den heer OUD — de Kamer in fundamentele zaken het recht

te verlangen, dat de Regering niet zonder voorkennis der Kamer gaat afwijken van wat zij als hoofdlijnen van haar beleid heeft aangekondigd.

Het hierbedoelde punt werd ook aangeroerd door den heer ROMME en deze kwam daarbij tot de volgende merkwaardige uitspraak:

> „Wat betreft nu de wijze, waarop de Regering tegenover de Kamer de Indonesische zaak heeft behandeld — een aangelegenheid dus, die met de mérites zelf van de Indonesische politiek niet van node heeft, maar die betreft de verhouding Regering-Kamer, een aangelegenheid, waarover gisteren ook de heer OUD heeft gesproken —, wil ik niet verhelen, dat, met betrekking tot deze aangelegenheid, wanneer wij hier te maken hebben met een zaak van binnenlandse verhoudingen in het Europese gedeelte van het Rijk, het voor mij een punt althans van ernstige overweging zou uitmaken, of het Parlement niet bepaalde consequenties zou hebben te verbinden aan wat ik zie als een deviatie van de Regering in het plegen van dit overleg, dat behoort tot het ongeschreven staatsrecht en dat daartoe moet blijven behoren, wil onze democratie zich kunnen handhaven... Maar wij hebben hier niet te maken met alleen binnenlandse verhoudingen in het Europese gedeelte van het Rijk; wij hebben ook te maken met verhoudingen in de overzeese gebiedsdelen en wij hebben te maken met internationale verhoudingen. En dat in een moeilijken tijd, met het oog waarop de Minister van Overzeese Gebiedsdelen op 18 Mei 1949 in deze Kamer volkomen terecht heeft gezegd, dat een volk dan eensgezind moet zijn."

Had de heer OUD op o. i. staatsrechtelijk zuivere wijze zijn bezwaar tegen de deviatie buiten de Staten-Generaal om aan de Regering kenbaar gemaakt, het moet ons van het hart, dat de redenering van den heer ROMME bezwaarlijk te aanvaarden is. Deze schijnt het parlementaire stelsel te beperken tot het Rijk in Europa, maar dit is toch iets ongekends. Sinds wanneer valt het beleid inzake Indonesië en het buitenlandse beleid van de Regering buiten de contrôle van het Parlement? In alle bescheidenheid kunnen we het niet anders zien dan dat hier een onderscheiding wordt ingevoerd, die in ons staatsrecht tot nu toe onbekend was en dit behoort te blijven. De heer ROMME brengt hier een vernauwing in het parlementaire stelsel aan, welke niet is te aanvaarden. Waarschijnlijk is deze redenering slechts pour besoin de la cause gehouden, om uit politiek oogpunt de Regering maar de hand boven het hoofd te kunnen houden, maar zij is er niet minder gevaarlijk om.

De heer SCHERMERHORN zat ook met het bezwaar, hetwelk de heer OUD de Regering voor de voeten had geworpen en ook deze

afgevaardigde had blijkbaar behoefte de zaak voor de Regering te redden. Het is echter duidelijk, dat dit niet mogelijk is zonder inbreuk te maken op de juiste verhouding tussen Regering en Staten-Generaal, zoals deze te onzent in het parlementaire stelsel ligt verankerd.

In beginsel ging de heer SCHERMERHORN met het uitgangspunt van Mr OUD geheel mede, maar men moet z. i. bedenken, dat, wie het mechanisme van de parlementaire democratie onder alle omstandigheden onverkort meent te kunnen handhaven, het gevaar loopt daarmede deze democratie zelf de grootst mogelijke schade toe te brengen. En dan komt de heer SCHERMERHORN tot deze uitspraak, die we letterlijk willen citeren:

> „Ik kan mij niet onttrekken aan het gevoel, dat menigeen niet beseft, dat in oorlogstijd de parlementaire democratie nu eenmaal van nature op minder dan halve kracht pleegt te functionneren. Daaruit vloeit voor spreker deze gedachte voort, dat al te weinig wordt verstaan, dat het Indonesische probleem in wezen sterke verwantschap vertoont met een oorlogsprobleem, afgezien nog van het begrip militaire actie of wat te dier zake zij."

Men wrijft zich werkelijk de ogen uit! Wanneer wij staan vóór het ingevolge art. 208 der Grondwet te plegen gemeen overleg met en tussen vertegenwoordigers van de bevolkingen der in art. 1 genoemde gebieden om een nieuwe rechtsorde te vestigen, dan construeert men dit in de Tweede Kamer tot een *oorlogstoestand* als dekmantel hiervoor, dat het parlementaire stelsel niet in acht genomen kan worden! Het onhoudbare van deze redenering komt vooral uit, wanneer men denkt aan art. 211 van de Grondwet; de nieuwe rechtsorde komt tot stand door vrijwillige aanvaarding langs *democratischen* weg in elk der in art. 1 genoemde grondgebieden, met dien verstande, dat voor Nederland art. 210 daarbij overeenkomstige toepassing vindt. Hoe is dit te rijmen met een gedeeltelijk buiten werking stellen van het parlementaire stelsel wegens oorlogstoestand?

De heer SCHERMERHORN meent, dat hij geheel op dezelfde wijze redeneert als de heer ROMME met zijn niet-binnenlandse aangelegenheid. Zou deze laatste afgevaardigde niet gedacht hebben: non tali auxilio?

En dan is er tenslotte nog het antwoord van Minister VAN MAARSEVEEN, die uiteraard ook het probleem van de verhouding tussen Regering en Staten-Generaal moest behandelen na hetgeen daarover door de Kamerleden was gezegd. De heer VAN MAARSEVEEN was op dit punt opmerkelijk kort van stof. Tegenover den heer

OUD merkte de Minister op, dat niets der Regering liever ware geweest, dan met de Kamer te spreken alvorens de overeenkomst van 22 Juni j.l. aan te gaan. Feitelijke omstandigheden zijn volgens den bewindsman daarvoor echter een beletsel geweest. De heer ROMME kreeg te horen, dat het een misvatting is te menen, dat de Regering derhalve de Volksvertegenwoordiging niet behoorlijk behandeld heeft, te meer daar de Regering er zich niet van bewust is geweest bij deze overeenkomst van haar tevoren uitgestippelde politiek te zijn afgeweken, *al wil zij erkennen, dat deze politiek op een enkel punt een uitwerking heeft gekregen, die zijzelf destijds niet voorzien had.* Uit de letterlijk geciteerde en door ons gecursiveerde uitspraak van den Minister blijkt, dat er toch wel afwijking is geweest!

Natuurlijk heeft de Regering het vertrouwen van de Kamer nodig — aldus redeneert de Minister verder —, maar als zij nooit zou mogen afwijken van een uitgestippelde beleidslijn, dan zou zij eigenlijk het vertrouwen der Kamer reeds niet hebben! *Deze redenering komt er in den grond der zaak op neer, dat de invloed en het contrôlerecht van de Kamer worden verkleind.* Zij heeft wel *in beginsel* het recht te verlangen, dat overeenkomstig haar inzicht wordt geregeerd, maar zij mag daarbij niet al te nauw kijken. Doet zij dit toch, dan wordt zij van de regeringstafel flink op haar nummer gezet. Wie een redenering als die van Minister VAN MAARSEVEEN goed beziet, wordt zich ervan bewust, hoe het zwaartepunt reeds danig is verlegd van de Kamer naar de Regering. Een zodanige argumentatie ware vóór 1940 volkomen onmogelijk geweest. De Regering zou zich hebben gehaast, als zij al had durven afwijken, haar verontschuldiging aan te bieden of geheel de vlag hebben gestreken. Thans draait de Regering de zaak om: der Kamer wordt eens degelijk de les gelezen. En er volgt nog een dreigement, dat we curieusheidshalve weer letterlijk citeren:

> „Ook zou — aldus de Minister — een dergelijke starre verhouding tussen Regering en Kamer er toe kunnen leiden, dat een Regering omtrent het door haar te volgen beleid slechts zo vage en zo weinig concrete mededelingen aan de Kamer zou doen, dat het woord deviatie, dat thans in deze Kamer zich in een zekere populariteit mag verheugen, spoedig in het parlementair woordenboek zou kunnen worden opgenomen met de toevoeging: archaïsme; in onbruik geraakt."

M. a. w.: als de Kamer nog eens over deviatie durfde kikken, dan zou zij voortaan zo weinig van de Regering te horen krijgen, dat er voor haar over afwijkingen niet meer valt te spreken. De

Minister gaat er daarbij blijkbaar zonder meer van uit, dat de Kamer die verminderde mededeelzaamheid ook maar weer zal slikken.

Bij de affaire van het wetsontwerp betreffende de grenscorrecties moge men reeds hebben gesproken van een dies ater voor de democratie, onzes inziens heeft de democratie thans een nog groteren deuk gekregen.

We hebben ons niet in den politieken kant van de zaak willen mengen, maar het leek ons van belang het onderwerpelijke parlementaire debat in het staatsrechtelijk laboratorium eens onder de loupe te nemen, en de gevonden afwijking van het zuivere parlementaire stelsel te registreren. Deze afwijking vervult ons met grote zorg, ook omdat deze tendentie, de gekozen vertegenwoordigers des volks zoveel mogelijk van hun invloed te beroven, zich wel eens door ons gehele staatsbestel zou kunnen voortzetten, ook bij de lagere openbare lichamen.

Caveant consules . . . !

*

VRAAG EN ANTWOORD

VRAAG:

De raad te onzent zal te beslissen krijgen, of hier ter plaatse een gemeentelijke volkscredietbank zal worden opgericht. Gaarne zal ik hierover uw mening vernemen.

ANTWOORD:

Voorop moge staan, dat het noodzakelijk is, dat in de behoefte aan consumptief crediet voor hen, die slechts een bescheiden inkomen hebben en daardoor aan den rand van hun inkomen plegen te leven, wordt voorzien. Evenwel bestaat er een leenkwaad, dat zich uit in het lenen uit lichtzinnigheid of ter aanschaffing van luxe, waardoor de credietnemer zijn toch reeds geringe inkomsten met aflossing en rente gaat bezwaren. Zodoende loopt hij gevaar in de toekomst het ene gat met het andere te moeten stoppen, in armoede te vervallen en tenslotte ten laste van instellingen van maatschappelijk hulpbetoon te komen. Er is naast gerechtvaardigd ook schadelijk volkscrediet.

Hieruit volgt, dat op het maken van winst gerichte commerciële instellingen voor voorziening in de behoefte aan volkscrediet weinig geschikt en zelfs maatschappelijk schadelijk kunnen zijn, ook al houden zij zich stipt binnen de door de wet gestelde grenzen. Hun belang is immers zo veel en zo lang mogelijk crediet te verlenen op voor haar zelf aantrekkelijke voorwaarden. Daarom dienen sociale instellingen voor volkscrediet de voorkeur te genieten. In het volkscredietwezen mag het verlenen van crediet geen middel tot het behalen van winst zijn, maar moet het ten doel hebben, de crediet-behoevenden te helpen door den druk van grotere uitgaven geleidelijk over het jaar te verdelen.

Dit sociale beginsel eist, dat aan elke voorschotverlening een onderzoek naar de geldelijke omstandigheden van den aanvrager en zijn gezin voorafgaat en dat, indien daarbij blijkt dat hij (vooreerst) beter op andere wijze kan worden geholpen, (nog) geen voorschot wordt verstrekt. Soms zal het nodig zijn, dat eerst de financiën van den credietaanvrager worden gesaneerd, door bijv. de schuldeisers er toe te brengen een deel hunner vorderingen kwijt te schelden of door de uitgaven van den debiteur te verminderen. Door de bestaande niet-commerciële hulp-, voorschot- en volksbanken en borgstellingsfondsen wordt over het algemeen aan dit saneringswerk nog onvoldoende aandacht besteed. Bovendien beperken zij zich dikwijls tot crediet aan kleine zelfstandigen en verstrekken meestal geen voorschot zonder zakelijke zekerheid of zonder tenminste één gegoeden borg. Dit cre-

dietwezen is dan ook meer bestemd voor de niet geheel onbemiddelde kleine burgerij.

Omdat een normale bank slechts behoeft af te gaan op de door den lener te verstrekken zekerheid, maar bij het volkscredietwezen de nadruk ligt op het belang van den credietnemer en het crediet dus uitermate *persoonlijk* is, moet het *persoonlijk contact* als een eerste eis voor de richtige gestie ener volkscredietbank worden gezien. Kennis van en vertrouwen in de persoon en de omstandigheden van den credietaanvrager en van eventuele borgen zijn de grondslagen van een gezond volkscredietwezen. Zij, die voorschotten of borgstellingen toestaan, zullen dus mensenkennis en ervaring op dit gebied moeten bezitten, hun klanten en hun milieu persoonlijk moeten kennen en van elk gezin moeten weten, wat het waard is. Geen voorschot mag worden verleend zonder voorafgaand onderzoek naar de noodzakelijkheid en mogelijkheid van sanering. De zekerheid, dat de borgen zo nodig betalen kunnen, is onvoldoende; de persoonlijke credietwaardigheid van den aanvrager te beoordelen en zijn financiën te saneren is de taak van deze sociale instelling. Wel kunnen zgn. morele borgen worden gesteld, personen, die tot dezelfde onbemiddelde volksgroepen als de credietnemers behoren en dus geen eigenlijke zekerheid voor de bank betekenen. Zij hebben betekenis, omdat de bank via hen morelen druk op den hoofdschuldenaar kan uitoefenen. Of inderdaad verhaal op deze morele borgen behoort te worden genomen, indien de debiteur onmachtig is te betalen, moet in elk geval afzonderlijk worden bezien en persoonlijk worden onderzocht.

Uit een en ander moge blijken, dat het optreden van een maatschappelijk werk(st)er aanbeveling verdient. Wanneer deze functie door de juiste persoon wordt bekleed, zullen er bij het huisbezoek vaak tevens andere sociale problemen aan de orde komen, die eveneens om een oplossing vragen, en dan kan de sociale doelstelling van de instelling ten volle tot haar recht komen door ook in deze moeilijkheden den juisten weg te wijzen.

Bovenstaand betoog was noodzakelijk om U er op te wijzen, dat de eigen sfeer en de eigen levenskring voor het welslagen van een volkscredietbank onontbeerlijk is. Juist de omstandigheid, dat bij het verlenen van het sociale crediet een grote kennis van het milieu vereist is en dat een sfeer van vertrouwen en begrip slechts in eigen levenskring wordt gewekt, geeft aanleiding de volkscredietbanken niet in handen der Overheid te nemen, maar ze aan de levensrichtingen te oriënteren door ze van het particulier initiatief te doen uitgaan. Het verdient daarom ook aanbeveling in de voorziening in de behoefte aan volkscrediet de principiëel gerichte standsorganisaties en dergelijke als den Chr. Middenstandsbond, Patrimonium e. d. in te schakelen of, nog liever, het initiatief te doen nemen.

Nu moet niet uit het oog worden verloren, dat een zakelijke grondslag aan het crediet niet vreemd mag zijn. De verhouding tussen bank en credietnemer mag niet het karakter van armenzorg of steunverlening hebben. De lener mag niet het gevoel krijgen, dat hij bedeeld wordt of een gunst ontvangt, maar gaat op zakelijke basis een lening aan, d. w. z. hij zorgt voor stipte aflossing en betaling van een

redelijke rente. Zodoende wordt enerzijds zijn gevoel voor eigenwaarde en zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn daden hoog gehouden, andererzijds blijven kosten en risico van de bank zoveel mogelijk beperkt.

De juiste oplossing schijnt mij dan ook, dat naast de volkscredietinstelling een borgstellingsfonds sta, dat niet zelf voorschotten verstrekt, maar uitsluitend garantie verleent en zodoende het risico der bank dekt. Dit fonds moet buiten de leners en hun morele borgen om gaan, zodat de aanvragers zich rechtstreeks tot de bank dienen te wenden en het uitsluitend een zaak tussen bank en fonds zij, of dit laatste in een bepaald geval als borg optreedt. Dit impliceert tevens, dat bij nalatigheid van den lener de bank, en niet het fonds, den nalatige en zijn morele borgen aanmaant.

Het voorafgaande komt hierop neer, dat de gemeente geen primaire taak heeft bij de voorziening in het volkscredíet. Die ontstaat slechts voor haar, indien anders niet in verantwoord volkscrediet zou worden voorzien, terwijl daaraan toch schrijnende behoefte zou bestaan. Zij stimulere echter particuliere en maatschappelijke organisaties tot het in het leven roepen van instellingen voor sociaal volkscrediet. En ook brengt haar taak, de gerechtigheid te handhaven, waar deze wordt of dreigt te worden geschonden, mede, dat zij zulke particuliere sociale instellingen voor volkscrediet garanties en subsidies kan verschaffen.

Waar de particuliere banken immers de hun toevertrouwde kapitalen ongerept moeten bewaren en daarom in enigen vorm zekerheid moeten eisen, kan de gemeente als borgstellingsfonds fungeren dan wel een bestaand of op te richten particulier borgstellingsfonds subsidiëren, teneinde aldus de bank in staat te stellen ongedekte credieten te verstrekken.

De credietverstrekking geschiede derhalve door particuliere instellingen en de gemeentelijke werkzaamheid blijve beperkt tot het geven van garantie voor rente en afbetaling. Men voorkomt zodoende een van de Overheid uitgaande armenzorg, men vermijdt de bureaucratie, die licht het gevolg is van het ambtelijk karakter ener gemeentelijke instelling, men houdt de kosten lager, omdat geen ambtenaren behoeven te worden aangesteld en in particulieren kring vele personen vaak belangeloos hun tijd beschikbaar stellen, en tenslotte versterkt men door het zelfstandig optreden van de eigen organisaties de zedelijke volkskracht.

Eindelijk moge ik U verwijzen naar een dergelijke situatie in de gemeente Groningen, waar een particuliere bank de voorschotten verstrekt en een particulier borgstellingfonds, dat op de gemeente kan teruggrijpen, de voorschotten garandeert. Ook allerlei vormen van middenstandscrediet worden verleend door de met steun van de Regering opgerichte Nederlandse Middenstandsbank onder garantie van het Rijk.

Mr C. J. VERPLANKE.

19e JAARGANG No 10 OCTOBER 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - DR J. P. A. MEKKES - MEVROUW PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Het probleem Duitsland (vervolg), door Prof. Mr P. S. Gerbrandy, 313 — De Onderwijswet-Mackay en haar voorgeschiedenis, 1887—1889, door Dr D. Langedijk, 336 — Boekbespreking, 355.

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

HET PROBLEEM DUITSLAND

(vervolg)

DOOR

Prof. Mr P. S. GERBRANDY

De Duitse oorlogsmisdadigers.

Ik spreek enkel over de berechting der grote oorlogsmisdadigers (major war criminals) te Neurenberg. Hier staan wij voor een novum in het internationale (straf-)recht.

Twee richtingen staan tegenover elkaar. De ene richting oordeelt, dat de berechting van de 24 (21) zogenaamde grote oorlogsmisdadigers (HERMANN WILHELM GÖRING, RUDOLF HESS, JOACHIM VON RIBBENTROP, ROBERT LEY, WILHELM KEITEL, ERNST KALTENBRUNNER, ALFRED ROSENBERG, HANS FRANK, WILHELM FRICK, JULIUS STREICHER, WALTER FUNK, HJALMAR SCHACHT, GUSTAV KRUPP VON BOHLEN UND HALBACH, KARL DÖNITZ, ERICH RAEDER, BALDUR VON SCHIRACH, FRITZ SAUCKEL, ALFRED JODL, MARTIN BORMANN, FRANZ VON PAPEN, ARTHUR SEYSS-INQUART, ALBERT SPEER, CONSTANTIN VON NEURATH, HANS FRITSCHE) een staatkundige en rechtskundige fout is, uitdrukking van een slecht beleid. De andere richting oordeelt, dat deze procedure een stap vooruit betekent op het gebied van het internationale recht.

De tegen oorlogsmisdadigers gerichte verklaringen en overeenkomsten vingen reeds gedurende den oorlog aan, allereerst met de intergeallieerde Verklaring van 17 December 1942, welke speciaal de bestialiteiten, tegen de Joden gepleegd, tot object had. Op haar volgde de Verklaring van 5 Januari 1943, welke zich vooral met roof en plundering door den vijand begaan, bezig houdt. Op 31 Juli 1943 worden de neutralen gewaarschuwd vooral geen asyl te verlenen aan oorlogsmisdadigers als MUSSOLINI. Op 1 November 1943 wordt de Declaratie van Moskou gepubliceerd, welke vooral nadruk legt op de oorlogswreedheden, waarvoor Duitse officieren en leden van de Nationaal-socialistische partij verantwoordelijk zijn. In deze Declaratie wordt aan het slot reeds

geduid op die „major criminals whose offences have no particular geographical location and who will be punished by a joint decision of the Government of the Allies" [1]).

Op deze laatste beslissing is gebouwd de Overeenkomst van Londen van 8 Augustus 1945, waarbij de regeringen van Groot-Brittannië en Noord-Ierland, van de Verenigde Staten van Amerika, van de Franse Republiek en de Unie van Socialistische Sovjet Republieken de berechting der „major war criminals of the European Axis" [2]) regelen en het handvest van het internationale Gerechtshof te Neurenberg, vaststellen. Andere landen, waaronder Nederland, zijn tot deze overeenkomst toegetreden.

De tekst van de twee documenten is afgedrukt in het werk van Mr M. W. MOUTON, *Oorlogsmisdrijven en het internationale Recht,* welk werk het gehele gebied der oorlogsmisdrijven behandelt.

Wij laten de zaak der oorlogsmisdrijven in engeren zin, welke tot veel minder controversen aanleiding geven, rusten en bepalen ons enkel tot de berechting der major war criminals als boven vermeld.

Is deze beslissing, deze oplossing van het probleem hoe te handelen met oorlogsspitsboeven als GÖRING, RIBBENTROP, SEYSS INQUART c.s. staatkundig een juiste geweest?

Er zijn een aantal vragen, welke bij deze beslissing naar voren zijn gekomen, die in de litteratuur uitvoerig worden besproken. Daar is b.v. de vraag: was het wel juist, dat alleen de overwinnende partijen in het Internationale Gerechtshof te Neurenberg vertegenwoordigd waren? Men doelt daarmede op het argument, dat daardoor de onpartijdigheid zou zijn geschaad. Intussen, in het internationale recht komt de berechting door een partij, waartoe de te berechten personen niet behoren, reeds veelvuldig voor. Ik wijs o. a. op het berechten van spionnen en op de werkzaamheden der Prijsgerechten.

Een ander bezwaar wordt geacht, dat afgeweken wordt van den regel, dat berecht werd niet op grond van een reeds voor het gepleegde misdrijf bestaande strafrechtelijke bepaling.

Het gold hier echter misdrijven, die dermate door het rechts-

---

[1]) die voornaamste misdadigers, wier misdrijven niet alleen op één bepaalde plaats zijn gepleegd en die gestraft zullen worden volgens een gezamenlijke beslissing der geallieerde Regeringen.

[2]) voornaamste oorlogsmisdadigers van de Europese As.

bewustzijn in de wereld als afschuwelijke misdaden werden aangevoeld, dat dit bezwaar niet te zwaar mag wegen.

Bovendien waren er onder de berechtende landen ook, die deze regel in het strafrecht niet als absoluut hadden aanvaard.

Men heeft naar voren gebracht, dat ook een kwade macht den oorlog kan winnen en deze een rechtvaardigheidsgrond voor onrechtvaardige berechting zou aantreffen in de thans genomen beslissing. Dit argument is puur opportunistisch en niet principieel.

Zo zijn er verscheidene andere dubia die in de bespreking van deze internationale beslissing naar voren zijn gekomen.

Ik laat ze alle kortheidshalve verder onbesproken en bepaal mij tot het ene hoofdpunt: had men niet beter een politieke beslissing als die omtrent NAPOLEON kunnen nemen in plaats van te komen tot een formele, internationale berechting?

Bij de beantwoording van deze vraag komen wij tot de kern van het probleem der behandeling van Duitsland.

Naar de reeds door den Kerkvader AUGUSTINUS vastgestelde norm behoort een oorlog erop gericht te zijn, dat de internationale rechtsorde wordt hersteld. Een juiste behandeling van het probleem Duitsland behoort tot oogmerk te hebben den Duitsen staat terug te voeren binnen den familiekring der geordende Europese staten. Dit betekent dat men (afgezien van de kwestie van schadeloosstelling, maatregelen tegen het opnieuw opkomen van zware oorlogsindustrie, herziening der grenzen) het pad voor den Duitsen staat behoort te effenen, om die plaats in den familiekring der Europese volken weer te kunnen innemen. Dat pad nu kan en kon alleen worden geëffend door op de meest resolute wijze de top-verantwoordelijken als representanten van het met hen solidair schuldige volk te doen boeten.

Door Duitsland was op zulk een afschuwelijke wijze gezondigd tegen oorlogsgebruiken, internationaal recht en wetten der menshеid, dat alleen een krasse, ostentatieve, het rechtsgevoel bevredigende maatregel deze schande van het Duitse volk a. h. w. kon uitwissen.

Naar mijn oordeel was een berechting, ondanks de bezwaren die deze internationale strafberechting medebracht, veel beter geëigend om dit doel te bereiken dan een zuiver politieke handeling als tegen NAPOLEON. Tot op zekere hoogte zijn beide regelingen machtshandelingen, maar in de berechting ligt veel juister het element van „afrekening" verankerd dan in de zuiver politieke handeling.

De uitkomst heeft dit bevestigd: onder de meesterlijke leiding van een bekwaam Brits President is in Neurenberg een procesorde gehanteerd, die zo duidelijk en zo gedocumenteerd de schuld der beklaagden, den omvang en het karakter der vergrijpen heeft vastgesteld en in de straftoemeting zo klaar en openlijk het doen boeten dezer beklaagden als vertegenwoordigers van den Duitsen staat-misdadiger tot uitdrukking heeft gebracht, dat daartegenover de bezwaren (waaronder de representatie van het evenzeer misdadige Sovjet-regiem in het Hof), welke men tegen deze procesorde kan aanvoeren, tot weinig worden gereduceerd.

Ik meen dan ook te mogen concluderen, dat de toetreding van Nederland tot de regeling, welke tot het Hof van Neurenberg leidde, juist is geweest en dat zijn medewerking om behoorlijk materiaal aan den aanklager te verstrekken, gezond was. Na zulk een berechting ligt inderdaad de weg open om Duitsland, onder oplegging van vredesvoorwaarden gelijk die naar internationale conventie op overwonnenen behoren te worden toegepast, terug te voeren binnen de gemeenschap der Europese staten.

De grenzen van den Duitsen Staat.

Bij het vredestractaat van Versailles in 1919 verloor Duitsland Elzas-Lotharingen, terwijl het Saargebied, dat onder internationaal beheer was gesteld, krachtens het plebisciet van 1935 tot Duitsland terugkeerde. In het Noord-Westen moest een gedeelte van Sleeswijk-Holstein aan Denemarken worden afgestaan. Door de vestiging van den Poolsen staat verloor Duitsland in het Oosten belangrijke gebieden. Oost-Pruisen bleef bij Duitsland, maar was, doordat aan Polen toegang tot de zee werd gegeven in de Golf van Danzig en door de schepping van de Vrije Stad Danzig, van het overige gedeelte van Duitsland gescheiden en met den zogenaamden Corridor weer verbonden.

Over enkele gebieden werd een plebisciet uitgeschreven, teneinde tot definitieve vaststelling der grenzen te komen.

De moeilijkheid van de begrenzing van Duitsland na 1945 ligt niet in het Westen of Noorden. Men mag wel aannemen dat, behoudens later in gemeen overleg aan te brengen grenscorrecties, met de in April 1949 geëffectueerde correcties aan de Franse, Luxemburgse, Belgische en Nederlandse grens de West-grens van Duitsland voldoende vaststaat.

De moeilijkheid van de grenzen van het te herstellen Duitse Rijk ligt in het *Oosten*. Deze moeilijkheid hangt samen met de

positie van den Poolsen staat. De na den eersten wereldoorlog herstelde Poolse staat had grenzen gekregen in het Oosten, even ver Oostwaarts als de Oost-grenzen van Letland en Estland, in het Zuiden reikend tot de Boekowina in Roemenië. Deze begrenzing aan den Oostkant was afkomstig van den vrede, gesloten met Rusland te Riga in 1921.

De Poolse staat werd in 1939 tussen Rusland en Duitsland verdeeld. Toen HITLER in 1941 Rusland besprong, werd de U.S.S.R. automatisch de bondgenoot van het Westen tegen Duitsland. Dit heeft meegebracht, dat de U.S.S.R. zich verbond een onafhankelijk, democratisch Polen te herstellen. Verschillende geallieerde staatslieden hebben verklaringen afgelegd, dat tegen den wil van de betrokken onderdanen geen grenswijzigingen zouden plaats vinden. In beginsel betekende dit het herstel van Polen overeenkomstig de grenzen, welke het voor 1 September 1939 had, zoals die na den eersten wereldoorlog na enkele volksstemmingen in het Westen waren tot stand gebracht.

Ter tegemoetkoming aan de eisen van Rusland gedurende den oorlog hebben CHURCHILL en ROOSEVELT in Teheran bewilligd in een verandering van de toekomstige Poolse grenzen, door een derde gedeelte van den Poolsen staat in het Oosten bij de U.S.S.R. te voegen. Deze beslissing was in strijd met het Atlantic Charter, in strijd met herhaalde principiële uitspraken van Britse staatslieden en in strijd met de belangen van de bevolkingen in het Oosten. Weliswaar had dit Oostelijk deel van Polen slechts een zuiver Poolse bevolking van 40 %, maar het type van dit Oostelijk gedeelte vormde staatkundig en cultureel ongetwijfeld een echt Pools gebied.

Het is juist dat Polen dit gebied had gekregen als gevolg van den oorlog met de U.S.S.R. in 1921 bij den vrede van Riga, maar het staat ook vast, dat de beslissing van deze grenzen indertijd en ook jaren daarna geen enkele grief voor de Russen heeft gevormd. De appetijt is gekomen, toen Rusland uitzicht kreeg op het winnen van den oorlog tezamen met de Westerse mogendheden.

ROOSEVELT en CHURCHILL hebben toen bewilligd in de verlegging van de grens ruwweg naar de zogenaamde CURZON-linie, een denkbeeldige grens, welke in 1920, toen de Britten bereid waren tussen Polen en Russen te bemiddelen, als een soort compromis was voorgedragen.

De samenwerkende geallieerden hebben dit verlies in het Oosten aan Polen in het Westen willen vergoeden. Dientengevolge heeft men een belangrijk gedeelte van het Duitse Rijk tot aan Oder en

Neisse gevoegd bij Polen, het aan de Polen overlatende, op welke wijze deze nieuwe grenzen door verplaatsing van bevolkingen zouden worden verstevigd.

Het gevolg van dit proces is geweest, dat in het Oosten van het Duitse Rijk voor de toekomst een probleem is geschapen, waarvan vreedzame oplossing de grootste wijsheid vereist. Op dit ogenblik gaan de moeilijkheden schuil achter de omstandigheid, dat Polen een satellietstaat van Rusland is geworden en de Russen tot aan het zogenaamde ijzeren gordijn toe Oost-Duitsland hebben bezet. Het probleem der grenzen van Duitsland en dat der grenzen van Polen zijn één complex geworden.

Door deze verstrengeling komt in de zaak der Oostgrenzen van Duitsland een faktor, welke deze grensregeling tot een voor Europa's toekomst beslissend vraagstuk maakt. Het is trouwens zonder meer duidelijk, dat, indien, gelijk thans is geschied, de Poolse staat vele kilometers naar het Westen wordt verschoven en daarbij, om slechts dat te noemen, geheel Oost-Pruisen wordt ingeslikt, er een gebeurtenis plaats vindt, die ingrijpende gevolgen *moet* hebben.

Wanneer wij heel even derhalve de Duitse Oostgrenzen bezien in het licht der historische Poolse kwestie, dan betekent dit allerminst de oplossing, op zijn hoogst enige meerdere doorzichtigheid van het probleem.

De Poolse staat is oud en nieuw tegelijk. Hij is hertogdom, koninkrijk en republiek geweest. Hij heeft viermaal een „verdeling" tussen andere staten ondergaan. Zijn grenzen zijn vaker gewijzigd dan van enigen anderen staat in Europa. Binnenlandse onenigheden zijn vaak heftig geweest. Schijnbaar historisch een zeer wankel politiek produkt!

Diezelfde staat echter vertoont in het optreden van zijn representanten een hardnekkigheid om zich te doen gelden als nergens elders wordt aangetroffen. Spreek ook nu eens met een ontwikkelden Pool en binnen een kwartier zit U midden in de historie van dit zwaarbeproefde land en in den regel zijt U al snel gekomen tot dat stuk uit zijn geschiedenis, waarin deze staat zich uitstrekte van Posen tot bijna aan Charkov en van het eiland Oesel tot bijna aan de Krim. Want deze staat heeft één karaktertrek, welke aan geen anderen staat in Europa eigen is: het goeddeels saamvallen van nationaliteit in ethnologischen zin en van staat in politieken zin.

Bij den Vrede van Versailles heeft in sterke mate het ethnologisch nationaliteitsbeginsel de bepaling van grenzen en de for-

matie van staten beheerst. De praktijk heeft uitgewezen, dat dit beginsel voor de vaststelling van grenzen en de formatie van staten zeer dikwijls een hoogst dubbelzinnige en zwakke grondslag vormt. Bij Polen is dit blijkens heel zijn historie anders.

Nog in den laatsten wereldoorlog hebben alle naar Londen verplaatste gouvernementen te maken gehad met het feit, dat in hun bezette landen stromingen en groepen hun loyaliteit tegenover het wettig staatsgezag opofferden aan samenwerking met den vijand. In Polen kwam dit verschijnsel van 1939 tot 1944 in het geheel niet voor en daarna verscheen het alleen door kunstmatige import van Russisch-communistische zijde.

Dan moet het vaststellen der grenzen van dezen staat in wezen ook niet zo moeilijk zijn, zal men zeggen. Dat is ook inderdaad niet moeilijk, het cachet van land en volk doet dezen staat gemakkelijk determineren. Wie Polen doorkruist heeft, zal dit bevestigen. Het betekent natuurlijk niet, dat aan de grenzen, zoals die na 1919 uiteindelijk waren gevormd, geen Polen leefden, die zich b.v. meer Duits dan Pools voelden, dat is een verschijnsel dat steeds zal voorkomen, maar het volk als totaliteit vertoont een gebondenheid aan zijn staat, welke uniek is.

Vanwaar dan de grilligheid van zijn verleden? Daarvoor zijn verschillende faktoren aan te voeren, maar er is één faktor, welke meer beslissend is geweest dan alle andere faktoren te samen: Polen was en is bufferstaat, Polen is *de* bufferstaat van Europa, *de* bufferstaat tussen Pruisen en Rusland, *de* bufferstaat tussen Oost en West.

Dat werkt ook weer in de staatkunde der laatste jaren. Bij den vrede van Riga in 1921 tussen de U.S.S.R. en Polen verklaarde het hoofd der Russische delegatie, dat de conclusies waartoe de saamspreking had gevoerd, voldoening gaven. Maar op 11 Januari 1944 komt STALIN met zijn „Verklaring", welke de inleiding is geweest tot „de verschuiving" van den Poolsen staat naar het Westen, waarbij hij tengevolge der zogenaamde compensaties tegenover territoirverlies in het Oosten schadeloos werd gesteld met verwerving van Duits gebied in het Westen. Als straks eenmaal de bezetting een einde neemt, als de tijd komt dat Duitsland aanspraken zal doen gelden op de thans door Polen verkregen gebieden, welnu dan heeft de alsdan in het Kremlin zetelende diktator nog een prachtige troef in de hand, hij kan zelfs, als de politiek dat zou vragen, de Duitse eisen begrijpelijk vinden, een tegenstelling Polen-Duitsland zal misschien niet ongewenst zijn, zelf zal de communistische diktator het hem toegewezen pand zeker niet

restitueren. Het karakter van bufferstaat dreigt weer een beheersende rol te spelen in de toekomst.

Ziehier één der aspecten van het internationaal bedrijf, hetwelk de willekeur van dezen Poolsen duw naar het Westen in al zijn erbarmelijkheid doet zien.

Natuurlijk, de begrenzing van een staat kan een probleem zijn. Dat de Oostgrenzen van Polen voorwerp van internationaal overleg waren, kan gerechtvaardigd zijn, want in Oost-Polen zaten complicaties. Maar hier geldt: non tali modo [3]).

Voor Polen ging Groot-Brittannië, dat in het geval Tsjecho-Slowakije passief bleef, ten oorlog. Op Polen had zeker ook betrekking de verklaring van het Atlantic Charter, dat tegen den wil van de bevolking geen afstand van grondgebied geschieden zal. Als STALIN, in den oorlog bondgenoot van het Westen geworden, verklaart dat hij het scheppen en handhaven van een sterk en integraal onafhankelijk Polen als een der leidende machten in Europa wil bevorderen, dan kan die verklaring in het licht der feiten kwalijk iets anders betekenen dan het herstel van Polen in zijn vóór 1939 bestaande begrenzing. De mededeling na Teheran omtrent de compensaties in het Westen kan al het voorgaande niet te niet doen. Ook de naam van een befaamd Brits staatsman als Lord CURZON kan geen rechtvaardiging vormen voor het vaststellen van grenzen buiten en tegen den wil van een wettig Poolse regering, die de bondgenoot was in den strijd tegen HITLER. Machinaties welke later de kunstmatig door de U.S.S.R. in het leven geroepen Poolse regering via het beruchte Lublin-Comité tot aanvaarding brachten, zullen voor allen, die nu de communistische praktijken kennen, niet als een eerlijk excuus kunnen gelden. Evenmin kunnen dat de zogenaamde volksstemmingen, waartoe in enkele dagen het geannexeerde territoir met een bevolking van meer dan 12 millioen zielen in 2424 distrikten werd verdeeld, in één van welke distrikten — risum teneatis [4]) — de Russische politicus MOLOTOV en de Russische maarschalk WOROSJILOV candidaat werden gesteld. Om nog niet te spreken van de deportaties, de terreur en de moordpartijen, waarmee de volksstemmingen gepaard gingen!

Polen is steeds voor de staatslieden, die de vormgeving van ons continent hebben beïnvloed, een kruis geweest. Het is dat opnieuw. Maar thans veel ernstiger dan ooit tevoren. In het Poolse probleem

[3]) niet zó.
[4]) lach niet.

en de Poolse grenzen en daarin ligt dat van de begrenzing van Duitsland in het Oosten, ontmoeten wij het conflict tussen het Westen en het Oosten, tussen de democratische staten van het Westen en de Sovjet-Unie met zijn satellieten, een conflict, dat beslissend zal zijn of het Christendom in Europa zijn gelding zal houden.

Heel algemeen gesproken, zal bij de vaststelling van de grenzen van den Duitsen staat in het Oosten alle nadruk moeten liggen op de historisch gevormde grenzen, welke eenmaal staatkundig geconsolideerd Duits gebied hadden omsloten. Hoewel de volksstemmingen een riskant ondernemen zijn gebleken, zal men, na alles wat geschied is, in bepaalde gebieden zonder een plebisciet niet tot een definitieve regeling kunnen komen. In elk geval zullen kunstmatige regelingen als de vestiging van de Vrije Stad Danzig, de Poolse Corridor e. d. moeten worden vermeden. Maar deze wijsheid helpt ons niet uit de moeilijkheden.

Het probleem der grenzen van Duitsland in het Oosten is nu eenmaal verweven met het eeuwige Poolse probleem, dat thans veel tekenen vertoont van te zijn het kernpunt in een conflict, dat het Westen met zijn Christelijke traditie doet staan tegenover een Aziatische macht in het Oosten, die op afschuwelijke wijze gebroken heeft met het Evangelie.

De Duitse en Poolse afgrenzingen kunnen slechts opgelost worden in het kader van een saambinding van de Europese statenfamilie op den historisch Christelijken grondslag. Deze oplossing moge thans ver af niet zo onwezenlijk schijnen, maar laten we bij alle overleg en bij allen invloed, dien wij kunnen doen gelden, niet vergeten dat een werkelijke „oplossing" buiten dezen grondslag niet mogelijk is.

De staatsorganisatie van het Duitse Rijk.

Op 23 Mei 1949 is voor (West)-Duitsland tot stand gekomen het „Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland". Hier geldt in vollen omvang wat wij boven schreven over de beperking welke de oplossing van het Duitse probleem heeft te aanvaarden. De politiek der drie grote Westerse mogendheden bracht mee, dat men, voorlopig de oplossing van de staatsorganisatie van geheel Duitsland latende rusten, in anticipatie op de latere vereniging van West en Oost voor West-Duitsland de totstandkoming van een nieuwe constitutie bevorderde. Nopens een der allerbelangrijkste stukken uit het Duitse probleem staan wij voor een fait accompli.

Dat het hier een der allerbelangrijkste stukken betreft, zal wel niemand betwijfelen. Persoonlijkheden van bepaald gehalte hebben in het internationale leven een invloed geoefend, welke hen levensgevaarlijk maakte voor de samenleving der volken. De moderne tijd heeft geleerd hoe de organisatie van een staat en daardoor de staat zelf dynamiet kan zijn in de wereld der staten. De moderne totalitaire staat trekt alle hulpmiddelen van techniek en wetenschap tot zich en vormt tengevolge van de enorme spanningen, die hij krachtens zijn aard noodwendig veroorzaakt, alleen door zijn bestaan een afschuwelijke dreiging voor zijn omgeving.

Als het verleden één ding heeft geleerd dan is het wel dit, dat wil Europa voor een redelijk aantal jaren vrede hebben, uit de organisatie van den Duitsen staat, voorzover verantwoordelijke staatslieden daarop invloed kunnen en mogen oefenen, alles behoort te verdwijnen, wat hem binnen de eerste jaren de mogelijkheid biedt zich in deze richting te ontwikkelen.

Achter en onder het Duitsland van HITLER lagen toch altijd nog die staten, welke voor het formeren van een hernieuwd Europa, gezonde gemeenschappen zouden vormen. Het was daarom van zo groot belang, dat bij het politiek herstel van West-Duitsland op dezen factor alle nadruk ware gelegd. Nostra res agitur [5]).

In de nota van den minister van Buitenlandse Zaken, welke op 19 Juli 1949 aan de Tweede Kamer is toegezonden, wordt het volgende oordeel uitgesproken over de nieuwe constitutie.

> „Een naar zich laat aanzien gelukkige verdeling der bevoegdheden tussen het gezag der federale Regering en der Regeringen van de landen die de federatie vormen is in deze grondwet tot stand gebracht.
>
> In de volksvertegenwoordiging zal de Bondsdag, die direct gekozen wordt, het centraal element vertegenwoordigen, terwijl de Bondsraad, uit de Regeringen der landen samengesteld, er voor zal waken dat de bevoegdheden dezer landen niet zullen worden aangetast.
>
> Op financieel gebied is duidelijk vastgelegd welke de bevoegdheden der federale Regering, en welke die der landen zullen zijn. De federale Regering zal zo nodig voor bepaalde doeleinden fondsen ter beschikking van de landen kunnen stellen, die deze fondsen echter zelve zullen beheren. Door deze bepalingen is enerzijds de financiële onafhankelijkheid der landen gewaarborgd, anderzijds de federale Regering in staat gesteld, haar taak te vervullen. Het Staatshoofd der federale Regering zal de Bondspresident zijn, die een in hoofdzaak representatieve functie zal bekleden. De uitvoerende macht zal berusten bij de Bondsregering, aan het hoofd

[5]) Onze zaak is in geding.

waarvan de door de Bondsvergadering gekozen bondskanselier zal staan. De eerste verkiezingen voor de Bondsdag zullen op 14 Augustus a.s. plaats vinden. Daarna zal de Regering worden gevormd. Tegelijk met het optreden dezer Regering zal het Charter voor de Geallieerde Hoge Commissie in werking treden."

Nu is inderdaad van het „Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland" van 23 Mei 1949 wel het een en ander te zeggen, dat in zijn voordeel is.

Het Grundgesetz vangt aan met een preambule die heel mooi klinkt.

„In het bewustzijn van zijn verantwoordelijkheid voor God en de mensen, bezield door den wil, zijn nationale en staatkundige eenheid te bewaren en als gelijkberechtigd lid in een herenigd Europa den wereldvrede te dienen, heeft het Duitse volk in de landen Baden, Beieren, Hamburg, Hessen, Nedersaksen, Noordrijn-Westfalen, Rijnland-Palts, Sleeswijk-Holstein, Wurttemberg-Baden en Wurttemberg-Hohenzollern, om het staatkundig leven voor een overgangstijd een nieuwe ordening te geven, krachtens zijn wetgevende bevoegdheid deze Grondregelen voor de Bondsrepubliek Duitsland vastgesteld.

Het heeft ook voor die Duitsers gehandeld, aan wie beloofd was, dat zij mochten medewerken.

Het gezamenlijke Duitse volk blijft geroepen in vrije zelfbeschikking de eenheid en vrijheid van Duitsland te volbrengen.

Ook de vastlegging der grondrechten klinkt zeer beslist. Artikel 20 noemt voorts den herboren staat „ein demokratischer und sozialer Bundesstaat". Er is inderdaad gezocht naar een redelijke verdeling van taken tussen den Bondsstaat en de Länder, die hij omsluit. Zo is er meer goeds.

Maar de allesbeheersende vraag is, in hoeverre een gezond federalisme is doorgevoerd, een rem is aangelegd aan den nieuwen bondsstaat tegen een ontwikkeling in centralistische en daarmee in totalitaire richting, opdat de staten, die het nieuwe Duisland vormen — en daarbij denken wij aan de vóór HITLER geconsolideerde historisch geworden staten en niet zoals die onder de geallieerde bezetting vaak onhistorisch zijn gewijzigd — daadwerkelijk kunnen meewerken aan den politieken opbouw van Europa. Men kan daarom de beoordeling van den aard van den herboren staat niet afdoen met een uitspraak, dat zijn constitutie er nogal redelijk uitziet.

Reeds de geschiedenis der totstandkoming van de constitutie maant tot bezorgdheid. Een sterk verzet heeft zich geopenbaard in Beieren, dat de voorgenomen regeling te centralistisch acht.

Dit verzet is tot het einde toe voortgezet en de vertegenwoordigers van Beieren hebben zich tegen de constitutie verklaard, welke echter tengevolge van de houding der andere Länder wel het vereiste getal stemmen verkreeg en ook de goedkeuring der bezettende mogendheden verwierf. Ziet men het Grundgesetz tegen den achtergrond van de worsteling tussen de naar zelfstandigheid (een ogenblik zelfs naar onafhankelijkheid) enerzijds en de naar een eenheidsstaat stuwende krachten anderzijds, respectievelijk door de Christelijke en socialistische partijen vertegenwoordigd, dan is de zege geweest bij de laatste. Dat wil zeggen bij die partij, die krachtens haar beginselen voor centralisatie kiest en in de praktijk meer dan eens een brug heeft geslagen naar een autoritair regiem.

Er zijn bovendien in het Grundgesetz allerlei regelingen, die de prognose niet al te fraai maken. Gewezen worde op het volgende.

Artikel 20 legt de souvereiniteit in den hernieuwden staat bij het volk, bij het Duitse volk als totaliteit. Men proeft hier de geestesgesteldheid, die aan de vereisten voor een democratischen rechtsstaat reeds vèrgaand meent te hebben voldaan als er is een op algemeen kiesrecht berustend parlement als uitdrukking van den wil des volks.

Het is krachtens artikel 20 de taak van den Bond, dat is dus van de centrale macht, zorg te dragen dat de staatsregelingen der Länder beantwoorden aan de grondwettelijke vereisten van een democratischen en socialen rechtsstaat. Artikel 29 opent, zij het onder beperkingen, en gezien de gevolgen der geallieerde bezetting begrijpelijk, de mogelijkheid den omvang van de gebieden der Länder te wijzigen door den centralen wetgever. In artikel 31 is bepaald, dat het recht van den Bondsstaat het Landesrecht breekt. Artikel 37 geeft de centrale macht de principiële bevoegdheid een weerbarstig land tot nakoming van zijn verplichtingen te dwingen.

Bij de procedure der wetgeving is krachtens artikel 75 sqq. wel het oordeel van den Bondsraad (de vertegenwoordiging der Länder als zodanig) ingeschakeld, maar het aantal gevallen, dat een medebeslissing van den Bondsraad wordt geëist is beperkt (cf. art. 77 j° art. 105). De Länder hebben „konkurrierende" wetgevende bevoegdheid, die ruim is tegenover de exclusieve wetgevende bevoegdheden der centrale macht, maar deze centrale macht, de Bond, kan de wetgeving, welke tot de bevoegdheid der Länder behoort, krachtens artikel 72 lid 3 onder anderen aan zich

trekken „weil die Wahrung der Rechts- und Wirtschaftseinheit ins besondere die Wahrung der Einheitlichkeit der Lebensverhältnisse über das Gebiet eines Landes hinaus sie erfordert" [6]).

De regeling der finantiën, welke nog niet volledig uit het Grundgesetz valt af te lezen (cf. art. 107), schijnt op het eerste gezicht niet al te onbevredigend, maar wijst toch in de richting, dat het finantiële lot der Länder ten dele in handen is van den Bond.

Een delicate positie verkrijgt het Bundesverfassungsgericht, dat bij strijd en twijfel uitspraak moet doen over de verhouding van Bund en Länder.

Zeer merkwaardig is in het verloop van zaken de houding der Verenigde Staten van Amerika geweest, die tenslotte met grote kracht de totstandkoming van de constitutie heeft bevorderd, nadat aanvankelijk alle nadruk was gelegd op de noodzaak een sterk federaal karakter van den nieuwen staat te waarborgen.

Deze Duitse constitutie bevat weliswaar federale elementen, maar indien de vraag wordt beantwoord of de Länder de samenstellende leden van den hernieuwden Bondsstaat zijn, dan slaat de evenaar door naar een beantwoording in laatstgenoemden zin.

In het licht van het dramatische verleden van den Duitsen staat, waaruit wij in den aanvang van dit artikel enkele flitsen gaven, past het ons Nederlanders de verdere ontwikkeling op het gebied der Duitse staatsorganisatie met een door historie en beginsel gescherpten blik te observeren. Het geldt hier niet alleen een Nederlands maar tevens een Duits en een Europees belang. Die belangen zijn niet tegenstrijdig.

De schadeloosstelling aan de overwinnaars.

Hier geldt de stelling, jaren geleden door NORMAN ANGELL uitgesproken, dat de moderne oorlog geen overwinnaars en overwonnenen kent inzover de moderne oorlog een economische ramp is voor beide partijen, welke niet of slechts ten dele op den overwonnene kan worden afgewenteld.

De economieën van Groot-Brittannië en van Nederland wankelen op haar grondvesten. Groot-Brittannië heeft in den tweeden wereldoorlog proportioneel veel groter lasten gedragen dan in den eersten. Nederland is door HITLER dermate geraffineerd uitgeplunderd, dat alleen een voorzichtige finantiële politiek, gericht

[6]) als de handhaving der eenheid van recht en economie, in het bijzonder de handhaving van de overeenstemming in levensomstandigheden ook over de grenzen van een land heen zulks vordert.

op het vrijkomen der particuliere energieën en een Rijkspolitiek, die den band met Indië staatkundig en economisch op redelijke wijze had vastgehouden, nog goede vooruitzichten zou hebben geboden. Het Duitsland dat het herstel zou moeten leveren was in 1945 een economische ruïne.

Het Nederlands-Duitse schadeloosstellingsprobleem heeft twee aspecten: de dadelijke maatregelen die bestemd zijn snel enig soulaas te geven, en den maatregel, die beoogt een soort schatting aan Duitsland op te leggen, die althans een deel van de toegebrachte totale schade op den debiteur-overwonnene verhaalt.

De maatregelen, bestemd snel enig soulaas te geven, zijn te overzien. In de nota van den Minister van Buitenlandse Zaken van 19 Juli 1949 zijn ze op de bladzijden 18 en 19 duidelijk aangegeven.

Op 14 Januari 1946 kwam te Parijs een overeenkomst inzake deze materie tot stand. Dit verdrag werd geratificeerd bij de wet van 24 Juli 1948 Stbl. I 322 en bekend gemaakt bij K.B. van 2 Mei 1949, Stbl. J 189. Waarschijnlijk lag aan deze regeling ook ten grondslag het Duitse buitenlandse economische potentieel te beperken en de Duitse economische penetratie tegen te gaan. Gebleven is enkel het oogmerk tot enig dadelijk werkend herstel ten bate der overwinnaars te komen.

Mogelijk werden gemaakt: *a.* het verkrijgen van een deel der reparatie-goederen, welke de geallieerde Contrôle-Raad aan de te Brussel werkende Intergeallieerde Organisatie voor Herstelbetalingen (I.A.R.A.) ter verdeling beschikbaar zou stellen, *b.* de inbeslagneming en eventuele realisatie van in Nederland en in neutrale landen aanwezig Duits vermogen, waarop ook betrekking heeft het K.B. E 133, op 20 October 1944 te Londen tot stand gebracht. Krachtens artikel 6 A der Parijse overeenkomst hebben de ondertekenaars er voor te zorgen, dat de in beslag genomen Duitse vermogensbestanddelen niet weer in Duitse handen komen. Hier raken wij aan het probleem der zogenaamde non-enemy-verklaringen, hetwelk onbesproken moet blijven.

Het onder *a.* bedoelde totaal van reparatie-goederen is a. h. w. een „pot", waaruit Nederland zijn aandeel, gesteld op 5.60 procent, ontvangt. Tot heden werd door Nederland voor enkele millioenen guldens aan reparatie-goederen ontvangen.

Het onder *b.* bedoelde totaal is ook a. h. w. een „pot", waaruit Nederland recht heeft op 3.90 procent. Omdat Nederland door de regeling van K.B. E 133 reeds beslag heeft gelegd op een groter

bedrag, dan waarop het uit dezen „pot" kan aanspraak maken, heeft het niets ontvangen van hetgeen door de neutrale staten uit het in hun gebied berustende Duitse vermogen aan de bondgenoten is afgestaan. Dat Nederland in deze een surplus heeft, betekent uiteraard niet, dat Nederland dit surplus zou moeten afstaan, het betekent dat Nederland niet meer uit den „pot" kan ontvangen.

Naast de bovenvermelde herstelbetalingen werkt de terugvoer van de tijdens de bezetting door Duitsland geroofde goederen. Het Commissariaat voor de Nederlandse Economische Belangen heeft daarin met succes gewerkt. In totaal werden goederen ter waarde van ca. 100 millioen gulden naar Nederland teruggevoerd, terwijl nog van ca. 100 millioen gulden aan monetair goud uitzicht op terugontvangst bestaat.

Ook door middel van de effectenregistratie hoopt Nederland nog de hand te kunnen leggen op een niet onaanzienlijk bedrag aan Duits vermogen. Wij komen op een enkel onderdeel nog terug bij de bespreking van de vervlechting van de Duitse economie met die van Nederland en Europa. Thans een enkel woord over het tweede aspect, het opleggen van een oorlogsschatting aan Duitsland tot verhaal van de door Duitsland toegebrachte schade.

De tot heden verkregen vergoedingen staan in geen verhouding tot de toegebrachte totale schade, welke voor Nederland, toen zijn aandeel in de bovenvermelde „potten" moest worden vastgesteld, is berekend op 25 milliard gulden. Is het niet redelijk en is het niet mogelijk althans een deel van deze enorme schade vergoed te krijgen?

Met het vergoedingsprobleem heeft men geweldig getobd na het einde van den eersten wereldoorlog. Tijdens den roes der overwinning tot 1921 stellen enkele staatslieden het bedrag door Duitsland te betalen naar de betreffende bepalingen van het tractaat van Versailles op 180 milliard gulden. Dan breekt het besef door, dat de economische samenhang van de onderscheiden delen der beschaafde wereld zo groot is, dat het uitknijpen van den Duitsen citroen nog geen sap aan de tegenpartij bezorgt. Men begint te werken aan betalingen in natura. BONAR LAW stelt op de Parijse conferentie van 3 Januari 1923 het totaal der door Duitsland te betalen bedragen op 60 milliard goudmark. Dan volgt het beroemde DAWES-rapport, dat gebaseerd is op berekeningen van een exportoverschot van Duitsland, aldus het gezonde economische element

binnenhaalt en dat gaat werken met in opklimming van den Duitsen belastingbetaler 1.250 millioen van de Duitse spoorwegen in opklimming 600 millioen en van het Duitse bedrijfsleven in opklimming 300 millioen goudmark per jaar te eisen. Men geeft zich rekenschap hoe deze bedragen, die primair gebaseerd waren op de binnenlandse Duitse koopkracht en budget-overschotten, waarden voor het crediteur-buitenland konden worden, hoe ze op verantwoorde wijze „getransfereerd" konden worden.

De overeenkomst van Londen van Augustus 1924 is vooral op dit DAWES-rapport gebaseerd geweest.

Wij geven even de volledige cijfers van de overeenkomst van Londen. Met de jaarlijkse betaling van 2500 millioen goudmark zal Duitsland van verdere verplichtingen, de kosten der bezetting, de kosten der diverse geallieerde commissies etc. bevrijd zijn. De volle 2500 millioen goudmark per jaar zullen na 4 jaar bereikt moeten zijn. Zo kwam het staatje der oorlogsschadevergoeding er als volgt uit te zien.

			mill. goudmark
1924—1925	Opbrengst geldlening door het buitenland	800	
	Ontvangsten uit de exploitatie der spoorwegen	200	
			1000
1925—1926	Ontvangsten uit de exploitatie der spoorwegen	595	
	Rente industriële obligaties .	125	
	Verkoop preferente spoorwegaandelen	500	
			1220
1926—1927	Ontvangsten uit de exploitatie der spoorwegen en de verkeersbelasting	840	
	Rente industriële obligaties .	250	
	Duitse staatsbudget	110	
			1200
1927—1928	Ontvangsten uit de exploitatie der spoorwegen en de verkeersbelasting	950	
	Rente industriële obligaties .	300	
	Duitse staatsbudget	500	
			1750

1928—1929	Ontvangsten uit de exploitatie der spoorwegen en de verkeersbelasting	950	
	Rente industriële obligaties .	300	
	Duitse staatsbudget . . .	1250	
			2500

De betaling dezer bedragen moest geschieden aan den „Agent des Payements de réparations" te wiens name de herstelrekening bij de circulatiebank liep en die belast was met de moeilijke taak der overmaking dezer herstelgelden, welke in Duits geld betaald moesten worden, aan de crediteur-landen. Onze Landgenoot Professor BRUINS werd benoemd om de leiding in de uitvoering te nemen.

Wij herinneren aan deze cijfers en plannen, omdat zij, nadat men uit de irrealiteit op den beganen grond was beland, de uitdrukking zijn geweest van een ernstig streven om het probleem der Duitse schadevergoeding billijk en zakelijk op te lossen.

Welnu, de plannen zijn volkomen mislukt. Een tijdlang — wij herinnerden er reeds aan — heeft men aldus gelden uit Duitsland geperst, maar men heeft alles dubbel en dwars verloren door wat men aan Duitsland leende of er investeerde.

Tussen de twee wereldoorlogen mocht men nog op redelijke gronden verwachten, dat het systeem, opgezet ten einde grote schadevergoeding van Duitsland te verkrijgen, resultaten zou opleveren. Het Duitsland van toen zou ongetwijfeld zekere capaciteit tot het betalen van die vergoeding verkrijgen. Na 1924 had de schadeloosstelling een grondslag, die in beginsel verantwoord was en zij het al geen volledige dan toch een beperkte uitvoering mogelijk maakte. Het systeem is echter door de politiek zelf der crediteur-landen achterhaald.

Thans staat de situatie veel ongunstiger. De bondgenoten hebben nu reeds milliarden aan West-Duitsland besteed ten einde zijn economie op de been te krijgen. De politieke situatie heeft dat vereist. De economische toekomst van West-Europa is onzeker, doordat de oude verhoudingen waarop hun huishouding rustte, kapot zijn. Met België is dat anders, maar een rijk land kan in een verarmde omgeving niet welvarend blijven.

Het is daarom begrijpelijk dat men in den tweeden wereldoorlog op de gedachte is gekomen compensatie te vinden door toevoeging van grondgebied, liefst met evacuatie van de daarin wonende Duitsers. Compensatie door middel van annexatie!

Deze oplossing, die ook bij de Nederlandse Regering leeft of althans heeft geleefd, is verwerpelijk. Annexatie van grondgebied tussen de sterk geconsolideerde staten van West-Europa is het begaan van een politieke fout, vooral vanwege de revanche-idee die ze verwekt. De historie der plaats gehad hebbende annexaties bewijst het, annexatie past ook niet in een wereld die saambundeling van de staten van Europa tot doel stelt, ze strijdt met het gezonde inzicht, dat staten als Nederland, Frankrijk, België levende organismen zijn, waarin het geestelijk leven van het volk en de organisatie van den staat geheel op elkaar zijn ingesteld, zodat ze hoogstens „grenscorrecties" toelaten. Daarom is vals de gedachte, hier en daar geuit: „wij achten annexatie wegens de enorme schade door Duitsland aan ons toegebracht *moreel* gerechtvaardigd, maar verwerpelijk op grond van haar gevolgen".

Als het dan zo moeilijk is schadevergoeding te regelen, moet dan de gedachte aan een Duitse schadevergoeding losgelaten worden? Schadevergoeding is in zichzelf rechtvaardig, ze rust op de gedachte van vergelding, ze heeft in de praktijk van het internationale recht erkenning gevonden. Binnen bepaalde limieten is ze uitvoerbaar. Ze is ook in het geval Nederland-Duitsland billijk en noodzakelijk. Maar ze zij juist daarom gefundeerd op gezond economischen grondslag, houde ter dege rekening met de bestaande internationale economische verstrengeling, lere uit het verleden dat matiging vereist is, dat politiek fixeren van het totaalbedrag onafwijsbaar is, dat het stellen van een niet te langen termijn binnen welken zij afgedaan moet zijn, noodzakelijk is. Ze zij niet gecompliceerd in de uitvoering. Houdt men met al deze voorwaarden rekening, dan is het opeisen van concessies een goede vorm van schadeloosstelling. Wat men krachtens K.B. E 133 aan Duits vermogen binnen Nederland ontvangt, ontvangt men langs dezen weg aan Duits vermogen in Duitsland zelf.

Nederland — Duitsland — Europa.

De welvaartspositie van Nederland vóór den oorlog rustte, afgezien van de geheel op het binnenland ingestelde activiteit vooral op vier grondslagen: de staatkundig-economische verbinding met Indië, onze beleggingen in het buitenland, onze relatie met Centraal Europa, speciaal met Duitsland, de Nederlandse scheepvaart. De staatkundig-economische verbinding met Indië is door de na-oorlogse politiek vernield, onze buitenlandse activa zijn door het na-oorlogse finantieel beleid goeddeels opgebruikt om een import-

surplus, dat stationair dreigt te worden, te dekken, de betekenis van het Duitse achterland is vooral in de eerste na-oorlogsjaren onderschat, Duitsland werd gezien als puinhoop en een kunstmatig versterkte „industrialisatie" van Nederland werd doelwit.

In de drie eerstvermelde grondslagen is Nederlands toekomst hoogst ernstig geschaad, alleen de scheepvaartbron bleef na de bevrijding bevredigend vloeien. De schade inzake Indië en het verbruiken van de buitenlandse activa zijn verleden tijd. Maar het achterland Duitsland blijft. Dat achterland blijft ook geen puinhoop. „Bijna vier jaar na de ineenstorting van het Derde Rijk" zo schrijft ADRIAN LIDELL HART in een voortreffelijk artikel over de wording van een nieuw Duitsland „is het Duitse volk weer een macht in de wereld". LIDELL HART is tot oordelen bevoegd, hij werkte aan het Hoofdkwartier van de Centrale Commissie in Berlijn van Maart 1947 tot December 1948, eerst in het „Government Structure Office" en later aan den staf van den Politieken Adviseur bij Generaal ROBERTSON. Hij bezocht alle vier bezettingszones.

Wij kunnen de banden met Indië doorknippen, wij kunnen onze buitenlandse valuta opsouperen, wij kunnen onze geografische ligging in Europa *niet* veranderen. Wij hadden met Duitsland veel te maken, wij zullen er veel mee te maken hebben. Vooruitziende politiek had daarmee rekening moeten houden en heeft er rekening mee te houden.

Het is weer goed even te herinneren aan den invloed, welke naast interne oorzaken de politiek tegenover Duitsland na den eersten wereldoorlog mede op den gang van zaken in Duitsland heeft uitgeoefend. Een van de oorzaken der na 1933 in Duitsland ingeslagen ontwikkeling, is wel de na 1918 gevoerde onverstandige economische politiek der Geallieerden ten aanzien van Duitsland, die dit land enerzijds met grote reparatie-betalingen belastten, anderzijds echter niet bereid waren Duitse goederen in betaling te aanvaarden, zulks ter bescherming der eigen industrie. Dit heeft geleid tot een vrijwel totale ontbloting van Duitsland van goud en vreemde valuta en de daarop volgende ineenstorting van de Duitse valuta, waaruit vervolgens weer de instelling van een deviezenregime en de economische autarkie ten detrimente [7]) der West-Europese economieën zijn voortgevloeid. Gepaard hiermede ging een onverstandige leningspolitiek, waarbij werd toegelaten dat kortlopende leningen langlopend werden geïnvesteerd, hetwelk

[7]) tot verderf.

o. a. de crisis van de Danatbank en het daaruit voortvloeiende algemene moratorium veroorzaakte.

Daar doemt voor ons oog de mogelijkheid ener nieuwe aggressie op. Safety first! Goed, maar als onze boven gegeven uiteenzettingen juist zijn, dan staat de zaak allerminst zo, dat we eerst het signaal volledig op veilig gezet hebbende, daarna rustig kunnen beslissen hoe de relaties wel zullen zijn. Want met die relaties hebben we dagelijks en permanent te maken. Niet nadat we ons daarmee hebben bezig gehouden, maar terwijl we ons daarmee bezig houden, speelt het vraagstuk der veiligheid zijn rol.

LIDELL HART's indruk is, dat de zogenaamde Nazi indoctrinatie [8]) van de tegenwoordige generatie der Duitse jeugd is afgelopen als water van den rug van een eend. Dat is naar andere informaties te optimistisch. Maar vrij algemeen is wel het oordeel der beste kenners van het huidige Duitsland ongeveer als volgt. Daar groeit een generatie op, die HITLER niet heeft gekend. Naar de met grote moeite in het hart van Westelijk Berlijn gestichte Universiteit stromen honderden studenten ook uit het Oosten. Duitsland evenwel maakt een sociale crisis door, waarvan wij het resultaat niet kunnen voorzien. Voorzichtige prognose leidt tot de gevolgtrekking, dat Duitsland het Westerse type van volkshuishouding en staatsbestuur niet zal aanvaarden. Leidslieden van betekenis heeft het Duitse volk thans niet. De heden werkende politieke partijen hebben geen diepe wortelen in den geest en het leven der overgrote meerderheid des volks. Een regiem, dat nationalistisch en in elk geval meer autoritair dan in het Westen is ingesteld, behoort tot de grote waarschijnlijkheden. Dat zal het regiem zijn, dat de jongeren zullen wensen en aanvaarden. Tussen de oude en de jonge generatie gaapt een diepe kloof.

De ontmanteling der fabrieken, die oorspronkelijk bedoeld was veel verder te gaan met het oog op de afsnijding der mogelijkheid van herbewapening, is stopgezet. Want Duitsland is onmisbaar voor een Westerse politiek, die den kouden oorlog met de U.S.S.R. moet voeren.

Ja, Duitsland herstelt zich. Zijn herstel wordt door de bondgenoten bevorderd. Mede daarom heeft men de Russische blokkade van Berlijn in een bewonderenswaardige creatie van de luchtbrug gebroken. Men leze toch vooral het levendig en kranig gesteld werk van BRAM VAN ECHT en MANUEL GASSER, *Tournooi in Berlijn* dat ook het „waarom" der medewerking van de bond-

[8]) het instampen in de harten van de nazi-leer.

genoten zo duidelijk stelt. Mede daarom gaat Frans, Engels en Amerikaans kapitaal zich nestelen in West-Duitsland.

Ondertussen wacht het Duitse volk af. Het schijnt niet al te onprofijtelijk begeerd te worden door West en Oost tegelijkertijd!

Maar terwijl het afwacht, leeft het op een vulkaan. Mocht het Oosten zich binnenkort op het Westen werpen, Duitsland zal passief den stroom over zich heen laten gaan, maar er onder door gaat het dan. De geldsanering van Juni 1948 en October 1948 heeft de productie, het verkeer en de export geweldig gestimuleerd. Maar er zit in het tijdelijk omhangen zijn van het arme Duitsland met een mantel van goud (Duitsland is nog steeds dollargebied, hetwelk den export tijdelijk op gunstige basis vestigt) iets abnormaals, Duitsland wordt daardoor in het verkeer der landen met zachte valuta belemmerd en de spanningen binnenslands, daar de massa met lage lonen weinig kan kopen, is groot. Het is alles bijeengenomen onnatuurlijk. Het kan niet voortduren. Om Duitsland niet, om West-Europa niet.

Een merkwaardig verschijnsel is, dat het economisch verwoeste Duitsland, dat den oorlog heeft verloren, met een sterkere valuta uit den oorlog is gekomen dan het den oorlog inging, zulks in tegenstelling tot verschillende der overwinnende landen, waar de valuta na afloop van den oorlog aan een devaluatie niet kon ontkomen. Een van de voorwaarden om de Duitse economie weer in de West-Europese te integreren[9]), zal dan ook zijn de Duitse valuta en het Duitse geldwezen aan te passen aan de diverse Europese valuta's en betalingssystemen. De weg, die ten deze na 1945 is ingeslagen, is fataal, niet alleen voor Duitsland zelf, doch ook voor de West-Europese landen, waarvan ook ons land de nadelige gevolgen reeds ondervindt. Hieruit stamt de tegenstrijdigheid, dat Nederland met zijn enorme oorlogsvorderingen en Duitse beleggingen ter waarde van meer dan RM 1 milliard, thans aan Duitsland meer dan $ 40 millioen verschuldigd is, welke het niet kan betalen, waardoor de handel stagneert.

Het moet wel de aandacht van Nederland trekken, hoe weinig rekening van Geallieerde zijde wordt gehouden met de Duitse beleggingen van Nederland en andere kleine landen, waardoor de natuurlijke ontwikkeling van de handels- en betalingsbalans van West-Europa kunstmatig wordt verhinderd. Duitsland, zoals het thans vaart, is een Amerikaanse creatie, geen integrerend deel van West-Europa meer.

---

[9]) de Duitse economie weer in te passen in de West-Europese.

Wij roerden reeds aan, wat goed gedocumenteerde berichten ons mededelen, dat godsdienstig, wijsgerig noch politiek er sprake is van een bereikt evenwicht. Zo gaat Duitsland thans het tijdstip tegemoet, dat het om zo te zeggen bilateraal zal worden ontruimd, weer geheel aan zich zelf zal zijn overgegeven, politiek, economisch eigen zaken volledig regelt.

Wat moet Nederland doen? Klaar zich bewust van den toestand, meewerken aan het inschakelen van Duitsland in de Europese economie en de Europese politieke orde. En de dreiging? Een militaire dreiging van het op eigen benen gerakende Duitsland is er voorlopig niet, daartoe zijn de technische eisen der moderne oorlogvoering voor het gekraakte en ten dele ontmantelde land te hoog. Het Ruhr-gebied staat onder internationale supervisie en in het top-orgaan heeft Nederland een stem. De toekomstige verhoudingen kan niemand met zekerheid vaststellen.

Nederland realisere zich daarom dat de „heropvoeding" hoofdzakelijk ligt in het gebied des geestes, dat welke tekortkomingen men ook constatere, in de berechting der eindverantwoordelijke figuren het pad der inschakeling is geëffend. Nederland zij in elk opzicht rechtvaardig, zie het eigen en het gemeenschappelijk belang, dat is juister dan zich door sentiment te laten leiden. De schadeloosstelling ruste op gezonden economischen grondslag, zij zakelijk en ... mild. De fout in den opzet der Duitse staatsregeling *is* gemaakt; voorzover het tegengaan van nieuwe fouten in handen van mensen en enigermate in Nederlandse handen ligt, blijve men waakzaam. Men zie, dat het bovenmenselijk probleem der Oost-grenzen eenmaal om oplossing zal roepen. Gewapend met deze geestelijke toerusting zij men er van doordrongen, dat het uitgemergelde Nederland en Duitsland economisch op elkaar zijn aangewezen. Wij kunnen noch mogen dit belang, dat er nu eenmaal is, niet naast al hetgeen verwaarloosd is ook nog verwaarlozen. Dat laat de toestand des Rijks niet toe. Van oudsher heeft Nederland voor vele honderden millioenen guldens in Duitsland geïnvesteerd, onze kapitaalverliezen zijn enorm, maar de verstrengeling met de Duitse economie blijft voor ons economisch een levenseis, door het handelsverkeer kon steeds behoorlijk aan Duitsland worden verdiend. Men zij op zijn hoede dat niet door discriminatie van Duitse zijde deze belangen onrechtmatig worden geschaad. Duizenden Nederlandse gezinnen hebben steeds onmiddellijk of middellijk van de Duitse volkshuishouding geleefd. Het was een kapitale fout, dat men de politiek voerde, die tot richtsnoer had, dat men Nederland net zo goed kon afstemmen

op de Engels-Amerikaanse economie: men had Indië moeten sauveren en wij blijven op het achterland aangewezen.

Het is een fout ook als men, gelijk helaas teveel is geschied, de noodzaak der industriële verstrengeling voorbijziende, grote belangen in Duitsland likwideert omdat men het koste wat het kost deviezen wil hebben. Dat is de toekomst prijs geven.

Ja, dit door ons voorgestaan beleid betekent, dat ook de Duitse concurrentie herleeft. De kunstmatige Nederlandse industrie zal het gelag betalen, maar eenmaal zal toch de concurrentie komen.

Maar gaat dan niet langs dezen weg de uitspraak van den ijzeren kanselier werkelijkheid worden, dat Nederland zich zelf annexeert aan Duitsland? Dat hangt van ons af, dat hangt er van af met welk een energie wij in toepassing nog zullen pogen te brengen, dat wij zijn een Rijk van overzee. Dat hangt er van af, of Nederland geestelijk zich zelf wil blijven. In dat opzicht is grote verwoesting aangericht, maar herleving van een gezond nationalisme kan veel herstellen en de geestelijke afstand tussen het uit de Republiek der Zeven Provinciën gesproten Rijk der Nederlanden en het uit de Mark Brandenburg en het starre Pruisen stammende Duitse Rijk is enorm. Zakelijk de Nederlandse belangen behartigen betekent niet noodzakelijk, dat wij vergeten wie de Duitsers waren en zijn.

Alleen door een politiek te voeren, die nuchter de Nederlandse belangen beschermt, geboden door het feit dat Duitsland achterland is en blijft, kan de verhouding Nederland-Duitsland gezond worden. Duitsland heeft er evenmin belang bij, dat wij er in Centraal Europa uitgedrukt worden als wij zelf. Men blijve waakzaam.

Alleen door in dezen een krachtige houding aan te nemen, zal het mogelijk zijn mee te werken, dat èn Duitsland èn Nederland een eigen plaats behouden in Europa. Tenslotte hangt de oplossing van het probleem Duitsland af van de oplossing van het probleem Europa. In het Oosten werkt een macht waarmee een compromis is uitgesloten. Het is te hopen, dat het conflict wordt uitgevochten met het zwaard des geestes en niet met het militaire zwaard. Het is onzeker hoelang de spanning zal duren. Zolang die spanning er is, zij elke vezel van ons bestaan gericht op een militaire en economische samenwerking, die ook voor de Christen-volken achter het ijzeren gordijn het parool inhoudt, dat het gaat om gans het continent, hetwelk ook Polen met zijn hartverscheurend probleem omvangt.

*

DE ONDERWIJSWET-MACKAY EN HAAR VOORGESCHIEDENIS, 1887–1889

DOOR

DR D. LANGEDIJK

De onderwijswet-MACKAY is een direct gevolg van de grondwetsherziening van 1887. Reeds jaren daarvoor was er een algemene drang in het land, de Grondwet van 1848 aan een revisie te onderwerpen. Zij paste niet meer op de toestanden, zoals die zich in den loop der jaren hadden ontwikkeld. Hierover waren alle partijen het vrijwel eens. Wij kunnen echter niet zeggen, dat het motief bij alle gelijk was.

De Antirevolutionairen wensten wijziging van het onderwijsartikel 194 in zulk een zin, dat daardoor de lasten van de vrije school zouden kunnen worden verlicht. Toch was ook kiesrechtuitbreiding hun niet ongevallig, daar zij verwachtten, hierdoor meer leden van hun partij in de Kamer te zullen krijgen.

De wensen der Rooms-Katholieken gingen in dezelfde richting. Voor de Liberalen was vermeerdering van het kiezerstal feitelijk het enige motief. De snelle achteruitgang van hun partij deed hen uitzien naar versterking van hun gelederen, die zij hoopten aan te vullen door nieuwe kiezersteelt.

Het ministerie-HEEMSKERK besloot voorbereidende stappen te doen voor een grondwetsherziening en stelde in 1883 een staatscommissie in, die het volgend jaar haar verslag uitbracht. Dit rapport werd door de Kamer niet welwillend ontvangen.

De partiële herziening in 1884 met het oog op de troonsopvolging had op de verhoudingen weinig invloed, alleen was de rechterzijde na de Kamerontbinding met een paar leden versterkt.

Voor haar was het een teleurstelling, dat er bij de Regering weinig geneigdheid bestond ook art. 194 in een eventuele herziening te betrekken. DE SAVORNIN LOHMAN gaf hieraan in de Kamer uiting en verklaarde daarbij, dat „grondwetsherziening zonder wijziging van art. 194 met medewerking (van de Antirevolutionairen) niet tot stand zou komen".

De Regering diende 18 Maart 1885 de voorstellen in, zonder een veranderde redactie van art. 194, waarvan zij meende, dat de bewoordingen van 1848 aan den gewonen wetgever voldoende ruimte overlieten om aan de wensen der rechterzijde te voldoen.

Deze opvatting week af van die der Liberalen, die steeds beweerd hadden, dat de Grondwet zich verzette tegen subsidiëring van het bijzonder onderwijs. De Antirevolutionairen waren dan ook met deze regeringsverklaring niet tevreden en in een nota, ondertekend door 22 leden van deze partij, werd hun mening nader uiteengezet. Zij voorzagen, dat, wanneer aan hun wensen geen gehoor werd gegeven, de schoolkwestie nog lange jaren de politiek zou beheersen.

Ook 19 Rooms-Katholieke leden dienden een nota in, waarin zij de noodzakelijkheid van herziening van art. 194 bepleitten.

Deze houding wekte het ongenoegen der linkerzijde op, die hierin, naar het woord van VAN WELDEREN RENGERS, een „taktiek van dwarsboomen" zag [1]).

Om aan de wensen van rechts enigermate tegemoet te komen, diende minister HEEMSKERK 1 November 1885 een wijziging in van art. 194, die links te ver en rechts niet ver genoeg ging, zodat zij niemand bevredigde.

Daar de rechterzijde haar medewerking afhankelijk gesteld had van de vervulling harer wensen ten opzichte van het onderwijs, was er haar alles aan gelegen dat bij de algemene beschouwingen, die 17 Maart 1886 aanvingen, beslist werd dat hoofdstuk X (onderwijs) het eerst behandeld zou worden.

In de antirevolutionaire Kamerclub was te voren de houding bepaald, die men tegenover de herziening zou aannemen. In afwijking van het gevoelen van DE SAVORNIN LOHMAN besloot men tot een non-possumus-politiek [1a]). Zo kwam het, dat niet hij, als de leider der club, maar VAN WASSENAER VAN CATWIJCK voorstelde, bij de behandeling hoofdstuk X, het kapittel over het onderwijs aan de andere ontwerpen te laten voorafgaan. Dit voorstel werd aangenomen.

Bij deze gelegenheid sprak hij de bekende woorden: „Het zal ons onmogelijk zijn, onze stem te geven aan de overige wijzigingen der grondwet, wanneer niet aan onze van den aanvang bestaande eischen op de een of andere wijze kan voldaan worden. Ik zeg niet, dat onze medewerking zal ontbreken. Neen, mijnheer de voorzitter,

---

[1]) VAN WELDEREN RENGERS, *Schets eener parlementaire geschiedenis*[2], 's Gravenhage, 1905, pag. 315.

[1a]) Non possumus = Wij kunnen niet.

wij zullen medewerken in dien zin, dat wij alles met de grootste aandacht zullen beschouwen en bespreken, elk amendement bezien; maar de eindstemming van elk hoofdstuk zal bij ons moeten zijn een: non possumus!" [2]).

Bij de algemene beschouwingen was opmerkelijk de rede van de heer B. H. HELDT, een man, opgekomen uit den arbeidenden stand, welks belangen hij in de Kamer verdedigde. Hij behoorde tot den uiterst linksen vleugel van de liberale partij en was een voorstander van algemeen kiesrecht. Hij wenste art. 194 te maken tot een ruilobject tegen kiesrechtuitbreiding en wilde daarom graag vernemen, hoe ver de rechterzijde en de Regering met het laatste wensten te gaan.

Eindelijk kwam hoofdstuk X in behandeling. Nu werden de geesten openbaar. DE SAVORNIN LOHMAN sprak voor de Antirevolutionairen. Hij wenste, dat de zaak van het onderwijs aan den gewonen wetgever werd overgelaten, zodat er niet in de Grondwet zou komen te staan of het bijzonder onderwijs al dan niet subsidie zou ontvangen. Het moest niet meer kunnen voorkomen, dat men zich op de Grondwet beriep om aan de vrije school subsidie te ontzeggen. „Wat wij vragen," zeide hij, „is slechts de wegneming van een impediment [2a]) is slechts iets, wat vele Liberalen nu reeds erkennen, dat de grondwet toelaat." Hij eindigde zijn rede met de waarschuwing, dat het een politiek nadeel voor de Liberalen zou zijn, wanneer zij aan de wensen van rechts niet tegemoet kwamen, „want," vervolgde hij, „dit kan ik u verzekeren: wanneer gij onze wenschen verwerpt, zal onze partij toenemen in kracht; door weigering van uw zijde groeien wij."

Minister HEEMSKERK sprak als zijn mening uit, dat de bestrijders van het openbaar onderwijs zich niet altijd gelijk waren gebleven in de eisen, die zij aan de Regering stelden. Toch moest hij erkennen, dat de voorstanders van de bijzondere school achting afdwongen door hun opofferingen, die zij zich getroostten. „Het is energiek," aldus de minister, „voor de vrijheid op te komen en voor eigen geld scholen voor rijke en arme kinderen te stichten; het is energiek, den geldelijken ijver en de werkzaamheid voor dat doel te verdubbelen; er ligt iets schoons in die vaart, die het Christelijk Nationaal onderwijs nam tegenover een wet, die zoo groote kosten eischt als die van 1878; zegt men echter, dat de offers beginnen te vervelen en dat men nu liever het geld ziet

---

[2]) Aangehaald in: P. A. DIEPENHORST, *Onze strijd in de Staten-Generaal* I. Amsterdam, 1927, pag. 414/5.

[2a]) Impediment = belemmering.

komen uit de beurzen der belastingschuldigen, dan wil ik dit op zich zelf niet veroordeelen; er is misschien voor te zeggen; maar het mooie is van de beweging af" [3]).

„Het mooie is van de beweging af!" Zo'n uitdrukking en nog wel van de regeringstafel moest de rechterzijde prikkelen en de heer J. C. FABIUS repliceerde dan ook, door den minister toe te voegen, dat het ongepast was te zeggen: „wanneer er onder u geen martelaars meer zijn, is het mooie van uw beweging af."

De Liberalen lieten zich ook niet onbetuigd. Uit hun redevoeringen bleek, dat zij niet in alles gelijk dachten over de onderwijskwestie. Sommigen waren zeer fel in hun uitingen, zoals LIEFTINCK en GOEMAN BORGESIUS, welke laatste de rechterzijde toeriep: „Gij zijt politieke struikroovers!"

Een vraag, waarover de Liberalen van mening verschilden, was, hoeveel aan den gewonen wetgever moest worden overgelaten. Zo wilden DE BEAUFORT en MEES zo weinig mogelijk door de Grondwet laten bepalen, met uitzondering evenwel van de zinsnede, dat ieder ouder de gelegenheid zou hebben, voor zijn kinderen het elementair onderwijs te ontvangen, zonder dat hij in zijn godsdienstige gevoelens werd gekwetst.

Het al of niet toestaan van subsidie aan het bijzonder onderwijs was evenzo een kwestieus punt, waarover de Liberalen verschillend dachten. Zo verklaarde LIEFTINCK er zich een principiële tegenstander van. MEES en BORGESIUS ontkenden beiden het *recht* van de voorstanders der vrije school op subsidie, al wilde de laatste het wel uit een oogpunt van billijkheid toestaan. Beiden waren het er over eens, dat een subsidiebepaling niet in de Grondwet moest worden opgenomen.

Den 2en April 1886 begonnen de debatten over de artikelen. Het regeringsvoorstel werd geamendeerd door MACKAY, DE SAVORNIN LOHMAN, VERMEULEN, SCHAEPMAN, RUYS DE BEERENBROUCK en BEELAERTS VAN BLOKLAND van rechts en door DE BEAUFORT, VAN HOUTEN, KIST, MEES en DE RANITZ van links.

Het eerste amendement beoogde de mogelijkheid, subsidie te verkrijgen voor het bijzonder onderwijs, het tweede bedoelde, de inrichting van het onderwijs aan den gewonen wetgever over te laten, iets, wat ook MACKAY c.s. wensten.

Met het oog op deze amendementen wijzigde de minister nu zijn voorstel. Dit hield in: vrijheid van onderwijs, de zorg van de Regering voor het openbaar onderwijs, de mogelijkheid van sub-

[3]) A. STRANG, *Een historische verhandeling over de liberale politiek en het lager onderwijs van 1848 tot 1920.* Utrecht, 1930, pag. 69.

sidiëring der bijzondere school, openbaar onderwijs alleen daar, waar er behoefte aan is, schoolgeldheffing voor niet-onvermogenden, terwijl de openbare school toegankelijk zou zijn voor kinderen van iedere gezindte.

Door dit voorstel was HEEMSKERK aan de voorstanders van het Christelijk onderwijs op verschillende punten tegemoet gekomen. Dit was dan ook de oorzaak, dat verscheidene Liberalen er niet mee accoord konden gaan. Er waren er, die van geen subsidie wilden weten, anderen konden zich niet vinden in verplichte schoolgeldheffing.

Toen het regeringsvoorstel en de amendementen in stemming werden gebracht, kon niet een ervan een meerderheid verkrijgen. Het ministerie vond hierin een reden, zijn ontslag bij den Koning in te dienen.

Deze gaf nu aan Mr Æ. baron MACKAY opdracht een kabinet samen te stellen. Dit zou dus een rechts ministerie moeten worden, iets wat, gezien de politieke verhoudingen, in dien tijd nog niet mogelijk was. MACKAY verzocht dan ook al spoedig ontheffing van de opdracht[4]).

Er bleef weinig anders over, dan dat HEEMSKERK aanbleef, maar dan moest de Kamer worden ontbonden. De verkiezingen, die nu volgden, liepen gunstig voor de Liberalen af.

De tweede fase van den strijd om het onderwijs bij deze grondwetsherziening nam nu een aanvang.

Den 14en Juli 1886 diende HEEMSKERK zijn voorstellen nagenoeg onveranderd bij de Kamer in. Het duurde evenwel tot 14 Februari 1887, voor zij in behandeling kwamen.

Op dit regeringsvoorstel diende SCHAEPMAN een amendement in, niet namens de Rooms-Katholieke fractie, maar op eigen verantwoordelijkheid. Hij wilde een bemiddelingspoging doen om tot overeenstemming te komen. Hij nam het amendement-DE BEAUFORT over, waaraan hij toevoegde, dat voor kinderen van onvermogenden, die de bijzondere school bezochten, het schoolgeld door de publieke kassen zou worden betaald.

De oppositie tegen deze bepaling was vrij sterk, zodat van overeenstemming weinig sprake kon zijn.

Om toch tot een resultaat te komen, kwam nu Mr A. F. VOS DE WAEL met het voorstel de alinea's, die handelen over het karakter van het openbaar onderwijs en over de schoolgelden voor onvermogenden uit het amendement-SCHAEPMAN te lichten.

---

[4]) A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, *Levensbericht van Mr Æ. baron Mackay.* Leiden, 1911, pag. 10.

Dit betekende, dat er niet meer zou overblijven dan de vrijheid van onderwijs en het toezicht van den staat op de kennis en de zedelijkheid van den onderwijzer, niet meer dus, dan wat THORBECKE in 1848 aanvankelijk had voorgesteld. Al het overige zou dan door den gewonen wetgever moeten worden bepaald.

Toen dit voorstel in stemming werd gebracht, bleek het, dat 7 Liberalen zich er voor verklaarden, zodat het werd aangenomen.

Nu ontstond er echter grote beroering onder de Liberalen in den lande. Alom was er verontwaardiging over het „onverantwoordelijk" optreden van dit zevental. Prof. Mr J. F. BUYS uitte die in een Gidsartikel: „Een lichtzinnig votum"[5]). Hij noemde het niet alleen „een verkeerde daad", maar ook „een ernstige politieke fout", waarvan hij gewichtige gevolgen in de toekomst voorzag. Hij protesteerde er tegen, dat niet alleen het openbaar onderwijs, zoals tot nu toe het geval was, maar ook het bijzonder een voorwerp van staatszorg zou zijn, daar in alinea 1 alleen over het onderwijs in algemenen zin werd gesproken.

SCHAEPMAN beantwoordde BUYS in een viertal artikelen getiteld: *Het votum over art. 194,* waarin hij betoogde, dat de idee, de regeling van het onderwijs aan den gewonen wetgever over te laten, geen „invallende gedachte" was, geen „los daarheen geworpen plan", maar dat dit het vorige jaar reeds door DE SAVORNIN LOHMAN en verscheidene liberale heren was bepleit. Hij wilde links gerust stellen met de verzekering, dat de rechterzijde niet het doel had de openbare school te vernietigen[6]).

In de algemene vergadering van de Liberale Unie trad Mr J. A. LEVY op met een rede over art. 194. Deze scherpzinnige rechtsgeleerde was een vurig verdediger van de liberale beginselen. Door zijn optreden hoopte het bestuur zoveel mogelijk de kwade gevolgen van de houding der 7 heren te voorkomen. Het had daarvoor in LEVY een goeden advocaat, want hij stond vierkant tegen de opvatting van de bedoelde Kamerleden. Hij was er sterk tegen, dat de regeling van het onderwijs aan den gewonen wetgever zou worden overgelaten. In dat geval zag hij de toekomst voor het openbaar onderwijs donker in, daar dit dan als regel door het „kerkelijk gekleurd" onderwijs zou worden vervangen.

H. J. BETZ kwam tegen LEVY in het geweer in zijn *Open brief,* waarin hij betoogde, dat de 7 heren weer teruggegaan waren tot het oorspronkelijk standpunt van THORBECKE, daar de „ellendige zinsnede", dat er overal in het Rijk van overheidswege openbaar

[5]) *De Gids,* III, 1887.
[6]) *Het Centrum,* 5—8 Juli 1887.

lager onderwijs wordt gegeven, niet van hem, maar van de Conservatieven afkomstig was.

Een paar van de „7 heren" verdedigden hun houding, in de Kamer aangenomen. A. J. W. FARNCOMBE SANDERS hield daartoe een rede voor de kiezers in het district Haarlem, die onder den titel: *Grondwetsherziening, kiesrecht en onderwijs* in druk verscheen. Ook GLEICHMAN schreef een „toelichting en verantwoording" [7]).

VAN HOUTEN liet eveneens zijn licht over de kwestie schijnen en constateerde, dat er een principieel verschil bestond tussen twee groepen der liberale partij ten opzichte van de regeling van het onderwijs [8]).

Uit dit geschrijf blijkt wel, hoe groot de onrust was onder de Liberalen, die het ergste vreesden voor de openbare school. Zij behoefden evenwel niet ongerust te zijn, want de Eerste Kamer waakte voor de belangen van dit instituut en verwierp den 18en Augustus het door SCHAEPMAN ingediende voorstel tot verandering van hoofdstuk X.

Hoewel dit een teleurstelling was voor rechts, was er toch een lichtzijde op te merken. Bij herhaling was èn door de linkse Kamerleden èn van de Regeringstafel betoogd, dat de grondwet de subsidiëring van het bijzonder onderwijs niet in den weg stond. FRANSEN VAN DE PUTTE had het in de Eerste Kamer uitgesproken, Mr RÖELL en Minister HEEMSKERK uitten zich in denzelfden geest.

Dit bracht de antirevolutionaire Kamerclub er toe haar non-possumus-politiek te laten varen en mee te werken aan de grondwetsherziening, die nu, hoewel art. 194 (nu 192) ongewijzigd bleef, zonder incidenten werd voortgezet.

De wet werd na Kamerontbinding in Augustus 14 October 1887 in de Tweede en 5 November in de Eerste Kamer aangenomen, waarna zij 6 November door den Koning werd bekrachtigd.

Aan het verlangen der Liberalen was voldaan: de Grondwet was herzien, maar het was, volgens VAN WELDEREN RENGERS, „eerder de vrucht van een compromis, dan van een gebleken volksovertuiging".

Van een compromis kon evenwel in feitelijken zin niet worden gesproken, want wat rechts had gewenst, was niet in vervulling gegaan: wijziging van art. 194. Als men van een compromis wilde spreken, gold dit meer de behandeling in de volksvertegenwoordiging dan het resultaat.

---

[7]) SCHAEPMAN, *Votum van art. 194*, pag. 4.
[8]) *Vragen des tijds* II, 1887.

De Liberalen schenen de overwinning te hebben behaald, maar dit was meer schijn dan werkelijkheid. Er was geen verandering in het onderwijsartikel gekomen — maar subsidiëring van het bijzonder onderwijs zouden ze op den duur toch niet kunnen tegenhouden. Het kiesrechtsartikel was gewijzigd, waardoor het kiezerscorps tot 300.000 gestegen was. Maar het waren niet de Liberalen, die hiervan de meeste vruchten plukten. Hun hoop, dat ze nu een voorsprong zouden krijgen op de partijen van rechts, kwam bedrogen uit.

Het waren de Antirevolutionairen, die in die dagen in kracht en aantal groeiden. Dit was vooral de vrucht van de ijverige propaganda van Dr A. KUYPER, die in *De Standaard* door zijn pakkende en meesterlijk gestelde hoofdartikelen en driestarren niet ophield het Liberalisme te bestrijden. Maar hij deed nog meer. Hij stelde zijn machtig organisatietalent in dienst van de Antirevolutionaire partij en door zijn actie klom het aantal kiesverenigingen in enkele maanden van 95 tot 154.

De Deputatenvergadering in het voorjaar van 1888 was drukker dan ooit bezocht. Daar vuurde Dr KUYPER zijn volgelingen aan en wees hen op het Liberalisme, als de grote vijand, die verslagen moest worden. Reeds zag hij de overwinning in het verschiet „mits men alle krachten inspanne".

Op den nederlaag van de Liberalen had Dr KUYPER het in die dagen voorzien en toen de verkiezingen aanbraken gaf hij bij de herstemmingen het advies in geen geval op den Liberaal te stemmen, met de woorden: „Welnu, bij al wat u dierbaar en heilig is, weerklinkt dan onze roepstem, ons roepen tot onze kiezers in alle districten: „Stemt nooit, stemt in geen geval, stemt in geen enkel district den Liberaal!"

Deze tactiek bracht voor rechts goede uitkomsten, want de uitslag van de stemming was, dat 28 Antirevolutionairen en 26 Rooms-Katholieken werden gekozen.

De Koning gaf dan ook aan Æ. baron MACKAY opdracht een ministerie te formeren. Hij stelde zich in verbinding met de Rooms-Katholieken, wat tot resultaat had, dat er een coalitieministerie gevormd werd.

Een nieuw tijdperk trad in, het Liberalisme, inwendig verdeeld, werd „un parti, qui s'en va" [8a]), die van lieverlede achteruitging. Reeds lang was zij over haar hoogtepunt heen en geen nieuw bloed vloeide haar toe. Zij had gehoopt belangrijke versterkingen te

[8a]) Een partij, die bezig is heen te gaan.

zullen krijgen van „de in zijn stand gezeten werkman", maar in deze verwachtingen was zij teleurgesteld. Voorzover de arbeiders aan politiek deden, neigden velen van hen naar de nieuw opgekomen richting der Socialisten, wier candidaat DOMELA NIEUWENHUIS voor Schoterland in de Kamer gebracht was. Mocht deze zich al niet als leider kunnen handhaven, toen enkele jaren later Mr P. J. TROELSTRA optrad, schaarden velen zich rondom dezen volksman.

De onderwijskwestie had bij de grondwetsherziening in het brandpunt der belangstelling gestaan en nu er een rechts ministerie aan het bewind kwam, lag het voor de hand, dat een nieuwe onderwijswet op het regeringsprogram kwam te staan.

De voorstanders van het Christelijk onderwijs konden de toekomst hoopvol tegemoet zien. De verandering in de laatste tien jaren was wel frappant. In 1878 stond KAPPEYNE achter de regeringstafel, die de mannen van rechts met spot bejegende, die een aanslag deed op het vrije onderwijs — in 1888 een ministerie, dat het bijzonder onderwijs wel gezind was en het recht wilde laten wedervaren.

Een belangrijke vraag was het, hoe de nieuwe wet er uit zou zien. Welke beginselen zouden aan haar ten grondslag liggen? Zou het restitutiestelsel worden toegepast, zou de lijn, die door Dr KUYPER uitgestippeld was, worden gevolgd? Welk karakter zou de openbare school krijgen? Zou de facultatieve splitsing worden ingevoerd, of zou de neutraliteit gehandhaafd blijven?

Op deze vragen kreeg men den 13en April 1889 het antwoord, toen het wetsontwerp bij de Kamer werd ingediend. De leiders van de rechterzijde hadden op een spoedige behandeling aangedrongen, niettegenstaande zij verklaarden overtuigd te zijn, „dat uit een oogpunt van politiek en partijbelang dit ontwerp voor hen onaannemelijk was". Hiermede bewezen zij de onjuistheid van de bij herhaling geuite bewering der liberalen, dat rechts den schoolstrijd voerde, om meer politieken invloed te krijgen [9]).

De inhoud van het ontwerp zal niet alle vrienden van het bijzonder onderwijs hebben voldaan. Velen hadden met Dr KUYPER ge-

[9]) A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, *De Pacificatie*. Amsterdam 1889, pag. 5. De geciteerde woorden, door DE SAVORNIN LOHMAN in de Tweede Kamer gebezigd (Hand. II (1888/9, p. 1341), slaan op een artikel van Dr A. KUYPER in *De Standaard* van 27 Mei 1885, waaraan de liberale afgevaardigde LIEFTINCK (t.a.p. p. 1336) hem herinnerd had. In dat artikel betoogt KUYPER, dat, wanneer zijn geestverwanten niet meer voor hun eigen scholen moeten zorgen, zij spoedig in hun oude nietsdoen terug zullen vallen en over tien jaren weer in de hoek zullen staan.

hoopt, dat het Rijk aan de gezamenlijke bijzondere scholen de kosten zou uitkeren, die zij aan de gemeentebesturen uitspaarden. Maar dit restitutiestelsel was niet in het wetsontwerp opgenomen, evenmin als het subventiestelsel. De minister verklaarde, dat hij dit laatste om technische redenen niet kon toepassen, zodat hij het bijzonder onderwijs tegemoet kwam in de kosten door middel van subsidie.

De bijzondere school zou naar evenredigheid een gelijk bedrag als de openbare uit 's Rijks kas ontvangen, behalve voor de gebouwen, waarvoor de eerste geen tegemoetkoming kreeg.

Hiermede was een geheel nieuw beginsel in de wet gekomen, daar het Rijk door de subsidiëring erkende, dat beide soorten van onderwijs evenveel recht van bestaan hadden.

Tot nu toe stond de Regering op het standpunt, dat de staat voor de kosten van het onderwijs moest zorgen. Nu werd er bepaald, dat de ouders voor hun kinderen op de openbare school moesten betalen, waardoor een nieuw beginsel in de wet was gekomen, nl. dat de taak van den staat zich moest bepalen tot steunen, waar de krachten der particulieren tekort schoten.

De grootte van het subsidie was afhankelijk van het aantal leerlingen en van de verplichte onderwijzers en bedroeg ongeveer $^1/_3$ van de kosten van het onderwijs. Ten dele was er recht gedaan, maar ook slechts ten dele. Want de overige twee derden kwamen ten laste van de ouders, terwijl de openbare school uit de gemeentekas kon putten, die mede gevuld werd door de voorstanders van het vrije onderwijs.

De wet-MACKAY verminderde de kosten van het openbaar onderwijs, door het maximum aantal leerlingen per klas te verhogen.

Een bepaling, die van links vrij wat tegenkanting ondervond, was de verplichte schoolgeldheffing, hoewel de on- en min-vermogende ouders niet meer dan 20 cent per maand behoefden te betalen. Zelfs konden dezen geheel worden vrijgesteld.

De Liberalen konden zich ook met andere bepalingen niet verenigen. De rechtsgelijkheid van het bijzonder met het openbaar onderwijs, zoals die in de wet was neergelegd, was hun een doorn in het oog. Waren er al, die zich voor subsidiëring verklaarden, dan was dit uit een oogpunt van billijkheid, niet van recht.

Zij deden nog een poging, leerplicht in de wet te doen opnemen. Bij KAPPEYNE hadden zij geen resultaat gehad, nu probeerden zij het opnieuw. Bij de algemene beschouwingen braken DE BEAUFORT, LIEFTINCK en HARTOGH een lans voor leerplicht en toen art. 3

werd behandeld, diende GOEMAN BORGESIUS een amendement in. Bij deze gelegenheid toonde DE SAVORNIN LOHMAN, die het bestreed, zich een beslist tegenstander van leerplicht [10]).

Hoewel de Liberalen vroeger niet allen gelijk dachten over leerplicht en een deel van hen zich er scherp tegen kantte, stemden ze nu unaniem voor het amendement. Ook in dit opzicht waren de tijden veranderd. Toch hadden zij geen succes. Nog deden zij in Augustus een poging, de behandeling van de wet uit te stellen tot het volgend zittingsjaar, maar dit gelukte hun evenmin. In een week tijds waren de algemene beraadslagingen afgelopen.

Toen kwamen de afzonderlijke artikelen aan de beurt. Hierbij voerde o. a. VAN HOUTEN het woord, die subsidiëring van de bijzondere school bestreed en het was een politieke zet van hem, dat hij den Christelijken kiezersbond „Marnix" prees, die een adres aan de Kamer had gezonden, waarin hij verzocht, op grond van principiële bezwaren, de subsidiebepaling uit de wet te nemen [11]).

VAN HOUTEN was niet de enige, die zich in de Kamer tegen de wet verzette. De Liberalen HARTOGH en RUTGERS VAN ROZENBURG konden zich, evenmin als hij, verenigen met het nieuwe standpunt, dat de staat ten opzichte van het bijzonder onderwijs ging innemen, waarom zij een amendement indienden op art. 45, dat bedoelde, dat het Rijk de openbare scholen naar andere regelen zou behandelen dan de bijzondere. Heftig werd dit door DE SAVORNIN LOHMAN bestreden, waarna het werd verworpen.

De bestrijding door de Liberalen was niet altijd even waardig. LIEFTINCK luchtte zijn hart in een schampere redevoering. RUTGERS VAN ROZENBURG meende te constateren „de afmatting, de inzinking van die hooggeroemde offervaardigheid en een proeve van de vrees der agitatoren, die het enthousiasme voor de bijzondere school hadden opgeschroefd, dat het kraantje der Protestantsche Pieterspenning trager en trager mocht gaan loopen".

Toch waren er ook Liberalen, die een milder toon deden horen. Mannen als DE BEAUFORT, GLEICHMANN, RÖELL en MEES wezen op de billijkheid der subsidiëring, al konden zij zich nog niet verheffen tot een erkenning van de rechtsgelijkheid.

---

[10]) S. J. VISSER, *Het leerplichtvraagstuk opnieuw toegelicht.* 's Gravenhage, 1900, pag. 16.

[11]) De Chr. Kiezersbond „Marnix" werd 17 Febr. 1881 onder leiding van BRUMMELKAMP te Utrecht opgericht. Deze bond, waarvan voornamelijk Chr. Gereformeerden lid waren, was tegen restitutie en subsidiëring van het bijzonder onderwijs, daar hierdoor de vrijheid zou worden beperkt. Hij kwam bij de verkiezing uit met eigen candidaten en stelde zich daardoor tegenover de A.R. partij.

Over de opleiding tot Christelijke en maatschappelijke deugden werd niet meer gediscussieerd. De strijd hierover was, na alles wat GROEN VAN PRINSTERER er over gezegd had, geëindigd. Het was nu voor ieder wel duidelijk, wat de eigenlijke inhoud dezer woorden was.

We moeten ons niet voorstellen, dat het uitzicht op subsidie alle voorstanders van Christelijk bijzonder onderwijs bekoorde. Reeds wezen ze op den kiezersbond „Marnix".

Er waren ook anderen, die niet con amore met het ontwerp-MACKAY meegingen. Dr KUYPER wees op de gevaren, die het met zich meebracht en Mr Dr W. VAN DEN BERGH, die voor zijn gezondheid in Montreux verbleef, schreef, dat hem een huivering vervulde, wanneer hij het ontwerp „hoe goed ook bedoeld en hoe begrijpelijk antwoord ook op de klachten" bezag. Een viertal gevaren zag hij dreigen: „1e Begin van staatsinmenging, hoe zacht ook, in de gesubsidieerde scholen. 2e Sterking van het socialistisch beginsel: hulp van den staat verwachten. 3e Verzwakking der behoefte om door *onderlinge* hulp en verband het Christelijk onderwijs den toon te doen aangeven. 4e Voortzetting der illusie, dat subsidie heeten mag, wat wij eens als belasting betalen moeten" [12]). Hij vreesde, dat men met de wet het Trojaanse paard binnenhaalde.

In de provincie Groningen was men evenmin met het voorstel-MACKAY ingenomen, ja een briefschrijver gewaagde zelfs van „een gevoel van diepe teleurstelling" [13]). Hij was geen lid of vriend van „Marnix", maar hij constateerde, dat velen met hem sympathiek stonden tegenover het adres van dezen bond en er in Groningen meer voorstanders van de vrije school het met „Marnix" dan met MACKAY eens waren.

Bij deze allen ging het niet om de grootte van het subsidie, maar om het beginsel. Zij vreesden de staatsinmenging in het vrije schoolwezen en waren bang, dat de vrijheid verloren zou gaan, wanneer de bijzondere school gelden uit de schatkist kreeg toebedeeld.

Om het beginsel ging het ook DE SAVORNIN LOHMAN. Hij stond evenwel heel anders tegenover het ontwerp dan de pas genoemden.

De grootte van het subsidie kwam voor hem op de tweede plaats, het beginsel der gelijke behandeling, de rechtsgelijkheid van het bijzonder met het openbaar onderwijs was voor hem het voornaamste. Dit laatste was voor de Liberalen juist het grootste strui-

---

[12]) VAN DEN BERGH aan KUYPER 14 Mei 1889. Dr Kuyperarchief.
[13]) W. VAN DE WEG, Hoofd der Chr. school te Winsum (Gr.) aan Dr KUYPER, 26 Aug. 1889. Dr Kuyperarchief.

kelblok. Zij wilden „zoo wij die gelijkstelling loslieten, *gaarne ons nog veel meer toestaan*", schreef LOHMAN aan KUYPER [14]). Hiervan wilde LOHMAN evenwel niet weten en onverzettelijk hield hij in de Kamer aan den eis van rechtsgelijkheid vast. Zo bleef dit beginsel in de wet, die 26 September 1889 door de Tweede Kamer met 71 tegen 27 stemmen aangenomen werd. Zestien Liberalen stemden voor, o. a. GLEICHMAN, RÖELL, FARNCOMBE SANDERS, MEES, HENTZEN en VERNIERS VAN DER LOEFF. VAN HOUTEN bleef tot het einde toe een fel tegenstander evenals DOMELA NIEUWENHUIS, die zelfs expres naar Den Haag reisde voor de eindstemming, maar zich tijdens de beraadslagingen niet had laten zien.

De aanneming van de wet in de Tweede Kamer verwekte grote agitatie in het land. Van verschillende kanten beproefde men, door woord en geschrift de Eerste Kamer te beïnvloeden, opdat deze de wet zou verwerpen.

Verscheidene organisaties, o. a het Nut, zonden adressen bij dit hoge college in.

Mr LEVY sprak voor de Amsterdamse kiesvereniging „Burgerplicht" een rede uit *Sursum corda,* waarin hij fulmineerde tegen de „ongelukswet". Hij werd evenwel bestreden door Prof. Dr C. BELLAAR SPRUYT, die een *Open brief* [15]) schreef, waarin hij het aannemen van de wet een daad van vaderlandsliefde noemde.

Soortgelijke klanken als LEVY deed A. SNELLEN horen, die onder het pseudoniem Philosyntomos een pleidooi hield, om „in 's lands belang" de Eerste Kamer te bewegen de subsidiewet af te stemmen [16]). Aanneming van het ontwerp achtte hij „een nationale ramp". Sterk verzette hij zich tegen subsidiëring, daar hierdoor het beginsel, dat de staat onderwijs *moet* geven, volgens hem werd prijs gegeven. Hij zag de toekomst donker in, daar „de moderne staatsopvatting", ja „geheel de beschaving" op het spel stond.

Een anonymus stelde in een brochure „de vraag betreffende de grondwettigheid van het wetsontwerp op het lager onderwijs" [17]). Hij was van oordeel, dat de subsidiëring in strijd was met de Grondwet, het oude liberale standpunt dus.

De bladen namen over het algemeen een hoogst gereserveerde houding aan.

---

[14]) 3 Sept. 1889. Dr Kuyperachief.

[15]) C. B. SPRUYT, *Wankelmoedigheid of vaderlandsliefde? Open brief aan Mr J. A. Levy.* Amsterdam 1889.

[16]) PHILOSYNTOMOS. *In 's lands belang?* Haarlem 1888.

[17]) *De vraag betreffende de grondwettigheid van het wetsontwerp op het lager onderwijs,* 's Gravenhage 1889.

Het was lang niet zeker, dat de Eerste Kamer het ontwerp zou aannemen. Ook in dit college waren nog heftige tegenstanders genoeg. Eén van hen was KAPPEYNE, lid van de commissie van rapporteurs, waarin slechts één voorstander zitting had.

Toen alzo het gevaar, dat het ontwerp de eindstreep niet zou halen, dreigend werd, vatte niemand minder dan Prof. Dr R. FRUIN, de bekende historicus, de pen op om de wet te verdedigen. Hij schreef twee ingezonden stukken in de *N. Rott. Crt.*, waarin hij er voor uitkwam, dat hij zich zou verheugen, wanneer de wet werd aangenomen. En hij zou niet de enige onder de Liberalen zijn, die zo dacht. De rechterzijde had getoond, dat zij niet het onderste uit de kan begeerde, zelfs was zij het niet in alles eens met de wet, het was nu aan de Liberalen, om te tonen, dat ook zij wat wilden toegeven. Anders zou er nooit kans op vrede zijn op politiek gebied.

Een andere man van gezag onder de Liberalen voegde zijn stem bij die van den Leidsen hoogleraar. Prof. Mr J. T. BUYS schreef in *De Gids* een artikel *De Eerste Kamer en de Schoolwet* [18]). Ook hij drong aan op verzoening tussen de partijen. Hij was van mening, dat de wet van 1878 haar tijd had gehad, wat hieruit bleek, dat een zeer groot deel van het volk er fel tegen gekant was. Hij was het met Prof. FRUIN eens, dat de rechterzijde zeer gematigd in haar eisen was geweest en hij kon zich niet vinden in de opvatting van die Liberalen, die meenden, dat door deze wet de ondergang der openbare school zeker was.

Wij weten niet, of de adviezen van deze twee corypheeën van links vele Eerste Kamerleden zodanig hebben beïnvloed, dat zij voor de wet stemden. Hoogst waarschijnlijk zal hun woord bij sommigen wel weerklank hebben gevonden. Hoe dit zij, de Eerste Kamer nam den 6en December 1889 de wet met 31 tegen 18 stemmen aan. Twee dagen daarna verscheen zij in het Staatsblad.

Hoe werd de wet in het land ontvangen? Wij zagen reeds, dat de Antirevolutionairen het niet in alles met den inhoud eens waren. Ook Dr KUYPER niet. Hij had liever het subventiestelsel zien ingevoerd. Dit hield in: „Schoolgeldheffing tot den kostenden prijs op alle openbare scholen voor alle kinderen, gepaard met subventie (ondersteuning) van alle ouders, die niet of slechts ten deele de schoolopvoeding van hun kinderen bekostigen kunnen, onverschillig of zij voor hun kinderen aan de openbare of de bijzondere school voorkeur geven".

[18]) November 1889.

MACKAY had hiertegen grote practische bezwaren. Hij verklaarde geen kans te zien met de hem ten dienste staande gegevens een schets hiervoor te maken. Dan zouden de inwoners naar hun vermogen en naar de streken van het land naar den levensstandaard in klassen verdeeld moeten worden en zou voor iedere klasse moeten worden aangegeven, hoeveel men had te betalen. Daar het den minister toen aan zulk een verdeling in klassen ontbrak, was hij genoodzaakt van het subventiestelsel af te zien en over te gaan tot subsidiëring.

Dr KUYPER had zich hiertegen steeds verzet. Subsidie noemde hij een bijdrage, waarop men geen recht kon laten gelden. „Voor recht strijdende, begeeren wij geen aalmoes. Onze strijd is een nobele worsteling voor een heilig beginsel. Dien strijd staken wij niet, wijl men ons een douceur in de hand wil stoppen. Onder welken vorm ook, tot een vragen om subsidie brengt men ons nooit", schreef de redacteur van *De Standaard* in 1875. Want „subsidie onderstelt onderzoek naar de bestaande behoefte en evenzeer bewijs, dat de toegestane gelden op doeltreffende wijze zijn besteed. Beide zijn ondenkbaar zonder aan den subsidiëerenden staat een contrôle over onze scholen toe te staan, die elk denkbeeld van vrije schôol met tak en wortel zou vernietigen." [19])

Was dit het enige bezwaar, dat KUYPER tegen de wet had, of speelde ook „de sobere noodpenning", zoals het subsidie eens werd genoemd, een rol? Doelde DE SAVORNIN LOHMAN hier misschien op, toen hij aan zijn vriend schreef: „Op het *beginsel* van gelijke behandeling stel ik meer prijs, dan op de hoegrootheid van het subsidie"? [20]). Ook later lezen wij van hem: „Reeds in 1889 was de toenmalige redacteur van *De Standaard* met het destijds door de wet-MACKAY ingevoerde stelsel niet ingenomen geweest" [21]).

Wij mogen dan ook constateren, dat KUYPER niet voldaan was, iets wat Ds PIERSON aldus uitdrukte, dat „de heer KUYPER er ook niet mee dweepte" [22]).

Anders scheen het met het hoofdbestuur van de Vereniging van Chr. onderwijzers. Dit zond een dankbetuiging aan het ministerie voor zijn pogingen, het recht van het Christelijk onderwijs in de wet erkend te zien.

---

[19]) Aangehaald bij J. C. WIRTZ, *Bijdrage tot de geschiedenis van den schoolstrijd.* Amsterdam, 1926, pag. 48.

[20]) LOHMAN aan KUYPER, 3 Sept. 1889. Dr Kuyperarchief.

[21]) A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, *De schoolstrijd heropend.* Wageningen, 1905, pag. 5.

[22]) H. PIERSON, *Waarom een Schoolraad?* In handschrift aanwezig in de Bibl. ten dienste van het Chr. ond.

Toch kunnen wij niet zeggen, dat de wet de algehele instemming van de Christelijke onderwijzers had. Dit was wel gebleken in de algemene vergadering van 1889, in den tijd, toen het ontwerp in de Tweede Kamer werd behandeld.

Hoewel de Vereniging zich vaak angstvallig buiten de politiek hield, uit vrees de politicophoben (politiek-schuwen) onder haar leden voor het hoofd te stoten, kon zij op den duur toch niet afzijdig blijven staan. Daarvoor was de onderwijskwestie te zeer met de politiek samengeweven. Te meer niet, nu zulk een hoogst belangrijke zaak aan de orde was als de subsidiëring van het bijzonder onderwijs.

Wie echter mocht menen, dat in de vergadering de blijdschap over dit gebeuren spontaan tot uiting kwam, vergiste zich deerlijk. Tenminste, de onderwijzer J. NOBELS, die een inleiding hield over de wetswijziging, was verre van enthousiast en noemde het ontwerp „iets armelijks, iets vernederends". Waarschijnlijk had hij zich laten beïnvloeden door de uitingen der Liberalen, die het subsidie niet uit het oogpunt van recht, maar uit dat van billijkheid wilden beschouwen. Hij was nl. van mening, dat rechtsgelijkheid in het ontwerp nog een groot vraagteken was.

Over de grootte van het subsidie was hij ook niet tevreden en voor dit weinigje geld moest de vrije school twee dingen in ruil geven: „goed georganiseerd onderwijs met gearrangeerde schooltabellen van den staat en vooral leerplicht". Deze twee, zeide hij, „slaan zeven achtste van de winst van jarenlangen strijd in duigen".

Dit nam evenwel niet weg, dat hij zijn hoorders opwekte, het ministerie te steunen, daar het niet meer kon geven.

NOBELS was niet de enige teleurgestelde. R. HUSEN, hoofd ener school te Utrecht, sloot zich bij hem aan en stelde voor een commissie te benoemen, om een rapport uit te brengen met de wensen van de vergadering, wat werd aangenomen.

Deze commissie toog dadelijk aan het werk, zodat zij 's middags het resultaat van haar arbeid aan de leden kon voorleggen. In het rapport kwam de vrees tot uiting, dat men wel rechtsgelijkheid zou verkrijgen, maar de vrijheid zou verliezen.

Nu was het de bedoeling van HUSEN, dat deze wensen aan de antirevolutionaire Kamerleden zouden worden gezonden. Zover kwam het niet, het rapport bleef in portefeuille.

Niettegenstaande deze stemming in de algemene vergadering voelde het hoofdbestuur na aanneming van de wet blijkbaar toch behoefte zijn dankbaarheid aan de Regering te tonen.

Ook DE SAVORNIN LOHMAN betuigde zijn ingenomenheid met de wet. Dit kon al moeilijk anders, daar hij een groot aandeel had gehad in de totstandkoming ervan, nadat hij, wegens het tussentijdse aftreden van KEUCHENIUS, minister van Binnenlandse Zaken geworden was. Overbekend is zijn brochure, die hij in die dagen schreef: *„De Pacificatie"* [23]).

De wet had LOHMANS instemming inzoverre, dat zij, volgens hem, het enige stelsel gaf, dat practisch uitvoerbaar was. Vroeger had hij wel eens een lans gebroken voor het restitutiestelsel, maar hij had dit niet con amore gedaan, daar hij er aan twijfelde of dit wel wenselijk en mogelijk was.

Deze wet gaf ongeveer hetzelfde als belichaamd was in het voorstel, dat in 1883 door hem, met MACKAY, RUYS VAN BEERENBROEK en SCHAEPMAN was ingediend en na heftige debatten was ingetrokken, omdat het geen schijn van kans had te worden aangenomen.

Na dien tijd was er veel veranderd. Nu waren hun wensen van toen in een wet neergelegd, die zoveel mogelijk aan de verlangens der Antirevolutionairen voldeed, daar nu het stelsel van de neutrale school als de school bij uitnemendheid verviel en het vrije onderwijs gelijkwaardig werd geacht met het openbare.

LOHMAN zag de toekomst optimistisch in, wat bleek uit den titel van zijn brochure. Hij zag de pacificatie, de bevrediging in het verschiet, het einde van den schoolstrijd, tenminste, wanneer de wet *eerlijk* werd uitgevoerd, inzonderheid wat de schoolgeldheffing betrof.

Hij was ook optimistisch ten opzichte van de vrijheidsbeperking, die noodwendig een gevolg moest zijn van de subsidiëring. Wel had hij oog voor de nadelen. In de wet was nl. bepaald, dat in de bijzondere scholen tenminste 18 uur moest worden lesgegeven in de vakken, vermeld in art. 2. Dit betekende, dat de tijd voor Bijbelse-, Kerk- en Zendingsgeschiedenis werd beperkt. Maar LOHMAN zag dit niet als een groot bezwaar.

Met voldoening constateerde hij, dat de „ellendige zinsnede" haar kracht had verloren, dat zij een atavisme was geworden, een onnut overblijfsel uit een vorige periode.

Afkerig was hij van een facultatieve splitsing der openbare school, die hij een ramp achtte onder de omstandigheden, waaronder men toen verkeerde, die aanleiding zou geven tot wellicht bloedige burgertwisten. Wanneer deze zou worden ingevoerd, zouden alleen de Roomsen ervan profiteren.

[23]) Amsterdam, 1889.

Zijn tevredenheid over de wet sprak uit de woorden: „Voor de eerste maal in ons land is een schoolwet aangenomen, die in waarheid een compromis, een transactie kan genoemd worden", in dezen zin, „dat bij haar samenstelling het streven heeft voorgezeten, om geen enkele richting als zoodanig te bevoordeelen."

In de jaarvergadering van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs was men niet zo enthousiast. Wel sprak Mr TH. HEEMSKERK als zijn persoonlijke mening uit, dat de wet een stap in de goede richting was, maar over het algemeen was er veel verzet in de vergadering. Vooral Ds H. PIERSON protesteerde sterk tegen het behoud der formule „Christelijke deugden" in de wet, iets waartegen GROEN VAN PRINSTERER steeds had geageerd. Ook waren er, die bezwaren hadden tegen het behoud der staatsexamens en het verplichtend stellen der leervakken.

Toch wilde men niet ondankbaar zijn en het goede in de wet erkennen. Dit kwam uit in een motie door Ds PIERSON ingediend en met algehele instemming aangenomen: „De vergadering, dankbaar voor het nieuwe ontwerp van schoolwetsherziening, oordeelt, dat dit ontwerp mag worden aanvaard als een aanvankelijke tegemoetkoming aan de grieven van het Christelijk onderwijs, omdat het mag beschouwd worden als een inleiding op ingrijpender veranderingen." [24])

En toen de wet was aangenomen, zond de hoofdcommissie een hartelijk schrijven van dank aan minister MACKAY.

In de jaarvergadering van de Unie „Een school met den Bijbel" was het ontwerp-wet ook ter sprake gekomen. Haar gevoelen kwam uit in een motie, die inhield, dat zij geen stappen wilde doen, „ten einde bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal op de aanneming van het wetsontwerp op het Lager Onderwijs aan te dringen", daar zij meende, „dat het een beleediging zou zijn voor (dit college) te onderstellen, dat dit ook thans nog zijn goedkeuring zou kunnen onthouden aan een wetsontwerp, waaraan van alle zijden de lof van groote gematigdheid is gegeven", en de goedkeuring van een groot aantal leden der Tweede Kamer uit alle partijen had verworven.

Wij zagen reeds, hoe de Liberalen tegenover de wet stonden, nadat zij door de Tweede Kamer was aangenomen. Toen ook de Eerste Kamer haar sanctie eraan had verleend, hebben zij haar „berustend aanvaard" [25]).

---

[24]) *De Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs 1860—1935.* Wageningen, 1935, pag. 277, 278.

[25]) J. A. LEVY, *Waakt!* 's Gravenhage, 1890, pag. 3.

Van uitbundige vreugde bij rechts kan blijkens het bovenstaande niet worden gesproken. Men was dankbaar, maar niet voldaan. Wel was men er zich van bewust, dat een nieuw tijdperk was aangebroken voor het Christelijk schoolwezen, daar nu van overheidswege de bijzondere school erkend werd als gelijkgerechtigd met de openbare. Dit is de grote betekenis van de wet-MACKAY. Met haar was de voet gezet op den weg naar de financiële gelijkstelling, hoe gering het subsidie ook was, dat werd toegekend. Het was nog maar een eerste schrede, maar op deze moesten noodwendig verdere stappen volgen. In beginsel was de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs een feit geworden.

*

BOEKBESPREKING

H. VAN RIESSEN, *Filosofie en techniek.* Kampen 1949. 715 pag. prijs ing. *f* 16.50, geb. 18.25.

De heer VAN RIESSEN, van huis uit electro-technisch ingenieur, heeft het bestaan over dit onderwerp een boek van 715 bladzijden te schrijven, een werk, waarop hij aan de Vrije Universiteit bij de Hoogleraren Sizoo en Vollenhove promoveerde. Met deze studie plaatst de heer VAN RIESSEN zich bij de voorhoede dergenen, die over de techniek hebben nagedacht en geschreven.

De gedachte, die hem heeft gegrepen en die hem bij zijn studie heeft geleid, is het onderzoek van de structuur van de techniek, waarbij hij als uitgangspunt enerzijds koos de werkelijkheid, zoals die in de techniek wordt gevonden, en andererzijds de Christelijke levensbeschouwing. Daar de heer VAN RIESSEN de Wijsbegeerte der Wetsidee aanhangt, welker basis en uitwerking Gods openbaring in Schrift en natuur willen wezen, is het duidelijk, dat hij de systematiek dier wijsbegeerte volgt. De gedachte aan een neutrale techniek wordt dan ook niet alleen afgewezen, maar er wordt aangetoond (o.a. in deel II), dat een gegeven neutrale conseptie der techniek niet bestaat en kan bestaan.

Van grote waarde, niet alleen voor het doel, dat de schrijver nastreeft, maar ook voor de kennis van de filosofie van de 19e en 20e eeuw, in het bijzonder voor de kennis van hetgeen aangaande de filosofie der techniek werd gepubliceerd, zijn de delen I en II. Daarin werd, hetgeen de waarde ervan zeer verhoogt, de weergave van den inhoud dezer filosofie streng gescheiden van de kritiek daarop.

In deel I wordt het moderne subjectivisme, in deel II worden de filosofieën der techniek behandeld; in dit laatste deel o.a. ook schrijvers als H. Lilje onder het hoofd „Christendom en Cultuur". Bij deze studies wordt aangetoond, dat de genoemde filosofieën tot nu toe onder invloed van het subjectivisme (de wijsbegeerte van het humanisme) stonden, en worden de gevolgen daarvan nader belicht.

In het derde deel vinden we onder den titel „Een wijsgerige oriëntatie in de moderne techniek" de uitwerking van de beschouwingen van Dr VAN RIESSEN. Nimmer had hij dit deel kunnen schrijven, wanneer hij niet de techniek van nabij kende, een goed ingenieur was en tevens den aanleg tot de studie van de wijsbegeerte en het uitbouwen daarvan bezat. Ik voeg daaraan reeds nu toe de wens, dat de schrijver ook ingenieur zal blijven en niet zal vervreemden van de techniek; zulks zou de kwaliteit der vruchten zeker verminderen.

Hij is er in geslaagd een boek over filosofie te schrijven, dat in ruimen kring kan worden gelezen en begrepen; het is een leesbaar boek.

Een enkel resultaat van de studie mag niet ongenoemd blijven, waarbij ik wijs op de onderscheiding van technische dingen (een machine) en feiten (het fabriceren van een as), op het begrip van de technische operatoren en de door deze operatoren geleide energie-transformatieprocessen, en op het technische compromis (voor iedere technische daad moet een compromis worden gesloten). Voorts op de door DR VAN RIESSEN genoemde neutraliserende functie-deling en functie-integratie, op welke voor de moderne techniek zo kenmerkende methoden door hem eveneens voor het eerst de aandacht wordt gevestigd. De wetenschappelijke ontplooiing der techniek leidde nl. tot een technisch wetenschappelijken opbouw zowel in het technische apparaat als in de technische gebeurtenissen, en wel uit geneutraliseerde *delen*. Deze methode is uniek in de cultuur. Nòch in den handel, nòch in de kunst of de politiek kan men het cultuurobject (in hoofdzaak) wetenschappelijk van te voren „plannen" en opbouwen van den grond af, zonder daarmede het eigenlijke aan handel, kunst of politiek te ontnemen. DR VAN RIESSEN toont zulks nader aan, zich daarbij baserend op de wijsbegeerte der wetsidee.

Het komt mij voor, dat het inderdaad de eerste maal is — al past mij hier als niet-filosoof de grootst mogelijke voorzichtigheid —, dat de algemene aspecten van de structuur van de techniek zijn onderzocht met het resultaat, dat een beter inzicht in de techniek zèlf wordt gegeven. Dit zal aan vele studenten, die techniek studeren, zonder twijfel een grotere mate van bevrediging kunnen schenken, de inzichten verhelderen en tot een beter begrip van de plaats en de taak der techniek kunnen leiden, wat zijn effect op de technische ontwikkeling niet zal missen. Ik hoop, niet in de laatste plaats voor de te verwachten vruchten, dat DR VAN RIESSEN zijn studie niet zal staken, maar gelegenheid zal kunnen vinden deze voort te zetten.

Prof. Dr Ir H. J. VAN DER MAAS.

Mr J. A. DE WILDE en C. SMEENK, *Het volk ten baat; de geschiedenis van de A.R.-partij*. Groningen, 1949.

Wij ontvingen de eerste aflevering van deze, naar het mij voorkomt als populair bedoelde, geschiedschrijving van de Antirevolutionaire partij (deze volledige naam had men toch waarlijk op het titelblad wel mogen gebruiken; en waartoe dient daar dat volkomen overbodige en zelfs onjuiste koppeltekentje tussen A.R. en partij ? !), welke in twaalf afleveringen à *f* 1,50 zal uitkomen; de prijs van den na voltooiing te leveren stempelband is hierin begrepen (de aankondiging „na completering stempelband gratis" is natuurlijk „bij wijze van zeggen").

Uit de eerste aflevering blijkt, dat het werk 12 × 48 = 576 bladzijden zal tellen, dat het in royaal formaat op uitstekend papier wordt uitgegeven, dat de illustraties behoorlijk en de letter prettig om te lezen zal zijn.

Het werk wordt geschreven door twee veteranen uit onzen kring, die beiden over een wel-versneden pen beschikken en in staat zijn, de behandelde stof op boeiende wijze te behandelen. De eerste aflevering legt daarvan getuigenis af. Zij bevat een groot deel van de voorgeschiedenis der partij, welker beschrijving blijkbaar uitmondt in een beknopte behandeling van den schoolstrijd, die in deze aflevering niet wordt beeindigd. De schrijvers weten in deze over-bekende stof (of is ze voor velen niet meer zo over-bekend?) nog weer enkele minder-bekende gegevens in te vlechten, die het inzicht verrijken, zo b.v. de „grondregelen", uit 1851, van de kiesvereniging „Nederland en Oranje" te Amsterdam.

Inhoudsopgaven aan den kant vergemakkelijken het naslaan. Intussen — van typistes heet het dat ze gevaarlijk zijn, als ze denken, en nog gevaarlijker, als ze niet denken, van typografen geldt blijkbaar hetzelfde. Wat anders te denken van de mededeling in margine „De spelling behouden", die nergens op slaat en vermoedelijk teruggaat op een aanwijzing aan den zetter, die de schrijvers nodig achtten ? Om eerlijk te zijn: overigens zijn mij geen drukfeilen opgevallen.

„Populair" noemde ik deze geschiedschrijving. Dat is geen dis-kwalificatie. Dit boek zal leesbaar zijn voor de brede massa der antirevolutionairen. Die moeten het ook lezen. Want wat geen levende wortels in het verleden heeft sterft af. Ook de A.R.P., wanneer haar leden en aanhangers haar historie en de worsteling, die daarin is gevoerd, niet meer kennen. Daarom: neem, lees.

Maar naast dit boek wachten wij nog op de *wetenschappelijke* beschrijving van de geschiedenis der partij. Misschien iets voor 1953, als, naar wij hopen, God haar in Zijn gunst haar 75-jarig bestaan als georganiseerde richting schenkt ? En dan in opdracht der Kuyperstichting ? Het is een oude wens van schrijver dezes.

Het boek van DE WILDE en SMEENK is populair. Daarom toch wel *verantwoord*. Deze mannen zijn goede gidsen. Zij zijn belezen en schuwen het nader onderzoek niet. Wat zij geven is overwogen en verantwoord, juist afgewogen naar de doelstelling van hun werk. Dat ook zij wel eens een steek laten vallen zij hier dan ook slechts daarom geconstateerd, om hen des te zekerder als „beste breisters" te kunnen kwalificeren. („Eén fout is het kenmerk van het ware.") Op blz. 31 handelen zij over GROEN's woorden: Geen Staatsman, wel een Evangeliebelijder[1]); waaraan zij het commentaar verbinden, dat GROEN VAN PRINSTERER wel inderdaad miste de kwaliteiten, die nodig zijn om wetgevenden en gouvernementelen, constructieven arbeid te kunnen verrichten, maar dat hij tot zulken arbeid ook niet werd geroepen, omdat GOD hem voor anderen arbeid en anderen arbeid voor hem had bestemd. De juistheid van een en ander valt wellicht niet te ontkennen. Maar als men niet meer zegt, loopt men toch het gevaar, GROEN's spreuk verkeerd te verstaan. Dat is naar twee kanten gevaarlijk.

Enerzijds is daar de P. v. d.A., die ons verwijt, dat wij alleen maar beginselvast weten te pràten, maar tekortschieten als het op dàden aankomt. De heer STUFKENS sprak dat eens uit op een debatavond en

---

[1]) GROEN's eigen woorden luidden, gelijk hieronder zal blijken, anders.

achtte voor deze geesteshouding typerend de hier in geding zijnde woorden van GROEN VAN PRINSTERER [2]).

Andererzijds zijn er onder degenen, die den laatsten tijd van ons zijn heengegaan, niet weinigen, die het „getuigen" verre stellen boven het streven naar staatkundig resultaat en eigenlijk een tegenstelling tussen die beide construeren.

Om dat tweeërlei misverstand af te snijden is het nuttig te zien, wat GROEN VAN PRINSTERER toch wel bedoelde met de bovenvermelde woorden. Wij weten dat gelukkig uit zijn eigen toelichting in zijn „vliegende blaadje" *Aan de kiezers,* no III, op 8 Juni 1864 verschenen onder den titel „Een staatsman niet! een evangelie-belijder", alsmede uit zijn desbetreffende aantekening in *Nederlandsche Gedachten,* no 27 van 7 April 1870.

Op blz. 11 van het vliegende blaadje heet het: „En nu, Kiezers! voor zoo ver ge mij toegenegen zijt, nog een ernstig woord over het standpunt waarop ik uwe ondersteuning begeer. *Als Staatsman niet! als Evangeliebelijder.*" [3])

Hij betoogt dan, dat THORBECKE wel een partij, een school heeft gevormd, maar hijzelf niet. Hij wordt, tot zelfs in „de hoofdgedachte waaraan mijn leven gewijd werd (zinspreuk, zoodra ze begrepen wordt, van den meest eenvoudigen Christen) „Tegen *de* Revolutie *het* Evangelie" ", voortdurend misverstaan, verkeerd beoordeeld en ten gevolge van dat wan-begrip omtrent zijn werkelijke bedoelingen door velen als leider noch begeerd, noch erkend. Als hij dan toch nu en dan bijval en weerklank heeft gevonden, ligt dat „niet in hetgeen men mijne staatsregtelijke theorie gelieft te noemen". „Geen afspraak en overleg, geen *combinatie* of *organisatie,* geen *politieke homogeneïteit* of *taktiek,* is het sympathetisch verband waarvan ik in de Tweede Kamer melding gemaakt heb. In de persoonlijke liefde en genegenheid en vertrouwen, mij zoo dikwerf, wegens overeenstemming in het ééne noodige, betoond, in deze evangelische, in deze *christelijk-nationale* betrekking is mijne kracht." En dan volgt het vermaarde, tegelijk machtige en innig-gelovige beroep op de kiezers in deze schone woorden, die na 85 jaar nog een golf van blijde ontroering doen gaan door iederen echten antirevolutionair:

„Zeg het aan *de kiezers,* zeg het aan *het volk achter de kiezers,* zeg het in het *huisgezin* van kiezer of niet-kiezer, zeg het aan ieder *geloovig lid der Gemeente,* zeg het aan *man* of *vrouw,* die het Evangelie lief heeft, die christelijke volksopvoeding waardeert, die van onze verantwoordelijkheid, met het oog op den zegen der volkshistorie van Nederland en Oranje, besef heeft; zeg het aan ieder die, te midden van de ontzettende godslastering onzer dagen, de kalmte en gemoedsvrede van den Christen niet met een thans inderdaad verachtelijk laodiceïsme verwart; zeg, en herzeg hun dat ik, niet als staatsman, niet als hoofd eener partij, maar als belijder van het Evangelie, hun geloovig Amen op mijne belijdenis in de Tweede Kamer tegemoet zie."

---

[2]) Vgl. mijn bijdrage „Niet beginselvast práten, maar er moet iets gebéúren" in *Ned. Ged.* van 6 Juli 1946.

[3]) De cursivering is van G. v. P.

Duidelijk wordt nu, wat GROEN bedoelde. *Niet,* dat hij geen staatsman was of wilde zijn. *Maar* dit, dat hij met de gelovige kiezers en het vrome volk achter hen was verbonden niet *als* staatsman of *als* partijhoofd, want als zodanig werd hij veelszins miskend en verkeerd begrepen, maar *als* Evangeliebelijder, die hùn gelovig Amen op zijn *belijdenis* in de Kamer vroeg.

De woorden „*als* Staatsman niet! *als* Evangelie-belijder", welke GROEN zelf gebruikte, drukken dat inderdaad juister uit dan die, welke hij boven het vliegende blaadje plaatste en waarin het woord „als" tweemaal door „een" werd vervangen. Het klakkeloos gebruik door vriend en tegenstander, zonder dat men GROEN'S betoog zelf las of in gedachten had, leidde er toe, dat men in de woorden „een Staatsman niet! een Evangelie-belijder" een zin (en ook wel meer dan één zin) ging leggen, dien zij bij GROEN niet hadden.

Bij zijn leven ervoer hij dat zelf. Immers „in verbazenden ijver tegen al wat naar *politiek* zweemt, doen *ethisch-irenische* vrienden een beroep op mijn eigen leus in 1864: *Een Staatsman niet! een evangeliebelijder."* Hier is kennelijk het ras der nog niet uitgestorven „politicophoben", dat GROEN, en ook KUYPER nog, zoveel moeite heeft bezorgd, aan het woord: de politiek is een zo onheilige zaak, dat ze den christen onwaardig is. Of wellicht ook — en vandaag nog en weer! —: Christendom en politiek kunnen geen specifieke verbinding aangaan, „christelijke partijen" en „christelijke politiek" zijn onbestaanbaar. De christen moet niet zijn een „staatsman", een politicus, maar een „Evangelie-belijder", en — wordt er dan bij gezegd of gedacht: — dat kan hij ook in niet-zich-christelijk-noemende partijen zijn.

GROEN'S antwoord aan de politicophoben en aan de christelijke conservatieven of liberalen, die zijn vroegere woorden tegen hem aanvoerden? „Mijn eigen leus. Zij is het nog. Mits in de beteekenis die ik zelf er aan geef en aan gaf.

Namelijk dat ik, eensgezind met de christelijk-protestantsche aspiratiën van het Nederlandsche Volk, in *de belijdenis van het Evangelie* de kracht en het doel mijner politiek stel.

Niet *elke* politiek misprijs ik; maar *enkel* die politiek acht ik prijzenswaard, welke met de uiting van het volksgeweten en met het levensbeginsel van onze uit *den strijd voor het Evangelie* geboren of herboren nationaliteit homogeen is."

Dit betoog over een, evenals zijn adagium „in ons isolement ligt onze kracht" [4]), veelszins misverstaan woord van GROEN VAN PRINSTERER heeft de aankondiging van *Het volk ten baat* min of meer overwoekerd. Het strekke echter ten bewijze van de noodzaak, dat wij als antirevolutionairen de werken (en de woorden) onzer voorgangeren gedenken, bestuderen, leren verstaan. Daaraan kan lezing van het werk der heren DE WILDE en SMEENK medewerken,

Hartelijk aanbevolen!

G.

---

[4]) Zie hierover uitvoerig *A. R. S.* IX, blzz. 562—567.

Prof. Dr R. VAN DIJK, *Enige opmerkingen over sociologie als wetenschap.* 's Gravenhage 1949.

Met deze redevoering heeft Dr Van Dijk het gewoon hoogleraarschap in de sociologie aan de economische faculteit der Vrije Universiteit op 14 October jl. aanvaard.

Het is van groot belang, dat dit studievak in het program van bedoelde faculteit is opgenomen. Immers het sociale leven staat met het economische in een zeer nauw verband. Dit komt ook hierin tot uitdrukking, dat er tussen de economie en de sociologie veel belangrijke aanrakingsvlakken zijn. Van welke aard de verhouding tussen beide wetenschappen is, valt evenwel niet nauwkeurig te zeggen. Daartoe verkeren zij nog te veel in het stadium der methodologische bezinning. Dit geldt zeker niet het minst voor de jongste der twee, de sociologie. Ten aanzien van deze wetenschap heeft Prof. Van Dijk, van zijn positief-Christelijk standpunt uit, enige principiële methodologische opmerkingen gemaakt, die alle aandacht waard zijn.

Hij stelt voorop, dat de sociologie een wijsgerige wetenschap is, aangezien zij de structuren der samenleving bestudeert. Zij bepaalt zich dus niet, zoals de vakwetenschappen doen, tot de bestudering van een bepaald aspect naar zijn modale wetmatigheid, maar onderzoekt de orde der sociale werkelijkheid, die aan de aspecten hun plaats en functie aanwijst, waardoor het geheel zijn eigen karakter ontvangt. De structuur van een samenlevingsvorm (groep, verhouding of handeling) is afhankelijk van normatieve structuurprincipes, die door de wijsgerige sociologie moeten worden opgespoord. Verder zijn er ook speciale sociologieën, dat zijn die onderdelen van de wetenschap der sociologie, die naar modale gezichtspunten afgegrensd zijn. Zij onderzoeken de door een *bepaald* aspect gequalificeerde samenlevingsstructuren en de afhankelijke elementen van *dat* aspect in de door *andere* aspecten gequalificeerde samenlevingsvormen. Zo is er dus een sociologie van het economisch leven, een van het recht, enz. Tenslotte onderscheidde de spreker een positieve sociolgie, die de positieve variabele vormen der samenleving, zoals zij in onderlinge vervlechting en beïnvloeding reëel bestaan door menselijke activiteit, onder leiding van menselijke doelstelling, bestudeert. Naar mijn mening zou men dit de vakwetenschap der sociologie kunnen noemen, die, wellicht meer dan de beide andere onderdelen der sociologie, voor de practijk van het leven tot concrete resultaten kan leiden. Dat de beoefening dezer wetenschap niet zonder principiële wijsgerige bezinning en evenmin in specialistisch isolement van de andere wetenschappen der samenleving (economie, rechtswetenschap e. d.) kan geschieden, is de m. i. belangrijke conclusie, waartoe de overdenking van deze rede voert.

T. P. VAN DER KOOY.

19e JAARGANG No 11 NOVEMBER 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - PROF. DR J. P. A. MEKKES - MEVR. PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

De Indonesische tragedie, door Mr C. C. van Helsdingen, 361 — Het vraagstuk van den gehoorzaamheidsplicht, door Dr W. P. Berghuis, 379 — De leer der souvereiniteit in eigen kring in de antithese, door Prof. Dr J. P. A. Mekkes, 397 — De Indonesische kwestie en het parlementaire stelsel, door Dr J. R. Stellinga, 401 Boekbespreking, 405.

KOK
KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

DE INDONESISCHE TRAGEDIE

DOOR

MR C. C. VAN HELSDINGEN *)

De Christelijk Staatkundige Partij (C.S.P.) is een voortzetting van de *Christelijk Ethische Partij* (C.E.P.), welke in 1917, toen in Nederland de oprichting van den *Volksraad* werd overwogen, is opgericht. Zij nam dien naam aan om duidelijk te kennen te geven, dat zij geheel instemde met de in de Troonrede van 1901 onder het kabinet-KUYPER ingeluide *politiek van zedelijke verplichting* tegenover Indië, dus een *ethische* politiek wilde volgen met *volstrekte afzwering* van de zo lange jaren, laatstelijk in meer verzachten vorm, gevolgde politiek van *exploitatie;* een *ethische* politiek, maar dan niet volgens de grondbeginselen, zoals met zo veel talent en vuur werden bepleit door een BROOSHOOFT, een VAN DEVENTER en een VAN KOL, een ethiek, welke we *humanistisch* plegen te noemen, maar wij wensten zéér bepaaldelijk de *Christelijke ethiek* als richtsnoer te nemen, zoals deze haar pleitbezorgers vond in een KUYPER, IDENBURG, later COLIJN e. a.

Het program der C.E.P., ontworpen door P. BERGMEYER, V. J. VAN MARLE, M. MIDDELBERG en mij — de enig overlevende van het viertal — was gebaseerd op de programma's van de A.R.P. zowel als van de C.H.U. Het was verdeeld in een *Beginselverklaring* en een *Algemeen Staatkundig Program,* waarbij we *toen* reeds in toepassing brachten den wens, vele jaren later door Dr COLIJN in zijn *Saevis Tranquillus in Undis* bepleit: *scherpe onderscheiding* tussen de *„wortelbeginselen"*, welke in een *Beginselverklaring* werden ondergebracht, en daarnaast de meer *afgeleide*

*) Deze voorzitter onzer zusterpartij overzee, de Christelijk Staatkundige Partij, die onlangs in Nederland vertoefde, hield kort voor het einde van zijn verblijf alhier een rede voor een gezelschap Christelijk-Historischen. Het manuscript der rede bood hij aan de redactie van *A. R. S.* aan en deze heeft gemeend, dat — hier en daar enigszins bekorte — plaatsing wenselijk was, omdat hier een geenszins „conservatieve" figuur met een ervaring van vele jaren ter plaatse beschouwingen geeft, welke er toe kunnen medewerken een juist inzicht te verspreiden in de principiële noodzaak van het antirevolutionaire verzet tegen de sinds 1945 gevoerde Indonesische politiek der Regering.

beginselen en wensen, welke zich behoren aan te passen aan de veranderende tijden, aan de behoeften van een bepaalde periode en daarom ook geregeld — zo mogelijk b.v. om de 5 jaar — moeten worden herzien.

Van den aanvang af hebben de opstellers volstrekt *verworpen* de hier te lande helaas voltrokken scheiding tussen geestverwanten in A.R.P. en C.H.U., omdat een zodanige onderscheiding — wellicht voor Nederland verklaarbaar en gerechtvaardigd — voor Indië volstrekt moest worden afgewezen, het in die zo sterk deels Islamitische en deels Heidense samenleving onafwijsbare eis was, de *eenheid van alle Christus-belijders* óók op politiek terrein te handhaven en zulk een scheiding bovendien voor de Inheemse en Chinese Christenen, op wier samenwerking en toetreding we groten prijs stellen, onbegrijpelijk zou zijn en slechts funeste verwarring kon brengen.

Wanneer dan ook door personen, die tevoren in Nederland bij de A.R.P. of bij de C.H.U. waren aangesloten, nadat zij zich in Indië hadden gevestigd een poging werd gedaan, een Indische afdeling van die partijen op te richten, hebben we ons steeds met grote kracht tegen zodanige versplintering gekeerd en zijn erin geslaagd, zulke splijtzwammen — welke helaas in Nederland op allerlei gebied zo welig tieren — uit te roeien.

De C.E.P. — later Christelijk *Staatkundige* Partij — welke naamsverandering samenhing met de in 1925 gewijzigde positie van den Volksraad, van een *zuiver adviserend* lichaam omgezet in een *medewetgevend* en zelfs *ten dele mederegerend* lichaam — heeft zich steeds *geestverwant* gevoeld *van beide partijen,* in Indië steeds afgewezen de karakterisering „volgelingen van KUYPER, IDENBURG of COLIJN", omdat we ons evenzeer verwant voelden aan de voormannen van de C.H.U., een DE SAVORNIN LOHMAN, DE VISSER, SLOTEMAKER DE BRUÏNE, e. a.

Wij hebben er steeds prijs op gesteld onze zelfstandigheid te behouden en hebben met beide partijen contact gezocht.

Dat, voorzover er van contact gesproken kan worden, dit meer plaats vond met de A.R.P. was eenvoudig te danken aan het onweersprekelijke feit, dat de voormannen der A.R.P. zich, méér dan die van de C.H.U., hebben bewogen op het koloniale terrein en als Indische experts zich hebben doen kennen.

Als ik dus vanavond hier voor u sta als spreker, doe ik dat niet als lid der C.H.U. en later mogelijk in een door de A.R.P. georganiseerde vergadering als A.R., maar als een *A.R. van vóór de scheiding van 1894.* Zó karakteriseerde Dr COLIJN mij in 1929,

toen in Utrecht het 50-jarig bestaan der A.R.P. werd gevierd.

Nog in een ander licht wil ik U doen zien de met mijn opvattingen doorweven politiek der C.S.P. Het is nodig, dit hier naar voren te brengen, opdat men den juisten maatstaf weet aan te leggen aan hetgeen ik straks zeggen zal en mij niet een bepaald cachet opdrukt, dat historisch onhoudbaar, dus onaanvaardbaar is. Mét de Christelijke partijen hier te lande is óók de C.S.P. — en dus óók mijn persoon — door personen hier, maar vooral in Indië, door voormalige Indische regeringspersonen en paleiskringen, gesignaleerd als „conservatief", „reactionnair" en — het ergst denkbare scheldwoord — „koloniaal". Wat is daarvan waar?

In tegenstelling met vele vóór-oorlogse politieke partijgroeperingen heeft de C.S.P. bij monde van haar vertegenwoordiger in den Volksraad een — om nu maar eens een modewoord te bezigen — zeer *progressieve politiek* gevoerd, die haar en hem de scheldwoorden deelachtig deed worden van „defaitist", „niet-vaderlander", „wee-ethisch", te zeer „Inlander-freundlich", enz.. Door de C.S.P. werd het nationalistische streven erkend, in sterke mate het regionale nationaal-voelen bevorderd, aangedrongen op regionale Christelijke partijvorming: de Ambonnese Volksbond, de Javaanse Perserikatan Kaoem Christen, een vlak voor den oorlog in oprichting zijnde Batakse christelijke politieke partij. Reeds in 1926 werd van de zijde der C.S.P. aangedrongen op krachtiger en veelvuldiger *inschakeling* van de geschikte Indonesische intellectuelen *in de leidende posities,* zowel in het ambtelijke als het particuliere, eventueel met enige matiging en tempering van het perfectionnisme, dat ons regeersysteem ontegenzeggelijk kenmerkte. Het Nederlandse gezag in Indië diende geleidelijk aan plaats te maken voor Nederlandse „leiding". Elke openbaring van inheemse volkskracht, niet alleen in de Christelijke samenleving, maar ook in de Islamitische gemeenschap werd toegejuicht; in de latere jaren werd warm gepleit voor *invoering van de inheemse militie,* die na 1940 mede door aandrang onzerzijds werd ingevoerd, alsmede voor *meer inschakeling van de inheemse jongelingschap in de marine,* waartoe bij den aanbouw van kleinere marine-eenheden met den kleineren en tengeren lichaamsbouw der inheemsen diende te worden rekening gehouden. Aan de ondernemers werd voorgehouden, dat de bij sommige ondernemingen bestaande scheiding tussen Europees en Aziatisch personeel — welke barrière zelfs door intellectuele inheemsen, b.v. in Bandoeng gevormde ingenieurs, niet kon worden overschreden — en de vaak gebruikelijke achterstelling van inheemse en Indo-Europese wer-

kers funest waren te achten; dat deze afbreuk moesten doen aan de waardering voor de ondernemers en hun ondernemingen bij de inheemse en Indo-Europese bevolking, in het bijzonder bij dàt personeel, dat steeds die barrière als een grievende bejegening moest gevoelen en daardoor nooit de ondernemingen kon leren zien als hun „eigen" onderneming, waaraan zij innerlijk „verbonden" waren, waartoe zij als het ware „behoorden" en waarvoor zij „opkwamen".

Nog dezer dagen zei iemand tegen mij: „Ik herinner me zo goed, dat u omstreeks 1926 reeds zei, dat geleidelijk aan het Nederlandse gezag moest worden overgedragen aan de inheemse leiders, een uitspraak waar ik me helemaal niet mee verenigen kon en die ik u toen ernstig kwalijk nam."

Inderdaad was dat de politiek, die ik de C.S.P. als richtlijn aanwees en waarin ze mij heeft gevolgd! En wij hebben er genoeg smaad, hoon, laster en verachting voor moeten ondervinden, wat niet belette dat we volhardend die politiek bleven volgen.

Zo gezien, en dat is juist het verwonderlijke van de positie waarin èn de C.S.P. èn mijn persoon zich bevinden — ligt de *huidige politieke ontwikkeling in Indonesië dus geheel in onze lijn.*

Maar waarom dan dat felle verzet in het jongste verleden en ook nu nog tegen de gevoerde Indonesische politiek, zowel van de Nederlandse Regering als van den vroegeren Luitenant-Gouverneur-Generaal en zijn naaste opvolgers?

Omdat wij *principiële tegenstanders* zijn van de *Revolutie* en niet dat doel hebben willen bereiken langs revolutionnaire wegen, met al de ellende aan zulk een revolutie verbonden, maar langs *evolutionnairen weg,* geleidelijk, doch doelbewust.

De Revolutie verwerpen en verfoeien wij als anti-christelijk. En het is één van de grote teleurstellingen, die wij hebben moeten ondervinden, dat zovele inheemse christenen, zowel Protestanten als Rooms-Katholieken, gemene zaak hebben gemaakt met de Revolutie, zich daarbij hebben aangesloten, en willige volgelingen zijn geworden. En dat ook zovele Nederlandse christenen die revolutie, zonder krachtig protest, hebben aanvaard, zonder ernstige principiële bezinning haar hebben erkend en zelfs haar funeste praktijken niet met voldoende kracht hebben bestreden. Ik denk hierbij aan de houding van Zending en Missie, waarvan velen zich gehaast hebben met verloochening van het Schriftuurlijk beginsel: *gehoorzaamheid aan de wettige,* aan de zelfs internationaal erkende *Overheid als Gods dienaresse,* zich te keren

tegen die Overheid, die in hun ogen in het verleden geen goed heeft gedaan. Stelde dus de houding van vele Nederlandse christenen hier te lande en in Indië ons diep teleur, veel meer trof ons diep het klaarblijkelijk grote gemak, waarmede vele inheemse christenen met de revolutie meegingen, met verloochening van de beginselen, neergelegd in Romeinen 13 : 1—7, *den adelbrief der Overheid als zodanig,* niet van een *nationale Overheid,* maar zelfs dan — zoals in PAULUS' dagen het geval was — wanneer die Overheid een overheerser was, zoals AUGUSTUS overheerser was van het Joodse volk. Heeft de in genoemd hoofdstuk vervatte norm Gods dan alle vat op vele Indonesische christenen verloren?

Ik herinner mij eens te hebben gelezen een uiting van een Indonesischen christen-jongere, die bewogen schreef, dat die revolutie voor hen een „ernstig probleem" was, waarmede zij te „worstelen" hadden. Natuurlijk was en is hier voor hen een ernstige strijd: de strijd tussen hun christelijk geweten (geloof) en hun „nationalisme". Maar heeft in dien strijd tenslotte het *nationalisme* niet overwonnen? Is dit hun niet tot een zodanigen „afgod" geworden, dat zij daardoor hun geloof op dit punt hebben verzaakt?

Of heeft hier ook een belangrijke rol gespeeld de *vrees:* de *vrees* dat ze als *„niet zuiver nationalist"* zouden worden beschouwd wanneer ze niet meededen; de *vrees* voor eigen leven of dat der naaste en verdere bloedverwanten; de *vrees,* dat het christendom den vat op hun volk, op de Indonesische „natie" zou kunnen verliezen?

Die vragen kwamen telkens weer bij ons op. We moesten erkennen — de ervaring van verschillende zendingsterreinen heeft het voldoende bewezen — dat de *vrees* voor eigen leven en dat der naaste verwanten waarlijk *geen denkbeeldige* is. De *bersiap-waanzin* met haar felle actie tegen verschillende zendingsnederzettingen en -instituten is daar om dat te bewijzen.

Maar is vooral de veronderstelling, dat het nationalisme een „afgod" is geweest voor velen, ook juist te achten?

Vóór mij ligt de brochure van Dr J. LEIMENA, *The Dutch-Indonesian Conflict.* Dr LEIMENA is een der vooraanstaande republikeinen, heeft meermalen een ministers-functie vervuld. Hij heeft dus niet alleen *morelen,* maar ook *feitelijken steun* aan de revolutie gegeven; haar ontstaan en voortbestaan door en met zijn medewerking volledig gedekt. Daardoor draagt hij mede de verantwoordelijkheid voor al haar daden, d. w. z. niet van de individuele personen of enkele losgeslagen troepenafdelingen, maar o. m. van al de uitingen en gedragingen van de leiders der Repoe-

blik, president SOEKARNO en zijn aanhangers. Ik neem aan, dat van de zijde van christelijke republikeinen inwendig protesten zijn aangetekend tegen de haat-prediking tegen de Nederlanders, tegen de opwekking tot massamoord op de Nederlanders; tegen die massamoorden zelf, de brandstichtingen, de ontzinde en nietsontziende aanvallen op niets-vermoedende reizigers en rustige bewoners dezer landen, veelal zelfs eigen landgenoten, die op schandelijke wijze werden afgemaakt, beroofd, gebrandschat; tegen heel de „verschroeide aarde"-politiek, welke niet alleen den Nederlanders voor honderdtallen millioenen schade toebracht en vele slachtoffers eiste, maar evenzeer onnoemelijke schade en verlies in persoon en goed van de grote massa inheemsen aanrichtte; die bestaansmogelijkheden voor die grote massa in vlammen deed opgaan, die geheel dit schone land met zijn bevolking *steeds sneller naar den afgrond* voert.

Had een eventueel machteloos protest tegen al deze en soortgelijke handelingen niet moeten voeren tot een *uittreden uit het kabinet,* een *zich verwijderen van deze beweging* — zelfs met gevaar van het offer van eigen leven? Wie in die brochure een uiteenzetting verwacht hoe de revolutie met al deze gevolgen te rijmen viel met de christelijke norm, komt bedrogen uit. *De revolutie wordt zonder meer als feit aanvaard en in wezen ook gerechtvaardigd,* op grond dat de uitroeping der Republiek geheel overeenstemde met de „algemene gevoelens en aspiraties van het Indonesische volk" (blz. 1).

Dit voldongen feit: de proclamatie van de onafhankelijkheid van het Indonesische volk, was klaarblijkelijk zonder meer *beslissend.*

Ik bespreek hier niet de beschuldigingen welke de schrijver lanceert tegen het z. i. trouweloze optreden der Nederlandse Regering. Alleen een latere historicus die over alle gegevens beschikt, zal naar waarde kunnen beoordelen òf en in hoeverre de in deze brochure neergelegde visie op de ontwikkeling van het conflict de juiste is. Wij hebben te zeer geleerd, hoe voorzichtig ook wij behoren te zijn met officiële mededelingen en optreden der Nederlandse Regering, dan dat we zonder meer den staf mogen breken over de hier gegeven uiteenzetting. Ik haalde deze brochure alleen aan in verband met de vraag die ons bezig houdt: *in hoeverre vele Indonesische christenen werkelijk „geworsteld" hebben met dit probleem van den strijd tussen hun christelijke overtuiging ten aanzien van de Overheid en hun medewerking aan de revolutie.*

In het slot van zijn brochure (blzz. 23—29) geeft de schrijver een overzicht van de verschillende aspecten van de Indonesische

kwestie: de politieke, sociale, militaire en economische. Maar vóór alles beschouwt hij het probleem als *van psychologische betekenis,* als de confrontatie van twee volkeren, vertegenwoordigende het Oosten en het Westen, die in den loop der geschiedenis zeer langdurig met elkaar verbonden zijn geweest, die veel van elkander hebben geleerd, die voor een groot deel van elkaar afhangen. Maar ook in deze paragraaf, die uitloopt in een opsomming van niet minder dan vijf psychologische fouten, welke Nederland tegenover Indonesië zou hebben gemaakt, is geen plaats voor de al dan niet-rechtvaardiging van de revolutie van christelijk standpunt uit, maar deze wordt ook hier als uitgangspunt genomen, als „voldongen feit", dat geen rechtvaardiging behoeft, maar waaraan ook Indonesische christenen klaarblijkelijk hebben medegewerkt:

> „De Repoeblik Indonesia is een historische gebeurtenis, welke kan en moet worden beschouwd als de eerste verwerkelijking en vorming van het Indonesische verlangen naar vrijheid."

Of neem deze uitspraak (blz. 26):

> „De Indonesische Christenen, die de actie voor onafhankelijkheid steunen, omdat dit een strijd is voor vrijheid en rechtvaardigheid, . . ."

Ook hier geen sprake van een „worsteling" met het probleem, maar het is een vanzelfsprekende zaak.

Zeg ik teveel als hier dus zonder meer het Indonesische nationalisme een „afgod" is geworden, waarvoor talloze — zelfs voor-aanstaande christenen — hebben geknield en in dit opzicht hun belijdenis hebben verzaakt?

Toch gaat dat christendom Dr LEIMENA ter harte. Als vijfde psychologische fout der Nederlanders wordt genoemd *de aanvang van de tweede militaire actie* („politiële actie") *precies op den laatsten Advents-Zondag* — dus op een tijdstip, dat voor de Christelijke kerk van uitzonderlijke betekenis is. En dan komt tot uiting (blz. 26/27) de *zorg* voor de verkondiging van het Evangelie, de *vrees* dat op 19 December 1948 „de weg tot Christus, die in en door het werk van Kerk en Zending gedurende zovele jaren de hoofdwegen van Indonesië doorwandelde, werd gebarricadeerd." Daarom roept hij alle christenen op, toch te komen tot een overeenkomst, want „de toekomst van de actie van Kerk en Zending is ook afhankelijk van de beëindiging van het Indonesische dispuut".

Is deze vrees ten aanzien van de toekomstige prediking en door-

werking van het Evangelie niet ook een der hoofdmotieven van velen in Kerk en Zending, zodat ze vaak zelfs met voorbijzien van de door de Repoeblik gemaakte fouten — maar met een breed uitmeten van de fouten van het voormalige Indische regiem en met miskenning van het goede, dat werd gewrocht — de revolutie rechtvaardigen? Ontkenning neemt helaas bij mij het vermoeden van het bestaan van de vrees niet weg. En is dit zo, was en is die vrees voor de toekomst van het christendom wellicht niet de hoofdfactor, maar dan toch één van de factoren tot bepaling van hun standpunt ten deze, dan moet dit met klem worden verworpen.

Soortgelijke vrees bestond in 1926 bij de door den G.-G. DE GRAEFF voorgestelde z.g. „Inlandse meerderheid in den Volksraad" (welke overigens geen wezenlijke meerderheid was, omdat tegenover de 30 inlandse leden stonden de 25 Nederlandse en 5 vreemde Oosterlingen, die werden geacht in hoofdzaak één lijn te zullen trekken met de Nederlandse minderheid). Als één der argumenten tegen bedoeld wetsontwerp werd ook toen reeds genoemd de vrees dat het christendom door die inheemse — in hoofdzaak Islamitische — z.g. meerderheid in gevaar zou kunnen worden gebracht. Dit argument mocht m.i. *toen niet* worden aanvaard. Het mag *ook hier en thans niet* gelden, want de verzaking — niet maar voor een ogenblik, maar doorlopend — van de norm Gods betreffende de Overheid zal tot in lengte van dagen nadeel brengen aan de gehele gemeenschap, maar ook aan het prestige van zulk een dit beginsel verloochenend christendom. Men dwingt meer eerbied af met het consequente beleven van zijn geloof — vooral als dit levensgevaar met zich brengt — dan door een bevreesd medegaan met een beweging, die men in wezen moest verfoeien.

Heeft niet de jongste geschiedenis van de christelijke kerk in Duitsland het bewezen, dat zij die het christendom ondergeschikt maakten aan het nationalisme, aan de doorwerking van dat christendom ongelofelijke schade hebben toegebracht? Breekt nu niet óók dáár het besef door, dat hierin een groot deel der Duitse kerk schuldig staat aan de ellende, welke het overspannen Hitleriaanse nationalisme over de wereld en niet het minst over het eigen volk heeft gebracht?

Men werpt mij wellicht tegen, dat die revolutie gezien moet worden als een daad van rechtvaardigheid, van zelfbeschikking, en dat men het geschil in hoofdzaak hierin moet zien, dat de Indonesiërs niet wensen een in een langzaam proces *door de Nederlanders met de hulp van Indonesiërs* in het leven geroepen,

op „Nederlandse benen" staanden staat, als een gift, ontvangen uit de handen van een overigens achtenswaardigen voogd, maar dat zij veeleer wensen een staat *met al zijn fouten,* doch een *maaksel van eigen hand* (blz. 24 der brochure van Dr LEIMENA). Of zoals een Soendanees republikein mij eens toevoegde: „Wat kan ons jullie perfectionnisme schelen, *als wij het maar voor het zeggen hebben.*"

Dat wij dezen drang naar „zelf willen doen" maar al te vaak over het hoofd hebben gezien, staat wel vast. Voorbeelden te over zijn er te geven, dat de Nederlanders geen genoegen wilden nemen met een „adviseurschap" zonder meer, om het „doen" over te laten aan de Indonesiërs, zodat dezen hun minderwaardigheidscomplex zouden kunnen overwinnen en toenemen in zelfbewustheid en in eigen kracht.

Eerst in de laatste vóóroorlogse jaren werden de Indonesiërs meer en stelselmatiger ingeschakeld. In verenigingen b.v. voor christelijk inlands onderwijs bestond het bestuur aanvankelijk alleen en uitsluitend uit Nederlanders, terwijl het toch voor de hand lag, dat wij, met de erkenning van het christelijk beginsel, dat de *ouders* in de eerste plaats moeten beslissen over het onderwijs aan hun kinderen, van den aanvang af met volharding hadden moeten uitzien naar inheemse ouders, die geschikt en bereid zouden zijn een bestuursfunctie te aanvaarden. Ik denk aan het bezoek van een christen-Indonesiër, die mijn steun inriep voor de stichting van een vereniging voor de oprichting van een Inlandse standaardschool, en op mijn vraag waarom? daar toch reeds een uitstekende en bloeiende school bestond, die zich gestadig uitbreidde, mij ten antwoord gaf: „Ja, maar dat *doen de Hollanders voor ons* en *wij willen het zelf doen* — wij zijn verlegen tegenover de niet-christen-inlanders, die in hun Mohammedaanse scholen *zelf* hun handen uit de mouwen steken, *zelf* beslissen, *zelf* doen, ook al is dan niet alles zo geperfectionneerd als in die scholen, die door de Hollanders worden beheerd." Een argument, dat ik kon aanvoelen en waarom ik ook graag mijn steun verleende.

Zo was het b.v. in de Rijnse Zending (1929), een organisatie, welke in veel groter mate en veel eerder dan op andere zendingsvelden tot indianisatie van de kerkelijke besturen overging, maar toch de voorzittershamer van de synode in handen van de Duitse Zending wilde laten en de kassen van schoolverenigingen en plaatselijke kerken aan de zendelingen bleef houden, want „als we dat aan de inheemsen overlaten, blijft er van die gelden niet veel over". Alsof dan niet gezocht moest worden naar zodanigen vorm van

organisatie der contrôle door leden van verenigingen of gemeenten zelf, dat zij — zij het dan door schade en schande heen — moesten leren zelf te doen en te controleren.

Dat door ons niet of niet voldoende geleide zelfvertrouwen in en door „zelfdoen" is nu ineens door de revolutie tot zijn uiterste opgevoerd. Nu is voor het minderwaardigheidscomplex, dat de inheemsen maar al te veel neersloeg, gekomen een *overspannen zelfbesef alles te kunnen met eigen kracht, in staat te zijn een volkomen gelijkwaardige samenleving te organiseren* en dat terwijl ze toch zeer goed weten, dat hun intellectuele krachten te kort schieten om gans het politieke, sociale, economische, financiële probleem te omvatten.

Wel heel terecht zegt Dr OVERDIJKINK in zijn werk: *Het Indonesische probleem* (dl II, blz. 18): „Men heeft (in semi-intellectuele kringen) geen kijk op proporties en op eigen kunnen. Ofschoon 91 % van de bevolking nog analphabeet is en het aantal Indonesische experts op elk gebied nog zeer schaars, doen bij de Indonesische jongeren gigantische plannen op allerlei gebied agio, plannen, die nuchter realistisch bezien, voor langen tijd onuitvoerbaar zullen zijn. Het eenvoudige practische en daarom uitvoerbare plan bevredigt niet, wel het groteske[1]) en imposante: men bouwt vaak liever luchtkastelen." En elders (dl II, blz. 140): „Een maatregel als de geldsanering bv. die met het mechaniek van een modernen staat slechts met succes mogelijk is door de hulp van vele zeer knappe financiële en economische experts, heeft de jonge republiek op Java ook door willen voeren, met als gevolg een nog grotere financiëlen chaos."

Het is zeker verblijdend, een der republikeinse leiders na een bezoek aan een der prachtig georganiseerde bedrijven hier te lande in zijn dankwoord tot den directeur te horen zeggen: „Als wij de organisatie van zulk een bedrijf zien, dan slaat ons de schrik om het hart en beseffen we pas goed onze verantwoordelijkheid en wat er nog gedaan moet worden voor den opbouw van ons land." Bij dezen academisch-gevormde is er dus doorbrekend besef van wat hun nog ontbreekt en ik ben ervan overtuigd, dat bij zeer vele gematigde elementen breder inzicht is van wat hun land nodig heeft en wat het nog te kort komt aan krachten en materiaal, om het nodige voor den opbouw te bereiken.

Maar bestaat zulk inzicht ook bij de grote massa ginds, en bij de diehards, die van een samenwerking met de Nederlanders niets willen weten en menen dat zij het alles met eigen kracht kunnen

[1]) Bedoeld zal zijn: grootse

doen? Die alles zoveel mogelijk willen nationaliseren, die overal de leiding willen hebben en zeker alles zullen doen om de lucratieve baantjes te bezetten, óók dàn wanneer zij voor het bedrijf in hoofdzaak non-valeurs zijn? Van „perfectionnisme" zal dan waarlijk geen sprake meer zijn.

Men zou dezen achteruitgang in efficiency over vrijwel de gehele linie, maar vooral op economisch-financiëel en sociaal terrein, met een zekere gelatenheid kunnen aanvaarden — zij het ook met droefheid in het hart voor wat zo mooi was opgebouwd en nu bijna stelselmatig zal worden afgebroken of althans verwaarloosd —, ware het niet, dat hier de belangen van de grote millioenen-massa mede zijn gemoeid: dat het algemene welvaartspeil zeer gevoelig zal dalen en dat evenzeer is te vrezen, dat de vóór den oorlog moeizaam opgebouwde takken van dienst als de landbouw-voorlichting, het vervoerswezen, het boswezen en zoveel meer, maar vooral ook de volksgezondheid, zeer ernstig zullen worden geschaad.

Dat is een van de tragische dingen.

Veel tragischer echter is de *golf van corruptie en algemene zedenverwildering,* welke met de Revolutie haar intrede heeft gedaan. Corruptie is een verschijnsel dat met elken oorlog samengaat. Niet alleen tijdens, maar vooral na een oorlog slaan de ongure elementen hun slag, maken zij van hun ellebogen gebruik om de beste posten te bezetten, zich voortdurend vet te mesten ten koste van anderen. Ook de samenleving in Nederland weet er van mee te praten. Maar er is hier te lande een zodanig *fundament van degelijkheid,* van *moraliteit,* van *welgefundeerde geloofsovertuiging* dat met goede hoop mag worden verwacht, dat de gezonde elementen langzamerhand de ongure, misdadige weer tot meer normale proporties zullen terugdringen, de corruptie op velerlei gebied, versterkt door smokkelarij en zwarte handel, weer goeddeels zullen uitzuiveren.

Hoe geheel anders staat het in Indonesië, waar de openbare moraliteit zeer bepaald op veel lager peil staat, waar de tegenwerkende factoren zoveel groter zijn, of mogen we zo optimistisch zijn te geloven, dat dit deel der Aziatische volkeren niet zo gevoelig zal zijn voor omkoperij als maar al te zeer in de omliggende Aziatische landen het geval is?

Nederlands-Indië behoorde vóór den oorlog tot de niet-corruptieve rechtsgemeenschappen. Niet dat omkoperij en het geven van steekpenningen, en wat dies meer zij, daar nooit voorkwamen,

maar voorkomende corruptie werd krachtig tegengegaan en bij ontdekking scherp berecht. *Het na-oorlogse Nederlands-Indië, nu Indonesië is* — zo werd mij door handelskringen verzekerd — *van de lijst der niet-corruptieve gemeenschappen geplaatst op die der corruptieve.*

Men zal zich herinneren, dat terzake ook hooggeplaatsten in de Nederlandse samenleving overzee zijn beschuldigd. Het is opvallend, dat de beschuldigden zich niet hebben gehaast, zich door een gerechtelijke aanklacht van dezen blaam te zuiveren en dat ook de Indische noch de Nederlandse Regering zich daartoe hebben ingespannen of de instelling van een onderzoek hebben bevorderd.

Ook in de Repoeblik wordt corruptie gevonden. Zij werd van Republikeinse zijde *erkend en heftig gelaakt.* En de ontevredenheid daarover wekte vooral *bij de jongeren grote verbittering* en werd in hoofdzaak geweten aan ... „de ouderen", onder wier leiding corruptie, zwarte handel, anarchie in de kringen van bestuur en bureaucratie bloeiden, waartegen de jongeren snel maatregelen moesten nemen. Zo was het in 1946, maar het euvel woekerde voort.

Zeker stemt het tot voldoening, dat dat deel van de jeugd, dat geleid werd door idealistische motieven, hier zuiverend wil optreden, maar vast staat ook dat *„de minder idealistische* en meer naar grof winstbejag strevende verkeerde elementen in de strijdkorpsen zich niet onbetuigd laten van de inefficiency van het ambtelijk apparaat en andere misstanden zoveel mogelijk te profiteren" (t. a. p. blz. 125).

De regenererende laag der Indonesische samenleving, welke al deze corruptie en misstanden zou moeten uitzuiveren is — zo vrezen wij — veel te klein, veel te gering in omvang, dan dat zij binnen afzienbaren tijd in staat zou zijn al deze corruptie op te ruimen.

Te minder gemakkelijk zal zij daarin kunnen slagen, waar zij reeds thans en wellicht later nog meer bloot staat aan de verleiding van corruptie-bevorderende elementen uit de ondernemingswereld, ook de Nederlandse. Spreekt niet boekdelen de advertentie in het Indisch Dagblad verschenen, waarin mededeling wordt gedaan, dat een achtergelaten enveloppe met *f* 1000.— — klaarblijkelijk bedoeld als steekpenning — onder liefdadige instellingen is verdeeld. Maar hoe *durfde* de betrokkene dit te doen, als eerder niet de mogelijkheid bestond?

Openlijk wordt door velen hunner de stelling verkondigd, dat

de Indonesische wereld corrupt is, omkoopbaar is, maar men vergeet, *dat hij die omkoopt evenzeer corrupt is als hij die zich laat omkopen.*

Meermalen heb ik dan ook bij een opmerking, dat de bedrijfswereld in het algemeen de toekomst niet zo somber ziet en zelfs vrij optimistisch gestemd is, de vraag gesteld, of dit wellicht het gevolg is van de verkondigde theorie, dat de Indonesiër nú méér dan ooit — evenals elke Aziaat — omkoopbaar is; op welke vraag men mij zelden rechtstreeks antwoord durfde geven.

Als dit zo gaan zal — en er *geen onomkoopbare Overheid, geen onomkoopbare politie, geen onomkoopbare rechters* meer zijn — wee dán het land, dat in deze poel van corruptie gekomen is.

Zie daar wederom één van de factoren die mede de Indische kwestie tot een tragedie maken.

Maar er is meer. In Indonesië leven we in een *sfeer van onwaarachtigheid.* Iemand die nauw betrokken is bij de *UNCI* erkende tegenover mij, dat de leden van dit college zich niet tot een „internationaal" standpunt hebben kunnen opwerken. Hebben verder de kranten ons niet verbluffende mededelingen gedaan over vervalsingen van de rapporten der militaire waarnemers, om den Veiligheidsraad en het State Department te beïnvloeden? En gaat onze Regering hier en ginds vrij uit? Men herinnere zich hoe de Regeringsvoorlichtingsdienst zijn voorlichting conformeerde aan het politieke beleid der Regering en plotseling een volte face maakte toen het noodzakelijk was het eerste politiëel ingrijpen te rechtvaardigen en eerst toen met verbluffend cijfer- en fotomateriaal voor den dag kwam?

Hoe werden ook beloften en toezeggingen niet zonder enig gewetensbezwaar geschonden! Te Pangkal Pinang, in 1946, beloofde de Luitenant-Gouverneur-Generaal ons binnen drie maanden invoering van Londens Staatsblad no. D 66 [2]) met instelling van den *tijdelijken Volksraad.* Op die conferentie werden we verblijd met de keuze van drie leden voor de commissie voor Borneo en de Grote Oost, waarin we naar het heette intussen constructief werkzaam konden zijn, terwijl later bleek, dat die commissie op het

[2]) Het Kon. Besluit, waarbij krachtens staatsnoodrecht het bewind in Nederlands-Indië voor na de bevrijding was geregeld op een wijze, die zoveel mogelijk met de vooroorlogse bewindvoering in overeenstemming was. Dit K.B. is nooit uitgevoerd. Dr VAN MOOK heeft steeds geregeerd krachtens Londens K.B. no. D 65, dat bestemd was voor de periode, dat de bevrijding nog gaande was en dat hem veel meer omvattende, ongecontroleerde bevoegdheden verleende dan D 66. D 65 gold slechts zolang de Regering in Australië, in Brisbane resideerde. Zie hierna in den tekst. (Redactie)

punt stond te worden opgedoekt, omdat voor haar geen werk meer te vinden was.

Toen we — gezien de politieke ontwikkeling — begrepen, dat van een invoering van D 66 niet meer kon komen, hebben we gevraagd om een *forum*[3]), waar, al zou het dan niet in alle opzichten den naam van volksvertegenwoordiging kunnen dragen, Regering en geregeerden elkander konden ontmoeten, waar de laatsten inlichtingen konden vragen, critiek uitoefenen, opbouwend zowel als afbrekend. Maar ons verzoek werd doodgezwegen. Tot twee maal toe verklaarde Excellentie NEHER — het waren zijn eigen woorden — „dat het *een schandaal* was, dat er nog geen volksvertegenwoordiging was, maar dat dit binnen afzienbaren tijd komen zou", maar de Lt. G.-G. vond het klaarblijkelijk gemakkelijker, zonder zulk een dwarskijker en alleen gesteund door zijn paleiskring zijn politiek door te voeren.

Toen ik enige dagen geleden met een Republikein over deze zaak sprak, gaf hij ten antwoord, dat het jammer was, dat de Volksraad niet dadelijk was ingesteld, want dat het dan alles anders zou zijn gelopen. Op mijn verwonderde opmerking: „Maar 17 Augustus was de Republiek toch al uitgeroepen", zeide hij: „Maar hebt ge dan niet gemerkt dat de Republiek de eerste maanden nog aarzelde?" Ik laat deze opmerking voor wat ze is, maar feit is, dat klaarblijkelijk met opzet de zetel der Nederlands-Indische Regering — ik meen tot medio 1948 — in Brisbane is gelaten, niettegenstaande sinds November 1945 Dr VAN MOOK reeds in Batavia zetelde en de Nederlandse vlag boven het paleis woei, en dat men algemeen den indruk had, dat opzettelijk dit schadelijk en schandelijk handigheidje werd gehanteerd om aan invoering van Staatsblad D 66 te ontkomen.

En zo zou ik door kunnen gaan.

Die onwaarachtige, onstandvastige, opportunistische, zwaaiende, niet-principiële politiek heeft het spook van de *vrees* opgeroepen; de *vrees,* die bijna de gehele Indisch-Nederlandse en Indonesische samenleving beheerst. Ge moet u den funesten invloed van die *vrees* niet gering denken. *Ze kan moeilijk worden overschat.* Zij is *één van de hoofdfactoren in de Indonesische tragedie.*

Vrees, niet als voor de volle honderd procent goed nationalist te worden aangezien, beheerste die christen-jongeren, met wie wij na den oorlog contact zochten en trachtten te komen tot nauwere politieke samenwerking, maar die na enkele vergaderingen

---

[3]) een plaats, waar men in het openbaar van gedachten kan wisselen.

toch te kennen gaven, dat het beter was dat aanvankelijke contact te verbreken.

Vrees bij die personen, die liever hun naam als lid ener organisatie — waaruit samenwerking met Nederlanders zou blijken — niet gepubliceerd wilden zien.

Vrees — bij die Indonesische ambtenaren, die in goed vertrouwen op de Nederlandse bescherming zich in Nederlandsen dienst begaven, maar nu dagelijks moeten ervaren, dat zij het slachtoffer zullen worden van de T.N.I.-troepen en andere strijdcorpsen of van extremistische en bandieten-benden.

Vrees bij het Parlement van de Pasoendan, welke het deed besluiten tot *schriftelijke* stemming niet alleen ten aanzien van personen, maar ook ten aanzien van zaken — een unicum, naar ik vermoed, in de parlementaire wereld.

Vrees bij die grote massa van goedwillende Indonesiërs, die vroeger loyaal met de Nederlands-Indische Regering samenwerkten en hoezeer óók zij nationalist waren toch niet in een *revolutionnaire* verwerkelijking van hun wensen geloofden, maar op *evolutionnaire* wegen in volle overtuiging met de Regering aan de welvaart en de zelfstandigwording van hun land medewerkten.

Bestond een Nederlands Minister van Overzeese Gebiedsdelen het niet, deze loyale en trouwe medewerkers in de Tweede Kamer te kwalificeren als mensen, aan wie de Regering niets had, omdat ze geen initiatief toonden, maar goedmoedig achter de Regering aanliepen, en dat daarom meer heil moest worden verwacht van de revolutionnairen, die élan, vurigheid en energie toonden?

Is het te verwonderen, dat deze groep van mensen zich verraden en verkocht voelden?

Vrees bij die federalisten, die — wederom in goed vertrouwen op de bescherming en daadwerkelijken steun van de Nederlandse Regering — hun krachten hebben gegeven aan de verwerkelijking van hun federalistisch ideaal, maar die nu moeten ervaren, hoe in het *politiek schaakspel* — want zo wordt maar al te zeer dit gehele politieke gedoe gekarakteriseerd — de Republiek slag op slag de Nederlandse Regering in de verdediging dringt en winstpunten behaalt, zodat zij, de federalisten, zich, hetzij om hun in de ogen der Republikeinen verloren prestige als „goed Indonesiër" te herwinnen, hetzij om eigen positie of leven te redden, soms nog Republikeinser uitlaten dan de Republikeinen zelf, óf zich steeds meer op den achtergrond houden.

Vrees bij zovele tienduizenden voor represaille-maatregelen, welke tegen hen om welke reden dan ook zullen worden genomen.

Vrees bij de *Chinezen* die — in goed vertrouwen op de Nederlandse bescherming — weer naar hun verlaten woonplaatsen terugkeerden en zich nu door het terugtrekken der Nederlandse troepen terecht gevoelen als de slachtoffers van dit trouweloze spel.

Vrees bij de planters, bij de Europeanen in de kleine binnenplaatsen.

Vrees ook bij vele gematigde Republikeinen en niet-Republikeinen voor de dingen die komen gaan.

Vrees, omdat de Federale Regering tegenover de Republikeinse strijdcorpsen geen weermacht kan stellen van enige betekenis.

Vrees vooral, omdat op grond van vroegere ervaringen de overtuiging zich heeft vastgezet, dat het gezag van de Republikeinse leiders, ook dat van SOEKARNO, niet door alle strijdcorpsen wordt erkend en deze onder hun eigen aanvoerders een eigen politiek zullen voeren.

Vrees, omdat in ieder geval zowel de communistische benden als de Daroel Islam twee factoren zijn, die een *burgeroorlog* kunnen ontketenen.

Met zekere zelfverheffing beroept men zich op het neerslaan door de Republiek van den communistischen opstand in September 1948. Maar intussen erkent men, dat die communistische invloed groeiende is.

Doch als de Nederlandse troepen, welker tegenwoordigheid, hoewel zij al te zeer in machteloosheid zijn gebonden, nog enigen remmenden invloed heeft op het losbreken van de verwoestende elementen der Daroel Islam, der bandieten, der communisten, der extremisten, aan den eis van terugtrekking uit Indonesië moeten voldoen, wat zal er dan gebeuren?

Is te verwachten, dat de K.N.I.L.-soldaten, onder wie zovele Ambonnezen, Menadonezen en Timorezen en ook Javanen, die niets van de Republiek moeten hebben, en waarvan de eersten uitdrukkelijk met hun landgenoten een hechten band met Nederland willen, tot het Federale leger zullen toetreden, waarvan de kern zal zijn de T.N.I., waartegen zij zo verwoed hebben gevochten?

Zal, als dezen zich daartoe niet lenen, de positie der T.N.I., welke met de Republikeinse leiders niets weten wil van de na de overeenkomst van Linggadjati gevormde deelstaten, niet zo sterk worden, dat het gehele federalistische bouwwerk onder den voet wordt gelopen en tòch de eenheidsstaat Repoeblik Indonesia wordt uitgeroepen?

De federalistische staten zijn al onder het Caudijnse juk door-

gegaan, want anders zouden ze na de overeenkomst van de Renville van de Republiek hebben geëist, dat zij den naam „Repoeblik Indonesia" moest prijsgeven, omdat het niet logisch, niet te rechtvaardigen en niet aanvaardbaar is te achten, dat zij als deelstaat der R.I.S. [4]) dien naam zou blijven dragen. Zij hebben niet gedurfd. Ook hier speelde de *vrees* weer een grote rol.

De Repoeblik eist heel Sumatra voor zich op, maar zullen de daar levende anti-Republikeinse stromingen niet in kracht toenemen, zodra de zo heet begeerde „vrijheid" is bereikt, en ze zich keren tegen de Javaanse hegemonie, tegen een Javaans imperialisme als ten tijde van Modjopahit [5])? Gewagen niet reeds berichten van grote ontevredenheid van de Bataks omdat de instelling van den hun in uitzicht gestelden staat door de VAN ROYEN-ROEM-overeenkomsten onmogelijk werd gemaakt?

En die ontevredenheid op Sumatra beperkt zich niet slechts tot de Bataks. Ook het volk van Djambi (400.000 zielen), het Federale Gebied Sumatra's Westkust (Minangkabau) en Indragiri wensen evenals elders in den Archipel de Menadonezen, Ambonnezen, Timorezen en Irianen (op Nieuw-Guinea), hun door de Republikeinen bedreigd zelfbeschikkingsrecht onverkort gehandhaafd te zien, wensen de Javaanse hegemonie niet, wendden zich zelfs reeds tot den Veiligheidsraad met de mededeling, dat zij verwerpen de fictie, als zouden deze gebieden willen staan onder enig „de facto" of „de jure" gezag van de republiek van Djocja.

Ook hier weer een bron van grote moeilijkheden, die, waar deze gebieden niet over een krijgsmacht beschikken, kunnen uitlopen op represaille en wraakneming op grote schaal, waar levens van duizendtallen mensen mee gemoeid zullen zijn.

Waar we ook heenzien, overal liggen de brandstoffen opgetast.

En wat zal er dan gebeuren als, gevolg gevende aan de bepalingen der souvereiniteits-overdracht, de Nederlandse troepen alle zijn teruggetrokken, als de Indonesiërs — waaruit het K.N.I.L. voor 70 % bestaat — zich niet wensen te voegen bij het dusgenoemde Federale leger en daarin de Republikeinse troepen, waarvan de leiders maar al te vaak zich hebben doen kennen als Republikeinse diehards, den scepter zwaaien?

Nog gezwegen van de communisten, de bandietentroepen en de Daroel Islam?

Wie meent, dat na de souvereiniteits-overdracht de vrede

---

[4]) Repoeblik Indonesia Serikat, de naam van wat oorspronkelijk Verenigde Staten van Indonesië zou hebben geheten.

[5]) Groot Javaans Rijk in de 14de eeuw.

spoedig zal terugkeren, ziet m. i. den toestand veel te rooskleurig in; de opsomming hierboven van allerlei moeilijkheden, die te wachten zijn, stemt allerminst hoopvol. Van rust, orde en veiligheid, toch zeker een der voornaamste voorwaarden voor herstel en opbouw, zal — zo vrees ik — nog in geen jaren sprake zijn. Evenmin van het houden van vrije democratische verkiezingen.

Een hooggeplaatst Indonesiër, Republikein, die om den ernst van den toestand naar Indonesië werd teruggeroepen, antwoordde op mijn vraag: „Wat verwacht ge dan?" heel laconiek, maar wel alles-zeggend: „De chaos!"

En dit is nu *mijn vrees,* dat mijn pessimistische kijk op het verloop der dingen in de naaste toekomst door dat verloop zal worden bevestigd.

Geve God — en wij mogen er wel diep-ernstig om bidden — geve God, dat deze bezoeking aan Indonesië, waarmede wij, zoals wij belijden, niet maar door een toeval maar door Zijn bestiering zo vele jaren verbonden zijn geweest en dat wij als een „opdracht", een „taak", een „roeping" hebben aanvaard, moge voorbijgaan; dat niet mede door de schuld onzer Regering, tengevolge van de door haar gevoerde beginselloze politiek — zij het onder zwaren internationalen druk — de grote massa der Indonesische bevolking zal worden afgeslacht, gebrandschat of arm-geplunderd.

Ook al erkennen en belijden we, dat dit alles niet gaat buiten Gods Raad, de verantwoordelijkheid van onze Regering en die van de Verenigde Naties, en met name die van Amerika en Engeland wordt hierdoor niet uitgewist. Zij allen en ook wij zullen eens voor de vierschaar Gods verantwoording hebben af te leggen voor het leed, dat door onze schuld over deze schone landen met haar bevolking is gebracht.

God zij dat arme land genadig!

*

HET VRAAGSTUK VAN DEN GEHOORZAAMHEIDSPLICHT

DOOR

DR W. P. BERGHUIS

Bepaalde speculaties of ook bange verwachtingen omtrent moeilijke gewetensconflicten, waarin militairen in Indonesië bij hun gedwongen medewerking aan de volvoering van het door hen principieel verworpen regeringsbeleid aldaar kunnen geraken, hebben in den laatsten tijd in onderlinge discussies, en zelfs in de pers, het vraagstuk van de gehoorzaamheid aan het wettig gezag, met name hoever de plicht daartoe strekt, nogal eens aan de orde gesteld.

In enigszins ander verband en meer incidenteel heeft de kwestie enigen tijd geleden in breden kring, tot in de Staten-Generaal toe, de aandacht getrokken, toen een drietal mariniers in Indonesië heeft geweigerd te gehoorzamen aan het bevel van zijn commandant, een kampong plat te branden. De militairen zijn in eerster en tweeder instantie veroordeeld doch hebben daarna gratie gekregen. De Tweede Kamerleden VAN DER GOES VAN NATERS en VORRINK hebben der Regering vragen gesteld, met name of in Nederland geldt de regel „Befehl ist Befehl", en de Regering heeft daarop een min of meer principieel antwoord gegeven.

Op dit terrein liggen vooral voor den christen moeilijke vragen. Enerzijds geldt, dat alle ziel den machten, over haar gesteld, onderworpen zij, op grond waarvan de onderdaan van Godswege gehoorzaamheid aan de Overheid verschuldigd is. Anderzijds kan de onderdaan, krachtens het gebod dat men Gode meer moet gehoorzamen dan den mensen, op een gegeven ogenblik den plicht hebben aan een bevel van de wettige Overheid ongehoorzaam te zijn.

Moeilijkheden baart vooral de vraag, waar de gehoorzaamheidsplicht jegens de Overheid eindigt en waar de ongehoorzaamheidsplicht begint.

Ofschoon ik niet zie, dat het vraagstuk van de ongehoorzaamheid-om-Godswil op dit ogenblik voor ons land direct acuut is, is het toch in dezen tijd, waarin grote nationale vraagstukken in het geding zijn en de politieke tegenstellingen groot, wel voldoende

actueel en belangrijk, ons daarin te verdiepen en daaraan enkele beschouwingen te wijden, al ware het ook alleen maar om tot voorzichtigheid te manen of ter geruststelling der gewetens. Want ik weet, dat er heden mensen zijn, die zich niet alleen concreet met dit probleem bezighouden, doch daarmee zitten.

Om te beginnen zullen wij de kwestie, waarom het in dezen den Schriftgelovigen gaat, scherp moeten stellen en duidelijk moeten scheiden van andere problemen, die ogenschijnlijk daarmede verband houden doch in wezen in een geheel ander vlak liggen. De vraag, waarom het gaat, is: of en wanneer de onderdaan verplicht kan zijn om Godswil aan een bevel van de wettige Overheid gehoorzaamheid te weigeren.

Voor een juist inzicht in het probleem dient daarom het volgende goed in het oog te worden gehouden.

In de eerste plaats dit, dat de normen, die in den afgelopen oorlog golden ten aanzien van het verzet en den ongehoorzaamheidsplicht jegens den bezetter nooit mogen worden aangevoerd met betrekking tot de houding van den onderdaan jegens de wettige Overheid. Het cardinale verschil tussen den onwettigen overweldiger, aan wien men niet, en de wettige Overheid, aan welke men wel gehoorzaamheid verschuldigd is, sluit elke vergelijkingsmogelijkheid op dit punt uit. Het schijnt nodig dit nog eens met nadruk te zeggen, omdat wel eens is getracht verzet tegen maatregelen van de wettige Overheid te verdedigen op dezelfde gronden als voor het verzet tegen maatregelen van den bezetter golden.

Na de bevrijding is b.v. het zich daadwerkelijk blijven verzetten tegen de organisatie-WOLTERSOM, door te weigeren contributie voor de vakgroep te betalen, wel verdedigd met dezelfde argumenten, waarmede in den bezettingstijd een ongehoorzaamheidsplicht jegens de organen van deze organisatie moest worden beoogd. Deze redenering was echter principieel fout.

De organisatie-WOLTERSOM, die in vele opzichten dezelfde verfoeilijke organisatie van het bedrijfsleven is gebleven die zij tijdens de bezetting was, is met betrekking tot het punt, waarom het ons hier thans gaat, te weten de gehoorzaamheid, principieel van karakter veranderd. Zij vindt toch de basis van haar gelding niet meer in de feitelijke doch onwettige machtsopdracht van den bezetter, maar in de wetgeving van de wettige Overheid, die gemeend heeft dezen organisatievorm voorlopig te moeten overnemen.

De tweede opmerking vooraf — ook al weer ter bevordering van een juist inzicht in het probleem — is deze, dat het indienen van een motie van wantrouwen in de Regering, zoals b.v. onlangs

door den heer SCHOUTEN in de Tweede Kamer is geschied, noch het eventueel aannemen daarvan door de Kamer, ook maar iets te maken hebben met het opzeggen van gehoorzaamheid aan de Overheid. Het afkeuren van het regeringsbeleid en het eventueel duidelijk uitspreken van die afkeuring door het indienen, c.q. aannemen van een motie van wantrouwen, betekent niet, dat men aan de Overheid, ook zoals zij op dat ogenblik is samengesteld, ten aanzien van de gewraakte maatregelen niet meer wil gehoorzamen.

Indiening in de Staten-Generaal van een motie van wantrouwen betekent, dat men langs den wettigen, door de Overheid zelf gegeven constitutionelen weg tracht, òf de Regering tot verandering van haar beleid te bewegen, òf een andere samenstelling van de Regering te bewerkstelligen. Lukt geen van beide, b.v. doordat de motie niet wordt aangenomen, dan blijft toch de normale gehoorzaamheidsplicht jegens de regeringsmaatregelen onverlet.

In zekeren zin leidt juist deze mogelijkheid van openbare critiek en contrôle op het regeringsbeleid in den parlementair-democratischen staat ertoe, dat de situatie, waarin voor den onderdaan een ongehoorzaamheidsplicht komt te gelden, zich niet zo spoedig zal voordoen.

Een volgende inleidende opmerking is, dat men bij de overweging van het moeilijke vraagstuk van den plicht tot ongehoorzaamheid, die er op een bepaald ogenblik met betrekking tot een bevel der Overheid kan zijn, goed moet onderscheiden tussen den plicht van den onderdaan tot een passief niet-gehoorzamen en, wat genoemd is, „het heilig recht van opstand". Want ongehoorzaamheidsplicht is niet hetzelfde als recht van opstand, en leidt daartoe ook zeker niet zonder meer.

Bij een onder bepaalde omstandigheden plichtmatige ongehoorzaamheid aan een overheidsbevel blijft de wettigheid van het gezag van die Overheid en ook de normale gehoorzaamheidsplicht jegens andere bevelen van die Overheid erkend. Bij een niet onder alle omstandigheden bij voorbaat af te wijzen opstand wordt echter de wettigheid als zodanig van het bestaande gezag verder ontkend en de gehoorzaamheid over de gehele lijn opgezegd.

Door CALVIJN en Calvinistische schrijvers als JUNIUS BRUTUS, alsmede door GROEN VAN PRINSTERER, is dan ook altijd duidelijk dit onderscheid tussen het passieve verzet en den actieven weerstand gemaakt. De particuliere onderdaan kan, volgens CALVIJN, alleen genoopt en daarmede ook bevoegd zijn tot passieve ongehoorzaamheid. Actief verzet is uitsluitend geoorloofd onder leiding van de magistraten des volks. In dit verband moge worden gewezen op

de interessante studie van Dr J. W. NOTEBOOM, *De strijd voor de rechten des volks tegen tyrannen,* in de dit jaar verschenen aan de hoogleraren ANEMA en DIEPENHORST aangeboden opstellenbundel.

Het vraagstuk, dat ons in het hiernavolgende bezig houdt, en waarop de hedendaagse discussies ook met name betrekking hebben, is dat van de passieve ongehoorzaamheid door onderdanen.

En tenslotte is er nog het volgende. In den aanvang van dit artikel is melding gemaakt van het recente gerucht-makende geval, waarin enkele militairen weigerden aan een bevel van hun commandant te gehoorzamen.

Strikt genomen ligt een geval als dit buiten het kader van ons onderwerp. Wij hebben hier niet zonder meer te maken met ongehoorzaamheid aan de Overheid. In gevallen als deze gaat het om het niet wíllen opvolgen van een ambtelijk bevel van een burgerlijken of militairen meerdere. En een ambtelijk bevel van een meerdere is nog niet altijd hetzelfde als een bevel van de Overheid als zodanig. Het bevel van den meerdere, die in het algemeen ongetwijfeld tegenover den mindere de Overheid representeert, kan in strijd zijn met den wil van de Overheid ten aanzien van de aangelegenheid waarop het bevel betrekking heeft.

De kwestie van het ambtelijk bevel speelt in onze dagen op tweeërlei wijze.

In de eerste plaats bij het beroep, dat vele politieke delinquenten en met name Duitse oorlogsmisdadigers bij hun berechting doen op ambtelijk bevel ten einde hun straffeloosheid te bepleiten.

Artikel 43 van ons Wetboek van Strafrecht bepaalt, dat niet strafbaar is hij die een feit begaat ter uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven door het daartoe bevoegde gezag. En het voegt daaraan toe, dat een *onbevoegd* gegeven ambtelijk bevel de strafbaarheid niet opheft, tenzij het door den ondergeschikte te goeder trouw als bevoegd gegeven werd beschouwd en de nakoming daarvan binnen den kring zijner ondergeschiktheid was gelegen.

Ook het Duitse recht, waaraan de Bijzondere Raad van Cassatie bij de berechting van Duitse oorlogsmisdadigers het beroep op ambtelijk bevel toetst, kende soortgelijke bepalingen.

Zonder dat wij nu verder op de juridische draagwijdte van de voorschriften, waarbij een beroep op ambtelijk bevel wordt uitgesloten, behoeven in te gaan, kan in ieder geval worden geconcludeerd, dat, terwijl in het algemeen het gehoorzamen aan een ambtelijk bevel straffeloosheid verzekert, de Overheid op het standpunt staat, dat door een ambtelijken meerdere ook bevelen kunnen worden gegeven, die bepaald niet mogen worden

gehoorzaamd, terwijl men, als men die toch opvolgt, een bestraffing door de Overheid riskeert. De regel „Befehl ist Befehl" gaat in het Nederlandse strafrecht derhalve niet op.

Aan de andere, eigenlijk aan de keerzijde speelt de kwestie van het ambtelijk bevel in het geval van een weigering een ambtelijk bevel op te volgen op grond van de overtuiging, dat het Nederlandse recht en de in dat recht tot uiting komende wil van de Nederlandse Overheid dat bevel niet toelieten, dat het derhalve was een onbevoegd gegeven ambtelijk bevel.

In een geval als dit zegt de mindere tegen den meerdere: „Gij, meerdere, die in het algemeen tegenover mij de Overheid representeert, geeft mij een bevel, dat ik op dien en dien grond niet als een bevel van de Overheid kan aanvaarden. Ik mag uit hoofde van mijn verplichtingen jegens de Overheid uw bevel niet opvolgen."

Hij doet zulks geheel op eigen risico. Blijkt achteraf, dat het ambtelijk bevel wel in overeenstemming was met den wil van de Overheid, dan is hij der Overheid ongehoorzaam geweest en zal hij deswege ter verantwoording worden geroepen.

Deze zijde van het vraagstuk was aan de orde bij de eerdergenoemde weigering van drie mariniers in Indonesië om overeenkomstig een ontvangen bevel een gedeelte van een kampong plat te branden. Uit de gepubliceerde ten aanzien van één hunner uitgesproken vonnissen van Krijgsraad en Hoog Militair Gerechtshof (Nederlandse Jurisprudentie 1949, resp. nrs 168 en 147) blijkt echter, dat in dezen van een weloverwogen en duidelijk principieel gefundeerde weigering niet kan worden gesproken. De betrokken militairen hebben lichtvaardig en min of meer impulsief, uit gevoelsoverwegingen hun daad van ongehoorzaamheid gesteld, zonder zich in den beschikbaren tijd zoveel mogelijk te hebben vergewist van de strekking der bevolen handeling, b.v. of zij werd opgelegd door militaire noodzaak dan wel uitsluitend als zucht naar represaille moest worden gezien. De rechter heeft de mariniers wegens opzettelijke ongehoorzaamheid veroordeeld, daarmede te kennen gevende, dat het bevel van den commandant wel bevoegd en in overeenstemming met den wil van de Overheid was gegeven.

Op de bovenbedoelde vragen van Kamerleden heeft de Regering, i. c. de Minister-President en de Minister van Overzeese Gebiedsdelen a. i., echter duidelijk uitgesproken, dat naar Nederlands recht voor Nederlandse militairen niet geldt dat „Befehl ist Befehl", en dat zich omstandigheden kunnen voordoen, waaronder de ontvanger van een dienstbevel bij uitzondering zijn medewerking aan de uitvoering daarvan mag en moet weigeren, wanneer dit bevel

duidelijk in strijd is met het Nederlandse recht of het volkenrecht.

Uit het bovenstaande volgt, dat de kwestie van het soms niet mogen gehoorzamen aan een ambtelijk bevel niet hetzelfde is als het vraagstuk van het onder bepaalde omstandigheden niet mogen gehoorzamen aan de Overheid. Ongehoorzaamheid aan een ambtelijk bevel kan zelfs uitdrukkelijk gehoorzaamheid aan de Overheid zijn.

* * *

De eis, dat wij onder bepaalde omstandigheden als onderdanen onze wettige Overheid gehoorzaamheid moeten weigeren, vindt voor ons zijn grond in de Schriftuitspraak, dat wij Gode meer moeten gehoorzamen dan den mensen. Zij is ook de uitsluitende grond tot ongehoorzaamheid.
Een ander motief, waaruit dat recht en die plicht zouden kunnen voortvloeien, kennen wij niet.

De vermelde Schriftuitspraak is op zichzelf duidelijk en eenvoudig. Wij zijn als schepselen Gods aan al Zijn geboden onderworpen en tot gehoorzaamheid daaraan gehouden. De opdracht van geen ander schepsel, al is het ook het schepsel dat het wettig overheidsgezag over ons uitoefent, zal ons daarvan mogen afhouden.

De plicht tot gehoorzaamheid aan de Overheid gaat niet zover, dat een bevel harerzijds ons zou ontheffen van den plicht tot gehoorzaamheid aan Gods wet. Indien de Overheid ons iets gebiedt te doen wat God ons verbiedt, of omgekeerd, wanneer de Overheid iets verbiedt wat God gebiedt, zullen wij God moeten gehoorzamen en niet de Overheid.

In de praktijk van het staatsleven zal deze eis Gods, aan de Overheid op een gegeven ogenblik ongehoorzaam te zijn, den staatsburger, den onderdaan echter vaak voor zeer moeilijke beslissingen plaatsen. Niet alleen met het oog op de consequenties, maar vooral ook ten aanzien van de beoordeling der gevallen, waarin deze ongehoorzaamheid van hem wordt geëist. Indien de Overheid ons beveelt het geloof in God af te zweren, is de vraag of ongehoorzaamheid aan dit bevel plicht is, gemakkelijk te beantwoorden. Maar het is lang niet altijd zo eenvoudig, uit te maken wat de strekking is van het overheidsbevel, wat onze bevolen daad voor Gods aangezicht betekent en hoe Gods gebod ten aanzien daarvan luidt. Ik kom daarop nader terug.

Wat voorop moet staan is dit, dat het hier niet allereerst betreft een politiek, doch een religieus vraagstuk. Daarin is niet in

de eerste plaats onze verhouding tot de Overheid, maar onze verhouding tot God en de gehoorzaamheid aan Zijn geboden aan de orde. Onze beslissing in deze dingen zal altijd moeten zijn een geloofsbeslissing, geen politieke beslissing. CALVIJN spreekt in dit verband dan ook van de „helden des geloofs".

Dit neemt evenwel niet weg, dat het vraagstuk niet alleen belangrijke politieke consequenties, maar ook een belangrijk politiek aspect heeft. En dit politieke aspect zal in elk concreet geval in de overwegingen, die zullen leiden tot de geloofsbeslissing, moeten worden betrokken.

Er zijn vele factoren, die de onderdaan onder veelal ingewikkelde omstandigheden zal moeten laten wegen alvorens te mogen en te moeten stellen de in wezen wel eenvoudige doch in uitvoering, vanwege de consequenties, toch zo uiterst moeilijke geloofsdaad van openlijk ongehoorzaam te zijn aan een bevel van de wettige Overheid. Zij zullen ons moeten brengen tot de erkenning, dat wij er ons ten zeerste voor moeten wachten in den politieken strijd lichtvaardig te schermen met de mogelijkheid, dat wij op een gegeven ogenblik genoodzaakt kunnen zijn gehoorzaamheid aan de Overheid te weigeren.

Daarbij komt, dat wij goed moeten begrijpen, dat indien in een bepaald geval gehoorzaamheid aan een overheidsbevel niet te rijmen is met gehoorzaamheid aan Gods gebod, voor ons maar niet de bevoegdheid bestaat aan de Overheid gehoorzaamheid te weigeren, van welke bevoegdheid wij al dan niet gebruik kunnen maken, doch een dwingende plicht van Godswege. Dit zal ons voor ons zelf reeds tot grote voorzichtigheid moeten manen, al te spoedig tegenover de Overheid dit geval te stellen. Doch het betekent ook, dat, indien zulk een omstandigheid duidelijk dreigende is, wij de Overheid vooraf in vollen ernst moeten wijzen op dien voor ons alsdan onontkoombaren plicht tot ongehoorzaamheid. Maar dan moet de situatie ook wel volkomen duidelijk zijn.

* * *

In deze ganse aangelegenheid zal door ons uitdrukkelijk voorop gesteld moeten worden, dat het onze plicht is der Overheid gehoorzaam te zijn. Dat is het politieke gebod Gods dat voor ons geldt en het is een voldoen aan Gods wet wanneer wij deze gehoorzaamheid in acht nemen. Daarmede is als zodanig van Godswege onze verhouding tot en onze houding tegenover de Overheid politiek bepaald en een uitgemaakte zaak.

In dit verband dienen wij tevens er op te letten, dat de Schrift onzen plicht tot gehoorzaamheid aan de Overheid nergens afhanke-

lijk maakt van een Gode welgevallig beleid van die Overheid. Het verband, waarin in de Schrift van deze dingen wordt gesproken, doet dat duidelijk zien.

Niet het feit, dat de Overheid in strijd met Gods wet handelt, maar Gods eis jegens onszelf, Gods eis dat wij in ons persoonlijk handelen, uit welken hoofde dit ook plaats vindt, Zijn geboden hebben te gehoorzamen en geen daarvan mogen overtreden, is hier van belang. Wanneer wordt gezegd, dat wij God meer moeten gehoorzamen dan den mensen, wordt niet de verhouding van de Overheid tot God en ook niet onze verhouding tot de Overheid geregeld, doch onze persoonlijke verhouding tot God in al onze levensverhoudingen.

Wij zullen dan ook nimmer een eventuele ongehoorzaamheidsdaad onzerzijds jegens de Overheid mogen zien en stellen als het scherpste middel, dat ons ter beschikking staat, om een bepaald overheidsbeleid af te keuren en te veroordelen. Als wapen in den politieken strijd mag zij zeer bepaald niet dienen.

Ofschoon ongetwijfeld de Overheid door een bevel te geven, waaraan wij om Godswil niet mogen gehoorzamen, in strijd handelt met haar door God opgedragen taak, toch is deze zonde van de Overheid niet het criterium, dat onze ongehoorzaamheid bepaalt.

Wij kunnen ernstige principiële bezwaren hebben tegen een bepaald overheidsbeleid, wij kunnen overtuigd zijn van een onrechtmatig overheidsbevel, toch zullen wij die Overheid hebben te gehoorzamen. Zo zal b.v. ook een handelen der Overheid in strijd met de Grondwet ons op zichzelf niet ontslaan van den gehoorzaamheidsplicht. Dat er in den staat en met name in den constitutionelen parlementair-democratischen staat middelen moeten en kunnen worden aangewend om te geraken tot een verandering van het overheidsbeleid of, zo nodig, tot een vervanging van de personen die met het overheidsgezag zijn bekleed, raakt niet den plicht der staatsburgers, in hun kwaliteit van onderdanen, tot gehoorzaamheid aan die Overheid, zolang zij als wettige Overheid moet worden erkend.

Voorts dienen wij goed te beseffen, dat ook indien zich voor ons een geval zou voordoen waarin wij overtuigd zijn op grond van Gods geboden gehoorzaamheid aan een bepaald bevel der Overheid te moeten weigeren, onze verhouding tot de Overheid door die plichtmatige weigering niet wordt doorbroken en dat die Overheid dan niet ophoudt onze wettige Overheid te zijn. Zelfs ten aanzien van het punt in kwestie blijft de wettigheid

van het gezag erkend, en daarmede b.v. ook de strafbevoegdheid der Overheid tegenover onze weigering.

De onderdaan die meent om Godswil gehoorzaamheid te moeten weigeren, zal — ook om Godswil — de consequenties daarvan — en dat kan zijn een zware straf — hebben te aanvaarden. Het is zeer de vraag, of hij, om het maar eens duidelijk te stellen, b.v. mag onderduiken om zich aan bestraffing te onttrekken.

Dit is ongetwijfeld een uiterst moeilijk punt. Voor wat betreft onzen Nederlandsen rechtsstaat durven wij de consequenties van een ontkennende beantwoording van deze vraag nog wel onder het oog zien. Maar voor een onderdaan in een totalitairen machtsstaat zou zij kunnen betekenen, dat hij zich zonder meer als martelaar zou moeten ter beschikking stellen.

Toch geloof ik, hoe moeilijk deze kwestie in de praktijk ook ligt en hoezeer geldt, dat wij ons niet moedwillig in gevaar mogen begeven, dat wij gezien onze bijzondere onderdanen-relatie tot de Overheid, zolang de Overheid als wettige Overheid moet worden erkend, ons aan de consequenties van onzen ongehoorzaamheidsdaad tegenover haar niet mogen onttrekken [1]).

Anders wordt het, wanneer de wettigheid van het gezag der fungerende Overheid voortaan zou moeten worden ontkend en de gehoorzaamheid over de gehele lijn zou moeten worden opgezegd. Maar dan raken wij — en dan treden wij buiten het onderwerp van dit artikel — aan het vraagstuk van den opstand. En, gelijk hiervoor is vermeld, naar het inzicht van de Calvinistische schrijvers over deze kwestie, berust het „recht van opstand" niet bij den onderdaan, zullen wij als individuele onderdanen niet dezen opstand mogen ontketenen.

Eerst wanneer door een opgestaan nieuw „wettig gezag" deze opstand is geproclameerd, zullen wij als onderdanen ons mogen verzetten tegen en onttrekken aan alle maatregelen van het thans niet meer als wettig erkende officiële gezag.

Maar zolang er alleen sprake is van een passieven ongehoorzaamheidsplicht jegens een bevel der overigens als wettig erkende Overheid, zullen wij de gevolgen van onze ongehoorzaamheid, uiteraard na gebruik te hebben gemaakt van alle wettige rechtsmiddelen om aan bestraffing te ontkomen, rustig moeten aanvaarden.

---

[1]) David vluchtte voor Saul, maar David was meer dan een gewone onderdaan. Hij had een bijzondere kwaliteit als de door God aangewezen opvolger van Saul. En ook hij blijft Saul tijdens zijn vlucht als den gezalfde des Heren beschouwen.

Het gehele vraagstuk van den passieven ongehoorzaamheidsplicht is in het algemeen zeer sterk een persoonlijk vraagstuk. Een bevel der Overheid, waaraan om Godswil niet mag worden gehoorzaamd, moet ons persoonlijk betreffen, moet van ons persoonlijk een handelen of nalaten eisen waar God van ons persoonlijk uitdrukkelijk een nalaten of handelen vraagt.

De vraag is dus niet, of de Overheid door haar bevel in strijd handelt met haar Goddelijke taak, en ook niet of de Overheid door dat bevel een ander dan mij zelf wil nopen tot een handelen in strijd met Gods wet, maar of de Overheid door haar bevel mij persoonlijk dwingt tot een handelen of nalaten in strijd met Gods geboden jegens mij, d. w. z. of ik zelf door de Overheid te gehoorzamen Gode ongehoorzaam word.

Wij zullen wel hebben te bedenken, dat indien de Overheid aan een ander dan onszelf een bevel geeft, dat niet mag worden opgevolgd, niet wij aan de Overheid daadwerkelijk de gehoorzaamheid zullen mogen opzeggen, maar de daad der ongehoorzaamheid alleen plicht en ook voor de verantwoording is van hem, tot wien het desbetreffende bevel is gericht, en dat deze ook de gevolgen zal moeten dragen.

De daad, die de Overheid vraagt, zal voorts niet alleen onze persoonlijke daad moeten zijn, maar zij zal ook voor onze persoonlijke verantwoordelijkheid moeten liggen, onze persoonlijke verplichtingen jegens God moeten raken, en als zodanig zal zij in strijd met Gods geboden moeten zijn. Onze eigen daad zal ongehoorzaamheid aan Gods wet moeten inhouden.

Niet elke daad die van ons wordt gevraagd ingevolge een als zodanig in strijd met Gods wet zijnd overheidsbevel zullen wij moeten weigeren. Indien dat zo ware, zouden wij vrijwel dagelijks tegenover een overheidsbevel de daad der ongehoorzaamheid moeten stellen. Want er gaat geen dag voorbij dat niet elke Overheid in elken staat bevelen geeft en maatregelen treft en bij de uitvoering daarvan onderdanen betrekt, die in strijd zijn met Gods geboden en met de juiste vervulling van de aan de Overheid opgedragen taak.

Hier geldt, dat onze eigen daad in strijd moet zijn met onze eigen gehoorzaamheidsplicht jegens God. En ook dan is het al moeilijk genoeg, uit te maken wanneer wij Gode ongehoorzaam zouden worden door de Overheid te gehoorzamen. Het zal hier veelal zijn een zaak van onder uiterst ingewikkelde omstandigheden ernstig en moeizaam doorvorsen van het karakter der van ons door de Overheid gevraagde handeling en van een gelovig

toetsen daarvan aan Gods heiligen wil in het licht van de omstandigheden van het ogenblik en van een met ons geweten nagaan in hoeverre de bevolen daad in haar strekking voor onze eigen verantwoording is.

Uit het in de vorige bladzijden gevoerde betoog volgt, dat naar mijn mening het vraagstuk van den gehoorzaamheidsplicht van den onderdaan niet mag worden gekoppeld aan de competentie, de bevoegdheid van de Overheid of aan het vraagstuk van de principiële begrenzing van de overheidstaak.

Een ongehoorzaamheidsplicht, en daarmede -recht, vloeit noch voort uit het feit, dat de Overheid de in den door haar geregeerden staat door Grondwet en wet afgebakende grenzen van haar bevoegdheid overschrijdt (gelijk wij hebben gezien speelt dit wel een rol bij het gehoorzamen aan een onbevoegd gegeven ambtelijk bevel), noch uit de overschrijding van de principiële, Goddelijke begrenzing van de overheidsbevoegdheid in algemenen zin.

Het is, gelijk boven reeds werd opgemerkt, uiteraard waar, dat indien de Overheid aan den onderdaan een bevel geeft, waaraan hij om Godswil niet mag gehoorzamen, zij met dat bevel tevens in strijd handelt met haar eigen Goddelijke opdracht. Indien dat niet zo ware, zou er een tegenspraak zijn in de Goddelijke wereldorde. Maar de ongehoorzaamheidsplicht van den onderdaan wordt door die zonde der Overheid, door het feit, dat de Overheid buiten haar competentie treedt, niet bepaald.

Er doen zich immers duizenden gevallen voor, waarin de Overheid, ook de Overheid die zich naar Gods geboden wenst te richten, valt in de zonde van overschrijding der principiële grenzen van haar taak en bij de uitvoering der desbetreffende maatregelen ook den onderdaan betrekt, zonder dat van een ongehoorzaamheidsplicht of -bevoegdheid van den onderdaan sprake is, nl. al die gevallen waarin deze niet wordt genoopt een eigen handeling te verrichten, die hem door God verboden is, b.v. de hierna te noemen betaling van een door de Overheid met overschrijding van haar competentie opgelegde belastingaanslag.

De ongehoorzaamheidsplicht wordt uitsluitend bepaald door het karakter van de eigen handeling, die van den onderdaan wordt gevraagd naar de norm van het voor hem persoonlijk geldende gebod om God meer te gehoorzamen dan den mensen.

De bevoegdheid van de Overheid zal naar mijn mening — maar dan komen wij op een ander terrein — wel een rol spelen bij het vraagstuk van den opstand. De Overheid kan zo over de gehele

lijn en in zodanige mate buiten de principiële grenzen der overheidscompetentie treden en zozeer de vervulling van haar eigenlijke taak verwaarlozen, dat zij niet meer als Overheid kan worden beschouwd en geacht moet worden in feite niet meer wettige Overheid te zijn. Dit evenwel uit te maken ligt naar de Calvinistische opvattingen in dezen niet op den weg van den staatsburger in zijn kwaliteit van onderdaan.

Ik keer thans terug tot de factoren die onze houding in concreto moeten bepalen. Laatstelijk is er op gewezen, dat wij hebben na te gaan in hoeverre de van ons gevraagde daad in haar strekking voor onze eigen verantwoording is. Al kan onze verantwoordelijkheid voor eigen handelen tegenover God nooit wegvallen, toch zal die verantwoordelijkheid ten opzichte van handelingen die ons opgedragen worden door een bevel van de Overheid, voor wier verantwoordelijkheid het bevel zelf uiteraard geheel blijft, verschillend kunnen liggen.

Wanneer de Overheid ons gebiedt, het geloof in God af te zweren, ligt de ongehoorzaamheidsplicht duidelijk. God vraagt van ieder mens persoonlijk in Hem te geloven en Hem lief te hebben. Dit is het eerste en grote gebod, dat Hij ons stelt. En nu eist de Overheid van ons, dat wij voor onszelf tegenover God het tegendeel verklaren. En dat mogen wij niet. Ongehoorzaamheid jegens de Overheid is evenzeer onze duidelijke plicht, wanneer zij ons zou verbieden het Evangelie te prediken. Ook hier weer eist God van ons allen persoonlijk het tegendeel.

Indien echter de Overheid niet van ons vraagt ons eigen geloof in God af te zweren, doch ons b.v. opdraagt publiekelijk een proclamatie voor te lezen, waarin de Overheid verklaart, dat God niet bestaat, of waarin God wordt gelasterd, dan ligt het geval reeds minder eenvoudig. Hier wordt de verklaring niet als een persoonlijke verklaring onzerzijds bedoeld. Wij zijn niet meer dan mond der Overheid, die zelf uitsluitend voor den inhoud der verklaring verantwoordelijk is. Maar toch zal voor ons handelen, al is het ook van den meest ondergeschikten aard, een zekere mate van eigen verantwoordelijkheid blijven gelden. Die is er ook voor ons „ons als mond laten gebruiken" voor een godslasterlijke verklaring. Daarom zullen wij een dergelijke niet alleen naar opdracht en inhoud maar ook in de uitvoerende handelingen God beledigende proclamatie niet mogen afkondigen.

Een ander, min of meer willekeurig gekozen maar toch zeker concreet te stellen geval, waarin de beslissing weer moeilijker

ligt, is er b.v. wanneer de Overheid ons gelast een doodvonnis te voltrekken, ten aanzien waarvan wij na beoordeling van feiten en omstandigheden een ernstig vermoeden of zelfs de stellige overtuiging hebben dat het gaat om niet anders dan een gerechtelijke moord, dat achter de qualificatie van een wettelijk misdrijf als werkelijke reden van het vonnis het als politiek gevaarlijk beschouwde geloof in God van den veroordeelde schuil gaat. Denk in dit verband aan een gerechtelijk vonnis als is uitgesproken tegen Kardinaal MINDSZENTY in Hongarije.

Ook in een geval als dit zijn wij weer niet veel meer dan instrument der Overheid. De verantwoordelijkheid voor het vonnis en voor de executie draagt de Overheid, ofschoon voor ons eigen handelen in dezen de eigen verantwoordelijkheid ook weer nooit geheel wegvalt.

God verbiedt zowel ons als de Overheid moord. Maar ook weten wij — en dat maakt een geval als het onderhavige zo moeilijk — dat God van de Overheid tevens soms eist gerechtelijke terdoodbrenging. Daarin ligt een groot verschil met het voorgaande geval van de godslasterlijke proclamatie. Wij weten, dat God altijd en onder alle omstandigheden ook aan de Overheid godslastering verbiedt.

Ik wil niet ontkennen, dat bij het bepalen van onze verantwoordelijkheid in gevallen als het hier genoemde de kwestie van de bevoegdheid der Overheid zijdelings een zekere rol kan spelen. Een zeker richtsnoer bij het wegen van eigen verantwoordelijkheid kan liggen in het antwoord op de vraag of de Overheid al of niet binnen de principiële grenzen van haar taak handelt of beveelt.

Wanneer het overheidsbevel duidelijk binnen de normale bevoegdheidssfeer van de Overheid ligt, is de eigen verantwoordelijkheid van den onderdaan voor de van hem gevraagde handeling geringer, omdat hij dan eerder mag aannemen dat de van hem gevraagde daad niet ongeoorloofd is, dan wanneer de Overheid klaarblijkelijk buiten haar bevoegdheid treedt. Maar meer dan een hulpmiddel ter bepaling van de mate van onze eigen verantwoordelijkheid ligt hierin toch niet.

In den regel ligt het niet op onzen weg en zijn wij als gewoon onderdaan ook niet in staat, uit te maken, wanneer een terdoodbrenging van overheidswege niet meer is een rechtmatige executie doch een gerechtelijke moord. Daarom zal in een normaal staatsverband de onderdaan in het algemeen er van mogen uitgaan, dat indien de Overheid iemand laat ter dood brengen en zijn medewerking bij de executie wordt geëist — hij behoeft die niet te zoeken —, de Overheid dit doet krachtens haar wettige Goddelijke roeping.

Des onderdaans persoonlijke verantwoordelijkheid is bij de medewerking aan een normale executie wel zeer gereduceerd. Hij zal niet in ieder voorkomend geval zijn geweten hebben te belasten met de vraag of hier mogelijk een moord plaats vindt. Ook in gevallen van twijfel aan de rechtvaardigheid en rechtmatigheid van het vonnis, zal hij zijn medewerking desvereist niet kunnen onthouden, omdat het immers de wettige Overheid is, die haar eist.

Maar toch zal ook hier zich een situatie kunnen voordoen, waarin het geval zo duidelijk ligt en ons eigen verantwoordelijk aandeel bij de uitvoering zo zwaar weegt, dat wij gehoorzaamheid aan een desbetreffend bevel om Godswil zullen moeten weigeren, b.v. indien onze Overheid ons zou bevelen een zgn. Silbertannemoord te plegen. Wij zullen overigens zeer voorzichtig moeten zijn — zoals trouwens steeds op dit terrein —, in gevallen als deze, zonder de omstandigheden precies te kennen en zonder dat wij alles tegen elkander hebben kunnen afwegen, in concreto een uitspraak te doen.

Veelal echter zullen de gevallen nog veel ingewikkelder zijn dan in de hiervoor genoemde voorbeelden. Bijzonder moeilijk ligt dit gehele vraagstuk b.v. voor de militairen, met name dan in oorlogstijd. Het zijn vaak juist de militaire bevelen — hier dan niet meer alleen, zoals hiervoor, gezien in het kader van het ambtelijk bevel, waartegen volgens den wil der Overheid zelf nog wel verzet geboden kan zijn, doch als bevelen der Overheid zelf —, die de ondergeschikten tot zeer vergaande maatregelen jegens den medemens nopen.

Diepingrijpende militaire maatregelen en de daarmede verband houdende bevelen zijn in het algemeen noodzakelijke plicht der Overheid. Zij kan echter ongeoorloofde bevelen geven. Zij kan het leger bevelen ten onrechtvaardigen aanvalsoorlog te gaan. Zij kan ook tijdens den oorlog onrechtvaardige handelingen gelasten.

De persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn handelen op bevel treedt bij den ondergeschikten militair wel heel sterk op den achtergrond. Die verantwoordelijkheid berust wel zeer overwegend bij de Overheid. Dat brengen de militaire verhoudingen en de taak van de militaire macht mede.

De rechtsverdediging en -handhaving zullen veelal eisen de aantasting van het leven en de goederen der tegenpartij. Zij kunnen b.v. ook eisen het platbranden van een kampong. Deze aantasting mag uiteraard niet verder gaan dan strikt noodzakelijk is. Maar of die noodzakelijkheid bestaat zal in het algemeen niet door den soldaat, die een desbetreffend bevel ontvangt, kunnen worden be-

oordeeld. En die beoordeling kan ook niet in zijn handen worden gelegd. Hij zal normaliter zijn geweten niet met dit probleem moeten belasten en eenvoudig hebben te gehoorzamen.

In het algemeen zal de uitoefening van haar taak de Overheid tot velerlei maatregelen nopen, zullen de beweegredenen vele zijn en zullen deze beweegredenen en ook den rechtsgrond der maatregelen met het blote lekenoog van den onderdaan niet gemakkelijk zijn te ontdekken. Evenmin zal voor den onderdaan veelal eenvoudig zijn uit te maken of hij door gevolg te geven aan een bevel der Overheid ter uitvoering van haar politiek mogelijk zelf in strijd zou gaan handelen met een voor hemzelf geldend Goddelijk gebod.

De onderdaan zal bij elk bevel, dat hij van de Overheid ontvangt en waarvan hij de mérites niet kan overzien, er niet een gewetenszaak van behoeven te maken, of hij mag gehoorzamen of niet. Integendeel, wanneer niet duidelijk is, dat hij door te gehoorzamen aan dat bevel in strijd zou komen met zijn gehoorzaamheidsplicht jegens Gods uitdrukkelijke voor hem persoonlijk geldende geboden, zal hij het bevel der Overheid hebben op te volgen. Daarvoor is de gehoorzaamheidsplicht jegens de Overheid zelf te zeer een uitdrukkelijk gebod Gods.

Dit wil uiteraard niet zeggen, dat hij niet eerst alle rechtsmiddelen, die in een staat bestaan, tegen het bevel van een bepaald overheidsorgaan mag gebruiken, zoals rechterlijke uitspraak, hoger beroep, enz. En het betekent ook niet dat hij een overheidsopdracht, waarmede hij het moeilijk heeft, zou moeten zoeken of dat hij niet zou mogen trachten de Overheid ertoe te brengen het bevel terug te nemen of hem van de naleving daarvan te ontheffen.

In het licht van de boven weergegeven beschouwingen is het niet licht denkbaar, dat wij geroepen zouden kunnen zijn om Godswil b.v. het betalen van een bepaalde belasting aan de Overheid te weigeren, ook al zouden wij overtuigd zijn dat de Overheid die gelden voor een verkeerd of zelfs uitgesproken goddeloos doel zou besteden. Een al te absolute uitspraak kan men, zoals m. i. steeds in deze dingen, ook hier niet doen, maar ik kan mij toch moeilijk een geval voorstellen, dat een volstrekte weigering plicht zou zijn.

Het betalen van belasting is normale onderdanenplicht. De Overheid kan en zal met onze belastinggelden allerlei dingen doen, ook dingen die geheel in strijd met Gods geboden zijn. De wijze van

besteding is geheel voor verantwoordelijkheid van de Overheid. Wij kunnen overigens als onderdanen ook nooit nagaan welk deel van de van ons geheven belasting wordt gebruikt voor ongeoorloofde doeleinden.

Doch afgezien daarvan en zelfs gesteld het geval dat een speciale belasting zou worden geheven voor een speciaal goddeloos doel, geloof ik niet, dat onze eigen daad van het belasting betalen een voor God ongeoorloofde handeling zou kunnen zijn. Onze eigen daad is immers niets anders dan het op overheidsbevel afstaan van een bedrag aan geld. Wij kunnen zulk een heffing als een groot onrecht, zelfs als diefstal zien, maar het geduldig lijden van onrecht wordt ons zeer zeker niet als een ongeoorloofde houding tegenover de Overheid geleerd. Dit ter attentie van hen, die zich b.v. wel eens hebben afgevraagd, of betaling der contributie voor de Woltersomse vakgroepen (over de jaren na de bevrijding; over de voorafgaande jaren zie de inleidende opmerkingen) of der radioluisterbijdrage niet principieel moest worden geweigerd.

Een andere vraag die heden ten dage den geest van velen ernstig bezig houdt en bezorgd maakt, en die ik in den aanvang van dit artikel reeds aanroerde, is deze, of er in de Indonesische politiek niet een moment dreigt te komen, b.v. indien de Nederlandse Regering SOEKARNO en zijn Republiek in hun macht gaat bevestigen met gebruikmaking van het Nederlandse leger, dat de militairen hun medewerking aan het helpen van een oproermaker om Gods- en des gewetens wil moeten weigeren en een „wij kunnen niet" moeten uitspreken.

Om te beginnen geldt ook hier weer, dat wij uiterst voorzichtig moeten zijn een uitspraak te doen met betrekking tot omstandigheden in de toekomst, die wij niet kennen en ook onmogelijk juist kunnen waarderen. Maar ook overigens is moeilijk in te zien, hoe in de situatie die men vreest de bevelen, die men dan van overheidswege aan het leger in Indonesië verwacht, de militairen zouden kunnen en moeten nopen tot ongehoorzaamheid.

Wij kunnen op het standpunt staan, dat zulk een overheidsbeleid verderfelijk zal zijn, zowel voor Indonesië als voor het Koninkrijk der Nederlanden. Wij kunnen overtuigd zijn, dat zodanige politiek in strijd is met de Goddelijke opdracht aan de Overheid. En wij kunnen ons met alle geoorloofde politieke middelen zo lang mogelijk tegen de doorvoering van zulk een beleid verzetten. Maar in die verderfelijke politiek als zodanig ligt nog geen rechtvaardigingsgrond voor een weigeren van gehoorzaamheid door militairen aan hun gegeven bevelen. Waarom het in dezen gaat is het

karakter van de eigen handelingen waartoe de militairen krachtens die bevelen door de Overheid worden verplicht.

De Regering zal straks de Republiek als souvereinen staat kunnen gaan bevestigen. Zij zal SOEKARNO, den rebel van 1945, als een wettigen souverein wellicht gaan erkennen. Zij zal straks mogelijk met behulp van het Nederlandse leger, dat dan wellicht zal moeten samenwerken met de T.N.I., SOEKARNO's staatsgebied hebben te zuiveren en te ordenen om het als een gespreid bed voor hem klaar te maken. Zij zal veel meer te zijnen behoeve kunnen gaan doen en het Nederlandse leger het vuile werk laten opknappen.

Wij zullen dit alles wellicht politiek volkomen fout achten en er onze grootste bezwaren tegen hebben. En het zal een hard gelag zijn voor onze soldaten.

Doch wil er reden zijn voor en plicht tot ongehoorzaamheid, dan moet er nog iets anders zijn. Dan moet hun eigen hen opgedragen handelen voor God ongeoorloofd zijn. Maar wat zal hun taak mogelijk worden? Terroristenbenden opruimen, eventueel SOEKARNO in zijn paleis beschermen en hem militaire eer bewijzen, enz. enz. En deze handelingen als zodanig, verricht op bevel van de wettige Overheid, zullen niet licht in zich het karakter van handelingen in strijd met Gods persoonlijke geboden jegens ons kunnen hebben. Het zou geheel iets anders zijn, indien b.v. de Overheid in die omstandigheden zou bevelen zonder meer een deel der bevolking te vermoorden, of iets dergelijks. En opdrachten van dien aard verwachten wij toch niet.

Het is uiterst gevaarlijk, vooral ook ten opzichte van hen die dan tenslotte de daad zullen moeten stellen, i. c. de militairen, min of meer in het vage te schermen met de mogelijkheid, dat het moment, waarop ongehoorzaamheid aan de Overheid plicht is, in het verschiet is. Bovendien dreigen wij in den huidigen fellen politieken strijd zo licht den heiligen ongehoorzaamheidsplicht te maken tot een gewoon politiek wapen. Wij zullen hierin anders hebben te staan dan b.v. het socialistische N.V.V., welks bestuur bij den aanvang der beide in Indonesië gevoerde politiële acties zich blijkbaar eerst nog moest beraden, of niet door stakingen of anderszins de Regering daadwerkelijk moest worden tegengewerkt. Wellicht deed het dit tegenover de leden uit tactische overwegingen, maar in elk geval bleek daaruit, dat het de geoorloofdheid van dat middel niet principieel verwierp.

Wij hebben overwegende bezwaren tegen het Indonesische beleid, wij achten dit beleid een ramp. Wij kunnen menen, dat enige vorm van vrijwillige medewerking bij de volvoering daarvan niet meer

op zijn plaats is en dat de verantwoordelijke ambtenaren in Indonesië hun ontslag zouden moeten aanbieden. Doch hoe dit alles ook zij, ik geloof stellig, dat de huidige situatie ons zeker niet veroorlooft de harten en gewetens der soldaten overzee te verontrusten met het probleem, dat ons in dit artikel bezig houdt.

Hoezeer wij ook het resultaat van het Indonesische beleid, dat wij zo gaarne anders hadden gezien, een nationale mislukking van de eerste orde achten, en hoezeer wij ook de erkenning van de Republiek als een grote principiële blunder zien, wanneer eenmaal die Republiek als zelfstandige (deel)staat is erkend, is er rechtens, en dat is iets anders dan politiek, voor den militairen onderdaan geen aanleiding zijn bevolen medewerking aan de verdediging van die Republiek anders te zien dan de medewerking, zij het indirect, van den Nederlandsen militair in den Tweeden Wereldoorlog aan de verdediging van het voordien niet erkende, doch toen als bondgenoot geaccepteerde Sovjet-Rusland.

Uit het bovenstaande zal wel duidelijk zijn, dat wij bij het vraagstuk van de soms noodzakelijke ongehoorzaamheid aan de wettige Overheid te maken hebben met een zeer ernstig en moeilijk vraagstuk. Dit artikel is ook meer geschreven om het in wat breder verband eens aan de orde te stellen dan om daarover het laatste woord te spreken.

Wij kunnen er in den rustigen rechtsstaat, die Nederland tenslotte is, nogal gemakkelijk over spreken. Hoe anders ligt dit alles voor hen, die zuchten onder het demonische juk van de overheden in de totalitaire machtsstaten met hun anti-Christelijke politiek. Wij moeten hopen, dat God hen de wijsheid en de kracht geeft, om in hun houding tegenover hun Overheid de juiste beslissingen te nemen.

Als in een concreet geval ons of anderer geweten met dit probleem van den ongehoorzaamheidsplicht in aanraking komt, zullen wij zeer voorzichtig hebben te oordelen en niet spoedig boude uitspraken kunnen doen. En wij zullen steeds hebben te bedenken, dat wij in de schaal van ons geweten terdege moeten laten medewegen, dat wij bij ongehoorzaamheid zoveel los maken, dat wij onze wettige Overheid de uitoefening van haar taak moeilijker maken, en dat God gehoorzaamheid aan de Overheid eist. En slaat dan de schaal door naar ongehoorzaamheid, mogen wij dan de kracht ontvangen, metterdaad Gode meer gehoorzaam te zijn dan den mensen.

*

DE LEER DER SOUVEREINITEIT IN EIGEN KRING IN DE ANTITHESE

Dat de strijd op het binnenlandse politieke front op zo weinig principieel gefundeerde wijze gestreden wordt heden ten dage, en dat onder meer de debatten in de „Volksvertegenwoordiging" van de oppervlakkigheid van onzen tijd getuigenis afleggen, zal zeker den antirevolutionair moeten mishagen. Hij ontkent daarbij niet, zelf ook debet aan deze vervlakking te zijn. Te meer genoegen doet het hem ongetwijfeld, vanuit den meest rechtstreeks tegengestelden hoek in de Tweede Kamer zulk een klacht te vernemen. Bij het debat over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie toch gaf het uit orthodox-christelijken kring afkomstige lid van de Partij van den arbeid, de heer STUFKENS, den voorzitter te kennen, dat hij weliswaar niet naar voormalige breedvoerigheden terugverlangde, echter niettemin een zeker heimwee had naar dieper gaande discussie.

Genoemd heimwee werd in dit geval gewekt doordat hij gaarne met wat hij zijn „geloofs"-genoten noemt (zie Handelingen van 27 September 20/pg. 75 e.v.) een appeltje wilde schillen over de souvereiniteit in eigen kring. Hij begint met hun te verwijten, dat zij daar hoogst oppervlakkig mee omspringen.

Dankbaar incasseren wij dit verwijt en steken zonder aarzelen de hand in eigen boezem. In wat wij nu verder gaan zeggen, nemen wij het dan ook allerminst voor onszelf op, maar wel voor dit — ons nochtans heilig — beginsel.

Van den heer STUFKENS echter meenden wij, op grond van zijn ook bij ons weerklank vindende inleiding, nu een afsteken naar de diepte te mogen verwachten. Wij meenden daartoe te meer recht te hebben omdat, lettend op hetgeen uit b.v. de inzichten van Professor DOOYEWEERD te berde gebracht wordt, vrij grondige kennisneming der zich in dit verband voordoende vraagstukken den spreker blijkbaar niet valt te ontzeggen. De heer S. kòn dus weten waar het om ging en naar onze overtuiging weet hij het verstandelijk ook zeer wèl.

In plaats van nu den door hem zo begeerden dieperen toon in

zijn uiteenzetting te brengen, beperkt hij zich tot het lanceren van negativismen. De pluriformiteitsgedachte is niet van christelijke origine doch komt ook in andere levensbeschouwingen tot uiting; de souvereiniteit in eigen kring is een voor ieder openliggende filosofische constructie. Dr KUYPER's drift was nog te verstaan, maar hij wordt nu door zijn volgelingen afgebroken. Trouwens zelf had Dr KUYPER er ook al geen weg mee geweten. De Bijbel leert ons omtrent dit alles niets en de aanhangers van de souvereiniteit in eigen kring kunnen dan ook geen enkel bewijs voor hun uitvinding aan dien Bijbel ontlenen. Professor DE GAAY FORTMAN zegt het anders, enz. Verder worden de inzichten van den tijdelijken R.K. bondgenoot er een paar keren handig bij te pas gebracht. Alles het goed recht van den negativist. Maar met dat heimwee naar de diepte schijnt het in dit geval al evenzo te zijn als met meer van die sentimentaliteiten. Had de nazi er ook wel niet eens last van?

Van den zo over „geloofsgenoten" en „(wij) als belijdende christenen van reformatorischen huize" sprekenden heer STUFKENS nochtans hadden wij op zijn minst een — zij het heel summiere — verwijzing verwacht naar het verband van de leer der souvereiniteit in eigen kring met het innerlijk volledig en consequent buigen voor Gods volstrekte schepperssouvereiniteit. Niet dat hij het debat verder naar zulk een diepgaand niveau had behoeven te brengen; een dialectisch theologant kan met zoiets in lastige verwikkeling geraken. Maar een *verwijzing* had toch het minimum bewijs voor diepte-heimwee moeten leveren.

De diepte zoekt de heer STUFKENS liever in een verwijt van oppervlakkigheid aan zijn tegenstander en in een spreken over een „door zonde en schuld gekwalificeerde wereld". Nu, wat ons betreft, dat laatste verhaal kennen wij van dien kant zo langzamerhand wel. Getuige de uitwerking, die de heer STUFKENS er aan het eind van zijn rede aan geeft. „Zondige zelfhandhaving", zodra „er een geweldige samenballing van macht ontstaan zal, wanneer straks de economische krachten met al het geweld van hun bezit en van hun onmisbaarheid zich in bedrijfsorganisaties zullen verenigen". En ja, ook van den kant van den staat een gevaar, maar stel u gerust, want: „wij hebben daar wel allen open oog voor". Vandaar dat de Partij van den arbeid voor functionele decentralisatie is. Onder deze conditie zijn de maatschappelijke belangen bij den staat als enigen behartiger van het algemeen belang volkomen veilig. „Wij", aldus de heer STUFKENS, „zoeken het evenwicht door de bewegingsvrijheid van ondernemers en

arbeiders op te vangen door een effectieve representatie van het algemeen belang".

Vandaar dus het vuurwerk over filosofische constructie tegen de leer der souvereiniteit in eigen kring. De *staat* moet over het leven heersen, als het maar de staat van de Partij van den arbeid is, dat is de staat harer oligarchische partij-élite.

Wij mogen veronderstellen dat onze lezers weten, waar het om gaat. De protestants-christelijke partijen verlangen organisatie van het economisch leven *naar zijn eigen aard.* Wee het land waar zwaard en economische macht in één hand zijn! Heeft dan de staat geen taak ten opzichte van de „bedrijfsorganisatie"? Natuurlijk, en dat nog wel in het algemeen belang. Maar eerlijk en open. Een duidelijk zichtbare staatsoverheid, die regelen stelt en uitvoert ter *rechtsbedeling* onder haar burgers ook voor wat betreft hun onderlinge economische afhankelijkheid en derzelver organisatie. Maar geen Overheid, gecamoufleerd in een vermeend publiekrechtelijk zelfbeschikkingsrecht van het bedrijfsleven. De heer STUFKENS wenst eveneens geen camouflage, maar een *organisatie van het bedrijfsleven door den staat zelf;* dus wel zwaard en economische macht in één hand. Daarover acht de heer STUFKENS geen wee-geroep op zijn plaats, want zijn partij heeft voor de gevaren van den staat een open oog.

Dàt is het nu juist wat ons verontrust. Op politiek terrein begroeten wij dan ook in den heer STUFKENS en zijn internationale medestanders geen geloofsgenoten, maar partijgangers van de revolutie, en wel de ergste, namelijk zulke die den weerstand van het volk van binnen uit ondermijnen. Voorzover mensenblik reiken kan, zijn zij het die heden de Westerse cultuur voor den inval der barbarenhorde doen rijpen.

Een enkel woord naar de diepte, door den heer STUFKENS begeerd. Hij besluit zijn rede aldus: „Wij voelen ons geroepen tot gehoorzaamheid aan de Bijbelse boodschap, in de overtuiging dat het de doelgerichtheid is, die uiteindelijk en werkelijk de waarde bepaalt van den dienst aan de wereld, die van ons geëist wordt. Daarom weten wij ons niet gebonden aan de gedachte van de s.i.e.k., als een doctrine, die . . ." enz.

Dat begrijpen wij, geachte afgevaardigde van de Partij van den arbeid. Doelgerichtheid een Bijbelse boodschap. Jawel. Sprak U ten aanzien van ons beginsel niet over „een redelijke en controleerbare afleiding van gegevens, die voor ieder openliggen, waarbij het Openbaringsgegeven al meer op den achtergrond komt"? Wij meenden altijd nog, dat de Bijbelse boodschap, het Openbarings-

gegeven, ons uitsluitend naar den Schepper en Diens genade in Christus wijst. En daarom waagden wij het, zoiets als de souvereiniteit in eigen kring te leren. Dit weet U — wij zeiden het reeds — zeer goed.

Behalve naar die van dialectische theologie, heeft U intussen blijkbaar ook zeer goed naar de klanken van aristotelischen huize geluisterd. Filosofisch en redelijk afleidbaar bij uitnemendheid. Maar dit kan zo zijn belang hebben.

Doelgerichtheid, richting op het creatuur. Nu komen wij langzamerhand wel iets dieper. Wij begrijpen het, dat een *fundamentele* antithese ons van den heer STUFKENS scheidt.

J. P. A. MEKKES.

DE INDONESISCHE KWESTIE EN HET PARLEMENTAIRE STELSEL

De redactie ontving onderstaanden brief van Prof. ROMME. Alhoewel ons orgaan uit den aard der zaak niet een rubriek „Ingezonden stukken" heeft, wil zij bij wijze van uitzondering gaarne den brief van Prof. ROMME opnemen. Aan Dr STELLINGA is verzocht dezen van een onderschrift te voorzien.

Brief van Prof. ROMME.

In het September-nummer van Uw maandblad trekt Dr J. R. STELLNGA in zijn opstel over „De Indonesische kwestie en het parlementaire stelsel" uit mijn Kamerrede van 17 Augustus l.l. een voor mij verrassende conclusie. Met name de conclusie, dat ik het parlementaire stelsel schijn te willen beperken tot het Rijk in Europa.

Ik stel er prijs op, Dr STELLINGA en, zo mogelijk, de lezers van Uw maandblad te doen weten, dat ik wel graag dezen wonderlijken schijn van mij afgewend zou zien.

In mijn rede heb ik aanmerking gemaakt op de houding van de Regering tegenover de Volksvertegenwoordiging. Dat dit tot Dr STELLINGA en tot de Regering is doorgedrongen, blijkt uit wat Dr S. op blz. 308 bovenaan uit het antwoord der Regering aan mijn adres vermeldt. Maar ik kon deze aanmerking uiteraard alleen maken op grond van de opvatting, dat het parlementaire stelsel zijn eisen evenzeer stelt voor het Rijk buiten Europa als voor het Rijk in Europa.

Mijn door Dr S. gereleveerde onderscheiding heb ik alleen gemaakt ter zake van de *gevolgen,* welke aan het Regeringsoptreden tegenover de Volksvertegenwoordiging te verbinden zouden zijn. Te dezer zake heb ik twee kern-belangen tegenover elkaar gesteld, die onderling voor het trekken van een conclusie t. o. v. de gevolgen divergeren: het grote goed van de democratie enerzijds, en het belang van geen-interne-onenigheid op dit gebied aan den anderen kant. En aan dit laatste belang heb ik den doorslag gegeven, nu het hier niet een zaak betrof van binnenlandse

verhoudingen in het Europese gedeelte van het Rijk, maar een zaak, waarbij ook andere verhoudingen betrokken zijn. Men kan deze afweging fout vinden — dan komen we in de politiek, waar Dr S. buiten heeft willen blijven —, maar men kan, aan de hand van mijn rede, dit onderscheid niet betrekken op den omvang van de werking van het parlementaire stelsel.

Had Dr S. een kleinigheid meer geciteerd uit mijn rede, dan hij gedaan heeft, dan ware hij zich wellicht bewust geworden van de onjuistheid zijner conclusie en zou hij haar derhalve niet aan mij hebben toegedicht.

Onderschrift.

Het op zichzelf op hogen prijs stellende, dat Prof. ROMME mij de eer van een bestrijding aandoet, moet ik toch opmerken, dat ik door zijn betoog niet overtuigd ben van de onhoudbaarheid van mijn zienswijze met betrekking tot hetgeen mijn geachte opponent in de Tweede Kamer heeft gezegd. De heer ROMME voert aan, dat volgens hem het parlementaire stelsel zijn eisen evenzeer stelt voor het Rijk buiten Europa als voor het Rijk in Europa, maar dat hij, slechts ten aanzien van de *gevolgen* van het Regeringsoptreden wil onderscheiden. Dit zou dus betekenen, dat hij het parlementaire stelsel wel over de gehele lijn wil gehandhaafd zien, doch dat hij voor wat betreft de gevolgen van de overtreding van dat stelsel, dus eigenlijk voor wat betreft de sanctie, onderscheid wil maken al naar gelang het betreft de binnenlandse of de Indonesische en internationale verhoudingen.

Nu moge ik hiertegen vooreerst opmerken, dat deze onderscheiding in de Kamerrede van Prof. ROMME niet is op te merken. Hij zegt daarin toch, dat, als men hier te maken had met een zaak van binnenlandse verhoudingen, het voor hem een punt althans van ernstige overweging zou uitmaken, of het Parlement niet bepaalde consequenties zou hebben te verbinden aan de deviatie der Regering, maar dat men heeft te maken met verhoudingen in de overzeese gebieden en met internationale verhoudingen. Alleen dus bij de eerstbedoelde verhoudingen kunnen eventuele consequenties overwogen worden; bij de laatstbedoelde komt men daar niet eens aan toe. Misschien heeft de heer ROMME dat zo niet bedoeld, maar het staat nu eenmaal in zijn, in de Handelingen opgenomen rede. Dit is dus een enigszins andere tegenstelling dan waarvan hij thans in zijn repliek spreekt.

In de tweede plaats komt daar nog bij, dat deze splitsing tussen het parlementaire stelsel zelf en zijn gevolgen naar mijn beschei-

den mening weinig reëel is. Het parlementaire stelsel is toch slechts te handhaven, wanneer het overtreden er van tot bepaalde consequenties kan leiden. Er moet steeds althans de mogelijkheid van een of andere sanctie bestaan. Elke differentiatie, welke men met betrekking tot deze gevolgen, deze sanctie, aanbrengt, betekent noodwendig ook een differentiatie in de handhaving van het stelsel zelf. Wanneer de heer ROMME i. c. met betrekking tot de Indonesische en de internationale verhoudingen het verbinden van eventuele consequenties aan het Regeringsoptreden zelfs (het blijkt uit zijn eigen woorden) niet wil *overwegen,* dan kan dit niet anders betekenen dan een vernauwing van het parlementaire stelsel ten aanzien van de bedoelde verhoudingen. En dat hij daartoe komt, valt ook uit zijn thans ingezonden verweer weder aan te tonen. Hij zegt i. c. tegenover elkaar te stellen het grote goed van de democratie enerzijds èn het belang van geen-interneonenigheid op dit ogenblik aan den anderen kant. Dit tegenover elkaar stellen kan echter door mij niet worden aanvaard. Het grote goed der democratie moet *altijd* worden bewaard. Slechts van dit gezichtspunt uit kan worden beoordeeld, of men in een concreet geval zich tegenover de Regering moet stellen, dan wel haar steunen bij haar beleid. Wat Prof. ROMME hier doet, is, salva omni reverentia, niet anders dan de vrede tussen Regering en Volksvertegenwoordiging prediken *ten koste van* het grote goed der democratie.

Dit alles is geen spelen met woorden. Het toont slechts aan, dat het betoog van Prof. ROMME zowel in zijn Kamerrede als in zijn brief ondanks het daartussen bestaande verschil in nuancering, steeds op hetzelfde neerkomt, namelijk op een vernauwing van het parlementaire stelsel. Of hij nu alleen bij binnenlandse aangelegenheden eventuele consequenties wil overwegen (Kamerrede), of dat hij ter zake van de gevolgen wil onderscheiden al naar gelang het binnen- of buitenland betreft (brief), het staat onomstotelijk vast, dat hij een beperking in het parlementaire stelsel aanbrengt. Trouwens, de heer SCHERMERHORN kan hier als getuige worden opgeroepen ten bewijze, dat ik hier de zienswijze van Prof. ROMME juist heb gepeild. Deze zeide immers in de Tweede Kamer bij dezelfde aangelegenheid ook nog het volgende (Handd. Tweede Kamer, blz. 1847):

„Wie heeft dit duidelijker gedemonstreerd dan hedenmiddag de heer Romme, die hier zegt — ik geloof, dat ik het zo althans goed interpreteer —: wanneer het hier een zuiver binnenlandse

aangelegenheid betrof, waarbij de Regering zich op deze wijze tegenover de Staten-Generaal zou hebben gedragen, dan zou het voor mij de vraag zijn of de Kamer daaruit niet de consequenties zou dienen te trekken. Inderdaad, maar de heer Romme zegt zeer terecht: het is geen binnenlandse aangelegenheid. Volgt daaruit dan niet als consequentie de gedachte, dat het ook voor de Regering geen binnenlandse aangelegenheid is en dat dus ook de Regering die zelfde regel van de parlementaire democratie die men ter zake van binnenlandse aangelegenheden wil toepassen, in dit geval niet kan hanteren? Schuilt in deze redenering niet de bevestiging van mijn standpunt, dat inderdaad het Indonesische probleem, ook met als uitgangspunt de gedachtengang van de heren Oud en Romme en met volledige erkenning en waardering daarvan, leiden moet tot een parlementaire behandeling, die niet dezelfde kan zijn als die bij problemen van binnenlandse aard?"

Hoe gaarne ik ook zelf zou willen, dat de heer ROMME een ander standpunt huldigde dan ik hem in zijn artikel toeschreef, het is mij helaas niet mogelijk op grond van zijn nader schrijven daartoe te concluderen.

STELLINGA.

BOEKBESPREKING

Dr J. P. A. MEKKES, *„De Beteekenis van het subject in de moderne waarde-philosophie onder het licht der Wetsidee.* Rede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar aan 's Rijks Universiteit te Leiden vanwege de Stichting Bijzondere Leerstoelen voor Calvinistische Wijsbegeerte aan openbare universiteiten en hogescholen. Univers. Pers, eLiden, 1949, 93 blz.

De rede, waarmede Dr J. P. A. MEKKES zijn bovenvermeld ambt aan de Leidse Universiteit heeft aanvaard, mag in den vollen zin des woords een program worden genoemd. Zij levert een diep doordachte critiek op de moderne waarde-filosofie naar de methode, die door de Wijsbegeerte der Wetsidee voor het wetenschappelijk gesprek tussen de door verschillende uitgangspunten beheerste filosofische stromingen is ingevoerd. Tegenover deze critische methode, die ieder denken van zijn eigen bovenTheoretische voor-onderstellingen uit tracht te interpreteren en daarbij doordringt tot den diepsten wortel daarvan, die den verdediger van de autonomie der wetenschap vaak zelf verborgen was, kan niemand zich over onrecht beklagen. Want zij is de enig mogelijke weg om den gecritiseerden gedachtengang ten volle recht te doen wedervaren en zij moet den principiëlen tegenstander tot zelf-critiek dwingen, waar zij hem den diepsten oorsprong zijner theoretische antinomieën blootlegt.

Na een korte inleiding onderwerpt Dr MEKKES achtereenvolgens de opvatting van het subject in de waardefilosofieën van HEINRICH RICKERT, MAX SCHELER, KARL JASPERS en NICOLAI HARTMANN aan zulk een immanente „transcendentale" critiek, om tenslotte de betekenis van de Calvinistische wetsidee voor de axiologische problemen[1]) uiteen te zetten. Uitgebreide aantekeningen, bij de rede gevoegd, adstrueren het in den tekst betoogde met vele bronnenplaatsen en leggen getuigenis af van de grote belezenheid van den schrijver. In een rustige ontleding worden de innerlijke antinomieën der vier besproken waarde-filosofieën in het licht gesteld met volledige erkenning van de belangrijke waarheidsmomenten daarin. En deze rede vertoont een seigneurale stijl, die tegenover de vaak onverkwikkelijke geladenheid van wijsgerige polemieken weldadig aandoet.

De Calvinistische wijsbegeerte heeft in Dr MEKKES aan de Leidse Universiteit een begaafden en geïnspireerden pleitbezorger gevonden. Hij zal de boodschap, die deze wijsbegeerte voor de moderne wetenschap bevat, nl. dat de christelijke religie innerlijk reformerend in het weten-

[1]) Problemen der (filosofische) waarden-leer.

schappelijk denken heeft te werken, met groten ernst en geloofskracht onder onze aan de Leidse Universiteit studerende jeugd brengen. En daarvoor kunnen wij — de geestelijke situatie van deze jeugd kennende — God danken.

DOOYEWEERD

Mr J. A. DE WILDE en C. SMEENK, *Het volk ten baat; de geschiedenis van de A.R.-partij*. Groningen, 1949.

De kennisneming van de tweede aflevering van dit werk (men zie over de eerste het Octoberno van A.R.S.) bevestigt den gunstigen indruk, dien de eerste wekte. In deze aflevering wordt het overzicht van den schoolstrijd voltooid en worden enkele andere belangrijke vraagstukken, die in de politiek van het derde kwart der vorige eeuw een rol speelden, in vogelvlucht geschetst: kiesrecht, Aprilbeweging, Armenwet, het koloniale vraagstuk, de losmaking der antirevolutionairen van de conservatieven. Daarna wordt het eerste hoofdstuk besloten met een schets van het optreden van Dr KUYPER, van zijn relatie met GROEN VAN PRINSTERER, en van de oprichting der georganiseerde Antirevolutionaire partij.

In het tweede hoofdstuk behandelen de schrijvers vervolgens de periode van 1878 tot 1901, onder den titel: Van strijd en overwinning.

De geschiedenis der totstandkoming van het program van beginselen, besloten door de aanvaarding ter eerste deputaten-vergadering in 1879, en de stand der A.R. pers in die dagen worden geschetst. Daarna wordt een en ander medegedeeld over het optreden der A.R. Kamerfractie in de jaren tachtig. De kiemen voor de latere splitsing blijken toen reeds aanwezig te zijn geweest: zo was Dr KUYPER het geheel niet eens met LOHMAN's optreden bij de discussies over het nieuwe Wetboek van Strafrecht.

Dat er ver-gaand verschil van gevoelen bestond over het vermaarde artikel in het program van beginselen over het geoorloofde van het stemmen tegen begrotingen, leren de blzz. 83 en 89. LOHMAN keurde in deze jaren zelfs het stemmen tegen een gehele begroting om redenen *in* de cijfers gelegen af [1]). Maar in het program van beginselen moest in het overleg over het ontwerp, dat KUYPER daarvoor had gemaakt, aan de afkeuring van het verwerpen van begrotingen om redenen daar*buiten* gelegen, daaraan zelfs nog worden toegevoegd: tenzij in zeer buitengewone omstandigheden! Dat is dus wel nagenoeg het tegengestelde van LOHMAN's opvatting!

Het zou — zeker ook nu sommiger kritiek er heden ten dage op uit is, de eerste artikelen van het program van beginselen uitsluitend te

[1]) De schrijvers doelen hier vermoedelijk op LOHMAN's artikel in de aflevering van November 1880 van de *Bijdragen tot de kennis van het Staats-, provinciaal en gemeenterecht in Nederland*, waarin hij stelt, dat „het verwerpen eener landsbegrooting, welker onderdeelen alle zijn goedgekeurd (eventueel met gebruikmaking van haar recht van amendement door de Tweede Kamer; G.), (strijdt) met het gezond verstand, wanneer dit geschiedt om de *cijfers in de begrooting*, en met gezonde beginselen van Staatsrecht wanneer zij geschiedt om redenen *daar buiten* gelegen ..."

interpreteren van KUYPER's opvattingen in die dagen uit — de moeite lonen in het nog in het KUYPER-archief aanwezige dossier na te speuren, welke andere invloeden dan die van Dr KUYPER de vormgeving aan het program hebben beïnvloed. Wie weet blijken sommige vandaag als specifiek Kuyperiaans afgekeurde formuleringen nog van anderen dan van hem afkomstig.

Deze aflevering maakt nieuwsgierig naar het vervolg door het juist nog aansnijden van de oprichting van den Christelijk-Historischen Kiezersbond „Marnix", waarin de toenmalige Kamper hoogleraar L. LINDEBOOM mede de hand had.

Op blz. 69 vond ik twee drukfouten: op r. 5 leze men: prerogatie*ven;* en het „aangebeden" driemanschap zal wel een „aangeboden" en misschien zelfs wel een „aan*bevol*en" driemanschap moeten zijn. De handschriften der beide schrijvers, maar vooral van één hunner, kennende, excuseren wij den zetter gaarne.

De kennisneming van deze aflevering doet ons onze conclusie handhaven: van harte aanbevolen, populaire litteratuur over de geschiedenis en de voorgeschiedenis onzer partij. Denkt u er eens om met St Nicolaas in het zicht! G.

Het Coöperatisme. Uitgegeven door de G. J. D. C. Goedhart-stichting, De Steeg, 1949.

Dit boekje, in hoofdzaak geschreven door den heer A. KRUITHOF, is bedoeld als handleiding voor de studiekringen, aangesloten bij het opleidings- en vormingsinstituut van de verbruikscoöperaties hier te lande. Het stelt zich op het standpunt van het z.g. coöperatisme, een maatschappijbeschouwing, die vernieuwing van het sociaal-economisch leven verwacht van verbreiding der coöperatieve onderneming. Deze beschouwing ziet haar geestelijke voorvaders in BUCHEZ en MAURICE, die omstreeks het midden der vorige eeuw in Frankrijk en Engeland een soort Christelijk socialisme voorstonden, waarin de coöperatie-gedachte een centrale plaats innam. Als eigenlijke grondvester van het coöperatisme moet worden beschouwd de bekende Franse econoom CHARLES GIDE. Bij zijn publicaties over het coöperatief streven (o. a. verschenen in 1924 en 1926) sluiten de Nederlandse coöperatisten zich aan.

„In diepste begronding gaat het coöperatisme uit van een christelijke opvatting van de mens." aldus de heer KRUITHOF. Hij bedoelt hiermede, dat de menselijke waardigheid dient te worden geëerbiedigd, de menselijke persoonlijkheid tot ontplooiing moet komen, en de enkeling ook verantwoordelijkheid draagt voor de gemeenschap. Voor de maatschappij brengt dit dan mede, dat het verbruik doel, de voortbrenging middel behoort te zijn, m. a. w. door uitbreiding der verbruikscoöperatie moet de productie onder contrôle en beheer van den verbruiker worden gebracht. Deze uitbreiding moet geheel op basis van vrijwilligheid worden nagestreefd: van overheidsbemoeiing wil de coöperatist liever niet horen.

Een bijzondere plaats neemt de coöperatie in op het gebied van den landbouw, immers het zelfstandig boerenbedrijf is primair, de coöperatie

aanvulling. Maar dit is feitelijk een uitzondering in het coöperatistisch maatschappijbeeld, immers de coöperatie dient de overwegende verschijningsvorm in de maatschappij te worden. Gelukt dit, dan zullen de nadelen der tegenwoordige maatschappelijke orde goeddeels zijn overwonnen. Aan de bezitloosheid der arbeiders zal een einde zijn gemaakt, want de arbeider zal als lid der coöperatie delen in de winst. Hierdoor zal ook de onevenwichtigheid tussen productie en consumptie tot het verleden behoren, immers de koopkracht zal voldoende zijn om al het geproduceerde te kopen. In de coöperatieve maatschappij heerst verder een rechtvaardige prijs, want de prijs ligt altijd op het peil der kosten en de concurrentie blijft intact. Ook de inkomensverdeling zal rechtvaardig zijn, immers beloning naar prestatie zal samengaan met waarborging van een zodanig inkomen, dat het voortbestaan der diensten, welke de productiefactoren bewijzen, verzekerd is. Het kapitaal zal een passende beloning genieten, doch deze zal den vorm van een vaste rente krijgen. De coöperatieve onderneming zal wel naar winst streven, doch de winst zal worden verdeeld naar den maatstaf van de persoonlijke bijdrage der leden tot het resultaat der onderneming.

Dit klinkt alles zeer aantrekkelijk, gelijk de lezer opmerkt. Er is echter wel het een en ander bij aan te tekenen. Waarom alleen het zelfstandig boerenbedrijf buiten de coöperatieve sfeer mag blijven, en niet b.v. het efficiënte, renderende middenstandsbedrijf, is niet duidelijk. Evenmin, hoe de coöperatieve ondernemingen de taak bij uitstek van den modernen ondernemer, nl. het dragen van risico onder dynamische omstandigheden, zullen vervullen. Wat de aanpassing van productie en verbruik betreft, blijft ook in een coöperatistische maatschappij het tijdsverloop, dat aan de omwegproductie inhaerent is, te overbruggen. Er is geen enkele zekerheid, dat de koopkrachtige vraag steeds gelijk zal zijn aan het totale aanbod, wil men niet in dwang vervallen. Op welke wijze zal er in de coöperatistische maatschappij volkomen concurrentie kunnen zijn? Binnen den coöperatieven sector zullen wel vele bindingen bestaan. Hoe zal de prijspolitiek van de coöperatie-trust zijn? Ook het stemrecht der leden neemt ernstigen twijfel niet weg: een aaneenschakeling van belangenconflicten is te voorzien. Hoe zal het vraagstuk van de verhouding tussen loon naar behoefte en loon naar prestatie worden opgelost? Wie zorgt voor de kapitaalvorming? Wie bepaalt wat geïnvesteerd zal worden en in welke richtingen? De vragen zijn gemakkelijk te vermeerderen. Bij de beoordeling van deze brochure moet er echter rekening mede worden gehouden, „dat bepaalde probleemstellingen en formuleringen wellicht met opzet vaag of scherp zijn gesteld, teneinde het uitlokken van discussies te vergemakkelijken". In dit licht beschouwd, mag dit geschrift geslaagd heten. Mogen de discussies verhelderend zijn!

Prof. Dr T. P. VAN DER KOOY.

JAARGANG No 12 DECEMBER 1949

ANTI-REVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKS ORGAAN VAN DE DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER ANTI-REVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

J. SCHOUTEN, *voorzitter* - PROF. DR J. P. A. MEKKES - MEVR. PROF. DR G. H. J. VAN DER MOLEN - DR J. W. NOTEBOOM DS J. PRINS - DR A. A. L. RUTGERS - PROF. DR J. SEVERIJN - DR E. P. VERKERK - MR TH. A. VERSTEEG en MR K. GROEN, *secretaris*

*

INHOUD VAN DIT NUMMER

Colijn's sociaal-economische werkzaamheid, door C. Smeenk, 409 — Gezinstarieven, door R. Gosker, 430 — (Vraag en Antwoord (Adv.-rubriek), 440 (1. en 2. *Wethoudersverkiezing*) — Boekbespreking, 447

KOK KAMPEN

MET VASTE MEDEWERKING VAN

H. ALGRA - PROF. DR A. ANEMA - DR J. A. H. J. S. BRUINS SLOT - IR B. TER BRUGGE - DR E. DIEMER - PROF. DR I. A. DIEPENHORST - PROF. DR A. M. DONNER - PROF. DR H. DOOYEWEERD - F. FUYKSCHOT - DR N. G. GEELKERKEN - R. GOSKER - MR J. J. HANGELBROEK - PROF. MR H. J. HELLEMA - DR T. P. VAN DER KOOY - A. R. DE KWAADSTENIET - DR F. L. VAN MUISWINKEL - DR J. DE NOOY - PROF. DR N. OKMA - PROF. DR K. J. POPMA DS J. PRINS - G. PUCHINGER - IR H. VAN RIESSEN E. VAN RULLER - M. RUPPERT - DR C. M. E. VAN SCHELVEN - DR L. W. G. SCHOLTEN - PROF. DR H. SMITSKAMP - DR J. R. STELLINGA

*

OPNEMING VAN ARTIKELEN, ADVIEZEN EN BOEKBESPREKINGEN IN „ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" HOUDT NIET IN, DAT DE REDACTIE VAN DIT TIJDSCHRIFT HAAR INSTEMMING BETUIGT MET DEN INHOUD VAN DEZE BIJDRAGE. DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DIEN INHOUD BLIJFT VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER DER BIJDRAGE

*

VOORWAARDEN VAN UITGAVE

„ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE" verschijnt in maandelijkse afleveringen, elk van twee vel druks, op royaal formaat.

De abonnementsprijs bedraagt *f* 4.75 per jaar, franco thuis. Het abonnement verplicht voor een jaar.

Alle stukken *voor de Redactie* bestemd adressere men aan Mr K. GROEN, Dr Kuyperstraat 5 te 's Gravenhage.

Alles wat *de uitgave* en *de expeditie* betreft, moet worden gericht aan het adres van den Uitgever te Kampen.

De intekening is opengesteld bij alle solide Boekhandelaren, zomede bij den Uitgever

KAMPEN — POSTGIRO No. 47048 — J. H. KOK N.V.

COLIJN's SOCIAAL-ECONOMISCHE WERKZAAMHEID

DOOR

C. SMEENK

Men heeft van Dr KUYPER wel eens gezegd, dat bij hem was een tekort aan mensenkennis, dat hij te spoedig vertrouwen schonk en dientengevolge bij aanbevelingen en benoemingen soms mistastte.

Inderdaad kan hier zeker een tekort worden geconstateerd. KUYPER zelf heeft de gevolgen daarvan in enkele gevallen pijnlijk gevoeld.

Maar één feit staat toch eveneens vast. Zelden heeft KUYPER zich vergist in de aanwijzing van personen, die het vooral aan hem danken, dat zij in hun leven werden geroepen tot belangrijke functies, tot leidende posities. IDENBURG en COLIJN zijn de meest overtuigende, maar toch niet de enige bewijzen voor deze uitspraak. Schier onmiddellijk doorzag KUYPER, of er intellectuele begaafdheid was. Als Minister van Binnenlandse Zaken „ontdekte" hij KAN, destijds ambtenaar, later Secretaris-Generaal en Minister. Ook DE MONTÉ VERLOREN, een der kundigste antirevolutionaire Kamerleden, werd door hem „ontdekt" en aan de kiesverenigingen in het district Breukelen aanbevolen. Zo zouden nog meer voorbeelden zijn te noemen.

In 1909 werd COLIJN door KUYPER genoemd als candidaat voor Sneek. Men kende hem in Friesland en in het overige land nog weinig, al had men wel een en ander gehoord van zijn schitterende Indische carrière. Maar KUYPER kende hem en wist ook wel van IDENBURG wie COLIJN was en wat hij kon presteren. De Friezen waren aanstonds bereid, KUYPER's advies op te volgen. Zij hebben er geen spijt van gehad! Reeds spoedig kwam hij in de Kamer naar voren. En na het aftreden van den heer SABRON werd hem de portefeuille van Oorlog in het kabinet-HEEMSKERK toevertrouwd, terwijl hij korten tijd later ook nog ad interim Marine onder zijn beheer kreeg. Zijn ministerschap was een succes. Het gelukte hem de Militiewet tot stand te brengen, waaraan wij mede de snelle, prachtig verlopen mobilisatie in 1914 danken.

In 1913 maakte hij een studiereis naar China en Nederlands-

Indië, thans Indonesië genaamd. In 1914 trad hij op als Directeur van de Bataafse Petroleum Maatschappij. Als een der leiders van het olie-concern vertoefde hij enigen tijd in Londen, hetgeen aan zijn internationale oriëntatie zeer ten goede kwam. Reeds vóór KUYPER's heengaan oefende hij invloed uit op den gang van zaken in de Antirevolutionaire Partij. Met IDENBURG nam hij, daartoe door KUYPER aangewezen, in 1920 de leiding in handen. Ten volle gaf hij zich aan deze taak nadat hij in 1922 ontslag had genomen uit zijn belangrijke functie bij het concern. Sedert zien wij hem optreden als Kamerlid en hoofdredacteur van *De Standaard,* als Minister van Financiën, enige malen als Minister-President, tevens als Minister van Koloniën, terwijl hij in den loop der jaren ook nog ad interim de ministeries van Economische zaken, Waterstaat en Marine beheerde. In het kabinet van 1937, toen de leiding van het ministerie hoge eisen stelde, belastte hij zich daarbij met de niet zeer omvangrijke werkzaamheid van het departement van Algemene Zaken.

Een belangrijke rol vervulde hij als afgevaardigde naar de Economische Wereldconferentie, als voorzitter van de Conferentie tot afschaffing van in- en uitvoerverboden, als vice-voorzitter van het Raadgevend Economisch Comité van den Volkenbond. Tal van andere functies in het Nederlandse openbare leven behoeven hier niet te worden vermeld.

Wij gaven deze opsomming omdat zij reeds een aanwijzing biedt omtrent COLIJN's voorkeur en belangstelling. Stellig was die belangstelling veelzijdig. Zij ging vooral uit naar militaire, economische, financiële, „koloniale" en internationale vraagstukken. Ook de Nederlandse staatkundige aangelegenheden hadden zijn interesse. En hij zou geen goed Calvinist zijn geweest, indien hij zich tevens niet had bezig gehouden met diepere geestelijke en theologische vragen. Hij was een goed Calvinist. Hij had de Kerk lief. De zending, met name in Indië, ging hem zeer ter harte. En zo vond hij ook telkens weer in zijn geschriften en redevoeringen de aansluiting bij het eenvoudige gelovige volk. Maar zijn enger studiegebied betrof toch de eerstgenoemde vraagstukken. Ook bij zijn practische werkzaamheid bewoog hij zich bij voorkeur in deze sfeer.

Het zal wellicht reeds zijn opgevallen, dat wij niet spraken over zijn belangstelling in wat men *sociale* vragen in den engeren zin kan noemen. Men concludere daaruit niet, dat zij ontbrak. Hij wist wel, dat er een innig verband is tussen economische en sociale aangelegenheden. Wie met hem in persoonlijk contact kwam, kon

al spoedig bemerken, dat hij sociale bewogenheid kende, dat hij meevoelde met wie in nood verkeerde. Steeds was hij tot hulpverlening bereid. En voor het eigen personeel was hij een goed werkgever.

Ook stond hij sympathiek tegenover de Christelijk sociale beweging. De reorganisatie van Boaz, het verbond van Christelijke patroons, was vooral zijn werk. Van het Christelijk Werkgeversverbond was hij een tijdlang voorzitter. Maar ook Patrimonium en het Christelijk Nationaal Vakverbond hadden zijn sympathie. Met vreugde constateerde hij in een in 1932 voor de afdeling Groningen van Patrimonium gehouden rede, dat de arbeiders in de laatste dertig jaren op een sociaal hoger peil waren gekomen. Niemand kan den vooruitgang loochenen. Maar tevens, zo vervolgde hij, „zal ieder, die in zijn voorstelling van zaken eerlijk wil blijven, moeten toegeven, dat het toch altijd nog maar een *bescheiden welvaart is, die in de meeste arbeidersgezinnen genoten wordt.* Dankbaar mogen onze arbeiders zijn voor wat zij de laatste 30 jaar verwierven, maar dankbaar moeten alle Nederlanders zijn, dat de toestanden uit de 19de eeuw achter ons liggen. Wij willen, uit vrijen wil althans, daarheen niet terug!"

Men bedenke, dat dit woord werd gesproken in de eerste jaren van de economische crisis, die ook ons land in ernstige mate zou teisteren.

Toch menen wij, ondanks dit alles, te kunnen volhouden, dat COLIJN's belangstelling meer uitging naar de economische dan wel naar de sociale vragen, naar het arbeidsrecht, naar de sociale wetgeving.

Nu moet worden erkend, dat vele strijders voor sociale hervormingen meermalen te weinig op de economische eisen en mogelijkheden hebben gelet. Veler afkeer van de „liberale economie" was zo groot, dat zij geneigd waren, alle economische studie overbodig te achten. In hun oppervlakkigheid noemden zij wel eens „liberaal" wat niet anders was dan een rekenen met de werkelijkheid. COLIJN's aanleg en levensgang waren niet van dien aard, dat men bij hem behoefde te vrezen voor het maken van een zodanige fout. Veeleer was zekere eenzijdigheid naar den anderen kant mogelijk. Maar in den regel kwamen dan corrigerende factoren, zijn christelijk beginsel, zijn sociaal gevoel, zijn scherp inzicht in de politieke eisen van het ogenblik — hun werk doen.

COLIJN was er diep van overtuigd, dat de vooruitgang der arbeiders sedert de eerste helft der 19de eeuw slechts zeer ten dele was te danken aan de sociale en politieke actie der arbeiders-

beweging, al ontkende hij natuurlijk niet, dat zij het verdelingsproces gunstig had beïnvloed. En evenmin, dat de verheffing der arbeiders de productie ten goede kwam. Maar de grotere mogelijkheden waren, naar zijn mening, die ook moeilijk voor ernstige tegenspraak vatbaar is, vooral geopend door energieke ondernemers, door de „captains of industries", door ontsluiting van nieuwe gebieden, door de technische ontwikkeling, door de kapitaalvorming van de oudere generaties.

Op uitbreiding van die mogelijkheden vooral was COLIJN bedacht. Daarin zag hij tevens een arbeidersbelang van de eerste orde. In Indië zag hij met scherpen blik hoeveel er hier, met name ook in de Buitenbezittingen, te bereiken zou zijn, indien rust en orde gehandhaafd werden en voor de ondernemersenergie ruim baan werd gemaakt. Niet alleen zou daardoor de welvaart van Nederland en van „het Westen" verhoogd kunnen worden, maar bovenal zou op deze wijze het levenspeil der inheemse bevolking kunnen stijgen. De grotere zelfstandigheid in bestuursaangelegenheden, die in het verschiet lag, zou slechts bestaanbaar zijn als de economische zelfstandigheid daaraan voorafging.

Economische werkzaamheid heeft COLIJN steeds bijzonder aangetrokken, al was hij ook in zijn jeugdjaren met hart en ziel militair. IDENBURG was zelfs wel eens bevreesd, dat COLIJN te veel den economischen kant zou opgaan. Hij vroeg daarom in een brief van 9 October 1910 dringend aan KUYPER, COLIJN toch voor de politiek te behouden. Hij is, aldus de toenmalige Gouverneur-Generaal, „naar den mensch gesproken onmisbaar". IDENBURG zag in hem KUYPER's opvolger.

Op 18 Januari 1910 schreef IDENBURG aan KUYPER, dat hij met zowat alles wat COLIJN bij de behandeling der Indische begroting had gesproken, zich wel of bijna kon verenigen. „Alleen op één terrein hoorde ik hem met minder genoegen, namelijk daar, waar hij optrad als woordvoerder eener kapitalistische exploitatie der buitenbezittingen, met name Sumatra's Oostkust. Ik weet wel, hoe hij aan die sympathie voor die kringen komt en er is in hetgeen door hen is verricht veel wat eerbied vraagt, maar wij hebben ons steeds te herinneren, dat de antirevolutionair staat tegen exploitatie van de Koloniën door het moederland maar ook, en niet minder tegen exploitatie door particulieren."

Hier waarschuwde IDENBURG tegen een eenzijdigheid, waarvoor steeds gevaar is wanneer men één bepaald belang scherp naar voren brengt. COLIJN had stellig ook het welzijn van de Indische bevolking op het oog. Maar de schaduwzijde van de „kapi-

talistische" activiteit zag hij in dit geval te veel voorbij. Al mag noch in Indië, noch hier de vrijheid van den ondernemer meer beperkt worden dan uit algemeen en sociaal oogpunt *noodzakelijk* is, die beperking is dan ook geboden. COLIJN, met den werkelijkheidszin die hem kenmerkte, is ook wel tot deze overtuiging gekomen.

Voor het zestiende hoofdstuk in *Saevis Tranquillus in Undis* draagt hij de verantwoordelijkheid. Daaruit blijkt duidelijk, dat hij een open oog had voor de schaduwzijden van de modern-economische ontwikkeling. Daarin toch wordt gepleit voor sociale wetgeving, voor wettelijke arbeidersbescherming en arbeidersverzekering. Het liberale individualisme wordt evenzeer afgewezen als de socialistische stromingen. Uitvoerig wordt gehandeld over bedrijfsorganisatie. Het bedrijf — de bedrijfstak — wordt als een gemeenschap gezien. Verordenende bevoegdheid aan het bedrijfsorgaan toe te kennen, wordt onder voorwaarde van overheidstoezicht aanvaard.

Ook uit andere uitspraken van COLIJN blijkt, dat hij grote waarde hechtte aan de organisatorische ontwikkeling in de maatschappij, door de Overheid waar mogelijk aan te moedigen. Reeds in 1918 wees hij er de Christelijke werkgevers op, dat het individualistisch tijdperk voorbij was. Wilde men aan een alomvattende overheidsbemoeiing ontkomen, dan was krachtige organisatie eis. Een organisatie, die werkgevers en arbeiders deed samenwerken in het belang van het bedrijf en tot wegneming van allerlei misstanden.

Geheel ten onrechte heeft men dan ook uit zijn rede te Amsterdam voor de „captains of industries" afgeleid, dat COLIJN tegen bedrijfsorganisatie, tegen alle „ordening" was.

Het was nog midden in de crisisjaren. De Overheid moest diep ingrijpen in het bedrijfsleven. Allerlei detailvoorschriften moesten worden gegeven betreffende de teelt van gewassen, het fokken van vee, enz. Een en ander was ook nodig, omdat het bedrijfsleven nog niet geheel bij machte was, diverse regelingen zelf te ontwerpen en uit te voeren. Voortdurend werd het evenwel voorgesteld, alsof door nog verdergaande ordening, slechts vaag aangeduid, de crisismoeilijkheden zouden kunnen worden overwonnen. COLIJN betwijfelde dit sterk. En hij kwam tot de bekende uitspraak: „Wij doen den geheelen dag van 's morgens vroeg tot soms half drie in den nacht, niet anders dan ordenen. Wij moeten veel te veel ordenen." Het was wellicht, gezien de stemming in sommige, speciaal ook roomse kringen, minder tactisch, in dat milieu, overwegend liberaal, aldus te spreken. Maar begrijpelijk was het

wel van den leider van een kabinet, dat zich voortdurend bezig moest houden met regelingen betreffende het bedrijfsleven.

Dat COLIJN geen tegenstander was van „ordening", van een stuwen in de richting van bedrijfsorganisatie blijkt reeds uit de door de naar hem genoemde kabinetten genomen wettelijke maatregelen. Als Minister van Economische Zaken ad interim maakte hij bij de Staten-Generaal een ontwerp aanhangig tot het openen van de mogelijkheid, ondernemersovereenkomsten verbindend te verklaren. Dit ontwerp werd tot wet verheven. Kort daarna kwam het kabinet met een ontwerp, dat ook voor collectieve arbeidscontracten eenzelfde mogelijkheid wilde scheppen. Ook dit ontwerp vond den weg naar het *Staatsblad.* Men kan zonder vrees voor tegenspraak zeggen, dat beide wettelijke maatregelen het koersen in de richting van bedrijfsorganisatie hebben gestimuleerd.

Onder het kabinet-COLIJN is voorts tot stand gekomen de Bedrijfsvergunningenwet. Een, principieel beschouwd, wel zeer vergaande maatregel, waardoor het stichten van nieuwe industriële bedrijven gebonden kon worden aan een van overheidswege te verlenen vergunning. De practische bedoeling was, te kunnen verhinderen, dat een buitenlands concern zich hier te lande zou vestigen met de kennelijke, hoewel natuurlijk niet uitgesproken, bedoeling, door een tijdelijke concurrentie in lage prijzen de Nederlandse nijverheid het bestaan onmogelijk te maken. Zodra dit gelukt zou zijn, zou men zich voor het aanvankelijk geleden verlies wel schadeloos stellen! In den crisistijd was voor een zodanige handelwijze wel enig gevaar aanwezig.

Men heeft COLIJN „een doodgewonen liberaal" genoemd. Maar de reeds besproken maatregelen waren toch stellig niet in overeenstemming met de liberale theorie der overheidsonthouding. Zij werden dan ook van liberale zijde meermalen bestreden. Wie het betwijfelen mocht, sla er de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit die dagen maar eens op na.

Heel de crisispolitiek van de kabinetten-COLIJN van 1933 en 1937 was *anti-liberaal.*

De Regering bleef tegenover de economische crisis niet lijdelijk. Zij nam niet het standpunt in, dat de crisis maar moest „uitzieken", dat men in de bedrijven, geheel aan zich zelf overgelaten, een nieuw evenwicht moest zien te vinden. Neen, op alle mogelijke manieren werd het bedrijfsleven gesteund en werd gepoogd het leed van verschillende bevolkingsgroepen te verzachten.

Geheel anders dan in de jaren tachtig van de vorige eeuw, werd nu aan den landbouw een steun verleend, die ons platteland voor

uitputting heeft behoed. Al bleef de positie van de meeste boeren en tuinders in de jaren 1929—1939 weinig rooskleurig, de millioenensteun had toch ten gevolge, dat de bedrijven in stand werden gehouden, de werkloosheid werd beperkt, de koopkracht niet geheel werd vernietigd.

De industrie werd gesteund door tariefmaatregelen en contingenteringen, door faciliteiten bij export, voor zover het verlenen daarvan niet kon worden beschouwd als dumping. In bepaalde gevallen werd financiële steun geboden aan industrieën, via de Bank voor industriefinanciering. Krachtdadige hulp genoot de scheepvaart. Het middenstandscrediet werd uitgebreid.

Direct en indirect profiteerde het bedrijfsleven van hetgeen gedaan werd voor de vermeerdering van de werkgelegenheid door de uitvoering van openbare werken, door droogmakingen (bebouwing Wieringermeer, Noordoostpolder, Wadden), door ontginningen.

Bij dit punt moeten wij iets langer stilstaan.

Men spreekt in onzen tijd veel over „conjunctuurpolitiek". In een tijd van hoogconjunctuur, zegt men, moeten er door den staat reserves worden gevormd. Alle openbare werken, die enigszins uitstel kunnen lijden, moeten worden verschoven. Komt dan de conjunctuur-omslag, dan zijn er mogelijkheden voor belastingverlaging, waardoor de ingezonken koopkracht weer kan worden hersteld. Ook kunnen dan veel openbare werken worden uitgevoerd, waardoor de werkloosheid kan worden bestreden. Deze openbare werken hebben niet alleen betekenis voor de ondernemers en arbeiders, die daarbij direct betrokken zijn, maar zij geven door den aankoop van materialen, door het op peil houden van de lonen der anders werkloos geworden arbeiders, indirect weer aan vele handen werk.

Wij achten deze theorie niet onjuist. Haar toepassing kan in een „gewone" crisis van niet al te langen duur stellig uitkomst bieden. Maar vooreerst zal de practische toepassing steeds verre van gemakkelijk zijn. En stellig mag men er de Nederlandse Regering geen verwijt van maken, dat er in de periode tussen de beide wereldoorlogen niet opzettelijk overeenkomstig deze theorie werd gehandeld. Dit was immers kortweg onmogelijk. Reeds aanstonds na het uitbreken van den eersten wereldoorlog in 1914 ontstonden er moeilijkheden. De werkloosheid nam in den loop der oorlogsjaren grote afmetingen aan. Voor 1914 vonden circa 125.000 Nederlandse arbeiders in Duitsland emplooi. Dit cijfer is eer te laag dan te hoog. Deze arbeiders keerden successievelijk

naar het vaderland terug, vooral na 1918, toen Duitsland leed onder de ellende der inflatie. Deze terugtocht hield aan tot 1924. Menige gemeente, vooral in het Oosten des lands, zag zich genoodzaakt tot het doen van grote uitgaven voor steun en armenzorg.

Er waren nog meer factoren, die gedurende den oorlog en daarna werkloosheid veroorzaakten. Men denke aan het verloren gaan van afzetgebieden elders, aan de beperking van het transitoverkeer, aan de valutaconcurrentie, etc. Na een korte opleving kondigden zich reeds in het laatst van 1920 ernstige crisisverschijnselen aan. Met Ministerie-RUYS DE BEERENBROUCK nam verschillende maatregelen. Het stimuleerde met kracht den woningbouw. In 1919 werden alléén voor den bouw van verenigings- en gemeentewoningen voorschotten verleend tot een bedrag van 95 millioen gulden, in 1920 steeg dit bedrag tot 160 millioen en in 1921 zelfs tot 210 millioen. Ook de particuliere bouwnijverheid werd te hulp geroepen en financieel gesteund. Na 1921 zien wij de gemeenten meer voorschotten verlenen, maar het Rijk gaf naast voorschotten bijdragen in de exploitatietekorten op vrij uitgebreide schaal. In de jaren 1919—1925 zijn alléén door verenigingen en gemeenten ruim 140.000 woningen voor de arbeidersbevolking en den kleinen middenstand gebouwd. In 1925 was, dank zij ook de activiteit van particulieren, de woningnood overwonnen. Het Rijk ging daarop over tot het verlenen van steun, in den vorm van voorschotten en bijdragen, voor den bouw van woningen ter vervanging van krot- en noodwoningen. Vele — niet alle — gemeenten waren actief. Maar er zijn toch in de jaren 1925—1937 — dus ook onder de kabinetten-COLIJN — voor den bouw van in totaal 13.105 van deze woningen rijksbijdragen verleend.

In totaal zijn tot 1937 ruim 215.000 arbeiders- en kleine middenstandswoningen, met steun van de publieke lichamen, gebouwd, naar schatting een paar honderdduizend woningen verbeterd en bijna 38.000 woningen onbewoonbaar verklaard. Over de jaren 1921—1937 zijn ruim 18.500 slechte woningen ontruimd.

Niemand heeft in de jaren 1919—1930 betoogd, dat men den woningbouw maar moest beperken, met het oog op nog komende scherpere crisisomstandigheen. Integendeel, er werd ook in de Staten-Generaal steeds aangedrongen op den bouw van meer woningen.

In de jaren dertig was er in diverse gemeenten een woning-*overschot*. Niet alleen, zoals Minister IN 'T VELD onlangs verklaarde, was dit overschot er in de middenstandswoningen. Er was ook een zeer ruime markt voor wat de arbeiderswoningen

betrof. Zelfs was men in sommige gemeenten genoodzaakt, de huren van verenigingswoningen niet onbelangrijk te verlagen, ten einde de bewoners vast te houden en leegstaan te voorkomen. Het was onder die omstandigheden wel verklaarbaar, dat de nieuwbouw werd beperkt. Toch werden in de jaren 1933, 1934 en 1935 nog altijd resp. 44.367, 52.550, 45.202 woningen gebouwd. Cijfers, die men na den tweeden wereldoorlog nog niet bereikte. In 1936 en 1937 bedroeg het aantal, als gevolg van de woningruimte, slechts rond 30.000. Men kon ook moeilijk voorzien, dat in de jaren 1940—1945 de nieuwbouw vrijwel zou worden stop gezet, terwijl de oorlog vele ruïnes zou veroorzaken. Dat vele, meest kleinere, gemeenten niet meer hebben gedaan voor krotopruiming en sanering van wijken, moet worden betreurd. Maar de Regering stelde daarvoor toch een aantal millioenen beschikbaar.

In 1934 werd door het kabinet-COLIJN een maatregel genomen, die min of meer lag in de lijn van hetgeen thans door velen in crisistijden wenselijk wordt geacht: verlaging van kosten, vermeerdering van consumptiemogelijkheid. Door verlaging van de rente der rijksvoorschotten en verhoging van de bijdragen, konden sedert 1 Januari 1934 voor de met rijkssteun ingevolge de Woningwet gebouwde woningen huurverlagingen tot stand worden gebracht tot een totaal van *f* 5.100.000,— per jaar. De totale huuropbrengst van deze woningen in aanmerking genomen, betekende dit een *gemiddelde* huurverlaging van 14,57 %.

De werkloosheid in de jaren 1918—1930 noopte, gelijk reeds gezegd, tot het ter hand nemen van openbare werken, met name van ontginningen. Niemand heeft in de jaren voor 1930 gezegd: matigt u, voert conjunctuurpolitiek en reserveert openbare werken voor een komende, nog scherpere crisis. Integendeel: bij de telken jare gevoerde werkloosheidsdebatten werd steeds aangedrongen op de uitvoering van meer werken. Bovendien stond het dikwijls ook zo, dat in jaren van vrij goede conjunctuur diverse werken moeilijk uitstel konden lijden.

In de jaren van de kabinetten-COLIJN zijn vele openbare werken ter hand genomen. Men heeft ook wat dit betreft de crisis niet onbestreden gelaten. Het was waarlijk niet zo, dat door COLIJN c.s. eenzijdig „in geld gedacht werd". En nog minder is het in overeenstemming met de werkelijkheid, dat alleen heil werd gezocht in „aanpassing" in den zin van loonsverlaging. Ware een oud-liberaal recept gevolgd, dan zouden door openbare werken, door steun aan de bedrijven, door subsidiëring van werkloosheidskassen en het

verstrekken van uitkeringen bij werkloosheid tot bedragen van 142 millioen gulden per jaar, de loonsverlagingen niet zijn tegengehouden en beperkt. Evenmin zou dan in den landbouw als *voorwaarde* voor steunverlening aan het bedrijf zijn gesteld: het sluiten van een collectief contract met de arbeidersorganisaties en bij geschil over de arbeidsvoorwaarden verplichte arbitrage.

De *geld*lonen zijn in de crisisjaren verlaagd. Maar, behoudens uitzonderingen, zijn de *reële* lonen der werkende arbeiders niet verminderd. Door de verlaging der kosten van het levensonderhoud werd de daling der geldlonen als regel gecompenseerd. Dit valt met cijfers te bewijzen. Het werd destijds ook van socialistische zijde erkend en als een bewijs voor de kracht der vakbeweging aangevoerd. Maar zonder de werkloosheidsvoorzieningen der Regering zou die kracht te enenmale onvoldoende zijn geweest om de reële positie in fellen crisistijd te handhaven.

Van een geleidelijke verhoging van den levensstandaard der arbeiders, die zonder de crisis zou zijn bereikt, was evenwel helaas geen sprake. Eveneens moet worden erkend, dat de oogst op sociaal-wetgevend gebied onder de kabinetten-COLIJN van 1933—'39 niet rijk was. Behalve de reeds genoemde wet inzake de verbindendverklaring van collectieve arbeidsovereenkomsten kan nog worden gewezen op de invoering van een verbeterde Stuwadoorswet, op de Huisarbeidswet en op de Kinderbijslagwet, nog kort voor het aftreden van het kabinet in 1939 de Tweede Kamer gepasseerd.

Maar het is geen wonder, dat hier in deze jaren de oogst betrekkelijk schraal was. Er was in de jaren 1918—1933 heel wat tot stand gebracht op het gebied van de wettelijke arbeidersbescherming en arbeidersverzekering. Dikwijls met volle medewerking van COLIJN. Hij was het, die in de Eerste Kamer pleitte voor de invoering van de Invaliditeitswet en daarbij in overweging gaf, de premie geheel ten laste van het bedrijf te brengen. De sociale wetgeving is, ondanks de crisis, in stand gebleven. Er zijn geen „verslechteringen" in aangebracht.

Wij waren de meeste concurrerende landen ver vooruit. De zogenaamde „sociale lasten" waren te onzent hoger dan in vele andere staten. Dit noopte in het belang van den toch reeds beperkten en met vele moeilijkheden gepaard gaanden export, tot voorzichtigheid. Het sluiten van handelsaccoorden viel niet gemakkelijk. Na den tweeden wereldoorlog zijn de verschillen tussen de „sociale lasten" hier en elders, b.v. met België, Engeland enz., minder groot geworden. Ook andere omstandigheden hebben het verschil in productiekosten dikwijls in ons voordeel doen veranderen.

Maar in de dagen van COLIJN waren de verhoudingen anders. Wie daarmede geen rekening houdt loopt gevaar, een onbillijk oordeel te vellen.

Alle aandacht moest worden geconcentreerd op het vinden van middelen om de werkloosheidsnoden te lenigen. In de jaren 1933—1939 werden voor den aanleg en verbetering — dus niet voor onderhoud — van de primaire en secundaire wegen en voor bruggenbouw bedragen besteed van 24 tot 55 millioen *per jaar*. Het gehele Rijkswegenplan voorzag (met inbegrip van de bruggen over de grote rivieren) van 1937—1952 in een totaal aan investeringen van circa 260 millioen. Men moet hierbij natuurlijk de voor-oorlogse geldwaarde in aanmerking nemen. De oorlog had ten gevolge, dat dit program van het kabinet-COLIJN slechts zeer gedeeltelijk werd uitgevoerd.

Voor de Maaskanalisatie werd 65 millioen uitgegeven, voor de Twentekanalen 20 millioen, voor de Fries-Groningse 10 millioen gulden. De schutsluis te IJmuiden vroeg 19,5 millioen. De versterking van de Noordhollandse dijken eiste 16 millioen. Voor de havens en waterwegen van Vlissingen, Dordrecht, Delfzijl en Harlingen werd 14 millioen beschikbaar gesteld. De verbetering der vaargeulen naar Rotterdam en Amsterdam kostte ruim 12 millioen. Voor kleinere scheepvaartwegen werd tot 1936 uitgegeven ruim 23 millioen en voor verbetering van den waterafvoer tot en met 1939 25 millioen gulden.

Aan spoorwegwerken werd in de jaren 1921—1939 ver over de 150 millioen besteed. Aan diverse electriciteitswerken meer dan 300 millioen.

Het Zuiderzeeplan, Wieringermeerpolder en Noord-Oostpolder — de droogmaking van laatstgenoemden polder is vooral aan COLIJN's initiatief te danken — kwam op 212 + 164 millioen gulden. Van de 164 millioen gulden voor den N.O.polder moest in 1940, bij het uitbreken van den oorlog, nog een belangrijk deel worden verwerkt. Men moest nu bij de verdere werkzaamheden natuurlijk met heel andere cijfers gaan rekenen.

Nog op veel meer kan worden gewezen. Er zijn via het Werkfonds vele, ook minder productieve werken mogelijk gemaakt: bouw van gemeentehuizen, aanleg van speelvelden, enz. De automatisering van het telefoonnet betekende eveneens werkverruiming.

Daarbij komen nog de ontginningen. Meestal geschiedden deze werkzaamheden in den vorm van werkverschaffing. Gedurende een aantal jaren werden voor dit doel door Rijk en gemeenten bedragen besteed van 30 à 40 millioen per jaar.

Men praat in dezen tijd nog wel eens over het „Plan van den Arbeid", dat de „conservatieve", in „geld denkende", „liberale" COLIJN maar niet wilde uitvoeren. Maar men weet blijkbaar niet, dat de latere sociaal-democratische minister VAN DEN TEMPEL op dit plan een degelijke critiek heeft uitgeoefend. Evenals de hoogleraar VAN EMBDEN.

Eén onderdeel werd steeds naar voren gebracht: het openbare werkenplan. Maar op de lijst van deze werken kwamen verschillende voor, die òf reeds door de Regering in uitvoering waren gebracht òf waarvan de voorbereiding ver was gevorderd. Hetzelfde kan worden gezegd met het oog op het plan-WESTHOFF, dat agrarische werken omvatte.

Bij de zgn. „werkverschaffing" stond men voor een moeilijkheid betreffende de loonregelingen. Men kon bezwaarlijk boven de lonen in de particuliere bedrijven uitgaan, al heeft men soms te weinig rekening gehouden met het verschil tussen landbouwwerkzaamheden en „grondwerk", dat in de bouwvakken geclassificeerd wordt. Er werd echter herhaaldelijk enerzijds geklaagd over te lage lonen en andererzijds over lonen, die boven de particuliere op het platteland uitgingen. De materie was moeilijk. Wij zeggen niet, dat hier geen fouten zijn gemaakt.

Men moest er op bedacht zijn, dat de crisis nog jaren zou duren, dat de werkloosheid nog lang de bijzondere aandacht zou vragen. En de voor ontginning werkelijk geschikte gronden waren slechts in beperkte mate aanwezig. Vandaar, dat per gezin maar één persoon te werk werd gesteld. Deze en dergelijke maatregelen lokten critiek uit. Zij waren ook dikwijls onaangenaam voor de mensen. Maar zij waren in den regel onvermijdelijk.

De uitgaven voor directe werkloosheidszorg van Rijk en gemeenten kwamen, gelijk reeds terloops werd vermeld, in de jaren dertig dikwijls op meer dan 140 millioen per jaar.

In geen land ter wereld zijn, naar verhouding, zoveel *civiele* openbare werken uitgevoerd als te onzent. Voor *militaire* opdrachten werd minder besteed dan elders. Maar daarvan kan van zogenaamd „progressieve" zijde, waar langen tijd het „gebroken geweertje" in ere was, kwalijk een grief worden gemaakt. Eerst in de laatste jaren vóór den oorlog verkregen de militaire uitgaven een niet onbelangrijke betekenis voor de uitbreiding van de werkgelegenheid. Op den kapitaaldienst van Defensie van het jaar 1939 was een bedrag van circa 99 millioen gulden uitgetrokken voor militaire doeleinden. Een deel van dat bedrag kon in Nederland worden verwerkt. De noodzakelijkheid van deze uitgaven kon, ge-

zien den internationalen toestand, niet worden ontkend. Maar productief in strict economischen zin waren zij natuurlijk niet.

Hier moge ten aanzien van de militaire toerusting een tekort zijn te constateren, voor wat de civiele werken betreft, stond Nederland aan de spits.

Men behoeft ons dan ook niet, als ware het wat nieuws, te vertellen, dat in crisistijden openbare werken moeten worden uitgevoerd. Wij wisten dat reeds lang vóór den oorlog. En de kabinetten-COLIJN handelden ook overeenkomstig deze wetenschap.

Toch bleef, ondanks alle maatregelen, de werkloosheid omvangrijk. Omvangrijker dan in vele andere landen. Men zij hier echter met vergelijkingen steeds voorzichtig. Dat is men niet altijd, wanneer men over het cijfer van 400.000 werklozen spreekt en daarbij tevens wijst op cijfers van andere landen[1]).

De Belgische cijfers van dien tijd hadden alleen betrekking op de vrijwillig tegen werkloosheid verzekerde arbeiders. Ook was het van betekenis, waar men de grens trok tussen valide werklozen en minder validen, die naar de armenzorgorganen werden afgevoerd. Men was in tal van landen vlugger dan te onzent tot deze afvoering bereid. Hier te lande lag in de verdeling der kosten tussen Rijk en gemeente zelfs een tegenovergestelde tendenz.

Wij telden voorts onder de werklozen mede de arbeiders, die bij de werkverschaffingen arbeid verrichtten. In andere landen deed men dit niet.

Te onzent werkte bovendien een factor niet, die in sommige landen de bestrijding van de werkloosheid gemakkelijker maakte. In Duitsland, in België, in Engeland en Frankrijk waren in de jaren 1915—1919 de geboortecijfers lager dan „normaal", hetgeen toch reeds voor deze landen een geringer cijfer betekende dan het Nederlandse. Maar vooral in Duitsland lieten zich de gevolgen daarvan in de jaren dertig scherp gevoelen op de arbeidsmarkt. Dit vergemakkelijkte de nationaal-socialistische politiek, die ook overigens door militaire maatregelen, door afvloeiing naar armenzorg, door concentratiekampen e. d. de werkloosheid wist „op te heffen"!

---

[1]) Het aantal werklozen bedroeg in ronde cijfers:
Mei 1933: 292 000
Mei 1934: 293 000
Mei 1935: 356 000
In de wintermaanden steeg het cijfer tot ruim 400 000. Dit was ook nog in Januari 1938 — dus na de devaluatie — het geval.

Nederland had daarentegen in de crisisjaren steeds een belangrijk aanbod van jeugdige arbeiders op de arbeidsmarkt. Die jeugdwerkloosheid was een benauwend probleem!

Maar ook al houdt men met de genoemde omstandigheden voldoende rekening, dan nog moet worden erkend, dat de werkloosheid hier zeer omvangrijk was en dat de Regering niet in staat is gebleken, het euvel radicaal te overwinnen.

Maar dit behoeft niemand te verwonderen. Geen enkel kabinet, hoe ook samengesteld, zou daartoe bij machte zijn geweest, gegeven de omstandigheden, waarin de wereld in de jaren na 1929 verkeerde.

Nederland, met zijn groeiende bevolking, had en heeft behoefte aan een zo weinig mogelijk belemmerd ruilverkeer. Het kan niet leven zonder export, zonder het verlenen van diensten aan andere volken, zonder handel en scheepvaart. In de voor-oorlogse jaren werden echter onze levensbelangen in ernstige mate geschaad door het autarkisch streven van verschillende staten, door hoge tarieven, contingenteringen en invoerverboden. Het transitoverkeer werd, als gevolg vooral van de Duitse economische politiek, zeer beperkt. In onze grote havens was te weinig emplooi.

Men heeft van socialistische zijde beweerd, dat COLIJN het karakter van de crisis niet heeft doorzien. Hij zou van mening zijn geweest, dat men hier slechts had te doen met een gewone periodieke crisis, verscherpt door enige gevolgen van den eersten wereldoorlog. Vandaar, dat hij zich beperken wilde tot het gebruik van enige lapmiddelen. Met name zocht hij uitkomst in toepassing van de liberale vrijhandelsgedachte. Maar het was immers geen „gewone" crisis. Het was een crisis van het liberale kapitalisme. De genezing moest dan ook worden gezocht in de socialistische lijn, in plan-economie, in ordening door den staat.

Deze voorstelling is, in het licht van de feiten, volkomen onhoudbaar. De werkelijkheid werd hier gezien door een beslagen socialistische bril.

Onjuist is het al dadelijk, dat COLIJN de crisis vooral zag als een economisch verschijnsel, dat periodiek optreedt. Hij had wel degelijk oog voor haar bijzonder, voor haar structureel karakter. In zijn Deputatenrede van 14 October 1921 voorzag hij de komende moeilijkheden, die evenwel nog gedurende enkele jaren voor ons land minder ernstig zijn geweest dan destijds werd verwacht. Het was een uitstel, geen afstel. Het uitstel werd verkregen dank zij een snelle opleving in Indië en den credietenstroom, die van overzee vloeide naar ons Duitse achterland. Maar na een luttel

aantal jaren ging de invloed daarvan, vooral van den laatstgenoemden factor, vrijwel geheel verloren.

In zijn Kamerrede van November 1935 wees COLIJN opnieuw op de verschillende aspecten van de crisis. De vrije prijsvorming van de 19de eeuw onderging reeds voor den eersten wereldoorlog den storenden invloed van allerlei factoren: de technische ontwikkeling, de wijze van financiering der ondernemingen (er werd meer dan voorheen gewerkt met bankkapitaal of met obligatiekapitaal), de kracht der arbeidersbeweging, die in de onderscheidene landen verschilde, hetwelk leidde tot belangrijke loonverschillen, de sociale verzorging, die eveneens in het ene land veel uitgebreider was dan in het andere.

Maar er werkte na den oorlog nog een andere factor ook: de industrialisatie van het Oosten, waardoor voor het Westen grote afzetgebieden verloren gingen.

De vorming van nieuwe staten in Europa, die een behoorlijke financiële en economische basis misten, de verarming in grote delen van ons werelddeel, versterkten de autarkische neigingen, deden grijpen naar hoge tarieven en andere invoerbeperkingen.

Op deze feiten vestigde COLIJN de aandacht. Hij leverde daarmede het bewijs, dat hij de crisis niet maar als een „gewone" beschouwde, die wel spoedig weer in een hoog-conjuctuurperiode zou overgaan. Er zou in de extreme toestanden zeker wel weer enige verandering komen. Men moest zich evenwel bij de gewijzigde omstandigheden aanpassen. De vroegere verhoudingen zouden niet terugkeren. Maar toch had ook de aanpassing haar grenzen, omdat niet alle moeilijkheden van blijvenden aard zouden zijn.

Uiteraard gaf COLIJN hier geen volledige uiteenzetting. Het autarkisch streven was er niet alleen in de verarmde landen. Het pogen, om door hoog opgevoerde tarieven den invoer te beperken was er b.v. ook in de Verenigde Staten, in Australië en elders. Onder den invloed mede van de arbeidersbeweging was er daar eveneens een streven naar belemmering van de immigratie. De Verenigde Staten verschaften credieten aan Duitsland en andere landen. Maar tegelijkertijd verhinderden zij door hun tariefpolitiek den invoer van producten uit die landen. Deze konden dus niet door hun arbeid rente en aflossing betalen.

Men kon wel spreken van een verdwaasde wereld.

Wij hebben ernstige bezwaren tegen het „liberalisme" van de 19e eeuw. Maar wij menen, dat de eerlijkheid verbiedt, de vooroorlogse crisismoeilijkheden vooral op den breden rug van het „liberale kapitalisme" te schuiven. Geen terzake kundige toch zal

het autarkisch streven, het pogen om den ruilhandel op alle mogelijke manieren te belemmeren, „liberale politiek" kunnen noemen. Veeleer kan men zeggen, dat in de jaren 1918—1939 een anti-liberale economische politiek werd gevoerd. Maar het was daarom nog geen goede politiek! Ook achter het plakken van het etiket „liberaal" kunnen soms bepaalde propagandistische bedoelingen schuil gaan.

In de Kamerrede van 1935 bewees COLIJN, dat hij niet afkerig was van ordeningsmaatregelen, wanneer zij doel konden treffen. Hij sprak met waardering over hetgeen tot stand was gekomen met betrekking tot de wereldproductie van tin, thee, kina en rubber, terwijl over andere goederen nog besprekingen werden gevoerd. „Voor Nederland", verklaarde hij, „zijn wij bereid, om waar de gelegenheid zich maar voordoet, ook aan soortgelijke besprekingen deel te nemen."

Tegen het dwaze denkbeeld, met Indië een economische eenheid te vormen — de heer VAN POLL gevoelde veel voor een gaan in deze richting — waarschuwde COLIJN. Terecht betoogde hij, dat Indië en Nederland niet complementair waren. Nederland kon immers maar enkele producten afnemen van de grote stapelproducten, die Indië voortbrengt. En de millioenenbevolking van Indië was, helaas, nog te arm om anders dan in bescheiden mate de dure producten uit Europa te kunnen kopen.

Toch is er met de uitwisseling van producten tussen Nederland en Indië wel een en ander bereikt, ook ten bate van de textielindustrie.

In Nederland werd eveneens gestreefd naar aanpassing van de productie aan de gewijzigde omstandigheden. Aanpassing door „ordening", zo men wil. Hier kan worden gewezen op de productie van suikerbieten, aardappelen, zuivel en vlees.

Maar men kon hier niet ruwweg ingrijpen in sedert vele jaren bestaande bedrijfstoestanden. Eerst geleidelijk kon men iets bereiken.

In het Kamerdebat was, weinig concreet, gesproken over ordening van het bedrijfsleven. COLIJN zeide daarover: „Dat er meer orde in de productie noodig is, is geen nieuwe gedachte; het kartelwezen is er een uiting van en dit bestaat reeds vele jaren. De coöperatie in sommige opzichten eveneens. Voor nieuwe vormen op dit gebied is zeker plaats en de regeering staat daar allerminst bot afwijzend tegenover." De minister herinnerde aan het door hem ingediende ontwerp inzake de ondernemersovereenkomsten en vervolgde: „Maar aan twee voorwaarden zal daarbij altijd voldaan moeten worden: het initiatief moet opkomen uit de maatschappij

zelf en het algemeen belang mag daarbij niet in het gedrang komen. Alleen wat in het leven zelf groeit, heeft tenslotte wezenlijke levenskracht; kunstmatige scheppingen brengen, naar de ervaring geleerd heeft, geen wezenlijke vernieuwing."

Industrialisatie wilde de Regering ook gaarne bevorderen. Maar ook hier behoorde men zich te wachten voor kunstmatige scheppingen zonder innerlijke levenskracht. De droogmaking van de Zuiderzee werd mede gezien in verband met de wenselijkheid, den invoer van grove bodemproducten te beperken, indien de betalingsbalans door de belemmering van den export haar evenwicht zou verliezen.

Export zag COLIJN terecht als een levensbehoefte. Vermindering van handelsbelemmeringen zou de welvaart der volken verhogen, ook al zouden aanvankelijk moeilijkheden zijn te overwinnen. Voor een vrijer ruilverkeer pleitte hij met talent op internationale conferenties. Hij had hier groot gezag. Zijn bijzondere bekwaamheden werden duidelijk in het licht gesteld door Dr F. M. WIBAUT in diens memoires, uitgegeven onder den titel *Levensbouw*.

Helaas heeft COLIJN's onvermoeide arbeid niet geleid tot het zo vurig begeerde resultaat. Men gaf hem wel gelijk op de internationale conferenties. Maar thuisgekomen ondervonden de gedelegeerden niet de nodige medewerking van hun Regeringen. De conferentie van 1933 slaagde niet door de houding van de Verenigde Staten. De internationale politieke atmosfeer was in de jaren 1929—1939 weinig gunstig voor de verwezenlijking van COLIJN's denkbeelden. Zijn arbeid verdient er niet minder waardering om. Had zijn werk succes gehad, dan zouden ook de belangen der Nederlandse arbeiders daarmede in belangrijke mate zijn gediend.

De internationale omstandigheden noopten nu echter ook ons land tot diverse maatregelen, als contingenteringen en andere invoerbeperkingen, die op zichzelf beschouwd weinig aantrekkelijk waren.

De financiële politiek van de kabinetten-COLIJN, het streven naar budgetair evenwicht ook door beperking van de publieke uitgaven, heeft aanleiding gegeven tot veel critiek. COLIJN werd de boeman. Hij was anti-sociaal en kende slechts als geneesmiddelen voor het zieke leven: aanpassing en bezuiniging. De „sluitende begroting" scheen voor hem het een en het al. Daaraan werd alles ondergeschikt gemaakt. Men moest echter niet terugschrikken voor begrotingstekorten gedurende een aantal jaren. De „veiligstelling" van den gulden, de handhaving van zijn koopkracht mocht

niet vooral de gedragslijn bepalen. Dat was misschien wel in het belang van de „kapitalisten", maar het was zeker niet in harmonie met de belangen van de grote massa der lager-gesitueerden. De politiek van den „gaven gulden" was het klare bewijs van COLIJN's kapitalistische, anti-sociale, arbeidersvijandelijke gezindheid.

Daartegenover moet nu in de eerste plaats worden opgemerkt, dat COLIJN niet alleen verantwoordelijk is voor de in de jaren dertig gevoerde financiële politiek. Mede verantwoordelijk is ook de heer OUD, van 1933 tot 1937 Minister van Financiën. Dat deze vrijzinnig-democraat conservatief was, alleen oog had voor kapitalistische belangen, zal niemand in ernst kunnen volhouden, hoeveel bezwaren men ook thans in de Partij van den Arbeid tegen den man, die enigen tijd „partijgenoot" was, moge aanvoeren. Medeverantwoordelijk is ook Mr JOEKES, thans lid van de Partij van den Arbeid en minister in het kabinet-DREES, die als woordvoerder van de vrijzinnig-democratische fractie het financiële beleid van het ministerie-COLIJN verdedigde. Waarom alleen COLIJN voor alles aansprakelijk gesteld? Liberalen, Vrijzinnig-democraten, Rooms-Katholieken en Christelijk-historischen kunnen zich evenmin als de Antirevolutionairen aan de verantwoordelijkheid onttrekken.

In de tweede plaats worde er de aandacht op gevestigd, dat er *geen* reëel sluitende begrotingen waren. Er waren tekorten, er werd geleend voor niet-productieve uitgaven, er werd niet voldaan aan voorgeschreven stortingen in het Invaliditeitsfonds enz. Gepoogd werd inderdaad, de budgetaire tekorten binnen de perken te houden, maar ze geheel te doen verdwijnen was niet wel mogelijk. De crisisuitgaven waren aanzienlijk. Belastingverhoging achtte men in het algemeen ongewenst en een belemmering voor herstel van het bedrijfsleven.

De theorie, dat de begroting zonder bezwaar gedurende enige jaren een tekort kan aanwijzen, is aanvechtbaar. Maar in elk geval kan men in tekorten slechts berusten, wanneer er uitzicht bestaat op het spoedig aanbreken van een welvaartsperiode, waarin men de tekorten door overschotten op den gewonen dienst kan aanzuiveren. Dit uitzicht op een vrij spoedig herstel bestond helaas tijdens COLIJN's bewind nog niet. En het voortdurend werken met tekorten roept wel terdege het gevaar der inflatie van het ruilmiddel op. Een gevaar, dat meer het levenspeil van de grote massa dan dat van de kapitalisten-aandeelhouders en ondernemers bedreigt.

COLIJN wilde dat gevaar afwenden. Tegen opzettelijke devaluatie

verzette hij zich tot het uiterste. Morele en sociale overwegingen brachten hem tot deze houding.

De devaluatie van het ruilmiddel werd van meer dan één zijde aanbevolen als een middel om de positie van ons bedrijfsleven tegenover het buitenland te versterken, om de concurrentie op de internationale markt te vergemakkelijken. Ons loon- en prijspeil achtte men, vergelijkenderwijs, te hoog. Verlaging van geldlonen stuitte op moeilijkheden. Door devaluatie zou men echter een *reële* loonsverlaging kunnen verkrijgen, terwijl de geldlonen geen vermindering zouden ondergaan of zelfs zouden kunnen worden verhoogd. Weerstanden van de vakverenigingen waren dan òf niet te duchten òf in elk geval gemakkelijker te overwinnen.

Devaluatie was dus een gecamoufleerde loonsverlaging. De prijzen, in guldens, zouden stijgen. Allengs ook de lonen, maar deze stijging zou bij het accres van de prijzen ten achter blijven.

Tegen deze *gecamoufleerde* loonsverlaging had ook COLIJN bezwaar.

Bovendien was het opzettelijk devalueren niet zonder gevaar. *Misschien* zou het een *tijdelijk* soulaas voor den export kunnen betekenen. Maar op den duur zou men ervaren, dat men op een hellend vlak was beland en nooit te voren zou kunnen bepalen, waar men heen zou glijden.

De devaluatie was dikwijls na den eersten wereldoorlog een strijdmiddel geworden op de wereldmarkt, hoe ineengeschrompeld deze ook mocht zijn. Zou ook Nederland dit strijdmiddel gaan hanteren en daardoor mede bevorderen, dat andere landen nog weer verder in deze richting gingen of maatregelen van anderen aard namen om zich te wapenen tegen zekere valuta-concurrentie? *Blijvend* succes voor onze exportpositie werd niet verwacht. En voor de massa zou devaluatie stellig geen reële winst betekenen.

Was het bovendien moreel verantwoord, *opzettelijk* schade te berokkenen aan crediteuren ten bate van debiteuren, om degenen, die geld aan de publieke lichamen hadden geleend, terug te betalen in minderwaardige guldens, in guldens met een mindere koopkracht? Bij devaluatie komen steeds de obligatiehouders en niet de aandeelhouders in het gedrang. De laatstgenoemden zien gewoonlijk de koersen stijgen. Pensioentrekkenden, al degenen die niet meer actief in het productieproces zijn ingeschakeld, zien bij devaluatie hun reële inkomen dalen.

Ook de praktijk in België bracht er ons toe, het kabinet-COLIJN in zijn pogen, devaluatie te voorkomen, te steunen. De berichten van arbeiderszijde lieten geen twijfel mogelijk aan het feit, dat

de devaluatie in het buitenland de reële positie der arbeiders had geschaad.

Gelijk men weet, was Nederland toch in September 1936 feitelijk gedwongen, den gouden standaard los te laten. Van het zogenaamde „goudblok" waren allengs slechts drie landen overgebleven: Frankrijk, Zwitserland en Nederland. Maar toen ook Frankrijk en Zwitserland gingen devalueren, *moest* Nederland zijn standpunt wel prijsgeven. De uitvoer van goud moest worden verboden, wilde men een abnormale afvloeiing voorkomen.

Welke gevolgen *deze* maatregel heeft gehad, valt onmogelijk met enige zekerheid te zeggen. Er was in 1936 reeds, dank zij de aanpassing aan de omstandigheden, een zeker herstel merkbaar. De werkloosheid verminderde. De invloed van de verschillende, door de Regering getroffen, voorzieningen liet zich gelden. Met name ook de invloed van de ruilovereenkomsten met Indië. In de jaren na 1936 hadden voor de werkgelegenheid ook de militaire opdrachten wel enige betekenis.

Het loslaten van den gouden standaard had uiteraard invloed op het prijspeil. Maar deze invloed werd vrijwel geneutraliseerd door de prijsverlaging van enige producten uit anderen hoofde. Zo kan men zeggen, dat een anders ingetreden prijsdaling door de prijsverhoging als gevolg van den monetairen maatregel geen feit is geworden. De maatregel heeft overigens te kort ongestoord zijn werking doen gevoelen, om een *definitief* oordeel te vellen. In 1939 begon de tweede wereldoorlog.

Men heeft herhaaldelijk, ook van zeer geachte zijde, door mannen wier economisch inzicht wij niet miskennen, betoogd, dat Nederland te lang aan den gouden standaard heeft vastgehouden. Een vroegere devaluatie zou, naar men meent, de crisis hebben verzacht. Wij zijn daarvan nog steeds niet overtuigd. Men had elders, naar wij niet zonder grond vermoeden, wel afweermiddelen tegen een uitbreiding van onzen export, als gevolg van den monetairen maatregel, kunnen vinden!

Hoe dit zij, men is hier in de sfeer der speculatieve beschouwingen. Op vaststaande *feiten* kunnen noch voor- noch tegenstanders van de gevoerde politiek zich beroepen.

Maar één ding moeten o. i. beide groepen eerlijkheidshalve erkennen: COLIJN heeft zich hier niet door „kapitalistische", door anti-sociale motieven laten leiden. Hij meende oprecht te handelen in het belang van ons gehele volk, vooral ook van de lager-gesitueerden.

Zonder feilen is het optreden van COLIJN niet geweest. Vergis-

singen heeft hij zeker begaan. Soms legde hij te eenzijdig nadruk op het financiële en economische aspect. Wel verklaarbaar in een tijd, waarin men aan economische mogelijkheden te weinig aandacht schonk. Maar toch heeft die eenzijdigheid meermalen onnodig weerstanden opgeroepen en misverstanden doen ontstaan. Ook niet alle door zijn kabinetten voorgestelde bezuinigingsmaatregelen hadden de instemming van zijn geestverwanten. Steeds stond hem echter bij zijn arbeid het *volksbelang* voor ogen. Geen zijner voorstellen had ten doel, een bepaalde categorie, in casu werkgevers of beleggers, in het bijzonder te ontzien. Men kon ook niet anders verwachten van den man, die op 6 Maart 1919 in de Eerste Kamer verklaarde, dat voor hem vaststond, dat het meer bevoorrechte volksdeel alles moest betalen, wat met de delging der crisisschuld (1914—1918) verband hield. Of dit zou geschieden door een heffing-ineens of op andere wijze, zag hij „als een onderonsje van de vermogenden". Op economische gronden was hij echter van oordeel, dat een heffing-ineens meer schade zou doen dan een langdurige heffing van zwaardere belastingen.

Voor COLIJN's opvattingen inzake de sociale politiek in engeren zin verwezen wij reeds naar *Saevis*, waarin voor voortzetting van den socialen hervormingsarbeid het pleit wordt gevoerd. De hulp, die de Overheid aan de arbeiders moest bieden, bestond ook naar zijn inzicht niet vooral in staatsbedeling, maar in een goede *wetgeving*, die tegenstellingen verzoent, misstanden voorkomt of wegneemt, en *prikkelt* tot individuele en organisatorische activiteit.

In beginsel was er hier geen tegenstelling tussen KUYPER en TALMA enerzijds en COLIJN andererzijds.

De ongunst der tijden heeft verhinderd, dat COLIJN veel heeft kunnen doen voor de verwezenlijking van de antirevolutionaire sociale idealen. In een moeilijken tijd heeft deze man met zijn grote gaven van verstand en hart ons volk met toewijding gediend. Zijn nagedachtenis is onder ons in zegening.

*

GEZINSTARIEVEN

DOOR

R. GOSKER

De kwestie van de gezinstarieven is in den laatsten tijd in verschillende gemeenteraden aan de orde gekomen. De noden in het kinderrijke gezin zijn zo groot, dat met name van Rooms-Katholieke zijde herhaaldelijk een lans wordt gebroken voor het goed recht dezer tarieven en voor de noodzakelijkheid deze nu in te voeren.

Moeten wij als antirevolutionairen daaraan medewerken?

Wanneer wij trachten ten aanzien van dit vraagstuk ons standpunt te bepalen, verdient het geen aanbeveling, het gezinstarief te behandelen als een op zich zelf staande kwestie, maar dan moeten wij het beschouwen tegen den achtergrond van het gezinsloon en den kinderbijslag. Immers, oppervlakkig gezien lijkt het wel zo, dat kinderbijslag en gezinstarieven in elkaars verlengde liggen en dat derhalve wie de kinderbijslag accepteert tevens een voorstander van het gezinstarief zal zijn. Maar zo eenvoudig ligt de zaak toch niet. Want gezinsloon en gezinstarief liggen maar niet zo in elkaars verlengde. Tussen die beide bestaat een fundamenteel onderscheid. En op dat fundamentele onderscheid komt het aan.

Door vele antirevolutionairen wordt de kinderbijslag verdedigd als een onderdeel van het rechtvaardig arbeidsloon. In dit opzicht heeft met name Prof. Mr P. A. DIEPENHORST indertijd goed werk gedaan. In zijn beschouwingen over het loon en de loonshoogte heeft hij definitief gebroken met de opvattingen van de liberale school en deze opvattingen principieel bestreden. Hij heeft zich beijverd een eigen loontheorie te ontwikkelen, die rekening houdt met en gedragen wordt door het christelijk levensbeginsel. Met nadruk heeft hij er op gewezen, dat het loonvraagstuk vroeger te veel werd gezien als een kwestie van productietechniek. Hoe heeft hij zich beijverd de opvatting te bestrijden, die den arbeid tot koopwaar verlaagde, alsof de prijs voor dien arbeid betaald

alleen en uitsluitend afhankelijk zou zijn van de wet van vraag en aanbod.

Vandaar dat Prof. DIEPENHORST heeft getracht, de hoogte van het loon te verklaren uit een veelheid van soms samenwerkende en soms elkaar tegenwerkende factoren. De loonshoogte wordt niet door een enkelen factor beheerst, maar zij is de resultante van een groot aantal feiten en omstandigheden, welke bij de loonbepaling tegen elkaar moeten worden afgewogen.

Tot die factoren behoort ongetwijfeld de wet van vraag en aanbod. De erkenning dat dit één der factoren is der loonbepaling brengt niet met zich, dat het arbeidscontract uitsluitend een koopovereenkomst is. Het loonvraagstuk is echter óók een economisch vraagstuk en het heeft daarom zeer zeker met prijsvorming te maken. Daarover behoeft trouwens niet veel te worden gezegd. De loonstop der laatste jaren wordt met economische argumenten verdedigd en terecht.

Maar daarnaast is er nog een groot aantal andere factoren. De aard van en de verhoudingen in het bedrijfsleven oefenen mede invloed uit. Gewoonte, traditie, de resten der patriarchale verhoudingen tussen baas en knecht hielden het loon vaak hoger dan bedrijfseconomisch verantwoord was, maar oefenden ook vaak een druk op het loon uit, die niet in overeenstemming was met de bedrijfsresultaten. De langdurige voorbereiding voor een beroep vraagt hogere beloning. Het meer of minder aangenaam karakter van den arbeid, het werkzaam zijn onder gevaarvolle omstandigheden, soms zelfs onder bedreiging van gezondheid of van leven wordt vaak op de een of andere wijze in de loonshoogte gecompenseerd.

De productiviteit van den arbeid is ook een der factoren, die de loonshoogte bepaalt. Hier geldt de wet van loon naar prestatie. Deze wet negeren straft zichzelf. Maar ook deze wet mag niet eenzijdig tot beheersende positie worden verheven. Rekening houden met haar is nog iets anders dan het loon van haar afhankelijk maken.

De meer of mindere rentabiliteit van de onderneming is een factor die een niet te onderschatten invloed uitoefent op de hoogte van het arbeidsloon. Een onderneming die floreert en redelijke winst afwerpt kan ook een beter loon betalen dan een bedrijf dat voortdurend met ongunstige resultaten heeft te worstelen. Hier ligt wat men wel noemt de limiet van de loonshoogte. Hier ligt de grens van de *economische* toelaatbaarheid. Hoger kan het loon duurzaam nooit gaan.

En tenslotte willen wij dan nog wijzen op de kosten van het levensonderhoud. Hier ligt de laagste grens van het arbeidsloon. Lager dan het noodzakelijk levensonderhoud kan het loon niet dalen zonder dat de arbeider in zijn menswaardig bestaan wordt bedreigd.

De kosten van het levensonderhoud zijn dus één der factoren der loonbepaling. De loonshoogte wordt door verschillende omstandigheden bepaald. Het loon heeft een grens naar boven èn een grens naar beneden, grenzen, die hoewel bepaald zijnde, practisch niet altijd even duidelijk zijn aan te geven. Het hangt van velerlei omstandigheden af, waar het loon op een bepaald ogenblik komt te liggen. En waar het loon komt te liggen wordt ook door de actie der vakverenigingen bepaald.

Intussen dringt de vraag zich op wat onder „kosten van het levensonderhoud" moet worden verstaan. Het begrip als zodanig is zeer rekbaar en dat maakt het zo uitermate moeilijk er in de praktijk mee te opereren. Er zijn immers duizend en één omstandigheden welke de behoeften van een gezin bepalen. De meer of mindere zuinigheid van de vrouw des huizes doet zien, dat de ene arbeider met een loon van *f* 60,— per week kan rondkomen terwijl de ander met *f* 80,— per week de eindjes niet aan elkaar knoopt. De kosten van het ene gezin zijn immers veel groter dan die van het andere. Ook de omstandigheid, dat het ene gezin naar meer levensverrijking zoekt dan het andere is een factor van betekenis. En dat streven naar levensverrijking behoeft niet in den ongunstigen zin te worden uitgelegd. Bijzondere omstandigheden als ziekte en ongeval oefenen verder een niet na te rekenen invloed uit en maken het vrijwel onmogelijk een objectieve norm aan te geven voor den levensnooddruft van een gezin of voor een menswaardig bestaan van den arbeider. Teveel subjectieve en niet te controleren onvoorziene omstandigheden, al bespeurt men ook hier regelmaat, spelen daarbij een zo grote rol, dat men er nooit in slagen zal een zuiveren maatstaf te vinden.

Maar bij alle wisselvalligheid der omstandigheden, welke de kosten van het levensonderhoud gezamenlijk bepalen, maakt de factor der gezinsvorming een uitzondering. Hier is immers van wisselvalligheid in dezen zin, geen sprake. Wanneer men in het algemeen spreekt over een rechtvaardig arbeidsloon, kan men moeilijk rekening houden met de omstandigheid dat er arbeiders zijn, wier vrouw de kunst niet verstaat om, in onderscheid van andere vrouwen, die dat wel kunnen, met het loon rond te komen. Ziekte en ongeval, werkloosheid en invaliditeit zijn eventualiteiten, welke niet een

ieder overkomen en waartegen de arbeider door de sociale verzekering in zekere mate is beveiligd. Het zijn gevolgen van de zonde, die doorwerken in onze maatschappelijke samenleving en welke door sociale verzekering en sociale wetgeving kunnen worden getemperd en verholpen.

Het huwelijk evenwel is geen gevolg van de zonde. Het huwelijk is een scheppingsordinantie GODS. En daarom, hoe wisselvallig de verschillende omstandigheden ook zijn, waarin het arbeidersgezin kan verkeren, het feit dat een arbeider gehuwd is en dat hij een gezin heeft gevormd, deelt in die wisselvalligheid niet. Huwelijk en kinderzegen zijn geen gevolgen der zonde. Daarom is het ook minder juist om van kinderbijslagverzekering te spreken. In Frankrijk spreekt men dan ook van „caisses de compensation des allocutions familiaires", van compensatiekassen, en dat is eigenlijk veel juister.

Maar juist omdat gezinsvorming geen uitzondering is maar regel, omdat het sluiten van een huwelijk principieel verschilt van de duizend en een wisselvalligheden, welke de behoeften, den levensstandaard van een arbeider bepalen, daarom juist moet bij de loonshoogte met dezen factor worden rekening gehouden.

Daarom moet het ideaal van gezinsloon worden gegrepen. En aangezien dit ideaal niet ten volle kan worden verwezenlijkt, moet ook door ons de kinderbijslag worden gepropageerd als eis van een rechtvaardig arbeidsloon.

De Rooms-Katholieken denken daar dikwijls anders over.

Ook zij vragen gezinsloon. En geplaatst voor de keuze tussen „relatief" en „absoluut" gezinsloon gaat hun sympathie uit naar het laatste, d. w. z. een loon dat toereikend is om den gemiddelden oppassenden werkman met zijn gezin een behoorlijk bestaan te verschaffen. Dit gezinsloon wordt dan verdedigd met een beroep op de verdelende gerechtigheid, de „justitia distributiva". De gerechtigheid streeft immers, zoals THOMAS leert, een gelijkheid na, evenwel in dezen zin, dat ieder precies zoveel krijgt als hem als het zijne toekomt, niet meer en niet minder. Heeft dit betrekking op de leden van een gemeenschap dan wordt die gerechtigheid genoemd „justitia distributiva". Zij houdt dan rekening met de relatieve ongelijkheid van de leden van het verband en eist gelijke behandeling van gelijke en ongelijke behandeling van ongelijken.

Maar boven dit gezinsloon wordt nog de kinderbijslag gevraagd. En die kinderbijslag rust op een anderen rechtsgrond, n.l. op dien van de ruilgerechtigheid, de „justitia commutativa".

In dit geval heeft nl. de toepassing van de gerechtigheid niet

betrekking op de leden van een bepaalde gemeenschap als zodanig. Zij komt dus vooral tot uiting in het private contractenrecht, en zij beoordeelt de gelijkheid in dezen zin, dat wat aan het vermogen van den een onttrokken wordt, moet worden opgewogen tegen de tegenprestatie van den ander.

De Rooms-Katholiek bestrijdt dan ook dat er enig verband zou bestaan tussen kinderbijslag en rechtvaardig arbeidsloon. Door hem wordt de gezinstoelage omschreven als „de vergoeding der diensten bewezen aan de maatschappij in het algemeen en aan de werkgevers in het bijzonder door de gezinshoofden als zodanig".

De kinderbijslag zou dus geen aalmoes, geen verzekering zijn, maar een vergoeding, een soort retributie of contraprestatie, aan het gezinshoofd toegekend door hen die voordeel trekken van zijn kinderrijkdom. Daarom moet, volgens hem, de kindertoelage scherp onderscheiden worden van het arbeidsloon. Het loon is de betaling van geleverden arbeid. De kinderbijslag daarentegen is de vergoeding van het voordeel door het gezinshoofd als zodanig aan de gemeenschap verschaft. De consequentie van dit standpunt is, dat de gemeenschap rechtens verplicht is een gedeelte van den kinderbijslag te betalen en in de tweede plaats dat degene, die geen loonarbeid verricht, toch recht heeft op kinderbijslag. Vandaar dat hij — iets waarvoor naar mijn mening geen rechtsgrond aanwezig is — de kinderbijslag wil toekennen ook aan de kleine zelfstandigen, hoewel deze geen loon ontvangen.

Loon en kinderbijslag hebben dus volgens deze redenering niets met elkaar gemeen en juridisch gesproken een verschillenden rechtstitel, een verschillenden rechtsgrond. De eerste steunt op de verdelende gerechtigheid, de andere op de ruilgerechtigheid.

Dit standpunt kan en mag, dunkt mij, door ons niet worden aanvaard. Wij kennen dat verschil in rechtsgrond niet. Naar mijn mening dient men de kindertoelage te aanvaarden als een essentieel deel van het rechtvaardig arbeidsloon. Arbeid is geen koopwaar. Arbeidskracht en arbeider zijn niet te scheiden. De waarde van den arbeid kan niet uitsluitend worden gemeten naar het resultaat, maar ook de arbeider en zijn gezin zijn onverbrekelijk samen verbonden. Het loon behoort daarom ook meer te zijn dan een vergoeding van geleverd werk. En daarom alleen is gezinsloon rechtvaardig arbeidsloon, waarin de kinderbijslag essentieel is begrepen.

* * *

De voorafgaande uiteenzetting was nodig om de kwestie van

het gezinstarief beter te kunnen beoordelen. Immers gezinsloon en gezinstarief zijn twee geheel verschillende dingen.

Arbeid is geen koopwaar.

Deze stelling hebben wij met nadruk op den voorgrond geplaatst. Want juist omdat wij erkenning vragen van het zedelijk karakter van den arbeid, daarom zijn wij voorstanders van gezinsloon en pleiten wij voor den kinderbijslag als een gebrekkig hulpmiddel om het ideaal van het gezinsloon te verwezenlijken.

Maar de verhouding, welke bestaat tussen den arbeider en de onderneming, waarin hij werkzaam is, kan niet worden gelijk gesteld met het verband tussen de onderneming en de goederen welke zij produceert of de diensten die zij bewijst. De prijs der goederen wordt door economische factoren bepaald en alleen overwegingen van bedrijfstechnischen en van commerciëlen aard kunnen aanleiding geven tot „discrimination in price", dit is het berekenen van verschillende prijzen voor dezelfde zaak.

De rechtvaardige prijs is geheel iets anders dan het rechtvaardige loon.

De rechtvaardige prijs moet den producent een inkomen opleveren. Maar de factoren, die dezen prijs bepalen zijn van geheel anderen aard dan die welke het loon bepalen, al is er natuurlijk wel samenhang.

Het gezinstarief nu, waarbij voor de levering van een bepaald artikel aan het grote gezin een lagere prijs wordt berekend, kan men zien als een variant van het veel voorkomende verschijnsel hetwelk „discrimination in price" — prijsdiscriminatie wordt genoemd.

Elke ondernemer houdt, indien hem dat voordeel opleveren kan, rekening met de meerdere of mindere gegoedheid, met de grotere of kleinere koopkracht van zijn afnemers. Een groentenboer gaat met zijn wagen eerst naar de élitebuurt en berekent daar een hogeren prijs dan in de arbeiderswijken, waar hij daarna zijn koopwaar gaat venten. In schouwburg en bioscoop kent men niet alleen verschillende rangen maar ook worden wel galavoorstellingen gegeven voor de welgestelden en daarna komt pas het grote publiek aan de beurt. Een uitgever komt vaak met een luxe uitgave voor den dag, waarvan de oplage beperkt is, om daarna met de gewone editie op de markt te verschijnen, niet zelden gevolgd door een volksuitgave, een dundrukeditie enz., welke dan wel zeer laag is geprijsd. De spoorwegen berekenen voor de tweede klas een veel hogeren prijs dan voor de derde klas, waarbij het meerdere comfort dat geboden wordt niet in verhouding staat tot het verschil

in prijs. In al deze voorbeelden zit een stuk prijsdiscriminatie.

De gemeentebedrijven kennen die prijsdiscriminatie eveneens. Het vastrechttarief bij gas en water geeft den geregelden verbruiker een voorsprong in prijs. Bij de electriciteitsbedrijven wordt met de grote verbruikers rekening gehouden. Ook is er een verschillend tarief voor dag en nacht.

Evenwel de overwegingen daartoe zijn van bedrijfseconomischen aard. Een onderneming mag een redelijk verantwoorden prijs bedingen voor de goederen, die zij levert of de diensten die zij bewijst. Zij mag daarbij gebruik maken van de mogelijkheden, die de markt haar biedt en zij mag rekening houden met de eigenaardigheden van haar afnemers of met de bijzondere omstandigheden waarin deze verkeren. De electrische centrale levert steeds stroom. Dat zij nu het gebruik van stroom in den nacht aanmoedigt door een speciaal laag tarief is volkomen verantwoord.

Maar met het gezinstarief staat het geheel anders. Hier zijn geen bedrijfseconomische overwegingen in het geding. Een geheel vreemd element wordt nu in de kostprijscalculatie ingevoerd, een element dat daarin in het geheel niet thuis hoort.

Voor den Rooms-Katholiek staat de zaak anders. Hij houdt enerzijds vast aan den eis, dat loon moet worden betaald naar geleverde prestatie en dat dit een gezinsloon moet zijn, maar andererzijds betoogt hij, dat de kinderbijslag moet worden uitgekeerd, omdat het grote gezin als zodanig diensten bewijst aan de maatschappij en aan den ondernemer in het bijzonder. En daarom kan hij nu consequent vragen, dat voor het grote gezin speciale en wel lagere tarieven zullen worden berekend om te voldoen aan de ruilgerechtigheid. Volgens hem berust het gezinstarief op denzelfden rechtsgrond als de kinderbijslag nl. op de justitia commutativa. Maar dien rechtsgrond kennen wij niet, en daarom hebben wij ook niet het principiële argument om de gezinstarieven te verdedigen. Voor den kinderbijslag is dat anders. Die aanvaarden wij en bepleiten wij op grond van het zedelijk karakter van den arbeid, welke is ontleend, naar Schriftuurlijke beschouwing, aan het gezin. Maar voor gezinstarieven kennen wij dezen rechtsgrond niet.

Bovendien zijn er nog enkele meer practische bezwaren tegen het gezinstarief.

Practisch onuitvoerbaar is de eis van het gezinstarief, althans voor het vrije bedrijf. Hoe zou toch een winkelier in het Zuiden van ons land, waar immers zovele grote gezinnen worden gevonden, een bestaan kunnen vinden, wanneer hij zijn waren zou moeten leveren tegen een gemiddeld lageren prijs dan de winkelier

in Amsterdam, nog afgezien van het feit, dat hij de beschikking over de nodige gegevens mist?

Ja maar, zo voert men tegen, het gaat alleen om de overheidsbedrijven, niet om het vrije bedrijf.

Want, zo zegt men dan, de particuliere onderneming moge produceren om winst te maken, het overheidsbedrijf is er in het belang van de gemeenschap. Winstoogmerk is uit den boze bij den publieken dienst. Het algemene belang heeft de primeur. En wanneer dan zo de nadruk wordt gelegd op de dienende taak van het overheidsbedrijf, is het dan niet aan te bevelen, dat dit overheidsbedrijf juist in onderscheid van de private onderneming wel de gezinstarieven invoeren zal?

Wat komt er in de praktijk van al die theorie terecht? De gas- en electriciteitstarieven zijn reeds sedert lang een verkapte bron van inkomen geworden. De gemeentefinanciën laten een verlaging der tarieven niet toe. De gemeentebesturen kijken naar hun bedrijven als een boer naar zijn varkenshok. Daar moet winst uitkomen om het gat in de gemeentefinanciën te stoppen. Zonder die winst komen zij niet meer uit. En omdat de tarieven te hoog zijn en deze tarieven niet meer in een redelijk verantwoorde verhouding staan tot de gemaakte kosten, omdat de bedrijven grote winsten afwerpen — daarom vraagt men gezinstarieven. En inzonderheid zij, die zo dapper en zo principieel het standpunt innemen, dat het overheidsbedrijf geen winst mag maken, en die juist daarin het grote verschil construeren tussen het overheidsbedrijf en de particuliere onderneming, moesten er op bedacht zijn de tarieven voor de gebruikers van gas, water en electriciteit te verlagen. En dan niet met lapmiddelen komen aandragen als b.v. het gezinstarief en zich daarmee opwerpen als mannen met sociaal gevoel. Op die manier gaat men alles door elkaar haspelen.

Bovendien, de toepassing van het gezinstarief is alleen mogelijk voor een gemeentebedrijf omdat dit bedrijf een monopoliepositie inneemt èn omdat de gemeente de beschikking heeft over de noodzakelijke gegevens, die zij uit het bevolkingsregister verkrijgt. Maar dat brengt uit den aard der zaak heel wat administratieve rompslomp mee, die de productiekosten nadelig beïnvloedt. Het zou zeer interessant zijn, eens bedrijfseconomisch na te rekenen hoeveel de extra kosten daaraan verbonden bedragen en of deze extra kosten wel in een redelijke verhouding staan tot de verlaging van het tarief.

En wanneer men dan tot het gezinstarief overgaat dan leidt dit tevens tot allerlei onbillijkheden. De voorstanders van gezins-

tarieven verstaan wel, dat het niet aangaat alle gezinnen, dus ook die, welke een groot inkomen hebben, in de reductie te doen delen. Het zou immers toch weer niet sociaal zijn, een arbeider, die geen kinderen heeft, het hoge tarief te laten betalen en de goed gesitueerde, die wel kinderen heeft, het lage tarief. Dus moeten er weer maxima worden gesteld en de administratie moet niet alleen letten op de grootte van het gezin maar evenzeer op de grootte van het inkomen en dus moet ook de inspectie van de belastingen weer de nodige gegevens verstrekken, met alle contrôle enz. daaraan verbonden en den meerderen arbeid, die dit met zich brengt.

Trouwens bij toepassing van het gezinsloon zijn gezinstarieven overbodig. De arbeider is zijn loon waardig. Dat loon moet toereikend zijn om hem en zijn gezin een menswaardig bestaan te verschaffen. Dat bij de loonbepaling rekening moet worden gehouden met het feit, dat de arbeider een gezin te verzorgen heeft, hebben wij in den brede betoogd en op dien grond den kinderbijslag principieel verdedigd. Dat loon moet dan zo zijn, dat de arbeider, ook die met een groot gezin, op dezelfde wijze in het maatschappelijk verkeer wordt behandeld als ieder ander. Men mag in den vrijen en zelfstandigen arbeider niet een gevoel van minderwaardigheid wekken door hem een lageren prijs te berekenen, omdat hij een gezin te verzorgen heeft. Gezinstarief is in feite niet anders dan een camouflage voor armverzorging. Wil men het grote gezin helpen omdat dit in den nood van dezen tijd geholpen moet worden, laat men dan vasthouden aan het rechtvaardig arbeidsloon. Moet het — dan moet de kinderbijslag omhoog. Dat is de koninklijke weg. Daarvoor moet men dan pleiten — desnoods vechten. Maar dan geen zijpaden bewandelen. Geen camouflage. Geen lapmiddelen toepassen. Er worden al genoeg waarheden verdoezeld en genoeg verhoudingen scheef getrokken. Tenslotte wordt het alles zo verward dat niemand er meer wijs uit kan.

En al die maatregelen bevorderen de bureaucratie.

En tenslotte, wij leven in een tijd van verwarring. Alle begrippen schijnen te moeten devalueren, alle grenzen te moeten vervagen. De inhoud van woorden en begrippen staat niet meer vast en is niet meer duidelijk. Camouflage is aan de orde van den dag. Ook bij het vraagstuk der gezinstarieven is de rechtsgrond van grote betekenis. Maar op dit stuk van zaken wordt tegenwoordig een grote mate van nonchalance voegzaam geacht. Wat door kinderbijslag wordt toegevoegd wordt door belastingverhoging weer afgeroomd. Vooral op economisch terrein worden allerlei

feiten verdoezeld. De dingen zijn niet meer klaar en duidelijk te onderscheiden. Waarom eigenlijk gezinstarief? Vanwege den nood in het grote gezin? Daarover is te praten — over dien nood wel te verstaan. Dan verhoge men den kinderbijslag. Maar men moet dan niet rechtvaardig loon en rechtvaardigen prijs door elkaar gaan halen. De vraag naar den rechtsgrond schijnt tegenwoordig uit den boze. Maar wee de Overheid, die met rechtsgronden omspringt als een advocaat van kwade zaken met de artikelen van het wetboek. De gevolgen worden vroeg of laat openbaar.

De kinderbijslag vindt zijn rechtsgrond in het rechtvaardig arbeidsloon. De vorm, waarin deze is gegoten, moge dit niet zo duidelijk doen uitkomen, maar naar zijn wezen is er samenhang.

De rechtvaardige prijs geve den producent — ook wanneer de gemeentelijke Overheid als zodanig optreedt — een redelijk verantwoorde vergoeding voor geleverde diensten of goederen en hij worde beheerst door de regelen der bedrijfseconomie.

Gezinsloon is aanvaardbaar en worde hartelijk verdedigd.

Gezinstarieven zijn verwerpelijk.

*

VRAAG EN ANTWOORD

(Dezen zomer werden nogal eens adviezen gevraagd met betrekking tot wethoudersverkiezingen. Ten einde een indruk te geven van de factoren, die hierbij een rol spelen, volgt hier een tweetal dit najaar, dus na de wethoudersverkiezingen, nog uitgebrachte adviezen.)

1. VRAAG:

In 1946 werd de samenstelling van onzen gemeenteraad: 6 P. v. d. A., 4 A. R., 4 C. H., 1 R. K. In 1949 werd die: 5 P. v. d. A., 5 A. R., 3 C.H., 1 R.K., 1 . . . Belang (links).

De burgemeester was en is A.R. In 1946 werden tot wethouders gekozen 1 P.v.d.A. en 1 C.H. In 1948, met instemming van de C.H., die geen candidaat naar voren brachten, 1 A.R. en 1 P.v.d.A. De A.R. raadsfractie heeft aan het tot stand komen van deze samenstelling medegewerkt.

Hierop wordt thans in de A.R. kiesvereniging aanmerking gemaakt. De leden der fractie menen echter zich niets te verwijten te hebben. Naar hun mening moet het college van b. en w. een afspiegeling zijn van de samenstelling van den raad, hetgeen met het huidige college — 2 rechts, 1 links, terwijl de raad 9 leden van rechts en 6 van links telt — inderdaad het geval is.

Wat is uw mening?

ANTWOORD:

Het is voor wie niet nauwkeurig bekend is met alle factoren, welke plaatselijk bij het bepalen van de bij de wethoudersverkiezing aan te nemen houding van belang zijn, rondweg onmogelijk een volkomen verantwoord advies van te voren voor of een volkomen verantwoorde beoordeling achteraf van die houding te geven. Wanneer men — en in dat geval verkeer ik — niet alle plaatselijke toestanden en verhoudingen kent, moet men volstaan met het overwegen van enkele algemene gezichtspunten. Ik geef er hier enige, die bij de beoordeling in Uw geval van belang kunnen zijn.

1. Men bedenke steeds, dat het college van b. en w. *niet* is een landskabinet in het klein.

Weliswaar kan in onze parlementair-constitutionele monarchie geen ministerie op den duur stand houden, dat niet steunen kan op het vertrouwen van de meerderheid der volksvertegenwoordiging, maar men houde wel in het oog, dat de Regering (= Koningin + kabinet) *een eigen zelfstandig overheidsgezag* heeft, al is zij bij de uitoefening daarvan in velerlei opzicht aangewezen op de medewerking der Staten-Generaal.

Een college van burgemeester en wethouders is, voorzover de wethouders betreft althans, voor een vruchtbare bestuursoefening eveneens aangewezen op het vertrouwen, dat de raad in de leden van dat college stelt en blijft stellen, maar daar komt in dit geval nog bij, dat b. en w. niet oefenen een eigen zelfstandig overheidsgezag, maar in tot het bestuur van de huishouding der gemeente behorende aangelegenheden slechts hebben een *gezag, dat is afgeleid van den raad,* die aan het hoofd der gemeente staat, die de (hoogste) gemeentelijke Overheid is.

B. en w. zijn een college van dagelijks bestuur uit den raad. En de *gehele* raad is Overheid, niet alleen maar de meerderheid uit den raad.

2. In tegenstelling met wat ook in A.R. kring omstreeks 1919 — toen men nog leefde onder den versen indruk der vervanging van het oude districtenstelsel door dat der evenredige vertegenwoordiging — de heersende opvatting was, heeft men later leren inzien, dat het niet juist is, bij de verdeling der wethouderszetels evenredigheid tussen de samenstelling van het college van b. en w. en die van den raad als onder alle omstandigheden na te streven resultaat voorop te stellen. Maar uit de omstandigheid, dat b. en w. zijn een college van dagelijks bestuur uit den raad als hoogste gemeentelijke overheid, vloeit toch wel voort, dat, reeds ter verkrijging van een vlotte samenwerking tussen het college en den *gehelen* raad, het bestaan van zulk een evenredigheid wenselijk is, wanneer daarmede ook overigens een juiste samenstelling van het college, welke zoveel mogelijk in het gemeentebelang is, wordt gediend.

De laatste toevoeging doet overigens reeds blijken, dat in het concrete geval allerlei andere overwegingen den voorrang kunnen hebben.

3. De overweging, dat de *gehele* raad gemeentelijke Overheid is, dient er toe te leiden, dat een niet te zwakke minderheid, van welke een eerlijke en oprechte medewerking aan de behartiging van het gemeentebelang kan worden verwacht, in het algemeen niet van deelneming aan het dagelijks bestuur behoort te worden uitgesloten. Vooropgesteld uiteraard, dat zij beschikt over bekwame en ook overigens aanvaardbare candidaten voor wethouder.

4. Hoewel de burgemeester zogenaamd „boven de partijen" moet staan, is het niet juist bij de overweging van de samenstelling van het college van b. en w. zijn politieke overtuiging geheel niet in rekening te brengen. Hij is volwaardig lid van het college en zal, als het goed is, bij zijn werkzaamheden daarin zijn beginsel tot richtsnoer nemen.

Erkend moet uiteraard worden, dat hij doorgaans geen gekozene der burgerij is. In bijzondere gevallen zal daarmede wellicht rekening moeten worden gehouden bij de samenstelling van het college van b. en w.

5. Rekening houden met het onder 2, 3 en 4 gestelde moet niet medebrengen, dat terwijl de raad een principiële rechtse meerderheid heeft, er een college optreedt, dat zodanig is samengesteld, dat daarvan niet met zekerheid een vast principieel christelijk beleid valt te verwachten. Evenmin dient het mede te brengen, dat de meest bekwamen buiten het college blijven.

6. Plaatselijke verhoudingen van allerlei aard, conflicten in het verleden, een goede verhouding tot de eigen kiezers (*mits* de vertegenwoordigers der burgerij *nimmer* gehoorzame dienaars hunner kiezers worden!) kunnen eveneens ten gevolge hebben, dat bijzondere oplos-

singen, wellicht tijdelijk of voor een bepaalde zittingsperiode, nodig zijn.

7. Het is niet juist — al is ook dat vroeger wel verkondigd —, dat, wanneer eenmaal is uitgemaakt, dat een bepaalde fractie aanspraak heeft op een wethouders-zetel, deze groep zelf zou hebben uit te maken, wie harer leden dien zetel zal bezetten en dat de andere fracties dien candidaat dan maar hebben te aanvaarden. Immers, ieder raadslid blijft verantwoordelijk voor eigen stem. Dat geldt zowel met betrekking tot de bekwaamheden van den voorgedragen candidaat als met betrekking tot zijn politieke opvattingen. Ook al acht men een lid van enige andere, al dan niet (min of meer) verwante partij aanvaardbaar als wethouder, daarom is voor een A.R. nog niet ieder lid van de fractie dier andere partij als zodanig acceptabel. De keerzijde hiervan is, dat, wanneer zijn fractie toch aan zulk een voor de andere groepen onaanvaardbare candidatuur vasthoudt, deze laatsten aan de verkiezing van dien candidaat tot wethouder niet kunnen medewerken en dus wellicht een andere fractie voorkeur krijgt voor een wethouderszetel. Ook daardoor kan de toepassing van het onder 2, 3 en 4 gestelde worden doorkruist en verijdeld.

U zie verder de richtlijnen vervat in een in 1938 aan het Verband van Vereenigingen van Antirevolutionaire Gemeentebestuurders in Nederland uitgebracht advies, te vinden bij Dr J. W. NOTEBOOM, *Leidraad voor A. R. Gemeentebeleid,* blz. 156.

Aan de hand van het bovenstaande zult u, mits mede in uw overwegingen betrekkende, of er te Uwent wellicht bepaalde redenen waren voor afwijking van de algemeen aan te bevelen richtlijnen, zelf kunnen uitmaken, wat zij te oordelen over de medewerking der A.R. raadsleden aan de samenstelling van het huidige college van b. en w. te Uwent.

Tenslotte, nu de kiesvereniging verantwoording van de raadsfractie schijnt te verlangen, zij u nog gewezen op het in *A. R. S.* XVIII, blz. 54 v.v. voorkomende advies aangaande het al dan niet bestaan van een plicht tot zulk een verantwoording. G.

---

2. VRAAG:

De uitslag der raadsverkiezingen in onze gemeente was als volgt: (opgenomen in het antwoord). De burgemeester behoort tot de georganiseerde A.R. partij.

Welke partijen hebben nu, gezien den uitslag der verkiezingen en mede op den grondslag van de evenredige vertegenwoordiging, de meeste aanspraak op een wethouderszetel?

Verdient een zgn. voor-bespreking betreffende de verdeling der wethouderszetels aanbeveling en zo ja, moeten dan in zulk een samenspreking alle partijen worden betrokken en gekend of kan een afspraak tussen enkele partijen (b.v. A.R., V.V.D. en P.v.d.A.) voldoende worden geacht?

ANTWOORD:

U tracht mij de vraag naar den juisten gang van zaken bij de wethoudersverkiezing te Uwent te doen beantwoorden enkel en alleen aan de hand van de verkiezingscijfers van dit jaar. Dat gaat echter niet.

Hierbij spelen zoveel factoren, nauw samenhangend met plaatselijke omstandigheden en verhoudingen, een rol, dat men hier een verantwoord advies slechts kan geven, als men al die factoren grondig kent. Slechts enkele daarvan kan ik hier in beschouwing nemen en dan zijn er daarbij nog, die ik alleen kan *veronderstellen.*

1. In 1946 leverde de gemeenteraadsverkiezing, blijkens de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde gegevens, te Uwent het volgende resultaat op:
Totaal aantal geldige stemmen: 935.
Kiesdeler dus: $133^{4}/_{7}$.

Partij	aantal stemmen	aantal zetels bij eerste verdeling	rest	restzetels
„Onafhankelijke lijst" [1]	190	1	$56^{3}/_{7}$	—
S.G.P.	217	1	$83^{3}/_{7}$	1
C.H.	129	0	129	1
A.R.	208	1	$74^{3}/_{7}$	1
P. v. d. A.	162	1	$28^{3}/_{7}$	—
Lijst x [2]	29	0	29	—

De zetel-verdeling is normaal, niemand heeft daarbij bijzonder „geboft" of „gewanboft".

Wat betreft de lijsten, waaraan een of meer zetels werden toegewezen, was de verhouding rechts-links in 1946 554 : 532 of wel 59,25 % : 37,65 %.

Als wethouders werden gekozen 1 S.G.P. en de enige onafhankelijke. Op welke wijze dit tot stand kwam blijkt niet. Gissen doet missen, maar is dit soms het resultaat van een afspraak tussen S.G.P., C.H. en „Onafhankelijke"? Of waren ook de A.R. het er toen mede eens, dat de ene wethouderszetel aan de toen grootste partij te rechterzijde en de andere aan de toen grootste partij te linkerzijde toekwam, met name nu de burgemeester ook toen reeds A.R. was?

2. In 1949 was de uitslag als volgt:
Totaal aantal geldige stemmen: 973.
Kiesdeler dus: 139.

Partij	aantal stemmen	aantal zetels bij eerste verdeling	rest	restzetels
V.V.D.	195	1	56	—
S.G.P.	223	1	86	1
C.H.	109	0	109	1
A.R.	225	1	88	1
P. v. d. A.	221	1	84	—

Het totaal aantal geldige stemmen steeg bij 1946 vergeleken met ruim 4 %, het aantal stemmen van de

V. V. D.	met	2,6 %
S. G. P.	met	2,8 %
C. H.	met	—15,5 %
A. R.	met	8,2 %
P. v. d. A.	met	36,4 %

[1] Zeker „Gemeentebelang" of zo iets, in 1949 vermoedelijk V. V. D.
[2] Niet nader aangeduid.

In feite leden dus verlies, bij 1946 vergeleken, de C.H., de S.G.P. en de V.V.D., de grote winst werd behaald door de P.v.d.A., een veel kleinere door de A.R.

De A.R. werden juist de grootste partij.

De C.H. „bofte": met 5 stemmen minder had zij ¾ van den kiesdeler niet gehaald en dientengevolge haar zetel verloren.

De P.v.d.A. „wanbofte": met slechts 4 stemmen minder dan de A.R. en 2 minder dan de S.G.P. verkreeg zij 1 zetel minder dan en daarmede slechts de helft van het aantal zetels van die beide!

De verhouding rechts-links was in 1949 557 : 416 of wel 57,35 % : 42,65 %.

De verdeling der wethouderszetels deelt u mij niet mede, is mij niet bekend en heb ik, met opzet, ook niet nagezocht.

3. De verkiezingen na de bevrijding leverden de volgende resultaten:

	totaal aantal geldige stemmen	A.R.	C.H.	S.G.P.	V.V.D.	P. v. d. A.
1946 T.K.	957	266	88	191	150	237
1946 P.S.	948	272	124	183	179	184
1946 G.R.	935	208	129	217	190	162
1948 T.K.	1021	264	106	228	140	258
1949 G.R.	973	225	109	223	195	221

Het beeld is niet heel duidelijk. Men zou in de vergelijking ook uitslagen van vóór 1940 moeten betrekken om een volledig beeld te verkrijgen, waaruit verantwoorde conclusies zijn te trekken.

Aan de hand van bovenstaande cijfers vallen de volgende constateringen en gissingen te maken:

a. De C.H. heeft zich in 1946 reeds spoedig hersteld. Daarna is zij weer wat teruggelopen.

b. De P.v.d.A. verdorde aanvankelijk als de wonderboom van Jona, maar heeft sindsdien haar positie aanmerkelijk verbeterd.

c. De V.V.D. is bij gemeenteraadsverkiezingen het sterkst. Vermoedelijk trekt zij dan ook stemmen van hen, die bij „grotere" verkiezingen P.v.d.A. stemmen, en wellicht ook van andere zijde, hetzij rechtstreeks van de A.R., hetzij van de C.H. en de S.G.P., die dan op haar beurt bij die verkiezingen stemmen van de A.R. aftappen.

d. De S.G.P. schijnt, na herstel van haar eersten na-oorlogsen achteruitgang, vrijwel constant.

e. De A.R. zijn constant bij de verkiezingen in groter verband, maar zwakker bij de raadsverkiezingen, hetgeen zich in 1946 sterker openbaarde dan in 1948.

> Hier volgden in het advies een aantal algemene overwegingen, welke grotendeels letterlijk gelijk zijn aan die, welke in het voorgaande advies onder 1 t/m 7 zijn opgenomen.

Onder voorbehoud van al het boven gestelde en van wellicht nog meer, zou ik menen, dat in uw gemeente met een principiëlen A.R. burgemeester, van wien ik vertrouw, dat hij een bestuurder met ruggegraat

is, de uitslag der jongste raadsverkiezingen de benoeming van een wethouder uit de S.G.P.- en uit P.v.d.A.-fracties verantwoord zou kunnen doen zijn.

Immers:

a. de meerderheid van het college is dan rechts,

b. het verschil in sterkte tussen A.R. en S.G.P. is niet zo groot en hun overtuigingen op het gebied der gemeentepolitiek in een plaats als de uwe liggen niet zo ver uit elkaar, dat er de voorkeur aan zou moeten worden gegeven naast den A.R. burgemeester toch ook nog een A.R. wethouder te stellen,

c. er is een sterke linkse minderheid en daarvan is de P.v.d.A. vèr uit de sterkste groep.

Echter, het voorbehoud heeft wezenlijke waarde, want wat weet ik ervan, of zich te uwent nu juist niet factoren voordoen, als in het hierboven afgedrukte advies onder 5, 6 en 7 bedoeld, die de aanbevolen oplossing in dit geval volstrekt onwenselijk maken?

* * *

Wat uw tweede vraag betreft diene het volgende:

1. In het algemeen zal voorafgaand contact tussen (vertegenwoordigers van) de fracties gewenst zijn met betrekking tot de wethoudersverkiezing. Dit toch is een belangrijke zaak, waarvan dikwijls vier jaren lang veel zal afhangen. Het is goed elkanders meningen te dien aanzien te peilen en te trachten eventuele verschillen van mening aangaande de verdeling der zetels over meerderheid en minderheid en over de verschillende fracties en aangaande de bezetting der zetels door bepaalde candidaten uit den weg te ruimen.

Natuurlijk moet men daarbij voorzichtig zijn. De openbare vergadering, waarin de keuze plaats vindt, mag geen „wassen neus" zijn. Men wachte zich dus voor koehandel en gekonkel. Men streve naar een reële oplossing, welke werkelijk is in het belang der gemeente. Verder dient elk raadslid zijn persoonlijke onafhankelijkheid te bewaren, wat natuurlijk weer iets anders is dan dat hij halsstarrig weigert mede te werken aan een alleszins redelijke oplossing of alleen eigen eer zoekt. Dit alles moet echter voor het geweten der raadsleden persoonlijk en gezamenlijk blijven.

2. Of contact tussen alle fracties gewenst is dan wel of het plicht of wenselijk of althans oirbaar is sommige groepen daarbuiten te houden althans daarin niet te betrekken, kan niet in het algemeen worden beantwoord. Met communisten praten we nimmer. Maar er kunnen redenen zijn — eerder ervaren onbetrouwbaarheid, machtsbegeerte, onaanvaardbaarheid van bepaalde personen, soms zelfs bepaalde tactische (mits principieel verantwoorde!) overwegingen —, ook het overleg met anderen na te laten. Ook al weer mits men zich zelf daarbij hoedt voor onwaardig gekonkel.

Het is ook mogelijk, dat men a priori er van overtuigd is, dat alleen een bepaalde samenstelling van het college van b. en w. op principiële en practische gronden (die vormen overigens geen tegenstelling!) ver-

antwoord is. Ik kan mij indenken, dat dan alleen het daarvoor nodig geachte overleg wordt gepleegd en dat volstaan wordt met de overige fracties het resultaat daarvan mede te delen. Intussen levert deze methode het grote gevaar op van dictatuur der meerderheid. De jongste wethoudersverkiezingen hebben daarvan weer enkele voorbeelden te zien gegeven. Daarom moet men, zelfs als men deze procedure toepast, ten volle bereid zijn open te staan voor redelijke argumentatie van degenen, die men niet in het eerste overleg heeft betrokken. In de practijk komt hiervan uiteraard niet gemakkelijk veel terecht. Daarom dunkt mij in het algemeen een betere methode, eerst algemeen overleg te plegen, hetwelk dan, zo nodig, nader in beperkter kring kan worden voortgezet.

En in het algemeen is het een lelijk ding, wanneer min of meer geestverwante fracties worden gepasseerd en alleen overleg wordt gepleegd met wie onze vierkante politieke tegenstanders zijn. Alweer, ook hier kunnen uitzonderingen bestaan, te motiveren — mits deugdelijk — met argumenten als ik boven aangaf.

* * *

Het voorgaande geeft de bevestiging van wat in den aanhef reeds te verstaan werd gegeven, n.l. dat ten aanzien van de wethoudersverkiezingen slechts enkele zeer algemene richtlijnen kunnen worden gegeven, dat zeer veel afhangt van de concrete omstandigheden en verhoudingen, en dat te dezen opzichte er dan ook nauwelijks een regel zonder uitzondering is.

Enkele van die algemene regelen werden in 1919 opgesteld door het toenmaals bestaande Gemeenteraadscollege der A.R. Partij. Zij zijn te vinden in NOTEBOOM's werk *A. R. Gemeentepolitiek* (Kok, Kampen, 1929), blz. 248. In 1938 stelde een commissie uit het Verband van Vereenigingen van Antirevolutionaire Gemeentebestuurders in Nederland nieuwe richtlijnen op, die op enkele essentiële punten afwijken van de oude. Ze zijn te vinden in NOTEBOOM's werkje *Leidraad voor A. R. Gemeentebeleid* (Kok, Kampen, 1939), blz. 156. (Beide boeken zijn nog verkrijgbaar tegen voor-oorlogsen prijs.)

G.

BOEKBESPREKING

Politieke Encyclopedie. Feiten, personen, organisaties, stelsels en begrippen op het terrein der nationale en internationale politiek. Samengesteld door H. CH. G. J. VAN DER MANDERE, Mr J. A. MOMMERSTEEG en J. G. VAN WAGENINGEN.
Amsterdam-Assen, 1949; 480 blz. Prijs geb. *f* 9.75.

Encyclopaedieën zijn gevaarlijke boeken, die men liefst zo weinig mogelijk moet gebruiken. Onze tijd blijkt zich van zulk een oordeel en advies weinig aan te trekken, zoals blijkt uit de snelle opeenvolging der drukken van onze algemene encyclopaedieën en uit het feit, dat tegenwoordig voor bijna alle gebieden van menselijke kennis wetenschappelijke of populaire, alphabetisch geordende naslagwerken bestaan. Te verwonderen behoeft dit alles ons niet, daar verschillende factoren het ontstaan van werken, die een zo volledig of wel een zo kort mogelijke informatiebron zonder innerlijken samenhang vormen, in de hand werken. Daar is allereerst de gejaagdheid van het moderne leven, die geen tijd laat voor een langdurig onderzoek, maar vraagt in de kortst mogelijke tijd ten aanzien van een bepaald onderwerp ingelicht te worden. Daar is verder de verzwakking van het besef, dat er tussen de dingen en gebeurtenissen een innerlijke samenhang bestaat. De encyclopaedie moge door haar vele verwijzingen of door omvangrijke artikelen, die het karakter van een monografie krijgen, nog enigermate *suggereren*, dat er samenhangen zijn, haar willekeurige samenstelling, die de alfabetische volgorde nu eenmaal met zich brengt, is bepaald fnuikend voor het inzicht in den samenhang der verschijnselen.

De samenstellers van een encyclopaedie staan tegenover bovengenoemde gevaren vrijwel machteloos. Het enige wat zij kunnen doen is den gebruiker inscherpen, dat hij de encyclopaedie uitsluitend als een *voorlopige* informatiebron mag raadplegen, of wel de artikelen zo doen redigeren, dat de lezer zich gedrongen voelt te zoeken naar den achtergrond en de verbanden, waarin het besproken onderwerp staat. In hoe beknopter vorm de artikelen van een encyclopaedie zijn gesteld, des te moeilijker zullen deze eisen zijn te verwerkelijken.

Houdt men bij het gebruik dit alles in het oog dan kan een encyclopaedie als de onderhavige haar nut hebben. Over dit werk kunnen verschillende goede dingen worden gezegd: wat men over tal van begrippen te lezen krijgt betreft in vele gevallen het belangrijkste; ook heeft men er naar gestreefd van de in aanmerking komende woorden niet alleen de huidige betekenis maar ook de *ontwikkeling* in hun betekenis te geven. Het boek getuigt van een lofwaardig pogen onpartijdig te zijn.

Ten aanzien van verschillende artikeltjes kunnen we onze critiek echter niet verzwijgen. We hebben hier en daar steekproeven genomen. De lezer houde ons daarbij ten goede, dat onze critiek wel erg in bijzonderheden moet afdalen.

We noemden zo juist de onpartijdigheid in dit boek; het is er echter zulk één die zich niet vrij heeft weten te houden van kleurloosheid. Wie b.v. van den huidigen fractievoorzitter der Katholieke Volkspartij niets anders te lezen krijgt dan een opsomming van zijn functies e. d. wordt zelfs niet voorlopig ingelicht. Een zelfde „behandeling" ondergaat de tegenwoordige leider der Antirevolutionaire Partij. Toch vinden we, dat deze heren er nog weer goed afkomen, wanneer we bemerken dat de naam TILANUS ontbreekt. En tevergeefs zoekt men enige mededeling over Ds G. H. KERSTEN: deze figuur heeft in het Nederlandse politieke leven een te opmerkelijke rol gespeeld dan dat hij in deze encyclopaedie, die toch ook naar het recente verleden en naar de geschiedenis van de eerste helft der 20e eeuw wil teruggrijpen, verzwegen mocht worden.

Beslist onvergeeflijk achten we het weglaten van de naam van één der belangrijkste gouverneurs-generaal van Nederlands-Indië, A. W. F. IDENBURG. Deze omissie valt te meer op daar zijn opvolger, Mr J. P. graaf VAN LIMBURG STIRUM, wel wordt besproken.

Soms is een begripsomschrijving mislukt. Wanneer b.v. ten aanzien van de benaming *State Department* alleen gezegd wordt, dat men daaronder het departement van buitenlandse zaken der Verenigde Staten moet verstaan, zijn we nog niet veel wijzer geworden en blijft de onkundige lezer vragen naar oorsprong en zin van dien naam. Wanneer men het anti-papisme omschrijft als: „Ideologisch-politiek verzet tegen de invloed der R.K. kerk op het staatkundige en culturele leven", geeft men juist het meest typerende van dit begrip niet weer.

Een enkele maal krijgen we bepaald onjuiste informaties. Zo wordt verteld van Prof. Mr P. S. GERBRANDY — zonder dat ons duidelijk wordt waar hij den professorentitel vandaan haalt, daar het relaas van zijn leven eerst bij zijn optreden als minister van Justitie in 1939 aanvangt — dat hij theoloog is. Hoewel Prof. GERBRANDY nog al eens over religieuse onderwerpen heeft geschreven, waren wij zijn naam onder de Nederlandse theologen toch nog nooit tegengekomen.

Soms is de samensteller het met zichzelf of met zijn mede-samensteller niet eens. Immers in het artikel over de *Antirevolutionaire Partij* zegt hij, dat in 1887 een aantal leden onder leiding van Jhr Mr A. F. DE SAVORNIN LOHMAN (vrij-Antirevolutionairen) die partij verlieten. Waarschijnlijk verwart men hier het uittreden van DE SAVORNIN LOHMAN met dat van BRONSVELD, dat omstreeks 1887 plaats vond. In het artikel over de *Christelijk-Historische Unie* wordt het juiste jaar, nl. 1894, van den breuk van LOHMAN met de A.R. Partij vermeld.

We laten het bij deze enkele critische opmerking en hopen dat men er rekening mee zal houden bij een eventuele tweede druk, die we wel verwachten, daar deze encyclopaedie tegemoet komt aan de behoeften van onzen tijd. Het zou dan aanbeveling verdienen ook de andere artikelen nog eens aan een nauwkeurige revisie te onderwerpen.

M. C. SMIT.